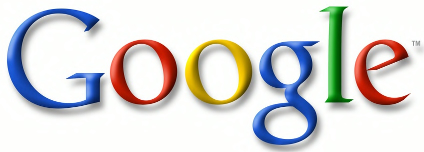

NY SVENSK TIDSKRIFT

1890

NY SVENSK TIDSKRIFT

FÖR KULTUR- OCH SAMHÄLLSFRÅGOR, POPULÄR VETENSKAP, KRITIK OCH SKÖNLITTERATUR

UTGIFVEN AF

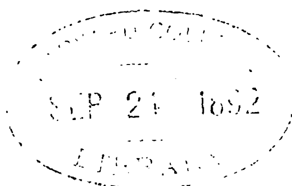
REINHOLD GEIJER

ELFTE ÅRGÅNGEN

1890

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM 1890

KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

INNEHÅLL.

Skönlitteratur.

Uppsatser i sociala, vetenskapliga och vittra ämnen.

Litteratur-, konst- och teaterkritiker.

Rättelser.

Årg. 1889.	Sid. 637	rad 6	uppifr.	*står:* din längtans röst,	*läs:* den längtans röst.
» **1890.**	» 173	» 5	nedifr.	» fjällen	» tjällen.
» »	» 377	» 9	uppifr.	» konsten	» kosten.

En moder

af

Helena Nyblom.

Då jag för en del år sedan reste i Italien, tillbragte jag några veckor i en liten italiensk bergsstad, litet afsides från järnvägslinien. Där funnos, som i hvarje vrå af Italien, stora minnen från konstens rikaste tid. Man såg där ett par renässanspalats i den renaste stil, nu stängda och öfvergifna eller bebodda af en och annan ensam gammal herre eller adelsdam, som icke visade sig på gatan utom för att smyga sig till mässan. Där fanns ett stort gammalt kloster, från hvars terrass man hade den vidsträcktaste utsikt öfver det fruktbara landet och de oändliga bergskedjorna, hvilka från alla sidor som blåa böljor löpte ut mot horisonten. Från detta kloster hade förr i världen utgått kardinaler och prelater, ja, en gång till och med en påfve. Nu funnos där endast tre gamla munkar, som med nedslagna ansikten och händerna instuckna i de vida ärmarna på sina kåpor då och då visade sig för att låta någon resande se klosterkyrkans märkvärdigheter och freskerna i den öppna pelargången kring klostergården, där rosorna viftade och logo i solskenet.

Framför allt fanns i denna obetydliga stad en stor och härlig domkyrka. De bästa konstnärer hade arbetat här och nedlagt sina tankar och sitt snille för att göra denna byggnad från det största till det minsta till ett mästerverk. Numera blef den blott då och då besökt af en resande eller en konstnär, men dess odödliga skönhet var lika ung och lika tillbedjansvärd, ehuru den moderna världen likgiltigt skyndade förbi den för att följa järnvägslinien.

För öfrigt var staden stilla, så stilla, som en italiensk stad kan vara det midt i sommarhettan, när folk egentligen

endast är ute tidigt om morgonen eller om aftonen en stund före solnedgången, på piazzan framför dômen. Djupt inne i de små propra bodarna kunde man se en och annan figur sitta och sofva i skuggan; då och då lyftes en jalusi och ett svartögdt flickhufvud tittade fram vid ljudet af fotsteg på gatan — men annars tystnad.

Efter allt det lifliga stoj, som de stora italienska städerna bjuda på, fann man sig väl i denna stillhet. Jag plägade göra långa promenader på måfå för att från alla kringliggande höjder betrakta det stora landskapet.

En dag hade jag sålunda gått upp till ett berg, där den så kallade eremiten bodde — icke så mycket för eremitens som för utsiktens skull. Den hårda vägen slingrade sig mellan kalkklipporna som ett bredt hvitt band uppför berget, men där var hett att gå, och jag tog en och annan genväg upp förbi vinjer och köksträdgårdar och därpå öfver det steniga berget, där ingen grönska sågs till, men stora massor af röd vallmo plötsligt slogo fram som eld ur marken. Som vanligt var målet långt högre och långt svårare att nå, än det nedifrån synts vara. Ju längre upp jag kom, desto högre tycktes den lilla träddunge sväfva, där eremitens hus blänkte som en hvit punkt. Morgonsolen började bli middagssol. Jag satte mig rätt ofta att hvila under en och annan ek eller ett olivträd, som bjöd på sin tunna skugga. Gräset var sparsamt mellan stenarna därunder, och gångstigen blef allt brantare, men jag hade nu föresatt mig att nå mitt mål.

Ändtligen var jag där uppe. Det var en stor flat platå, där en liten olivskog med knotiga grenar samlat sig. Där låg eremitkojan skinande hvit i det starka solljuset. Dörren var stängd, och då jag knackade på, fann jag, att den var läst. Ingen lefvande varelse fanns i närheten. Kanhända hade de personer nere i staden rätt, som sade, att när eremiten fann sin tillvaro alltför enformig, tillät han sig att göra en liten utflykt ned till stadens värdshus och taga sig ett glas vin eller höra, huru dagens frågor diskuterades af stadens fem, sex snobbar, hvilka voro stamgäster i dess enda kafé. I alla händelser — borta var han.

Jag såg mig omkring. Skulle det icke vara en möjlighet att få en dryck vatten? Solskenet brände, så att det

nästan föreföll mig, som om det sakta surrade. Jo, där bakom huset mellan träden fanns verkligen en källa. Vattnet var ledt fram genom ett järnrör, och det föll ned endast som en smal silfvertråd, men det var klart och smakade rent. Jag höll tätt ihop bägge händerna och lät tåligt vattnet droppa ned i dem, och det upprepade jag så ofta, att slutligen den värsta törsten var släckt, hvarefter jag valde mig den skuggigaste platsen, tog af hatten och satte mig för att se ut öfver landskapet.

Utsikten här uppifrån var ännu långt mera storartad än nedifrån staden. Jag kunde räkna åtta till tio småstäder, närmare och fjärmare, som kröpo upp efter bergstopparna, alla med kyrkan högst uppe, som ett utropstecken mot himmelen. När jag knep ihop ögonen, sammansmälte alla färger till en enda stor ton af opalaktig lilas, ljusblåa, blekröda och violetta toner utgjorde landskapets hufvudfärger, och så inblandade sig däri den silfvergråa skuggan af olivskogarna. Himmeln var blek, nästan hvit af värme. Men genom bergens olika ställning till hvarandra växlade dock landskapet i skinande ljus och stora violetta slagskuggor. Den ena bergvågen sköljde öfver den andra längre och längre bort till den yttersta horisonten. Djupt nere på slätten lopp floden, men den var nästan uttorkad. Dess stenbotten låg bred på bägge sidor om den lilla strimla af lysande vatten, som strömmade i midten. En antik bro med väldiga bågar förde öfver den och tecknade sina mörka linier skarpt och tydligt mot luften.

Så långt man kunde se, var slätten fruktbar, ett odladt, blomstrande land, där människor lefde och arbetade. Öfverallt på bergen städer, kyrkor, villor, minnen af människors stora och långvariga arbete — och dock ej ett ljud, allt så stilla, som om hela denna rikedom trollats fram som en saga, skapad af tystnaden.

Man kunde icke se sig mätt därpå. Det förändrades i hvarje ögonblick, som när man ser öfver hafvet, och beständigt uppdagade man mer och mer. Där långt borta lågo skyar öfver bergen, men med ens skildes de, och solen stack fram som en dolk, sönderref förhänget och visade en helt ny stad, skinande hvit, kägelformigt byggd uppför berget.

Den syntes så tydligt, att man kunde ha tecknat af den. Den lyste, smålog och försvann därpå igen som en dröm i skuggorna.

Det är alltid svårt att bestämma sig för, när man skall gå ifrån ett ställe, där man är lycklig, — och hvarför skall man egentligen gå? Ja — emedan man skall hem igen, emedan dagen går och af andra likgiltiga orsaker.

Emellertid reste jag mig efter en lång stund och började gå vägen nedåt. Men jag hade icke gått länge, förrän jag fann, att jag icke kom ihåg, huru jag kommit upp. Jag hade ständigt gått så många genvägar, att jag nu stod förvirrad och icke visste, hvilken väg jag skulle välja. Jag följde en, som jag antog vara den rätta, men jag hade icke gått långt, förrän jag tydligt såg, att här hade jag icke varit förut.

Jag såg mig omkring för att upptäcka, om det icke fanns någon boning i närheten, då jag fick öga på en gosse, som satt uppe på en klippkant under ett kastanjeträd och åt körsbär ur en binge sådana, som han höll i handen. Så snart han fick se mig, gaf han sig till att rutscha utför klippsluttningen och stod i ett ögonblick vid min sida. Han hade strax upptäckt, att jag önskade något eller ville fråga om något, och han stod nu och såg nyfiket väntande på mig.

»Kan du säga mig närmaste vägen till staden?» frågade jag. »Jag har gått ut ensam och kan nu icke hitta hem.»

»Det kan jag visst», svarade han ifrigt. »Gå bara rakt fram, tills ni kommer till en skiljeväg, vik så af till vänster och gå ned till madonnabilden — ett stort monument, ni förstår! — Därifrån går vägen till höger och så igen rätt fram. Där viker vägen af åt tre håll — ni förstår?» — Han beledsagade sina förklaringar med rörelser af bägge händerna, hvarvid han vände handleden i alla riktningar. — »En väg till höger, en till vänster, en rätt fram . . . Ni skall icke gå den, som för rätt fram — icke den!» — Han skakade starkt på hufvudet. — »Utan ni skall vika af åt höger. När ni därefter gått ett stycke, så . . . . .»

»Nej, stopp, stopp!» ropade jag. »Det kan jag aldrig hitta.»

Han såg ett ögonblick förundrad och medlidsam på mig och sade därpå:

»Nå, så kom med mig. Vi skola gå en genväg.»

Han började springa fort framför mig, så fort, att jag måste ropa åt honom, att jag icke kunde följa med så hastigt i denna värme.

»Nå, som ni vill», svarade han och saktade sin gång, så att han nu gick endast ett litet stycke framför mig.

Det var en gosse på elfva, tolf år, lång, smärt, med ganska ljust hår och ljusbruna ögon, men han hade likväl ett alldeles italienskt utseende. Linierna hade den renhet, som man så sällan ser i nordiska ansikten. Ögonen lågo i stora ögonhålor med höga ögonlock och fina, vågiga bryn. Munnen, som hade ett vekt, barnsligt uttryck, var liten och fint formad. Själfva färgen på hans ljusa hår hade en varm glans och var icke blekt som våra bondbarns linfärgade hår. Medan han gick, åt han oupphörligt körsbär och spottade kärnorna så långt bort han kunde. Han var klädd endast i en skjorta och ett par byxor, barfota och med en stor söndrig halmhatt på hufvudet, men så ren och snygg, att det alls icke föreföll mig obehagligt, då han, gripen af en plötslig ingifvelse, vände sig om, räckte ut handen med körsbären och sade:

»Vill ni ha?»

»Tack!» sade jag och tog ett par af de stora saftiga bären. De läskade bättre än eremitens sparsamma källsprång.

Gossen började åter gå så fort, att jag icke kunde följa, och nu var det dubbelt svårare, emedan han hade gått genom en liten port, som ledde in genom en enskild olivplantering och vägen här var knagglig och full af sten.

»Vänta, så skall jag hjälpa», sade han och räckte ut handen, ty nu voro körsbären uppätna.

Jag tog emot hans utsträckta hand, och han gick förut, i det han beständigt höll mig tillbaka med styf arm, på det jag icke skulle komma för raskt nedför den branta gångstigen.

»Hvad du är stark!» sade jag, då jag märkte, huru fast han stödde mig. »Och du är ändå så ung.»

»Åh, jag är elfva år», sade han, som om han alldeles icke ansåg det för en så särdeles ung ålder. »Jag fyllde elfva

år vid S:t Giovannis fest. Han är min skyddspatron ... Och när jag blir stor, skall jag bli soldat», tillade han.

»Jaså», svarade jag. »Och hvem skall du då slåss med?»

»Ja, det får man se då», svarade han raskt. »Med tyskarne, fransmännen, turkarne — hvad vet jag? Alla, som vilja göra Italien något ondt.»

»Och hvad säga dina föräldrar om det, att du vill bli soldat?» frågade jag.

»Åh, jag talar just icke till min mamma om det», svarade han och slog till en björnbärsranka, som spärrade vägen. »Kvinnfolk förstå sig icke på sådant. De tänka bara på, att man möjligen kan bli dödad.»

»Nå, men din far då?»

»Jag har ingen far», svarade han och började åter gå framför mig.

»Stackars gosse, är han död?» frågade jag deltagande.

»Ja, han är nog död», svarade gossen. Han drog ihop ögonbrynen, och hans blick fick ett mörkt uttryck. Jag såg, att han icke gärna ville tala mera om detta.

»Och din mor bor nere i staden?»

»Icke i staden», svarade han, »utan på vägen dit ... Kan ni se ett hus där nere bland fikonträden? ... Nej, mera till höger, där det också står en svart cypress! ... Ser ni det nu? Nåväl, där bor min mor.»

»Håller du af din mor?» frågade jag.

»Min mor? ... Men det är ju min mor!» sade han förundrad.

»Ja visst!» svarade jag. »Och hon håller af dig — hon är väl mycket god mot dig?»

»Ja, hon är god mot mig.» ... Han hade blifvit stående vid en buske för att plocka vilda rosor. »Vill ni ha?» sade han och räckte mig dem.

»Är du hennes äldsta barn?» frågade jag.

»Äldsta och yngsta», var svaret. »Hon har bara mig.»

»Då skämmer hon väl bort dig grundligt?» sade jag. Vi hade nu kommit ned på stora vägen och gingo vid sidan af hvarandra.

»Menar ni, att hon låter mig få min vilja fram?» frågade han och lyfte på ögonbrynen. »Nå ja, hon ger mig gärna allt,

hvad hon vet att jag tycker om — allt, hvad hon *kan* ge mig. Hon är icke rik — hon är en fattig kvinna. Men hon plågar mig också ofta . . . Ja, jag talar sanning.»

»Huru då?» frågade jag. »Slår hon dig?»

»Mamma? Skulle hon slå mig!» — Han brast ut i skratt. — »Nej, men hon är för rädd om mig, hon tror alltid, att jag skall göra mig illa, falla och slå mig eller bli sjuk eller skada mig, och det pinar mig. En gosse skall kunna vara med om allting.»

»Ja, det är visst bra att vara modig», sade jag, »men man kan också vara alltför djärf, och den, som är sin mors enda son, får lof att komma ihåg, att han icke onödigtvis utsätter sig för fara.»

»Det har jag icke sagt, att jag gör», svarade han, »men jag är ju snart nog karl», och han slog upp med sin lilla barnhand. »Jag skall ju vara hennes skydd och hjälp, och sedan skall jag försvara mitt fädernesland, och den, som skall bli soldat, får inte vara rädd för faran.»

»Och det vill hon icke höra talas om?» frågade jag.

»Nej, det är vår enda strid», sade han. »Hon ger madonnan ljus och blommor, för att hon skall vända mitt hjärta från den tanken, men alla ljus och alla madonnor i världen skola ej få mig därifrån . . . Hvad för uniform ha soldaterna i ert land?» frågade han därpå.

Då jag upplyste honom om, att det var olika uniformer för olika regementen, svarade han:

»Nå ja, det är det ju också hos oss. Vi ha många slags uniformer . . . Helst ville jag bli bersagliere. Har ni sett dem? De, som ha en sådan där stor fjäderbuske i hatten? . . . Allra helst skulle jag vilja bli kavallerist och få mig en vacker häst, — men det får jag nog aldrig», suckade han. »De kunna ju sticka en in i hvilket regemente som helst och låta en göra precis hvad de vilja — är det icke så?» frågade han ifrigt.

Då jag icke kunde ge honom några tillfredsställande upplysningar om saken, sade han:

»Ja, i alla fall kan man visa sig tapper på hvilken plats man än står, och om man riktigt utmärkt sig, kan kungen

ge en medalj . . . Det vore ju en småsak för honom, som befaller öfver hela Italien.»

Medan han sålunda gick och meddelade mig sina önskningar och planer, traskade vi ganska raskt ned efter landsvägen, som delvis var begränsad af hvita murar kring trädgårdar och vinjer.

På en gång lyfte han hufvudet och såg spejande framför sig.

»Se där står hon», sade han. »Nu står hon igen och väntar på mig. Hon tror väl, att jag fallit ned från berget och brutit nacken af mig.»

»Är det din mor?» frågade jag.

»Ja . . . Ser ni där borta öfver den hvita muren under körsbärsträdet? Hon står och skyggar med handen för ögonen . . . Hon kan väl icke begripa, hvad det är för en fin dam, som jag är ute och spatserar med.»

Jag följde hans blick och såg nu också en kvinna, som stod på en liten terrass öfver en trädgårdsmur och som tycktes speja utåt vägen. Eftermiddagssolen brände hett. När då och då en kärra körde förbi, virflade det hvita kalkdammet upp som en tät rök. De hvita murarna längs vägen lyste så, att det gjorde ondt i ögonen. Bergen inhöljde sig mer och mer i en ljus solrök och alla färger försmälte så småningom i idel ljus.

Jag var både trött och hungrig och i synnerhet törstig, förskräckligt törstig.

Jag framkastade därför den frågan till min lille förare, om jag inte möjligtvis kunde få lof att hvila mig en stund på hans mors terrass och få något att dricka.

»Det går utmärkt», svarade han. »Om bara jag ber henne om det, säger hon strax ja. Hon gör allt hvad jag vill.»

Vi hade nu kommit ända fram till muren vid hans mors hus.

Hon hade förblifvit stående ute på terrassen tills vi voro helt nära, men då gick hon hastigt in i huset.

Giovanni öppnade raskt en liten dörr, hvarifrån en liten trappa förde upp, gaf mig ett tecken att följa mig och sprang framför.

Vi kommo upp i ett stort rum, fyrkantigt och högt i taket, det enda som tycktes finnas i huset. Väggarna voro

hvitrappade, en stor säng utgjorde den hufvudsakliga möbeln, en säng med hvita gardiner och ett snöhvitt sängtäcke. En byrå, hvarpå stod en madonnabild och några porslinskoppar, ett krucifix på väggen, ett litet bord och två eller tre halmstolar utgjorde för öfrigt hela möblemanget. Men allting var i yttersta grad rent och väl hållet, så som man som oftast ser hos de italienska bönderna. De behöfva icke den mängd husgeråd och förnödenheter som våra, och deras bostad är därför lätt att hålla ren. Därtill bidraga också de hvita kalkväggarna och de hvita murarna utanför, som ge allt ett ljust och skinande utseende. Det är nästan alltid högt i taket i de fattigas hus, och genom dörren, som står öppen till terrassen utanför, kommer ständigt frisk luft.

Och dessa små terrasser skulle mången rik man hos oss kunna afundas dem. Vinrankorna slingra sig i fantastiska rankor däröfver, och blommorna svälla fram i lifskraftigt öfverflöd ur minsta lilla kruka man unnar dem.

Terrassen utanför det rum, där jag nu kom in, liknade alla andra af samma slag. Öfver dörren och öfver spjälorna, som voro utspända öfver terrassen, klängde sig vinrankorna tätt och läto solljuset sila ned mellan det stora friska löfvet. Bären voro ännu helt små och gröna, men man såg hur många drufklasar det skulle bli till hösten. Uppe vid kanten af bröstvärnet stodo ett par stora blomsterkrukor, af dessa som äro smala nedåt och breda ut sig upptill. Jag tror, att milliontals nejlikor vältade fram ur dessa krukor och ut öfver muren. Och där bredvid stod en hög nerieplanta, också öfversållad med mandeldoftande, röda blommor.

I dörren till denna terrass stod Giovannis mor. Hon hade gått ut då hon hörde oss komma i trappan.

»Mor», sade pojken, »här är en främmande dam, en resande, som jag har visat vägen. Hon skall ner till staden, men hon är så trött, att hon ber att få sitta och hvila sig här.»

Giovannis mor gjorde en liten böjning på hufvudet, en knapp liten hälsning, och hon såg på mig med en undersökande, misstänksam blick.

»Engelska?» frågade hon.

»Nej, mycket längre norr ifrån», svarade jag. »Från ett land, där det är vinter halfva året om. Ni känner det inte. Sverige heter det!»

»Ah!» — Hon såg åter på mig, länge och forskande, men denna gång vänligare än förut. Det tycktes ha skingrat hennes misstankar något, att jag kunde tala hennes språk.

»Sitt ner», sade hon och satte fram en af halmstolarna, men hon såg genast af min blick, som såg längtansfullt mot terrassen, att jag hellre ville sitta där.

»Kanske hellre här ute», sade hon och flyttade stolen dit ut. »Ja, här är skugga af löfvet, och dessutom skuggar berget för oss.»

Jag satte mig med en suck af tillfredsställelse. Det kändes skönt att ändtligen få hvila sig och till på köpet i denna svala skugga och med en sådan utsikt.

Genom vinlöfvet såg man öfver vägen bergsluttningarna, hvarifrån vi hade kommit, och öfver den lilla trädgården bakom huset lyfte sig den skogklädda sluttningen af ett närliggande berg, som kastade sina skuggor öfver oss.

»Hvad ni bor förtjusande här, signora», sade jag.

»Det är säkert», svarade hon och nickade, »men jag är ingen signora», tillade hon. »Jag heter Fortunata.»

»Det var ett lyckligt namn!»

Hon ryckte på axlarna.

»Inte alla människors öde liknar deras namn», sade hon.

Hon gick in i rummet och hämtade ett litet bord, som hon ställde framför mig, lade en grof duk därpå och satte fram vin och vatten, ett stort stycke bröd och litet ost. Därpå räckte hon en korg till Giovanni och sade:

»Opp, opp i trädet och plocka körsbär åt signoran! — Tag de vackraste!»

Giovanni hade stått bredvid och sett tyst på oss. Han tycktes vara stolt öfver att vara en äldre bekant till mig än modern var och stod och iakttog verkan af presentationen. Så snart han fick korgen, sprang han som en katt nedför trappan från terrassen och kröp upp i ett högt körsbärsträd, som stod med tunt och dammigt löf, men alldeles öfverfullt af brännande röda bär.

»Akta dig, så att du inte faller ner!» ropade Fortunata med genomträngande röst efter honom. »Du behöfver inte klättra ut på de tunnaste grenarna.»

Medan hon gick och ställde i ordning åt mig, betraktade jag henne ostörd, och sällan har jag sett en skönhet, som har tilltalat mig i så hög grad. Hade jag icke vetat, att hon var mor till en stor gosse, skulle jag ha trott, att hon var en flicka.

Hon var lång och smärt, bred öfver axlarna och smal öfver höfterna, med små händer, solbrända, så att de voro mörkbruna, men af den vackraste form. Hennes hår och ögon voro kolsvarta, ögonbrynen mycket starkt hvälfda och nästan sammanvuxna öfver den lilla fina näsan. Munnen beskref en stolt, böjd linie och hade ett eget uttryck af själfständighet och en smula förakt. Både hennes figur och hy buro alldeles ungdomens prägel. Hon såg ut som om hon på sin höjd var tjugufem år, men uttrycket i hennes ansikte var icke en ung flickas. Det sade mig, att hon var en kvinna, som hade upplefvat och genomgått mycket. Det hufvudsakliga intryck, som hennes blick, hennes panna, hennes leende gaf mig, var ett intryck af smärta och kraft.

»Det är en förtjusande gosse ni har», sade jag till henne, då hon en stund sysslat i stillhet. Jag ville höra henne tala.

»Ja, inte sant, en ängel!» svarade hon.

Hon log, och när de hvita tänderna lyste i det mörka ansiktet, var det som om det hela sken.

»Och så modig och rask», sade jag.

»Ja, bara alltför modig», svarade hon, och allt det ljusa i hennes ansikte var försvunnet. »Han sätter sitt lif på spel sju gånger om dagen, så att jag går i en evig ångest. Ni förstår, — när man bara har en!»

»Har ni också barn?» frågade hon efter en paus. Hon hade först kastat en flyktig blick på min hand, för att se om den bar vigselringen.

Då jag berättade henne, att jag hade flere stycken, blef hela hennes väsen med ens förändradt. Det var som om hon plötsligt insåg, att vi nu kunde förstå hvarandra på ett annat, långt bättre sätt.

Hon frågade mig lifligt om deras namn och ålder, och sade därpå:

»Att ni kunde resa ifrån dem! Ingen makt på jorden skulle förmå mig att resa ifrån Giovannini, om också bara på en vecka!»

Det knakade i körsbärsträdet och Giovanni kom hasande nedför stammen med den fulla korgen. Han räckte sin mor den, men tog i detsamma en handfull af de öfversta bären och räckte emot henne med ett frågande: »Får jag?» Hon gjorde ett kast med hufvudet, som ville hon säga: »Du tänker då alltid först på dig själf — men låt gå!»

I detsamma ljöd en gäll hvissling ute på vägen. Ett stycke utanför muren stod en pojke, något större än Giovanni. Han hade endast ett par trasiga byxor och en skjorta på sig, på hufvudet satt en gammal soldatmössa, och han höll ett gevär öfver axeln.

»Ah, Antonio!» ropade Giovanni och sprang ut på terrassen.

Gossen ute på vägen ropade något, och Giovanni svarade. Men de talade någon dialekt, så att jag icke förstod ett ord af hvad de sade. Emellertid vände sig Giovanni till sin mor, som om han bad om hennes tillåtelse till något, och hon gjorde tydligen invändningar. Samtalet mellan dem blef ganska lifligt, och hon gick ut på terrassen och började samtala med gossen på vägen. De ropade högt till hvarandra, och Giovanni stod bredvid och gjorde sina inkast.

Fortunata talade mycket och ledsagade sitt tal med många bestämda gester. Jag förstod af det hela, att kamraten ville ha Giovanni ut med, men att modern hade sina betänkligheter vid att de hade bössan med sig. Giovanni såg både olycklig och förnärmad ut. Han drog upp de fina ögonbrynen under håret, hängde med underläppen och kastade öfverlägsna och förebrående blickar på sin mor, i det han gjorde sina invändningar i en ynklig, beklagande ton.

Till sist måtte han dock ha lyckats öfvertala henne, ty hon stötte honom på axeln och sade: »Gå då!» och därpå vände hon sig till mig och sade på ren italienska:

»Han ger sig ingen ro, förrän han får det som han vill!»

Så snart Giovanni hade fått moderns tillåtelse, förändrades hans ansikte och hans röst i ett ögonblick. Han log ofantligt belåten och skyndade sig af alla krafter på sina bara fötter nedför trappan, hvarifrån vi hade kommit.

Då han gick ut ur dörren, såg jag att hon hastigt gjorde korstecknet öfver honom.

»Säger du inte ens adjö till signoran», ropade Fortunata i en förebrående ton efter honom.

»Adjö! Adjö!» sade han och slet af sin trasiga halmhatt, hvari hans ljusa lockar hängde fast.

Jag hade gått bort i dörren för att nicka till honom. Han stannade då plötsligt, pekade in mot rummet, där modern var, och lade fingret på munnen med en högtidlig min. — Jag förstod honom. Jag fick icke tala till modern om hans soldatplaner.

Ett ögonblick därefter såg jag honom skynda sig bort utefter vägen vid kamratens sida och försvinna bakom den första krökningen.

»Hvart gå de?» frågade jag.

»Ut att skjuta vaktlar», svarade hon. »Den där Antonio är alldeles galen efter att skjuta, — och han träffar bra, det måste man erkänna. När Giovanni går med honom, får han alltid en eller annan fågel med hem, och det är ju alltid välkommet för den som inte har så mycket att komma med, men jag har en fasa för geväret. Så'na där pojkar tänka aldrig på någonting. Hur lätt skulle de inte kunna skada sig, och Giovanni går aldrig ut med på jakten, utan att jag tänker, att han kanske skall komma blödande hem.»

»Skjuter han också själf?» frågade jag.

»Han har lofvat mig att inte göra det», svarade hon, »men hvem kan veta, om inte frestelsen en gång blir honom för stark. Jag tror ibland, att han är född med krut i blodet. Han är galen efter allt som hör till vapen och soldater.»

»Kanske hans far var soldat?» frågade jag.

»Inte soldat, signora», svarade hon, »han var officer, en *signore;* den vackraste officeren vid sitt regemente.»

Hon kastade en hastig sidoblick på mig, som om hon ville se, hvilken verkan hennes yttrande hade gjort.

»Föll han i kriget?» frågade jag sakta.

»Jag vet det inte», svarade hon. »Somliga säga, att de ha sett hans namn bland de fallna vid Custoza, men jag vet det inte.»

Hon sysslade med något borta i ett hörn af rummet.

»Jag var inte hans hustru», sade hon sakta.

»Och han har aldrig frågat efter vare sig er eller Giovanni?» sade jag.

»Han har aldrig fått veta, att Giovanni finnes till», svarade hon. »Han föddes långt efter det att hans far var borta.»

Det uppstod en paus emellan oss.

Hon suckade djupt; en underlig, stönande suck, som om hon behöfde lätta sitt bröst från en börda, — och så sade hon plötsligt:

»Hvarför skulle jag inte kunna säga er det? — Ni, en främling! Hvad ondt skulle det kunna göra vare sig er eller mig?»

Hon gick och ställde sig i dörren. Den ena armen sträckte hon högt upp längs dörrposten och lutade sitt hufvud däremot. Så stod hon en stund och såg ut emot bergen.

»Ser ni, signora», sade hon, »han var den enda människa i världen, som har brytt sig om mig, — den enda! Jag har hvarken haft far eller mor. Jag är funnen på landsvägen, — *una trovatella*, som ingen vill kännas vid och som ingen kunde hålla af. Jag har varit tvungen att arbeta och släpa från det jag var så stor som så! — Några voro goda emot mig, andra misshandlade och slogo mig, men ingen brydde sig om mig för min egen skull. När jag inte var tillräckligt stark till ett arbete, måste jag ge plats för en annan, som var starkare än jag. — —

»Då jag växte upp, sade de att jag blef vacker att se på, och de unga karlarne här omkring ville skämta med mig och tala med mig om kärlek, — men jag tålte det inte. Jag visste ju så väl, att ingen af dem skulle vilja taga mig till hustru; en fattig stackare som jag, som inte hade så mycket, att jag kunde köpa min brudklädning en gång. — Jag var stolt emot dem, och de började hata mig och håna min fattigdom.

»Så kom kriget. En dag ryckte ett regemente in i byn där nere. — Ni kan inte tänka er det! Vapnen, som gnist-

rade i solen! Alla hästarna som stampade, och musiken framför! När de blåste i trumpeterna och slogo på trummorna, ryste det i mig; men jag var inte rädd, jag vet inte hvad det var; det var någonting underligt, som kröp i hela kroppen på mig! Och midt ibland ryttarne red *han!* Han hade ett likadant guldhår som Giovanni har, och när solen sken därpå, såg han ut som den helige Sankt Georg här uppe i kyrkan, — han som sitter på den hvita hästen med lansen i handen. Och alla människor hade flockat sig tillsammans och ropade: »Lefve Viktor Emanuel! Lefve Italien!»

Hon hade blifvit alldeles blek medan hon talade, och ögonen vidgade sig, som om hon såg en syn.

»Jag stod bland de andra nere vid vägen», fortsatte hon, »men för att se bättre hade jag krupit upp på en sten, och *han* såg mig, och han vinkade med handen till mig, och han vände sig i sadeln och såg efter mig. — — —

»Jag försökte inte träffa honom igen, och han sökte inte mig. Vi träffade hvarandra utan att vilja det. En afton, då jag vände om en krökning af vägen, kom jag alldeles inpå honom. Himmelen hade väl bestämt det så!

»Vi blefvo vänner, signora, och han, som var så förnäm och vacker och tapper, han sade mig att han älskade mig, att jag var den skönaste kvinna han sett i världen, att det var de lyckligaste ögonblicken i hans lif, när vi möttes! — Och han kunde väl icke ljuga, han, med ett sådant ansikte?

»Men så reste han. Han måste bort. En morgon ljödo trummorna och trumpeterna igen, och när de slogo på trummorna, tyckte jag, att det var mitt hjärta de slogo på, och att det måste brista i tusen stycken. Och alla ryttarne sutto i sadeln, och dammet stod högt omkring dem, — och så red han bort med de andra, bort för att slåss för Italien!

»Det var någonting här i mitt hufvud», sade hon och tryckte båda händerna mot hufvudet, »som jag tyckte skulle brista. — Har ni någonsin känt något sådant? Man vet inte om man drömmer eller är vaken. Man skulle vilja skrika högt, och ändå kan man inte öppna munnen. O, det är förskräckligt, — förskräckligt. Det är nog sådana kval, som de fördömda lida i den eviga elden!

»Jag ville inte lefva längre, jag ville dö; och då jag förstod, att Giovanni skulle komma, gick jag upp på berget för att kasta mig ned. Jag var där två gånger, men hvar gång var det, som om en osynlig hand sakta, sakta sköt mig tillbaka. Det var nog den heliga madonnan själf, som ville, att jag skulle lefva för mitt barns skull.

»Och jag måste lefva och bära sorgen och skammen. Vet ni, hur förfärliga människor kunna vara, i synnerhet kvinnorna? De gingo ur vägen för mig som för en pestsmittad. Och männen! Hvad de hånade mig! Jag, som hade hållit mig för god åt en af dem, jag hade blifvit en signores älskarinna! Ser ni, *det* kunna de aldrig förlåta. Hade jag haft en god vän bland en af mina egna, och han hade öfvergifvit mig, så hade kanske en man ändå kunnat taga mig och mitt barn för mina vackra ögons skull. Men en flicka, som har haft en signore till älskare, — hon är för alltid utkastad och föraktad.

»Jag bar min skam, signora, och jag arbetade mer än någonsin. Jag tänkte, att jag kanske kunde arbeta ihjäl mig, men jag blef bara starkare däraf, — och så, vid midsommar, föddes Giovanni.

»Var det inte underligt, att i det ögonblick min gosse var född, var all min sorg förbi, — bortblåst!» Hon strök den ena handen öfver den andra.

»Jag kände bara, att jag nu inte var ensam i världen längre. Jag hade den lilla ängeln i mina armar, som hade sin fars gyllne hår och hans ljusa ögon; ett litet lefvande barn, som var mitt eget, och som ingen hade rätt att taga ifrån mig.

»Jag blef fort frisk. Jag är stark och kraftig. Det varade icke länge förrän jag kunde börja arbeta igen, och det gick med ny glädje och fart nu, då jag hade min son att arbeta för. Hvad brydde jag mig om, att ingen mer skulle vilja ha mig! Jag vill inte ha den bäste, den rikaste af dem alla, om de också kastade honom efter mig. Han skulle i alla fall inte vara Giovannis far!

»Vi ha inte lidit någon nöd. Jag bär lika gärna sten som gräs, och arbetar lika gärna ute som inne, när jag bara har bröd till min gosse!»

Då jag frågade henne, om hon aldrig hade tänkt på att uppsöka Giovannis far, svarade hon:

»Jag har nog tänkt därpå ibland. Jag har tänkt, att det kanske skulle glädja honom att veta, att han hade en så vacker gosse. Men så har jag åter sagt till mig själf: — Hvem kan veta det? Om han lefver, är han en fin och förnäm herre. Hans släkt hör också till de förnäma, och han vill kanske själf gifta sig eller är redan gift med en kvinna af sitt stånd. Om jag kom med mitt barn, skulle jag kanske bara bringa sorg och skam öfver honom, och hellre ville jag dö än göra honom ett ögonblicks sorg. Det är bättre som det är! Nu har jag bara gjort honom glädje!»

Då jag sade henne något, hvaraf hon förstod att jag beundrade henne, sade hon:

»Ni är vänlig och god mot mig, signora! Men alla tänka inte som ni. — Prästen här uppe, han är en lärd och gudfruktig man, han har varit hos mig den ena gången efter den andra för att förmå mig erkänna och ångra min synd. Jag *kan* inte ångra! Hur skulle jag kunna ångra, att jag en gång i mitt lif har varit lycklig, att jag en gång har älskat en människa helt och blifvit älskad tillbaka? Hvad ondt ha vi gjort? Han var fri och jag var fri. Vi ha inte kränkt någons rättigheter. Fritt och af hela mitt hjärta gaf jag mig åt honom, och till dess jag lägges i min graf skall jag inte älska någon annan än honom.

»Ville jag uppsöka honom och fordra något af honom, skulle jag kanske kunna ångra det. Hvad skulle jag, en fattig och ovetande kvinna, kunna vara för honom? Men under de korta dagar, vi ha känt hvarandra, vet jag, att jag aldrig gjorde honom sorg, endast glädje.

»Det är sant, han öfvergaf mig, men han kunde ju inte annat. Han måste ut i kriget och göra sin plikt. — Hvem vet, kanske har han fallit! — Jag tror det ibland, när jag ser solen gå ner där borta. Jag tycker jag ser honom där uppe i den himmelska härligheten. Hur kunna de vilja att jag skall ångra, att jag älskat honom?» och hennes ansikte lyste af kärlekens triumf.

»Och så vilja de, att jag skall ångra, att jag har fått mitt barn! — Det enda jag har att älska och lefva för!

»Jag tackar himmelen för honom! Jag tackar madonnan morgon och afton för den stora lyckan hon har gifvit mig, då hon skänkte mig en son. Det förstår ni, som är mor! Hvad förstår en man — en präst om sådana saker!

»För resten äro mina lyckligaste dagar snart förbi», fortsatte hon med sorgsen stämma. »Den tid är förbi, då jag gaf honom bröstet och bar honom med mig hvart jag gick, — och sedan den tiden, då han började gå och alltid sprang bredvid mig och höll mig i handen eller i kjolen. — Nu går han ensam — eller med kamraterna. Jag känner inte hans tankar nu som förr.

»Jag vet nog, att det är alla mödrars öde, att deras barn resa ifrån dem, — men när man bara har en, och han är det enda man har på jorden! Jag vet inte, hur jag skall kunna bära det, — jag vet det inte! Och ändå är jag så säker på att han går. Jag känner det på mig. Det där ljudet af trumpeterna och trummorna drager honom med en underlig, oemotståndlig makt. — Han hörde det nog den där gången, då jag tyckte de slogo på mitt hjärta och han redan låg därunder.

»Men förlåt mig, att jag plågar er med mina sorger och bekymmer», sade hon därpå med ens. »Enhvar har nog af sina egna, och man skall inte lägga sten på andras börda.»

Då jag tackade henne för hennes uppriktighet, svarade hon:

»Ja, jag vet inte hur det kom sig. Vi talade visst om Giovannis lust att jaga. — Gjorde vi inte? — Men hvad gör det, att jag har talat. Ni är en främling; ni är som den fågel, som slår sig ned på ens tak! Nyss kände man den icke, och om ett ögonblick känner man den inte längre. — Det skadar hvarken er eller mig, att jag talar till er som en mor till en annan mor.»

Hon hade blifvit stilla efter alla de omväxlande uttryck, jag hade sett på hennes ansikte, medan hon talade. Känslan af sympati hade gjort henne varm under berättelsens gång, — nu återfick hela hennes person ensamhetens förnäma lugn.

Hon räckte körsbärskorgen emot mig.

»Vill ni inte ha flera bär? Åh jo, tag dem! De kunna vara goda att ha på vägen hem!»

Det var nu tid för mig att gå, och hon förklarade för mig, hvilken väg jag borde taga. Man kunde icke taga miste om den längre.

Då jag lade litet penningar på bordet, sade hon:

»Åh nej, låt mig slippa! Också en fattig kan ha lof att visa gästfrihet.»

»Men det är till Giovanni», sade jag. »Man betalar alltid sin förare.»

»Må så vara!» sade hon. »Jag skall ge honom dem med er hälsning.»

Hon följde mig ända nedför trappan, och vi gåfvo hvarandra handen till farväl. Jag såg ännu en gång uppmärksamt på detta härliga ansikte, som jag icke skall glömma och som jag aldrig mer skall få se.

Då jag hade kommit ett stycke utåt vägen, vände jag mig om.

Fortunata stod på terrassen, blickande upp emot aftonhimmelen, som darrade som guldstoft. Hon skyggade med handen för ögonen, men hon såg icke efter mig.

Hon såg uppåt vägen, där gossarne hade gått. Det ljöd ett skott tämligen nära. Ekot från bergen rullade ljudet dämpadt och långsamt tillbaka.

Nu kommo gossarne fram bakom muren där uppe, — det var ju de?

Jag kände icke igen dem genast, ty den största af dem hade tagit på sig Giovannis trasiga halmhatt.

Giovanni hade fått soldatkepin på hufvudet, och det var han, som nu bar geväret.

Helena Nyblom.

Latinfrågan.

Betraktelser af *P. G. L.*

I.

Tvistepunkterna.

> Han såg väl striden och dess yra,
> men icke meningen däri.
>
> *Tegnér.*

Striden för och emot latinet är så gammal och har förts af män med sådan intelligens och så mångsidig bildning, att intet tyckes vara att tillägga till det, som blifvit sagdt af det ena eller andra partiets förkämpar. Men så är dock icke förhållandet. Ju mera invecklad en fråga är, och ju mångsidigare intressen förena sig i denna fråga, desto större skäl är det att antaga, att hon ännu icke blifvit genomskådad till sitt hela djup. Nya förhållanden kunna inträda, som ställa den som man trodde för alltid afgjorda frågan i en ny belysning och blotta nya sidor, vid hvilka man förut icke fäst någon större uppmärksamhet.

Att förhållandet varit sådant med klassiciteten, därom lider intet tvifvel. Det bevisas redan af den omständigheten, att vi hafva två s. k. renässanser, då klassiciteten på nytt slog ut i blad och blommor för att befrukta den moderna kulturen på många af dess områden. Då den första renässansen efter en tid af riklig blomstring urartat till pseudoklassicitet inom litteraturen, till perukstil inom de bildande konsterna och tom formalism inom vetenskapen, kom 1700-talets renässans såsom en uppfriskande fläkt öfver all denna onatur. På den andliga bildningens alla områden blef det nytt lif, och en af driffjädrarna i detta arbete var det nyvaknade intresset för antiken, som blef en ledstjärna vid återgången från tom formalism till natur och sanning. Samtidigt

med det nyvaknade lifvet inom litteraturen och konsten, där Sverige gjorde en betydande insats genom sin Sergel, kom äfven en vidgad uppfattning af den klassiska filologiens uppgift såsom en vetenskaplig rekonstruktion af antiken på dess viktigaste kulturområden. I sammanhang härmed blefvo flera af filologiens discipliner pånyttfödda eller rent af nyskapade, såsom t. ex. den romerska historien, konsthistorien och den komparativa språkforskningen, som spridde ett nytt ljus öfver så väl grekiskans som latinets grammatik och därigenom äfven öfver de bägge folkens urtid.

Studiet af de bägge renässansernas historia visar alltså, hvilket stort inflytande och hvilken befruktande kraft antiken haft på den moderna kulturen. Men det visar därjämte, att antiken icke är ett universalmedel, som kan rädda mänskligheten från förvillelser. När antiken uppfattats rätt, när man haft blick för det stora, det ädla och evigt sanna i dess skapelser, då har dess genom sina minnesmärken fortlefvande kultur varit en vägledare till sanning och skönhet. Men när man tappat sinnet för det stora och ideella och blott jäktat efter formens korrekthet och ytligt sken, då har antiken snarare fört sina tillbedjare bort från sanning och lif; ty man har invaggat sig i den tron, att formen är det väsentliga i lifvet och att skönheten kan framalstras efter smakregler och genom lättlärda handgrepp.

Dessa historiens fingervisningar äro väl värda att beakta för vår tid, som äfven har sin klassiska fråga. Den rör sig visserligen på ett vida inskränktare område än i renässansens dagar, men är dock en kulturkamp i smått, där klassicitetens form söker att häfda sina intressen gent emot det moderna lifvets rika innehåll.

Denna kulturkamp är känd under namn af latinfrågan. Hon har i många år stått på dagordningen. Då och då har en vapenhvila afslutats mellan de kämpande partierna, men snart har striden uppflammat på nytt. I våra dagar är latinstriden mindre isolerad än förr och artar sig till en verklig kulturkamp. Den är numera endast en del af den stora striden om språkundervisningen i allmänhet och denna undervisnings plats i det stora systemet af undervisningsämnen. Och språkfrågan i sin allmänhet kommer snart att uppgå i

en strid af ännu större dimensioner, nämligen den om gemensam bottenskola för barn af alla samhällsklasser och samundervisning för barn af olika kön. Skulle dessa moderna åsikter vinna terräng, så är det möjligt, att icke blott latinstudiet, utan allt hvad språkstudier heter en dag kommer att nedstiga från den dominerande plats, som de nu intaga i skolan, och att de formellt bildande undervisningsämnena få gifva plats för dem, som afse att bibringa mera reellt vetande.

Den i sig själf invecklade frågan om latinet såsom skolämne har alltså på den sista tiden blifvit betydligt mera invecklad, och man må icke hoppas, att den kan lösas genom ett blott repeterande af skäl, som förut blifvit framställda. Lifvet nu är icke detsamma som för 50 à 75 år sedan. Nya krafter hafva utvecklats i samhället, nya fordringar ställas på det uppväxande släktet, och tack vare den nationella utvecklingens rikedom och mångfald äga vi numera inom vårt eget land mycket, som förut måste sökas utom dess gränser eller hämtas ur för länge sedan hänsvunna tiders skattkamrar.

För att kunna förstå och följa med en strid, som föres mellan tvenne partier, är det nödvändigt att veta, hvarom fråga är, och känna till de program, som de begge partierna uppställt och sökt att försvara gent emot sina motståndare. För hvar och en som framställer egna åsikter i latinfrågan blir det därför af nöden att till en början redogöra för de motsatta åsikter, som gjort och ännu göra sig gällande angående latinets värde, och angifva de gränser, inom hvilka striden föres.

Som bekant, afser den s. k. latinfrågan latinets lämplighet eller nödvändighet såsom läroämne på den ena af elementarskolornas bägge linier, hvartill kommer den en gång afgjorda, men, som det tyckes, åter uppdykande frågan om latinets värde såsom grundläggande språk. De synpunkter, från hvilka man betraktat denna fråga, äro många, men torde kunna begränsas till dessa tre: latinstudiets teoretiska, praktiska och estetiska värde för dem, som aflägga studentexamen för att sedan med ett visst mått af bildning utgå i det allmänna lifvet.

Fästa vi oss först vid den teoretiska sidan, så möter oss genast det vanliga talet om latinets betydelse såsom formellt bildningsmedel. Det latinska språket anses vara ett

typiskt språk. Det förfogar öfver ett stort antal böjningsändelser, dock icke så stort, att det är svårt att bibehålla öfversikten öfver dem. Därjämte göra dessa ändelser, att de särskilda satsdelarnas förhållande till hvarandra blir på ett klart och tydligt sätt uttryckt. På grund häraf lämpar sig latinet särdeles väl för att gifva ungdomen en klar inblick i språkets form, d. v. s. de lagar, som människan i allmänhet följer, då hon i ord uttrycker sina tankar. Denna egenskap hos latinet är icke dess enda förtjänst såsom skolämne, men den är enligt mångas åsikt den viktigaste.

Häremot påstå latinets motståndare, att det visserligen är sant, att latinet är formellt bildande; men alldeles detsamma kan man säga om hvarje annat språk. Alla språk, som hunnit till en viss grad af utveckling och skapat en litteratur af värde, äro lika formellt bildande, fastän på olika sätt. Det ena är formellt bildande genom sina ändelser, det andra genom sina prepositioner, det tredje genom ordställningen o. s. v.; ty det finns oändligt många medel att beteckna och på ett klart och tydligt sätt uttrycka satsdelarnas och satsernas förhållande till hvarandra. Denna åsikt representeras af dem, som i våra dagar fått sig tilldeladt det nyskapade namnet latinofober; men den delas äfven af flera framstående filologer, t. ex. Madvig. Till samma grupp kan man räkna skalden Tegnér, som i ett af sina skoltal yttrar följande: »Hvarför studera vi ett språk, latin t. ex., och dess språklära? Icke kan det hos någon tänkande människa vara i och för språkets, ännu mindre för språklärans skull, betraktade nämligen såsom ändamål i sig själfva. En grönländsk glosa är i sig själf värd alldeles lika mycket som en latinsk, en lappländsk konjugationsform är i sig själf så god som en grekisk. Men latin och grekiska hafva hvad lapskan och grönländskan sakna, en litteratur och en högst märkvärdig: genom den äro de bildningsmedel; att lära känna *den* är ju ändamålet; det andra är ju endast det propedevtiska medlet. Men nu omvändes förhållandet. Det ser ut som om man trott, att klassiska litteraturen egentligen vore till för att tjäna som exempelsamling till de grammatiska figurerna. Vi uppehålla oss så länge med att inventera hvarje vinkel och vrå i förgården, att vi merendels glömma att gå in i templet, där

gudstjänsten hålles; vi läsa grammatikan så länge, att vi ofta ej få någon tid öfrig att läsa författarne. Att en sådan metod, som idkeligen stafvar, men aldrig lägger ihop, som gör bisak till hufvudsak, som gör vägen själf till vägens mål, att den icke är den rätta och naturliga, måste väl enhvar inse.»

Men latinstudiet, säga latinets försvarare, är icke blott oöfverträffligt i det afseendet, att det bibringar klarhet öfver de former, hvari tanken finner sitt uttryck; det är äfven oundgängligt för hvar och en, som vill begripa sin egen tid; ty vår kultur är i väsentlig mån ett arf från den klassiska forntiden. Härpå svara latinets motståndare, att alla historiska och kulturhistoriska uppgifter, som kunna hämtas ur de klassiska författarne, med vida mindre möda kunna erhållas i moderna arbeten, som därjämte — tack vare den vetenskapliga kritikens framsteg — äro vida pålitligare och fullständigare än den klassiska forntidens författare. Därjämte framkastar man ett påstående, som nog i många fall torde vara öfverensstämmande med sanningen, nämligen att man ofta läser sina klassiska författare så, att man däraf icke har någon verklig behållning. Huru mången har icke af Xenofons Anabasis endast detta triviala minne: »Därifrån tågade han två dagsresor tio parasanger»? Och läser man sina klassiska författare på detta sätt, torde de icke i någon den minsta mån kunna sprida ljus vare sig öfver forntiden eller vår egen tid. Hela historien om att man icke kan förstå sin egen tid utan kännedom om forntiden innefattar för resten lika mycket osanning som sanning. Man kan nämligen omvända satsen och med fullt skäl säga, att man icke kan förstå forntiden utan att förstå sin egen tid; och det finns märkvärdigt nog många, som trots en ganska vidsträckt beläsenhet i latin och grekiska lefva och dö såsom främlingar i sin egen tid, hvars rika lif och brännande frågor de aldrig lyckats begripa.

Från praktisk synpunkt har latinet enligt latinvännernas åsikt en icke ringa betydelse. För det första öppna skolstudierna för den blifvande vetenskapsmannen portarna till den klassiska litteraturen. Detta påstående bestrides af ingen. Man endast betonar, att detta gäller ett ytterst ringa antal af blifvande vetenskapsmän. Vidare, säga latinvännerna.

öppna latinstudierna portarna till den latinska litteratur, som är författad under medeltiden och den nyare tiden. För det tredje talar man om de många i svenskan förekommande låneord, som äro mer eller mindre obegripliga utan kännedom af det latinska språket. Slutligen, säger man, har den, som kan latin, i denna sin kunskap en stor lättnad vid inlärandet af de romanska språken. Allt detta måste i mer eller mindre mån medgifvas af dem, som äro latinets motståndare. Men dessa påstå, att latinets praktiska nytta icke är *så* stor, som man vill påstå, och att den icke är *tillräckligt* stor för att försvara en lagstiftning, hvarigenom mer än hälften af den studerande ungdomen tvingas att i sex år offra fjärdedelen af sin tid på ett dödt språk, då man kunde hafva vida större praktisk nytta af att läsa lefvande språk eller andra ämnen.

Äfven från estetisk synpunkt bör latinstudiet vara nyttigt genom att uppodla smaken och gifva den studerande ungdomen inblick i det sätt, på hvilket forntidens klassiska författare behandlat sina ämnen. Denna synpunkt har dock blifvit alltför litet beaktad, och många, äfven af latinets varmaste vänner, hafva menat, att lärjungarne i skolan icke äro mogna för att fatta den skönhet, som utmärker dessa författare.

Härmed hafva vi angifvit de viktigaste af de skäl, som bruka anföras för och emot latinet. Af dessa skäl tillmäter man vanligen den största betydelsen åt dem, som vi anfört under den teoretiska gruppen: hvilket värde har latinet från formens och särskildt den grammatiska formens synpunkt? och hvilket värde bör man tillmäta de klassiska författarne med afseende på deras historiska innehåll? Dessa spörsmål kunna gifva uppslag till diskussioner i oändlighet; ty ingenting är vanligare än att man strider om latinets värde från de sistnämnda synpunkterna utan att man förut bestämt hvad man menar med *formell bildning* och hvad man menar med *innehåll.* Och har man enat sig om en definiering af dessa begrepp och de bägge åsikternas förfäktare skola börja den egentliga sammandrabbningen för att afgöra latinstudiets värde i förhållande till andra språkstudier, så visar det sig, att man åter igen kan tvista i oändlighet, om man icke först enar sig om hvad som bör anses såsom språkundervisningens och

alltså äfven latinundervisningens *förnämsta uppgift* i elementarskolan. Är det att gifva formell bildning eller att meddela praktisk färdighet eller att uppodla skönhetssinnet? Först när man är ense om ett svar på dessa frågor, kan det blifva tal om ett verkligt meningsutbyte mellan olika tänkande angående latinets värde såsom skolämne.

II.

Öfverdrifter.

Hvem som vill kan pröfva förrn han dömer,
kan fatta själf den sanning han besvärjer,
kan känna själf det sköna han beundrar.

Tegnér.

Vi hafva angifvit de viktigaste af de skäl, som bruka framdragas till försvar för latinet såsom skolämne. Dessa skäl äro till större delen ett arf från äldre tider, då förhållandena voro annorlunda än nu och latinets betydelse vida större än i våra dagar, vare sig man tänker på dess litteratur såsom en källa till vår kännedom om den klassiska forntiden eller dess grammatik såsom formellt bildande eller på språket självt såsom ett villkor för boklig bildning i allmänhet och särskildt för vetenskaplig verksamhet. Men fastän tiderna förändrats, hafva många af dessa skäl bibehållit rätt mycket af sin giltighet; ty latinstudiet är fortfarande ett värderikt medel till vinnande af dessa mål, om också icke det enda, utan ett bland de många.

Men latinfrågan har på sista tiden blifvit snedvriden på ett ganska betänkligt sätt. Mot latinherraväldet hafva uppträdt män, som behjärtat den nyare tidens mångfaldiga kraf, och dessa hafva sagt, att äfven de moderna språken äro formellt bildande och i det närmaste lika formellt bildande som latinet, men med den skillnaden, att *de* öppna tillträdet till en litteratur, som för oss har vida större betydelse än den latinska, och att de möjliggöra ett muntligt och skriftligt meddelande med personer af andra nationaliteter. Med an-

ledning af dessa och dylika påståenden hafva latinvännerna i sin ifver att försvara den hotade ställningen blifvit lockade till en öfverdrift, och deras nödankar har blifvit detta allbekanta påstående, att latinstudiet är mera formellt bildande än hvarje annat språkstudium. Denna orimlighet skulle naturligtvis bevisas vara för det första en rimlighet och för det andra en sanning, och så har man uppfunnit några bevis, hvilka alla röra sig i cirkel och alltså sakna bevisande kraft. Af dem skulle bland annat följa, att latinet är mera formellt bildande än grekiskan, en slutsats, inför hvilken latinvännerna måste stå en smula häpna, i synnerhet som ett parti af klassicitetens förkämpar påstår, att grekiskan äfven såsom formellt bildningsmedel har ett obetingadt företräde framför latinet. Man har alltså bevisat för mycket, och därför har man icke bevisat någonting.

Ett annat påstående, som tydligen skjuter öfver målet, är att man icke kan förstå sin egen tid utan att känna Roms forntid och känna den genom de klassiska författarnes arbeten. Denna anmärkning gjordes bland andra af Tegnér och har gjorts af många före honom. Men huru annorlunda äro icke förhållandena nu än då? Nu har den moderna forskningen gifvit oss erkändt klassiska arbeten om Roms historia, om dess statsrätt, statsförvaltning och rättskipning, om folkets religion och enskilda lif. Men hvad fanns af allt detta vid århundradets början? Så godt som ingenting. På Tegnérs tid var man därför i många fall tvungen att gå till de romerska källskrifterna, om man ville hafva några värdefulla skildringar af romarfolkets historia. Och går man tillbaka till 1700-talet, då vår svenska historia ännu låg i sin linda, så hade talet om att man icke kan begripa sin egen tid utan att känna de romerska författarne en vida större betydelse än i våra dagar. Ju längre man går tillbaka till medeltidens gräns, desto torftigare blir den moderna litteraturen, och desto större betydelse måste de klassiska auktorerna hafva haft för den tidens människor. För Gustaf II Adolf såsom krigare voro Cäsars och Xenofons arbeten af oskattbart värde; men i våra dagar har en militär obestridligen större nytta af att läsa Napoleons arbete öfver Cäsar än Cäsars egna memoirer. Endast den som försökt att läsa en fornklassisk för-

fattare och läsa honom så, att man till fullo uppfattar innehållet, endast den begriper, hvilka stora hinder möter hvar och en, som vill studera den klassiska forntidens historia i de romerska författarnes egna skrifter. Äfven för en med latinet ganska förtrogen person är det ofta lättare att förstå Mommsen, som skrifver på tyska, än Livius och Tacitus, som skrifva på latin.

Härtill kommer, att en snillrik historieskrifvare i våra dagar framställer det gamla Roms historia i en annan dager än det var möjligt för en af forntidens romare. Den nutida forskningen betraktar romarriket i det ljus, som tvänne årtusendens erfarenheter sprida öfver en förfluten tid. På grund af denna vidgade erfarenhet kunna vår tids häfdatecknare med större säkerhet angifva den plats, som den romerska kulturen intager i den världshistoriska utvecklingen. Men sannerligen man kommer till sådana insikter genom att blott läsa de romerska författarne med åsidosättande af den moderna forskningens i många fall rätt betydande resultat.

De flesta människor, som upprepa det gamla påståendet, att man icke kan känna sin egen tid utan att hafva gjort sig förtrogen med den klassiska forntiden genom studiet af den romerska litteraturen, hafva bra liten aning om hvad detta påstående innebär. Ty märk väl! Det gäller att lära sig förstå sin egen tid och att göra det med den klassiska litteraturen såsom ledstjärna. Låt oss då betrakta några sidor af nutidens politiska och sociala lif. Låt oss tänka på vår uppfattning af människovärdet, den personliga friheten och likheten inför lagen. Hvilken himmelsvid klyfta skiljer icke i detta afseende nutiden från den klassiska forntiden! Eller låt oss tänka på gränserna för statens makt, förhållandet mellan kyrka och stat, folkförsamlingsfriheten, folkrepresentationen och de kommunala förhållandena, eller låt oss undersöka den konstitutionella monarkien, ämbetsmannamakten, rättskipningen och försvaret, eller låt oss betrakta företeelser af mera socialt skaplynne, såsom t. ex. näringsfriheten, kommunikationerna, kapitalets förhållande till arbetet o. s. v. — och hvem af de många tusen i vårt land, som läst latin, vill stiga fram och säga: »Jag begriper detta bättre än jag skulle göra, om jag icke hade mina studentkunskaper i latin»?

Men antag, att någon tror sig genom sina latinstudier bättre begripa dessa och andra förhållanden, som äro utmärkande för vår tid, huru böra hans latinstudier vara beskaffade? De böra åtminstone vara sådana, att han begriper hvad han läst på latin. Men så långt hafva endast få kommit af de många, som i sin mogenhetsexamen fått betyg om godkända insikter i detta språk.

Då ett sådant påstående kan synas alldeles för öfverdrifvet, blir det vår skyldighet att bevisa det eller åtminstone visa hvad det innebär. Vi vilja för detta ändamål göra en liten afvikelse från ämnet. Hvar och en, som läser dessa rader, känner till Neckens polska: »Djupt i hafvet på demantehällen». Hvar och en svensk förstår svenska och tror sig naturligtvis begripa hvad som skrifves på svenska. Men dock torde det vara ytterst få, som verkligen begripa Neckens polska, d. v. s. som uppfattat dess innehåll. Man vet, att dikten handlar om Necken, att musik är satt till texten och att både ord och musik äro mycket vackra. Men mera veta icke de flesta. Alltsamman upplöser sig i en dimmig bild, ur hvilken en och annan situation framstår något tydligare. Nå väl, på samma sätt som de flesta läsa Neckens polska, så läser man i allmänhet latin. Såsom motto öfver våra latinstudier kan man sätta Hamlets berömda yttrande: »Ord, ord, ord!» så vida det icke vore lämpligare att sätta de ännu mer betecknande orden: »Grammatik, grammatik, grammatik!» Ty vår språkundervisning bortskalar allt lefvande innehåll, och det kvarstår endast grammatiska formler, likt linet, som blir kvar, sedan den lefvande linplantan blifvit vederbörligen blött och stött.

Man vänjer sig icke vid att låta orden framkalla för fantasien fattbara bilder, utan man ilar från abstraktion till abstraktion, och ett kapitel i Livius af det mest lifliga och sprittande innehåll upplöser sig i genus, numerus och kasus, i indikativer, konjunktiver och infinitiver. Ty genom mångårig dressyr ända från skolans första klass har tanken blifvit van att gå i denna och nästan endast i denna riktning. Fantasien har blifvit vingklippt, och vår ungdom finner sig villigt i att läsa ett arbete utan att begripa det, blott man kan redogöra för det förhållande, i hvilket den lästa

textens särskilda ord och satser stå till de grammatiska reglerna.

Dock måste man erkänna, att förhållandena under den sista tiden ändrat sig något till det bättre. För omkring tjugu år sedan läste man betydligt större latinkurser än nu är fallet. Men ingenting var vanligare än att träffa på en yngling, hvars hela behållning af Eneidens sex första böcker var, att denna dikt handlade om Eneas och att den för resten var erbarmligt tråkig. Innehållet i Xenofons Anabasis sammanfattades i korthet i följande ord: »Därifrån tågade han två dagsresor tio parasanger», och hvad Livius beträffar, ansåg man i allmänhet, att hans arbete handlade om tråkiga krig med ekver och volsker. Detta förhållande har verkligen i någon mån blifvit ändradt. Man fäster sig nu mera än förr vid innehållet, men äfven i fråga om innehållet gör sig den gamla abstraktionslusten gällande. Ty innehållet upplöser sig i detaljer, och de latinska texterna bli tillämpningsöfningar å ena sidan för grammatiska regler, å den andra för ett antikvariskt schema. Men att läsa en text så, att orden omsätta sig i verkliga och för fantasien lekande bilder, liksom figurerna på en oljefärgstafla lösa sig från duken och tyckas vara fristående, — det är ett önskningsmål, som tyckes vara lika oupphinneligt som våra bästa idealer. För vår grammatiserande och bleksotsaktiga tid låter det som en saga, när man läser dessa ord i Tegnérs »Axel»:

Han talte om, hur mången gång
den gamla, djupa kämpasång,
de läderbundna sagoskrifter
hans längtan väckte till bedrifter;

eller när man hör berättas, att läsningen af klassiska författare gjorde Charlotte Corday till hjältinna.

För hvar och en, som har förmåga att opartiskt bedöma saken, torde det emellertid vara ett afgjordt faktum, att latinundervisningen hvarken nu eller under närmast flydda tider lämnat så stora resultat, som man väntat sig af den och som man bevisat, att den *kan* lämna. Men felet är icke att skrifva på den enes eller andres enskilda räkning. Hvad lärarne beträffar, torde man icke kunna beskylla dem för bristande nit. De göra så godt de kunna och begripa, och

de fel, som vidlåda vår undervisning, äro icke så mycket individuella, utan snarare utmärkande för hela vår nation. Hvad Tegnér sade om sin tids poesi, att den var

det väderspända intets tomma bild
med abstraktionens träsvärd vid sin sida
och bjällerkåpan ifrån söder på,

det kan äfven tillämpas på vår tids af abstraktioner och tyska idéer behärskade språkundervisning.

Det första villkoret för att bättring skall kunna inträda i dessa förhållanden är, att de, som kalla sig latinvänner, komma till insikt om, huru mycket som fattas dem i förmågan att uppfatta de klassiska författarnes typiska bilder, deras enkla skönhet och friska lif. Vidare måste man söka att lösgöra sig från den tyska grumligheten. Det vore önskvärdt, att de ledande männen inom våra pedagogiska kretsar mindre toge hänsyn till hvad man säger i Tyskland än hvad man behöfver i Sverige. Slutligen är samarbete af nöden mellan lärarne i de klassiska språken, icke blott ett kort sammanträffande hvart tredje år, då under loppet af omkring fyra timmar lika många specialfrågor hinna att behandlas, utan ett allvarligare och mera djupgående arbete.

Det sätt, som kanske fortast skulle leda till målet, vore att för saken intresserade lärare i latin och grekiska sattes i tillfälle att vara tillsammans omkring fjorton dagar för att både teoretiskt och praktiskt behandla mindre delar af sina ämnen och utbyta de rika erfarenheter, som hvar och en på sitt håll gjort. Blir ett sådant samarbete ärligt och grundligt, torde däraf kunna dragas mycken nytta för framtiden. Men man skulle väl äfven komma till insikt om, att det sätt, på hvilket man nu undervisar i latin, icke bibringar lärjungarne några insikter, hvarigenom de bättre begripa den närvarande tiden med dess mångahanda och viktiga företeelser.

III.

Den klassiska litteraturens estetiska värde.

Det arf, det sköna, du lämnat,
lefver, så länge marmorn har lif och konsten har ande,
mänskorna skönhetens makt, snillets bedrifter förstå. —
Lämna oss ännu ett arf! O, gif oss en fläkt af din ande!
Malmström.

I de föregående delarna af denna uppsats hafva vi visat, att latinet såsom formellt bildningsmedel icke har något absolut företräde framför andra språk, hvilkas litteratur utvecklat sig till någon nämnvärd grad af skönhet och kraft. Icke heller är latinstudiet ett nödvändigt villkor för kännedomen om den klassiska forntidens kultur eller för en rätt uppfattning af vår egen tid.

Men om man på detta sätt stryker bort det ena efter det andra af latinets företräden, hvad återstår då till slut af det en gång så världshärskande romarspråkets betydelse för vår tid? Härpå måste vi svara, att för hvarje århundrade, som går, förringas den romerska litteraturens betydelse, icke därför att dess eget värde minskas, men därför att den fornklassiska litteraturen i sina yngre systrar fått farliga rivaler. De århundraden, som förflutit efter romarväldets fall, hafva framfödt poetiska skönheter, som genom innehållets djup till och med öfverträffa den klassiska forntidens skapelser. Men trots detta kvarstå den grekiska och romerska litteraturens mästerverk såsom mönster, — icke som de enda och oupphinneliga mönstren, men såsom skapelser, hvilka på grund af sin höga enkelhet, sin harmoniska afrundning och sitt friska lif fått sig odödligheten tillförsäkrad. Det är denna konstnärliga fulländning hos antikens skapelser, som utgör deras förnämsta värde och som borde anses såsom det viktigaste skälet för de klassiska språkens studium i våra skolor.

Men när man talar om konstnärlig fulländning, har man beträdt ett område, där tanken svindlar för rätt många. Det

blir därför nödvändigt att i korthet antyda hvad som är konstens uppgift och att angifva en värdemätare, genom hvilken man kan bestämma ett konstverks relativa fulländning.

Låt oss då först tillse hvad som är vetenskapens uppgift. Det är att utforska lagarna för tingen. I sin första barndom sysselsätter sig vetenskapen med iakttagelser och beskrifningar af enskilda företeelser. Dessa företeelser förena sig så småningom till grupper med gemensamma bestämningar. Grupperna sammansluta sig till klasser, och klasserna blifva delar af ett helt system, som behärskas af en enda ledande tanke. När en vetenskap kommit till denna punkt i sin utveckling, då kan man i hvarje, äfven den minsta företeelse inom dess område se ett uttryck af de stora lagar, som behärska det hela. Vetenskapsmannens blick har klarnat och han ser världen i ett nytt ljus. Hvad som förr var blott tillfällighet, det är nu lagbunden ordning.

Hvad är då konstens uppgift? Att framställa idealer, det vill säga att i harmoniskt afrundade och åskådliga bilder framställa de företeelser, som för vetenskapsmannen visa sig såsom abstraktioner och af honom framställas såsom vetenskapliga satser och allmänna lagar. I konstens barndom inskränker man sig till mer eller mindre lyckade efterbildningar af naturen, och så småningom höjer man sig till fria reproduktioner. På ett högre stadium framställas bilder, som äro på en gång individuella och typiska. Man ser en karakteristisk bild af en enskild person, men i denna bild igenkänner en hel nation sig själf. På konstens högsta stadium har konstnärens skapelse blifvit en typisk bild icke blott af nationen, utan af mänskligheten, en förklaring af lifvets gåta och dödens hemlighet. Det är denna förmåga att göra den enskilda bilden till ett sant och för alla tider bestående uttryck af nationens och mänsklighetens lif, som göra Homerus och Virgilius, Tegnér och Runeberg till klassiska skalder. Det är samma förmåga, som gör Herodotus, Livius och Tacitus till klassiska författare i ordets egentliga mening.

Madvig och flere med honom hafva påstått, att de klassiska språken äro särdeles lämpliga såsom skolstudium, därför att den grekiska så väl som den romerska litteraturen framställer mänskligheten så att säga i sin barndom, då sam-

hällslifvet ännu icke erhållit de rika och nästan oöfverskådliga former, som utmärka vår tid. I den klassiska forntiden, säger han, var allting enklare, öfversiktligare, naturligare. Detta påstående grundar sig på en fullkomligt riktig iakttagelse. Allting är så enkelt och naturligt hos forntidens stora författare. Men detta beror icke därpå, att det politiska lifvet var så enkelt och patriarkaliskt i det gamla Rom. Statsmaskineriet i detta världsrike var tvärt om ganska inveckladt. Men de klassiska författarnes skildringar äro icke kopior af lifvet, sådant det visade sig för vanliga ögon, utan dessa författare hafva vetat att skilja det tillfälliga från det väsentliga, och när vi göra bekantskap med deras hjältar, se vi i dem icke blott den enskilde hjälten, utan vi se romaren, vi se människan. Samma tanke har Tegnér uttryckt i ett af sina skoltal: »Vi lefva», säger han, »under andra förhållanden än de, tidens bildning har tagit en annan, i många fall en motsatt riktning: religion, statsförfattning, tänkesätt, seder äro förändrade; men så fast äro många af deras verk anlagda, så enkelt och lätt utförda, så skönt afrundade, att mänskligheten ännu efter årtusenden speglar i dem sin ädlaste och sannaste bild.»

Man läse t. ex. andra boken af Livius. På ett utrymme af något mer än sextio sidor skildrar författaren de fyrtio första åren af den romerska republikens historia och tecknar därvid politiska sammansvärjningar och myterier, krig och hjältedater, småaktiga intriger och hjältemodiga uppoffringar; han talar om tullar och spanmålspris, om kampen för rösträtt och om fredsföreningar, om arbetets strid mot kapitalet, om de konservativa och liberala partiernas fejder med hvarandra; han skildrar stormiga folkmöten och gatukravaller, valagitationer, riksrättsprocesser och förbud mot politiska sammankomster, — och när man läser dessa skildringar från en tid, som ligger mer än 2,000 år bakom oss, är det som såge man tilldragelser, som nästan kunde hafva försiggått i vår tid. Så säkert äro karaktererna och situationerna tecknade med några få raska drag. Också har denne författare ett program, som låter höra sig till och med i vår tid. Se här några rader ur företalet till hans stora historiska arbete. »Jag skulle vilja, att hvar och en noga lade märke till, huru-

dant lefnadssättet och det sedliga tillståndet varit, genom hvilka personligheter, genom hvilken statskonst och genom hvilka krigiska bragder Rom blifvit först en stormakt och sedan ett världsvälde. När arbetet framskridit till den tid, då aktningen för häfdvunnen sed så småningom började att försvagas, må läsaren observera, huru det sedliga tillståndet först började visa tecken till förfall, huru det därpå gradvis försämrades och slutligen började att blifva genomruttet, till dess vår egen tid vidtager, då vi hvarken kunna stå ut med dessa ständiga statskupper eller böja oss under ett hälsosamt envälde. Det är detta, som i så hög grad gör historien till ett nyttigt och lärorikt studium, att man där finner skildringar af lifvets alla förhållanden, förenade till en storartad tafla; där får man se handlingar, som förtjäna efterföljd både af den enskilde och af statsmannen, och å andra sidan handlingar, som äro afskräckande i sig själfva, afskräckande genom sina följder.»

Liknande intryck får man vid läsningen af den underbart sköna Eneiden, t. ex. dess första sång. Skalden tecknar det stormupprörda hafvet, där det kolsvarta mörkret endast upplyses af de hvarandra korsande blixtarna, där stormens tjut blandar sig med de förtviflades ångestrop, och där skeppen redlöst vräkas omkring för att slutligen fastna mellan klippor och på sandbankar. Och som dess motsats målar han den lugna hamnens stilla ro med dess skogsklädda höjder, som bada sig i strålande solljus, och därutanför de väldiga vågorna, som krossas mot den yttre hamnarmen och stänka upp likt silfverglänsande skum. Eller han visar oss de skeppsbrutnas tröstlösa belägenhet på den obebodda stranden, deras försök att från bergshöjderna få sikte på sina förlorade kamrater eller Eneas' vandring i skogen för att upptäcka någon mänsklig varelse. Eller han skildrar det rörliga lifvet i en raskt sig utvecklande världsstad, där hammarslagens ljud öfverröstas af de på stenlagda gator framböljande människomassornas sorl, där den lysande processionen framgår och i dess midt den ståtliga och bildsköna drottningen. Templets portar öppna sig för henne, hon skrider fram under dess höga hvalf, går upp för estradens trappor och tager plats på sin tron, omkring hvilken ställa sig väpnade drabanter.

Fram till samma tempel vandrar genom gatorna de skeppsbrutnas skara, omgifven af nyfikna dagdrifvare och hurrande pojkar. Hopen får företräde för drottningen och skildrar tillståndet i landet och sin egen nöd. Eller skalden för oss in i kungapalatset och upprullar förtrollande praktscener, låter oss få vara vittnen till den mest eleganta konversation, det mest artiga och förekommande värdskap, och därjämte under festens timmar den unga kärlekens första knoppning i ett kvinnobröst.

Men dikten består icke blott af väl tecknade episoder. Intresset koncentrerar sig naturligtvis på styckets hjälte, gudasonen Eneas, som från Ilion, »gudarnes hem», blifvit kastad ut på böljornas ändlösa slätter. Han för med sig det nedtryckande medvetandet, att det till stor del är hans egen skuld, att han måst lämna denna »högheliga» stad. Det är nämligen han — dess främste hjälte — som af missledd pliktkänsla och beklagansvärd kortsynthet fallit offer för en krigslist och öppnat stadsportarna för fienden. Genom drömmar och profetior har han sedan fått veta, att hans mission numera är att införa det höga Trojas gudar i ett fjärran land i väster; men hvar det landet ligger, vet han ännu icke. Kärleksfulla makter beskydda honom på hans färd — gudamakter som också kunna begå misstag —, men det fins därjämte demoniska väsenden, som göra allt för att hindra honom från att utföra sitt heliga värf. Gång efter annan tror han sig vara framme vid målet, men det dröjer icke länge förrän han finner, att han misstagit sig, och att detta dock icke var hans rätta verksamhetsfält. Under denna sin irrfärd råkar han ut för en sirén, i hvars armar han är nära att glömma sin af himmelen gifna mission. Och när han ändtligen kommit fram till den för hans verksamhet bestämda platsen, möta honom nya strider och förödmjukelser. Men när måttet af år och strider är fylldt, när hans lifsgärning är fulländad, då vänta honom icke underjordens salighetsängder, utan gudars lif i himmelens salar. Till inträde i dessa ljusets boningar skall gudasonen beredas genom lidanden och ett plikttroget lif.

Den storartade bakgrunden till denna djupt religiösa skildring utgöres af Roms historia från sagotidens dunkel

ända fram till Augustus — en historia, hvars hufvuddrag på förhand äro bestämda af högre makter — och framtidsperspektivet är ett jordiskt lycksalighetsrike, där krigets portar skola vara stängda och mannaheder och sant religiösa grundsatser skola styra staten.

Öfver denna poetiskt förklarade värld höjer sig en öppnad himmel. Vi få se Guds finger, som leder världens öden, och vår tanke stiger högt öfver stjärnorna, öfver Olympens salar, till den allsmäktige, allgode och rättvise, som icke har något namn, men hvars högste ställföreträdare i vår värld är Juppiter. Och skalden för oss ända bort till dagarnas ända, han låter oss förnimma evighetens böljslag och visar oss människosjälens utveckling efter döden; han för oss ned i underjordens lycksalighetsängder och i helvetets djupa håla med dess hemska tjut och ogenomträngliga mörker, men han visar på samma gång straffets ändamål; det är ett medel till bättring. Äfven strafforternas fångar skola en gång, om också först efter tusental af år, komma till de saligas evigt solbelysta boningar.

Denna antydan om diktens innehåll visar, att Eneiden är något vida mer än en berättelse om Eneas' irrfärder och första strider i Italien. Hon har blifvit en poetisk världsförklaring, som för romarne hade samma betydelse som bibeln för oss. Ända till ett godt stycke in på förra århundradet bevarade man kärleken och beundran för denna utomordentliga dikt, som inspirerat Dante, Tasso och de mest berömda af den nyare tidens episka skalder. Men denna kärlek har rostat hos vår tids filologer. Man läser fortfarande sin Virgilius, men man hvarken förstår honom eller beundrar honom. Och samma öde har drabbat de flesta andra af klassicitetens författare. Man läser dem, men hvarför? För att bli filolog. Och hvilken nytta skall man göra med sin filologi? Lära andra skrifva latin.

Det är sällan man i våra dagar får höra ord, sådana som dem Tegnér uttalade år 1827: »Hvar är den, som, om han kan, icke gärna lefver om igen en idyll med den gamle Homerus eller ett hjältelif med Plutarkus? Hvem lyssnar ej villigt för andra, kanske för tionde gången till en sermon af diktens öfverhofpredikant, en af de visaste bland skalder,

den sokratiske Horatius? Eller också stiga vi ner på djupet med Tacitus och tänka de bottenlösa, de centnersviktiga, de världsomfattande romaretankarna. Att förbereda en möjlighet af detta och öppna tempelportarna till forntidens helgedomar, detta är i sanning ett värdigt mål för skolläraren, och om det uppnås, då är hans möda icke förspilld för mänskligheten.»

I samma tal heter det: »Den bildande kraften hos en litteratur beror helt och hållet på dess halt, dess omfång, dess märkvärdighet. Är den t. ex., som den klassiska, utmärkt genom idéernas klarhet, genom framställningens osminkade skönhet, genom det lugn, som är styrkans och säkerhetens vanliga följeslagare, genom en storartad enkelhet utan flärd och grannlåt; förer den ynglingen in i en värld, full af klarhet och kraft, bland mänsklighetens härlige, bland Olympens arfvingar: skulle icke ett sådant umgänge vara bildande för det unga sinnet? Skulle intet af den klassiska forntidens frisinnade ande, af dess reda och bestämdhet, dess skönhetskänsla och sinnesstyrka öfvergå på den beundrande lärjungen?»

Så prisade man latinet för två mansåldrar sedan. Detta är kärlekens, det är beundrans, det är klarhetens språk. Men i våra dagar bakar man »piller mot latinofober»; och vår tids pillerdoktor slutar sitt recept med följande teckning af en latinpedagog: »Han sköter ett onekligen mycket tungt och, så vida han ser på världslig ära och vinning, föga angenämt kall. I skolan nödgas han ofta på grund af latinets nuvarande ställning tjänstgöra som klassrensare och bulvan; i hemmen betraktas han med föga blida blickar af de tillbakasatta ynglingarnes målsmän; i tidningspressen ser han så godt som dagligen sin lifsgärning hånas och förlöjligas; han måste värna sig för misstanken att han för lefvebrödets skull samvittiglöst profiterar ett ämne, om hvars oduglighet han är medveten. Latinet är redan dömdt af det härskande partiet, och latinstriden tjänar i det stora hela till ingenting. Den föres numera hufvudsakligen af personliga skäl.»

Skulle detta vara ett troget uttryck af den stämning, som är utmärkande för vårt lands latinlärare, då må man icke undra, om resultaten bli dåliga. Ty en lärare skall undervisa med fröjd och icke med suckan; eljest blir hans

undervisning till ingen nytta. Detta är en gammal pedagogisk regel; den uttalades redan af Paulus.

Vi hafva med all vår lärdom och filologi tyvärr kommit in i en återvändsgränd. Vi se icke något verkligt mål för våra latinstudier, och hela vår bevisföring är en lek med imaginära kvantiteter. Om mången af latinets förkämpar gälla Geijers ord om hans tids nordbo:

Af ljus ej ser, af idel visdom famlar,
tills lust och maklighet hans herrar bli.

Ingenstädes kommer man med andefattig dressyr, med blott grammatik och temaskrifning. Vi skola på detta sätt endast uppfostra ett släkte, som i själ och hjärta vämjes vid all klassicitet. Nej, kärlek, beundran och entusiasm samt en klar blick för det verkliga lifvet, — se där de medel, som möjligen åter kunna höja latinstudiet och göra det till en verklig insats i vår kultur. Men om dessa en lärares bästa egenskaper gälla skaldens ord:

Du fåfängt söker den kring vida jorden,
om i ditt bröst den ej är nedlagd vorden.

IV.

Öfversättningsöfningar.

Hvad du ej klart kan säga, vet du ej;
med tanken ordet föds på mannens läppar,
det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta.
Tegnér.

Vi hafva visat, huru ohållbart det påståendet är, att man icke kan begripa sin egen tid utan att känna Roms klassiska forntid och känna den genom studiet af de klassiska författarne själfva. Men å andra sidan hafva vi påpekat, att dessa författares storhet framför allt ligger i deras sällsporda förmåga att gifva typiska skildringar, i hvilka mänskligheten ännu efter årtusenden igenkänner sin ädlaste och sannaste bild. Klassiska skildringar af detta slag, deras författare må heta Homerus eller Virgilius, Shakspeare eller Goethe, Tegnér

eller Tasso, skola alltid bidraga att sprida ljus öfver världen och människolifvet. Uppfattar man saken från denna synpunkt, kan man säga, att den, som med öppna ögon och af tjusning klappande hjärta läst de bästa af forntidens skalder och häfdatecknare, genom denna läsning vunnit större klarhet *äfven* öfver sin egen tid.

Undervisningen i latin bör därför hafva till ett af sina förnämsta syften att öppna den studerande ungdomens ögon för den enkla skönheten i dess litteratur. Men huru skall läraren härvid bära sig åt? Skall han söka att med grammatikens hjälp utveckla sina lärjungars uppfattningsförmåga? Nej. Grammatiken är en ordnande vetenskap och såsom sådan af vikt äfven för skolan; men i och för sig ger den endast en innehållsfattig form. Det gäller däremot att komma åt innehållet, och det första steget till detta mål är en god öfversättning — icke en »ordagrann», utan först och främst en begriplig och därnäst en formellt fulländad öfversättning.

Bland våra dagars filologer har det utbildat sig en åsikt, att öfversättning från latin och grekiska till svenska är en underordnad sak i förhållande till de flesta andra grenar af deras vetenskap. Men detta är ett misstag, som varit ödesdigert icke minst för skolundervisningen. Ty hvad är öfversättningen eller, rättare sagdt, hvad borde den vara? Ett återgifvande af författarens tankar — icke på ett klumpigt eller vårdslöst språk, utan så att öfversättningen hos svenska läsare framkallar i det närmaste samma känslor och föreställningar, som författaren ville väcka till lif hos sina egna landsmän. Lyckas en öfversättare i denna svåra uppgift, så har han i och med detsamma ådagalagt, att han rätt uppfattat det öfversatta arbetet. Men ett sådant resultat vinnes endast genom ganska allvarliga ansträngningar. Man måste först och främst sätta sig in i hvad författaren velat säga, sätta sig in i situationen och den skildrade tidens allmänna skaplynne och på detta sätt framkalla en fullt lefvande bild för sin fantasi. Därpå letar man efter ord för att uttrycka detta så uppfattade innehåll. Därvid skall man finna, huru svårt det är att erhålla fullt motsvarande uttryck och huru svenskan liksom protesterar mot det tvång, som hon måste underkasta sig för att uttrycka främmande tankar och åskådningssätt.

Öfversättningsarbetet blir därför så att säga en skapelseakt, där man först reproducerar bilden i sin fantasi och sedan modellerar den i ord.

Väl skötta öfversättningsöfningar från latin till svenska skola alltså bidraga till att utveckla ungdomens fantasi och utveckla den i en *ädel* och *mångsidig* riktning. De skola därjämte rikta de ungas blickar utåt det verkliga lifvet, för att ur dess friska källa hämta det lefvande innehåll, som de själfva genom en reproducerande verksamhet måste inlägga i den lästa författarens ord. Om man t. ex. i Snoilskys dikt »Lützen» läser dessa rader om Gustaf Adolf:

Där är han, där syns han i sträckt galopp,
se plymen på hatten nickar!

så framkalla de en verkligt lefvande bild hos hvar och en, som sett en större fältmanöver och varit i tillfälle att följa med truppernas rörelser, adjutanternas ridt, ett kavallerianfall m. m. Men äfven om man icke sett något sådant, framstår likväl bilden lefvande och klar, i samma mån som man ur egen erfarenhet kan samla spridda materialier till den. Om man däremot vid läsningen af en liknande skildring på latin endast tänker på att dessa två rader innehålla tre asyndetiska hufvudsatser, att den ena satsen har ett adverbial till sättet, den andra ett prepositionsattribut m. m., så utplånas bilden helt och hållet, och det kvarstår endast ett torrt skelett af grammatiska formler. Kommer man in i den slentrianen, så har innehållet upphört att existera, och man kan läsa sida efter sida utan att veta, hvarom de handla.

I detta sammanhang tillåta vi oss att anföra några tänkvärda ord af E. G. Geijer: »Det är klart, att uppfostraren vid begreppets utveckling måste följa *dess* lagar. Här gäller den satsen utan inskränkning, att man begriper platt ingenting annat än det man själf påfunnit. Jag kan lika litet se med en annans begrepp som med en annans öga, ehuru en annan kan leda min uppmärksamhet. *Ordet*, det må ljuda från läppen, eller i bokstäfver vara uttryckt på papperet, kan ju ej ge mig begreppet. Det förutsätter tvärt om ett begrepp, utom hvilket det vore ett tomt ord utan betydelse. Ord i tal eller skrift betyda något, då de hos mig väcka samma tankeföljd som hos talaren eller författaren. Men denna tanke-

följd finnes ju ej för mig, om jag ej själfständigt frambringar honom hos mig själf, hvartill en annans ord blott ge mig anledningen. I annat fall äro de ljud eller tecken, hvilka väl såsom sådana kunna kvarhållas i minnet, men äro intet för förståndet. — — Man nedtynger det unga sinnet under en mängd ord och läxor, hvarvid det ingenting mer fattar än ledsnaden och mödan. Det förtvinar under denna tunga rustning och kanske bibehåller för alltid spåren af sin sjuklighet. Huru mången läser ej i hela sin lefnad blott orden i böcker, emedan man från början vande honom med att hålla till godo med ord utan mening!»

Såsom illustration till dessa tänkvärda ord tillåta vi oss att anföra ett par exempel från latinet. Virgilius berättar, att vid gatustriderna i Troja togo Eneas och hans folk på sig de fallna fiendernas hjälmar för att på detta sätt vilseleda sina motståndare, och så gingo de på nytt till striden *haud numine nostro*, d. v. s. med nickande hjälmplymer af grekisk färg. Detta ställe öfversättes vanligen: »Vi gingo med himmeln emot oss», hvilket ger platt ingen mening, en omständighet som icke bekymrar vare sig tyska eller svenska kommentatorer, och ännu mindre den studerande ungdomen. — I berättelsen om sabinskornas bortröfvande (Livius I, 9) öfversättas orden: *sæpe ex injuria postmodum gratiam ortam* vanligen på följande sätt: »ofta hade af en oförrätt med tiden uppstått vänskap»; men författaren ville tydligen säga, att »det ofta inträffat, att verklig kärlek uppspirat ur ett påtvingadt äktenskap».

Vid öfversättning från främmande språk till svenska ådagalägger den studerande ungdomen ofta en total brist på öra för vårt eget språk. Man rör sig med en skolpojksvenska, som kan vara huru barock som helst, blott den är »ordagrann»; och anmärkningen gäller väl icke endast ungdomen, utan äfven dess handledare, så väl lärare som böcker. Man häpnar, då man får *läsa* sådana saker som att den från himmelen nedstörtande Faëton har *af elden rödglödgadt hår*. Meningen skall vara, att elden fladdrar i den olyckliges lockar. De allra flesta nu brukliga svenska kommentarer till de romerska författarne äro ett tillräckligt bevis för det påståendet, att om Cicero eller Livius nu skulle stiga upp ur sina

grafvar och på sitt vanliga språk skildra det politiska och litterära lifvet i våra dagar, skulle vi ej begripa hvad de menade; och vi skulle stå ännu mer strandsatta, om de skildrade lifvet i våra hem, vare sig i hvardagslag eller vid festliga tillfällen.

Mot de åsikter, som här blifvit framställda, kommer man antagligen att anmärka, att grammatiken dock är det viktigaste vid studiet af ett språk, och att man utan grammatik icke kommer någon vart. Men detta är ett misstag. Hvarje människa har lärt sig sitt modersmål utan grammatik, och för två à tre hundra år sedan lärde sig barn och tjänare att tala latin — utan grammatik. Hvarför skulle ej sådant kunna gå för sig äfven i våra dagar? Men det är icke vår mening att gå till ytterligheter. Vi vilja ej, att grammatiken skall bortkastas. Den skall endast förvandlas till en tjänare och följeslagare i stället för att, såsom nu, vara en herre, som går i spetsen för hela studiet och slår det i bojor. Genom en reform i den antydda riktningen skulle man vinna en oskattbar sak: reglerna skulle göra sig själfva. Den studerande ungdomen skulle finna, att grammatik endast är en abstraktion af språket och en abstraktion, som hvem som helst kan göra, om han får förståndig ledning. Man skulle vidare finna, att detta tal om latinets orubbliga lagar helt enkelt är ett nonsens, och att de särskilda författarnes individualitet utan förbarmande spränger de lagar, som vår latinska grammatik har uppställt. Man skulle finna, att dessa regler äro alldeles för trånga och att de i många fall basera sig på en alldeles skef uppfattning af romarspråkets syntaktiska resurser. Man skulle finna, att dessa regler visserligen kunna regelbinda den reproducerande verksamhet, som kallas latinskrifning, men att de på samma gång fjättra tankens vingar och öppna för ungdomen ett oöfverstigligt svalg mellan de abstrakta reglerna och det i den romerska litteraturen lefvande språket.

Alltså: grammatik måste förekomma, ja, icke ens latinskrifningen kan helt och hållet borttagas; men de måste nedstiga från sin dominerande plats och blifva tjänarinnor i stället för härskare; de måste idkas på ett sådant sätt, att ungdomen af dem har glädje och kännbar nytta; de skola stärka tankens senor utan att vingklippa fantasien.

Denna här uttalade åsikt gäller icke blott latinet; den gäller hvarje språkstudium. Kunde man i närvarande stund genom ett trollslag få bort latinet; latinformalismens fiender hade därmed icke vunnit mycket. Ty latinet skulle lefva kvar ändå i den öfriga språkundervisningen. Man hade bibehållit dess fel och kastat bort det, som — rätt användt — möjligen kunnat göra någon nytta. Härmed hafva vi icke sagt, att latinet är oundgängligt i våra skolor. Men på grund af förhållandenas makt är det i nuvarande ögonblick nästan oundgängligt eller åtminstone ytterst seglifvadt. Ty vi ha ingenting att sätta i stället, intet språk, som frigjort sig från latinformalismens ok. Och hade vi också ett språk, som vore metodiskt bearbetadt i den riktning, hvaråt reformen syftar, så hade vi ändå icke lärare. Tag bort latinet just nu, och den sista villan blir värre än den första.

Latinet har alltså en seg motståndskraft. Det har endast *en* farlig fiende; det är latinvännernas egen kortsynthet. Latinets värn emot moderna reformatorer är icke svassande fraser, utan ett uppriktigt *pater*, *peccavi*, uttaladt af latinvännerna själfva, och ett allvarligt beslut att reformera sig själfva och reformera sin undervisning.

Latinläraren har hittills hufvudsakligen varit en bokligt bildad man, som sett lifvet genom lärdomens glasögon, som inom studerkammarens fyra väggar skapat sig sin värld. Men skall *en* af hans uppgifter blifva att icke blott inplugga systemets läxa hos de unga, utan att visa dem världen i dess fulla, klara solbelysning, då skall han snart finna, att lärdom är ej nog;

ty intet ord fann hjärtevägen,
som icke föddes i ett hjärtats hem.

Det blir därför lärarens uppgift att icke blott utbilda sig till en lärd man med pedagogisk rutin, utan att blifva människa och medborgare. Om honom gäller i någon ringa mån skaldens ord:

Allt hvad fosterlandet hoppas
i hans hjältesinne knoppas;
där de stora tankar bo,
jordens väl och himlens tro;

eller, för att använda ett klassiskt citat: *Homo sum; nihil humani a me alienum esse puto.*

Prins eller enskild man?

Några ord i en statsrättslig tvistefråga

af

Rudolf Kjellén.

Nyss har det säregna fall inträffat, att en prins af Sverige-Norges konungahus, genom att bjuda handen åt enskild mans dotter, beröfvat sig och sina efterkommande all rätt till brödrafolkens krona. Det tillkommer politiken att bedöma denna handlings förenlighet med statens intressen; men innan dess dom faller, måste statsrätten säga ett ord om den rättsverkan, som arfsrättens förlust medför i afseende på vederbörandes ställning i samhället. Det är nämligen så, att grundlagarna i flere fall (RF. §§ 44, 45; SO. §§ 5, 6, 7, 8; GL. §§ 21, 75 *h*) undantaga prinsar af det kungliga huset från allmänna rättsregler [1]; och det blir därför vid tillämpningen af dessa stadgar en viktig fråga, huruvida en prins, som förverkat sin arfsrätt, fortfarande tillhör konungens hus, eller om han är vorden en enskild man. Frågan blef vid tillfället lifligt debatterad i pressen; nu, sedan tidningspolemiken tystnat, torde det vara skäl att skärskåda förhållandet med objektivt lugn och i dess vetenskapliga omfattning.

Svensk-norsk statsrätt talar på flere ställen om »det kongl. huset» (RF. §§ 44, 45, konungens hus § 43; SO. §§ 3, 4, 5, 6, konungahuset RF. § 42, SO. § 9; det kongl. svenska huset SO. §§ 5, 7, 8; RA. § 11) eller »den kongl. familjen» (SO. § 4; GL. § 75 *e* och *h*). Fattar man nu detta begrepp så vid-

[1] Jfr *Naumann*, Sveriges statsförfattningsrätt, andra uppl., II, 335; *Aschehoug*, Norges nuværende statsforfatning, I, 168; *Stang*, Systematisk Fremstilling af Kongeriget Norges constitutionelle eller grundlovbestemte Ret, s. 123—131.

sträckt, att man anser där inom rymmas äfven arflösa furstar, så utgår man från den förutsättning, att det är börden ensam — och intet mera —, som sammanhåller konungahusets medlemmar i en enhet. Innan jag går vidare, vill jag undersöka denna allmänna förutsättnings berättigande.

Det faller då i ögonen, att konungahusets omfattning i vissa fall bestämmes af helt andra synpunkter än blodsbandet. Ingen har nekat, att konungs och prinsars utifrån tagna gemåler, ehuru af annan börd, blifva genom det lagliga äktenskapet medlemmar af Sverige-Norges konungahus, eller att en lagligen vald tronföljare kommer i samma ställning, han må stamma af hvilken familj som helst. — En flyktig blick på § 34 GL. torde till äfventyrs kunna framkalla tvifvel om riktigheten häraf, då där villkorligt säges: »Nærmeste Tronarving, *om* han er den regjerende Konges Søn, fører Titel af Kronprinds».[1] Men betänkligheterna försvinna, om man med Stang[2] anser § 34 endast hafva ögon för de personer, som *på grund af börd* äro konungahusets medlemmar; paragrafen vill sålunda bestämma, hvilka af konungahusets *födde* medlemmar äro kronprins, prinsar och prinsessor till skillnad från andra, som, ehuru där inom födda, ej äga rätt till dessa titlar. Villkoret att vara regerande konungs son gäller blott *arfvinge* till tronen och afser att förneka kronprinstiteln för konungs broder eller sonson eller annan arfsberättigad descendent från stamfadern, som genom händelsernas spel kunnat blifva ställd närmast kronan; men villkoret är icke utsagdt om, och stadgan gäller sålunda icke för en vald tronföljare, den kan följaktligen alldeles icke hemula denne någon rättighet att bekläda civila ämbeten eller efter fritt val ingå äktenskap; äfven under begreppet »Prinds af Blodet» (GL. § 36) måste en utkorad tronföljare falla.[3] Man behöfver sålunda ej, med Asche-

[1] Denna bestämmelse finnes i Eidsvolds-konstitutionens § 36 och kan spåras tillbaka till Konstitutionskommittéens första förslag § 4. Den förra författningen citerar jag efter *J. A. Schmidt*, Love, Anordninger og Traktater m. m. for Kongeriget Norge (Christiania 1849), förste Bind, s. 31 ff.; den senare efter *Y. Nielsen*, Bidrag til Norges Historie i 1814, I, 266 ff.

[2] *Stang*, anf. st., s. 131, 82, 88, 125, 126.

[3] För Sveriges räkning är denna fråga, om en vald tronföljares ställning, klart besvarad i SO:s sanktion, inledning och § 1, där en utkorad tronföljare icke mindre än fem gånger omtalas såsom kronprins. Jfr *Rydin*, Föreningen emellan Sverige och Norge (1863, s. 311, not), som också delar Stangs uppfattning af § 34 GL.

houg[1], fästa det villkor vid hans rättighet till kronprinstiteln, att han skall vara af den regerande konungen adopterad såsom son — en tanke, som väl äfven föga öfverensstämmer med lagens bokstaf. På samma sätt följer icke däraf, att »*kongelige* Døttre» i samma § kallas prinsessor, att prinsars annorstädes tagna gemåler skulle vara uteslutna från den titeln.[2]

Å andra sidan är det af allmänna principer och af allas erkännande lika säkert fastställdt, att konungahusets dörrar äro stängda för vissa personer, som dock på grund af börd borde hafva sin plats där inom, nämligen illegitima barn, prinsessa, som äktat man utom konungahuset, samt alla kognater. Behöfves något bevis för detta påstående, så finnes det i historien om den ofvannämnda paragrafens tillkomst. Konstitutionskommittéens på Eidsvold förslag hade i sin motsvarande § 4, efter klausulen om kronprinsen, det allmänna stadgandet: »de øvrige kongelige Børn kaldes Prindser og Prindsesser». Eidsvoldskonstitutionen insköt här tilläggen: »de øvrige, *som til Kronen ere arveberettigede*, kaldes Prindser og *de kongelige Døttre* Prindsesser». Här har sålunda en ny tanke tillkommit; uttrycket »kongelige Børn», som uppenbarligen betecknade all descendens från konungahuset, befanns för omfattande; man fann nödvändigheten att beteckna några personer såsom uteslutna ifrån prinstiteln, och då föll tanken helt naturligt i främsta rummet på kognater och illegitima descendenter, hvilka sakna arfsrätt; det är sålunda närmast dem, som det gjorda tillägget afsiktligt drabbar.

Den definition på konungahuset, som framhäfver börden som dess principiella kännemärke, är sålunda å ena sidan

[1] *Aschehoug*, anf. st. I, 168.

[2] Det är för öfrigt klart, att uttrycket »kongelige Døttre» innefattar äfven prinsars döttrar, hvilka ju kunna komma att blifva »kongelige». *Stang*, anf. st., s. 124. — Den kommitté, som 1839 tillsattes för att föreslå revision af riksakten, uppmärksammade otydligheterna i § 34 GL. och lät i dess ställe i sitt förslag till Föreningsakt införa en § 11 af följande lydelse: »Närmaste tronarfving, om han är den regerande konungens son *eller* härstammar från denne, *eller* om han — — — — har blifvit vald till efterträdare, kallas kronprins; öfrige till tronföljden arfsberättigade prinsar kallas arffurstar. Konungens döttrar, *äfvensom* arfsberättigade prinsars gemåler och döttrar, kallas prinsessor.» I motiverna förklarades meningen vara att fästa en bestämd lagenlig betydelse vid dessa ord, hvilket minoriteten ansåg öfverflödigt. Se *Handlingar* ang. frågan om Revision af Föreningsfördraget mellan Sverige och Norge (1862), II, s. 50. Jag återkommer till detta förslag.

för trång, å andra sidan för vid. Furstebörden är ingen apriorisk bestämning hos detsamma. Detta resultat ger mig fast mark under fötterna, då jag nu går att särskildt studera arflösa furstars plats i samhället. Om det lyckas mig att uppvisa, att de ej längre tillhöra konungahuset, så har jag ej gjort mera än lagt en ny inskränkning till de ofvan angifna i påståendet, att konungens hus omfattar alla dem, som genom blodets band äro fästade vid hans person.

Vänder jag mig då i detta syfte först till Norges Grundlov, så möter främst den redan citerade § 34, hvilken i sin helhet lyder: »Nærmeste Tronarving, om han er den regjerende Konges Søn, fører Titel af Kronprinds. De øvrige, *som til Kronen ere arveberettigede*, kaldes Prindser, og de kongelige Døttre Prindsesser». Källan för denna grundlagsbestämmelse är tydligen franska konstitutionen af 1791, där det i chap. II, sect. III, art. 5 heter[1]: »Les membres de la famille du Roi *appelés à la succession éventuelle au trône* ajouteront la dénomination de prince français — — — — La dénomination de prince ne pourra être donnée à aucun autre individu — — —.» Här är tydligen prinstiteln ställd i beroende af arfsrätten till kronan. Det ofvan kursiverade tillägget i § 34 GL. var, såsom vi sett, närmast riktadt emot kognater och illegitima furstebarn. Nu är sålunda frågan, huruvida det därutöfver träffar en boren prins, som förverkat sin arfsrätt, så att han med successionsrätten också förlorar prinstiteln och därmed platsen i konungahuset.

Bokstafven synes vara klar: endast de af kunglig börd, hvilka äro till kronan arfsberättigade, heta prinsar, alltså *icke* de män af kungabörd, som *icke* äro till kronan arfsberättigade, och är det härvid grundlagen fullkomligt likgiltigt, om inkompetensen beror på kognatisk eller illegitim börd eller på en handling, hvars omedelbara rättsverkan är förlust af en medfödd arfsrätt. Det behöfves tungt vägande skäl för att undkomma denna bokstaf.

Man har sökt sådana skäl genom att emot § 34 ställa andra §§ i GL., hvilka skulle bevisa, att grundlagen förutsätter tillvaron af prinsar utan arfsrätt. GL. §§ 6 och 7,

---

[1] *Duvergier*, Collection des Lois (Paris 1834), III, 247.

liksom RA. §§ 2[1] och 3, omtalar *arfsberättigad prins;* häraf drager man den slutsatsen, att grundlagen har tänkt sig äfven andra prinsar än arfsberättigade, enär detta epitet eljest vore intetsägande och öfverflödigt. Denna samma tanke har man velat finna ännu tydligare uttalad i tvenne ställen ur Eidsvoldskonstitutionen. Det ena, § 6 — motsvarande § 10 i Konst.-kom:s förslag — talar först om den valde konungens i lagligt äktenskap aflade arfsberättigade lifsarfvingar, sedan om de »øvrige Prindser, *til hvilke Tronen ved Arv kan komme*». Det andra stället är § 41 — motsvarande § 12 i Konst.-kom:s förslag — handlande om interimsregering: om närmaste tronarfving är omyndig vid konungs död, förer änkedrottningen under vissa villkor regeringen; »er saadan Enkedronning ei til», då tillfaller regentskapet den »nærmeste arveberettigede Prinds», därefter en »fjernere i Arveordenen»; och därpå förutsätter § 42 det fall, att ingen »*saadan* fuldmyndig Prinds» är till. Härtill kan läggas konst.-kom:s § 17, där det omtalas »Prinds, *som kan have Arveret til Norges Krone*», hvilken utförda tankegång sedermera i Eidsvoldskonst. § 7 och Novemberkonst. § 6 krympte samman i uttrycket: »en till kronan arfsberättigad prins».

Är den slutsats, man af dessa stiliseringar dragit, så nödvändig och bindande, att därigenom upphäfves den tydliga bestämmelsen i § 34? Jag kan alldeles icke medgifva detta. Uttrycket »arfsberättigad prins» bevisar i och för sig lika litet, att grundlagen känner andra, icke arfsberättigade prinsar, som uttrycket »kongelige Prindser» (GL. §§ 21, 37, 75 *h*) antyder existensen af prinsar, som icke äro kungliga, eller uttrycket »Prinds af Blodet» (GL. § 36) vittnar om en skillnad mellan dylika prinsar och andra, de där icke äro af blodet. Man må icke hafva för stränga logiska kraf på ett så omoget hastverk som Norges Grundlov. Då man i grundlagen och dess förarbeten just vidrörde tronföljdsfrågorna, så låg det för lagens redaktörer nära till hands att såsom en förtydligande och motiverande faktor foga epitetet »arfsberättigad» till begreppet prins, som först i Novemberkonstitutionens §

[1] »Prins, med arfsrättighet till Sveriges och Norges förenade kronor», heter det här, såsom förklaring, hvarför hans namn skall inskrifvas i stortingets protokoll.

34 ställdes klart och skarpt begränsadt för tanken. Det är nämligen väl att märka, att ifrågavarande uttryck i GL. äro affattade med hänsyn till den ursprungliga lydelsen af § 34, enligt hvilken ordet prins betecknade all manlig descendens ifrån konungen; och man kan lätt förstå den ouppmärksamhet, hvarigenom de kommit att stå kvar, sedan förändringarna i § 34 beröfvat dem all betydelse.[1] Dylika inkast kunna således i ingen mån rubba bokstafven i den §, som har till särskild uppgift att definiera begreppet prins. Norges grundlag känner inga andra prinsar än sådana, som en dag kunna bära kronan; är denna möjlighet förspilld, då är prinsen förvandlad till enskild man och konungahusets dörr för alltid sluten bakom honom.

För Norges räkning är saken sålunda klar och otvifvelaktig: prins utan arfsrätt är enskild man.[2] Skulle då verkligen här föreligga en stridighet mellan svensk och norsk statsrätt, så att svensk lag kunde gifva plats i konungens hus åt en prins, som genom norsk lag är utesluten ur samma konungahus? Kan det finnas svenska prinsar, som ej tillika äro norska — en svensk linie af konungahuset bredvid den svensk-norska? Det måste medgifvas, att all sannolikhet talar häremot.[3] Låtom oss emellertid utan förutsättningar studera

---

[1] Jfr *Stang*, anf. st., s. 126 f. Hvad särskildt angår den slutsats, som synes följa af ordet *saadan* i Eidsv. konst:s här ofvan citerade § 42 — att just det ordet klart och distinkt refererar sig till ett visst slag af prinsar i motsats till andra prinsar — så mister den all kraft, om man ser uttrycket i dess historiska sammanhang. I konst.-kom:s § 13 förekomma samma ord »ingen saadan fuldmyndig Prinds», men en af redaktörerna har här med blyerts tillagt just ordet »arveberettiged», som sålunda icke syntes honom innehållas i ordet saadan. Hela uttryckssättet stammar ytterst ifrån Adler-Falsens grundlagsförslag, §§ 112 och 113 (*Y. Nielsen*, anf. st., I, 139), där först omtalas »nærmeste arveberettigede Prinds af Kongehuset» och sedan säges: »skulde heller ingen *saadan arveberettiged* og majoren Prinds existere — —»; här har ordet saadan uppenbarligen alls ingen särskild betydelse i föreliggande mening.

[2] 1844 års förslag till Föreningsakt synes däremot göra skillnad emellan prins och arffurste; jfr dess ofvan cit. § 11: »öfrige till tronföljden arfsberättigade prinsar kallas arffurstar»; äfvensom § 72, som föreskrifver apanage åt prinsar, »så länge de ej förlorat rättigheten till tronföljden». Men vid dess § 11 anmärkte också norska regeringen i Underdaanigste Indstilling af 27 Febr. 1814 (*Handlingar*, III, 13), att orden prins och arffurste borde ställas vid hvarandras sida såsom synonymer. Därför heter det ock i dess förslag § 6: — — — »De øvrige til Thronfølgen arveberettigede (Prindserne af det kongelige Huus) kaldes Prindser eller Arvefyrster.» *Handlingar*, III, 88.

[3] Redan mot unionens väsen är ett sådant förhållande stridigt. Se *Rydin*, anf. st., s. 309, 253.

Sveriges grundlagar i vårt syfte! De hafva icke, såsom Norges Grundlov, en särskild § till bestämning af begreppet prins, men där träffas en annan §, som lämnar viktiga bidrag till problemets lösning. Det är § 44 RF.

»Ingen prins af det konungsliga huset, *det vare sig kronprins, arffurste eller furste*, må gifta sig utan konungens vetskap och samtycke. Sker det ändock: hafve han förverkat arfsrätt till riket för sig, barn och efterkommande.» Det är i min tanke klart, att grundlagen här själf bestämt omfattningen af prinsbegreppet; ty hvilken annan tanke har eljest styrt lagstiftarens hand, då han insköt parentesen: det vare sig etc.? Alltså, prins af Sveriges konungahus är antingen kronprins eller arffurste eller furste. Vid ett hastigt påseende synes denna indelning gifva stöd för teorien om prinsar utan arfsrätt; ty hvarför eljest skilja emellan *arf*-furste och furste? En blick på paragrafens logik störtar ohjälpligen detta stöd och ådagalägger riktigheten af min uppfattning: äfventyret — lika för kronprins, arffurste och furste — är arfsrättens förlust; och man kan icke förlora, hvad man icke har. Frågar man då, hvarför skillnad göres mellan arffurste och annan furste, så tror jag mig kunna med historiens hjälp besvara den frågan. De båda orden äro nämligen direkt i sammanhanget hämtade ur 1772 års RF. § 36 och upplysas af densammas § 34, hvars något dunkla tankegång jag nu skall söka reda. — Där talas först om 1) »Swea Rikets Arf-Furste» och 2) »Prinsarne af det Swenska Blodet»; sedan om 3) »Arf-Furstarne» och sist om 4) »Prinsarne af Swenska Blodet, som äro längre ifrån kronan». Det synes mig nu, att de båda senare kategorierna 3) och 4) hafva till genus proximum det ofvanstående 2) »Prinsar af Swenska Blodet»; men 1) *Swea Rikets Arf-Furste* är kronprinsen och ingen annan — till skillnad från 3) *Arf-Furstarne*. Att lagens § 35 handlar särskildt om kronprinsen, talar icke häremot, ty den § tillägger positiva bestämmelser, hvilka icke göras öfverflödiga genom den negativa stadgan i början af § 34, hvilken träffar lika kronprins och andra prinsar och där det var af vikt att särskildt nämna den förre, emedan han eljest lätt kunde tänkas oberörd af förbudet (mot lifgeding och generalguvernement). Att min tolkning är riktig,

visar sig i § 37 samma lag: »är konungen död och *Arf-Fursten* späd och Öfvermager». Denna mening af ordet arffurste kvarstår i nuvarande RF. § 45: »hvarken Svea rikes kronprins *och* arffurste eller prinsar af det konungsliga huset», där tydligen orden kronprins och arffurste bilda ett sammanhängande begrepp.[1] Men i § 44 har ordet arffurste en annan mening, ty där står det just ställdt i motsats mot kronprins liksom mot furste. Jämförelsen med 1772 års RF. ställer nu dess mening i öppen dag: arffurste motsvarar »Arf-Furstarne» därstädes, och furste betecknar sålunda »prinsar af svenska blodet, som äro längre från» — men alldeles icke skilda från — kronan. Det kan därför vara möjligt, att vår nuvarande regeringsform har med ordet arffurste velat beteckna descendent, med ordet furste åter ascendent och kollateral; men båda hafva enligt lagens omutliga logik rättskraf på tronen.

Det synes mig sålunda, som om bokstafven äfven i svensk lag utestängde arflösa konungasöner från prinsvärdigheten och konungahuset. Och detta resultat rubbas icke vid jämförelsen med andra lagparagrafer. Då § 9 SO. förutsätter det fall, att »hela konungahuset, inom hvilket arfsrätten till riket räknas, *antingen* på manliga sidan utginge, *eller* genom uraktlåtande af hvad denna SO. uttryckligen föreskrifver, förlorat successionsrätt», så visar detta icke, att ett konungahus kan finnas, ehuru successionsrätten är borta; utan lagen betonar endast de båda alternativer, att konungahuset genom dödsfall *eller* genom förlust af arfsrätt upphört att existera. Och lika litet kan någon bindande slutsats dragas af uttrycket »till tronföljden berättigad prins» i § 39 RF. I ordasätt och uttryck kunna ju lätt vid redaktion af en lag otydligheter smyga sig in; den, som stöder sin åsikt *blott* på dem, kan sålunda ofta komma att bygga på lösan sand; men den, som håller sig till en lagbestämmelses klart uttryckta logiska sammanhang, han står på fast grund.

[1] I pressen hafva framkommit försök att skilja dem åt och ställa dem såsom tvenne kategorier gent emot »prinsar af det konungsliga huset» såsom den tredje; men detta är omöjligt på den enkla grund, att ordet *och* icke kan enligt logiskt svenskt språkbruk ställas i linie med ordet *hvarken;* det heter hvarken — eller, icke hvarken — och.

Men — säges det — det är icke så alldeles klart, att parentesen i § 44 afser att gifva en uttömmande definition på det statsrättsliga begreppet prins. Den dåliga redaktionen af § 45 RF., där kronprinsen åter lösryckes ifrån begreppet »prins af det konungsliga huset», dit han af föregående § uttryckligen föres, talar emot min uppfattning. Väl anser jag denna invändning föga betyda; men jag vill vid fortgången af min undersökning antaga detta. Det återstår då att taga hänsyn till det i orden inneboende förnuftet. Ty en lag skall tolkas efter sin bokstaf; ligger icke redan däri meningen objektivt klar, så skall saken belysas genom jämförelse med andra lagbokstäfver; står någon tvekan kvar, då har man att spåra den tankegång, som ligger bakom ordet; och här har lagstiftarens egen mening vitsord.

Till bestämmande af begreppet prins i dess statsrättsliga mening lämna grundlagarna följande indirekta antydningar: prins får icke bekänna annan religion än den rena evangeliska läran (SO. § 4), han får icke gifta sig efter fritt val (SO. § 5, RF. § 44, GL. § 36) eller resa utrikes efter godtfinnande (SO. § 7), han kan icke vara civil ämbetsman (RF. § 45, GL. § 21), icke konung i främmande land mot statsmakternas vilja (SO. § 8) och icke herre i lifgeding, d. v. s. furstendöme (RF. § 45). Denna sista stadga, förbudet mot lifgeding, kunna vi lämna ur räkningen, enär den blott är en speciell tillämpning af ett grundlagsbud, § 78 RF., som gäller lika för alla. Från andra af de anförda rättsinskränkningarna kan konungs samtycke, eller konungs och representationens samtycke, befria. Kvar stå såsom alldeles oförenliga med begreppet prins dessa trenne fall: 1) gifte med enskild mans dotter; 2) annan bekännelse än statsreligionen; 3) plats i den civila förvaltningen.[1] Här ligger åt trenne håll en skarpt begränsad skillnad mellan prins och enskild man. Låtom oss undersöka dessa bestämningar hvar för sig! Kanske gömma de en gemensam tanke, häntydande på någon *positiv* egenskap, som *jämte* och utöfver den *nega-*

[1] De båda förra fallen kunna förutsättas, därföre har grundlagen stadgat, att de draga med sig arfsrättens förlust. Det sista fallet kan icke äga rum, ty det förutsätter en regeringshandling, som förebygges af lagen i § 38 RF. om föredragande ministers kontrasignationsvägran; därför är här ingen risk bestämd.

tiva egenskapen att vara född inom konungens hus konstituerar det statsrättsliga begreppet prins.

Inskränkningar i prinsars frihet vid val af gemål är ingen modern uppfinning i svenskt statsskick. Redan i 1582 års Stadga om konungslig och furstlig rättighet förekommer ett förbud mot furstar »af denne konungslige stam och linie» att äkta *ofrälse* kvinna; och 1590 års arfförening tillägger föreskriften, att prins skall taga en gemål af den oförändrade Augsburgiska bekännelsen, en bestämmelse, som kvarstod till 1809. I dessa lagbud har man ej svårt att igenkänna aristokratiska och reformatoriska intressen. Äfvenledes har man länge haft blicken öppen för den politiska betydelsen af prinsars giftermål, och har man därför ställt dem i beroende af statsmakternas godkännande; så fordrades 1604 ständernas vetskap, 1650 kommunicering med konung och råd, 1751 bifall af konung och ständer (i brådskande fall af konungen i rådet) och 1772 konungens samtycke.[1] Hvad som däremot i 1809 års statsskick är en nyhet, är det absoluta förbudet för prins att äkta enskild mans dotter; här hjälper icke konungens godkännande. Nu är att märka, att detta förbud i konstitutionsutskottets vid 1809 års riksdag första förslag till SO.[2] ej hade samma utsträckning, som i den antagna lagen; ty där talas blott (§ 5) om risken, då prins af konungahuset tager *gemål af svensk ätt*. Med anledning häraf uppkom diskussion på Riddarhuset d. 30 okt. 1809, då lagen föredrogs.[3] Medan ett parti, med C. L. Cock i spetsen, önskade, att förbudet mot arfprinsars gifte med svenska adliga döttrar borde utgå, ansåg grefve Ruuth och majoriteten, att förbudet borde utsträckas till främmande adelig ätt, och föreslog han därför den ändring i § 5, »att prins ej finge gifta sig, utan med en person af Furstelig ätt.»[4]

[1] Se handlingarna i *Stiernmans* och *Modées* samlingsverk samt kommentarier i *Svedelius*, Om arfsrätten till Sveriges krona (i tidskr. Frey 1843), *O. Berger*, Om arfsrätten till Sveriges och Norges riken (1877), samt *Key-Åberg*, Om konunga- och tronföljareval (1888).

[2] *Constitutions-Utskottets Memorialer* och öfriga Expeditioner vid riksdagen i Stockholm 1809—1810 (Stockholm 1874), s. 321. Förslaget är dateradt d. 17 okt. 1809, mem. n:r 13.

[3] *Ridderskapets och Adelns protokoll* vid 1809 års riksdag, tredje bandet, II, 4667 ff.

[4] Samma anmärkning gjorde sig några dagar därefter gällande i Borgareståndet, där brukspatron Eberstein ansåg, att prins ej borde få gifta sig med

Grefve Mörner, medlem af Konst.-utskottet, förklarade då utskottets mening: det hade »dragit sig till minnes, huru historien bevittnat skadligheten af *furstars äktenskapsförbindelser* med *undersåte* och har *på den grunden* infört förbud emot giftermål med någon svensk enskild mans dotter. Skulle det så behaga Ridd. och Adeln, att detta förbud utvidgades äfven till utländska personer, så tror jag, att förändringen lätt både kan medgifvas och göras.»[1] Konst.-utskottet upptog ock anmärkningen och ändrade § 5 till dess nuvarande lydelse i sitt memorial af d. 10 nov., som genom ståndens samtycke och K. Maj:ts sanktion d. 18 dec. blef Sveriges Successionsordning.

I grefve Mörners ord finna vi sålunda förklaringen till ifrågavarande lagbestämmelse. Den egenskap hos en prins, som hindrar honom att äkta enskild kvinna, är hans egenskap af eventuell tronföljare. Det är skadligt för riket, att konung är medelst gifte förbunden med undersåte; därför är gifte med svensk enskild kvinna förbjudet för prins, ty han kan en dag vara konung. Det är denna grundtanke, som lagstiftarne sedan utsträckt till förbindelser äfven med utländska monarkers undersåtar, hvilka förbindelser likaledes — ehuru först i andra rummet — förefallit skadliga för riket. Och någon annan grund till ifrågavarande förbud finnes icke angifven.

Jag väntar mig här den invändningen, att min bevisning ej kan vara riktig, ty grundlagen förbjuder ju icke konungen själf att ingå äktenskap med undersåte. Detta är sannt; men häraf följer ingalunda, att grundlagsstiftarne — i strid mot sin ofvan citerade uppfattning — skulle ansett en mesallians af konungen oskadlig eller likgiltig ur synpunkten af rikets väl. Saken är den, att lagstiftarne betraktat konungs gifte med undersåte såsom ett ondt, men *ett förbud däremot såsom ett ännu större ondt;* ty det skulle hafva varit att lägga

annat utländskt fruntimmer än regerande furstes dotter, »på det någon verklig fördel äfven i anseende till rikets politiske relationer må genom en sådan förbindelse kunna vinnas.» *Borg.-St:ts prot.*, tredje b., I, 787 ff. Här var sålunda tanken riktad mindre på faran af en mesallians än på fördelen af ett gifte med jämnbördigt hus. Präste- och Bondestånden antogo utskottets förslag oförändradt.

[1] *Ridd. och Ad. prot.*, tredje b., II, 4672.

för tunga bojor på konungens personliga frihet. Då prästeståndet 1809 yrkade, att hela konungahuset skulle i lag bindas vid den rena evangeliska läran, så svarade Konst.-utskottet, att det torde vara på en gång opolitiskt och onyttigt att sträcka den bestämmelsen längre än till agnaterna; »det är endast konungens böjelse, i förening med afseendet på fäderneslandets fördelar, som torde böra bestämma hans val af en gemål.»[1] Och för dessa fall har grundlagen icke velat lagstifta, öfverlämnande dem, med lätt begriplig grannlagenhet, åt konungens egen uppfattning af sitt kall; i all synnerhet, som intet ansvar skulle kunna stadgas för honom, den oansvarige monarken, om han, trots lagbud, följde sin fria vilja. Det förefanns sålunda viktiga hinder för lagredaktörerna att utsträcka förbudet i fråga äfven till konung; men för prinsar gällde ej dessa hinder, därför har grundlagen i fråga om dem inga hänsyn till dem själfva, blott till fäderneslandets väl, som en gång kan ligga i deras hand.

Den historiska uppkomsten af förbudet emot prinsars mesallians synes alltså tala om, att grundlagen betraktar dem blott ur synpunkten af tronarfvingar. Samma resultat skall framgå i full klarhet, om vi på samma sätt analysera de tvenne andra bestämningar hos begreppet prins, som jag här ofvan funnit särskildt karakteristiska vid jämförelsen med enskild man. Jag vänder mig då till den grundlagsbestämmelse, som utesluter från tronen alla prinsar, hvilka ej bekänna den svenska kyrkans lära. Stadgan står i § 4 SO. Hvilken tanke har dikterat henne?

Det faller i ögonen, att grundlagen här själf upplyser om sin tankegång. »*Såsom* RF:s 2 § uttryckligen stadgar, att konung alltid skall vara af den rena evangeliska läran — — — *alltså* skola ock prinsar» bekänna denna lära, vid risk af förspilld arfsrätt till riket. Motivet är detsamma, som i frågan om förbjudet äktenskap, tanken på att prinsen själf kan en gång varda konung; det kan ej klarare uttryckas.[2] Såsom konung skulle det åligga honom att vårda statsreli-

[1] *Const.-U:s Memorialer* m. m., Mem. n:o 25, anf. st., s. 397 f. Under debatten i prästeståndet (*Pr.-St:s prot.*, I, 196—202) betonade biskop Rosenstein flere gånger faran af att inskränka konungens handlingsfrihet i dessa fall.

[2] Jfr *Svedelius*, anf. st., s. 126.

gionen och stå i spetsen för kyrkan; endast på denna grund kan grundlagen beröfva honom rättigheter, som tillhöra alla andra medborgare. Och att lagens redaktion medvetet gömmer denna tanke, framgår af Konst.-u:s ofvan citerade svar på anmärkningen, att § 2 RF. borde omfatta hela konungahuset. Där säges, att den begärda stadgan är, hvad beträffar prinsar, i SO. intagen; »prinsessorna åter *äga ingen arfsrätt* till tronen och kunna *således* ej af några statsskäl beröfvas den *hvarje undersåte* tillagda religionsfrihet.»[1] Här hafva grundlagsredaktörerna tydligt betonat, att arfsrätten är det *enda* motivet till stadgan angående prinsarne; då religionsfrihet tillförsäkras hvarje undersåte, men i samma andetag förnekas för hvarje prins, så är orsaken, att en prins är i grundlagens ögon en *blifvande konung* och intet annat.

Återstår då att förklara, hvarför grundlagarna förneka prinsar andra undersåtars rätt att i mån af kompetens bekläda statens civila ämbeten.[2] Här torde väl ändock gömma sig en fruktan för nepotism, ty det är väl icke antagligt, att tanken på tronföljden dikterat äfven denna paragraf? Hörom lagstiftarne själfva!

I ett memorial af d. 10 nov. 1809 hade grefve de la Gardie till Konst.-u. ingifvit åtskilliga anmärkningar emot den nya regeringsformen och i kraft af dess § 84 begärt utskottets yttrande öfver sina anmärkningspunkter. Ibland dem var den anmärkning vid § 45, att orden »eller civilt ämbete» borde utgå. Med anledning häraf meddelades honom Transsumt af Utsk:s prot. d. 2 jan. 1810, där det om föreliggande fråga ord för ord heter: »Denna förändring kunde utskottet ej tillstyrka. En prins, *ämnad att en dag bekläda tronen*, borde inhämta kännedom af det hela, vänjas vid den stora omfattande öfversikten. Sådan vinnes säkrare genom allmänna principer och statistiska grunder, än genom den mera partiella detaljen. Hans tid skulle för mycket upptagas, om

[1] *Const.-U:s Memorialer*, anf. st., s. 398, Mem. n:r 20.

[2] I förbigående vill jag anmärka, att detta förbud mot beklädande af *civilt* ämbete synes hemula prins' rättighet att innehafva icke blott militärisk, utan äfven *prästerlig* syssla. Åtminstone skiljer Norges Grundlov i samma § 21, där förbudet mot civilämbeten står, afgjordt emellan »civile, gejstlige og militaire Embedsmænd», och i näst följande § mellan »civile og gejstlige Overøvrigheds-Personer». Saken torde hafva ringa praktisk betydelse.

han inskränktes till någon viss del, till någon särskild, ofta med träget arbete förknippad civilbefattning, hvaremot han genom tillträde till ämbetsverken, som ej lärer kunna honom förvägras, lättare förvärfvar en nödig kunskap om ärendenas gång. Han skulle slutligen törhända råka i kollision med dem, *till hvilkas regent han är ämnad*, och de möjliga obehagligheterna af rättegångar och besvär mot en prins af det kongl. huset skulle stå ganska illa tillsamman ej blott med hans närvarande värdighet, utan ock med hans *tillkommande inviolabilité*.»[1]

Om man medger, att lagen har en förnuftig mening och att lagstiftaren är närmast att känna den meningen, så har jag nu hunnit mitt mål, och ljuset faller klart öfver den tvistiga frågan. Väl är det sant, att statsmakterna själfva, och icke riksdagens konstitutionsutskott, är den verklige lagstiftaren; äfvenledes är det sant, att Konst.-u. i nov. 1809 och jan. 1810 icke var fullt densamma korporation, som redigerade regeringsformen, ty det hade nu förlorat några af de mest betydande grundlagsarbetarne från maj 1809 (Järta, Platen, Adlerbeth).[2] Men detta oaktadt kan icke bestridas, att de af mig citerade protokollen — låt vara, att de ej ensamma äro *absolut* bindande för bevisningen — väga med afgörande tyngd bland skälen för min uppfattning.

Jag har sålunda funnit, att lagens bokstaf i sig själf är klar; jag har vid jämförelsen med andra paragrafer än de, som direkt röra frågan, icke påträffat någon motsägelse mot det vunna resultatet; och jag har till sist, efter en särskild och noggrann studie, funnit, att grundlagens anda — efter hvad som kan spåras — fullkomligt öfverensstämmer med dess bokstaf. Det förefaller mig därför, som hade de sista förskansningarna kring tidningspressens nästan enstämmiga åsikt i »prinsfrågan» nu ohjälpligen störtat samman. Arfsrätten är i grundlagens ord och tanke en positiv och nödvändig bestämning hos begreppet prins, hvars definition sålunda blifver: *en successionsberättigad agnatisk medlem af konungens hus.*

---

[1] *Const.-Utsk:s Memorialer*, anf. st., s. 689, 690. Kursiveringarna, såsom öfverallt, af mig.

[2] *Alin*, 1809 års Grundlagstiftare och 1866 års Riksdagsordning (Ny Sv. Tidskrift 1885, s. 640 ff.), har uppvisat detta.

Det hjälper nu föga att med §§ 3 och 6 SO. i hand uppvisa, det prinsessor, änskönt de sakna arfsrätt och äro underkastade i följd af sin personliga ställning viktiga frihetsinskränkningar, tydligen räknas till konungahuset. Prins och prinsessa äro olika begrepp med olika bestämningar. Att börden ensam icke är den sammanhållande egenskapen hos medlemmarne af konungens hus, har jag för länge sedan visat. Äfven en prinsessa tillhör konungahuset endast med det villkor, att hon icke gift sig utom detsamma. Och på alldeles samma sätt, som en prinsessa genom att ingå äktenskap utom konungahuset förlorar sin plats därinom, på samma sätt upphör en prins i det ögonblick, då han ingår gifte med enskild mans dotter, att tillhöra Sverige-Norges konungahus. Prinsessan blir ledamot af en annan familj; prinsen varder en enskild man, grundlagen känner honom ej mera, ty det faller ej längre öfver honom någon stråle af det »odödliga» konungadömets glans.

Det praktiska resultatet af min undersökning är, att en fursteson, som förverkat sin arfsrätt till Sverige-Norges dubbelkrona, har full rättighet att lika med andra statsborgare söka sig ämbeten i statens tjänst; ty statens intressen lida numera icke, om han vinner speciell ämbetsmannaskicklighet med uppoffring af den »stora omfattande öfversikten». Kunglig nåd kan låta honom, såsom gåfva, behålla titeln prins af Sverige[1]; men från konungahuset, i statsrättslig mening, är han för alltid utesluten, och därmed ock ifrån den undantagsställning, som enligt svensk och norsk gällande statsrätt en medlem af konungens hus intager i samhället. Våra grundlagar känna icke någon mellanställning emellan prins och enskild man, beröfvad den förres alla företräden utan att vara förenad med den senares alla rättigheter; ty en sådan olycklig ställning skulle djupt kränka deras första bud: *rättvisa mot alla.*

---

[1] Huruvida han kan heta prins af Norge eller icke, beror på tolkningen af § 23 GL., som förbjuder konungen att utdela »anden Rang og Titel, end den, ethvert *Embede* medfører». Skulle man icke anse denna stadga hafva tillämpning här, så synes dock själfva prinstiteln förbjudas af den ofta anförda § 34: »de øvrige, som til Thronføljden ere arveberettigede, *kaldes* Prindser.»

Nyårs-fantasier.

I.

Där samum i öknen andas
sin pestförgiftade andedräkt,
hvar lefvandes stapplande steg blir stäckt,
och hans andes ljusa låga blir släckt,
och med sanden hans lemmar blandas,
och småningom vägen randas
med en ändlös kedja af hvita ben,
som i mörkret lysa med fosforsken.

Men i stjärnenätterna rida
skeletterna rastlöst på hvar sin kamel
vid orkanens dånande orgelspel,
ty dem anar att färden blef icke hel,
och de blygas att dådlöst i sanden förbida,
när de nya dagarnas färder ses skrida
mot mål, hvilkas palmomskuggade fägring
de själfva ha skådat i fjärran hägring.

Men låt dagen tändas i öster!
På sin gamla plats invid välkänd led
hvart skelett af ett lastdjur lägger sig ned,
och dess bålde ryttare gör så med,
och vid skallet af dagens röster
de sofva en sömn, som om dag ej fanns,
och de vakna först då aftonens glans
har slocknat bak molnets ögonfrans

Det blåser en samum i tiden,
som gör oss till benrangel utan att döda,
som förtorkar sommarens spirande gröda
och hotar att känslornas vårar föröda.
Den rosiga glädjens dag är förliden,
och solen är bort ur vårt sekel skriden,
och fast vi som svagsinta ropa på den,
så har den ändå icke visat sig än.

Vi rida i väg som spöken
och tro, att målet är till för oss.
Vi rida i hvirflar vid stjärnebloss
med inbillningsfosters lätta tross
på de sadlade benrangelsöken,
men trots de tappra försöken
solen vid första morgonglänt
ser, att i dag som i går är bevändt.

II.

Liksom kring dammen Betesda,
när ängelen väntades stiga ned,
ett skabbigt tiggarfölje sig vred,
i hvars lemmar och leder plågan sved,
af lifvet härjade så de flesta,
att knappt vi i dem känt igen vår nästa,
och i stönande kör emellanåt
skar in diskanten af spenabarns gråt:

Så höjer en lifstrött skara
sitt rop om förlossning i vägens sand,
att, om icke bojan, som hårdt dem band,
finge brista för liens barmhärtiga tand,
de då måtte strypas i länkarnas snara.
På en fråga, som aldrig blef riktigt klar:
»Att vara eller att icke vara?»
i flämtande feber begära de svar.

De äro det ädlaste blodet,
som handlingskraftiga tidehvarf
ha gifvit till egendom och arf
åt eftervärlden att fylla dess tarf,
de äro snillet och hjältemodet,
men i dikets dy ha de slängt sina pund,
och de bedja, om rätt jag förstod det,
som en nåd om sin yttersta stund.

De äro dock tiggaresjälar,
och aldrig ett manligt sinne förstår,
att det är nödvändigt att rifva sitt hår
hvar gång som icke medgången går
i jordevandrarens hälar.
Begrafven är sagans gyllene tid,
och om i ditt anletes svett du trälar,
det är som det bör sig, ty lif är strid.

Hvar handling är sten till en brygga
emellan hvad var och hvad komma skall,
men däri ligger förnedring och fall
att tro dagen vara i förtid all,
innan framtidstankarna ligga trygga,
på hvilka en kommande tid skall bygga.
Till att grunda dem är vårt lif för kort.
Blott en tjuf vill gå ifrån värfvet bort.

Hvad mer, om vår goda vilja
ej räcker till för det ondas skull?
En gång vår timma skall varda full,
och döden skall bryta vår hydda omkull
och från lust och sorger oss skilja,
men eho, som ej framtidens sak förrådt,
är hvetekornet, i ringhet sådt,
som ur förgängelsen verkar godt.

III.

Jag har skådat ditt anlete, lycka!
Det var blott ett svinnande ögonblick,
så hastigt att knappast jag fånga fick
den stråle, som fram till mitt hjärta gick
ur de stjärnor, din panna smycka,
men jag hann dock i fart att rycka
ur strålarnas kärfve ett enda ax, —
fast sädeskornen de spilldes strax.

Du är större än allt hvad jag skådat,
och större du är än allt hvad jag tänkt.
Med det allvarsamma hufvudet sänkt
och den mjälla kinden purpurbestänkt,
likt Marias, när ängelen sonen bebådat,
och rosor kring barmen ringlande sig, —
så gick du fram på din ljusnande stig,
så såg jag dig, så minnes jag dig.

Fast bevingad, gick du på jorden,
och i stoftet rann din klädningafåll,
och guldsand du bar i ett kopparsåll,
och ur hålen den rann utan återhåll,
till en lysande gata vorden,
och du bjöd mig din dröjande blick att tro,
och du svor att eho som tror den,
hos honom ville du bygga och bo.

På guldets glimmande gata
fingo älskande vänner följas åt.
Där stäfjades agget, där stäcktes försåt,
där stillades sorgens snyftande gråt
och blidkades sinnen som hata;
och kransade kvinnor och män under sång,
med telningar burna i famnens fång,
de följde i skaror din festliga gång.

Men i fjärran förtonade sången
och tynade tindrande stjärnornas sken.
På heden den höstliga vinden hven,
och i nattens mörker var jag allen,
och min strålande syn var förgången.
Men för visso jag vet att du kommer igen,
ty ditt öga mig famnade huldt som en vän,
och jag väntat dig länge och väntar dig än.

Liksom maska till maska knytes,
lägges timme till timme och dag till dag,
till dess slutligen sorgernas öfvertag
den stund det länder till ditt behag
i segrande glädje förbytes.
Nu har året stupat i hafvet ner,
och på himmelens hvalf jag tändas ser
en ensam stjärna och fler och fler.

Jag har sett dem förut på din panna
och har sett dem som ädelsten i ditt hår,
och de säga, att du i din makt förmår
långt mera än nu jag vet och förstår
af allt som gör drömmarna sanna.
Förbidade år i din blundande knopp,
slå ditt öga mot gryende morgonen opp
och bringa åt jorden förnyelsens hopp!

Karl Wåhlin.

Ett eftermäle.

Skiss af **Rust Roest.**

Värden, byråchefen Arvidson, satt i gungstolen, redaktör Berg hade slagit sig ner i ena soffhörnet, båda rökte.

— Apropos dödsfall, utbrast byråchefen, i det han utsträckte handen efter ett tidningsblad, som låg bredvid honom på läsbordet, är det du, som skrifvit nekrologen öfver Falkman? Jag tycker jag känner igen din stil.

— Ja.

— Att döma af biografien tyckes det varit en mycket sympatisk människa. Kände du honom personligen?

— Nej knappt. Jag råkade honom i Upsala några gånger, men han var då mycket grön, så något bestämdt intryck fick jag inte af honom, annat än att han var en glad kurre, en kvick, öfverdådigt kvick visdiktare och en stor fruntimmerskarl. Men vår redaktionssekreterare var mycket intim med honom, och det är han, som gifvit mig de personliga detaljerna.

— Det här till exempel: »Man kan säga om Vilhelm Falkman, att han inga fiender hade. För mången annan behöfde ej dessa ord vara något beröm, för honom utgöra de en ära. Till och med hans mest lössläppta kvickhet hade aldrig någon stickande gadd, och de privata visor, han så frikostigt strödde omkring sig och som gnistra af lif, förråda på ett beundransvärdt sätt den hjärtegodhet, han annars blygt undandrog världen.»

— Ja, det är nästan ordagrant, hvad han sade. Jag skref nekrologen för den litterära karakteristikens skull, det är mitt fack mer än hans. Kände *du* Falkman?

— Nej, jag hade inte den äran.

— Du talar i en ton, som om du visste något ofördeldelaktigt om honom.

— Det gör jag kanske.

— Något, som går på heder och ära?

— Det är som man tar det. Du kan lugna dig med, att jag inte hört vare sig att han mördat, stulit eller förfalskat. Det var bara något, som föll mig i sinnet, när jag läste din panegyrik öfver det goda hjärtat, som aldrig ville såra. Sedan jag hört det där »något», förekom mig alltid Falkmans personlighet osympatisk, ja jag erkänner till och med, att jag sedan dess ej rätt kunnat goutera hans författarskap, hvilket är mycket dumt, man bör ju skilja sak och person. Men det gjorde väl ett så djupt intryck på mig, därför att min sagesman var den det var.

— Är du säker på din sagesmans trovärdighet?

— Ja, det är jag, mycket säker.

— Berätta, jag börjar bli nyfiken!

— Jag har verkligen lust att göra det, om inte för annat, så för att bevisa, att vill man skrifva en så odeladt vacker nekrolog som den där, är det bäst att inte forska alltför noga. Ser du, jag har haft andra källor än du.

— Jag förstår, en personlig ovän, någon fiende.

— Falkman hade inga fiender, säger du ju. Nej, det var det heller inte, du skall få höra. Möjligen tycker du, att jag öfverdrifver, att det hela är en bagatell, men *när* du hört det, kommer du i alla fall att förstå, hvarför det inte kunde vara en bagatell för *mig*.

Arvidson gick till skrifbordet och tog fram en portfölj ur den lästa lådan.

— Har du skriftliga källor? Och en sådan lunta. — Intresserade han dig så mycket?

— Det är endast helt obetydligt af det här, som handlar om honom. Det är min hustrus bref från Nizza. De bodde i samma pension sista vintern där nere.

— Lägg bort dem igen! Det upprör dig bara.

— Åh nej, jag får väl bevisa, hvad jag sagt, i synnerhet som jag sagt något ofördelaktigt om död man. Det är för öfrigt intressant som psykologi.

— Det kan jag tänka. Din hustru var en ovanlig kvinna.

— Du får inte döma efter de här brefven. Hon var sjuk då, mycket sjukare än jag anade, annars hade jag väl i trots af allt slitit mig lös för att tillbringa sista året med henne. Men det var inte det, jag ville säga! Se här, det är skrifvet första veckan efter ankomsten. Jag vet inte, om det handlar om Falkman, han kom visst senare, men det ger en inblick i Pension Marius, som är kuriös nog. Det var en skandinavisk pension, som professor Block rekommenderat, och jag kan bara hoppas, att lefnadssättet där icke är typiskt för lifvet vid Rivieran. Säg till, om jag läser för fort.

»Sedan du nu hört om resan och ankomsten, vill du väl ha reda på, hur jag har det. Ännu är jag för klen att deltaga i pensionens sällskapslif. Jag går inte ens ner till måltiderna. Jag vistas nästan uteslutande på balkongen till mitt rum, där jag sitter eller ligger hela dagen, men balkongen vetter åt trädgården och där är ständigt lif och rörelse. Damerna sitta med sina arbeten eller läsa och skrifva. Herrarne promenera, kurtisera och spela. Alla pensionens »begivenheder» får jag höra af Louise, och besynnerligt nog intressera de mig. Det är väl i brist på annan sysselsättning. Ditt val af ressällskap har lyckats utmärkt, däremot är jag ej så säker på, att vår professor genom sin anbefallning af Pension Marius skaffat mig det idealhem, han utmålade för oss. Läget är visserligen utomordentligt, skyddadt af bergen, på tillräckligt afstånd från hafvet med en stor vy öfver det, men vårt värdfolk tilltalar mig ej. Det ligger något äfventyraraktigt öfver så väl doktorn som doktorinnan, så förtjusande den sistnämnda än är och så utmärkt husmor, hon hittills visat sig vara. Och mot mig särskildt är hon ytterst välvillig.... et pourtant! Att han är skicklig, tviflar jag inte på, men jag ser och hör åtskilligt, som jag inte tycker är förenligt med hans kall som läkare och förstyre i en sjukkoloni. Ty det är vår pension i alla fall, fast vi endast ha tvenne farligt sjuka, en dansk, rektor Balle, och en ung svenska. Ingendera af dem ha vi sett, däremot ser man så mycket mer »doktorns kotteri», de s. k. vildarne. Detta kotteri består af en tre, fyra unga män, sjuka äfven de, men icke värre än att de både vilja och kunna fortsätta det glada lefnadssätt de fört, innan de kommo hit. Och

denna *glädje* liknar så föga ungdomsglädjen, med hvilken du vet att jag så innerligt sympatiserar, därför att jag alltid varit glad själf, att den verkar plågsamt på dem, som bevittna den; det är något jäktande, feberaktigt, sjukligt i all denna munterhet, som ej sällan slår öfver. Hvad tycker du t. ex. om följande! Unge Molén fick hålla sig inne en dag förliden vecka, han är den klenaste af »vildarne», och vet du, hvad han roade sig med i sin ensamhet! Han metade upp höns och kycklingar från sitt fönster. Formligen *metade*, kastade ut metspöet med mask på kroken åt de arma djuren och halade upp dem, som »nappade». Huh, det ryser i mig, när jag tänker på det! Och så det ständiga spelet. Strax efter första frukosten bäras brädspelsborden ut i trädgården, och så hör man slamret af tärningar och brickor hela förmiddagen. Doktorn spelar alltid med och alltid om pengar. Nåja, det är i det hela taget ett oskyldigt nöje, och någon sysselsättning måste väl de sysslolösa ungdomarne ha, men värre är det med de nästan dagliga utflykterna till Monte Carlo, som de företaga med doktorn som anförare. Du förstår, att jag inte talar om alla herrarne, inte en gång om flertalet. De komma hem, antingen mycket uppsluppna eller mycket nedstämda och förargade, oftast det sistnämnda. Efter middagen, som är öfver vid sjutiden, samlas damerna i doktorinnans salong, jämte de herrar, som ej tycka om tobaksröken eller tonen nere hos doktorn, där man dricker punsch och spelar hasardspel. Doktorn är för öfrigt liksom hans hustru den angenämaste sällskapsmänniska, man kan tänka sig, med en ganska stor talang som tecknare, hvilken dock mest användes till att rita karrikatyrer. Hon har en förtjusande röst och sjunger sina små fransyska, litet vågade chansons eller chansonetter med det mest pikanta och koketta behag. Det är egendomligt att tänka sig dessa unga, glada, lättsinniga människor i en krets af nästan idel sjuka, och jag kan ej rå för den tanken, att denna krets är den enda, i hvilken de alldeles icke passa och att pension och pensionärer betraktas väl mycket från affärssynpunkt.

Nästa vecka kommer doktorns vän och akademikamrat, den berömde Falkman. Doktorinnan gläder sig mycket däröfver och är endast ängslig, att han skall vara mindre munter och

glad än förlidet år, då han lär utgjort det lifvande elementet här i pensionen. Det skall bli roligt att lära känna en sådan celebritet, om hvars personliga älskvärdhet man hört så mycket. Hoppas, att han icke uteslutande sympatiserar med sin gode vän och hans vildar, då är han inte i min genre.»

Arvidson tog fram ett annat bref ur packen, ögnade tyst igenom de första sidorna, under det Berg trummade med pappersknifven på bordet, och fortsatte så:

»Falkman är kommen, och jag får säga, att han gör ett ytterst angenämt intryck. För det första är han ståtlig och vacker att se på, ett fullkomligt vikingautseende. Ännu har jag endast sett honom från min »högre synpunkt», balkongen, men därifrån tar han sig onekligen mycket bra ut, där han med en mörkblå slängkappa öfver axlarna och i sin bredskyggiga, mjuka filthatt promenerar med doktorinnan, som förefaller oändligt späd och barnslig bredvid sin reslige pensionär. Jag kan omöjligt upptäcka, att han ser sjuklig ut, men jag vill inte studera honom genom lornjett, och utan den ser jag ju ingenting i detalj. Hvad som intager mig till Falkmans förmån är, att han inte tycks vara någon spelare, åtminstone håller han sig nästan uteslutande till värdinnan, i stället för till värden. Han är mycket förtjust i henne, *det* kan jag se utan lornjett. Hans skratt är ofantligt smittande, riktigt ungdomligt och behagligt att höra. — —

— — Han lät presentera sig för Louise i dag. Hela sällskapet var efter middagen församladt i doktorinnans salong, där Falkman föredrog en af sina s. k. nidvisor, en mycket kvick satir öfver doktorn och hans kotteri, »det moderna tobakskollegiet» kalladt. Då han endast varit här några dagar, har doktorinnan troligen försett honom med åtskilliga pikanta detaljer. Bland annat förekom det »stora fiskafänget». Det länder honom till ursäkt, att han inte sett det. —

Jag skickade ej af mitt bref i förgår, hoppas du ej varit orolig, jag känner mig snarare bättre än sämre. Här råder emellertid en tryckt stämning i pensionen, fast alla söka slå bort den. Rektor Balle håller på att dö. Det är inte oväntadt, han kom döende hit, och doktorn har från första stund inte gifvit något hopp. Det gör mig och Louise mycket ondt om hans stackars hustru, som den sista tiden ofta varit

inne hos mig. Hon är alldeles förtviflad. Jag tycker, att doktorinnan kunde vara mera för henne. Man kan inte begära, att hon skall känna så särdeles djupt för alla som lefva, lida och dö i hennes hem här nere, men hon måtte inte ha mycket hjärta. Hon dömer alla efter om de äro trefliga och roliga, begåfvade eller angenäma sällskapsmänniskor, och då fru Balle troligen aldrig varit något af allt detta och under nuvarande förhållande visst inte är det, behandlas hon af den unga värdinnan på ett sätt, som hon är alltför olycklig att känna sig sårad af eller ens lägga märke till, men som är lika pinsamt att behöfva bevittna som att se Molén fiska höns ....

I dag begrofs Balle. Samtliga pensionärerna, som kunde, följde med till kyrkogården. Vi hade bundit en hel del kransar af de härligaste blommor, kistan var nästan nedbäddad i blommor. Stackars änka! Hon är just en sådan hängifven, uppoffrande, obeslutsam, opraktisk varelse, som ej passar att stå ensam i världen. För öfrigt är hon inte alls hvad doktorinnan brukar kalla »intressant», hon är medelålders, med ett mycket obetydligt yttre och tafatt sätt. Här är mycket tyst i dag, de flesta herrarne ha rest till Monte Carlo. Doktorinnan ogillar dödsfallet på det högsta, det är så förskräckligt störande för de andra pensionärerna! Hon sitter nu med Falkman nere i trädgården och tycks kritisera något, han skrifver, de se mycket lifvade ut, men akta sig för att skratta högt, då min balkongdörr står vidöppen och de veta att fru Balle ligger här inne på soffan. — —

— Det är nu bestämdt, att den stackars människan skall resa hem till Köpenhamn om ett par dar, så fort hon hunnit göra sig i ordning. Hon är mycket orolig för hemresan, i synnerhet för uppehållet i Paris, där hon inte har någon bekant. I Hamburg kommer hennes syster och möter, hon hade inte råd att fara längre, det är visst mycket smått för dem. Vi försöka ordna för henne det bästa vi kunna, säga hvar hon skall ta in och hur hon skall bära sig åt, men hon är alldeles utom sig af ångest. Doktorinnan förargar sig: »Det är som om hon vore en liten bébé och inte djupt inne i fyrtitalet; doktorinnan var inte mer än aderton år, då hon reste ensam från Paris till Stockholm, och det gick alldeles ypperligt. Bara man inte är ett senti-

mentalt våp och ser spöken på ljusan dag!» Doktorn vill inte, att fru Balle skall vara så mycket hos mig, han påstår, att hon upprör mig, och att det är hennes skull, att jag varit lite mattare de senaste dagarna, men det är det ej, jag är bara ledsen öfver att jag inte kan vara henne till den ringaste hjälp. — —

— — Gudskelof, det reder sig! Hon var just inne på afskedsvisit. Hon satte sig bredvid mig och började genast berätta:

— »Ack, fru Arvidson, jag är så mycket lättare till sinnes! Falkman har varit så gränslöst snäll och förtänksam. Han har en bror i Paris, som han skrifvit till och bedt möta mig vid stationen och följa mig till ett hotell. Jag skall försöka att göra honom så lite besvär som möjligt, men Herre Gud, hvad det är tryggt att veta, att man har någon, som tar hand om sig. Ack, hvad människor ändå äro goda, det skall jag aldrig i lifvet glömma, och om jag också inte kan bevisa Falkman min tacksamhet, så har jag gett mig själf ett heligt löfte, att jag skall vedergälla det mot någon, som kanske en gång behöfver *mig*. — Och så började hon gråta. — —

— Hvad jag är glad, att ni får det så bra ställdt för er, sade jag, nästan lika tacksam som hon. Hennes resa har vållat mig riktiga bekymmer, hon har varit så rysligt nervös.

— Och, fru Arvidson, doktorinnan har också varit så snäll de sista dagarna. Jag ångrar så, att jag inte förut tyckt om henne. Lite ungdomligt öfvermod borde jag väl kunna ursäkta hos de unga och lyckliga, de kunna ju inte veta, hur en annan har det. Om jag inte varit så uppgifven af trötthet efter allt vakande, skulle nog inte heller den välsignade slagdängan göra mig nervös.

— Hvad menar ni?

— Den där sången: »Il faut partir, charmante Joséphine» som positivspelaren sjöng i trädgården de båda dagarna, min man var som sjukast. Den gnola doktorinnan och Falkman jämt och ständigt, när jag kommer in. De kunna inte veta, att det plågar mig så förskräckligt, att jag tycker jag hör hans rosslingar mellan hvar ton. Man blir så egoistisk, när man har en stor sorg, och besinnar inte att andra kunna ha orsak att vara glada. Och under tiden tänkte de bara på, hur de skulle lätta min börda!» . . . . . Nu har hon

rest. Jag vinkade åt henne från balkongen, doktorn och doktorinnan följde henne till stationen. Falkman var nere vid vagnen och gaf henne ett bref, troligen till brodern, och den mest förtjusande orangebukett, mina ögon någonsin skådat, en riktig brudbukett.

Louise berättade, att när de kommo från stationen, satte doktorn sig vid pianot och spelade en sprittande Straussvals, och doktorinnan och Falkman dansade. Nå, man kan inte förtänka dem, att de äro glada, att dessa sorgliga dagar äro öfver, och de ha ju gjort mer för fru Balle, än om de suttit och gråtit med henne. Måtte nu löjtnanten, han är löjtnant, brodern, inte försumma sig, utan stå nere på perrongen och ta emot den stackaren, annars blir hon alldeles rådlös. Ack Gustaf, hvad det är roligt att veta om en stor man, att han har ett godt och varmt hjärta!

Tre dagar senare.

Blif inte ledsen för hvad jag nu säger. Louise är ute och ser sig om efter en annan bostad åt oss, jag vill inte vara här en dag längre. Det gör mig mycket ondt, när jag tänker på allt det besvär och den omtanke det kostat dig att skaffa mig ett hem hos landsmän, så att jag skulle få vara bland människor, som ej talade ett främmande språk, men jag kan inte bli kvar. Jag hoppas, att du förstår det, när jag talat om hvad som händt! Och om inte annat, får du förlåta mig. — —

I går kom doktorinnan upp för att sitta och prata och förströ mig en stund. Hon var vid det allra briljantaste lynne och öfverdådigt rolig och humoristisk. Hon säger, att hon tycker om mig, därför att jag förstår skämt och inte väger hvart ord på guldvikt som de goda Guds lamm, hon annars har att göra med. Talet föll på Falkman, och doktorinnan hoppades, att jag snart skulle bli så frisk, att jag kunde komma ner och göra hans bekantskap. Så rolig som han var i år, hade han aldrig varit.

Jag svarade, att allt hvad jag hört om honom intog mig till hans fördel och att jag gladde mig att få lära känna honom.

— Ja, nu blir ni nog starkare, sedan ni slipper höra alla möjliga ledsamheter. Är ni inte glad, att fru Balle har rest?

— Jo, det kan jag inte neka till. Det var mycket sorgligt den sista tiden.

— Ja, det var det visst. Förskräckligt! Nu skall ni få höra en gudomlig historia! Falkman har en bror i Paris.

— Ja, jag vet.

— Han är mycket giftaslysten af sig och vill gärna göra ett rikt parti. Ja, han behöfver det också. Här om dagen skref Falkman till honom, att det skulle komma en ung, förtjusande vacker och ofantligt rik änka till Paris på torsdag kväll. Att hon bott här och att vi visste, att hon rysligt gärna ville gifta om sig, att hon var blixtrande kvick och att det var något för honom att tjusa till. Fru Balle, förstår ni!

— Fru Balle!

— Ja. Hon var ju så förfärligt ängslig öfver att inte ha någon, som mötte henne vid stationen. Nog är löjtnanten nere, det kan man lita på. Jag skulle vilja ge något till för att se hans min, när han får syn på gumman med sin orangebukett och sitt bref. Hon hade fått stränga order att genast lämna fram det och att han skulle läsa det på perrongen. Och när hon lyfter crêpeslöjan med det där vanliga graciösa handgreppet! ... Det gör hon väl medan han läser brefvet.....

— Var det också ett Uria-bref?

— Uria-bref, det var en god idé, det skall Falkman goutera. Jo, det där kuvertet innehöll själfva klämmen. Ni minns väl positivvisan: »Il faut partir, charmante Joséphine», inte sant?

Jag kom ihåg, när och hur jag sist hört talas om den, och en krampaktig rörelse sammandrog mitt hjärta och hindrade mig att svara. Jag gjorde en jakande rörelse med hufvudet.

— Ja visst. Falkman har skrifvit den galnaste parodi på den, och min man har ritat karrikatyrerna. Ni skall få höra hela visan en annan gång, jag kommer bara ihåg första raderna, dem sjunger Falkman från morgon till kväll:

»Fru Balle reser bort, den älskliga chariten.
Hon reser till Paris och kommer ej igen:.....

Falkman fann på det hela, intrigen och allt, jag hjälpte honom bara med att salta och peppra brefvet till brodern, men idéen var hans, naturligtvis! Nu väntas löjtnantens rapport med stor otålighet!

Det var *brefvet*, hon hjälpt honom med begrafningsdagen! Någon ropade på henne. Hon lutade sig ner och kysste mig och sprang gnolande sin väg. Åter igen samma grymma melodi, med sin hånande text, flera verser, en verklig *nidvisa!* Åh, hvad den banala melodien pinade mig, som den förut pinat den stackars olyckliga, gäckade varelsen.......

— Jag kan inte ens för dig förklara, reda ut, beskrifva, hvad jag känner, jag kan bara inte ett ögonblick förgäta, att jag lefver bland människor, som så misstaga sig på mig, som så litet förstå mig, att de tro, att dylikt kan roa mig, kan annat än uppväcka harm och ovilja.

De tala ett främmande språk, det är inte mitt, om det ock tusen gånger är modersmålet! Jag vill inte, att hon skall kyssa mig, jag vill inte bli bekant med honom, till och med hans skratt, som jag tyckt så mycket om att höra, förefaller mig rått och skärande. Jag måste bort, annars blir jag sjuk, och jag vill inte dö här, där man inte har respekt för något, inte en gång för döden och sorgen. Förlåt, min älskade.»....

Arvidson lade långsamt brefven till rätta och buntade ihop dem med det hvita sidenbandet. Ingendera af de båda männen yttrade ett ord. Berg hade rest sig upp och gick några hvarf upp och ner i rummet och sade så:

— Du har rätt, man bör inte forska för mycket, om man skall skrifva ett vackert eftermäle. Hade jag hört det där i går, så hade Falkman fått nöja sig med mindre blommor, om inte för annat så för orangebukettens skull!

— Ja, du kunde åtminstone ha sparat din beundran öfver att »hans visor förråda den hjärtegodhet, han annars blygt undandrog världen.»

— Ja, fy fan!

De sutto ett ögonblick tysta. Berg ville säga något, som han hade svårt att få fram. Plötsligen kom det med en sorts tafatt eftertryck:

— Gamle vän, det gör mig ondt, att hon dog!

— *Tack*, svarade Arvidson enkelt, i det han tryckte den hand, vännen räckte honom öfver bordet.

På Guds veje

af

Björnstjerne Björnson.

Den första känsla, man erfar, då man öppnar Björnsons sista bok, är förvirring. — »Hvad är detta för ett språk?... Är det ett språk, jag förstår och kan läsa?... Jo!... Nej!... Jo!»... Det är ett språk, som endast Björnstjerne Björnson skrifver, men han förklarar själf i en efterskrift till boken, att han icke vill skrifva på något annat sätt, och då har man valet mellan att läsa boken eller icke läsa den, och naturligtvis läser man den, då den skrifvits af Björnson. Och liksom man småningom vänjer sig vid att se inne i ett dunkelt rum, så vänjer man sig också vid denna stil, som icke liknar någon annans.

Boken börjar med en uvertyr af ett stort, förfärligt oväder, som drager fram öfver bygden. Det är, som om skalden i denna »entrata» ville gifva oss den rätta stämningen till hela situationen, bilden af ett ställe, där naturen är den härskande och öfverväldigande, i förhållande hvartill det mänskliga lilla samhället blir något obeskrifligt smått. Så som stormen rasar och hafvet rasar och bergen hota, skrämma de nästan vettet af den gosse, som sedan blir en af bokens hufvudpersoner, och man erfar hela berättelsen igenom en återklang af detta intryck. Naturen är det öfverväldigande, människorna de obetydliga.

Björnson skildrar lifvet i en norsk stad vid hafvet, och i denna skildring, liksom i de flesta sådana af de bästa norska författarne, får man förmodligen en sann föreställning om, huru dessa samhällen måtte vara beskaffade, instängda och behärskade af de väldiga bergen, hvilka samhällen inne-

sluta hvart och ett en liten samling af människor på en plats för sig själf, klämmande ned dem i en trång litenhet.

Visserligen äro alla mindre städer hänvisade till ett begränsadt lifsinnehåll utifrån och blifva därigenom ofelbart mer eller mindre bornerade; men ingenting kan gifva ett sådant nästan förfärande intryck af inskränkthet, halfbildning och omöjlighet till utveckling som de norska författarnes framställning af dessa norska småstäder och deras invånare.

Hvad Björnson lät sin Arne sjunga, det erfar man i alla dessa skildringar:

»Her er så knugende, tærende trangt», — och det blir de flestas af dessa människor lott att »aldrig nåe over de høje fjelde».

Flere kritiker ha i denna bok velat finna, att Björnson här skulle framställt en kamp mellan kristendom och materialism, men om ett så stort spörsmål kan omöjligt vara frågan under så trånga förutsättningar. Hade Björnson velat behandla ett sådant ämne, så hade han nog gripit till helt andra, mäktiga material, hvilande på en mycket bredare kulturgrund. I detta lilla samhälle, hvaraf Björnson ger en konkret och lefvande framställning, är det endast fråga om en kamp mellan bornerad lutheranism och bornerad medicin, representerade af prästen och doktorn. Detta är det ena hufvudämnet; det andra, och det som griper starkast, är åsynen af en varm, oskyldig människa, som förkväfves i detta förfärligt trångbröstade samhälle. Det är en barmhärtig handling af skalden att låta Ragni dö. Att lefva så, som hon lefver, måste förefalla som att vara lefvande begrafven.

Med sin säkra blick har Björnson valt en bondpräst till målsman för kyrkan, — just en af dessa bondsöner, som med en viss grad af godt hufvud förena en otrolig portion halstarrighet och som sakta och säkert uppblåsas af teologisk spetsfundighet.

Ole Tuft har egentligen alldeles ingen aning om kristendomen. I hans inskränkta uppfattning och ensidigt teologiska utbildning finnes intet rum för kristendomens mäktiga och enkla sanningar. Hvad vet han väl om den människoälskande, alltomfattande lära, som Kristus så fåfängt har

predikat för alla trånghufvade personer af Ole Tufts art? Han, Ole, har sin religion i Luthers katekes, och hans prästerliga kunskaper och värdighet blåsa upp honom till fåfänga och ofördragsamhet, som ty värr icke äro mindre allmänna bland teologiska kristna än bland andra syndiga människor.

Huru litet upphöjd och ren han för resten är, visar oss skalden den ena gången efter den andra. Han är en ganska brutal natur, som egentligen endast har sina högre intressen i vissa trossatser, hvilka han med fanatism förfäktar. Sålunda är till exempel hans kärlek till hustrun, hvilken dock skall vara en af hans bästa mänskliga känslor, af en ganska tvifvelaktig och obehaglig natur. Man undrar alldeles icke på att hon har aversion för honom.

Huru han lefver i sin religion är alldeles mästerligt skildradt i den scen, där han skrifver på sin predikan och oupphörligt har sin halfva uppmärksamhet fäst vid ångbåten, som manövrerar ute på fjorden. Hos honom liksom hos så många af hans ämbetsbröder består religionen i att fanatiskt hålla på dogmerna och hela den teologiska grammatiken. En sådan religion har föga med lifvet att göra; af sådana berättelser som den om den barmhärtige samariten eller om fariséen och publikanen blifva detta slags människor oberörda. Visserligen blir Ole Tuft i tidens lopp ett par gånger så starkt skakad af lifvet, att han tyckes vilja komma fram ur sitt hårda skal af ofördragsamhet och inskränkthet, men man tror icke riktigt därpå, ty Ole Tuft kommer dock aldrig till den punkt, hvarifrån han skulle se kristendomen i dess oändliga kraft och kärlek, omfattande hela mänskligheten, som en moder sluter armarna om sitt barn. Han förmår icke drifva det längre än till ett slags kompromiss mellan de icke kyrkliga och teologien, ett slags medgifvande af lifvets betydelse — som man för öfrigt icke begriper meningen med —, och sådana sammanlappningar hålla aldrig länge. Intet under, att hans barndomsvän doktor Edvard Kallem är rasande på honom, som kommer och stör honom under hans operationer, då patienten skall ha ro, med att upprifva kyrkliga frågor.

Edvard Kallem är åtminstone en man, som gör nytta. Han lefver för att hjälpa de lidande, och hans intresse är

hufvudsakligen koncentreradt i hans läkareverksamhet, ja kanhända, när allt kommer omkring, till största delen i självfva experimenten. Han har hvarken tid att resonera om det ena eller det andra, emedan han är fullt upptagen af att handla, och om han hyser motvilja mot kristendomen, så är det icke underligt, då han ser den representerad af en inskränkt predikant, hvilken i sitt lif visar sig som allt annat än kristen.

För öfrigt är Edvard Kallem å sin sida lika envis och hård som Ole. Det är något torrt och skarpt hos honom, som Björnson så riktigt har fått uttryck för, när han skildrar hans yttre. Just så bör en sådan man se ut, hvass, utmejslad och med en litet vindande blick ibland, — just ett sådant kast med ögonen, som ser i kors af bara envishet.

Hans syster Josefine, som är en manhaftig kvinna af samma hårda slag, med en häftig, nästan vild natur, är tredje personen i denna trio, som i barndomen lefde tillsammans. Och till dessa människor kommer Ragni. Det har om henne sagts, att hon är »estetiskt anlagd»; men hon är icke »estetisk», hon är bara kärlek och poesi, vek, oskyldig och ren ända till botten.

Mycket få manliga författare i hela litteraturen äga till den grad förmåga att uppfatta kvinnorna som Björnson. Han ser dem riktigt ned till hjärtegrunden och vet allt om dem, till och med det, att männen dock i självfva verket icke förstå dem. Detta har han gifvit ett märkvärdigt uttryck, då han låter Ragni åka ut i vårskogen med sin man och en vän. Ragni älskar sin man helt, hängifvet, alltuppoffrande, såsom det slags kvinnor göra, hvilka blott kunna älska, men hon finner dock bäst sitt eget jag inne i skogens ensamhet, där blommorna locka henne längre och längre in, och där hon, ostörd af allt och alla, kan sammansmälta med naturen.

Historien förtäljer ingenting om, huru Ragni först som helt ung blef gift med det monstrum till man, hos hvilken vi först finna henne; men det är ju vanligen sådana helt oskyldiga, veka naturer som Ragnis, hvilka offras för mänsklighetens synder. Denne hennes förste man, Sören Kule, är en grundfördärfvad karl, en ruin efter ett utsväfvande lif

och dessutom en af det slags människor, om hvilka man icke vet, till hvilken klass man skall räkna dem, och som så ofta förekomma i de norska författarnes skildringar. Han är icke en man af folket, icke en bildad man, någonting midt emellan — och det af värsta slag. Dessutom är hela detta hem med alla barnen — från ett föregående äktenskap — något af det obehagligaste man kan tänka sig. Det är som om man märkte, att det luktade smuts och instängdt matos — någonting förfärande simpelt och frånstötande i allt. Att Ragni lämnar detta hem och denne man, det kan ingen undra på. Men hon skulle troligen aldrig ha gått af sig själf. En starkare måste taga henne och bära henne bort.

Kallem fortfar också att älska henne — huru skulle han kunna annat! — så godt som en man och en doktor kan. Ragni är för honom den enda kvinna i världen. Den, som icke respekterar och älskar henne, är för honom icke vidare till, och han bryter fullständigt med systern och svågern, emedan de hårdt och okristligt se ned på henne såsom en frånskild hustru. Kallem har till henne den mest obegränsade tillit. Han vet, att hennes väsen är oskuld, men han förstår henne dock icke. Han försummar henne för att med nästan feberaktig ifver lefva i sin läkareverksamhet, och han hänvisar henne till andra plikter och förströelser.

De plikter, till hvilka han uppfordrar henne, äro alltför hårda för hennes natur. Han låter henne sitta och läsa engelska med en handtverkskarl, en kräftpatient, som med sin blotta närvaro förpestar dessa timmar för henne och dessutom är en hård, ovänlig person, som icke har minsta känsla af, hvilken ängel han har vid sin sida. Dessutom hänvisar Kallem sin hustru till att förströ sig och uppmuntra sig i sällskap med en ung man, som de fått i huset, en ung musikalisk person, Karl Meek. Då nu musiken utgör Ragnis innersta väsen och är det band, hvarigenom hennes ensamma själ hänger samman med den öfriga världen, så kunde hon ju få en tillfällig glädje i att musicera med den unge mannen; men skalden har skildrat honom till karakter och utseende så högst motbjudande, att man väl kan förstå Ragnis bäfvande bön om att för en tid få slippa honom. Det är icke riktigt klart, hvarför Björnson velat framställa

denne unge man så osympatisk — ända till de svettiga händerna är han en vämjelig människa —, ty om han än varit i besittning af all inre och yttre skönhet, skulle han aldrig ha undanträngt Edvards bild hos Ragni. Hon kunde endast lefva och dö i sin kärlek, men om Karl Meek varit en smula mera intagande, så hade det funnits åtminstone någon anledning till, att folket i bygden såg något misstänkt i deras samvaro. Men så usla och inskränkta äro alla de människor, som omgifva Ragni, att de till och med i detta förhållande se någonting syndigt. Hon uppoffrar sig för att göra sin man till viljes och vara vänlig mot en stackare, som just ingen tycker om, och själf uppoffras hon af onda tungors förtal. Hon vill icke smärta sin man med detta kränkande skvaller, och då hon för öfrigt bär inom sig så mycken ångest och dold sorg, tryckt och förföljd som hon är från alla sidor, så täres hennes lif sakta bort. Lik en hvit dufva, som man klämmer för hårdt mellan vingarna, böjer hon sitt hufvud och dör, i kärlek och undergifvenhet till det sista.

Då hon är död, visar sig Kallems hela raseri eller rättare hans oförsonliga förakt för de människor, hvilkas hårdhet hade del i hennes undergång; men han tyckes dock icke riktigt förstå, att han själf också hade sin del däri. Han hade visserligen älskat henne mer än allt, men dock på ett alldeles egoistiskt sätt. Hon satt där alltid ensam, fullkomligt ensam och väntade, medan han mer och mer lät sig helt och hållet upptagas af arbetet. Och hvarför skulle hon dragas med i hans stränga, utåtvända arbete? Hennes betydelse låg i hvad hon *var*, icke i hvad hon *gjorde*; men han förstod det icke. Man sörjer icke öfver Ragnis död. Det var endast barmhärtigt af skalden att låta denna ljusstråle slippa ut ur sitt fängelse.

Emellertid har Björnson icke gjort Ragni till något overkligt ideal. Hon är så lefvande och personlig som någon. Han skildrar hennes nästan barnsliga ångest för allting, i hennes räddsla för att gå på hal is, i hennes försök att slippa taga kall dusch om morgnarna o. s. v. Detta i förbindelse därmed, att hon beskrifves som »opraktisk», gör, att man får intryck såsom af något slarfvigt i hennes person, af något hjälplöst och bortkommet, hvilket dock endast för-

ökar det rörande intrycket. I detta lilla hjälplösa väsen, som helst vill alldeles gå upp i en annan, finnes mera af kärlekens sunda kraft än i alla de andra. Ehuru man aldrig hör henne uttala det allra minsta, som tyder på den ena eller den andra världsåskådningen, visar hon i sitt lif och i sin död en mildhet mot sina fiender, hvilken tyst har samma innehåll som de orden: »Fader, förlåt dem, ty de veta icke hvad de göra.» Liksom alla martyrer får hon sin gloria först efter afrättningen. Både prästen och hans hustru börja förstå, hvilka bödlar de varit, och det är Josefinas sönderslitande samvetsagg, som smälter hennes broders hjärta.

En stor del af berättelsen upptages med detaljerade framställningar af sjukdomars förlopp och behandling, jämte åtskilliga operationer. En läsare, som icke är medicinare, kan omöjligt afgöra, huruvida dessa medicinska analyser äro korrekta, och för en läkare måste de vara likgiltiga. Nu är Björnson själf icke läkare, och han har alltså måst hämta alla slags medicinska upplysningar hos en fackman eller i böcker. Det är sålunda en lärdom på andra hand, som icke har synnerligt värde för läsaren, ty han vill höra, hvad Björnson själf tänker och diktar, men kan icke intressera sig för hans lekmansstudier i medicin. Alla dessa vidlyftiga detaljer äro öfverflödiga för intrycket af personer och situationer.

I det hela kan man säga om denna bok, att den innehåller alltför många detaljer. Där finnes en sådan massa af tillfälliga personer och flyktiga bilder, som jaga och upplösa hvarandra, att man af dem får samma intryck som af en tafla, i hvilken alla detaljer äro lika noga utförda. Det verkar fläckigt och oroligt. En sak är, att en konstnär förmår skildra allt, och det är knappt något tvifvel därom, att Björnson *kan* skildra hvad han vill; men icke allt är nödvändigt, och det är just denna förmåga att välja det knappaste och mest slående, som har största verkan. Man har icke i hvarje ögonblick af lifvet — eller af berättelsens lif — tid att observera alla närvarande föremål, och minnet af dessa framställningar försvinner snart. Liksom t. ex. de bästa moderna franska målare förstå att gifva hvarje sak sitt plan, så att de aflägsnare träden i bakgrunden af bilden verka som ett

totalintryck af ljus och skugga, så förmå också enstaka stora författare, exempelvis Turgenjef, att beskrifva endast sådant, som alldeles nödvändigt sluter sig till och underordnar sig under det hela. När allt kommer omkring, är det dock blott det enkla och naturliga, som verkar såsom helhet och stannar kvar i minnet. Alla dessa många figurer och situationer, som visa sig och försvinna i Björnsons »På Guds veje», förvirra minnet och efterlämna ej något intryck.

Desto starkare intryck får man af alla de scener, i hvilka människor och natur samverka, och där alla detaljer äro beräknade på att desto starkare belysa hufvudsaken. Björnson är, gudskelof, hufvudsakligen en konkret skald, han ser på lifvet som en skald och en målare och abstraherar det icke i symboler och typer. Men liksom hvarje människa alltid lägger en del af sina egna sympatier och åskådningar i allt hvad de göra, så har Björnson också i denna bok under framställningen af alla de olika stridigheterna mellan olika sinnade människor gömt sina egna åskådningar och sympatier. Att dessa icke ligga åt det teologiska Ole-Tufte-hållet, kan ingen tvifla på. Mången skulle kanske anse Björnsons idéer vara representerade af den energiske, handlingskraftige Edvard Kallem. Men när man läst igenom boken, får man snarast det intrycket, att det segrande för mänskligheten anses af Björnson ligga i kärlekens makt, — icke blott i kärleken mellan man och kvinna, såsom Ragnis kärlek till Edvard, utan såsom den visar sig i Ragnis hela väsen.

»Her er den innerste hemmelighed», säga blommorna till Ragni, då hon kommer allra längst in i skogens djup. — »Å, lad mig høre?» — »Vær snil!» — »Ja, det tror jeg er det eneste jeg rigtig har anlæg for. Men når nu de andre ikke — —?» — »Lad de andre være, hvad de vil, men du skal være snil!» —

Ja, det är just hufvudsaken, och det är den sanna kristendomen. Den säger också: »Lad de andre være, hvad de vil, men du skal være snil!»

H. A. N.

I frågan om

ny Läsebok för folkskolan.

Några anteckningar ur fosterländsk synpunkt.

Det är icke mer än en gärd af rättvisa att erkänna det gagn, vår gamla af staten ombesörjda Läsebok för folkskolan utöfvat. Hon upptager, som bekant, *Stycken af blandadt innehåll*, öfvervägande lämpade för de *små* barnens fattningsgåfva, samt därefter i *Naturskildringar från fäderneslandet* och *från främmande land* ett värderikt stöd för nästa ålders geografiska insikter, liksom i *Fornnordiska sagor samt berättelser och lefnadsbilder ur fäderneslandets historia* och i dylika berättelser och bilder *ur allmänna historien* ett motsvarande stöd för motsvarande och därefter följande ålders kunskap i historia. Desslikes har boken i *Beskrifningar af allmänna naturföreteelser*, *uppfinningar m. m.* lämnat utsikt öfver ett och annat, som nutida forskning och skarpsinne uppdagat, samt slutligen i några *Danska och norska stycken* gifvit nitiska lärare medel i hand att praktiskt visa huru lätt en svensk fattar enklare skrifter på syskonspråken.

Ingen, som ett eller annat tiotal af år praktiskt användt denna bok, har emellertid kunnat undgå att erfara, huru hon, med all förtjänst i grundplan, dock i valet af särskilda stycken ibland lämnat åtskilligt öfrigt att önska. Utan att därigenom hafva riktats med några oersättliga skatter för undervisningen i modersmålet, hvars tillgodoseende naturligtvis varit hennes främsta uppgift, har boken, genom att väsentligen vara hopkommen af utdrag ur den förefintliga litteraturen, gått miste

om bland annat den enhetlighet i detaljerna samt den koncentration, som skulle erfordrats för ett fullhaltigt pedagogiskt värde.

Vid de undersökningar af andra länders läseböcker af besläktad uppgift, som jag vid forskningen efter något bättre haft tillfälle att göra, har den af norska staten föranstaltade syskonboken synts mig innesluta de rikaste uppslag till nyttig jämförelse samt den tydligaste anvisning af den riktning, hvari en gagnande omarbetning af vår svenska bok borde kunna företagas. Från början af 1870-talet, då jag först lärde känna den norska läseboken, har denna min öfvertygelse stadgat sig, och hvarken studiet af ännu andra läseböcker, bland hvilka Z. Topelii sköna skrift *Boken om vårt land* i viktiga hänseenden närmar sig den norska, eller de teoretiska utredningar, som framkommit i den pedagogiska pressen, hafva kunnat rubba henne. Tvärt om har min långa tid som folkhögskolelärare midt bland allmogen samt därefter min tjänsteerfarenhet såsom seminarielärare i södra Sveriges fattigaste landskap, i den mån de gifvit mig tillfälle att blicka in i okunnigheten på landsbygden och framför allt i den skefva håg både rörande lif och läsning, som därstädes råder, också lärt mig inse nyttan, ja nödvändigheten af att den bok, som närmast skrifterna i kristendom med auktoritet intager sitt hedersrum i skolan, också genom ett mångsidigt och planmässigt tillgodoseende af hvad vi kunde kalla menige mans humaniora gåfve samhället trygghet för att dessa icke ens i skolor, som arbeta under ogynnsammaste förhållanden, helt och hållet skulle kunna förtrampas.

Ledd af dessa öfvertygelser har jag också nu, då en ny läsebok hos oss är under utarbetning, icke ansett rättskaffens försumma att leda uppmärksamheten på den norska, och då jag därvid, utan tid att företaga en genomgående omarbetning, såsom kärna i framställningen oförändrad måste använda en redan för ett halft år sedan nedskrifven studie i ämnet, anser jag mig — till förklaring af densammas dels obeslöjade öppenhjärtighet dels brist på utredning af en del i förbigående berörda frågor — böra nämna, att hon egentligen är slutreplik i ett samtal om läseboken, hållet i maj månad i fjor. Enär omständigheterna då icke medgåfvo

mer än en flyktig antydan af skälen till min åsikt om den norska boken såsom i åtskilliga stycken påaktansvärd till föredöme vid omarbetningen af den svenska, utfäste jag mig med glädje att vid tillfälle skriftligt sammanfatta dessa skäl. Sjukdom hindrade sedan under ett par månader infriandet af detta löfte och tvang äfven till en knapphändighet i utredningen, som var af ingen betydelse med hänsyn till den ursprunglige mottagaren men som jag nu beklagar gent emot en större allmänhet, hvilken, om än med känsla för folkbildningsfrågors vikt, dock icke kan äga samma fullständiga inblick i på dem inverkande omständigheter, som arbetaren på själfva fältet har. För fackmannen behöfver emellertid denna skrift, som här nedan meddelas, inga kommentarier. Han förstår å ena sidan, att jag, under talet om den norska läseboken, städse haft i tankarna önskemål rörande omarbetningen af den svenska, på samma gång han naturligtvis också på den andra sidan finner, att jag ingalunda afsett någon öfversättning eller osjälfständig efterapning af den norska boken, eller ens ovillkorligt upptagande af en motsvarighet till hvarje moment, som i henne finnes, eller uteslutning af hvart och ett, som i henne saknas. — Man kan lära af andra och ändå bevara egen självständighet.

De upplysningar, som till ämnets klargörande för bildningsvänner äfven utanför fackmännens krets kunna vara af nöden, anhåller jag att tillika med någon utredning af i närmaste sammanhang med ämnet stående frågor få efter själfva hufvudskriften i några slutord vidfoga.

Den ursprungliga skriften har följande lydelse:

Iakttagelser** vid läsning af den norska, »efter offentlig Foranstaltning» utgifna* ***»Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet». (4:e upplagan. Tryckt i Kristiania 1873.)

Den norska folkskolans läsebok är i hufvudsak en syskonbok till den svenska folkskolans. Byggd på samma kristliga och fosterländska grund och till tjänst för ett folk med ganska likartade bildningsförutsättningar söker hon, liksom den svenska, att i förening med goda öfningar för språkundervisningen äfven meddela ett innehåll, som ej blott är lärorikt öfver hufvud utan äfven särdeles ägnadt att full-

ständiga barnens kunskap i åtskilliga af skolans öfriga läroämnen.

Det hette förr i så godt som hvarje skoltal: »Icke för skolan, utan för lifvet.» Detta var en god grundtanke, som skyddade — i många hänseenden — från de menliga följderna af en i ett och annat bristfällig undervisning. I våra dagar, då här i Norden införseln af utländska, detaljrikt utarbetade pedagogiska metoder, ursprungligen nödvändig till väckelse och uppslag, i sin fortgång lätteligen medför faran af skolans utveckling till ett i folkets eget lif föga rotadt, fritt stående, i sig självt fulländadt pedagogiskt konstverk, hvilket skarpsynta och inflytelserika iakttagare redan stämpla såsom mera kostbart än gagnande, ja någon gång såsom rent af förledande till ringaktning af praktisk håg och sträfsamt arbete, har skaparen eller skaparne af den norska folkskolans läsebok tydligen låtit sig mycket angeläget vara att vid planläggningen af samma verk ej blott undvika denna fara utan äfven gifva kraftiga uppslag till skolans och skolbildningens mångsidiga inflytelse på lifvet självt. Fördenskull hafva de, vaksamt aktande på läsebokens stora uppgift vid självfva den formella språkundervisningen, på samma gång med beundransvärd sorgfällighet vetat att åt skolan dels tillgodogöra åtskilligt af det bästa i landets befintliga vittra och populärt undervisande litteratur, dels — såsom det åtminstone förefaller främlingen — framkalla nytt af likartadt slag, allt med det gemensamma draget att vara ägnadt att erbjudas åt ungdomen och menige man, de kretsar, som odla sin själ utan lärd underbyggnad. — Men ej nog härmed! På samma gång denna norska läsebok lämnar språkundervisaren profstycken på sitt modersmåls tukt i en mångfald uppgifter, alltifrån de enklaste sakframställningar ända till alster af en högre stilens konst, erbjuder hon honom också genom en stor rikedom på anslående berättelser och skildringar, planmässigt ordnade och stundom mellanströdda med samhörande skaldestycken af varaktigt värde, en mängd osökta tillfällen att dels såsom ämneslärare, utöfver lärobokens sammanklämda fåordighet, lifva och lyfta undervisningen i åtskilliga stycken — t. ex. historia, geografi, naturkunnighet — och dels såsom humanistisk fostrare öfver hufvud någon gång leda barnet att

blicka ut öfver lifvet själft samt därvid äfven gifva det hållpunkter för insikt i åtskilliga stycken, hvilka böra ingå i menige mans medvetande, men om hvilka skolan ej har tillfälle att omedelbart eller med uttömmande fullständighet undervisa. Både den religiösa, den fosterländska och den rent praktiska bildningen hafva härvid blifvit finkänsligt tillgodosedda. Skolboken är härigenom också blifven en folkbok i bästa mening; hon slår på mången punkt bro mellan skolan och lifvet samt gör detta afsiktligt och planmässigt, i det hon kallar sig — icke Læsebog for Folkeskolen — utan »Læsebog for Folkeskolen *og Folkehjemmet*».

På hvad sätt hon söker fylla denna uppgift, hvilken nog varmt behjärtas af hvar och en, som genom grundligt samlif med mannen i ledet känner, hvilken okunnighet ännu, trots folkskolans flitiga verksamhet, hvilar öfver Norden, torde i sina viktigaste hufvuddrag framgå af nedan samlade anteckningar.

I. Förste Skoletrin. [1]

Styckena i detta »skoletrin» synas afsedda för de årgångar barn, som vi svenskar samla i småskolan. Dock förefaller det, som om detta norska »skoletrin» förde barnen till något större ålder och mognad än småskolan hos oss. Stor är emellertid betydelsen af att barnens första läsebok är inarbetad som en lem uti den af staten ombesörjda stora läsebok, som afser folkundervisningens *alla* stadier. Först därigenom kan nämligen den tråd, som bör genomlöpa det hela, blifva fullt fast och till alla sina delar af rätt ämne, samt småskolan, den nästan känsligaste länken i hela undervisningsverket, skonas för att skyddslöst falla den moderna pedagogiska skrif- och samlareklådan i handom. De flesta skolråd — och säkerligen alla på landsbygden — välja med förkärlek en *af staten* ombesörjd bok, och de ordförande och ledamöter i skolråd, hvilka vilja fördjupa sig i den *granskning*, som bör föregå valet mellan flera böcker, hafva en pålitligt god utgångspunkt för sitt arbete.

[1] Denna läseboks uppställning — i *tre* »Skoletrin» — har icke varit föremål för iakttagarens särskilda undersökning, enär densamma ej berör bokens rent ideella värde och rimligtvis beror på norska folkskolans organisation samt hennes för honom obekanta läsplan.

Detta första skoletrin, som sönderfaller i två afdelningar, innesluter en ofantlig mängd (105 + 246 eller tillsammans 351) stycken och erbjuder således åt läraren stor omväxling för skilda årgångar lärjungar samt åt de mer försigkomna barnen ett rikt tillfälle till god friläsning hemma, en läsning så mycket nyttigare, som hon på detta sätt ledd, omedelbart stöder den i skolan genomlupna. Denna omhuldan af den fria läsningen hemma (en första lilla brygga mellan skolan och lifvet) är så mycket mindre fåvitsk, som allmogen i Norge så att säga är född med läslust samt det ensliga lifvet i fjälldalarna och på skären hos alla åldrar synnerligen befordrar samma lust. — Man har troligen märkt, att den läshågade, där god näring tryter, alltför lätt förfaller till dålig.

1:ste Afdeling.

Främst må om denna, det första skolstegets första afdelning märkas den fina blick för de *minsta* småskolbarnens behof, som visar sig i det rika valet af naiva, barnsliga och äfven roliga stycken. Vidare den rika näring, som redan denna afdelning ger både åt den första anande *fromheten* och åt det barnsliga, gryende *natursinnet.*

Man röner, att den norska läsebokens skapande kraft i de stycken, som afses för de första småbarnsklasserna, så långt som möjligt sökt nalkas den tonart, hvarmed barn behandlas i ett godt hem. En moder skall däri känna igen sin egen sträfvan, och en lärarinna skall lätt finna det lagom, hvari barnslighet af denna goda art bör tillerkännas utrymme i undervisningen. Tvifvelsutan skall däremot en karlsperson skepa sig synnerligen klumpigt med sådana toner i en skolsal som n:r 1 »Ride, ride, Ranke!» eller n:r 15

»Sur, sur, sur,
Lille Bi, omkring!»

eller n:r 22

»Katunger smaa! ved Navn vil jeg nævne
enhver nu efter sin Kunst og Evne:
Fløjelspels du hede maa,
og den anden Let-paa-Taa,
en skal hede Musen-fat,
Melkeskjeg den fjerde Kat» o. s. v. —

Öfver hufvud finner man full hänsyn tagen därtill, att skolbarnen till lika stort tal äro *flickor som gossar*, liksom — genom hela bokens hållning — därtill att på folkundervisningens alla stadier råder samundervisning af båda könen.

Såsom prof på tonen i denna afdelning kunna påpekas:

stycken af öfver hufvud tankeväckande art, n:r 29, 35, 54, 55, 82, 96, 101;

stycken af barnslig fromhet, n:r 7, 14, 45, 52, 100, 102, 103;

barnsliga sagor och berättelser, n:r 64, 65, 67, 75, 76, 80, 85, 90;

dylika i god, enkel vers, n:r 18, 44, 70, 72;

stycken, ägnade att väcka naturiakttagelsen, n:r 13, 24, 32, 34, 46, 47, 53, 69, 77;

barnsligt roliga stycken, n:r 1, 2, 6, 8, 21, 22, 26, 30, 61, 93.

Då denna samling lika litet som någon är fri från svaga punkter, och mången detalj däri äfven på grund af de mänskliga tyckenas olikhet kan blifva föremål för olika bedömande, påpekar iakttagaren äfven särskildt följande stycken, om hvilka — trots deras välmening — tankarna rimligtvis kunna blifva delade: n:r 31, 33, 59, 62, 68, 78, 80.

2:den Afdeling.

Denna vidlyftiga krets stycken fortsätter i alla riktningar första afdelningens uppslag, men utvidgar och fördjupar därvid särdeles några vissa områden. Så beröras i

Styckena 1—40 *Barnet*, *Barndomen*, *Föräldrarne*, hvarvid i fabler, sagor, små berättelser, synnerligen lyckligt valda barnsliga verser samt äfven i direkt undervisande stycken hänvisas på ting och förhållanden i hem och lif, som barnen känna men nu lära sig se med nya, renare, känsligare ögon. Härvid saknas ej några mer omedelbart religiösa stycken, såsom ett par barnsliga böner, t. ex. styckena n:r 7, 11, 14, 34, 38, 39, 40, men öfver hufvud framträder det religiösa elementet mer som underlag — t. ex. i drag af fromhet, tro, förtröstan — än som föremål för direkt behandling. Sund, praktisk blick för barnasinnets art röjes i det hela (se t. ex. n:r 18, 19, 27, 32, 35, 37), hvadan ej heller små, roliga stycken saknas (se t. ex. n:r 23, 29, 30). — Såsom prof på stycken,

om hvilka meningarna kunna vara delade, må anföras: n:r 1, 3, 5, 16, 28;

Styckena 41—58 *Husdjuren*, särdeles åsyftande att öppna blicken för dessas egenheter, vanor och behof samt att ingifva sinne för dem, *kärlek till dem* och aktsamhet om dem (se t. ex. n:r 42, 47, 48). Någon gång synes beskrifningen väl långdragen (se t. ex. n:r 43, 45, 46), annars ypperlig, t. ex. n:r 50;

Styckena 59—72 *Fäderneslandet och Folket,* hvarvid först ett inledande stycke, n:r 59, förer barnets blick från *hemmet*, *fäderne*hemmet, till det större hemmet, *fäderneslandet*. En sång om trifseln, hemkänslan i fäderneslandet, n:r 60, sluter sig härtill.

Därpå i fem stycken, n:r 61—65, en ypperlig utsikt — naturligtvis ännu utan namnangifvelser — öfver Norge såsom ett helt, naturens stora drag i fjäll och fjord, älf och sjö, berg och skog, dal och slätt, samt i samband härmed en blick på de näringar, till hvilka dessa skilda slags nejder synnerligast inbjuda. Ett stycke om folket, n:r 65, — borde hafva varit mer ideellt, mindre statistiskt — sluter sig härtill. Därpå kommer, n:r 66, den sköna folksången: »Ja, vi elsker dette Landet».

I denna sång häntydes på:

»hvad som hændte
ned paa Fredrikshald.»

Detta tema utföres närmare i en rad drag af stor tapperhet och självuppoffring, styckena n:r 67—71, hvilka tillsammans bilda ett litet epos, väl ägnadt att redan för småskoleåldern måla de ursprungligaste fosterländska plikterna. Efter dessa stycken följer, n:r 72, »Smaagutternes Nationalsang».

Detta är inledningen till fäderneslandets geografi och historia för den norska folkskolans barn.

Styckena 73—246, *Blandade stycken*. Denna flock, mer än dubbelt så stor som de tre förra tillsammans, leder, anslutande sig till barnets intressen och åskådning, detsammas blick allt djupare in i de lifvets och verklighetens sidor, som ligga menige man, hvar och en människa såsom sådan, när-

mast. I regeln är allt erfaret, sedt och kändt förut af barnet, men kommer här in under ett klarare ljus. Ett och annat kan lätt sättas i förbindelse med åskådningsöfningar.

Sagor och fabler finnas, t. ex. n:r 167, 226, men äro i det hela få. Lärorika små berättelser på vers eller prosa utgöra flertalet af stycken, en svår art, men här öfvervägande väl tillgodosedd. Sålunda äro en mängd stycken på ett friskt och konstlöst sätt didaktiska, lockande och spännande för barnasinnet, nyttiga främst genom sin rena atmosfär, lifvande till läsning genom sin saftiga, verklighetstrogna stil, så att de i regeln först vid en närmare undersökning afslöja den etiska sanning, som de hafva till uppgift att belysa. Såsom prof kan hänpekas på t. ex. n:r 84, 85, 88, 92, 95, 103, 123, *127*, 139, *159*, 161, *177*, *182*, 186, *194*, 238, *241*.

Några bland dessa stycken äro af historiskt uppslag, t. ex. n:r *81*, 228, några till stämning eller sceneri mer egentligt nationella, t. ex. n:r 187, 188, *194*, det sistnämnda synnerligen sundt. Flera äro naturhistoriska, t. ex. n:r 143, 155, 229, 231, 235, 236, 244, 245, alla, såsom också n:r 144 — en glad visa — stämplade af ett varmt natursinne, somliga, såsom t. ex. n:r 142, 145, särskildt åsyftande att väcka kärlek till djuren, andra, såsom t. ex. n:r 176, 177, 178, 179, 186, med ämnen från främmande land, strövis äfvenledes några, t. ex. 93, 117, 130, 150, 152, 153, 163, 169, 246, förstulet kvicka och roliga, parande oskuld och godt lynne.

Den sedelärande berättelsen leder emellertid lätt in i oarter, åt ena hållet i sliskig sentimentalitet, åt det andra i torr, myndig, halft andlig, halft världslig etisk renlärighet. Några, däribland t. ex. n:r *154*, 166, 168, 204, 206, 224, 239, kunna icke alldeles fritagas från irringar i dylika riktningar. Några äro tillika för långa, t. ex. N:r 154, 168, 217. Blott ett par, tre berättelser äro mer omedelbart kristendomsundervisande, en ytterst ömtålig art. Såsom prof kunna påpekas n:r 148, 160. Några leda, och det ganska finkänsligt, barnets tankar på döden och de bortgångna. Så t. ex. n:r 104, 106, 193.

Äro alstren af obunden stil emellertid sålunda i all hufvudsak väl valda, så får detta i än högre grad erkännas om versen. Icke prosa, satt i rim, utan poesi finnes i samlingens

allra flesta metriska stycken. Barnslig, äfven helgad fantasi röjes i dem ofta, liksom också lefnadsvarm, oförvillad känsla. För fosterland, natur, mänsklighet och det godas sak ljuda därför i dem toner på barnsligt vis, och lyckligt är den torra moralkakan eller sedeläran i vers undviken. — Barnet stämmes till upphöjda tankar, då dessa frambäras i valda ord och välljudande rytm, sådan synes samlarens öfvertygelse och syftning hafva varit. Såsom prof å poetiska stycken må påpekas t. ex. n:r 78, 87, 113, 175, 187, *190*.

II. Andet Skoletrin.

Utom en ganska rik samling blandade stycken, ägnade att öfver hufvud, på här uppnådt stadium, fortfölja odlandet af barnens intelligens och känsla, innesluter detta skoletrin planmässigt ordnade stycken, dels historiska, dels naturhistoriska, dels geografiska, oftast i så sammanhängande kedjor, att de, under förutsättning af en utmärkt lärares konst, göra läroboken *i nyssnämnda ämnen*, om icke öfverflödig, så dock blott till en bilaga. Ja, i några stycken har man, om än under förtäckt form, i självfva verket, kanske till ett försök, infört läroboken i läseboken. Se t. ex. n:r 5—9, 133 m. fl.! Detta hänpekar emellertid, hvad sagda ämnen beträffar, ytterst på en undervisning, som väsentligen vore byggd på en saftig och sakrik *läsebok*, vid hvars sida läroböcker, därest de ej kunde undvaras, blott blefve behöfliga såsom skelett af minnespunkter, sådana som i n:r 157.

Det kan anmärkas, att en sådan anordning dels skulle hämma nitet att författa läroböcker dels fresta skoldistrikt att nöja sig med en rätt låg nivå minneskunskap eller åtminstone med en lägre, än de borde kunna intaga. Den förra följden skulle, af hittills föreliggande folkskoleläroboksliteratur att döma, innebära en ytterst ringa skada, helst läseboken, tillerkänd en sådan betydelse och uppgift, vid lämpliga tider naturligtvis skulle revideras, den senare åter skulle uppvägas däraf, att mot *ett* skoldistrikt, för hvilket en sådan, likväl frivillig, självald och den offentliga kritiken underkastad begränsning af kunskapsvidden innebure ett nedåtgående, svarade minst flera tiotal, för hvilka hon vore ett framsteg,

medan hon för *alla* visade det regulativ, som staten, då han underkastar sig växande offer för skolväsendet, kan hafva goda grunder att önska upprätthållet. Det *kan* hända, har händt och händer, att skolor i mängd uti somliga ämnen, såsom t. ex. i historia, få nöja sig med ett skelett till lärobok, utan att gällande läsebok genom en framställning *af fortlöpande sammanhang* blifvit konstruerad att häfva olägenheterna häraf. I ett fattigt land som Norge liksom öfver hufvud allestädes, där folkundervisningen väsentligt hvilar på en allmoges offervillighet och skatteförmåga, torde därför här framskymtande tendens till en naturligtvis billig men dock genom statsmyndighetens försorg till sin halt betryggad normallitteratur för folkskolan vara värd mycken uppmärksamhet.

Det kan också, i fall man på folkskolan liksom på elementarverket vill kunna bygga framtida exakt *vetenskaplighet*, göras mången invändning mot en så konstlös undervisning, men får folkskolan helt enkelt vara käril för näring och dryck åt hvars mans törstande barn, en skola, som försakar fackmässig lärdom, men som, förutom kristlig tukt, åsyftar odling och väckelse samt verkligt nyttiga realinsikter, just det, som dagens son på sin plats i ledet behöfver, så skall man efter någon pröfning nog snart finna, hvar den gräns ligger, som verkligen, — flyttbar och elastisk som han ju är, — bildar ramen till en efter hvarje tids förhållanden sund folkbildning, för så vidt nämligen denna hvilar på det underlag, en *skola* kan lägga. Lärdomen äskar andra grundvalar än folkbildningen och lägger dem på annat sätt.

Andet skoletrins stycken kunna ordnas i följande grupper:

Styckena 1—65, med undantag af 49 och 53. *Blandade stycken.* Samma område som i I Skoletrin 1:ste afdel:, d. v. s. barndomen, hemmet och fosterlandet, dock sedda i rikare växelverkan med omgifvande förhållanden och slutligen förande barnets blick äfven till det himmelska hemmet.

Från föräldrahuset ledes barnets tanke härvid först till släkten, från hemmet till grannarne, från modersundervisningen till skolgången, styckena n:r 1—4. — Närmast kring husets knutar ligger trädgården, som genomvandras under redogörelse för hans vanliga grönsaker, frukter och blomster,

n:r 5—9. — Nu ledes tanken på arbetets arter, på andligt och lekamligt arbete, och aktning grundlägges för den, som drager andra slags strån till stacken än en själf, n:r 10—12. — Härpå följa bilder af hemmets ordning och barnets allra ursprungligaste erfarenheter af sorg, andakt och glädje samt slutligen några små berättelser öfver temat: »Du skall icke svärja», n:r 13—21. — Ett par stycken om bien, n:r 22—23, gifva en första inblick i samhällelighet.

Då det är öfverflödigt att i detalj utreda den tanketråd, som kan uppdagas i dessa blandade stycken, påpekas här blott, huru de alla såsom mål åsyfta tänkesättens förädling samt karakterens mognad. Några innesluta religiösa grundbegrepp eller etiska sanningar, t. ex. *25*, *29*, 32, 40, 56—60, *62*. Ibland kan väl hafva insmugit sig ett eller annat stycke af denna art, som är något torrt, såsom n:r 31, eller något sliskigt, såsom n:r 37, 61, men i allmänhet äro dessa didaktiska inlägg, synnerligast där de klädts i poetisk form, goda, ofta utmärkta, t. ex. n:r *2*, *30*, 50, 51, 52, 64. — Till dem sluta sig rent nyttiga upplysningar, såsom i n:r *27*, 33, 63, lifsbilder, såsom n:r 41, maningar till mod och högsinthet, såsom de ypperliga n:r *47*, *48*.

Bland de poetiska styckena röjes stor omväxling. Utom de många i annat sammanhang vidrörda, såsom t. ex. de utmärkta n:r 15 och 19, må sålunda än vidare påpekas det i sin art ensamstående n:r *34*, de, ehuru något retoriskt, fosterländska n:r 55, 56, samt de älskvärdt roliga n:r 44, 54. — Mot dem måste såsom inlägg af tvifvelaktig lämplighet påpekas dels några reflekterade känslodikter, såsom n:r 26, 36, 46, dels ett par prosastycken, n:r 35, 45, hvilka förlåtligtvis kunde räknas såsom nog starkt diktade.

Slutligen må om de blandade styckena både här och annorstädes i denna läsebok framhållas, att uti dem mycket ofta inströtts praktiska vinkar, värderika råd samt upplysningar, i viss mån utanför skolkursen, men gällande ting, som möta enhvar i lifvet, försummade områden i den verklighet, för hvilken skolan skall arbeta, frön af största nytta, kärleksfullt sådda i de ungas sinnen.

Styckena 49, 53, 66—125. *Historiska stycken.* De historiska styckena på detta skoletrin införa barnen i mytens

och den historiska sagans värld, hvarvid äfven språkets stil och ton känsligt formar sig efter de höga ämnena och de gamla förebilderna. Norge har — tack vare isländingarne — på detta område skattkamrar af ojämförligt värde att ösa utur, och läsebokens långods ur dem visa också granneligen, huru i kärna och halt ingen nyare skrift eller dikt af episk art i Norden uthärdar jämförelse med detta gamla.

I dessa sagolån ligger därför också tyngdpunkten i denna fosterländska folkbok. Egentligen mytiska äro n:r 66—71, däraf i modern form n:r 67, 69, heroiska n:r 72—80, historiska n:r 53, 81—125 samt däribland öfvervägande kulturhistoriska n:r 49, 104, 105, 112, 115.

Icke minst bidraga till dessa styckens värde känslornas obrutna, ideala höghet, — se t. ex. n:r 72, 73—75, 76—80! — stilens innehållsdigra fåordighet, — se t. ex. n:r 53, 70, 88! — skildringarnas sköna, episka hållning, ännu mer förhöjd genom de små samtalen af idel kärnord, — se t. ex. n:r 92, 93, 94, 97, 101, 102, 103! — samt de blixtar ur karakterernas innersta, som stundom så majestätiskt uppflamma — se t. ex. 92, 102, 103, 109, 113!

De dikter, som meddelats, äro dels strofer ur gamla heroiska dels nyare öfver gammalt stoff, båda slagen goda, dock sparsammare till antal än man skulle väntat. Se n:r 82, 85, 87, 91, 100! — Väl sluta sig till dessa äldre den norska Sinclairsvisan, n:r 120, samt den danska nationalsången »Kong Kristian». Däremot finnes af den norska folkdiktens rika flöde blott en enda kämpavisa, den utmärkta n:r 99, »St. Olav og Troldene», men ingen enda riddarvisa, ej heller någon enda af egentliga s. k. folkvisor.

Naturbilder från Norge.

Denna öfverskrift finnes icke i läseboken men insättes här till en antydan om samhörigheten af de följande fyra grupperna. Dessa äro:

Styckena 126—133. *Växtvärlden.* Denna afdelning utgör, liksom den närmast följande, egentligen en kedja af sammanhängande berättelser, inneslutande en students fria skildring för ett par barn af plantor och djur. Skogen är här skolsal och osökt infläta sig i beskrifningarna, som någon

gång — t. ex. i n:r 130, 131, 132 — lätt stödas af ett i viss mån läroboksartadt skelett, upplyftande drag, såsom i n:r 127, nyttiga lärdomar, såsom i n:r 133, eller vänliga varningar, såsom i n:r 126, mot allmogens vidskeplighet. Utan att för öfrigt framhålla något stycke vill iakttagaren påpeka, huru genom denna, liksom genom de tre följande grupperna af Naturbilder, strömmar en beundran, ja hänförelse för fäderneslandets natur, hvilken småningom meddelar sig till läsaren, synnerligast till läsaren af den känsliga ungdomsåldern. Ur de talrika dragen af hemlandets fägring, sundhet och fruktbarhet framväxer småningom en ganska omfattande insikt om landet självt, en hel' del nyttiga kunskaper, som ej hämtas ur eller kunna få plats i någon lärobok. Se med hänsyn härtill den pedagogiska vinken i n:r 126, raderna 7 och 8 från början! — Till hemlandets växter sluta sig i n:r 133 meddelanden om några främmande, viktigare kulturplantor.

Styckena 134—137. *Djurriket.* Det antydes i n:r 134, att studentens sommarundervisning om plantorna sedermera under höstterminen i skolan icke blifvit hans små lärjungars uppmärksamhet på andra ämnen till förfång, utan att han på goda grunder uti julferierna kan belöna dem med en likartad kurs om djuren. Det är inledningen till denna kurs, afhandlande djurens inre byggnad, som affattats i dessa stycken. Om desamma kan också, liksom om följande två afdelningar, mutatis mutandis, tillämpas hvad här nyss anförts om redogörelsen för växterna. — Ett mycket visligt inserat om alkohol är vid framställningen af matsmältningen inflätadt i n:r 135.

Styckena 138—145. *Djurlifvet på Norges högfjäll.*

Styckena 146—156. *Djurlifvet i Norges storskogar.*

Dessa två serier af berättelser, liksom de två föregående afdelningarna författade af den förtjänte H. Rasch, bäras (se t. ex. n:r 146, 149) af ett natursinne, som måste locka barnatanken med sig. Än upprullas där taflor, t. ex. i n:r 144, af största väldighet och vidd, spegelbilder af det höga fjälllandet, än, såsom i n:r 141, 144, drag, med stor konst tecknade, ur djurens lif, vanor och inbördes strider. Orrens och tjäderns lek, n:r 151, 152, spelas liksom för våra ögon, näck och huldra skymta förbi, och hemlighetsfulla sägner om Natt-

rammen, n:r 149, samt om djuren, n:r 154, blanda sig med lika friska som träffande drag af fjällbondens, n:r 141, och jägarens, n:r 154, lif. Råd att hägna och skona villebrådet inflätas i n:r 154, och såsom afslutning på hela serien följer Wergelands sköna sång »Norges Natur».

Stycket 157 står alldeles ensamt och utgör skelettet af en zoologisk lärobok af den art, som påpekats här ofvan å sid. 92.

Styckena 158—187. *Geografiska bilder.* Dessa geografiska stycken, som bilda sista serien i det andet skoletrin, innesluta drag både från natur, odling och folklif. De äro — sju från Norge, sex från Sverige, de öfriga från främmande land — för få i förhållande till ämnets omfattning, men med undantag af en del föråldrade uppgifter, såsom i n:r 167, 168, 174, 177, 178, — oundvikliga, ifall ej texten nästan årligen revideras —, mycket goda. Så möter man lika väl ypperliga öfversikter, t. ex. i n:r 158 Elias Fries' teckning af Skandinaviens växtlif och i n:r 165 utdrag ur E. G. Geijers skrift om Sveriges natur, som äfven, t. ex. n:r 166, 167, 176, förträffliga lokalbeskrifningar eller, t. ex. i n:r 160, 173, 174, lika värderika folkbeskrifningar. En del uppgifter om de stora städerna London, Paris, Petersburg och New York äro alltför tunna, medan däremot de skildringar af naturen, som inlagts i berättelser ur fjällfolkets, fiskarens och jägarens äfventyrliga lif, ofta äro af högsta värde. Jämför t. ex. partier i n:r 159, 161, *162*, 163, 164! Högfjället, t. ex. i n:r 161, står här fram i sin ödslighet, skogen, t. ex. i n:r 163, i sin hemlighetsfullhet, hafvet, t. ex. i *162*, i stormens majestät, alltsammans bilder, som ungdomen förstår, synnerligast som framställningen öfverallt står i samklang med ämnet, och de typer af människor, som spela med, såsom fiskaren i sin öfvertro, n:r 162, och jägaren i sin friska humor, n:r 164, tydligen äro tagna omedelbart ur verkligheten.

I ett stycke, n:r 171, om stad och landsbygd beröras osökt och på rätt ställe ett par af ekonomikens enklaste grundsanningar, och härpå öfvergår skildringen till utlandet. Äfven denna del är god. — Någon gång, men med vis sparsamhet, förekomma, såsom i n:r 177, jämförelser med hemlandet, verkligen upplysande och träffande jämförelser. Ett

stycke, n:r 184, Dômen i Milano, står skäligen ensamt. Först genom jämförelsen med flera typer kommer det enstaka föremålet i rätt dager.

Den äkta norska karaktersbilden Trysil-Knut afslutar detta skoletrin.

III. Tredje Skoletrin.

Detta skoletrin synes afse den mer mogna skolungdomen och i en del stycken utgöra fingervisning till god läsning äfven efter skoláldern. Områden, som berörts i föregående skoletrin, fortföljas här till den gräns, som den allmänneliga folkundervisningen skäligen bör eftersträfva, och där meddelandena skrida in på nya, är det sådana, som stå de förra nära samt tillika hafva så stor humanistisk eller fosterländsk betydelse, att de böra eller åtminstone, i mån af ungdomens utveckling, kunna beröras på folkskolans högre stadium.

Att dessa ämnen äro sådana, som på samma gång väcka uppmärksamhet och begrundan hos tänkande och kunskapssökande äfven af högre åldrar, upphäfver icke deras berättigande i skolan. Det visar blott, liksom mycket annat, att det icke finnes eller bör finnas någon alltför stor klyfta mellan »Folkeskolen» och »Folkehjemmet».

Några uppsatser af mera läroboksartad natur sluta sig till de stycken af samma slag, som upptagits i det föregående, medan bland de egentliga litteraturprof, som här meddelats, förekomma åtskilliga, som genom innehållets djup och formens skönhet höra till den norska bildningens smycken. Härvid är det klart, att en norsk läsebok skördar fulla fördelen af att Norges mer framstående författare öfvervägande, liksom Finlands, hafva skrifvit så enkelt och allmänfattligt, att deras bästa verk omedelbart kunna blifva hvars mans egendom.

Af nedanstående anteckningar framgår noga detta sista skoletrins innehåll.

Styckena 1—12. *Bilder ur lifvet.* Undantagandes ett par poem af religiöst-sentimental art och välment onatur, såsom t. ex. n:r 2 och 8, synas dessa stycken vara synnerligt goda insatser i en väckande och bildande kursiv läsning. N:r 1, »Skolemesterens Historie», står ju tämligen ensam i

rang såsom karaktersteckning, medan folklifsbilder sådana som n:r 4, religiösa inlägg sådana som n:r 3, 5, 6 och praktiskt ekonomiska uppsatser såsom n:r 9 och 10 äro lika lättfattliga som nyttiga. En fosterländsk dikt, n:r 12, bildar öfvergång till en stor serie geografiska stycken i två grupper, n:r 13—30 och n:r 31—49.

Styckena 13—30. *Norges beskrifning.* Anmärkes det, att för mycket af lärobok i denna afdelning insmugit sig i läseboken, så kan med lika sanning framhållas, att en läsebok af utklipp ur skrifter utan pedagogisk syftning svårligen kan lyckas i så trång ram innesluta en så sakrik, målande och folkligt lärorik landbeskrifning som den här föreliggande. Märk ur sådan synpunkt t. ex. slutstycket i n:r 15, hela stycket 18, den praktiska och tänkvärda teckningen af näringarna i n:r 19—23 samt den enkla öfverblicken af andlig odling och statsförfattning i n:r 24—25! Äfven i teckningen af landets städer, n:r 27—29, visar sig en fin blick för det lefvande lifvet, och slutorden i n:r 30 ådagalägga, att krafvet på objektivitet i denna bok ej nekat känslan att också få sin rätt och sin stund.

Styckena 31—49. *Norges kust och dennas djurlif.* Denna afdelning, som med undantag af dikterna helt och hållet flutit ur forstmester Barths fina penna, är ett stycke geografi i berättelseform, till hvilket folkskolans barn icke i månget land torde känna något motstycke. Fjordar och öar, fågelberg och märkliga fjäll, hafvets hvalar, delfiner och sälhundar, skärens alkor och ålkråkor samt en mängd andra fåglar, fiskebåtarna och Nordlandsjakterna i deras egendomlighet, strandens fisklägen och handelsplatser draga förbi uti målande tydlighet, ända tills stormen drifver sjörök öfver Nordishafvet och olycksnatten frammanar för vårt hjärta den befolknings lidanden, som vet, att en enda orkan kan strö hafvet fullt med lik och med nya tiotal öka de änkors mängd, som i hvarje kustsocken sitta omgifna af faderlösa barn. Alltsammans skildringar fulla af lif och sanning, synnerligt ägnade att på en gång gifva kännedom om landet och beröra de allra bästa strängarna i ungdomens inre.

Styckena 50—54. *Om människan.* Denna enkla och utredande framställning af människans första segrar öfver na-

turen och naturkrafterna gömmer innerst, kunde man säga, grunddragen af en primär antropologi, de sanningar inom dennas område, hvilka på en gång äro lättfattliga samt tänkvärda och väckande. Här förutsättes, att barnet är förtroget med skolans lärostoff i geografi, historia och naturlära, men det är icke en repetition af dessa, som gifves, utan en på deras grund fotad utredning ej mindre af människans utveckling genom striden för tillvaron än af den förvandling, naturen undergått genom människans arbete. Äfven här falla stundom, såsom i n:r 54 rörande människans plikter mot djuren, nyttiga råd och praktiska vinkar.

Styckena 55—69. *Om kroppens hälsa.* Efter ett inledningsstycke, som i svaret på frågan: »Huru göres hemmet sundt?» innesluter stommen af en enkel hälsolära, redogöres punkt efter punkt för de naturliga sundhetsmedlen, frisk luft. ljus, vatten, samt de enklaste födoämnena och njutningsmedlen, såsom mjölk, bröd, öl, kaffe, brännvin och tobak, hvarvid i allo sund undervisning möter, icke hjärnfoster af någon uppjagad materialistisk verkhelighetslära. Det hela till värn mot okunnigheten, likgiltigheten, folkvidskepelsen, osederna och osedligheten, i hvilken skepelse de än möta. Därför äro också i styckena om lefnadsåldrarna, om vaccinationen, om dålig hälsovård, om hjälp mot sjukdom samt i slutorden lärdomar inlagda, hvilkas behöflighet ingen, som känner folklifvet, kan underskatta.

Styckena 70—120. *Blandade stycken.* Denna sista grupp af blandade stycken är synnerligt betecknande för en läsebok, hvilken lika väl afser hemmet som skolan. Det vore ovärderligt, om folket i hvarje land vande sig att på läsning i hemmet ställa de kraf, som här äro fyllda, och det vore oskattbart, om i den mer mogna ungdomens hand allestädes sattes en kursiv läsning af så högt värde, som här möter.

Liksom all sådd åsyftar skörd, så bör väl också all kamp, som man pålägger barnet för kunskap, redan i skoläldern få leda fram till någon frukt af verklig sötma. Man tänke sig en flock barn, som i skolan lärt notskriftens mysterier och öfvat tonträffning till nöjaktig färdighet, men som aldrig med hjälp häraf fått sjunga en sång eller fått känna sitt hjärta träffadt af skönheten i en tondikt! Alldeles så-

dan blefve nog också den ungdoms ställning till modersmålet, som inpluggat formlära och satsbyggnad, liksom läxor i allehanda andra svåra ämnen, men som icke redan i skolan smakat, att språkets träd, liksom urträdet, ej blott har en visdomsbrunn vid sin fot utan också gyllene frukter på sina grenar.

Gent emot den stränga saklighet, som utmärkt föregående afdelningar af detta skoletrin, möta här, med Grundtvigs vackra visa om »De heliga tre konungar» i spetsen, dels smärre dikter af enkel skönhet, däribland också några hörande till Nordens allra yppersta litterära skatter af folklig art, dels, bland dem inströdda, små grupper af mycket omväxlande prosastycken.

Bland dikterna, så väl ägnade till läsning inför kamrater, må påpekas de mycket allvarliga af religiös art, t. ex. n:r 108—111, eller af fosterländsk och folklig art, t. ex. n:r 101—104, n:r 85 (Kung Bele och Torsten Vikingsson af Tegnér), de lika målande som melodiska n:r 84, 89, den djupt skakande n:r *94* och den egendomligt folkmytiska n:r 97.

Bland prosastyckena förekomma ett par särdeles kraftfulla kyrkohistoriska lifsbilder, n:r 118—120, kulturhistoriska teckningar, t. ex. n:r 100, samt öfver hufvud en mängd stycken af sedligt eller intellektuellt väckande art, såsom n:r 88, 92, 107, *112*. Bland dessa sistnämnda må n:r *91*, »En ringa man», af den bekante etnografen, sognepresten Eilert Sundt, uppmärksammas såsom ett läseboksinserat af ovanligt värde. Det innesluter en rad smådrag ur en ringa torpares lif men betraktar och berättar dem med en blick, som tränger till djupet af meniga folkets vakenhet och gömda värde samt därmed äfven så mycket verksammare manar till efterföljd. Vidare förekomma här anteckningar från vandringar och resor, t. ex. n:r 83, 95, 98, 116, och bland dessa stundom mycket karakteristiska bilder, såsom n:r 96, 112, ur den norska allmogemannens lif, af hans kärlek till djuren och hans kallblodighet i faran.

Skulle man än kunna i denna afdelning uppvisa något stycke af tunnare halt, såsom »Nya kämpavisan» i n:r 86 eller sagan »Blott en droppe», n:r 93, med hennes för ett sundt

barn främmande, sliskiga känslosamhet, så finnes till gengäld i andra stycken så mycket mer af sann, måttfull naturlighet, såsom i de roliga pojkberättelserna, n:r 105 och 106 om »Gamle Hans grenadier» och »Viggo på isen». Någon gång står också i denna afdelning, såsom i n:r 96 och 105, obortskrapadt ett och annat drag af mer drastisk verklighet, som lyckligt bryter den i en skolbok alltför lätt insmygande pedagogiska förståndstorka, som blir klokare än själfva försynen.

Styckena 121—134. *Om Norges fornlämningar.* Då det är uppenbart, att folket, för så vidt det skall blifva villigt att skydda sina fornlämningar, bör bibringas någon kännedom om deras betydelse, är befogenheten af denna afdelning i läseboken gifven. I sig själf en gren af historien, har här meddelade redogörelse för Norges fornminnen, troligen för denna folkboks räkning, författats af den lärde antikvarien N. Nicolaysen och är därmed af oomtvistligt värde, helst hon genom själfva sin stil är lättläst. Förutom de tre urtidsåldrarna hafva berörts så väl de kyrkliga minnesmärkena från medeltiden som äfven några världsliga byggnadsverk, hvilka hafva framstående historiskt intresse.

Styckena 135—146. *Prof af folkspråket.* Vid sidan af det danskt-norska tungomål, som är Norges riksspråk, finnes också ett rent inhemskt allmogemål, formfäst genom skrifter, som i många hänseenden bättre än litteraturen på det förra föra läsaren ned i folkkarakterens djup. Själfva språkidiomets inflytelse på innehållet bidrager härtill, och då redan den flyktigaste beröring med detta innehåll afslöjar den djupaste inflytelse af så goda språkliga och etiska föredömen som den klassiskt isländska litteraturen, är det endast en gärd åt rätten, att denna folklitteraturs värde genom några profstycken i läseboken numera också vunnit ett så att säga officiellt erkännande. Som vi på svenska icke hafva någon egentlig motsvarighet till denna litteratur, må här blott antydningsvis påpekas, att hennes styrka bäst röjes i stycken af ren episk objektivitet. Så hafva här influtit ett par naturskildringar i oefterhärmligt träffande ord, n:r 135, 142, en hjältevisa, n:r 136, en dödsdrapa, n:r 141, ett par vallarevisor, n:r 137, 138, samt en samling dråpliga ordstäf, n:r 139. Säsom vittnesbörd om att detta språk dock har böjlighet nog äfven för andra och

mer känsliga skiftningar, hafva här införts några blandade dikter af lyrisk art, n:r 143, 144, *145*, bland hvilka den sistnämnda, af bondeskalden A. Vinje, skrifven på ett världsspråk, säkerligen också, vis och djup som hon är, skulle vunnit sig en världs erkännande.

Äfven i denna afdelning har influtit ett stycke, n:r 140, »Om tideräkningen och årets märkelsedagar», af den nyttiga art, som öfvermodet så gärna slänger bort under speglosan »Den kunnige skolmästaren».

Såsom ett sista prof af folkspråket står en liten berättelse af Ivar Aasen, n:r 146, värderik icke minst genom sin sunda humor, roligt tillspetsad i slutorden: »Gunnar hever Hug til Boki endaa; men han er komen paa same Vegen, som Verfader hans, at han trur ikkje alt, som er prentat.»

Några goda profstycken på svenska språket afsluta denna läsebok, som väl medelst rikligare urval af bilder från vissa områden, såsom kyrkohistoria, allmän historia, allmän geografi m. m., skulle kunna vinna i värde, men som dock i sin helhet, genom sin nitälskan för skolans förtrolighet med folket och sitt erkännande af det nu lefvande släktets behof, utgör ett så godt stöd för en sund folkbildning.

Växjö 10 juli—12 september 1889.

P. A. G.

* * *

P. S. Sedan ofvanstående skrifvits, har iakttagaren erfarit, att flera stycken, nämligen n:r 1, 2, 3, 9 och 13 i I Skoletrins 1:ste Afdeling, i en 1881—1882 utgifven 6:te upplaga af denna läsebok dels omflyttats dels utbytts med nya stycken. Bokens öfriga 690 stycken synas däremot vara oförändrade med undantag däraf att ett förord, såsom n:r 135 i tredje skoletrin, inskjutits framför profven af folkspråket samt med 1 förändrat de sista 21 styckenas nummer.

I det haf af böcker, som erbjuda folkundervisningen sin tjänst, finnes på det humanistiska området *en*, hvilken står som en klippa midt i virrvarret, statens läsebok. Alster af skön prosa och världslig skaldekonst komma, tack vare henne, i urval till folkets barn, och medan läroböckerna i de skolfack, för hvilka hon har en (om än förklädd) rubrik, näm-

ligen svensk och allmän historia, svensk och allmän geografi, naturlära och naturalhistoria, äro af mycket skiftande värde eller t. o. m. pålitlighet, är hennes innehåll sofradt och valdt, och medan dessa ojämt närande lärdomsbrunnar mestadels tillgodogöras i splittrade och trånga områden samt på sina håll knappast eller alls icke förekomma — hvilket senare innebär, att motsvarande läroämne, läseboken förutan, inom vederbörande skola icke finnes till —, så är statens läsebok spridd från Lappland till Skåne samt utgör i flertalet folkskolor på det världsliga området den lilla läroanstaltens verkliga kodex, kungsådran i hvad vi sammanfatta som »menige mans humaniora».

Redan häraf framgår betydelsen af den plan, enligt hvilken denna läsebok är utarbetad. För att icke utbreda oss i undersökningar af oöfverskådliga vidder, uppställa vi här blott valet mellan tvenne sådana planer. Den ena, som är följd i statens gamla läsebok, åsyftar att jämte stoff till språköfningar af alla slag genom själfva innehållet i de upptagna styckena gifva läraren tillfälle att jämsides med den formella utredningen af hvad barnen i boken läst fullständiga deras kunskap i åtskilliga af skolans öfriga undervisningsämnen; den andra utsäger kort och klart sin syftning sålunda: »Läseboken bör ej innehålla sådant, som ligger utom dess uppgift som läsebok i modersmålet» (se Tidskrift för folkundervisningen, utgifven af Carl V. Kastman, årg. 1888, häft. 2, sid. 78), eller mera utredande sålunda: »Många af läsebokens skildringar och berättelser komma att gifva lärjungarne en rikare och fylligare kunskap i flera af folkskolans undervisningsämnen; men huru behjärtansvärdt detta än må vara, får dock icke hufvudsaklig hänsyn härtill tagas vid urvalet af läsebokens innehåll, emedan fordringarna på en lämplig läsebok för uppnående af språkundervisningens mål därigenom skulle komma att träda tillbaka för anspråken att medelst henne fullständiga barnens kunskap i åtskilliga af skolans öfriga läroämnen.» (Se Granskning af läroböcker för folkskolan, Sthm 1887, afdelningen Modersmålet, sid. 3.)

Det skulle vara oss oändligt angenämt att tillhöra ett land, i hvilket inga yttre, enfaldens eller medellöshetens, hinder ställde sig i vägen för idéernas förverkligande efter

planläggarens ur egen barm eller främmande förebilder framsprungna grundteckningar. Det skulle således alls icke vara oss okärt, om här förefunnes en särskild läsebok till modersmålets fromma, däri formens ideala frigörelse från hvarje samband med skolans reala läroämnen läte språket vara språk och intet annat, så att hon väl gåfve stoff till glosförrådets riktande och läsekunnighetens inöfvande samt företedde »mönster för barnens sätt att uttrycka sig i tal och skrift», men icke, utöfver ett pedagogiskt sofradt innehåll i allmänhet eller folkliga språkalster med stoff ur människans och naturens lif, komme nyttan, läran om land och folk, den planmässiga historiebildningen, naturkunnigheten eller något annat sådant praktiskt intresse direkt till mötes. Vi tvifla heller alls icke på, att en läsebok af rena språkprof, plockade ur den befintliga litteraturen, skulle kunna bidraga att »rikta barnens fantasi, lyfta deras sinne, odla deras vett och smak samt gifva deras åskådning en fosterländsk riktning» (se Tidskrift för folkundervisningen, ofvan anförda sida, samt Granskning af läroböcker för folkskolan, sammaledes ofvan anförda sida, båda ställena ordagrannt lika). Och vi tvifla ännu mindre på att ofvan berörda praktiska intressen skulle, med utmärkta och fylliga *läro*böcker i alla menige mans humaniora samt med en pedagogiskt mönstergill lärarekår, understödd af rika, för läraren afsedda fack*läse*böcker i samtliga samma ämnen, kunna tillgodoses på ett mycket rikare sätt än genom den högst anspråkslösa undervisning, som vi här ofvan i redogörelsen för den norska läseboken framhållit såsom äfven hos oss värd mycken uppmärksamhet. Det skulle vara oss kärt, säga vi, att tillhöra ett land, där således folkskolans litterära hjälpmedel vore fulländade och lärarkåren utan vank, särdeles om därbredvid också de lokala myndigheterna förde barnen fulltaliga till skolsalen hela arbetsåret igenom och således möjliggjorde en läsordning, i hvilken alla läroämnen, äfven de profana, komme till sin fulla rätt efter folkskolestadgans syftning.

Men vi tillhöra icke det landet och anse klokare att genom tålig sträfvan med verkligheten föra saken framåt, om ock sakta, än att genom siktning för högt förfela hvarje mål. Må de stora städerna och de rika landskommunerna anlägga sitt skolväsende efter denna stora plan — om de besitta rim-

liga förutsättningar för att lyckas däruti —, men må också samhället som en huld moder vårda sig om det stora flertalet af fattiga och under trånga förhållanden kämpande skolkommuner samt genom de erbjudna hjälpmedlens mångsidiga användbarhet skona dem för vidtgående eller åtminstone med deras förutsättningar afskräckande omkostnader!

Man tänke sig en ung och kraftfull lärares ställning i en sådan nödställd kommun! Han är varm för sin uppgift, han vill leda barnen att älska Gud, han vill upprulla för dem naturens och fäderneslandets härlighet, han vill höja och rena deras känslor genom att ställa dem för ögonen de hjältar i krig eller fred och de föredömen i tro eller arbete, som historien omtalar. Med ett ord: han vill af uppriktigt hjärta gifva Gudi hvad Gudi tillhörer och kejsaren hvad kejsaren tillhörer. Mot detta senare resa sig emellertid svårigheter, som den utanför stående icke anar. Bland de världsliga ämnena är *ett* absolut skyddadt, modersmålet, förutan hvilket vi ju ej heller nå full kyrkligt-borgerlig medborgarrätt; samt därjämte *ett*, räkning, hvilket till och med nu är så uppdrifvet, att våra skolbarn till lycklig afledning af materialismens skolknot flerestädes äro små mästare t. ex. i hufvudräkning och metersystem. Men alla de öfriga och särdeles just de ämnen, som vi kalla menige mans humaniora, stå på glatt is. De tillhöra icke minimikursen, och där något trångmål uppstår, blifva de offret, främst historien. Har den unge läraren i sin själ en sådan helbild af folklig uppfostran, att däruti äfven ingår ett medborgerligt sinne, fotadt på kännedom om land, folk och laga ordning i nutiden, och ännu mera, hoppas han att hos de barn, som blifvit anförtrodda åt hans vård, kunna därutöfver väcka en aning om de högre, heligare uppgifter gent emot mänsklighet och kommande släkten, som en varm, anderik tolkning af historien klarställer, så är han stängd. Dristade han med hänsyn till historien ifrågasätta, att något annat, om än det minst andenärande ämne, t. ex. den abstrakt-materialistiska geometrien, för hans skull finge maka åt sig ett steg, skulle han af vederbörande möjligen erfara medömkan men icke medverkan. Gradordningen mellan läroämnena, som stumt men verksamt vunnit sitt uttryck i radställningen kristendomskunskap, modersmålet, räkning,

geometri, geografi, historia, naturkunnighet, härskar med ett slags militärisk disciplin, och åt ett förslag att i lagen uppflytta historien t. ex. till platsen näst efter modersmålet, skulle säkerligen hela Olympen skratta lika hjärtligt som åt ett festtåg, däri marskalken stuckit in en löjtnant ofvanför majorerna.

Den, som icke skrattar åt detta sakernas läge, är kanhända blott en eller annan enslig grubblare, som tror sig hafva vunnit ytterst värderika insatser till sin egen karaktersbildning af historien och som icke blott förebär utan verkligen tror på, att folkskolan såsom såningsman af öfvertygelser kommer att utöfva stort, kanhända afgörande inflytande på framtidens tilldragelser. Följer han därtill med uppmärksamhet den dag, som går, och iakttager han de skilda förebåd om slutet, som afläggas af folk, hvilka fortfara att lefva historia, och af dem, hvilka upphört därmed, tändas måhända i hans själ kval, hvilkas djupaste innebörd han af plikt, fastän med tvehågset samvete förtiger.

Vår tid är icke längre traditionens tid utan litteraturens. Några dunkla känslor af det förflutna fortlefva i det olärda flertalet, några föreställningar om tider af hård lott och förtryck af de mäktiga; men därutöfver finnes hos hundratusenden i vårt land intet kvar af förgångna dagars hågkomst. Hvad som verkligen har skett, hela fortgången från hedendom och våld till ljus och rätt, är en dunst utan fasta punkter. De målsmän för nyfunnen sanning, som skapat nya tidehvarf, de ljusströmmar, som genombrusat sinnena och i vördnadsbjudande tidpunkter samlat hela folket till *en* kraft, till *en* man, de föredömen i ståndaktighet, mod, flit, självförsakelse och annan dygd, som tider med enklare seder göra än mer åskådliga, de finnas icke mer till, om de icke uppväckas af de kunniga för de okunniga, de äro döda, om icke skolan, folkskolan, återföder dem för *hela* folket.

Vi upplefva skådespelet af maktens stilla fortskridande till allt bredare folklager, och samhället lägger med än tystare tålamod en lika fortskridande förstärkning af den allmänneliga kunskap om budord, plikt och tro, som förr bar oss genom storm och fara. Vore det så, att medborgaren i dessa invecklade tider stode färdig utan andra förutsättningar

än förr, så vore därför allt väl beställdt. Ingen, icke en enda, som når så mycket som en hundratusendedel af denna makt, kan nämligen förebära okunnighet om de abstrakta heliga sanningarna såsom ursäkt, ifall det befinnes, att han med hänsyn till samhälle och kyrka verkar och medverkar till skada och icke till välsignelse.

Men — våra dagar äro icke våra förfäders. Deras kraft hade en enda förutsättning, var en källa med en enda åder och — en kungsåder. Det är icke så mer. Hvarken vilja eller konst kan hindra vinden att blåsa eller en ny tid att medföra frestelse och fara, som förr var okänd. Denna enfaldens kunskap, som förr var nog, kräfver nu många sidostöd — och detta desto mer, som hon icke längre är enfaldig. Ur den abstrakta sfär, däri den moderna metodiken med sina logiska kedjegångar, stränga former och skarpt formulerade satser rör sig, behöfver det barnsliga sinnet se lefvande varelser framträda. Bibelns män och kvinnor och endast de kunna i utvecklingens första stadier mätta detta behof och få heller aldrig sedermera gå ur en kristlig skolas synkrets. Men på hennes altare är deras plats, inom andaktens guldgrund, och pedagogen med barnasinne bryter icke den ring kring deras hufvud, som skiljer dem från människor af vanligt slag.

De vandra sålunda under alla förhållanden mycket långt borta från det lif barnet ser omkring sig, och i detta afstånd äga de en makt, en auktoritet, som icke uti ovist nit må förringas. Gent emot en riktning i tiden, som helst skulle neka folkskolan undervisa i något annat än kristendom samt de enkla hjälpmedel till timligt förvärf, som ligga t. ex. i modersmål, skrifning och räknekonst, allesammans ämnen däri formen, något abstrakt, spelar en väsentlig roll, mena vi att barnet uti växande år vid sidan af detta svårlärda och därtill timliga också behöfver en mer närliggande tankevärld att se upp till, ett släkte med andra och nya lifsbilder, ett umgänge med blod af eget blod, folk af sitt eget folk.

Men den ideella lifserfarenhet, som genom detta umgänge skulle komma och som skulle slå bryggan mellan den abstrakta världen och den konkreta, hvad utrymme har hon i skolplanen? Hvad utrymme är öfver hufvud tillerkändt den hu-

manistiska odlingen, jämviktsarmen mellan den religiösa och den materiella, och allra synnerligast åt historien? Därom lämna offentliga handlingar åtskilliga ehuru icke uttömmande upplysningar. Vi måste, med sparande af de mest slående men också vidlyftigaste, nöja oss med några af de mest närliggande.

Med antagande af att skolväsendet i städerna med hänsyn till yttre ställning öfvervägande är gynnsammare lottadt än på landsbygden, anföra vi efter uppgift i den officiella Berättelsen om folkskolorna för år 1884, att af 354,128 barn i folkskoleåldern, däribland 28,653 från det stift, Växjö, hvars förhållanden ligga mig närmast för ögonen, hvilka barn under året undervisats i sina egna distrikts folkskolor och mindre folkskolor af alla slag — de senare icke att förblanda med småskolor utan ett slags klenare folkskolor —, hafva 230,061, däribland 8,046 från Växjö stift, undervisats i fasta folkskolor, medan 124,067, däribland 20,607 från Växjö stift, undervisats i flyttande folkskolor eller fasta eller flyttande mindre skolor.

Det är dessa 124,067 barn, mycket mer än en tredjedel af rikets samtliga folkskolebarn på landsbygden, men hvilkas kategori också för somliga landsändar kan uppgå till en mycket mer ödesdiger proportion, t. ex. för Växjö stift till öfver halftredje gånger *fler* än barnen i samma stifts fasta folkskolor på landet, det är för dessa, de vanlottade, som vi på dessa blad främst tagit till orda.

Hvad faller på dem af menige mans humaniora?

Inspektörernas berättelser om folkskolorna i riket för åren 1882—1886 lämna därom många upplysningar. — Statens *läse*bok finnes i regeln i alla skolor, dock icke allestädes i så stort tal, att hvarje barn får ensamt bruka sitt exemplar. Förr fanns mångenstädes alls ingen *läro*bok i menige mans humaniora. Därutinnan är dock framåtskridandet afgjordt. Lättast beviljas lärobok i geografi, därnäst helst i naturkunnighet, svårast i historia. Ett är emellertid att lärobok sålunda finnes, ett annat huru och till hvad omfång hon användes. Här mörknar taflan. Af 851 flyttande folkskolor i riket, däribland 164 i Växjö stift, flytta 630, däribland 97 ensamt i Växjö stift, på *två* stationer, medan 221, däribland

67 ensamt i Växjö stift, flytta på *tre* eller flera stationer — tänkom oss *flera* stationer än tre! — och således erbjuda sina skolbarn kortare del af lärarens arbetsår än en tredjedel. — Af de mindre folkskolorna, som för hela riket uppgå till det mörka talet 1,041, äro 573 fasta och 468 flyttande. Af detta slags skolor, en afart, som allt mer kringskäres, falla lyckligtvis blott två på Växjö stift.[1]

Återstår det i många fasta skolor mycket att önska med hänsyn till menige mans humaniora, så är det emellertid oundvikligen mörkare i de flyttande. För detaljer måste vi hänvisa till de stora statistiska redogörelserna. För oss är det nog att påminna om att flyttande skola, kort fattadt, är en läroanstalt, hvars lärjungar åtnjuta undervisning i olika grader från något öfver två till omkring fyra månader om året, men hela den återstående tiden äro utan undervisning, d. v. s. till hvarje ny lästid så godt som förvildade, samt att läraren i en slik skola är en man, som två eller tre eller flere än tre gånger om året skall taga itu med en ny uppsättning barn, icke sådana, som friskats upp af ett par tre månaders ferier, utan sådana, som han icke sett till i skolan på tre fjärdedels eller fyra femtedels år eller så omkring. Allt är så godt som nytt arbete, nytt och muntert, tänker han i unga dagar, nytt och tröstlöst, så finner han det på äldre.

Vi ställde framför oss här ofvan en ung lärare i just sådana förhållanden. Han vill spjärna ut de trånga väggarna, han vill vidga sin uppgift och utöfva det allsidiga inflytande på barnens själsdaning, som folkskolelagen ytterst afser. Ja, vi antaga, att han har fått sig läroböcker äfven i ett och annat af humaniora beviljade. Men nu kommer användningen! Tiden, en af de väggar, inom hvilka han spjärnar, är mycket elastisk, men hon visar snart sin seghet att dock sätta gräns. Barnens minne och mottaglighet äro också rätt eftergifvande, där kraft och eld inverka på dem, men barnen äro barn, och det fort vunna är också det fort förrunna. Mest är mannen härskare öfver sin egen kraft, och han brukar henne länge

[1] Dess värre måste vi uti denna senare serie nöja oss med att angifva antalet skolor, icke skolbarn. Proportionsförhållandena framgå emellertid med full tydlighet äfven af dessa siffror.

utan betänkande öfver måttet, i fall elden uti honom är tänd ofvanefter. Men denna eld bor i bräcklig hydda, och skalet kring anden tvingar honom en dag att sätta målet inom gränsen af det upphinneliga.

Det yttersta, han i bästa fall mäktat, hade varit ett skelettöfverslag af ett eller annat ämne i dettas helhet. Otillfredsställd häraf har han tagit för sig en mindre del men sökt meddela denna något fylligare. Men fylligheten har blifvit allt magrare och magrare. Slutligen har kursiv läsning i läseboken af stycken hörande till läroinnehållet varit den sista räddningen. Detta har delvis kunnat ske i samdräkt med det äfven i minimikursen icke ogynnsamt doterade svenska språket. Häraf har väl icke något vunnits, som stått att lysa med i examen, men läraren vet, att han icke lämnat barnen absolut oberörda af de krafter till lif, som bo just i den humanistiska bildningens på en gång upphöjda och konkreta innehåll.

Vi vilja ur den nya Normalplanen för undervisningen i folkskolor och småskolor hämta några kommentarier till det sagda. Detta senare gällde den tid, som gått eller är, det, vi nu framlägga, utgör bestämmelser för den närmaste framtiden.

Redan bredvid de för städer af något skolnit tydligen afsedda fullständiga skolplanerna öppna sig medgifvanden för de i § 48 af Folkskolestadgan omtalade barn, hvilka på grund af fattigdom eller bristande fattningsgåfva af skolrådet erhålla tillstånd att mer eller mindre snart efter inhämtande af minimikursen, i hvilken intet af humaniora ingår, lämna skolan i förtid. För dessa kan, naturligtvis med djupa skåror i humaniora, antingen ett af de fyra läsåren helt och hållet indragas, eller också kunna, med bortskärande af både historia och naturkunnighet, båda läsåren bevaras men — reduceras till »minst två månader» hvartdera året. Efter båda dessa alternativ lyftas onekligen dessa barn något öfver minimikursen; men — om skolrådet skulle för fattigdom öfverflytta det ena tusentalet barn i denna lindringsanstalt och för bristande fattningsgåfva det andra, medan blott hundratalen eller tiotalen dömdes kvar i den för sådana distrikt ensamt tillständiga skolan med de fyra åren?

Det skulle föra oss för vida att beröra ens en bråkdel af alla möjligheter, som normalplanen förutsatt. Visar det sig emellertid, att historien redan i alla slag af fasta skolor sättes bakom geografi och naturkunnighet samt flerestädes strykes, där dessa finnas, så blir detta ännu mer påfallande i de flyttande. Man må afvakta tiden! Den, som lefver om tio år, skall kunna säga denna tidskrifts läsare, huru många af de där 124,000 barnen från de flyttande skolorna hafva någon ens skelettartad kännedom om sitt fäderneslands öden i framfarna tider.

Men — hvad har nu allt detta med planen i en ny folkskolans läsebok att göra?

Dess värre, alltför mycket.

Denna bok kan, allt efter olika plan, högst väsentligt afböja nyss vidrörda olägenheter eller skärpa dem. Den af oss här ofvan omtalade plan, som folkskolelärobokskommittéen framlagt och Kongl. Maj:t stadfäst till »hufvudsaklig ledning» för samma kommittés dotter, den nu arbetande läsebokskommittéen, frånsäger läseboken på det skarpaste hvarje »hufvudsaklig hänsyn» till att »fullständiga barnens kunskap» i något annat skolans läroämne än det svenska språket och är därför svårligen ämnad att aflägsna de anledningar till smärta, som folkundervisningens närvarande läge hos oss väcker i den humanistiske iakttagarens och fosterlandsvännens sinne.

Af helt annat värde skulle efter vår mening en läsebok vara, i hvilken icke blott den förra fördelningen efter sakinnehållet finge stå kvar utan däri de särskilda afdelningarna för humaniora, enligt den norska läsebokens föredöme, vore utvecklade till *planmässigt ordnade fackläseboksafdelningar*. Det är sant, att åtskilliga stycken i den gamla läseboken, ehuru burna af högst lysande författarenamn, ligga öfver folkskolebarns språkodling, men det är oss omöjligt att fatta, att något stycke, för så vidt det vore skrifvet af en man med *pedagogisk* penna, skulle mista sitt värde till språköfning däraf, att innehållet kunde »fullständiga barnens kunskap» i historia, geografi eller naturkunnighet. Och skulle så vara af grunder, som vi icke känna, att endast ett öfver hufvud »lärorikt och intresseväckande innehåll, hämtadt från olika områden af människans och naturens lif», skulle lämpa sig i

en språkläsebok, så visar oss den norska läseboken, att man, för att vinna detta mål, dock icke behöfver slå ihjäl det andra. Af dylik art, i vår öfversikt kallade »Blandade stycken», rymmer den norska läseboken minst 311 och *bredvid* dem samsas mycket väl de fackmässiga afdelningarna. Skulle en sådan anordning varit skadlig i den svenska boken?

En passus i de nu stadfästa grundsatserna för ny läsebok uppräknar emellertid en räcka arter af *historiska* stycken, som må vara medgifna. Dessa äro »lifsbilder ur kyrkohistorien», »skildringar ur folkets lif från äldre och nyare tid (genrebilder)», »sagan», framför allt den historiska, samt »de enkla och kraftiga drag ur våra förfäders lif, som möta i den fornnordiska litteraturen». Alla dessa arter äro ju utmärkta insatser i en läsebok; men hvarför de och inga andra historiska framställningar skola vara i språkligt hänseende oskadliga, öfvergår vår uppfattning, liksom hvarför desamma, planmässigt ordnade till en serie, som kunde utgöra ett sammanhängande undervisningsstoff, skulle mista sitt språkvärde. Skulle möjligtvis detta ligga i deras art af *genrebilder?* Så att de enkla, kungliga eposdragen uti historien skulle — af språklig grund — vara olämpliga i skolan? — Och dock blifva barn, utan skada för sitt språksinne, strax förtroliga med det gamla förbundets män och kvinnor, medspelandena i det underbaraste epos på jorden!

Medan vi för de 124,000 styfmoderligt undervisade barnens skull beklaga, att de således icke i den nya läseboken hafva att motse ett stöd för sin planmässiga humanistiska bildning, vilja vi fria oss från vågstycket att utan auktoritet hafva antagit möjligheten af fackkunnighets vinnande *i samband med* språköfning. Såsom »metodisk anvisning» under ämnet *historia* förordnar den nya normalplanen, att »de valda berättelserna ur fäderneslandets historia meddelas muntligt af *läraren* på lärotimmarna *i modersmålet*», och såsom »anmärkning» till några af läroplanerna säges: »Forntiden, medeltiden och nutiden böra läsas innan i läroboken och utredas till sitt innehåll på de *för modersmålet* anslagna undervisningstimmar.» Den omständigheten, att här står *läro*boken, icke *läse*boken, visar för öfrigt, att det icke råder någon vacklan med hänsyn till grundsatsernas genomförande efter

bokstafven. — Efter vår mening skulle det gifvit en lyckligare behållning, om historien fått mottagas ur en *läse*bok, hvilken varit afsedd just för detta ändamål.

Hvad för öfrigt kunde finnas att säga om den norska läseboken såsom värd synnerlig uppmärksamhet vid utarbetandet af den nya svenska lämpar sig, såsom utgörande fackdetaljer, icke för denna tidskrifts läsekrets. I somliga af dessa detaljer hafva vi heller alls icke själfva stadgat vår mening. Sålunda är försöket att i läseboken styckevis införa lärobok i våra ögon blott ett temporärt experiment. Däremot tilltalas vi mycket af att i läseboken medtaga en del praktiska upplysningar, hvilka eljest troligtvis aldrig gifvas af skolan. Att de icke strängt taget tillhöra något bestämdt undervisningsämne, bryr oss föga. Innebära de ett befogadt och *uppfostrande* element, så äro de icke oberättigade. Det är emellertid framför allt annat grunddragens stora värde vi velat påpeka. Genom dessas påaktande äfven hos oss skulle en väg blifvit öppnad för spridning af menige mans humaniora äfven till de under ogynnsammaste villkor arbetande folkskolebarnen.

* * *

Härutöfver blott en enda anmärkning, med hänsyn därtill, att människor alltför ofta i en skrift läsa hvad där icke står skrifvet men icke läsa hvad däri af författaren verkligen är sagdt. Det är icke för att utså tvifvel om förtjänsten af det arbete, hvilket pågår i och för utarbetandet af en ny läsebok, som dessa rader nedskrifvits. Kärnan utaf dem fanns till, långt innan detta arbete börjat. Dateringen under själfva hufvudskriften aflägger därom vittnesbörd. Ej heller råder hos oss ringaste tvifvel därom, att den nya läseboken i språkligt, pedagogiskt, psykologiskt och allmänt fosterländskt hänseende kommer att blifva långt öfverlägsen den gamla. Men hvad vi velat uttala är vårt beklagande af att förutsättningarna också på det skarpaste afvisa hvarje hopp om att hon på samma gång finge blifva en sammanhängande, planmässig fackläsebok, främst afseende historiens, särdeles den fosterländska historiens, därnäst geografiens, ytterst natur-

kunnighetens nytta. Vår öfvertygelse om behöfligheten af att hon detta blifvit är en sådan, som icke gifvit oss val mellan tiga eller tala.

* * *

Många lärjungar, som här i Växjö utbildats till folkskolelärare, hafva *som barn*, d. v. s. i den mottagligaste åldern, af historia och geografi icke erfarit mer än *Sveriges gränser*. Vi förbigå alldeles arbetet med dessa elevers utbildande till *lärare* i samma ämnen. Men ödets ironi har gripit lärarens hjärta. Till dessa gränser skulle hans nykomna ynglingar och hundratusen jämnåriga till dem när som helst kunnat kallas att där lägga sina ben, ännu utan en aning om det lands härlighet, som kräft deras blod, eller den stora halten af de föregångare, i hvilkas spår de befallts att gå.

En okänd man har nyligen skrifvit en bok, »Huru vi förlorade Norrland», en märkvärdig skrift, hvars innehåll man icke lätt glömmer. Det förefaller oss dock, som om ett kapitel fattades i den boken. Skulle någon af oss, som nu lefva, få bli den gamle, som där i skriften skildrar för sin son fosterlandets sönderslitning och orsakerna därtill, skulle han tvifvelsutan från mången i det Ridderskap af Nej, på hvilket nu för tiden i hvarje sådan ansvarsutredning skuggorna falla så tunga, få det svaret: »Stanna! — ***Nu*** veta vi lika väl som ni, hvad det vill säga att hafva ett fritt fosterland eller att sakna det. Men det visste vi icke då. Nu vandra hundratusentals landsmän allt djupare neråt in i polackarnes och esternas och lifländarnes öde, hvilka nog varit kvar hos oss, i fall vi då vetat hvad vi nu veta. Men hvarför sade ingen oss det, medan vi voro unga och ännu icke satt lifvets starkaste hake i vårt timliga goda? Nu läsa vi på gamla dagar om Engelbrekt och Sture, om Jösse Eriksson och Kristian den onde, om Gustaf Vasa och Gustaf Adolf, och det går oss icke bättre, än att vi gråta på bladen. — Nu är det för sent. — Men hvarför fingo vi icke läsa det, medan vi voro barn? Hvarför fingo vi icke höra det i skolan, då vi ännu hade en gosses hjärta uti oss? Och ändå fanns det ju en gång en gosse, som hette Karl den elfte, en vanartig och bortskämd en, men som knappast hann att blifva yngling,

då han höll sin första riksräfst här hemma, och knappast man, då han gick i fält och frälste vårt land, eftersom de gamla inte gjorde det!

Skulle inte vi hafva förstått det lika väl som ni?»

Växjö i mars 1890.

P. Aug. Gödecke.

De nyaste forskningarna i nordisk mytologi.

Af

Richard Steffen.

Den vetenskapliga forskningen i de fornnordiska folkens guda- och hjältesagor räknar ej sina anor synnerligen långt tillbaka i tiden. Dessa forskningar kunde naturligtvis ej få någon lifligare och kraftigare växt, förrän de grundläggande studierna i isländskt språk och öfver dess bevarade litterära minnesmärken voro gjorda, och dessa studier hade, åtminstone hvad den lingvistiska delen beträffar, sin förutsättning i den komparativa språkvetenskapens framträdande och utveckling. Om också tidigare arbeten i nordisk mytologi kunnat ha sin stora betydelse som materialsamlingar, så var det likväl först genom bröderna Grimm, i synnerhet genom *Jakob Grimms* 1835 utkomna *Deutsche Mythologie*, som den nordisk-germanska eller, som Grimm ville ha den benämnd, den tyska mytologien intog en själfständig plats bland öfriga vetenskapliga discipliner.

Man hade vid denna tid i synnerhet genom romantikens inflytande fått uppmärksamheten riktad på det förhållandet, att den i sånger och sägner bevarade folktron kunde vara en rest från hednisk tid. Genom en jämförelse hufvudsakligen mellan denna folktro och den nordiska gudatron, bevarad i de isländska uppteckningarna, kom J. Grimm till det resultatet, att den fornnordiska gudaläran i allt väsentligt äfven varit en gemensamt germansk gudalära, för hvilken han nu valde det olämpliga namnet *tysk*.

Grimms arbete hade i alla fall sina mycket stora förtjänster och har ända in i våra dagar flitigt åberopats och

citerats i synnerhet af de tyska vetenskapsmännen, hvilka i de flesta fall följt och utbildat hans teorier. Man har sålunda ej nöjt sig med att blott söka uppvisa en gemensamt germansk gudatro, utan man har genom jämförelser med öfriga ariska folks urgamla religiösa föreställningar, t. ex. indernas och grekernas, sökt finna spår af en gemensamt arisk eller, som det numera vanligen heter, indo-europeisk eller indogermansk religion. En af grundvalarna för denna byggnad var nu alltid den fornisländska litteraturen, om hvilken man visserligen snart enade sig att den stammade från en ganska sen period (från omkr. 800), men om hvars innehåll man ej tviflade att det i allt väsentligt förskref sig från den gråaste forntid.

Så stod saken till 1879, då den som språkforskare så högt förtjänte och berömde professor *Sophus Bugge* i Kristiania i några föreläsningar, hållna dels där, dels i Upsala, för första gången uttalade, att en stor del af de fornnordiska guda- och hjältesagorna vore en omstöpning af dels antikt-klassiska dels judisk-kristliga element [1]. Dessa föreläsningar, som väckte ett oerhördt uppseende ej blott inom den lärda världen utan äfven bland hela den bildade allmänheten, efterföljdes 1881 af två häften: *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse*, Første Række, hvaraf tredje och sista häftet utkom först i fjor. Då Bugges häri uttalade åsikter mycket omtalats och ifrigt diskuterats, så torde endast en kort öfversikt af hans hufvudresultater vara af nöden.

Bugge börjar med att påpeka det numera af få bestridda sakförhållandet, att på Eddadikterna, som jämte Snorre Sturlasons Edda utgöra hufvudkällan för vår kunskap om nordbornas mytologi, har vikingatiden satt sin omisskänneliga prägel. Liksom man i Eddadikternas språk kan påvisa många främmande ord lånade från olika håll, så kan man ock, menar Bugge, i deras mytiska innehåll spåra många främmande föreställningar, hvilka smält tillsammans med den urgamla tron, som sålunda under vikingatiden undergick en

[1] Ungefär vid samma tid sökte den norske teologen Bang bevisa, att Voluspa var en efterbildning af den bekanta förfalskningen Sibyllinska oraklen, kristliga tendensdikter i antik form och med inblandade helleniska element, af egyptiskt-asiatiskt ursprung, förskrifvande sig från kristna kyrkans första tider.

i mycket genomgripande förändring. Redan på 700-talet började ju vikingarne hemsöka västra Europas kuster, och de gjorde snart ej blott tillfälliga besök utan blefvo stationära och trädde mångenstädes, men i synnerhet på Irland, i en ganska nära beröring med de kristna invånarne. Många nordmän öfvergingo till kristendomen, men äfven där detta ej blef förhållandet, var dock den ömsesidiga toleransen så stor, att giftermålsförbindelser mellan hedningar och kristna voro mycket vanliga. När man så tager i betraktande, att en stor del af kolonisterna på Island just kom från dessa normanniska riken i västern, och att de äldsta Eddasångerna äro på Island diktade allra tidigast i 9:de århundradet, så måste medgifvas, att det är högst sannolikt, att den religiösa åskådning, som i dem förefinnes, kan vara påverkad af västra Europas kristliga kultur, hvilken åter var starkt färgad af den latinska klassiciteten som en följd af latinets allmänna användning bland prästerskapet.

Utgående från denna tankegång, väljer Bugge till granskning några af de viktigaste nordiska myterna och söker att i dem uppvisa de delar, hvilka äro att anse såsom ett dylikt lån. Den första undersökningen rör *Baldersmyten*, denna fullkomligt enastående bildning af den nordiska fantasien. Den märkligaste öfverensstämmelsen mellan den rättfärdige och fridsamme Balder, »den hvite asen», och »hvite Krist» är naturligtvis hela den inre likheten, och det vore underligt, om denna blida gestalt utan något motstycke i andra hedniska religioner skulle vara en själfständig skapelse af ett af de mest vildsinta och krigiskt anlagda folk historien känner. Men härtill komma nu ock andra mera speciella likheter. Balder dödas genom ett spjutkast af den blinde Hoðr, som mottar sitt vapen af Loke. Hoðrs roll häri skulle efter Bugges uppfattning vara en efterbildning af den medeltida berättelsen om hur man ledde fram den blinde bödelsknekten Longinus, för att han med ett spjutsting skulle genomborra Kristus, hvilkens död först därefter följde. Balder dödades af misteltenen; i England berättades, att Kristi kors var gjordt af denna växt, som i alla händelser ej finnes på Island. Den, som vållar Balders död, är Loke, hvars karakter och namn enligt B. är en efterbildning af Lucifer. I en

latinsk legend känd i England uppräknar djäfvulen sina onda gärningar och säger då bland annat: »Jag är den, som har eggat stridsmannen att såra Guds sons sida med lansen.» Balder far liksom Kristus till Hel, hela naturen gråter så väl vid Balders död som enligt en fornengelsk dikt vid Kristi. Detta senare drag har man förr sammanställt med den antika berättelsen om hur Adonis begräts af gudar och människor, och man har däraf dragit den slutsatsen, att dessa bägge typer varit olika utbildningar af en gemensam urtyp, men den otvifvelaktigt större likheten med berättelsen om Kristus har dock äfven före Bugge framdragits t. ex. af Stephens. Mot dennes uppfattning, att berättelsen om naturens sorg vid Kristi död skulle vara hämtad från Baldersmyten och ej tvärt om, invänder Bugge, att det ej är troligt, att engelsmännen fått reda på denna tämligen sena nordiska myt före författandet af den dikt, hvari denna berättelse förekommer. Teckningen af Balder såsom fridens och rättvisans gud härstammar nämligen hufvudsakligen från Snorres Edda, och huruvida Edda-sångernas (den s. k. Sæmunds Eddas) uppfattning af Balder var densamma som Snorres torde vara tvifvelaktigt [1]. I alla händelser finna vi hos Saxo en helt annan Balder än hos Snorre. Den myt, på hvilken Saxo grundar sin berättelse i Historia Danica, måste hafva varit af en helt olika art, ty så väl Balderus som Hotherus äro där tecknade såsom krigiska ynglingar, hvilka ligga i fejd med hvarandra om hvem som skall äga Nanna. Hon återigen älskar ej Balderus utan Hotherus, hvilken ej heller är blind.

Men äfven denna äldre Balderssaga har Bugge ej velat medgifva vara en germansk skapelse, utan han har, ehuru med tvifvelaktig framgång, sökt vindicera dess ursprung ur den klassiska sagan om trojanska kriget.

Den andra stora afdelningen af Bugges arbete handlar om *Odin i galgen och världsträdet Yggdrasil.* I Havamal finnas följande ifrån den nordiska mytologiens synpunkt alldeles oförståeliga ord, uttalade af Oden: »Jag vet, att jag hängde på det vindiga trädet fulla nio nätter, sårad af spjut och gifven till Oden, själf åt mig själf, på det träd, hvarom

[1] Recensentens åsikt.

ingen vet af hvad rot det skjuter upp.» »Det vindiga trädet» vill säga det af den kalla vinden omsusade trädet, ett uttryck för galgen, som äfven annars ofta kallas »den vindkalle», »männers kalla häst» o. s. v. Oden hängde således i en galge, sårad med spjut och offrad åt sig själf. Den uppenbara likheten mellan denna skildring och berättelsen om Kristus på korset styrkes bland annat äfven däraf, att »galge» var ett i den äldre kristna tiden ofta brukadt uttryck för korset. »Döden i galgen blef hos germanerna af gammalt betraktad såsom en särdeles skamlig död. Den fingo t. ex. förrädare och trälar, som förbrutit sig, samt krigsfångar af en fientlig stam lida. Är det tänkbart, att de hedniska nordborna utan att vara påverkade af kristna föreställningar skulle låta sin högste gud underkasta sig en liknande skymf?»

Härpå följer undersökningen af huru nordbornas fantasi verkställt omgestaltningen af föreställningen om korset till föreställningen om asken Yggdrasil, ett namn, som Bugge anser vara en skaldeomskrifning för korset och egentligen betyda Odens eller, som han ock hette, Yggs häst, d. v. s. den galge, i hvilken han hängde. Under medeltiden sammanblandades stundom korset med paradisträdet, hvaraf uppstod korsträdet, hvars rötter gingo ned i afgrunden, hvars armar utbredde sig öfver hela världen och hvars spets räckte upp i himmelen. Yggdrasil var ock det största af alla träd och sträckte sina rötter ned till underjorden, sin krona upp till himmelen och sina grenar ut öfver hela världen. Åtskilliga northumbriska stenkors voro prydda med vinrankor, som slingrade sig öfver hela korsets längd; ekorrar, fåglar och drakliknande djur sitta bland grenarna och äta af vinrankans frukter. Då nordmännen i Northumberland sågo dessa kors, hörde berättelsen om Kristi galge, som tillika var ett lifsens träd, så danade de häraf myten om asken Yggdrasil, Odens häst, Odens galge, i hvars topp sutto en örn och en hök, där en ekorre sprang upp och ned mellan kronan och roten, som gnagdes af draken Niðhogr. Denna drake torde äfven ha sin grund i föreställningen om den orm, som ringlar sig om det kristliga paradisträdets stam, liksom å andra sidan till bildande af myten i dess helhet äldre inhemska berättelser om heliga askar kunna ha bidragit.

Sålunda anser Bugge, att en stor del af den nordiska mytologien har bildats genom en sammansmältning af gammal hednisk tro med kristna elementer. Han nekar ingalunda ett »gemensamt grundlag för nordbornas och de öfriga germanernas gudatro, hvilket grundlag särskildt Jakob Grimm klart och omfattande har påvisat.» Men Bugge framhäfver uttryckligt, att hela den mytologi, som nu faktiskt föreligger, i alla fall är präglad af nordisk lifsuppfattning. »Det är den nordiska anden, som har omskapat de från främmande håll upptagna elementerna till led af ett genomfördt system af en stor harmonisk helhet, hvilken såsom helhet är fullständigt originell och uteslutande nordisk.»

Den omfångsrika undersökningen (560 s.) lämnar naturligtvis författaren tillfälle till många specialundersökningar, hvilka vi här ej kunna nämna. Den karakteriseras alltigenom af stor lärdom och glänsande lingvistiskt skarpsinne, men den nära liggande faran att söka tillämpa den uttalade principen i allt för stort omfång kan författaren knappast sägas ha undgått. Därför måste nog mycket, huru genialiskt det än kan vara, utgallras ur detta arbete, som i alla fall ingen mytolog hädanefter saklöst kan förbigå.

Bugges åsikter upptogos naturligtvis af öfriga forskare högst olika. *Maurer* (München), samtidens störste kännare af den isländska litteraturen, slöt sig till honom och utgaf dessutom redan 1880 en afhandling, i hvilken han sökte visa, att den nordgermanska seden att beösa barn med vatten såsom tecken af deras rättsliga ställning var en efterbildning af det kristna dopet.

Den nu aflidne isländingen, Oxford-professorn *Vigfusson* uttalade sig i mars 1883 (*Some mythological aspects of old northern poetry*, *Corpus Poeticum Boreale*, *Introduction*) för att den nordiska mytologien vore »färgad alltigenom med kristna idéer: en himmel med en högste gud, änglar, demoner, ett heligt träd, ett helvete och en yttersta dom».

Af de mest framstående forskarne var det endast den gamle *Müllenhoff* i Berlin, som i allo uttalade sitt ogillande och utslungade bannstrålen ej blott öfver Bugge utan äfven öfver alla, som, om ock endast i någon mån, slöto sig till honom, och efter Müllenhoffs död förfäktas hans åsikter af

hans lärjungar, hvilka utgöra den s. k. Berliner-skolan. Hvad dessa förnämligast förebrå Bugge, är en osäker kronologi och en ofta hasarderande etymologi. Men på sista tiden ha Bugges åsikter äfven i Tyskland vunnit sä mycken anslutning, att aktiv hjälp lämnats. Så har *W. Golther* sökt visa, att den germanska Wielandssagan är uppkommen genom en sammansmältning af tvenne grekisk-romerska sagor, om Dædalus och om Vulcanus. Likheten hade redan de gamla isländingarne självfva klar för sig.

Till den ofvannämnda Berliner-skolan skulle väl närmast en svensk forskare räknas, om han öfver hufvud taget kunde räknas till någon skola alls. Det är *Viktor Rydberg*. Redan 1881 hade han i anledning af Bangs framställning af likheterna mellan Sibyllinerna och Voluspa tagit till orda och i en om grundlig kännedom af medeltidens litteratur vittnande uppsats med stor skärpa tillbakavisat dessa påståenden. Vid Stockholms högskola höll han därpå åren 1884 och 1885 föreläsningar, i hvilka han lämnade en framställning af de åsikter, hvilka nu äro utförligt behandlade i hans stora arbete *Undersökningar i germanisk mythologi*. Första delen (755 s.) utkom 1886, och af andra delen hafva häftena 1—4 till dato sett dagen[1]. De två sista äro ännu under tryckning. Första bandet omfattar tre stora afdelningar: vandringssagorna och myten om urtiden, myten om underjorden samt Ivaldesläkten.

I den första, förträffligt skrifna afdelningen redogör författaren för de olika åsikter, som härskat om ariernas ursprung och första hemland samt för striden om huruvida detta varit Asien eller Europa. Utan att i detta fall bestämdt ställa sig på någondera sidan, påpekar Rydberg, att anhängarne af de olika hypoteserna likväl hafva enat sig om att arierna i Europa ursprungligen bildat en i språkligt afseende tämligen likformig massa och att det sålunda gifvits äfven ett europeiskt Arien, hvilket förf. förlägger till mellersta och nordliga Europa. Germanerna skulle sålunda ända sedan en gemensam arisk stenålders dagar innehaft sina nuvarande boningsplatser. Härefter visas, huru åsikten, att Troja varit de germanska folkens urhem, uppkommit. En obekant för-

[1] Sedan denna uppsats kommit red. till handa, har andra bandets slut-häfte utkommit.

fattare, kallad Fredegar, skref omkr. 650 en krönika, i hvilken första gången denna historia berättades, som sedan spökat under så många århundraden. Antagandet, att dessa sagor »skulle dolt inom sig ett hos själfva de germaniska folkstammarna genom århundraden bevaradt minne af en urgammal utvandring från Asien, är alltför lättroget och vederlägges fullständigt af de verkliga vandringssagor af germanisk börd, som lyckats rädda sig ur förgätenheten». Redogörelsen för dessa visar, att de öfverensstämma i att anse ett nordligt land på andra sidan Östersjön såsom det ursprungliga germanska hemlandet. Dock varnar författaren för att utan vidare tro, att något historiskt minne kan ligga i dessa sagor.

Att på ett kortfattadt och klart sätt ge en öfversikt öfver hvad som nu i första delen följer, torde inom denna ram vara nästan omöjligt. Största hindret härför är, att innehållet är så alltigenom nytt, att till och med den, som har några förutsättningar för att tillägna sig detsamma, måste erkänna, att han om det mesta af allt detta vetat platt intet. Endast några exempel, äfven hämtade ur andra delen, må anföras, hvilka lösryckta som de äro ur sitt sammanhang ej lära kunna skänka någon fullständig inblick i den nordiska mytologien såsom Rydberg uppfattat den, men som i alla fall böra äga hela nyhetens behag. Vi få för öfrigt hänvisa till boken själf.

De förut nämnda stroferna ur Havamal om Oden i galgen förklarar Rydberg på följande sätt: »Oden, bestämd att härska öfver jorden, men ännu ung och oerfaren, kunde ej af egen kraft rensa henne från kaosättlingarne. Han uppsteg i Yggdrasil, vistades där nio dygn utan föda och dryck, sårad med spjut, offrad (af hvem?) åt sig själf och bedjande om den styrka han saknade. Han fick den af Mimer, som räckte honom en dryck ur skaparkällan och lärde honom mäktiga sånger.»

Heimdall, ursprungligen tillhörande den från asarne skilda gudaklass, som kallades vanerna, sändes af gudarne som gosse till Asks och Emblas afkomlingar, blef germanernas förste patriark, hvarefter han vid sin död å nyo blef en gudayngling och upptogs i Asgard.

Tor hade två hammare: den ena, af sten, var Vingners-hammaren, kallad så, emedan Tor fick denna sin första hammare hos sin fosterfar, jätten Vingner; den andra var en järnhammare smidd af Sindre och hade i motsats till den förra den egenskapen att ej kunna bortstjälas.

Gullveig är densamma som Heiðr, Aurboða, Angrboða och Hyrrokin och brännes af asarne fyra gånger (Voluspa omtalar, att Gullveig blef bränd tre gånger). Tre gånger blir hennes hjärta endast halfbrändt, och detta hittas

och uppätes alla tre gångerna af Loke, som efter hvarje gång blir hafvande och föder ett vidunder, hvaraf Midgårdsormen, Fenrisulfven och Leikin, farsoternas drottning, hafva sitt upphof. Denna Leikin är det, som är härskarinnan öfver de osaliges rike. Att Hel skulle varit en produkt af Loke är däremot endast en missuppfattning af Snorre, eller en kristen missuppfattning återgifven af honom.

Hel är densamma som Urd; Skuld och Verdandi, hennes systrar, äro valkyrjor och tjänarinnor åt Urd-Hel. Hon är härskarinna öfver dödsriket, och där stanna barn, kvinnor och fredliga personer i allmänhet. De, som fallit på slagfältet, komma visserligen ock till Hel men ej för att stanna där utan för att fortsätta vägen till Asgard. Andra åter dö en andra död och komma till Niflhel, de osaligas vistelseort. Dessutom vistas hos Hel äfven de s. k. *ásmegir*'na.

Ás-megir, ordagrant öfversatt asarnes söner, är ej, som man hittills antagit, en omskrifning för asarne själfva, såsom *drótt-megir*, folkets söner, är en omskrifning för människor eller såsom *jǫtna synir*, jättarnes söner, för jättarne själfva eller såsom *ása synir* för asarne själfva, utan *ás-megir* är ett slags människor, afstängda från det på jordens yta lefvande människosläktet och bosatta i underjorden, där de vistas inom en praktfull af morgongryningsalfen Dellingr vaktad borg och få åtnjuta den till Hades nedstigne Balders umgänge; de äro med ett ord identiska med »underjordsmänniskorna Lif och Leifthraser och de ättlingar, som omgifva dem i Mimers lund». Enligt Edda-sångerna äro dessa två personer de enda, som återstå af det gamla människosläktet efter världsförstöringen, de dölja sig i »Hoddmimis holt» och nära sig med morgondagg. Det är allt, hvad Eddorna veta om dem.

För att förlika vittnesbörden om den åsikten, att de döda lefde i kullar och klippor eller i de grafhögar, där man jordat deras kroppar, med läran att de döda nedstego till underjorden, där de fingo sin dom, hvilken motsats man trott bero på, att den förra tron varit äldre, den senare en yngre utveckling, vidtar nu författaren följande åtgärd.

Våra förfäders tro enligt den antropologiska uppfattning, som möter oss i Voluspa är, att människan består af sex elementer: 1:o) det jordiska ämne, hvaraf kroppen är bildad; 2:o) en formgifvande vegetativ kraft; 3:o) *lá* och *læti*, blod och rörelse, hvilka göra Ask och Embla till animaliska väsen; 4:o) *litir góðir*, hittills endast öfversatt med god färg eller gestalt eller godt utseende, men enligt Rydberg betydande en inre af ett finare ämne bestående lekamen, som skild från jordeämnet är nästan tyngdlös och utan de egenskaper, som kräfvas för ett intensivt lif; 5:o) *óðr*, d. v. s. det ämne, som utgör den mänskliga personlighetens kärna, hennes jag, hvars yttringar äro förstånd, minne, fantasi och vilja; 6:o) *ǫnd*, ande, det hvarigenom människan varder delaktig i det gudomliga äfven i inre måtto och ej endast till gestalten. Dessa sex elementer stodo i en ständig växelverkan med hvarandra. När en person dog, var det de tre lägre elementerna, som stannade i grafhögen, voro där i växelverkan och bildade ett slags enhet. Detta var den s. k.

dubbelgängaren. De tre återstående beståndsdelarna, den dödes egentliga personlighet »var och förblef i dödsriket, ehuru omständigheter kunde inträffa, som kallade honom för en kort tid tillbaka». Men den till Hel nedfarne kunde dö ännu en andra död, och då skildes från den dömde »de faktorer, som hafva ingen skuld i hans synd, och därför ej heller böra drabbas af hans straff, och som till sitt upphof äro för ädla att varda föremål för demonernas rön i konsten att pina. Etterdrycken, som den fördömde har att tömma, skiljer honom från den afbild han bär af gudarnes skepnad och från anden, asafaderns ädla gåfva. Omgestaltad till ett *monstrum* föres han till sin olycksdigra bestämmelse». Det skulle sålunda vara »liten» som blir fördömd, medan de andra fem elementerna, indelade i två afdelningar, under alla förhållanden föra en tämligen dräglig tillvaro.

Den mest förvånande afdelningen är emellertid den tredje, som handlar om Ivaldesläkten, där författaren utförligt behandlar ett redan förut i första delen vidrördt ämne, asarnes strid med Ivaldesönerna och jättarne samt vanerna, sammansmältande med Halfdans och hans söners strider med Svipdagr. Nedanstående resumé är affattad under jämförelse äfven med andra delens öfversikt öfver »de germaniska myternas episka ordning».

Ivaldesönerna Volundr, Egill och Slagfinnr äro desamma som Olvaldes söner. Volundr är därför identisk med jätten Thjasse, men har dessutom ännu tolf namn, bland hvilka märkas t. ex. Loptr och Hlebarðr. Egill är ett med Orvandell, Saxos Toko och Vilhelm Tell (*uriern Tell* har nämligen uppstått af *Oren-tel*, *Orendel*). Slagfinnr uppträder äfven under skepnad af konung Gjuke och trälen Thakkraðr. Den ofvannämnde Egill-Orvandell har med Eddasångernas endast i Svipdagsmal omtalade Groa, hvilken Rydberg identifierar med en af Snorre omnämnd jättekvinna Groa och ändtligen äfven med en hos Saxo förekommande kvinna med detta namn, en son Svipdagr. Denne återigen är densamma som Frejas älskare Oðr, Ottarr, Saxos Otharus Ericus disertus, vidare äfven identisk med de två gudabudbärarne Skirnir och Hermoðr etc. samt är slutligen äfven besjungen under namnen Yngve och Orendel (faderns namn). Genom detta identifieringssystem blir det nu en möjlighet för Rydberg att ge oss följande historia.

Ivaldesönerna voro urtidskonstnärer, d. v. s. hjälpte till vid världens skapelse och smidde sedan konstverk åt gudarne, men en brytning inträffade, efter hvilken Ivaldesönerna fientligt stämda mot asarne drogo sig tillbaka till Ulfdalarna, där Volundr smidde ett hämndesvärd. Emellertid öfverfalles och fängslas Volundr af Mimer, som sålunda är densamme, som den i Volundarkviða omtalade konung Niðuðr (Niðhaðr)[1], och denne bemäktigar sig och gömmer svärdet. Svipdagr är skyldig att hämnas på sin styffar, germanpatriarken Halfdan, en förolämpning mot modern Groa. Halfdan försvaras af

[1] Dessutom är han identisk med Narfi och Brimir och heter äfven Moðsognir, Hoddrofnir, Gauta spjalli, Baug-regin, Goðmundr och Fimbulthulr.

asarne, hvarför Svipdagr, som på en äfventyrlig färd i underjorden kommit i besittning af hämndesvärdet, samlar en jättehär och tränger fram mot Asgard. Svipdagrs oemotståndliga svärd klyfver Tors hammare Mjolner, och Tor står sedan på ett berg och kastar stenblock på Svipdagrs här. Svipdagr drar sig emellertid mest af ädelmod tillbaka, men Asgard bäfvar på udden af hans svärd, och Halfdan har under striden fått banesår. Försoning följer, i det att Svipdagr i följd af sin kärlek till Freja afstår från fientligheterna och skänker sitt svärd såsom brudköp till Frej. Svipdagr har nämligen förut en gång varit i tillfälle att rädda Freja ur jättarnes våld, och vid detta tillfälle intogos de af kärlek till hvarandra. Deras återseende skildras nu på följande sätt. »En vårmorgon kom ynglingen med det solglänsande svärdet vandrande ensam på Bifrost upp till Asgards port och såg med tjusning dess vaferomslingrade borgars guldglans på planerna inom den väldiga vallgördeln. På en blomsterhöljd kulle satt Fröja i drömmar, omgifven af gudinnan Eir och andra diser. Sedan Svipdag skämtat en stund med portvaktaren, sade han sitt namn. Då sprang den underbara porten upp af sig själf; de vaktande ulfhundarna, som annars släppa ingen förbi, kommo i muntra språng och slickade hans hand. Väktaren sade Fröja, att en yngling kommit, som visst var Svipdag. Då vaknade hon ur sin dvala, ilade ut, igenkände honom och hennes hälsning hanns upp af hennes kyss.»

Innehållet i de här citerade orden skall vara hämtadt från det fragmentariska Svipdagsmals andra del Fjolsvinnsmal. Denna sång är endast funnen i en så sen kopia som från 1600-talet, den tyckes vara alldeles obekant för de äldre författarne, och om dess karakter säger Vigfusson: »Historiens romantiska skaplynne var tydligen i 1500-talets smak. Huru svårt öfriga forskare haft att förstå sången framgår af Rydbergs egna ord: man har hittills — förvånande nog! — antagit, att borgen är en jättes gård, ett tillhåll för thursar, och att Menglad är en jättemö.» Men att mytologerna varit okunniga om, att borgen varit Asgard, är ej mer förvånande, än att de äfven varit okunniga om t. ex. Svipdagrs promenad på Bifrost, hvarom ej heller något förekommer i sången. Däremot är skämtet med portvaktaren mycket utförligt behandladt, i det att det omfattar 42 af sångens 50 strofer och är så skrifvet, att den, som ej mycket bra förstår sig på skämt, lätt kan ta den långa dialogen mellan Svipdagr och Fjolsviðr för allvar.

Kort efter dessa händelser är det, som asarne för fjärde gången bränna Gullveig. Hon har emellertid gift bort sin dotter Gerd med vanen Frej och har sålunda blifvit släkt med vanerna. Dessa måste då, ehuru äfven de afsky Gullveig, fordra bot för hennes så kallade död. Hon lefver nämligen äfven

efter denna fjärde förbränning ända till Ragnarök. Vid underhandlingarna förolämpade asar och vaner hvarandra, och det blir ett krig, i hvilket vanerna fördrifva asarne från Asgard till Manhem, afsätta Oden och insätta Ullr i hans ställe. Svipdagr står naturligtvis såsom Frejas man på vanernas sida. Detta krig står i sammanhang med »ett krig mellan Germaniens alla folkstammar, hvilket åter bildar en fortsättning af fejderna mellan Halfdan och Svipdag». Halfdan har nämligen sonen Hadding, som på intet sätt vill låta försona sig med Svipdagr. Den senare och vanerna ha på sin sida Nord- och Västgermaniens krigare, Hadding och asarne Östgermaniens. Slutligen förvandlas Svipdagr af asarne till ett hafsvidunder, som dödas af Hadding, hvarefter Svipdagr upptages i Asgard. »Där sitter nu Svipdag bland einheriarne, och Fröja njuter nu med honom ostörd lycka.»

Vi ha försökt en något utförligare redogörelse för hela denna Svipdagrssaga ej blott för dess nyhets skull utan äfven emedan Svipdagr, enligt hvad som framgår, är en central-personlighet i hela den germanska mytologien, samt dessutom för att ge en föreställning om Rydbergs tillvägagångssätt. Myt och hjältesagor äro kombinerade och sammansmälta till ett enda stort guda- och hjälteepos, i hvilket delarna stå i sammanhang med och gripa in i hvarandra. Detta resultat har vunnits därigenom att författaren begagnat ett storartadt identifikationssystem och därigenom att Eddasångernas uppgifter kompletterats med berättelser från många olika håll och tider, ej blott från den isländska skaldepoesien och Saxo utan äfven från tyska och anglosaxiska källor, hvilka få fylla i där det felas. Skulle detta ej ändå räcka till, så öser författaren ur sin egen fantasis fatabur.

Innan vi försöka säga några ord om Rydbergs metod och resultater, vilja vi först kasta en blick äfven på andra delens innehåll. Först möta oss »Germaniska myther af fornariskt ursprung», en undersökning af hvad som i germanernas tro varit så urgammalt, att det förefunnits hos alla indoeuropeiska folk, hvarefter författaren helt kort berör de mytfigurer, som äro af senare germanskt ursprung. Dessa äro endast Njord, Frigg, Frej och Freja. Allt det andra rent mytiska (Svipdagrshistorien är endast urgermansk) är »ariskt» åtminstone till sin rot, äfven om åtskilligt fått sin fulla utbildning först i en senare tid, hvilken Rydberg tror hafva varit den germanska bronsåldern, som bragte mytepopéen till en »gräns, hvarutöfver den sedermera icke gått» (II, 201). Den ariska mytkomplexen har författaren byggt endast på

iransk-indiska och nordisk-germanska källor, hvilket torde vara både för mycket och för litet. Bland de förra har han nämligen flitigt användt Rigvedasångernas tionde hymn, hvilken är en senindisk dikt, af prästerna författad i tendentiöst syfte och utan någon grund i folkmedvetandet. De likheter med den germanska mytologien, som ur densamma kunnat uppletas, äro därför blott nya exempel på den satsen, att svaga likhetspunkter gifvas mellan nästan alla urfolks myter, emedan dessa ha sitt upphof ur någorlunda lika konstruerade hjärnor. Endast undantagsvis har författaren ansett sig kunna använda den grekiska mytologien. »Den är nämligen i det skick, den kommit till oss, en nybyggnad, i hvilken spillrorna af en hellenisk-arisk mytkrets, som sammanstörtat, visserligen utgjort det förnämsta byggnadsämnet, men blifvit sammanfogade och stundom hopsmälta med icke-ariska element.» Ännu mindre kan slavernas och kelternas mytologi användas, och af italernas är föga bevaradt. Hvilken slump det nu är, som har gjort, att endast inder och germaner kunnat genom årtusenden bevara sin ursprungliga tro, utan att den söndersprängts, få vi ej veta, och det torde ej heller vara så lätt att förklara. Betraktar man saken endast från folkpsykologiens och probabilitetens synpunkt, så skulle man kunnat känna sig böjd för det stick i stäf motsatta antagandet, att just hellenerna med sin självständiga karakter och sin tidigt utvecklade kultur varit särskildt lämpade för att bevara sina läror oberörda af främmande inflytelser. Så är emellertid erkändt ej förhållandet. Men däremot kunde man väl tro, att ett folk med så gränslös fantasi som det indiska eller med en så stor mottaglighet för allt främmande som det germanska bort många gånger omgestalta och förvandla sina urgamla föreställningar. Det är ju också denna tanke, åt hvilken Bugge först gifvit uttryck, hvad den nordiska mytologien vidkommer.

Snart sagdt den enda företeelse, om hvilken öfriga mytologer något så när säkert kunnat sluta, att den tillhört en indoeuropeisk tid, just denna enda har Rydberg ej fått någon plats för i sina försök att konstruera upp denna många tusentals år tillbaka i tiden möjligen förefintliga gudatro. Grekernas och romarnes högste gud Zeuspatér-Diespiter-Jupiter,

himmelsguden, finna vi hos alla de viktigare indoeuropeiska folken representerad. Detta namn Zeus eller Zeus patér motsvaras språkligt af indernas Dyâus eller Dyâus pitár, af Tiu, Ziu hos vestgermanerna och af nordbornas Tyr. Rydberg förklarar, att den dyrkan, som ägnats Dyâus under den ariska tiden, endast tillfallit himmelen såsom naturföremål, och att himmelsguden aldrig fått konkret personlighet eller plats »bland de episkt uppträdande fullt personliggjorda gudarne». Alltså, himmelen har i den ariska forntiden dyrkats utan att personifieras, men däremot har stormen blifvit personifierad i Vâta-Oden. Huru godtyckligt detta är behöfver ej sägas. Inför detta enkla och klara faktum, att grekers och romares högste gud hos inder och germaner intar en mindre framskjuten plats, och att germanerna af en annan ursprungligen underordnad gudomlighet skapat sin förnämste gudagestalt, och att sålunda de tre hufvudfolken till och med i den allra viktigaste punkten tidigt skilt sig åt, inför detta vill ej Rydberg böja sig. Han försöker till och med genom ett »högst egendomligt resonemang att bringa tillsammans Zeus och Oden (II, 193—195) och lyckas slutligen säga, att »Zeus motsvarar Oden, emedan Zeus ursprungligen är Vâta», då förhållandet är det, att Zeus icke motsvarar Oden ej heller ursprungligen är Vâta.

Återstoden af bandet fylles af exkurser åt olika håll. I en åtminstone delvis förtjänstfull undersökning af Baldersmyten kommer författaren till det resultat, att den är af fornarisk härkomst, att de grekiska dioskurerna Kastor och Pollux ursprungligen äro desamma som Balder och Hoðr, att Balder varit en hästens gudomlighet och att hans karakter gått i arf till Stephanus-Staffan, som är Balder själf i kyrklig och folklig medeltidsdräkt. Utom den redan nämnda öfversikten öfver de germanska myternas episka ordning finnas vidare den gamla uppsatsen om Sibyllinerna och Voluspa m. m. samt ett index öfver hela verket.

Att vi ej med obegränsad tilltro ha kunnat följa Rydbergs utveckling af den ariska epopéen är af hvad vi ofvan yttrat uppenbart. Tyvärr måste vi kanske med ännu större skäl uttala detta omdöme äfven om den germanska hjältesagan, för hvilken vi förut sökt lämna en redogörelse. Att

börja med kan ej det sätt, på hvilket författaren kommit till sina resultater, betecknas såsom afgjordt lyckligt. Att specialister på det lingvistiska området kunnat finna tillfällen till åtskilliga anmärkningar, kan ju vara mycket förklarligt. Likaså kan ju lätt hända, att förf. vid tolkning af svårförståeliga ställen kunnat komma att stå ensam gent emot alla andra om sin mening. Men egendomligare förefaller det, att författaren så ofta begagnar kategoriska påståenden, där de skarpaste bevis varit af nöden, eller rent af ansett sig kunna förbigå saker, som talat emot författarens hypoteser. Så hvilar ju hypotesen om att Svipdagr skulle vara densamme som Saxos Otharus till stor del därpå, att han är densamme som den i Hyndluljoð nämnde Ottarr, hvaraf Otharus är en latinisering. Enligt Rydberg är Svipdagr-Ottarr son till Egill och Groa, men i Hynludljoð står, att Ottarr var son till Innsteinn och prästinnan Hledis. Nu återfinnes ej Innsteinn bland de många namn, som Rydberg för öfrigt ger Egill, men äfven om man antager detta ytterligare synonym, så kan Hyndluljoðs utsagor ändå ej förlikas med författarens uppgifter, ty i denna sång finnes ett långt stamträd öfver Ottarrs släkt. Visserligen yttrar sig Rydberg i ett annat sammanhang ringaktande om Hyndluljoðs auktoritet och om den »genealogi, som Hyndla uppdukar» (II, 263), men detta hindrar ej författaren att åberopa samma uppdukning, så ofta det passar. Om de grunder, på hvilka identifikationerna af hittills såsom skilda personligheter ansedda sagofigurer hvila, kan dessutom tilläggas, att de allra viktigaste, t. ex. den af jätten Tjasse med »urtidskonstnären» Volundr stå på så svaga fötter som splitter nya tolkningar af några mycket svårförståeliga ställen och uttryck hos ett par isländska skalder. Särskildt den nu omnämnda identifikationen har varit föremål för en ingående kritik af Wisén (Emendationer och exegeser till norröna dikter, I—III, Rektorsprogram 1886—1888), hvari Wisén framhåller, att Rydbergs tolkning af de ställen, på hvilka han grundar sin uppfattning, ej blott är ny utan äfven oriktig. Ej det ringaste stöd, säger Wisén, finnes för den åsikten, att Tjasse skulle ägt någon konstnärlig förmåga, ej heller att han tidigare stått i något vänskapsförhållande till gudarne. Den i sig själf ej mycket tilltalande samman-

smältningen af en jätte och en konstfärdig smed torde sålunda vara obefogad. Men det är så, att får man väl upp en knut, så är det ej sedan svårt att haspla upp hela virkningen.

Och just det är det mest betänkliga, att identifikationerna på detta sätt ofta äro företagna mellan varelser af fullkomligt olika kategorier. Hvem kan t. ex. tro, att det gamla Eddakvädets onde och girige, jordiske konung Niðuðr är densamme som den vise jätten Mimer, eller att den i de isländska källorna såsom en anspråkslös bonde skildrade Egill är en naturverkmästare. I andra bandets afdelning »Till mytologiens metodik» utvecklar och försvarar Rydberg närmare sitt förfaringssätt. »Den mytologiska forskningens reala metod består, såsom förut påpekats, däri, att man jämför myternas episka innehåll och af sammanhanget mellan momenterna i de jämförda föremålens innehåll sluter till ett sammanhang mellan de jämförda myterna själfva, samt af identiteten i där uppträdande personers karaktersdrag, släktskapsförhållanden, omgifningar, vänner, fiender, äfventyr, sluter till dessa personers identitet.» Detta är hvad Rydberg kallar konvergensprincipen eller den reala identifieringsmetoden, utan hvars användande mytologien aldrig skall varda en vetenskap. Vidare, den nordiska mytologien har en särdeles rik synonymi, men en obetydlig homonymi. Oden har många namn, men det finns ej mer än en gud, som heter Oden, likasom det blott finns en Balder o. s. v. Om därför t. ex. namnen Groa och Svipdagr förekomma kombinerade i två af de tre källor, som berätta något om en Groa, så konvergerar detta mot att den ena källans Groa och Svipdagr varit samma personer som den andra källans, och vi äga då rätt att komplettera berättelsen ur den ena med berättelsen ur den andra.

Ehuru det kanske vore orätt att säga, att identifieringsprincipen, försiktigt och med måtta använd, alltid skulle vara oanvändbar, torde den likväl ej betyda så mycket, som Rydberg anser. För det första är det ej alldeles riktigt, som Rydberg säger, att den nordiska eller germanska mytologien endast känner t. ex. en Balder. Detta är endast partielt riktigt, så till vida som begreppen om denna och väl äfven

om andra gudomligheter kunna hafva växlat. Då jag ej kan påstå, att Balder hos Snorre har samma karakter som Balder hos Saxo, så är det ock oriktigt att säga, att det är samme gud, då begreppet om honom har förändrats och en ny person skapats af den gamle. Om gudinnan Frigg under tidernas lopp har identifierats af nordborna själfva med gudinnan Jord, emedan bägge voro Odens gemåler, så är det därför ej tillåtet att säga, att alla de egenskaper, den ursprungliga jord-gudinnan hade, äfven tillkomma den senare uppträdande och utbildade Frigg och tvärt om. Men för det andra, äfven om en mytisk gestalt ej har uppkommit genom sammansmältning af flera utan ursprungligen varit enhetlig, så måtte väl det vara ett allbekant sakförhållande, att en historia nästan aldrig berättas fullt lika. Vissa namn kunna till och med helt enkelt hafva varit favoritnamn, om hvilka på olika ställen olika historier utbildats, som därför ej få föras tillsammans till en välordnad episk cykel. Om dessutom en af de använda källorna är författad på 900-talet, en annan på 1500-talet, hvilken blir då sannolikheten för, att dessa bägge skola kunna samtidigt användas till uppställande af en mytisk-heroisk epopé. En noggrann källkritik är den första och enklaste vetenskapliga fordran.

Om vi således å ena sidan måste opponera oss mot de medel, genom hvilka Rydberg velat vinna sin åtrådda episka enhet och tillgodose den mytologiska logikens fordringar, så kunna vi å andra sidan ej fullt erkänna, att detta mål är nådt. En del saker gestalta sig nästan mera ologiskt än de i själfva verket behöfva ha gjort. Endast ett par exempel! Mimer, denne store urkonstnär, vaktaren af skaparekraftens källa, Mimer, som ger Oden hans skaparekraft och hans visdom, härskaren öfver odödlighetslunden är ej själf odödlig, så vidt en nordisk mytperson kunde vara det, d. v. s. till Ragnarök. Han »mördas», och sedan han »förlorat lifvet», »balsamerar» Oden hans hufvud. Eftersom germanerna kunnat ha en så inträngande och originell uppfattning af människans beståndsdelar, ha de väl äfven haft någon föreställning om de öfriga varelsernas. Hvad var nu en urtidskonstnär och jätte sammansatt af för elementer? Om ej Mimers personlighet totalt förintas, hvilket skulle strida mot Rydbergs eget

påstående (I, 326), att »myten har gifvit åt jättarne så väl som åt människorna ett lif efter detta», så skall han väl efter sin första död å nyo uppträda på något ställe. Från underjorden är han försvunnen, i Asgard kan han ej vara, ty då skulle Oden ej behöfva balsamera hans hufvud. Återstår, att han utan hufvud vankar kring i Niflhel bland sina värsta fiender, bland menedare och mordvargar. Är detta meningen?

Invånarne på Hels elyseiska marker äro asmegirna Lif och Leifthraser och deras ättlingar, men dessutom äfven de bortgångna kvinnorna, barnen och de fredliga yrkenas idkare. Vid Ragnaröksstriden hafva dessa, ovana att bruka svärdet, ej sin plats i einherjarnes led och bida därför med de väntandes ångest stridens utgång. Mimers och Urds lycksalighetsriken stiga efter världsförstörelsen ur hafvet. Sålunda skulle de krigiska germanerna i själfva verket trots allt, som kan tala däremot, låtit väl de flesta af sina gudar och alla sina krigare omkomma vid världsförstöringen, men däremot kvinnor och barn öfverlefva den. Och vidare, om dessa sparades, så följer däraf, att den nya jorden befolkades dels af Lif och Leifthraser och deras ättlingar, hvilka enligt Rydberg aldrig dött, utan voro i Hel intagna lefvande människor, dels äfven af åtskilliga dödas själar, eller huru man nu må kalla de tre beståndsdelar, som där vistades. Är detta mytologisk logik?

Låtom oss dock ponera, att de delar, som synas oss bestämdt strida mot antagandet, att en episk klarhet och reda verkligen vore åvägabragt, möjligen skulle kunna omarbetas och det hela ordnas och allt väl beställas, kunde då ett sådant resultat från andra synpunkter sedt vara rimligt? Att den germanska mytologien i de isländska uppteckningarna så skulle föreligga, därom är ju inte fråga, utan där ha vi ju, äfven efter Rydbergs uppfattning, endast mer eller mindre söndersprängda rester af det forna stora systemet. Men har nu detta stora system någonsin kunnat vara en möjlighet? Svaret måste utfalla nekande. Det skulle hafva förutsatt ej blott en jämn och på alla håll likartad utveckling utan rent af en fortgående andlig växelverkan, som man omöjligen kan tänka sig hos ett urfolk sådant som det germanska, som måste hafva varit utan skrifkonst och utan

centrala bildningsanstalter, ett folk som varit spridt öfver en vidsträckt yta, där det andliga och litterära sambandet således ej kan ha varit af så storartad beskaffenhet som för ett dylikt system skulle erfordrats. Till och med i indernas heliga böcker få vi ej, enligt Max Müller, söka något sammanhängande system, och inderna hade ändå, hvad germanerna, så vidt vi veta, ej hade: en fullt utbildad mäktig prästkast, i hvilkens intresse det naturligtvis skulle legat att söka systematisera myterna.

Äfven om vi skulle medge, att forngermanerna 2000 år före Kristus ägt nog stort förstånd för att kunna sammanhålla ett epos af så invecklad natur, som det, hvilket föreligger i Rydbergs 154 nummer, så finna vi i alla fall, att saken ej alls beror på detta. Ej ens den invändningen, att mytstoffet såsom religion ej varit så starkt underkastadt förändringar som profanberättelser, kan ha någon kraft. Se t. ex. den kristna religionen, som dock ända från början haft skrifna urkunder, har ej den förändrats under tidernas lopp, och har den ej splittrats i otaliga sekter, hvilka ha hvar och en sin uppfattning utan att mer än i några ytterst få, enkla punkter stämma öfverens. Och huru skulle det taga sig ut, ifall en person om tusen år utan hänsyn till den kristna religionens historiska utveckling företoge sig att ur nu befintliga olika kristna lärosystem försöka framställa en i alla detaljer fullfärdig och homogen kristen urreligion och så styrka detta med att säga: inte få vi tro, att våra förfäder voro sådana idioter, att de ej kunde sammanhålla sitt religionssystem i enhetligt skick. Här är således fråga om något helt annat än »hjärnblödhet».

Vi måste därför fortfarande fasthålla vid, att det enda verkligt vetenskapliga begripandet af mytologien är det, som uppstår genom en noggrann analys af dennas enskildheter, genom en regress till de ursprungligaste, enklaste elementerna, genom ett under noggrannare källkritik fortsatt aktgifvande på, huru dessa utvecklas, huru främmande elementer tillsättas, huru motsatserna någon gång lösas, men oftare stå ologiskt och fantastiskt bredvid hvarandra. Och om detta program torde väl alla mytologer numera vara ense.

Trots all den väldiga beläsenhet och det skarpsinne, som Rydbergs arbete röjer, måste också vi i det stora hela förena oss med de utländska recensenter, som säga, att Rydbergs undersökningar »sind zum grossen Theile keine streng wissenschaftliche Behandlung der Mythen, sondern geistreiche Constructionen eines Dichters» (Detter), att de ligga »abseits vom Wege der gemeinen Forschung» (Mogk), och att »unserer Wissenschaft nicht viel Nutzen daraus erwachsen werde» (Meyer).

Och det är ej svårt att säga detta till en person, som har gjort så mycket som Rydberg, som har varit och ännu är för hela nationens andliga utveckling af en så stor betydelse som han. Äfven detta arbete innehåller många enskildheter, värda det största erkännande, och mången mytolog har fått glädja sig åt att hafva dragit färre strå till den gemensamma stacken, än Rydberg här gjort. Men det är mot den i arbetet uttalade pretentionen på att ensam representera vetenskapen, som protest måste inläggas. *Amicus Plato, sed magis amica veritas.*

Vilhelm Erik Svedelius.

Tal hållet vid det akademiska förbundets i Upsala minnesfest den 29 mars 1890

af

S. J. Boëthius.

Ungdomen är minnesgod för bevisad välvilja. Detta gäller först och främst om den tidiga ungdomen — barndomen. Vända vi blicken tillbaka mot vårt lifs morgon, torde de flesta af oss finna, att bland våra äldsta, bäst bevarade minnen framstår bilden af någon äldre vän, som genom att skänka barnet ett välvilligt intresse lyckades vinna dess kärlek och förtroende. Men detsamma gäller också om den mera framskridna ungdomen, ungdomen i egentlig mening. Denna tid är en brytningstid, då känslor och intryck i öfversvallande rikedom liksom trängas och kämpa med hvarandra för att lämna material åt den pågående karaktersutvecklingen. Då äro de unga i hög grad i behof af sympati och äfven mången gång af ett kraftigt stöd, och därför pläga de äfven i tacksam hågkomst förvara dem, som ägt den visserligen ej åt alla beskärda förmågan att förstå deras kamp och kunna visa dem vägen till seger.

Den minnesfest, vi i afton begå, ger vid handen, att bland den studerande ungdomen vid Upsala Universitet en tacksamhet af detta slag kan göra sig gällande, ty *Vilhelm Erik Svedelius*, han ägde mer än de flesta den gåfvan att vara en dylik ungdomens vän, och — hvad mera var — han brukade den, så länge krafterna det tilläto, med aldrig sviktande kärlek och plikttrohet, och så har åtminstone jag fattat meningen med denna högtidlighet, att hvad därmed i synnerhet afses är att bringa den bortgångnes minne ung-

domens tack för denna sida af hans lifsgärning. Att just jag blifvit anmodad att vid detta tillfälle föra det akademiska studentförbundets talan, har jag också ansett bero däraf, att den lyckan varit mig beskärd att under min egen ungdom få värmas och ledas af hans ädla personlighet, och därför har jag ej häller trott mig böra undandraga mig att efterkomma denna uppfordran. Man skulle till och med kunna säga, att det ännu mer borde tillhöra oss äldre att anordna minnesfester öfver Svedelius än den ungdom, som nu lefver sitt unga lif vid denna högskola, ty ni, mina herrar, ni hafven i allmänhet ej såsom vi stått under det omedelbara inflytandet af hans personliga umgänge; från det stora flertalet af eder hade ålderdomens bräcklighet stängt honom, redan innan döden upprest den oöfverstigliga skiljemuren. Och dock är det äfven å den nuvarande studentgenerationens vägnar som jag kan tala. För alla dem, som här i anda och sanning lefvat eller nu lefva studentens lif, för dem betyda ej orden »Upsala studenter» den ena eller andra årsafdelningen, utan en ideell personlighet, hvars lif ej är bundet vid växlande generationer. Den mogne mannen, ja åldringen, som i sin ungdom organiskt ingått i denna personlighet, han känner sig alltid i någon mån som student, ty för att ansluta oss till Svedelii ord:[1] »Det är ungdomens gudomliga makt att göra den gamle ung» och studentlifvets ungdomsande, där den en gång funnits, han kan »lefva under kala hjässor», han kan »röra de grå håren så väl som han spelar i ynglingens yfviga lockar och speglar sitt anlete i kindernas friskaste rodnad». I denna mening tror jag, att de äro många, som på sig kunna våga tillämpa skaldens intryck från den kanske stämningsfullaste af våra studenthögtidligheter:

»Så ofta som uppför backen
å nyo det böljar hvitt,
han känner att Valborgselden
den varder han aldrig kvitt.»

Och på samma sätt känner hvarje närvarande studentgeneration sig solidarisk med de gångna. Är det ej så, att

[1] Tal i Studenterlunden i Kristiania vid studentmötet 1852. Smärre skrifter II s. 141.

när vi läsa om forna studenthögtidligheter långt förrän vi voro här, är det ej så, att vi då glömma, att de, hvilka vid dessa tillfällen läto sig ryckas med af stundens hänförelse, redan äro åldrade män eller kanske länge sedan lagt sina hufvuden till ro, är det ej så, att då för oss framträder blott bilden af en ungdomsskara, af hvilken vi själfva känna oss såsom medlemmar, ungdomen vid detta universitet, alltid densamma, alltid lika ung, fastän individerna åldras och dö? Men förhåller det sig så, då kan också en efterföljande studentgeneration tala i de föregåendes namn, känna sig ha del i en kärlek, som närmast kommit dessa till del. Därför, då de studentgenerationer, som *personligen* fingo mottaga uttrycken af Svedelii varma intresse för studenterna, ej äro i tillfälle att själfva härför bringa honom *studentens* tack, bringas honom nu i stället genom denna enkla minnesfest ett sådant tack ur de led, som för närvarande bilda ungdomshären, till tecken däraf, att en kärlek sådan som den, han ägnade den studerande ungdomen vid Upsala universitet, kräfver ett erkännande från ungdomen såsom sådan. Men ej blott såsom representanter för den här studerande ungdomen i allmänhet, utan ock för sin egen del hafva de nuvarande studenterna skäl att ära Svedelii minne. Hans inflytande på ungdomen var nämligen ej bundet vid hans personliga umgänge; den ande, som gjorde detta värderikt, lefver nämligen i hans skrifter, och i åtskilliga af dessa vänder han sig till studenterna i allmänhet, oberoende af den tid de tillhöra. Jag behöfver i detta hänseende blott nämna hans märkliga »afsked till studenterna», när han frånträdde sitt akademiska lärarekall. Den kärlekseld, som han dittills under det personliga umgänget haft tillfälle att liksom i spridda strålar låta utgå öfver de unga, sökte han här samla till en enda stor låga. Det var summan af den lefnadsvishet han inhöstat för de ungas räkning, som han nedlade i denna skrift, och hans mening var att därmed kunna gagna likaväl den ungdom, som nu fyller eller framdeles kommer att fylla de akademiska lärosalarna, som den, hvilken då bragte honom sin tack för god vakt.

Men om det sålunda framför allt är åt minnet af Svedelius såsom ungdomens vän och särskildt såsom vän af ung-

domen vid denna högskola, som vi i afton bringa vår hyllning, så kunna vi dock ej underlåta att på samma gång vidröra hans betydelse äfven i andra hänseenden, och detta så mycket mindre, som det just var genom de andliga resurser, som arbetet i vetenskapens tjänst, arbetet på hans egen personliga utveckling beredde honom, som han blef i stånd att verka så upplyftande och förädlande på de unga.

Härvid ligger då närmast till hands att tänka på hans verksamhet såsom akademisk lärare vid detta universitet. Att denna var i hög grad betydelsefull är ett faktum, som ej ens kan försvagas af Svedelii eget påstående i anteckningarna om sitt lif, att hans föreläsningar ej voro talrikt besökta. Detta må i någon mån hafva varit förhållandet under hans sista professorstid, då de offentliga föreläsningarna härstädes på grund af åtskilliga förhållanden, hvilka det nu ej är tillfälle att utreda, i *allmänhet* besöktes mindre än som kunnat vara önskligt, och då dessutom ålderdomen, som hos honom onekligen lät sig märkas ganska tidigt, kanske i någon mån försvagat hans kraft. Erfarenheten från denna tid, som stod frisk för hans sinne, när han nedskref sina minnen, har antagligen framkallat detta missmodiga yttrande, men visst är, att under den föregående tiden den Skytteanska lärosalen ofta hade svårt att rymma åhörareskaran, och exempel förekommo på, att den måst utbytas mot en rymligare lokal. Och hvad ännu viktigare är: Svedelii lärareverksamhet var i hög grad lifgifvande för det statsrättsliga studiet vid detta universitet och har på hela den statsrättsliga bildningen hos vårt folk utöfvat ett inflytande, som knappast kan skattas nog högt. Hvem har åtminstone ej hört talas om dessa hans »anteckningar för akademiska examina i statskunskap», hvilka ursprungligen utarbetade till föreläsningar, sedan utgåfvos på trycket och voro samt, ehuru nu af annan man lämpade efter förändrade tidsförhållanden, ännu äro enastående inom vår litteratur? Ej många akademiska läroböcker torde hos oss hafva haft så många läsare, hafva studerats med så lifligt intresse och så mäktigt influerat på det allmänna bildade åskådningssättet som detta arbete. Så väl genom dem som genom sina föreläsningar för öfrigt i statskunskap har Svedelius hos ett ej ringa

antal af dem, som nu i vårt land utöfva en offentlig verksamhet, ingjutit denna aktning för och kärlek till lagbunden frihet, som utgjorde begynnelsen och slutet af hans politiska visdom.

Och dock, huru kraftigt Svedelius än verkade såsom lärare i sitt egentliga läroämne, torde dock hans verksamhet på historiens fält varit ännu betydelsefullare. Men är då Svedelius att räkna till de stora epokgörande andarne inom historiens område? Själf var han snarare benägen att underskatta än öfverskatta hvad han inom detta uträttat. Oss tillhör det att söka göra honom rättvisa, men också blott rättvisa, ty en dålig hyllning skulle det i sanning vara åt en man, så fri från all fåfängans flärd, så nästan ängsligt mån om att ingen oförtjänt ära skulle komma honom till del, som han både i umgänget och sedan i sina självbiografiska anteckningar visat sig, en dålig hyllning, säger jag, skulle det vara åt en sådan man, ifall här smickrets röst finge ljuda. En ledning för att bestämma Svedelii plats i vår historiska litteratur torde lämpligast vinnas, om vi kasta en blick på några olika slag af historieskrifning.

I hvarje historieskrifning, som förtjänar att benämnas vetenskaplig, ingår först och främst ett noggrant studium af källorna, förenadt med en samvetsgrann undersökning af deras halt och ett omsorgsfullt vägande af deras vittnesbörd. Stannar historieforskaren också blott härvid, så förtjänar han dock till fullo namnet vetenskapsman; genom dylika detaljundersökningar hafva vackra, ja lysande resultat vunnits åt vetenskapen, villor hafva skingrats och nya sanningar hafva framdragits i ljuset. Men visserligen är ett dylikt detaljarbete blott förberedande. Materialets framskaffande och bearbetande är ej målet; det är blott förutsättningen för att en byggnad skall kunna uppstå, hvars stolta skönhet tjusar ögat och höjer sinnet. Svedelius var långt ifrån att underskatta betydelsen af denna blygsamma, men aktningsvärda historieforskning; han skulle ej varit en historisk vetenskapsman, om han undandragit sig att själf lägga hand därvid, och han har också åstadkommit värderika arbeten i denna väg. Men egentligt road däraf var han icke och tyckes, att döma af sin egen utsago om den svårig-

het, som arkivskrifning alltid vållade honom, ej häller ägt egentlig fallenhet därför. För att förstå hans egentliga betydelse såsom historiker behöfva vi vända oss till hvad man skulle kunna kalla de högre arterna af historieskrifning. Förenar historieforskaren med noggrannhet i detaljforskningen en skarp psykologisk blick och förmågan att lefva sig in i förgångna tiders åskådning samt att fatta händelserna i deras inre sammanhang, och mäktar han att af en hel epok i ett folks eller i mänsklighetens lif gifva en klar, lefvande och uttömmande skildring, hvari alla dessa olika moment kommit till heders, då uppstå dessa den historiska vetenskapens mästerverk i den stora stilen, genom hvilka forntiden i objektiv åskådlighet rullas upp för våra blickar och eftervärlden får se åtminstone en skymt af den lagbundna ordning, som gör sig gällande i mänsklighetens utveckling, fastän samtiden, som står midt i händelsernas mångfald och ryckes med af lidelsernas ström, vanligen ej mäktar urskilja densamma. Böra nu endast de, som åstadkommit verk af detta slag, räknas till historieskrifningens heroer, då kan Svedelius icke tillerkännas en plats i deras krets, ty dylika arbeten har han ej efterlämnat. Detta kan bero däraf, att hans ämbetsgöromål ej gåfvo honom tid därtill; en orsak kan ock vara hans anmärkta svårighet för arkivforskning; den förnämsta förklaringsgrunden torde dock vara att söka däri, att han mindre hade sinne för det objektiva sammanhanget än för det personliga inom historien. Själf kände han det som en väsentlig brist, att han ej tagit del i denna mera omfattande historieskrifning, och han ville på grund däraf knappast tillerkänna sig själf rätt att kallas historieskrifvare. Och dock fanns det en art af historiskt författareskap och därtill en sådan, som med fullt skäl kan räknas till de högre, hvari han utvecklade en verklig storhet.

Hvaruti denna bestod framstår klarast, om vi för ett ögonblick fästa vår uppmärksamhet på en öfverdrift, hvartill en historisk skola i våra dagar låtit föra sig af det i och för sig berättigade sträfvandet att söka sammanhanget och lagbundenheten i historien. Denna skola anser, att de historiska företeelserna äro produkter af andra sådana eller, hvilket är detsamma, att de historiska karaktererna lika

väl som de historiska händelserna böra förklaras ur tidsförhållandena. I denna uppfattning ligger en viss grad af sanning. Tidsförhållandena äro utan tvifvel viktiga faktorer i utvecklingen; genom att personer och händelser sättas i relation till dem kan mycket förklaras, och när denna metod användts af skarpsinniga och genialiska forskare, sådana som den franske historikern Taine, hafva tack vare densamma verkligt lysande resultat uppnåtts. Men detta åskådningssätt innehåller ej hela sanningen.

Ordspråket, att hvar människa är barn af sin tid, som af denna skola upphöjts till allmängiltig regel, gäller ej obetingadt. Det har dock alltid funnits människor, hvilka liksom brutit sig igenom tidsomständigheterna, som ställt sig i bestämd opposition mot sin tids hela åskådningssätt; det kan hända, att de härvid lyckats ombilda detta, det kan ock hända, att de dukat under för denna motsats, men vare sig det ena eller andra inträffat, bevisar dock deras tillvaro, att hos människan en inre kraft måste finnas, som ej är produkt af den omgifvande andliga atmosfären. En uppfattning af den historiska utvecklingen, som ej inrymmer någon plats åt denna inre kraft, åt *själfva personligheten*, blir därför nödvändigt ensidig och skef, och det är till detta fel, som nämnda skola gjort sig skyldig. I första häpenheten öfver, att vissa lagar för utvecklingen visa sig kunna abstraheras fram ur de historiska förutsättningarna, har hon trott, att dessa lagar utgöra hela det maskineri, som drifver tidens ur, ehuru de blott äro så att säga enstaka kuggar däri. Vissa konsekvenser, hvartill hon förts eller som följa af hennes premisser, äro också sådana, att de uppröra vår känsla eller visa sig oförenliga med erfarenheten. Enligt hennes betraktelsesätt måste nämligen hela den historiska utvecklingen blifva en blott naturnödvändighet och den mänskliga ansvarigheten försvinna; vi skulle lika litet kunna känna sympati för en historisk personlighet och hans verk, som man kan känna sådan för resultatet af en kemisk process; ja, för så vidt de förutsättningar, under hvilka vi lefva, äro andra än de, under hvilka förgångna tiders människor utvecklade sig, skulle dessa till oss ej stå i någon som helst

andlig gemenskap; vi och de skulle knappast vara kommensurabla storheter.

Till en dylik uppfattning stod Svedelii sätt att se historien i en afgjord motsats. Han var öfvertygad om, att utvecklingen framgår ur brytningen mellan den mänskliga viljan och de yttre omständigheterna och att därför personlig ansvarighet finnes. Ehuru de sedliga idealerna så till vida äro relativa, att deras yttre form kan i åtskilligt växla med tidehvarfven, fann han dock i sedligheten själf, d. v. s. i viljans riktning på det goda, en konstant norm, efter hvilken alla människor kunna dömas, och därför kunde han också antaga tillvaron af något allmänmänskligt, som ej af någon tidernas omskiftelse låter sig utplånas, och i kraft hvaraf den ena tidsåldern kan känna sig liksom hafva del i en annans lif. Men det var ej nog med, att Svedelius hade en dylik uppfattning, hvilken ju äfven delas af många andra både historici och icke-historici. Det egendomliga hos honom var, att just detta allmänmänskliga framför allt intresserade honom, att den uppgift, hvilken mer än någon annan lockade honom såsom historiker, var att intränga till detta, det innersta i de historiska personligheternas lif för att sedan kunna låta dem för eftervärlden framstå till föredöme eller varning. Och denna uppgift förmådde han också lösa på ett mästerligt sätt.

Med öfvertygande kraft låter han oss känna, att den fordran, som lifvet ställde på riddaren i brynja och hjälm, på statsmannen i burgundisk dräkt eller frihetstidens rådsmantel, egentligen icke var någon annan än den, som ställes på oss själfva, nämligen att handla efter samvetets bud och högre än allt på jorden älska det land som sett oss födas. Af Gustaf Adolfs karaktersutveckling gaf han en sådan bild, att den för hvarje yngling med ädel håg står fram såsom ett upplyftande ideal, och de tankar, som tänktes af Gustaf Vasa, då han i Dalarnas skogar »bar sorgen» för Sveriges framtid, dem återgaf han så, att de för alla tider kunna tjäna såsom den kraftigaste maning till dådrik fosterlandskärlek och aldrig sviktande förtröstan på honom, »som förmår att slå den starke till stoft och gifva segern genom den värnlöses arm». Men fastän han sålunda liksom ryckte

fram forntidens lif till nutidens, må man ej tro, att han offrade den historiska troheten. Hans skildringar hvilade tvärt om på den noggrannaste undersökning af det för honom tillgängliga historiska materialet, på en verkligt lärd forskning. På samma gång som han var sedelärare var han alltid verklig vetenskapsman, men han förstod i ovanlig grad att låta resultaten af sina vetenskapliga mödor framträda i en sådan form, att de snart sagdt för alla blefvo njutbara.

Och härmed hafva vi då funnit det område inom historieskrifning, som var Svedelii egentliga, nämligen den *biografiska monografiens*, och det framställningssätt, som bäst passade honom, nämligen ett *populariserande med etiskt syfte*. Andras begåfning må ligga åt annat håll; detta var den för honom egendomliga, och genom att följa dess ledning uppnådde han verklig storhet såsom häfdatecknare. Ty huru stort det än må vara att kunna gifva en objektiv bild af en hel tidsepoks lif, en verklig storhet ligger dock äfven i detta att hafva låtit häfdens mäktiga gestalter framstå för eftervärlden såsom lefvande vittnesbörd om det rättas makt, såsom lefvande maningar till troget arbete i idéernas och fosterlandets tjänst, att i högsta mening hafva gjort historien till denna *magistra vitæ*, denna läromästarinna för lifvet, som de gamle älskade att i henne se. Också har Sveriges folk vetat att uppskatta detta hans verk. Med hänförelse mottogos hans historiska skildringar i de vidsträcktaste kretsar, särskildt när de i talets form framburos af hans egendomliga och storslagna vältalighet, och tacksamt har fosterlandet tillerkänt honom en hedersplats bland skildrarne af sina ärorika minnen.

Och i detta Svedelii historiska författareskap har man enligt min uppfattning också att söka det medel, hvarigenom han kraftigast verkade på ynglingasinnet. En stor del af hans historiska tal hölls inför auditorier af studenter. Till dem älskade han i synnerhet att låta historiens bilder tala maningens och varningens ord, och på detta sätt torde mer än ett ädelt beslut hafva tändts, hvaraf fosterlandet sedan fått skörda frukten.

Den psykologiskt etiska riktningen i Svedelii historiska författareskap stod i närmaste öfverensstämmelse med hans

lifsåskådning i allmänhet. Det har sagts om Gustaf II Adolf och kan tillämpas på det stora flertalet af den svenska storhetstidens bildade män, att deras bildning var »en äkta protestantisk, sådan den framgått ur reformationen och humanismen i förening. Bibelns lärdomar utgjorde de fasta normerna, kring hvilka slöto sig exemplen ur den klassiska fornåldern.»[1]

Detsamma gäller i viss mån om Svedelius, och detta icke blott så, att den undervisning, som under barndoms- och ungdomsåren kom honom till del, förnämligast var grundad på bibeln och klassisk litteratur — detta var ju förhållandet med flertalet af hans samtida —, utan förnämligast så, att den lifsåskådning, han ur dessa bildningselement åt sig utvecklade, blef en man kan säga: gammalprotestantisk-humanistisk. Den kamp af tvifvel och oro, som så mången yngling i vår tid måste genomgå för att komma till en bestämd religiös öfvertygelse, har han, enligt hvad han själf betygat, aldrig behöft utkämpa, utan liksom våra förfäder tog han den protestantiska kristendomen från början såsom en afgjord sak, liksom de fattade han också religionen i äkta humanistisk ande, ej såsom en mörk och dyster makt, som skall vända oss bort från lifvet utan fastmer såsom den kraft, hvilken först rätt kan sätta oss i stånd att lefva ett sundt och dådkraftigt lif. Och då denna protestantisk-humanistiska lifsåskådning, om också en nyare tid äfven må kräfva andra bildningselement, dock är själfva den urgrund, hvarpå den svenska bildningen hvilar, så torde häri ligga en förklaring till det starkt nationella draget i Svedelii skaplynne liksom ock till hans förmåga att förstå de mäktiga karaktererna från vår storhetstid. Men med detta, att han på grund af denna sin lifsuppfattning var lifligt genomträngd af den öfvertygelsen, att i hvarje människa finnes ett gudomligt innehåll, som det åligger henne att realisera i denna världens former, sammanhängde säkerligen i väsentlig mån hans lifliga intresse för det rent mänskliga, för det personliga i historien. Och äfven hans intresse för ungdomen hämtade helt visst näring ur samma rot: på

[1] Weibull: i *Sveriges historia från äldsta tider till våra dagar*, IV, s. 22.

grund däraf såg han i hvarje yngling en förhoppning om ett ädelt mänskligt lif, och att kunna bidraga till, att denna förhoppning blefve en verklighet, framställde sig därför för honom såsom en den skönaste uppgift.

Kanske kan dock äfven en yttre omständighet hafva haft sin del i denna hans förkärlek för de unga. Svedelius har i sina minnen antydt, att han till sin natur var förbehållsam och ej älskade att träda i ett intimare förhållande ens till dem, som kunde kallas hans vänner. Med anledning häraf skulle det möjligen kunna förefalla, som om han, hur varmt hans hjärta än klappade för människor i allmänhet, dock ej hade något behof af så att säga individuell ömhet och förtroende. Det egendomliga kapitlet i hans biografiska anteckningar, hvaröfver han satt tecknet G. S. L., har dock uppdagat för världen, att han tvärt om i hög grad hade ett sådant behof, ehuru han, när den rena ungdomsvänskap, hvari det sökt sig uttryck, bröts af döden, slöt det inom sig själf och liksom koncentrerade det på den bortryckte vännens minne. Man må, om man så vill, i detta moment af hans själslif se en psykologisk gåta, ja en abnormitet, det vittnar dock äfven det om en ovanlig sinnets renhet och högstämdhet, och den tanken har trängt sig på mig, att detsamma i själfva verket kan hafva bidragit till att utveckla en af de ädlaste sidorna af hans personlighet. Ty skulle det ej kunna vara möjligt, att just detta, att mannens och gubbens innersta själslif liksom koncentrerade sig omkring en ädel ynglings gestalt, haft sin del däri, att ungdomen i främsta rummet blef ett föremål för hans kärlek? Kan *det* ej utgöra en förklaringsgrund till hans ifver att med ädla ideal fylla de ungas sinnen? Skulle man ej kunna tänka sig, att han liksom känt ett behof af att på detta sätt utveckla de ynglingar, med hvilka han kom i beröring, till öfverensstämmelse med den ideala ynglingabild, hvarmed hans tankar så mycket sysselsatte sig? I sådant fall har denna ungdomsvänskap, hvars blomstring blef så kort, dock satt frukter, som blifvit många följande ynglingagenerationer till välsignelse.

Så har vår tanke återförts till det som utgjorde vår utgångspunkt: Svedelii förhållande till den studerande ung-

domen. Några få antydningar tjänande att belysa beskaffenheten däraf må afsluta denna teckning.

Härvid träder oss först och främst till mötes hans lefvande medkänsla för ungdomens glädje och sorg. »Där ligger», yttrade han vid ett tillfälle, »i ungdomslynnet en alldeles egen mottaglighet för glädjens intryck. Denna sinnesstämning har sitt upphof i den känsla af friskhet och kraft, som genombrusar organismen så till kropp som själ i den ålder, då man begynner känna, att man äger en själfständig verksamhetsförmåga. Det är en glädje utan mått och som ej låter sig med talets ord beskrifvas, då man kastar de lystna blickarna framåt

in i sin framtid, ett förtrolladt land,
som ligger blånande vid himlens rand
med äreportar och med gudastorlek,
och silfversvanor simma på dess floder,
och åren springa i bevingad dans,
och ek och lager bjuda ut sin krans.»

Men så kunde han också tala om fattigdomens pröfningar för den yngling, »hvars själ genomtränges af bildningsbegäret», som »känner, att han äger andens kraft, som kan eröfra framtidens besittning — om blott han ägde bröd för dagen»[1]. Och mer än en gång återkom han i sina tal till denna »ynglingahjärtats melankoli», som hos somliga ynglingar »vill äta på hjärtat midt i glädjens ålder».[2] Men i denna medkänsla låg intet af den missriktade ömhet, som klemar med ungdomen och lägger hyende under dess svaghet. Hans anteckningar visa, att nästan intet var honom så olidligt som åsynen af en själfsvåldig ungdom, och huru han ville, att den unge skulle känna sig såsom en ansvarig människa, visar följande yttrande i det nyss citerade studenttalet, ett yttrande som äfven må bestyrka hvad jag förut anfört om hans uppfattning af individens ansvarighet i allmänhet: »Det är ett inre sammanhang mellan åldrar och tider, ett soli-

[1] »Om nationsföreningar och studentlif, föredrag inom Västmanlands och Dala nation vid upsala Universitet den 25 november 1871.»

[2] »Om konung Gustaf II Adolfs karaktersutveckling» s. 22.

dariskt ansvar hos forntid och nutid och framtid för mänsklighetens utveckling i det hela, men detta förhållande upphäfver icke den domen, att den endast, som syndar, skall dö!... Studenten är till den ålder kommen, då det icke passar att krypa bakom busken, när det gäller att bära en fri mans ansvarighet för gärningen — det skall vara något af lejon uti honom — och han är också kommen till den bildningens ståndpunkt, att han bör begripa

> hvad rätt och ärligt är,
> hvad kyskt, hvad ljufligt lyder,
> hvad dygdens stämpel bär,
> hvad ung och gammal pryder.

Han bör kunna begripa skillnaden mellan rätt och orätt, emellan dygd och last, emellan anständighet och oskick.»

Hvad jag nu anfört till belysande af Svedelii förhållande till studenterna är hämtadt ur hans offentliga föredrag, men det var ej blott från talarestolen och katedern, som han sökte inverka på dem, utan ock i det förtroliga umgänget. Ett tillfälle därtill erbjöd honom i främsta rummet kamratlifvet på Västmanlands och Dala nation, där han i sina yngre år flera gånger var kurator och i sina äldre inspektor. Det ligger nästan i sakens natur, att en man af så gammalsvensk riktning som Svedelius skulle hysa en stark känsla för hembygden. Att så var fallet, har han ock med starka och vackra ord betygat i sina minnen, därom vittna ock hans många »rundresor» i Västmanland och Dalarna. För dem, som ej närmare kände honom, kunna dessa färder synas såsom tämligen betydelselösa tilldragelser. Att de ej tedde sig så för honom, framgår af den noggrannhet, hvarmed han inregistrerat dem i anteckningarna öfver sin lefnad. Genom dem hämtade hans ande i själfva verket ny lifskraft liksom sagans jätte genom beröringar med den moderliga jorden, och genom dem förstod han tillika att i hemprovinsen hålla intresset vaket för det studentsamfund, hvars medlemmar därifrån ledde sina anor. Hvad han i själfva verket var för detta samfund, torde också vara så allmänt bekant, att det här ej behöfver närmare utvecklas. Men för allt ensidigt kotteriväsende var Svedelius främmande, och huru högt han än älskade hembygdens studentförening, lät han sig dock ej

stängas inom dess gränser. Hvar helst tillfälle bjöds honom att umgås med studenter, samlade i ett aktningsvärdt syfte, vare sig detta var ett allvarets eller ett glädjens, infann han sig gärna. Han, den strängt nationelle, var i sina yngre år en af de ifrigaste förkämparne för den då framträdande tanken att åstadkomma en gemensam studentförening, och en af de sista händelser af något allmännare natur, som förmådde väcka hans intresse, var stiftandet af »*akademiska förbundet*». När jag omtalade för honom, att detta önskade få räkna honom såsom sin medlem, var det, som om den gamla elden från forna dagar åter velat flamma upp, men krafterna räckte ej till; huru gärna han än önskade det, förmådde han dock aldrig infinna sig i vår krets. Det blef oss blott beskärdt att i afton få hedra hans minne.

Utan tvifvel var umgänget med studenterna för Svedelius en källa till glädje och trefnad. Det beredde honom i själfva verket en ersättning för familjelifvet och i viss mån äfven för umgänget i en intim vänkrets. Men man skulle mycket misstaga sig, om man trodde, att det var blott sin egen trefnad han sökte däri. Må det tillåtas mig att genom en liten tilldragelse, som jag själf bevittnat, belysa huru han fattade sitt förhållande till detta umgänge. En afton, då han i en trängre studentkrets, såsom fallet vanligen var under hans kraftiga tid, ledde samtalets gång, sågo vi honom allt emellanåt upptaga och betrakta ett litet papper. När vi bröto upp, fann en af de närvarande detta papper på golfvet, och när vi med ungdomlig nyfikenhet skärskådade det, befanns det utgöra en promemoria öfver alla de ämnen han under aftonens lopp bragt på tal. Denna lilla episod innehåller i själfva verket ett stycke karakteristik. Svedelius såg i sitt umgänge med de unga en af sitt ämbetes plikter, och han beredde sig därpå likaväl som på en offentlig föreläsning, på det han skulle vara säker om, att hans unga vänner däraf skulle erhålla en verklig behållning. Men ingalunda meddelades därför de lärdomar, han hade att gifva, på ett docerande och pedantiskt sätt. Tvärt om, de inblandades i oskyldigt skämt ofta med en tillsats attiskt salt, och hvad man hade i behåll från ett samkväm, hvarpå han tryckt sin prägel, var ej blott ädla tankar och ansatser, utan ock glädje och vederkvickelse.

Nu har den gamle studentvännen lagt sig till ro, men hans ande kan såsom sagdt ännu tala ur hans skrifter, och må det föredöme han gifvit af gudsfruktan och sedlighet, af fosterlandskärlek och plikttrohet i arbetet finna många efterföljare särskildt bland den ungdom han så högt älskat. Det är för visso det bästa sätt, hvarpå hans minne kan hedras.

Dramatisk konst.

Vintern 1889—90.

Dramatiska teatern har under detta spelår med hr Fredriksons hjälp någorlunda reparerat sitt ansenligt sjunkna rykte som fransk mönsterscen. De tämligen otillfredsställande representationerna af »Sällskap där man har tråkigt» (Pailleron), »En teaterpjes» (Leroy) och »Pépa» (Meilhac & Ganderau) ha efterföljts af en lyckad nyhet, »Chamillac», och en lyckad repris, »Dora». I bägge är det hr Fredrikson, som med sin professor emeritus-talang i fransk komedi står främst i elden och vinner segerns främsta pris. Hans Chamillac är en fint afvägd, äkta konstnärligt diskret framställning, som endast öfverträffas af den unika resonörsvirtuositet, hvarpå hr Fredriksons Favrolles (»Dora») ger prof så glänsande, att Comédie Française för närvarande skulle skatta sig lycklig, om den ägde en resonör med hälften af hr Fredriksons härutinnan till konstens högsta tinnar drifna mästerskap. Endast för denna briljanta prestations skull är reprisen af Sardous »Dora» *väl* motiverad — denna tämligen andelösa och kälkborgerligt resonerande pariserdram, hvars alla tekniska förträffligheter numera endast halft torde öfverskyla det helas brist på äkta konst. Ett glädjande bevis på intresse för konsten är fru Hartmans Dora, en ännu mycket otillräcklig konstprodukt, men hedrande för fru Hartmans goda vilja och lofvande godt för framtiden, då de rullande åren sopa bort de roller, där man hittills varit van att se henne. Studier i deklamation och möjligen äfven i sång borde kunna gifva mer volym åt fru Hartmans friska, men lilla stämma, ansiktet har ock behof af mer skiftande och behagfullare seriösa

uttryck. Benägenheten att strö socker (pudersocker?) på framställningarna bör ock vid fortsatta allvarliga studier inom det nya området kunna afstyras, på samma gång den gamla stockholmsjargonen tål vid att ytterligare sofras. Emellertid har fru Hartman redan genom att sluta upp att spela på sin naturell tagit ett godt steg framåt på sin konstnärsbana, hvars rosor man bör hoppas ej måtte få bedöfvande inverkan.

Fru Fahlman är mer barmhärtig mot grefvinnan Licka än fordom fru Hwasser var (i sin naturligtvis mästerliga framställning). Men också fru Fahlmans lösande af den svåra uppgiften visade sig äga natur och lifvande esprit. Hon markerade mindre än sin stora företrädarinna den aristokratiska äfventyrerskans raffinerade koketteri, list och grymhet, hon gaf mer en tragisk bild af en dålig uppfostrans hemska, halft ursäktliga följder, och hennes med fin konst gjorda scen i sista akten omgöt den stackars brottsliga kvinnan med ett nästan försonande skimmer af fallen ängel. Det är möjligt, att detta icke afsetts af pjesens prosaiske författare, M. Sardou, rollen ges också icke så i Paris, men för svenska ögon och känslor är fru Fahlmans framställning särdeles sympatisk och medryckande. Fru Fahlman häfdar med hvarje ny roll sin plats som Dramatiska teaterns primadonna.

Fru H. Kinmansons rörande lustiga markisinna var ej lätt att remplacera. Möjligen skulle fröken Klefberg lyckats däri, men fru Littmarks mer burleska begåfning borde ha hindrat vederbörande från att utsätta just henne för jämförelsen. Fru Littmark har stor talang, men inte för roller af detta slag. En god prestation var hr Palmes André, en revanche för åtskilliga mindre lyckade framställningar. Kunde blott plastiken modifieras till bättre samklang med det skönas lagar, eller åtminstone befrias från den löjliga bismak, som nu åtföljer vissa alltför nitiska bemödanden. Öfver hufvud är det tekniken, som oftast sviker hr Palme, hjärta och hufvud finns det alltid i hans framställningar, mest dock det förstnämnda, hvaraf hr Palmes stora och förtjänta gunst hos fruntimmerspubliken torde kunna förklaras. Bland de mindre rollerna utmärka sig nu som förut hr Thegerström (van der Kraft), hvarjämte prinsessan (furstinnan?) för första

gången på svensk scen fått en korrekt representant i fru Rundbergs fägring och pikant nonchalanta spel.

Från franskan öfverflyttade äro ock ett par af de mellanrätter, som denna teaters matsedel så ofta bjuder på, att hela programmet endast stundom upptager petits pois à la Russe, bouchées à la duchesse de Norfolk, petits gateaux à la Vatel, chaufroix de — Hartman o. s. v. Af dessa småsaker, oftast *söta* mellanrätter för resten, torde farsen »Trassel» ha trasslat sig fram en tid förut på dramatiska teaterns tiljor, då med hr Hedin i hufvudrollen. Hr Hedins konstnärliga bröstarfvinge hr Personne har nu naturligtvis öfvertagit partiet, då hr Hedins reumatism beklagligen ej längre medgaf honom att vara med om de kontinuerliga språngmarscher, som äro glädjens bouquet i denna komedi, självskrifven på teaterns barnföreställningar, ifall sådana i likhet med å Cirkus m. fl. ställen komma att af teatern arrangeras. Utom hr Personne sprungo följande med i pjesen: damer Åhlander, Hamrin, hrr Hamrin, Bäckström. Den som »hoppade» i »Panurges får» (»Exemplets makt») var fru Rundberg, en vacker, oskuldshvit liten tacka, för att tala som fru Marta, fru Fahlman, hvilken i detta spel satt med alla trumf och vann i förhållandet därtill. Hr Fredrikson satt däremot med hackor, men spelade ändå med den vana som skänkes genom trettio år af en spelares lefnad. Fjärde man var hr sufflören, som skötte sina kort med all den vana, som man hos honom så ofta på Dramatiska teatern har tillfälle att beundra.

Från spanskan har Svenska teatern låtit öfversätta en drams af Echegarays genom Galeoto i kurs komna författareskap. »Bernardo» har dock ej Galeotos fjättrande egenskaper, icke ens »Järn och blods» intresse, och är i tekniskt hänseende så mycket under det här hos oss fordrade måttet, att Gud nåde den svenske auktor, som kommit fram med något sådant som detta dramas sista akt (eller Tartuffes femte). I andra akten koncentreras däremot intresset, där glöder och sjuder det med äkta spansk eld, och »den kastilianska hederskänslan», här mest känd enligt Victor Hugo, får här många nya, intressanta och dramatiskt lifgifvande drag. Hr Hillberg skulle här säkert varit ypperlig. Hr Engelbrecht bjuder emellertid till och lämnar allt hvad en rutinerad och väl

tränerad talang kan lämna, men ej något mer, ej det som behöfs, genialitetens hänryckande gnista. Hans likväl i många fall erkännansvärda tolkning blef ej uppmuntrande sekunderad. Utom fru Dorsch, som var korrekt ehuru stereotyp, var spelet medelmåttigt. Den kvinnliga hufvudrollen utplånades i ett alltför svagt återgifvande, hr Svedberg var något lyckligare, men hr Ranft och fru Gardt i de resonerande partierna däremot alldeles vilsekomna. Utförd af Dramatiska teaterns krafter, skulle detta drama helt säkert blifvit något helt annat och bättre. Nu kan man endast skåda stycket genom ett dunkelt tal, en bättre lott hade det förtjänat trots sina brister, och det är väl ej omöjligt att så kan inträffa.

»Ringaren från Notre Dame» skulle helt säkert göra ett högst eget intryck på vår tid, äfven om den snillrike O. U. Torsslow uppstode ur sin graf och iklädde sig Claudes hemska ajustement, Georgina Vilson f. Widerberg föryngrades till den sköna och bländande Esmeralda, hvaraf 40:talets beau monde bedårades, Gustaf Kinmansons romantiska klangfagra röst deklamerade Phoebus och främst den stora tragediennen Sara Torsslow, om hon å nyo bländade världen med sin förkrossande mäktiga framställning af Gudules lilla parti. Hur mycket mer då nu! Förolyckadt blef egentligen dock blott Gudules parti, där en skicklig pigtolkarinna i fåvitsko användes. Claude visade väl klart skillnaden mellan hvad ett geni och en talang kan prestera, men utfördes dock någorlunda, Phoebus kunde råkat värre ut än för hr Engelbrecht, hvars vackra stämma dock spärras inne som Gudule i sin håla, och hvars figur numera öfverlefvat älskartiden. Fru Gardts deklamation skulle på 40:talet säkert fått mer beröm än nu, men hr Fristedts Clopin säkerligen aldrig någonsin. Hr Nilssons Qvasimodo var aktningsvärd och fru Lundbergs Esmaralda älskvärd. En charmant balettscen uppvägde dock ej denna graciösa ingenues brist på primadonnatalang.

En märklig tilldragelse var onekligen Dramatiska teaterns upptagande af Henrik Ibsens ungdomsalster »Kärlekens komedi». Man kan dock ej hindra sig från den reflexionen, att styckets upptagande kommit 15—20 år för sent. Sedan

Ibsen skref denna komedi, har både värld och litteratur haft tid på sig att grundligt förändra sig, något hvartill den store dramaturgen själf bidragit i väsentlig mån genom sina senare arbeten. Äfven Dramatiska teaterns personal har under dessa år åldrats och förändrats på ett sätt, som ej varit välgörande för detta styckes utförande, hvilket nu ej blef hvad det på den tiden kunnat blifva med en Axel Elmlund som Falck och en Gurli Åberg som Svanhild. Det ungdomliga elementet med sitt ideal: kärlek utan administration, kärlek ad libitum, företräddes nu betydligt svagare än resignationens kärlek, vanans kärlek, resonemangspartiernas kärlek — nödvändighetens kärlek. Därigenom drogs det hela på sned, så mycket mer som Ibsen själf genom sin unge hjältes ynkliga och sina gamla hjältars förståndiga slutresonemanger tyckes härstädes luta åt ett håll, som han i efterföljande arbeten tydligt och skarpt öfvergifvit. Fru Bäckström tycktes oss icke passa för Svanhilds roll, hvars tolkning oaktadt några psykologiskt fint fattade och återgifna detaljer icke tjänade att klargöra författarens mening med henne. Då lyckades deri bättre hr Palme, som ägde många lyckliga pointer af omedelbar inspiration och frisk natur, men hvars teknik i denna roll var mer än vanligt försummad, något som i dessa tekniskt fullkomliga tider ej kan annat än medföra stort oväsen, hvilket också försports hela pressen utefter, särdeles med anledning af premièren, som var en af teaterns olyckligaste och — mest applåderade på senare tider. Icke ens hr Fredrikson var oberörd af aftonens allmänna okunnighet, men så småningom löpte hans stora tal sedermera oskadt af stapeln och ådrog honom med rätta stort bifall, ehuru ytans finess öfvervägde djupets hjärtlighet. I de föregående akterna har hr Fredrikson varit mindre lycklig, hvilket dock där ej är af uppseendeväckande natur. Som hvar och en nära på i denna komedi har ock hr Bäckström ett stort tal att svara för. Hans lilla trinda långhåriga prost predikade med både känsla och fryntlighet och lände hr Bäckström till mycken heder, ej minst för den här mer än annars vårdade individualiseringen. Fröken Klefberg är oftast lyckad i sina roller, mindre än vanligt likväl i prostinnans lilla roll, men denna hönas många kyck-

lingar — små pullor allihop — representerades på allra bästa sätt. En gammal mamsell från 60-talet upp i dagen trollades fram af den i dylika häxmästerier fruktansvärdt verserade fröken Åhlander, hvars moitié, den halfgamle kopisten, hade en särdeles i yttre afseende värdig tolk i hr Personne, hvars uppsättning af stycket gör skäl för de lifligaste loford. Detta må ock sägas om öfversättningen, så vida det ej gjordes öfverflödigt genom nämnandet af öfversättarens namn: Harald Molander.

Närmast efter denna komedi, som gjorde stor lycka, förekom en tid på Dramatiska teaterns tiljor ett danskt lustspel, »En för bägge och bägge för en», som likväl trots några komiskt fyndiga drag och en viss dansk tevattensdoftande »hyggelighed» icke var vidare »morsomt», mycket mindre af någon djupare betydelse. Den skämde dock icke precis teaterns repertoir, särdeles som utförandet hjälpte under att framhäfva förtjänsterna, hvaremot bristerna tämligen nakna fingo stå kvar. Fru Hartman, som skall mycket om än ej allting bestyra, lånade äfven denna komedi sin popularitet och sin talang, som dock i ett par allvarliga scener var på vippen att ej räcka till, oaktadt man förut sett skådespelerskan gå i land med värre. Teaterns gumgarde, som är ståtligt, skickade här fram fröknar Åhlander och Klefberg i elden, hvilka bägge som vanligt fäktade med stor bravur, i sin komik dristigt understödda af hr Bäckström, som här var rolig på sitt ofta sedda bäckströmska maner. Äfven hr Personne må här nämnas både som skådespelare och tapetserare synnerligen tillfredsställande.

Södra teatern lefver denna säsong på idel kassapjeser, och då går det nog an att lefva. Höstens stora succès var »Tjufskyttar», en liten fin komedi, som t. o. m. skulle försvarat sin plats på Dramatiska teatern, där utförandet kunnat bli fullt i styckets stil. Detta var nu endast delvis fallet. De framställningar, fru Christiernson och hr R. Wagner lämnade af det skilda äkta paret, saknade i betänklig grad den af rollernas natur betingade finheten och elegansen, hvilket ej öfverskyldes af den förras förståndiga, något grofva repliksägning, eller den senares goda teaterhumör och teaterauktoritet. Det blifvande äkta paret hade däremot mycket

goda representanter i hr E. Wagner, frisk och behaglig, samt i fröken Hjort, hvars prestation var ovanligt löftesrik, präglad af en diskret, men förtjusande grace. Hr Hirsch var en korrekt engelsman, men hade behöfts för baronens roll, där hr Pettersson trots aktningsvärda försök ej lyckades åstadkomma något lyckadt' helt. Hr Gründers komik slog ej i spann med styckets stil, men var i och för sig ganska underhållande, hvilket ej torde kunna sägas om fröken Lundvall, en ung dam med gammalt spelsätt. I en kort biroll åstadkom hr Rundquist en skickligt preciserad typ. Uppsättningen var angenäm och samspelet efterföljansvärdt.

Långt mindre värde ägde teaterns därpå följande tyska stycken, af hvilka emellertid »Petermanns flickor» hunno en respektabel ålder. De voro också ganska muntra och originella, trovärdigt framställda af fröknarna Hjort, Gottschalk och Lundvall. Men pjesens clou var dock hr Bergström, hvars roll var skrifven som på beställning och där den omtyckte komikern fick utveckla samtliga sidor af sitt glada, trefliga jag. Af de öfriga erinrar man sig mest fru Carlbäck och Hr Frank, som gåfvo en vacker yta åt tvenne moraliskt fördärfvade personer, intriganten och intrigören, samt hr Rundquists lyckade mask som medicinman. En viss saknad förmärktes efter de i dessa stycken annars obligatoriska toffelfruarna, hvilket gjorde att man hvarken fick njuta af fru Caspérs eller fru Fornells gedigna talanger, hvilket man gärna vill när man krånglat sig upp på Söders höjder.

Detta fick man i »På vakt», där fru Caspér som gammal trotjänarinna åstadkom ett sant mästerstycke i få men träffande drag. Denna roll kan ej utföras så bra på Dramatiska teatern, dit Anna Wahlenbergs lofvande stycke nu sjunkit från Mosebacke höjder, där dess vaktgöring blef helt kort trots fru Caspérs och äfven hr Gründers gedigna spel. Men som den unga flickans roll skrifvits exprès för Ellen Hartman, var det naturligtvis lika svårt för fröken Gottschalk att utföra rollen som det på 1870-talet skulle ha varit för en viss söt liten Ellen Hedlund, som då af pressen behandlades långt skarpare än fröken Gottschalk af den nuvarande pressen, som alls icke frånkänt den unga nybörjarinnan all talang, hvilket dristeliga gjordes med Ellen Hartman-Hedlund, hvars

»hafsiga ovårdade naturell» naturligtvis aldrig kunde bli något. Pauvre petite!

Tillsvidare lämnande Anna Wahlenbergs intressanta borgarinteriör, öppnas oss nu förläggare- och författarvärldens mysterier af hr Geijerstams kompetenta hand. Det är någonting ganska sorgligt och lustigt, som här bjudes åskådaren, hemska och löjliga skildringar af den svenska afundsjukans och trånghjärtenhetens härjningar. Det är en liten sedekomedi bakom farsens skalkande mask, med allvar på botten, trots skämtets skum vid randen. Dess bägge första akter bjuda på en löpande teknik, den tredje är mer tung, dessutom onödig, så framt den ej innehöll en scen, som hör till svenska lustspelslitteraturens yppersta: förläggareduellen. Pjesen göres bra, trots det att hvarken hr Hirsch eller fru Christiernson voro så fina och sympatiska som man velat se det unga paret. Fröken Gottschalk som frun n:r 2 var i det hänseendet bättre, om ock den robustare företrädarinnan var en mer värdig dotter till sin moder, den bastanta fru Tollin-Fornell, en af denna utmärkta skådespelerskas allra bästa framställningar. Förläggarne voro ypperliga på hr Bergströms och Wagners förlag, särskildt den förre var alldeles ovanligt fin i sitt som alltid muntrande spel; pjesens resonör till sist hade i hr Rundquist en mycket behaglig framställare, alldeles fri från hr Fredriksons fasoner, som annars i dylika roller bekaja — många.

Hr Geijerstam har med detta lustspel — »Aldrig i lifvet!» — intagit en aktad plats bland våra inhemska få lyckade dramaturger och gifvit godt hopp om än kraftigare utveckling. Den allmänna uppmuntran och det stora bifall, som stycket rönt, torde kanske emellertid orsaka att till detta styckes ämne — kommer hr Geijerstam aldrig mer åter.

Den uppblomstring af Sveriges inhemska dramatik, hvarom i ett föregående häfte af denna tidskrift talats, har under innevarande spelårs lopp tagit god fart å flera af Stockholms förnämligare scener. Å den Kongl. dramatiska efterträddes sålunda Ernst Lundquists »Ett löfte» af Tor Hedbergs »En räddare», ett ganska lofvande sceniskt arbete, utvisande afgjorda framsteg i konsten att skrifva för scenen, om man ännu icke kan af hr Hedberg fils vänta all den teaterteknik

och scenblick som hos hr Hedberg père. Utan tvifvel skulle denne senare gjort något ganska kostligt i äkta lustspelsstil à la Susanna och gubbarne af de bägge vännerna, den räddade och räddaren, hvilken senares figur icke gör den effekt, som en mer konstförfaren modellering skulle frambragt: Handlingens onekliga tunnhet öfverskyles af stundom rätt lyckligt funna episoder, men såsom en öfvervägande olycklig detalj måste kännetecknas gästbesöket i andra akten, hvaraf skulle kunnat göras något mycket muntert och realistiskt, men som nu verkar både karikeradt onaturligt och tekniskt otympligt. Däremot måste man taga författaren i försvar med anledning af hans giftermålsplaner för drängen och pigan och gamle patron. Sådant skorrar visserligen ansenligt i de högre klassernas öron, men är en ganska naturlig sak hos allmogen, som med nästan rörande oskuld däri ser intet ondt eller nedsättande. Hr Hedberg har med både naturtrohet och grannlagenhet behandlat detta ämne, som för hvar och en kännare ger en solid prägel af trovärdighet åt hans arbete trots vissa mindre lyckade enskildheter. Som sig bör, voro teaterns bästa krafter anlitade, hvaribland fru Rundberg denna gång tog segerpalmen. Hennes framställning af pigan — fästmöns svåra och vanskliga parti — var öfverraskande säker och konsekvent, prydd af många finkänsligt tänkta detaljer, så i yttre som inre måtto en spegel af naturen, alldeles såsom den äkta sceniska konsten bör vara. Fru Hartman uppträdde åter igen i en för hennes kända favoritsystem lämplig roll, som dock af författaren hållits mycket naturligt utan någon fadd ingenue- eller vildhjärne-bismak i den kända tröttsamma stilen. Det säger sig självt, att fru Hartman visade sig tacksam för sin tacksamma roll och förvaltade sina pund med ekonomi och förstånd. Hr Hedin gaf brukspatronens roll med en häpnadsväckande ungdomlig tapperhet, som mer än väl visar, att det gamla gardet ger sig ej — och dör inte heller.

Däremot var hr Hillberg ej vidare intressant i räddarens roll och i drängens hvarken hr Hartmans franska vicomte-chevelyr eller exempellösa »landsmål» på sin plats. Om detta stycke af författaren omarbetades i antydd riktning, tro vi gärna att dess framtid skulle vara betryggad.

Å den s. k. Svenska teatern, där svenska teaterpjeser höra till undantagen och de danska till regeln, har man emellertid fått stifta bekantskap med ett intressant œuvre posthume — den unge för tidigt brutne skalden Fredins folkdram »Biltog». Om man icke äflas att göra detta stycke till annat än hvad det är, en folklifsbild i sceniska taflor, måste man erkänna, att denna bild är både skarp och koncis, dessa taflor både naturenliga och inbördes sammanhängande, detta sista särskildt en lika stor som sällspord förtjänst hos en svensk teaterförfattare. Författarens nybörjareskap framstår visserligen i mer än ett drag, särskildt i teknikens mången gång alltför stora tyngd, men trots detta och trots andra invändningar, som kunna göras och till fullo gjorts af vår kritiserande press, som ej tycks kunna vara nog bister mot den inhemska sceniska alstringen (i dessa protektionisttider!), ja trots allt — känner man sig likväl fjättrad af Fredins dram, man minnes dessa personer och deras ord, man lider och glädes med dem — ty det är en *skalds* bilder och språk, en af hela sitt hjärta kännande och gifvande skaldenatur och — faiseuren saknas.

Utförandet tycktes oss ganska godt. Fru Gardt har ansetts deklamera för mycket sin bondgumma, en anmärkning, som dock är förfelad, enär slika gamla helsingegummor, af hvilka skådespelerskan ger en illusorisk yttre typ i verkligheten, äro nog förmätna att våra recensenter till trots deklamera på nära nog liknande sätt, detta särskildt om de tillhöra någon s. k. sekt. Hr Olssons yttre var också illusoriskt, och hvad särskildt det öfverklagade Hamletsdraget beträffar, så förefinnes det ej sällan hos *nordiska* zigenare. De bägge första akterna lände hr Olsson till stor heder. Fru Olsson var däremot mindre naturlig som bondflicka, och äfven hos fru Dorsch kom bondflickan för litet fram. Annars spelade denna senare det för henne ypperligt liggande partiet med största förtjänst, särdeles dess förra hälft; att dess senare hälft mindre intresserar torde få tillräknas författaren, som ej tillräckligt motiverat sin tudelning af Margits väsen. En väl funnen karakter är däremot prästen (hvars original afled för några år sedan), och hr Ranft gaf honom all nödig yttre och inre relief så när som på ett viktigt drag, humorn, som fattades. Margits mor är ock en naturfrisk karakter, som

dock beklagligen utplånades i spelet. Ur lifvet är ock dess bättre den hederlige äkta mannen, som hr Lundberg gaf med vinnande trohjärtenhet. Detta kan ock sägas om hr Olin som vännen Rask och den gamle skräflaren och slagsmålskämpen och stockholmsfararen, som gifven af hr Borgström åstadkom munter effekt i den annars något obehöfliga bröllopstablån. Obehöflig tycktes oss ock hr Sjögrens musik, som emellertid vunnit kännares bifall. Uppsättningen var hazelianskt korrekt och samspelet högeligen sevärdt.

Saknas faiseuren i »Biltog», så finns han däremot i kroppsstorlek i »På nåd och onåd», en italiensk studie efter franska förebilder. Denna komedi med sina ringa litterära förtjänster var emellertid praktiskt skrifven och bjöd på rolleffekter af prima slag. Dessa tillgodogjorde sig främst och bäst fru Fahlman, hvars spel i Elenas roll ej var så glädjande i och för sig som ej mer därför att det visar, att fars- och intrigante-rollerna ej utsläckt skådespelerskans oförnekliga tragiska begåfning, hvilken borde bättre tillgodoses i allmänhet än fallet är på vår s. k. främsta scen. Äfven hr Skånberg torde komma att kunna göra tragedien tjänster, mindre som det tycks genom fristående genial begåfning än genom vissa yttre och inre resurser, läraktighet och god vilja. Den manierism, som i pressen tillvitats honom, äro vi rädda flyter från en instruktion, som, god i många fall, dock ej följt med sin tid. Öfriga uppträdande — fru Rundberg, hrr Hillberg, Personne, Palme m. fl. — voro idel dekorationsfigurer och hade som sådana uppfattats af dekoratören. Skada blott, att de italienskt brokiga kostymerna ej uppburos af italienare, dessa söderns smidiga och osökt eleganta världsmän i frack eller blus, utan af gestalter med hållning och skick, som stundom voro så betänkliga, att de kunde motivera en ung dams utrop: »Nej, se så många granna lakejer!»

Svepte detta stycke tämligen presto öfver teaterns tiljor, så har Feuillets ofvannämnda »Chamillac» visat en så mycket mer hårdnackad benägenhet att föreviga sig där. Orsaken därtill kan utan krus och komplimenter framställas förkroppsligad i hr Fredrikson. Detta är så mycket mer hedrande för den uppburne konstnären, som rollen ej hör till de tacksammaste. Man talar i stycket så mycket om Cha-

millac, men man ser honom på det hela taget så litet och sällan i intressantare situationer. Publikens hållning var den afton vi bevistade skådespelet isande kall, och endast efter hr Fredriksons stora tour de force — det långa bekännelsetalet — åstadkoms en matt dubbelapplåd. Men salongen var utsåld, något hvarom M. Chamillac själf hade godheten att avertera oss vid entrén. I Köpenhamn hänges under sådana omständigheter ut en röd lykta. Då är det bra mycket trefligare hos oss med hr Fredrikson, som också är ett skinande ljus, men icke, så vidt vi veta, det minsta röd — i alla fall inte numera.

I Octave Feuillets litterära produktion torde emellertid ifrågavarande »Chamillac» böra intaga en mycket modest plats. Dess karakterer äro skäligen sväfvande, dialogen hvarken i original eller öfversättning mer ovanligt spirituell, styckets teknik slutligen syndar genom en hos en fransman märkvärdig fumlighet. Särdeles torde den måttlöst långa exposéen dess bättre vara utan motstycke i modern gallisk dramatik. På Comédie française gjorde stycket ej på långt När så stor lycka som hos oss, trots det att den kvinnliga hufvudrollen, Jeanne, där gafs bättre af mademoiselle Barthet än hos oss af fru Hartman. Fru Hartmans auktoritet inom det komiska facket hindrar henne i roller sådana som denna att blifva tagen fullt au sérieux, hon ger i de stora allvarliga scenerna för mycken burdus och grof kläm från lustspelen för att behaga de mer granntyckta, som ej låta saken bero vid rosenkinder och plyschpälsar i rosa eller bleu ciel. Emellertid, som ofvan nämndt, det är anmärkningsvärdt af den unga skådespelerskan att gifva sin talang högre uppgifter, men hon bör för de lättköpta banala applådåskornas oväsen ej glömma, att till Corinthus hinna är vägen lång och svår.

Fru Fahlman, som utaf årets 265 speldagar torde uppträda 260, har ej förtröttats att också i »Chamillac» ägna god vård åt sin mindre behagliga uppgift af tämligen lättvindig salongselegante. Hr Thegerström som hennes så strängt sedlige make visade prof på vanlig färdighet i knipslugt dubbelspel, hr Hillbergs deklamatoriska tirader lände konstnärens sköna stämma till mycken berömmelse, men hr Palme som underlöjtnant Maurice gaf i det yttre ej illusion, om ock partiets nervositet kan sägas ha råkat i lämpliga händer. Fru

Bäckström gaf ännu mindre yttre sannolikhet åt sin roll, men denna skådespelerska, som torde ha mest inombords af samtliga de unga, intresserar alltid genom ett och annat litet genidrag äfven i uppgifter, där hon är alldeles utom sitt fack. Hon sekunderades godt af hr Örtengren, liksom fru Hartman af sin man, särdeles i den af dem bägge med mycken naturtrohet och öfvadt sampel återgifna skilsmässoscenen.

Men först och sist är det i och för Chamillac hr Fredrikson äran tillkommer. Det är synd för hr Fredriksons skull, att han ej är född i Frankrike eller Belgien, men det är väl för Stockholm och framför allt för Dramatiska teaterns societärer och deras små portmonnäer.

Till sist några ord om den refuserade »Mäster Olofs» tagande till nåder igen efter många års längtan och trängtan.

En af lifskraft sjudande ungdoms insnörande i det legitimerade samhällets bojor är det exempel, som Strindbergs glödande ungdomsdikt »Mäster Olofs» förvandling till den pessimistiske herr pastor primarius, vi nu fått skåda, ger. Låt vara, att denna nu till nåder tagna hyggligaste och minst choquanta versionen af »Mäster Olof» har stora förtjänster framom den ursprungliga i afrundning, koncentrering, scenmekanik, — den senare står dock långt framom i poetisk kraft, i tidstrogen färg, i frustande glöd, framför allt i Gerdts präktiga, i den senare upplagan skoningslöst stympade gestalt. Denna senare upplaga utgafs 1878 såsom idédrama och efterföljdes af en epilog, där klaven till hela dramat i dess omstöpta gestalt gifves. Detta »fragment» har man på Kongl. Dramatiska teatern varit angelägen att utesluta, där läsas ju också så fula saker om gud fader och hin håle m. m. m. m. Bismaken af »idédrama» har man dock icke kunnat förtaga stycket. Önskligt hade därför varit, att förf. underkastat sitt opus en ytterligare bearbetning, därvid utan tvifvel konung Gustaf I bort återinföras, det hade ju i alla fall stått författaren fritt att omarbeta äfven denne i den mer lojala riktning, hvaraf anklanger förspörjas i editionen 1878 i motsats mot den mer karikerande och hädiska, som framträder i ungdomsupplagan och som af hr Josephson framförts på Nya teatern i början af detta decennium. Vid denna restau-

ration borde också Mäster Olofs gestalt gjorts mer historiskt trogen och på samma gång mer dramatisk. En klar och bestämd lifsuppgift är nödig för hjälten i ett drama, som är ämnadt att gifvas och lyckas på scenen. I ett läsedrama kan man däremot nöja sig med hjältens sträfvan att komma till insikt om denna sin lifsuppgift, hvilken den nu än må vara. Strindbergs Mäster Olof är ingen dramatisk person i ordets egentliga mening. Han vet icke hvad han vill, han vacklar hit och dit, han har, när ridån faller öfver sista akten, utvecklat sig lika litet som när han först framträder i styckets början. Drama är handling. Hvari består Mäster Olofs? I just ingenting! Han går hela stycket igenom omkring och anställer rön om den mänskliga tillvarons orsaker och ändamål. Till något positivt resultat lyckas han icke komma genom eget tänkande. Det är en af styckets bipersoner, som går honom till handa med den saken, svaret klingar i dystra toner uti Hans Brasks citat: »Ex nihilo nihil fit.» Som stycket nu gifves å Dramatiska teatern, får man det intrycket, att det alltså var dit Mäster Olof för sin del kom i sitt sanningssökande. Genom det ljus, som från epilogen faller öfver stycket, göres emellertid detta enskilda fall universellt, gällande alla sökande själar i alla tider. Det är karakteristiskt, att detta intensiva predikande af pessimism förmildrats genom epilogens borttagande vid styckets senaste uppförande, karakteristiskt i första rummet för författaren, som naturligtvis härtill gifvit sitt medgifvande. Må de, som varit djupast betagna af hr Strindbergs svarta diktning, numera anklaga honom för affall, vi tro att författaren är att lyckönska till vårstormarnas lyckliga slut och värd erkännande för sitt mod att tillstå det.

Man torde alltså nu kunna hoppas på odling af de goda anlag för dramatiskt skriftställeri, som i mer än något annat svenskt drama förefinnes i »Mäster Olof», ej minst utvecklingen af den lyriskt-romantiska skaldebegåfning, som med välgörande skimmer genomstrålar denna mörka berättelse om krossade hjärtan och intet gifvande sanningsfrågor. Dödsscenerna, så väl moderns som Olofs egen, där han andligen dör, äro skrifna i blod. De skära in i själen, men de tjusa på samma gång med geniets egendomliga, hemlighetsfulla

trollmakt. Man får gå till världslitteraturens största namn för att finna något motsvarande soluppgångsscenen i »Mäster Olof». Slutscenen är visserligen ohygglig genom den allmängiltiga pessimism, som framhäfves i slutorden, men af gripande verkan, mera detta dock i ungdomsupplagan med Gerdts krossande: »Affälling!» I denna nyare version är allt mera blekt och tamt, så ock denna scen, där detta förbannelsens ord i en ung opröfvad gosses mun ej gör samma verkan som då den gamle bokpräntaren utslungar det.

Personerna äro tecknade med klarhet, men tämligen skisserade, hvilket ju var nödvändigt för att låta Olof framstå som hufvudpersonen trots sin handlingsbrist och odramatiska affattning. Till senare versionens företräden hör det utförligare sysslandet med äktenskapsfrågan, ett stycke Dockhemslitteratur *före* Dockhemmet. Olofs högmod och svaghet springa nu i dagen. Han föraktar egentligen sin hustru och lefver sitt bättre lif ensam med denna lifsuppgift, som han — söker och söker. Hans stackars abstrakta entusiasm blir nästan ynklig och löjlig: »Bort hvila, bort lek, nu stundar fara, hvar äro mina vingar» o. s. v. Men hans nit är icke rent. Det är själfviskt, hårdt, kärlekslöst. Äktenskapet förmår ingenting till ett bättre, döden hejdar honom en stund, *försoning* hägrar i fjärran för hans ögon som lifvets nyckel — men nej! den försvinner igen. Hans sökande begynner på nytt, till dess den gamle biskopens *nihil* mördar hans själ.

Bipersonerna stå lifligt för åskådarens ögon trots deras etiketter: fanatism (Gerdt), skepsis (Brask), materialism (konfessorn), bigotteri (modern) o. s. v. Den senare särskildt är mästerligt tecknad, det första offret för Olofs kärlekslösa strid, hvars egoism slutligen offrar honom själf och bildar styckets s. k. tragiska öde. Situationerna äro lika lifligt tecknade, klosterinteriören särskildt opartisk och måttfull i all sin kraft. Första upplagan har dock i detta hänseende att bjuda på både mer och bättre, särskildt några etnografiskt mästerliga scener, hvilkas egenskap af hors d'œuvre antagligen orsakat deras uteslutning.

För den mycket fordrande tolkningen af särskildt 1878 års »Mäster Olof»-edition saknar vår kungl. scen för närvarande lämpliga krafter. Det var stor skada, att den edholmska

regimen refuserade detta stycke på en tid, då Edvard Swartz ännu verkade vid de kungl. teatrarna. Han ensam torde varit i stånd att gifva titelrollen en fullt uttömmande tolkning, denne store konstnär, hvars alltför tidiga tillbakaträdande i privatlifvet måttat ett af de värsta huggen åt svensk dramatisk konst, ej mindre än åt svensk dramatisk litteratur. Ännu en annan scenisk storhet saknas vid utförandet af Mäster Olof, fru Ingers, Hjördis' storartade framställarinna, Elise Hwasser. Det är möjligt, att fru Dorsch kunnat gifva en värdigare tolkning af Margaretas parti, än hvad nu blef fallet med en i komiska roller förträfflig konstnärinna, hvars konstnärskap likväl ej har nog elasticitet att inrymma tragiska roller. Fröken Klefberg, som redan på Nya teatern utfört rollen, visade däraf flytande rutin och verkade ej störande för ensemblen, men kom aldrig fullt au niveau med rollen, som icke har någon representant bland teaterns nuvarande sujetter. Långt mera lyckad var fru Fahlman i Kristinas roll, hvilket bevisar det vidsträckta område, denna framstående artists talang förfogar öfver. Den kvinnliga hängifvenheten, skärheten och vekheten fick ett mycket intagande uttryck i hennes mjuka, uppmärksamma och ädla spel. Apparitionen passar ej rollen trots dess skönhet, men — hvilken af de för rollens yttre passande unga fruarna vid teatern skulle kunnat komma i fråga?

Biskop Brask gafs alldeles för enformigt deklamatoriskt af hr Hillberg, som ej nog detaljerade sin fina roll och ej heller uppträdde med nödig hierarkisk pondus. Hr Elmlunds ståtliga marsk föreföll ej intresserad af sin mission, där han säkerligen med god vilja kunnat lägga mycket mer af sin värderade och ansedda talang i dagen. Ej heller hr Thegerström individualiserade korrekt, hvilket annars alltid är fallet med denne synnerligt spirituelle artist. Hans Gerdt var på en gång för torr och för het. Spelet saknade alltför mycket färg och fyllighet, det blef ett tomt skramlande, ett ytligt patos, som aldrig satte rollen i brand. Utplånad redan af författaren, försvann Gerdt på detta sätt nästan helt och hållet ur sagan. Man kan här ej annat än med saknad erinra sig hr Hillbergs utomordentliga att ej säga rent ut genialiska mästerprof i den äldre och bättre upplagan, som det varit

långt bättre att upptaga, Gustaf Vasa till trots. Denne företräddes nu dels af marsken, dels af »en adelsman», hvars anförande ganska förtjänstfullt framsades af hr Envall; dels ock af junker Nils, hr de Wahl, hvars yttre påminde om modern, den talangfulla operettsångerskan fru Anna de Wahl. Klostrets representanter voro olyckligt lottade med undantag för hr Norrbys konfessor och äfven hr Bæckströms munk, hvars roll är så tacksam att den spelar sig själf helst med så runda naturförmåner som dem, hvaröfver hr Bæckström förfogar. Något mer räf och mindre bon homme skulle för öfrigt behöfts i karakteristiken, som ej är svårgjord med det ypperliga material, författaren har lämnat, som på denna bifigur slösat ett intresse så stort, att man ser hur road författaren själf varit att fundera ut denna frodiga katolicism-satir. Hr Bergquist var beklagligen endast i yttre måtto vuxen Görans mycket fordrande första akt, men hade i den fjärde några roliga moment och utförde tiggarscenen i den sista ej utan en viss natur. Den första aktens fordringar borde manat vederbörande att här anlita någon af scenens förnämligare krafter, hvilket också kan sägas om Vilhelms parti, där man velat se fru Fåhræus eller i brist därpå åtminstone fru Rundberg. Hr Söderman, som utförde det vackra partiet, var både i yttre och inre måtto högst olämplig därför och borde ha ersatts af någon annan efter det första misslyckandet. Skulle bland herrarne väljas, kunde väl ingen varit lämpligare än hr Palme, som dock af vissa kuliss-skäl ej i denna lilla roll kunde komma i fråga. Den bäst utförda birollen var för öfrigt hr Envalls »adelsman», helt kort, men godt.

Bröderna Petris roller utfördes vid styckets première af herrar Palme och Fredrikson — genom ombud. Dessa de framstående artisternas gengångare och skuggor hette Skånberg och Rydgren. Den sistnämnde med sina Fredriksonslater och Fredriksonsmodulationer uppträdde i broder Lars' ganska misstecknade parti. Medgifvet att ett geni som hr Aug. Strindberg till en viss grad har rätt att skrifva om svenska historien på sin fason till förmån för teatereffekten, måste man dock protestera mot det alltför nonchalanta sätt, hvarpå en så pass allmänt känd historisk typ som Laurentius Petri blifvit behandlad. Författaren behöfde ställa sin

odramatiske hjälte i kontrasteffektens clair-obscur och har därför icke tvekat att göra Lars Petri till en beskedlig »premier confident», som det heter hos Corneille eller Racine, ett slags ganska tarflig representant för le sens commun, mottagande förtroenden af och gifvande råd åt hvarjom och enom. Hr Rydgren hade olyckligtvis erinrat sig hr Fredriksons framgångar inom de moderna arter af »premier confident», som kallas »les résonneurs», och framställde i förlitan på allmänhetens välvilja mot »gentila karlar» Lars Petri i den riktningen. Hr Skånbergs palmiserande torde böra taga en snar ända, det kan hvarken vara behagligt för allmänheten eller — hr Palme att åse sådana skuggbilder. Hr Skånberg har en frank, öppen röst, som för att likna hr Palmes stänges inne och förtjockas på ett ganska styggt sätt. Hr Palmes prestige hos den skönare delen af de teaterbesökande må nu vara hur lockande som helst, men för att varda konstnär och som sådan ansedd fordras nödvändigt självständighet, ej denna barnsliga och slafviska efterapningslusta. Hr Skånberg har ju af naturen ej så få betingelser att göra god tjänst inom skådespelets sfär, hvadan man icke nog kan varna honom för alla imitationer, särdeles efter »le chef d'emploi», hur vanligt slikt än vid alla teatrar månde vara (t. ex. de franska första älskarnes Delaunay-skizzer). Herr Skånbergs Mäster Olof var en god och duktig framställning, men icke särdeles lofvande för framtiden, i betraktande af den osjälfständiga hållning och den opersonliga prägel, som hvilade däröfver. I vissa moment verkade detta rent af störande, man såg där alltför tydligt hr Skånbergs oroliga ansträngningar att minnas, hur hans skicklige instruktör hade spelat scenen för honom. Särdeles misslyckades den sköna fjärde akten, hvilket var ledsamt, emedan här den djupare inre karakteren skulle blottas. Bättre gingo åtskilliga kraftställen, ehuru hr Skånbergs deklamation alltför mycket går i två tempi. Slutscenen var af ostördt god verkan, men scenen på skampallen förfelades genom bristande mimik. Ej heller hr Örtengrens deklamation i denna roll var tillräckligt smidig och känslorikedomen snarare mindre än större än hr Skånbergs. I sin helhet var den äldre skådespelarens framställning naturligtvis mer personlig, mer intressant, understödd

som den var af en ovanligt vacker stämma och ett skiftande minspel. Många scener gåfvos fint och uttrycksfullt, andra åter ledo men af ett visst hjältetenor-maner, som ej verkade realistiskt trots rörelsernas plastiska oklanderlighet. Mera innerlighet, mindre patos hade behöfts i den stora »slummer-arian», styckets sublimaste point. Mäster Olof var emellertid ett stort framsteg från den nivå, hr Örtengren förut intagit med sin Tartuffe, Shylock, Gunnar Herse o. s. v., och visar att det stora dramat *kan* räkna på honom.

Uppsättningen var utmärkt god, dekorationerna och anordningarna i första och sista akten förträffliga, andra och tredje förtjänstfulla, men i den fjärde — misslyckade till den grad, att man har svårt att fatta hur vederbörande kunnat tänka ut ett så dumt sceneri. Akten är emellertid i sig själf så härlig, att den kan undvara yttre kommentarier, och det har den sannerligen också fått. Hr Strindberg, som skrifvit pjesen, inropades efter dess slut vid premièren, men herr sufflören, som vid denna föreställning som vanligt hade mycket att beställa, rönte ej denna ära trots några af publiken hade minnesgodheten ropa på honom. Men så är det — den sanna förtjänsten är blygsam, den trifves i skuggan, den gömmer sig i en vrå, men den höres ändå. Som näktergalen.

A.

Lillieconvaller.

Hvad var det? En Vellugt stärk og let
Fortryllende mod mig slår
Og blid som Forårets Åndedrät
Henover min Pande går. —
Mit sögende Öie falder
På udsprungne Lillieconvaller,
Der, kastede ind af en venlig Hånd,
Fylder mit Kammer med Vår.

Derude er endnu Alting Sne,
Sorte stå alle Trär.
Endnu er ikke på Himlen at se
Det lysende Forårsskjär.
Men disse späde Convaller
Er Livets Hilsen, der kalder
Og bringer det jublende Glädesbud,
At Vårens Ankomst er när.

— Og pludseligt vilde jeg kaste
De tärende Tanker og Vintersavn,
Det trättende Arbeid og haste
Med åbne Arme i Vårens Favn.
— I duftende Lillieconvaller,
Jeg hörer jo hvor I kalder,
Jeg hörer Jer hviske, smilende södt,
Livets og Lykkens Navn!

— Jeg ser mellem Birkelövet
Solpletter på den grönklädte Jord,
Mod Luften Landeveisstövet
Dirrer i Lys, som et gyldent Flor.

Og dybt under Skovens Haller
De hvide Lillieconvaller
Lokke bestandigt dybere ind
At söge min Lykkes Spor.

Jeg föler hvor Jorden er levevarm
Og böielig under min Fod,
De lange Grene streife min Arm
Med Lövets lysende Flod.
Berusende Lillieconvaller
I samlede Flokke kalder,
Og sagte strömmer der Sol og Duft
Dybt ind i mit Hjerteblod.

Jeg tror på Lykken, jeg aner den,
Der hen i Solen den gled! —
Jeg ved der venter en elsket Ven,
Skjöndt ikke hans Navn jeg ved.
— På skjälvende Lillieconvaller,
Hvorover Solstråler falder,
Jeg dandser ind i Forårets Glands,
At söge min Kjärlighed.

Hvad var det der mod min Rude slog?
— Sne! — det er sandt — jeg forstår.
Et Syn fra min Ungdom forbi mig drog,
En Lysning fra Livets Vår. —
I söde Lillieconvaller,
Det er eders Duft, som kalder
Erindringen frem om den bedste Tid,
Der, let som en Dröm, forgår.

Helena Nyblom.

Hornsignalen.

Lyssna! Ur slumrande dal en klingande hornsignal!
Härlig han dallrar från mässingens mund,
störer de drömmande nejdernas blund,
flyter i silfver från fjäll till fjäll,
dör ibland välljud i månbelyst kväll.
Tona, o tona igen i den lyssnande dal,
klingande hornsignal!

Har du förklungit, din röst dock skälfver ännu i mitt bröst!
Strängar, som domnat, vibrera vid den;
tankar, som vikit sin vinge till ro,
väckas, som fågeln blef väckt i sitt bo.
Minnenas blad, som ej rördes, igen
dallra, som dallrade bladen på poppel och al,
klingande hornsignal!

Står ej en bild för min syn med morgonens rodnad i skyn:
barndomens dyra, förtroliga bygd,
fjällen i susande lundernas skygd,
bergen på stup uti böljans kristall,
fura och björk öfver skummande fall!
Flödar som förr ej ur skogarnas pelarportal
klingande hornsignal!

Hägrar för minnet ej klar en bild ifrån ungdomens dar:
fjärran Virginiens fridlösa land,
fälten, som höljdes af lägrande här,
blanka kanoner, baner och gevär,
glänsande tält uti morgonens brand!
Tonar bland allt ej så gäll, som när stridshanen gal,
klingande hornsignal!

Rinner ej upp för min syn en tafla med stormar i skyn:
ormande kedjor och hvinande lod,
flammande leder och strömmar af blod,
skälfvande åskor och dånande rop,
molnhöljda massor, som drabba ihop!
Skallar ej gäll bland de döendes jämmer och kval
klingande hornsignal!

Hjalmar Edgren.

En förklaring.

Audiatur et altera pars.

I en uppsats om »latinfrågan» i denna tidskrifts januarihäfte har signaturen P. G. L. bland annat gjort en egendomlig sammanställning af en af mig för Ped. Tidskrift författad artikel och ett latinvänligt yttrande af Tegnér. Sedan han anfört Tegnérs ord, fortsätter han nämligen: »Så prisade man latinet för två mansåldrar sedan. Nu för tiden bakar man piller mot latinofobi!» Meningen synes vara att bibringa den med verkliga förhållandet obekante läsaren den öfvertygelsen, att tendensen i min skrift skulle stå i en oerhörd motsats till det nämnda yttrandet af Tegnér. Vid den flyktigaste blick på min uppsats finner emellertid hvar och en, att den med undantag af några inlednings- och afslutningsord uteslutande just består i citat af latinvänliga yttranden af framstående män, däribland åtskilliga, som lefde samtidigt med eller före Tegnér, t. ex. Melanderhjelm, S. Grubbe, Rosenstein och Enberg. Jag skulle med största nöje hafva anfört äfven Tegnér, ifall jag kommit att tänka på, att jag därmed kunnat bereda P. G. L. någon hugnad. Jag hoppas emellertid, att samlingen äfven dessförutom är imponerande nog. Bland de citerade funnos män sådana som Odhner, Ljunggren, Cavallin, Sahlin, naturvetenskapsmännen Elias Fries, Sven Nilsson, Areschoug, Blomstrand och utländska ryktbarheter sådana som Jean Paul, Macaulay, Thiers, Madvig o. s. v. Jag hoppas, att äfven om dessa »pillertrillares» fabrikat möjligen förefaller den latinofobiska smaken något beskt, deras skicklighet dock skall bli erkänd. Och hvad deras auktoritet beträffar, antar jag med visshet, att i jämförelse med deras hr P. G. L. skall anse till och med sin egen ganska problematisk.

P. G. L. låter vidare i anledning af min uppsats aposteln Paulus förmana latinpedagogerna, att de böra sköta sitt kall »med fröjd och icke med suckan». Härutinnan har jag alltid varit ense så väl med P. G. L. som i synnerhet med aposteln Paulus. Men just därför bör man med all flit söka stäfja deras ofog, som håna latinlärarens verksamhet och bringa den i missaktning och därigenom tvinga honom att sköta sitt ämbete med suckan, där han borde få göra det med fröjd. Likaledes må det icke förmenas latinpedagogen att någon gång offentligen uttala, att han arbetar

med inre lust för sin verksamhet och icke uteslutande för lefvebrödets skull. Han bör värja sig för misstanken att vara en kascherad latinofob. Ty en latinofob i en latinkateder blir alltid ett oting. Ungefär som en fritänkare på en predikstol.

P. G. L. har ägnat ett kapitel af sin uppsats åt latinstridens »öfverdrifter». Man väntar sig under denna rubrik en opartisk redogörelse för öfverdrifterna hos *båda* de stridande partierna. Men i denna förväntan blir man snart besviken. Sålunda förekommer ingenting om det, som utgör radikala latinofobers länge drömda mål, för hvars ernående stora och inflytelserika pressorgan fortfarande arbeta: den klassiska litteraturens fullständiga fördrifvande från de s. k. lärda skolorna till universiteten, där den skulle studeras af en eller annan professor, som sysslade med läsarter och konjekturer, lakuner och interpolationer, men i högst obetydlig mån utöfva något inflytande på hela nationens kulturlif. Vidare finns ingenting därom, att i våra dagar Pål och Per anse sig förstå latinfrågans både teoretiska och praktiska innebörd bättre än rutinerade lärare, att tidningar af en viss färg i hvarje kråkvinkel af vårt land ideligen käbbla mot latinet, äfven om »redaktionen» händelsevis aldrig skulle ha läst något latin, att slagord mot latinet, som först förekomma i någon hufvudstadstidning, därefter af meningsfränder som ett tusenfaldigt eko upprepas i alla landsändar, under det att latinvännernas ord, äfven om de hafva sådan vikt och betydenhet, som de, hvilka jag citerade i min af P. G. L. klandrade uppsats, lika omsorgsfullt och med lika rörande endräkt ignoreras och förtigas, att till och med vid folkmöten latinfrågan förekommit å programmet, liksom om Sveriges allmoge vore så försigkommen, att den vore kompetent att afgöra högre kulturfrågor, att en hel mängd af de skäl, som anföras mot latinet, med precis lika stort fog kunna anföras mot hvilket af skolans ämnen som helst o. s. v. Om allt detta förekommer i hr L:s uppsats intet. Däremot ger han oss till lifs den gamla visan, att skulden till det moderna opinionsvädret mot latinet är att söka — naturligtvis — hos latinpedagogerna, hvilka i öfverensstämmelse med känd latinofobisk slentrian skildras som tämligen enfaldiga och bornerade. * Jag vill emellertid sluta med att åt hr P. G. L., som gent emot mig åberopat Paulus, till benäget begrundande framställa ett annat icke mindre sant bibelord:

»*Att en ynnest hafver, hjälper icke att han sin tjänst väl kan, utan det står allt till tiden* (= opinionen) *och lyckan.*» Pred. 9, 11.

Ingvar.

* Erkännas må med tacksamhet, att hr P. G. L. gifvit dem det vitsordet, att de göra så godt de begripa. Men att de icke begripa mycket, kan man alltför tydligt läsa mellan raderna.

Forum Romanum.

Man har på den sista tiden ofta förnummit klagan öfver att Rom, sedan det blef konungariket Italiens hufvudstad, alltmera går sin »undergång» till mötes. I synnerhet de, som lärt känna Rom under den påfliga tiden och dit återvändt under något af de senare åren, pläga i starka ordalag uttrycka sin sorg och sin harm öfver att staden alltmera moderniseras och därigenom beröfvas det poetiska behag, som gjort vistelsen därstädes för många på en gång så njutningsrik och så väckande; ja, man har i denna förändring velat se en förlust för hela den mänskliga bildningen. Det är ej svårt att förstå sådana känslor. Ännu två årtionden tillbaka var Rom med sina oregelbundna gator och platser, sitt brokiga och egendomliga folklif, sin både af politikens buller och industriens äflan ostörda fridfullhet, sina grönklädda ruiner, sina härliga villor, sina ensliga kloster m. m. just ägnadt att gifva den rätta stämningen åt den, som ville lefva i konstens värld eller i det förflutnas minnen. Den, som nu kommer till Rom, tycker sig se blott en vanlig modern storstad, eller kanske rättare en stad, som med all makt sträfvar att blifva det. Bullret från de politiska partistriderna, från kampen för tillvaron och från samhällsklassernas inbördes krig höres här fullt så starkt och så missljudande som någonstädes. Många af de gamla pittoreska kvarteren hafva nedrifvits och äro utbytta emot moderna husfyrkanter eller ligga i grus under väntan på att återuppstå i sin nya gestalt. I stället för de vingårdar och klosterträdgårdar, som förr omkransade staden, utbreda sig nu på alla kanter snörräta gator med höga, enformiga, af allt slags arkitektonisk flärd obesmittade godtköpshus. En stor del af den mark, som förr upptogs af de sköna villorna, har af ägarne, furstar med de stoltaste namn,

blifvit försåld till spekulerande husbyggnadsbolag, som naturligtvis gjort ända på pinier, palmer och rosenhäckar. Tibern slingrar sig icke längre förbi grönskande trädgårdar, skräpiga gårdar och åldriga hus, retande för ögat genom smuts och oregelbundenhet; dess ofta upproriska böljor hållas nu i tygeln af höga stenkajer.

Emot sådan vandalism hafva ljungande protester då och då höjts i tidningspressen eller genom särskilda broschyrer, någon gång inom Italien, men långt oftare utom detsamma, i synnerhet förstås i Tyskland. Man har icke sparat på skarpa tillmälen emot dem, som i Rom styra stat och stad, och emot hela den italienska nationen, hvars simpla nyttighetsanda ansetts vara den yttersta orsaken till den skedda olyckan. Sådana saker hafva sagts, som att den sorgliga historien om förstöringen af det forntida Roms härlighet fått ett nytt blad, det sorgligaste af alla. Man har till och med velat göra gällande, att myndigheterna i Rom icke ens hafva *rätt* att styra och ställa efter behag i sin stad. Rom, den moderna bildningens moder — så har man sagt —, är den bildade världens gemensamma tillhörighet; denna bildade värld har rätt att få behålla sitt Rom i ofördärfvadt skick såsom en de stora minnenas helgedom, såsom ett enda stort historiskt museum.

De romerska myndigheterna hafva ej blifvit sina angripare svaret skyldiga. Den, som fördomsfritt öfverväger båda parternas inlägg i frågan, torde erkänna, att angriparne gjort sig skyldiga till icke så liten orättvisa. Rom, som år 1870, det sista år, då det styrdes af påfven, hade en befolkning af 221,000 människor, räknar numera öfver 400,000. För denna nya befolkning måste nya bostäder, icke alltför spridda, beredas; lokaler för statsförvaltningens olika grenar måste uppföras; den ökade samfärdseln kräfde kortare och bredare vägar genom staden; det var nödvändigt att undanröja de faror för hälsotillståndet, som trångheten i vissa stadsdelar, såsom Ghetto, Tibersträndernas utdunstningar och flodens öfversvämningar medförde. Att för sådana intressen det »pittoreskas» kraf måste gifva vika, torde de flesta vara villiga att medgifva.

Det är visserligen icke meningen att i allo taga de romerska kommunalmyndigheterna i försvar. I sin ifver att göra

staden värdig sin ställning såsom hufvudstad, hafva de illa beräknat utgifternas förhållande till tillgångarna, och Rom står därför nu vid randen af bankrutt. I sin ifver hafva de nog också låtit ett och annat medeltids- och renässansminne försvinna, som utan skada kunnat få stå kvar; ty att de fornklassiska minnena åtnjutit all den hänsyn, som billigtvis kan begäras, måste man väl medgifva, då man ser huru ofta gamla murbitar fått stå kvar, där de uppenbarligen äro till hinder för trafiken eller där platsen skulle betingat högt pris vid försäljning. Men hvad som synes böra framhållas är, att Rom just under de sista två årtiondena och tack vare ej minst dessa samma förkättrade myndigheters omsorg om vetenskapliga undersökningars anställande blifvit i flera afseenden mera intressant och lärorikt än förut, så att vinsten synes mig mer än uppväga hvad som kan vara förloradt genom stadens modernisering. Må vara att Rom ej längre i så hög grad ägnar sig till att drömma och svärma öfver flydda tider; men för den, som framför allt vill *veta* något om dessa tider, erbjuder staden nu långt mera än för ett par årtionden sedan. Det för Rom egendomliga ligger ju däri, att det under många sekel varit en medelpunkt för mänsklighetens lif och att detta lif ännu där framträder för åskådningen i efterlämnade spår. Dessa spår hafva genom den senaste tidens vetenskapliga arbete gjorts mycket tydligare än förut. Då så är och då (för att ge äfven inbillningskraften dess rätt) man nu har mycket rikligare material, hvaraf man kan inom sig bygga upp det forna Rom, sådant det var under skilda tider, och fylla det med bilder ur det märkvärdiga lif, som där lefvats, är det då anledning att klaga öfver att Rom ej längre är intressant?

Många hafva medverkat vid det vetenskapliga arbete, för hvilket Rom och dess forntidslämningar varit föremål under nu ifrågavarande tid. Så snart den italienska regeringen satt sig i besittning af Rom, vände den sin uppmärksamhet åt dess minnesmärken; det var ju Roms minnen och dess på dem grundade ideella betydelse, som gjorde den i öfrigt föga gynnsamt belägna staden till självskrifven hufvudstad för den italienska nationen. Regeringen inköpte en stor del af den mark, på hvilken ruiner från forntiden be-

funno sig, den träffade anstalter för att dessa måtte skyddas och göras tillgängliga för allmänheten, och den anordnade gräfningar under sakkunnig ledning. Föreståndare för dessa var i början *Pietro Rosa*, hvilken dock säges icke hafva gått till väga så vetenskapligt som önskligt varit; han efterträddes år 1875 af *Giuseppe Fiorelli*, som förut gjort sig ett berömdt namn såsom ledare af gräfningarna i Pompeji. Upptäckterna blefvo under Rosas tid mycket ofullständigt bekantgjorda, men numera meddelas allt, som har någon vikt, tämligen noggrant i en särskild tidskrift[1]. Då, kort efter det att Rom blifvit hufvudstad, kommunalstyrelsen därstädes, förutseende en stark tillökning i invånareantalet, började vidtaga åtgärder för att bereda bostäder åt den nya befolkningen, tillsatte den i sammanhang härmed en kommission med uppdrag att tillvaratoga fornforskningens intressen i synnerhet vid de arbeten, som företogos på staden tillhörig mark, hvilken utgjorde nära en tredjedel af området inom murarna. Denna kommission, hvars verksammaste medlem är *Rodolfo Lanciani*, utger sedan slutet af 1872 en tidskrift, som innehåller redogörelse för alla arkeologiska upptäckter på Roms område samt uppsatser i dithörande ämnen[2]. Oerhördt stor är mängden af de fynd, som gjorts på Roms mark under dessa år; de omfatta statyer och byster af marmor, brons och terrakotta, alla möjliga arkitekturdelar, husgerådssaker, inskrifter o. s. v. De föremål, som tillfallit staten, hafva provisoriskt inrymts på en gård i kartusianklostret i Diocletiani termer, det s. k. *Museo delle Terme*. Kommunen har uppställt sina långt talrikare fynd i det nya *Kapitolinska museet* i Konservatorernas palats, så långt utrymmet där räckt till; återstoden har blifvit magasinerad på olika ställen under afvaktan på fullbordandet af det arkeologiska museum, som bygges på det Cœliska berget. Det som träffats på enskild mark har till största delen kommit i enskild ägo. Beklagligtvis synes man icke, åtminstone under de första af de ifrågavarande åren, hafva med tillräcklig noggrannhet öfvervakat arbetena, hvarigenom ofta själfva fynden, ännu

[1] Notizie degli scavi di antichità communicate alla R. Accademia dei Lincei.

[2] Bulletino della commissione archeologica communale di Roma.

oftare fyndomständigheterna gått förlorade för vetenskapen. Det är ett allmänt tal, att en omfattande smyghandel med fornsaker bedrifvits af arbetare och uppsyningsmän.

Italienarne hafva i alla tider vid forskningarna beträffande sin klassiska forntid haft god hjälp af främlingar; så också vid de senare årens undersökningar i Rom. Därvid bör i främsta rummet nämnas »*Das Deutsche Archeologische Institut*», numera en tysk riksanstalt, som har en afdelning i Rom, där den är ståtligt logerad på den Kapitolinska höjden. Dess tjänstemän och stipendiater ha varit verksamma jämväl vid gräfningar och undersökningar ute på marken; och att vid den efterföljande lärda bearbetningen af det vunna materialet tyskarne uträttat långt mera än italienarne, behöfver knappt anmärkas. Institutet utger flera årliga publikationer[1]. Äfven Frankrike tar del i den arkeologiska forskningen i Rom, hufvudsakligen genom franska statens anstalt därstädes *École de Rome*, hvilken håller till i det präktiga Palazzo Farnese. England äger ingen motsvarande anstalt i Rom, men naturligtvis hafva åtskilliga ladies och gentlemen gjort upptäcktsresor i Roms ruinvärld och om dem skrifvit böcker, hvilka dock med några undantag icke hafva någon hög kurs på den lärda marknaden.

På senare åren hafva åtskilliga verk sett dagen, som ha till uppgift att för den stora allmänheten framlägga resultaten af forskningarna inom den romerska arkeologien och topografien. Utom de vanliga resehandböckerna förtjäna nämnas: *Reber*, *Die Ruinen Roms* (3:dje uppl. 1879); *Middleton*, *Rome in 1888; Richter*, *Die Topographie der Stadt Rom; Lanciani*, *Ancient Rome*. Äfven vår litteratur har nyligen riktats med ett verk af detta slag: *Centerwall*, *Romas ruiner. Vandringar inom den eviga stadens murar.*

De två sista årtiondenas undersökningar hafva spridt ökad klarhet egentligen öfver två vidt skilda perioder af Roms tillvaro, nämligen (ehuru naturligtvis icke i vidsträcktare mån) öfver den allra äldsta perioden, som man brukar kalla konungatiden, samt öfver den sista, nämligen kejsartiden.

---

[1] *Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts* och *Antike Denkmäler*, hvilka båda utgifvas i Berlin, samt *Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts*, *Römische Abteilung*, som utges i Rom.

Beträffande den mellanliggande tiden, Roms stoltaste dagar, då det från en ringa början växte ut till ett världsvälde, har icke mycket nytt kommit i dagen. Och detta är icke att undra öfver. Republikens anspråkslösa byggnadsverk hafva i allmänhet blifvit förstörda vid de eldsvådor, som vid flera tillfällen öfvergått Rom, och på deras ruiner har kejsartiden rest sina praktbyggnader. Äfven det olika materialet har härvid varit af betydelse. Republikens monumentala byggnader voro för det mesta af den lätt vittrande tuffen, dess enskilda hus troligen af obrändt tegel. Kejsartiden åter uppförde sina murar och hvalf af gjutmassa, som försågs med en tunn beklädnad af inåt spetsiga tuffbitar eller af trekantiga tegel, och jämväl grundmurarnas kärna gjordes af samma ämne, men den romerska gjutmassan, i hvilken ingår som beståndsdel puzzolan, en vulkanisk jordart, som finnes flerstädes på den romerska campagnan, äger en ovanlig förmåga att emotstå så väl tidens åverkan som våld af allahanda slag. På grund af denna motståndskraft kan byggnadernas betonkärna, äfven då hvarje bit af beklädnaden försvunnit, i alla fall genom sin form och de intryck, som stenar och annat efterlämnat på densamma, förtälja oss ganska mycket om byggnadens förutvarande utseende.

Detta gäller t. ex. om Forum, hvilket vi gjort till föremål för denna uppsats. Denna plats, medelpunkten för det politiska lifvet i Rom, har i alla tider framför andra punkter därstädes tilldragit sig intresse. Det blef också den första uppgiften för den af staten förordnade arkeologiske ämbetsmannen att låta anställa gräfningar där, hvarmed fortsatts intill sista tiden. Resultatet af dessa statens af enskilda understödda arbeten är, att Forum nu till sin största och väsentligaste del ligger i dagen, sedan det mer än 30 fot tjocka grustäcke blifvit aflyft, som under tidernas lopp bredt sig däröfver. Endast på några ställen har det icke varit möjligt att rubba ofvanför stående hus och kyrkor, hvilket väl torde dröja ännu tämligen länge. Mycken flit och skarpsinnighet har blifvit nedlagd i synnerhet af tyskar på att bestämma de särskilda ruinernas forna namn och ändamål, hvilket nästan alltid lyckats, samt på att af de obetydliga lämningarna sluta till byggnadernas fullständiga utseende och

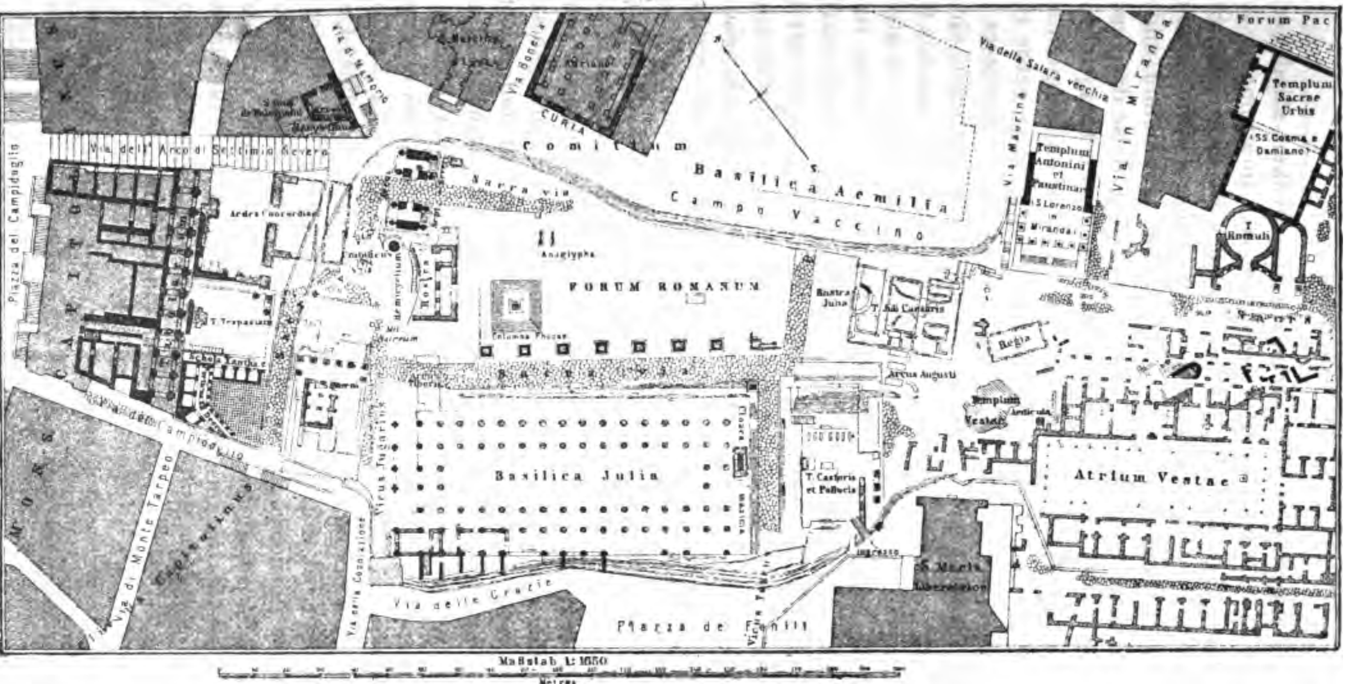
de förändringar de under tidernas lopp undergått, hvilket jämväl ledt till säkra resultat i åtskilliga afseenden. Man kan därför numera i hufvuddragen teckna Forums historia. Denna uppsats har till ändamål att gifva en öfversikt af de viktigaste resultaten af undersökningarna beträffande denna märkliga plats, hvarvid utförligare kommer att redogöras endast för de senaste årens upptäckter och forskningar.

Forum var anlagdt i en dalsänkning, som från foten af den Kapitolinska höjden sträcker sig i sydostlig riktning till Velia, ett lägre utsprång från den fyrkantiga Palatinska höjdens nordöstra sida. Åt sydväst utgår från denna dalsänkning en annan, *Velabrum*, som skiljer de Kapitolinska och Palatinska bergen och går ned till Tibern. I norr begränsas Forum af de Esquilinska och Viminaliska höjdernas sluttningar. Här var, enligt den romerska traditionen, som till fullo bekräftas genom aktgifvande på nivåförhållandena, i äldsta tider en sumpmark, som endast genom dräneringsarbeten kunde göras duglig till vistelseort för människor. Den stora kloak, som går under Forum och därpå genom Velabrum för ned till Tibern, gällde äfven för romarne själfva under den i egentlig mening historiska perioden såsom ett urgammalt byggnadsverk och tillskrefs därför en af konungarne.

Forskarne synas nu vara ense i den mycket omskrifna frågan om förhållandet mellan *Forum* och *Comitium*. Det senare var en särskild mindre, något högre belägen plats, som stötte intill Forum vid västra delen af den norra långsidan, ungefär som Piazzettan stöter till Piazzan i Venedig. På Comitium höllos folkförsamlingarna; för detta ändamål uppfördes på gränsen emellan detsamma och Forum en upphöjning, från hvilken ämbetsmännen ledde folkförsamlingarna och där de och andra talade till folket. Denna upphöjning blef år 338 f. Kr. smyckad med de i en sjödrabbning eröfrade skeppens snablar, de s. k. rostra, och fick däraf namnet Rostra. På Comitium ägde vidare domstolarnas förhandlingar rum; där låg *Curia*, senatens samlingslokal. Comitium var således det egentliga sätet för det offentliga lifvet. Där voro därför uppställda bildstoder af märkvärdiga män samt taflor med lagar, fördrag och andra urkunder. På det närbelägna

Forum däremot rörde sig folket för att promenera, samtala och köpslå; där afvaktade man kallelse att infinna sig inför rätta eller i folkförsamlingen. Utefter Forums båda långsidor sträckte sig rader af bodar, Tabernae, mest upptagna af köttförsäljare och andra matvaruhandlande, hvilka dock ungefär i 3:dje årh. måste lämna rum för penningväxlarnes i yttre afseende mera snygga handtering. På taket af dessa bodar voro anordnade ett slags balkonger, s. k. Maeniana. Från dem brukade folket åskåda de spel, som stundom höllos på Forum, och bland hvilka de blodiga gladiatorstriderna redan tidigt intogo ett framstående rum. Dessa spel höllos ursprungligen endast vid begrafningar, såsom ett slags offer åt den döde, och vanligen på Forum; först sedan de blifvit romerska folkets mest omtyckta förlustelser, uppfördes för dem särskilda byggnader, de s. k. amfiteatrarna, i början provisoriskt af trä, sedan af sten. De ofvannämnda balkongerna, som sprungo fram ett stycke från bodarnas tak, tjänade äfven ändamålet att bereda de på Forum promenerande något skydd emot regn och solsken. Vid hvardera ändan af den södra bodraden låg alltsedan republikens första år ett tempel, vid nordvästra ändan Saturni tempel, vid den sydöstra Kastors. Dessa måste vi dock tänka oss både mindre och enklare än de sedermera blefvo, och de voro utan tvifvel anlagda i närmare enlighet med det etruskiska tempelschemat, så att på en hög underbyggnad var satt en af murar omgifven cella och framför den en med densamma i form och storlek öfverensstämmande portik med långt åtskilda pelare. Marmor saknades alldeles; gafvelgrupper och andra arkitektoniska prydnader voro af terracotta. I sydost stötte Forum intill Vestas område; där låg innanför en mur Vestas lilla runda tempel med den ständigt brinnande elden.

Sådana äro hufvuddragen af Forums bild intill början af 2:dra århundradet f. Kr. Då började man vid Forum anlägga basilikor, fyrkantiga salar, omslutna af täckta pelargångar, hvilkas både namn och form var lånad från Aten. Deras ändamål var att bereda den promenerande och köpslående allmänheten bättre skydd och tillika bättre lokaler för domstolarna. Den första byggnad af detta slag var Basilica Porcia, anlagd år 185 f. Kr. någonstädes vid det norra hör-

Forum Romanum.

net på initiativ af den stränge Cato, hvilken således icke måtte varit fullt så fientlig emot grekiska inrättningar, som han har rykte för. Kort därpå anlades Basilica Sempronia bakom den södra bodraden och icke långt därefter Basilica Aemilia bakom den norra sidans bodar. Framemot midten af samma århundrade fick Forum en ny betydelse därigenom att folkförsamlingarna flyttades dit från det för trångt vordna Comitium. Till följd häraf rensades Forum småningom från all köpenskap, hvilken flyttades till närbelägna gator eller till för särskilda handelsföremål bestämda torgplatser, af hvilka åtskilliga funnos redan förut, såsom Oxtorget, Grönsakstorget, Fisktorget m. m. Bodarna försvunno således från Forums långsidor, så att dessa nu begränsades af de ofvannämnda basilikorna, hvilket synes hafva skett under republikens sista århundrade. Vid ungefär samma tid fick platsen en präktig bakgrund vid sin nordvästra ände, därigenom att Tabularium eller statsarkivet uppfördes på den Kapitolinska höjden alldeles ofvanför Forum. Dess åt Forum vettande sida utgjordes af en väldig grundmur af stenblock och öfver denna en rad af öppna arkadbågar, åtskilda från hvarandra af doriska halfkolonner. På det lägre utsprång, som går ut från den Kapitolinska höjden åt sydost nedanför Tabularium, stod sedan länge Concordias tempel med fasaden vettande åt Forum.

Julius Cæsar, den store omdanaren af det romerska samhället, umgicks också med storartade planer till staden Roms omgestaltning, af hvilka dock blott en del hunno sättas i verket under hans lifstid. Åt Forum gafs nu en alldeles ny prägel, som det sedermera bibehöll. För att vinna utrymme för sitt nya Forum Julium, egentligen en inhägnad plats omkring hans stammoder Venus' tempel, lät han framflytta Curia ett stycke åt Forum till, hvarigenom Comitium sammankrympte till en obetydlighet. Det gamla Rostra nedrefs och ett nytt uppbyggdes, delvis af det gamlas material, på västra[1] kortsidan af Forum, alldeles nedanför det kapitolinska bergets utsprång. Midt emot på den östra kortsidan lät han anlägga en annan talarestol, vettande emot den förra. Vi-

[1] För korthetens skull kallas här den ungefärligen från sydost till nordväst gående sidan af Forum för den västra och i öfverensstämmelse härmed de öfriga sidorna för den norra, östra och södra.

dare anlades efter Cæsars plan en basilika på södra långsidan på den plats, där bodarna förut stått, och den midt emot liggande Basilica Æmilia ombyggdes och framrycktes därvid något. Båda dessa basilikor företedde åt Forum till arkadbågar emellan kolonner alldeles såsom Tabulariet, som bildade bakgrunden för den, som beträdde Forum från sydost på den stora vägen, den s. k. Sacra Via. Cæsar har tydligen velat, att Forum från detta håll skulle förete en symmetriskt tilltalande bild.

Men genom dessa förändringar och åtskilliga andra af mindre vikt inskränktes den fria platsen icke obetydligt. Vi erinras härigenom om att Forum nu förlorat sin förra betydelse; folkförsamlingarna hade icke längre något verkligt inflytande och upphörde snart alldeles. Forum var sedermera endast Roms förnämsta promenadplats och stod tillika för folkets föreställning såsom ett åt den romerska nationaläran invigdt rum. Ärestoder och andra dylika minnesmärken uppställdes här fortfarande, i början på Rostra och de kringliggande templens trappor och förhallar, sedan också på själfva den öppna ytan. Den ideella betydelse, som Forum ägde, hade också till följd, att, hvarhelst en plats vid detsamma kunde fås, huru trång och olämplig den än var, där uppreste man ett tempel åt någon af den nya tidens gudar, kejsarne. Så tillkommo Julius Cæsars, Vespasianus' samt Antoninus' och Faustinas tempel. Under den Konstantinska perioden belamrades den öppna ytan alltmera af visserligen kolossala men föga prydande minnesvårdar.

Ännu på Karl den stores tid synes Forum hafva varit tämligen väl bibehållet. Först under 10:de och 11:te århundradena, då de romerska baronerna förde sina förbittrade strider med hvarandra och byggde sig fästen i de antika byggnaderna eller af material från dem, började den egentliga förstörelsen. Nu rykte här ständigt kalkugnar, matade med marmor. Snart blef Forum afstjälpningsplats för grus och jord, hvarigenom den antika marken småningom öfverhöljdes till mer än 30 fots höjd. Ännu in i renässanstiden var här en gifvande grufva för byggnadsmaterial, hvilken plägade utarrenderas af den påfliga styrelsen. Sedan grufvan blifvit uttömd, bredde sig växtlighet öfver platsen; allt minne af dess forna

namn gick förloradt och den hette nu rätt och slätt Ko-torget, Campo Vaccino. Blott här och hvar stucko några pelare upp ur marken. En snörrät allé af almar gick öfver fältet från Septimius Severus' triumfbåge vid den nordvästra änden till Titus' triumfbåge vid den sydöstra. Sådan är den bild af Forum, som tusentals gånger blifvit återgifven med pensel eller penna intill år 1870, då alléen föll för yxan och spadarna började att bortskaffa det hopade gruslagret.

Efter denna korta öfversikt af Forums historia vilja vi taga dess lämningar i närmare ögonsikte och stiga därför ned för trappan, som för oss till den antika marken.

Vid första ögonkastet urskiljer man en nästan rektangelformad yta, belagd med stora fyrkantiga, mycket nötta och mycket lagade skifvor af ljus kalksten, s. k. travertin. Det är *area fori*, den öppna platsen. Den begränsas i öster af en med mörkare, oregelbundna lavablock lagd gata, Sacra Via, som, kommande från den öster om Forum belägna höjden Velia, här skiljer Forum från den likaledes med travertinskifvor betäckta platsen framför Julius Cæsars tempel. I söder utgöres gränsen af samma gatas fortsättning, hvilken äfven löper ett litet stycke utmed västra sidan för att sedan, buktande sig förbi Saturnustemplets framsida, i stark lutning bestiga den Kapitolinska höjden. Utmed större delen af platsens västra sida sträcka sig ruinerna af den talarestol, Rostra, som anlades af Cæsar. Äfven utefter norra sidan löper en gata, som, i nordöstra hörnet utgrenande från Sacra Via, leder rakt till den norr om ofvannämnda Rostra belägna Severusbågen. Stenläggningen är från den senare kejsartiden, men knappt en half meter lägre har man funnit spår af en äldre travertinläggning, som synbarligen betecknar platsens nivå under Augusti tid. Ytans nivå är för öfrigt icke densamma öfverallt; från sin lägsta punkt nära östra sidan stiger den i platsens längdriktning åt båda hållen, åt väster med nära en half meter. Under platsen, där den är lägst, går en stor kloak, som upptar det afrinnande vattnet.

Främlingen, som för första gången kommer hit, plägar öfverraskas af platsens litenhet (den öppna platsen = 100 × 45 meter). Man är van att föreställa sig allt fornromerskt riktigt

bålstort. Det är väl sant, att platsen under republikens dagar var i alla riktningar större än den nu ter sig, sedan Cæsars och Augusti och äfven efterföljande kejsares byggnader inkräktat på den fria ytan. Men ehuru utsträckningen före Cæsars tid icke låter så noga bestämma sig, så kommer man med sina beräkningar icke stort längre än till 10,000 kvadratmeter, hvilket är föga mera än Gustaf Adolfs torg i Stockholm. Och det var dock här som det romerska folket samlades för att öfverlägga och omrösta under republikens sista period, då de i Rom bosatta borgarnes antal säkerligen uppgick till mera än 100,000 och dessutom borgare från andra håll kunde väntas; det var här, som rättstvister från alla delar af riket afgjordes; här var den stora stadens förnämsta promenadplats. Tydligen hafva de romerska borgarnes anspråk på bekvämlighet och armbågsrum icke varit stora. Dock äro, hvad folkförsamlingarna angår, några omständigheter att betänka. De omröstande folkförsamlingarna, *comitia*, och de, i hvilka talades för och emot framställda förslag, *conciones*, voro i Rom åtskilda. Comitia voro af tre slag. Comitia *curiata*, som sammanträdde på Comitium, voro i senare tider en tom formalitet och mycket fåtaligt besökta. Comitia *centuriata*, där de viktigaste valen höllos, sammanträdde på Marsfältet. Comitia *tributa* voro under republikens sista, stormuppfyllda århundrade fullständigt i hufvudstadspöbelns och dess ledares våld och torde näppeligen varit mycket besökta af borgare från andra håll; de voro icke bundna vid något bestämdt ställe, utan höllos under nämnda tid än på den fria platsen framför Jupiterstemplet på Kapitolium, än på Forum, än (åtminstone vid val) på Marsfältet, än på annan ort. Conciones åter försiggingo under republikens senare tider vanligen på Forum. Vi få dock icke föreställa oss dessa conciones alldeles i likhet med öfverläggande församlingar nu för tiden. Då ett lagförslag blifvit framställdt eller ett val skulle hållas, kunde en högre ämbetsman (ingen annan ägde rätt därtill) sammankalla folket till en concio i syfte att tala för eller mot förslaget eller rekommendera kandidater till de ämbeten, som skulle tillsättas. Han talade därvid själf eller gaf ordet efter eget val åt andra, som ville yttra sig i samma riktning, men naturligtvis icke åt mot-

ståndare. Dessa kunde, om de eljest hade rätt därtill, sammankalla en annan concio för att där förfäkta *sin* mening. Allmänheten hade vid dessa tillfällen ingen annan rätt än att genom skrän uttrycka bifall eller ogillande. Ordföranden och de talare, han anmodat, stodo antingen på Rostra, som låg emellan Comitium och Forum, eller på trappan till det snedt emot liggande Kastorstemplet. Folket stod på platsen nedanför eller, om denna icke räckte till, på trapporna till de kringliggande templen och på balkongerna ofvanpå de bodar, som i rader sträckte sig utmed Forums långsidor. För öfrigt hafva de gamla författarne mycket litet att förtälja beträffande förloppet af dessa folkförsamlingar, och vi äro nästan uteslutande hänvisade till vår fantasi, om vi vilja göra oss en bild af Forum under en concio. Visst är dock, att oroligt och bullersamt gick där till väga. Ej sällan förekommo våldsamheter med blodsutgjutelse och spillande af lif.

Innan vi lämna den öppna platsen, må vi fästa vår uppmärksamhet vid följande. Arean stöter icke omedelbart intill de begränsande gatorna, utan skiljes från dessa genom ett slags tröskel, bildad af travertinblock; dennas öfre yta är 0,70 meter bred med två lägre afsatser å ömse sidor. I den yttre af dessa afsatser förekomma med oregelbundna afstånd kubiska hål, som synas hafva tjänat att fasthålla upprättstående stänger, vare sig dessa uppburit ett tälttak öfver Forum eller något slags prydnader för högtidliga tillfällen, såsom flaggor, marschaller m. m. eller de tillhört ett skrank rundt omkring platsen. Har detta sistnämnda varit händelsen, så har dock skranket icke, såsom en och annan fantiserat, haft något att göra med folkomröstningarna, enär hela den anordning af Forum, som de nämnda hålen tillhöra, förskrifver sig från en tid, då folket icke längre röstade i Rom. På arean ser man utmed dess södra rand en rad af sju tärningar, hvilka bestå af gjutmassa omkring en kärna af travertin och med spår af marmorbeklädnad; tärningarnas sidor äro 4,45 meter långa. De äro, efter murverkets beskaffenhet att döma, från Konstantin den stores tid och hafva antagligen burit väldiga pelare med bildstoder ofvanpå. Åtminstone står detta antagande i öfverensstämmelse med tidens smak för det kolossala, då det gällde heders-

bevisningar. Längre in på själfva arean står en refflad korintisk pelare på en trappformig underbyggnad. En lång inskrift på pelarens bas förmäler, att exarken Smaragdus låtit på pelaren uppsätta en bildstod af den östromerske kejsaren Fokas. Monumentet, som till nästan alla sina delar består af stycken, stulna från äldre byggnader, står där som ett vittnesbörd om konstens förfall och underdånighetens blomstring under den tid, då det upprestes; kejsar Fokas, som i inskriften får många upphöjande epitet, var i själfva verket en af de trolösaste och grymmaste härskare, som suttit på det östromerska rikets tron, och det vill, som bekant, ej säga så litet. Längre ned på arean ser man en hög af gjutmassa, som synes hafva utgjort fotställningen till en ryttarstaty. Det kan dock icke hafva varit den bild af Domitianus, som en gång stod här och inspirerade skalden Statius till en prunkande dikt, ty denna ärestod har svårligen kunnat undgå att falla offer för den *damnatio memoriæ*, som öfvergick Domitianus efter hans död, liksom så många andra af de romerska kejsarne. Själfva byggnadssättet tyder dessutom på en långt senare tid. Man förmodar, att Konstantin den stores ryttarstaty stod där.

Vi företaga nu en vandring rundt kring Forum för att bese ruinerna af de omgifvande byggnaderna och göra början vid nordvästra hörnet. Här låg det romerska statsfängelset, *Carcer*, dystert i åminnelse. Om vi stiga in i kapellet San Pietro in Carcere eller i den därmed sammanbyggda kyrkan San Giuseppe dei Falegnami, komma vi nedför en trappa till ett rum med trapezformig golfyta, öfvertäckt af ett nedifrån golfvet börjande tunnhvalf af tuffblock. Trapezets längsta sida är 5 meter, de öfriga något mindre; hvalfvets höjd är 5 meter. Från detta rum stiga vi utför en annan trappa till ett rätt nedanför liggande mindre rum med halfcirkelformigt golf, som är hvalfformigt öfvertäckt sålunda, att hvarje högre sten skjuter något framom den lägre. Detta nedre rum måste vara äldre än det öfre; då det sistnämnda anlades, har man tagit bort spetsen af det nedres hvalf och fyllt den sålunda bildade öppningen med en mycket flat hvalfbåge. Midt i golfvet i det undre rummet är en källa, hvarför det är högst sannolikt, att här ursprungligen blott

varit ett brunnshus för borgens behof och att man, då denna ej längre var behöflig, byggt fängelset däröfver. Åtminstone den till nedre rummet ledande trappan är modern; i forntiden förde ingen annan väg dit ned än genom en rund öppning i taket. Här nedsläpptes bland andra konung Jugurta för att dö hungersdöden. Det nu beskrifna fängelset, liksom några andra dylika rum, af hvilka lämningar lära finnas i närheten, ehuru de ej äro tillgängliga, tjänade dock endast till förvaringsort för kortare tid af ransakningsfångar och dödsdömda, hvilkas afrättning här försiggick förmedelst strypning, hvarefter liken utlades till beskådande på en förbi ledande trappa, Scalæ Gemoniæ. Fängelset, som nu i sin helhet ligger under jord, låg i forntiden ofvan jord på sluttningen af Kapitolinska höjden, med undantag dock för nedre delen af det undre rummet, som är uthuggen i själfva klippan. Naturligtvis har den kristna legenden bemäktigat sig denna plats; den har gjort den till apostlarne Petrus' och Paulus' sista vistelseort, innan de fördes till afrättsplatsen. Till åminnelse häraf uppfördes ofvanpå Carcer kapellet San Pietro in Carcere, hvars väktare ännu i dag förtäljer för besökande om märkliga, här timade underverk.

Härifrån ha vi blott några steg till två andra kyrkor, Santa Martina och Sant' Adriano, hvilka ligga bredvid hvarandra, endast åtskilda genom en gata, båda med sin fasad vettande åt sydost. Vi ha här djupt under fötterna det forna *Comitium*. Kyrkan Sant' Adrianos fasad ter sig för våra ögon såsom en slät vägg af tegel med här och hvar inmurade bågar af samma material samt med en kornisch ofvantill. Teglet är dock blott en tunn beklädnad för en mur af gjutmassa. Detta byggnadssätt är just det utmärkande för den romerska kejsartiden. De senare årens undersökningar ha också visat, att vi här befinna oss inför det af Cæsar uppförda senatshuset, *Curia Julia*, som dock flera gånger ombyggdes, senast under kejsar Diocletianus, från hvilkens tid den ofvannämnda tegelmuren med dess kornisch torde förskrifva sig. Kyrkans nuvarande golf är flera meter öfver byggnadens ursprungliga, men ritningar från 1500-talet visa, att man då steg ned för en trappa från den omgifvande platsen till porten, hvaraf kan slutas att man då icke ännu igenfyllt kyrkans inre till

lika nivå med platsen däromkring. Porten, som synes på ritningarna, är säkerligen antik; den innefattas å ömse sidor af pelare, uppbärande en öfver porten gående arkitrav, upptill afslutad med en flat båge. Det var alltså i denna byggnad, som de romerska kejsarne, sittande på en högre stol emellan de båda konsulerna, förhandlade med sin ständigt underdåniga senat. Äfven kyrkan Santa Martina har visat sig hvila på hednisk grund. Här låg nämligen den byggnad, som under namn än af *Chalcidicum*, än af *Atrium Minervæ*, än af *Secretarium Senatus* nämnes såsom stötande intill senatshuset och som förmodligen innehöll lokaler för senatens kansli och arkiv för dess handlingar.

Om vi härifrån gå i östlig riktning utmed norra långsidan, påträffa vi icke på ett långt stycke något anmärkningsvärdt, emedan Basilica Aemilia och hvad eljest här kan hafva funnits ännu hvilar begrafvet under en modern gata. Först på andra sidan om den östra kortsidan finna vi en nyligen utgräfd ruin, en väldig upphöjning af gjutmassa, som tycks hafva haft kvadratisk form och som här och hvar visar aftryck i massan efter stenblock. Trots byggnadens förstörda skick har det lyckats icke blott att med säkerhet bestämma hvad den varit, utan ock att med stor sannolikhet utröna huru den såg ut. Det är Julius Cæsars tempel, uppfördt af Augustus. Här hade Cæsar, såsom förut är nämndt, låtit anlägga en annan talarestol som motsvarighet till den af honom på västra sidan byggda och med fronten vettande mot denna.

Vid Cæsars begrafning nedsattes hans lik framför denna talarestol och Antonius besteg densamma för att enligt gammal sed såsom nära vän till den döde hålla loftalet öfver honom. Under den stämning af raseri och sorg, som Antonius skickligt förstod att framkalla, kastade åhörarne tillsammans bord, stolar och annat och uppbrände på detta improviserade bål den store mannen, hvilken de ville hedra genom att låta honom gå upp i lågor på en sådan plats. På det ställe, där bålet stått, uppfördes kort därpå ett altare och en pelare med inskriften »Åt fäderneslandets fader», men dessa aflägsnades snart åter. Senaten beslöt år 42 f. Kr. och Augustus satte i verket år 36 f. Kr. uppförandet af ett tempel åt den aflidne, hvilken troddes vara upptagen i gudar-

nes antal. Först byggdes en nästan kvadratisk plattform, ungefär 90 fot lång och 12 fot hög; ofvanpå denna sattes det betydligt mindre templet på sådant sätt, att emellan detsamma och plattformens alla sidor utom baksidan lämnades en tämligen bred yta, bredast på framsidan. Templet hade en ovanlig form; cellan var ungefär dubbelt så bred som djup; framför den var satt en *pronaos* (förhall) med 6 pelare i fronten och 3 på sidorna, eller ock blott 2 på sidorna, i hvilket fall cellans sidoväggar voro framdragna, så att de bildade *anter*. Genom cellans öppnade dörr såg man Cæsars bildstod med en komet i pannan, en prydnad, som hade sin anledning däri, att en komet, som visade sig på himmelen kort efter Cæsars död, af folkets ansågs vara den nu gudavordne härskaren. I framsidan inmurade trappor ledde från Forum till plattformen och från denna till förhallen. Plattformen framför templet tjänade som talarestol; den omgafs af ett skrank utom på midten, där talaren stod fritt synlig. Plattformens frontmur pryddes af i slaget vid Actium tagna skeppssnablar, med undantag dock för midtpartiet, ty där var en halfcirkelformig nisch anbragt, ovisst till hvad ändamål. Från denna plats höll Augustus liktalet öfver sin syster Octavia; från samma plats hölls liktalet öfver honom själf af Tiberius, och troligen ha också många efterföljande kejsares förtjänster härifrån blifvit förkunnade. Invid plattformens södra sida har man funnit spår af en triumfbåge med tre genomgångar; det är troligen den som upprestes till ära åt Augustus, då han på underhandlingarnas väg förmått parternas konung att utlämna de från romarne tagna fälttecknen. Flera forskare antaga, som det synes, på goda skäl, att en annan triumfbåge stått på den motsatta, ännu outgräfda sidan om Cæsarstemplet, men det är ovisst, om det varit den som restes till ära åt Augustus efter slaget vid Actium, eller den s. k. Fornix Fabianus, som förskref sig från år 121 f. Kr. och betecknade platsen för Sacra Vias inmynnande på Forum.

Sacra Via har troligen gått öfver den plats, där Cæsarstemplet står, men då detta uppfördes, nödgats taga vägen förbi dess norra hörn. Invid denna gata något nordost om Cæsarstemplet ser man en portik af korintiska pelare tätt

framför en kyrkofasad af den i Rom så vanliga barocktypen. Portiken tillhör, såsom man kan läsa på arkitraven däröfver, det tempel, som kejsar Antoninus Pius helgade åt sin aflidna gemål Faustina. Men då detta tempel ligger något på sidan om det egentliga Forum, uppehålla vi oss icke vidare därvid, utan fästa oss i stället vid några obetydliga grundmurar, som ligga tätt bakom Cæsarstemplet. Det är allt som återstår efter *Regia*, kungshuset, som i äldre tider utgjorde Forums gräns i öster. Här skall enligt sägnen konung Numas hus hafva legat, men under republikens tid hade *pontifex maximus*, högste föreståndaren för religionsväsendet, här, icke sin ämbetsbostad, såsom man oftast antagit, utan sin ämbetslokal. Där sammanträdde *pontifices* och de öfriga högre prästkollegierna, där befunno sig åtskilliga kapell, i hvilka viktiga statsoffer förrättades, där förvarades heliga föremål, viktiga för statens bestånd, såsom den från himmelen nedfallna skölden och de elfva andra likadana sköldarna, som gjorts af människohänder, där var sannolikt ett arkiv för religiösa urkunder. Troligen för att tillkännagifva byggnadens sistnämnda bestämmelse anbragtes på ytterväggarna marmorskifvor, på hvilka voro inristade kopior af de vördnadsvärdaste urkunder man ägde, nämligen förteckningen på alla innehafvare af konsulsämbetet (Fasti consulares) och på alla som triumferat i Rom (Fasti triumphales). Regia ombyggdes år 36 f. Kr. Det är från denna nybyggnad de ofvannämnda lämningarna förskrifva sig. Men därjämte äger man af Regia en intressant återstod i de nyssnämnda förteckningarna. De ha blifvit funna styckevis på skilda tider, i synnerhet på 1500-talet, i närheten af Regia och äro nu uppsatta i Konservatorernas palats på Kapitolium. Med tillhjälp af dessa lämningar hafva på senaste tiden försök gjorts att bestämma byggnadens forna utseende, och i åtskilliga punkter synes man verkligen hafva kommit till säkra resultat. Byggnadens grundyta, som utgjorde 340 kvadratmeter, bildade en oregelbunden femhörning, en form som betingades af det hopklämda läget emellan Sacra via och inhägnaden omkring Vestas helgedom. På den västra sidan och den västra delen af den södra sidan, som med den förra bildade en rät vinkel, voro de ofvan nämnda fasti anbragta, på grund hvaraf man om dessa sidor kan

göra sig en tämligen tydlig föreställning. Konsulsfasterna voro fördelade på fyra taflor, hvar tafla fördelad på två kolumner, hvar kolumn omfattande öfver 100 rader. Två taflor befunno sig på den södra väggen, två på den västra. Den södra väggen var genom fyra pilastrar delad i tre fält; på det mellersta fältet var en ingångsdörr och på hvardera sidofältet en tafla med fasti. Hvarje tafla hade en infattning eller ram i form af en *ædicula* eller litet tempel, d. v. s. på hvardera sidan om taflan stod en pilaster, på pilastrarna hvilade en arkitrav, där ofvan en trekantig gafvel. På de pilastrar, som delade väggen i tre fält, voro fasti triumphales inristade. De på den västra väggen anbragta taflorna hade, som det tyckes, ingen dylik infattning, däremot synes äfven denna vägg varit delad af pilastrar; på midtfältet synes en ædicula ha befunnit sig. Öfver pilastrarna löpte under takkanten en fris med oxskallar och girlander. Om de öfriga sidornas utseende kan man icke, ännu åtminstone, yttra något med bestämdhet. Man har tyckt sig finna, att byggnaden inneslutit fem rum, af hvilka tre lågo utmed södra sidan, de två öfriga, som upptogo den norra delen, utgjordes af en förhall och en större, i midten obetäckt sal, från hvilken de tre södra rummen fingo sin belysning.

Strax söder om Regia stötte Forum intill Vestas heliga område, hvilket, skyddadt af en inhägnad, sträckte sig emellan Sacra Via och sluttningen af det Palatinska berget. Detta område inneslöt 1) Vestas tempel med statens härd, 2) *Atrium Vestæ* eller de vestaliska prästinnornas bostad, 3) Vestas heliga lund samt 4) en ämbetsbostad för pontifex maximus, hvilken, såsom nämndt, förestod hela det romerska religionsväsendet, men som alldeles särskildt skulle ha öga på den för Roms välfärd så betydelsefulla gudstjänst, som här förehades. Grundtanken i Vestas dyrkan synes hafva varit följande. Liksom hvarje förening af människor, så blef också staten, huru den än i verkligheten kommit till stånd, i forntiden tänkt såsom en genom gemensam härstamning förenad familj. Därför hade också staten sin dyrkan af husgudar, *larer* och *penater;* därför hade den sin husliga härd; ty härden var medelpunkten för hemmet. Härden blef, liksom allt, som på ett lifligare sätt sysselsatte fantasien och känslan, personifierad, den

gjordes till ett heligt kvinnoväsende, *Vesta*, som dock föreställdes på ett abstrakt sätt utan individuellt lif och egen verksamhet. Härden, d. v. s. Vestas altare, var öfverbyggd, i början troligen med en lerhydda, sedan med ett rundt tempel, omgifvet af pelare och täckt af ett kupolformigt tak. Altaret, där elden aldrig fick slockna, var medelpunkt för ett slags symbolisk hushållning (brödbakning, rengöring m. m.), hvilken besörjdes af de sex vestaliska jungfrurna. Dessa togos som barn ur Roms förnäma familjer och voro förpliktade till trettioårig tjänstgöring. De bodde i det närbelägna Atrium Vestæ, underkastade sträng tillsyn af pontifex maximus och svåra straff i händelse af försummelse, men till ersättning hade de privilegier framför andra romerska kvinnor; de stodo icke under förmyndare, de kunde besitta egendom, ärfva och testamentera, de fingo åka i vagn, de hade hedersplats vid de offentliga spelen; för dem gingo alla åt sidan. Till följd af den helighet, som omgaf dem och deras område (i deras bostad fick ingen man inkomma utom pontifex maximus), blefvo ofta viktiga urkunder åt dem öfverlämnade till förvarande; deras biträde togs ofta i anspråk, då det gällde att erhålla en kraftig rekommendation till en syssla; under häftiga inre strider voro de ofta de enda, som utan egen fara kunde åtaga sig mäkling emellan de kämpande partierna. Vestahelgedomen inneslöt bland annat det s. k. *palladium*, ett för Roms välfärd högst väsentligt föremål, om hvilket dock ingenting annat är bekant, än att det måtte varit obetydligt till omfånget, eftersom det förvarades i en lerkruka. Så stark var den traditionella vördnaden för Vestas dyrkan, att de första kristna kejsarne läto densamma ostörd fortgå, till dess vid kejsar Teodosius den stores regeringstillträde den heliga eld, som brunnit på Vestas altare kanske i öfver 1,000 år, slocknade för alltid.

Vestas område ödelades flera gånger af brand, sista gången under kejsar Commodus' regering år 191 f. Kr., hvarefter det återställdes med mycken prakt, ehuru i de något klumpiga former, som utmärka den tiden. Det är således om denna nybyggnad vi få någon kännedom genom de lämningar, som under de senaste åren påträffats. Af själfva templet ser man underbyggnadens kärna af gjut-

massa, hvilken mäter ungefär 12 meter i genomskärning; dessutom ser man stycken af de peperinblock, som bildade omfattningen, och af de marmorskifvor, som beklädde denna; i sydost synas spår af en trappa. Arkitekturdelar hafva påträffats i närheten; med ledning af dessa och af ritningar från 1500-talet, då byggnaden ännu icke var förstörd, har man kunnat med tämlig säkerhet upprita det af Severus byggda templet. På en tämligen hög cirkelrund underbyggnad hvilade en likaledes cirkelrund cella, omgifven af 20 korintiska marmorpelare med sin vanliga betäckning af arkitrav, fris o. s. v.; taket utgjordes af en hvälfd kupol, som — så påstås det af gamla författare — skulle föreställa himlahvalfvet. Inuti templet fanns ingen bild af gudinnan. Det var för öfrigt icke något *templum* i egentlig mening, ty ett sådant skulle enligt augurallärans föreskrifter anläggas efter rektangulär plan; det heter därför nästan alltid hos latinska författare *ædes Vestæ*.

Några steg från templet inträda vi i Atrium Vestæ och komma först in på en väldig, 14 meter bred och 59 meter lång gård, som omgifves på alla sidor af en pelargång i två våningar. I östra delen befinner sig en bassäng, som helt visst inneslutit det för ceremonierna afsedda vattnet, hvilket icke fick tagas från någon vattenledning; nyare tiders förbättringar voro nämligen alldeles bannlysta från Vestas dyrkan, hon tålde blott det uråldriga vördnadsvärda. Mot den östra kortsidan af gården öppnar sig ett rum, som man betecknat med namnet Tablinum, och intill detta ligga 6 små kammare, 3 på hvardera sidan. Man har i allmänhet antagit att dessa varit de sex vestalernas sofkammare, men synnerligen trefligt hafva i så fall de heliga mörna icke bott, ty kamrarna voro mörka och måste, belägna vid foten af Palatinska höjden som de voro, hafva varit ganska fuktiga, ehuru man sökt motverka detta genom att låta golfvet hvila på itusågade lerkrukor. Intill kamrarna stöter ett badrum. På södra sidan om gården ligga rum för hushållsbehof, bland dem ett, som innehåller en kvarn och en bakugn, och det torde icke vara vågadt att förmoda, att vestalerna här tillredt de grofva kakor af spelt, som sedan sattes fram i enkla lerkärl på gudinnans altare. Förmedelst en trappa på södra

sidan kommer man upp till en öfre våning, som dock ligger i jämnhöjd med den på andra sidan utmed Palatinska bergets sluttning löpande Nova Via. Här finnas en mängd små rum, som måtte varit präktiga att döma efter lämningarna af mosaikgolf och marmorinkrustation på väggarna; vi vilja hoppas, att vestalerna fått bo här och icke i de fuktiga rummen där nere. Äfven här finnas flera badrum, så att det synes varit lika väl sörjdt för att Vestas jungfrur skulle vara rena på sin kropp som i sitt lefverne. Spår finnas af en ännu högre våning. Äfven på norra långsidan af gården ligga rum. De yttersta af dessa öppna sig åt Sacra Via, men hafva ingen förbindelse med det inre af vestalernas bostad; de måste ha varit salubodar troligen för lyxartiklar, hvilka icke kunde få någon förmånligare afsättningsplats än här. Under denna del af huset har man träffat grundmurar till en äldre byggnad, som troligen förskrifver sig från republikens senare år och synes hafva varit praktfull. Då man vet, att Augustus, när han blef pontifex maximus, öfverlät det hus, som han som sådan hade rätt att bebo, åt de tätt bredvid boende vestaliska jungfrurna, så är det antagligt, att de ofvannämnda grundmurarna tillhört denna ämbetsbostad och att den nedrifvits för att lämna rum för en utvidgning af vestalernas bostad. Denna utvidgning synes hufvudsakligen hafva bestått däri, att Vestas heliga lund, som sträckte sig emellan vestalernas bostad och templet, förvandlades till den af portiker och rum omgifna gården. Midt på gården är en tämligen betydlig åttkantig yta afgränsad från den öfriga gården genom låga stenhällar; från åttkantens alla hörn gå linier af dylika hällar inåt, tills de sluta emot en ring, som också utgöres af hällar. Det är en ganska tilltalande förmodan, att låga murar hvilat på stenhällarna och att emellan dem blommor och buskar varit planterade, ett slags surrogat för lunden, som nu en gång hörde till Vestas område. Man vet ju, huru ängsligt noggranna romarne voro att icke ändra något med afseende på formen för gudarnes dyrkan, men man vet också, att de ansågo att gudarne läto sig afspisas med tomma skenet och namnet.

Vestas heliga område har för jämförelsevis godt pris sluppit undan medeltidens kalkbrännare och skattsökare; de

senare årens gräfningar hafva därför lämnat en rik skörd af stora marmorstatyer, fotställningar till sådana, byster, marmorskifvor med inskrifter samt mynt. Största intresset bland alla dessa fynd hafva några mer och mindre väl bevarade, mer än kroppsstora marmorstatyer föreställande *Vestales maximæ;* så lydde titeln på den äldsta af de sex jungfrurna, hvilken innehade ett slags föreståndarskap öfver de öfriga. Jämväl flera fotställningar med inskrifter äro funna, ehuru man ej med visshet kan säga, till hvilken af statyerna hvar och en af dem hör. De flesta äro från 3:dje århundradet e. Kr., några dock från 2:dra århundradet. Inskrifterna förmäla, att statyn blifvit till ära för den eller den Vestalis maxima rest af någon hennes anförvant eller annan person, som haft anledning till tacksamhet emot henne; i många prisas vestalens fromhet och trohet i tjänsten. Nu är också full klarhet i frågan om vestalernas dräkt, hvarom man förr mycket fantiserat, men i själfva verket icke vetat mera, än att dessa forntidens rena klosterjungfrur voro hvitklädda. De buro en fotsid, ärmlös klädning, *stola*, sammanhållen med ett snöre under bröstet; däröfver en mantel, *pallium*, som i rika veck draperades kring kroppen och äfven drogs öfver bakhufvudet. På hufvudet bars såsom en krans en s. k. *infula*, hvilken var det vedertagna tecknet på religiös helgd; den utgjordes af färgad ull, omvirad med band; dess ändar föllo ned framtill på båda skuldrorna. I allt detta var dock ingenting egendomligt för vestalerna. Den hufva, *suffibulum*, som omtalas såsom för dem utmärkande, förekommer blott på en af statyerna. Den utgjordes af ett rektangelformadt hvitt ylletygstycke med purpurbård; den lades i veck ofvanpå hufvudet och föll sedan ned på ömse sidor; flikarna hopfästes vid halsen med en brosch. Detta plagg måtte alltså icke alltid burits af vestalerna; troligen buro de det icke, då de med kruka på hufvudet företogo sin dagliga vandring till Egerias eller Camenernas källa för att hämta vatten.

Efter noggrann undersökning af material och byggnadssätt hafva några forskare kommit till det resultat, att olika delar af byggnaden, sådan den nu föreligger, kommit till på tre olika tider. Tablinum med de sex kamrarna och några tillstötande hushållsrum skola vara från 1:a århundradet e. Kr.,

den södra flygeln med kvarnen och den öfre våningen från Hadrianus' tid (d. v. s. första hälften af 2:dra århundradet), den norra flygeln och pelargården ungefär från år 200 e. Kr. eller senare. Huru byggnadens yttre tagit sig ut, då den var fullfärdig, därom kan man icke göra sig någon klar föreställning. Men då dess olika delar synas hafva haft olika höjd, måste den erbjudit en tämligen osymmetrisk anblick.

Från Vestatemplet följa vi nu Forums södra sida och kunna därvid gå raskare till väga, då denna del af platsen redan länge varit uppgräfd och de sista årens undersökningar icke bragt något väsentligt nytt i dagen. Vårt öga fängslas först af tre smakfulla marmorpelare med gebälk öfver, hvilka stå i rad bredvid hvarandra vid kanten af en upphöjning, som är bildad af gjutmassa och några tuff- och travertinkvaderstenar. Vi ha här för oss Castors tempel, enligt sägen uppfördt redan år 496 f. Kr. till ära åt Castor och Pollux, sedan de bistått romarne i slaget vid Regillus och därefter bragt underrättelse om segern till Rom. Tiberius lät år 6 e. Kr. fullständigt ombygga det; från hans tid äro de nämnda pelarna, hvilka af konstkännare beundras såsom något af det mest fulländade, som arkitekturen frambragt. Templet låg på en hög underbyggnad och var en s. k. peripteros; det hade 6 pelare på framsidan, som vette åt Forum, 13 på hvardera långsidan. Från den höga trappan höllos ofta tal till folket, och många tumultuariska scener hafva där utspelats. Baksidan af templet är icke lagd i dagen. Där rörde sig en gång ett brokigt lif, ty där var omkring Vertumnus' bildstod medelpunkten för penningmarknaden, hvilket möjligen sammanhänger därmed, att Castor var skyddspatron för riddarne, hvilka hade de större penningaffärerna i sina händer.

På västra sidan om Castors tempel mynnar den en gång så lifliga gatan Vicus Tuscus in på Forum, och på andra sidan om denna, på den plats, där de s. k. Tabernæ Veteres förr stått, utbreder sig ännu golfvet till Basilica Julia, men af det som stått på detta golf finnas blott svaga spår. Kalkugnar, som vid den första utgräfningen i början af detta århundrade påträffades på själfva golfytan, visa hvart marmorn tagit vägen; travertinblocken lät Bramante bortföra för att använda dem för en palatsbyggnad i närheten af

Vatikanen (nu Palazzo Torlonia, förut kalladt Palazzo Giraud). Endast obetydliga bitar hafva undgått förstörelsen; de äro dock tillräckliga, för att man af dem och med tillhjälp af en antik reliefbild, som föreställer basilikans åt Forum vända sida, skall kunna göra sig en någorlunda fullständig föreställning om byggnaden. Den bildar en rektangel, 101 meter lång, 49 meter bred, och begränsas i öster af Vicus Tuscus, som skiljer den från Kastors tempel, i norr åt Forum till af Sacra Via, i väster af Vicus Jugarius; i söder begränsades den troligen också af en gata, som dock icke ännu blifvit lagd i dagen. Man kommer upp på basilikans golf förmedelst trappsteg af marmor, hvilka på grund af terrängens stigning mot väster äro flera på den östra sidan än den västra. I midten är en 82 meter lång och 16 meter bred sal, på alla håll omgifven af dubbla portiker, hvilka bildas af tre rader af fyrkantiga pelare. De två inre raderna äro af tegel och travertin, den yttersta af travertin; alla voro de klädda med marmor. På de tre sidor, som vette åt Vicus Tuscus, Forum och Vicus Jugarius, hade den yttersta radens pelare framför sig doriska halfkolonner och förbundos med hvarandra af rundbågar, allt af marmor. Man kan med stor sannolikhet antaga, att basilikan haft en öfvervåning, som också visat bågar och halfkolonner (dessa troligen joniska) åt de nämnda gatorna. Detta sätt att gestalta större byggnaders utsida (som de flesta torde känna till från Kolosseum, Marcellusteatern m. m.) synes hafva uppfunnits i självfva Rom under republikens sista århundrade och användes sedermera i lång tid vid nästan alla monumentala profanbyggnader, hvilket just icke tyder på någon större uppfinningsrikedom hos den stora stadens arkitekter. Golfvet i den sal, som utgjorde byggnadens midt, är lagdt med olika färgade marmorsorter, i portikerna är det lagdt med hvit marmor. Salen har troligen varit på något sätt öfvertäckt, kanske med ett trätak, och var bestämd för de s. k. centumviraldomstolarnas förhandlingar, för hvilka fyra domaresäten voro uppställda, troligen ett på midten af hvar och en af de fyra sidorna. Om, såsom sannolikt är, portikerna haft en öfvervåning, har denna troligen varit upplåten åt allmänheten för att därifrån afhöra rättsförhandlingarna där nedanför. Själfva

kejsarne intogo här ofta domaresätena. I de två portikerna där nere, hvilka skildes från domstolssalen genom skrank, har troligen allmänheten fritt fått röra sig. Växlare hade där uppslagit sina bord, och affärer uppgjordes där. Att ett muntert och ogeneradt lif rört sig i dessa pelargångar, därom vittna ännu åtskilliga ristningar i marmorgolfvet; man ser där linier afsedda för något slags spel, inskrifter, figurer, icke alltid af oskyldig beskaffenhet. Från basilikans södra långsida utgå vinkelrätt mot densamma en rad af murar. De rum, som af dessa inneslutas, ligga något högre än basilikans nivå och synas hafva varit bodar, hvilka öppnat sig åt den gata, som på baksidan löpte parallellt med Sacra Via. Basilica Julia leder sitt ursprung och sitt namn från Julius Cæsar, men fullbordades först af Augustus. Den har sedan flera gånger restaurerats, och ovisst är, från hvilken tid det som nu återstår föreskrifver sig.

Liksom Basilica Julia har till sin närmaste granne på östra sidan ett tempel, så ock på den västra. På andra sidan om den här i Forum inmynnande Vicus Jugarius står på en något högre terräng en underbyggnad af gjutmassa med några lämningar af omfattningens travertinkvaderstenar och marmorklädnad; uppå dessa åt nordost till resa sig, uppbärande en arkitrav, de sex pelare, som bildade förhallens front, och de två främsta af dem, som bildade dess sidor. Dessa lämningar af förhallen, hvilka utgöra ett i ögonen fallande drag i Forums fysionomi, hafva vid någon restauration blifvit oskickligt sammansatta af äldre byggnadsdelar och röja sig härigenom, liksom genom andra tecken, såsom ett verk af den senaste kejsartiden, men templet, som var helgadt åt Saturnus, leder sitt ursprung från republikens tidigaste år. Det var förvaringsorten för statens kassa och därtill hörande handlingar samt sätet för finansämbetsmännens (under republikens tid quæstorernas) ämbetsverksamhet; troligen befunno sig lokaler för dessa och deras skrifvare vid en öppen plats bakom templet, hvilken ännu icke blifvit utgräfd. Såsom ofvan är nämndt, kröker sig den Kapitolinska backen förbi templets framsida, hvaraf följden blifvit, att trappan i strid med det vanliga schemat för tempelbyggnader fått betydligt mindre bredd än templet själft.

Saturnus' tempel låg alltså på ett utsprång från den Kapitolinska höjden något öfver det egentliga Forum. Framför detta utsprång något längre åt norr lät Cæsar, såsom vi redan sett, anlägga en ny talarestol, *Rostra*, hvilken dock fullbordades först efter hans död och troligen också efter Ciceros. Lämningarna efter denna hafva under de sista åren gjorts till föremål för noggranna undersökningar, på grund af hvilka den skicklige tyske forskare, som ledt dem, ansett sig kunna uppgöra en restaurerad bild af byggnaden, för hvilken jag vill redogöra, ehuru icke alla enskildheter i densamma synas mig höjda öfver allt tvifvel. Framför utsprånget anlades en rektangelformig upphöjning, 24 meter bred, 10 meter djup och 3 meter hög, hvilken beträddes från den bakom liggande öppna platsen framför Concordias tempel på en sluttande ramp, som troligen icke hade samma bredd som Rostra. Rundt omkring kanten af plattformen gick ett skrank, utom på midten af framsidan, där ett stycke (ungefär en tredjedel af sidans längd) var lämnadt öppet för att talaren där skulle stå fullt synlig. Om den ofvan nämnda tyske forskaren har rätt, har skranket å ömse sidor om den uppstigande rampen haft en alldeles egendomlig karakter. Man har nämligen år 1872 på själfva Area Fori funnit två föremål af marmor, som se ut att vara balustrader eller dylikt. De äro 1,39 meter höga och 5,50 meter långa. De hafva upptill ett slags gesims och äro å båda sidor prydda med reliefbilder. På båda är den ena sidan prydd med alldeles liknande reliefbilder af ett svin, ett får och en tjur, en framställning, hvilken utan tvifvel betecknar det bekanta trefaldiga statsoffer, som kallas *suovetaurilia*. På de båda andra sidorna äro tvä olika figurrika bilder, hvilka med största sannolikhet kunna antagas föreställa två berömda regenthandlingar af kejsar Trajanus. På den ena balustraden ser man kejsaren sittande på Rostra och framför honom en uppstaplad hög af skriftaflor, på hvilken en högre ämbetsman sätter eld med en fackla, medan soldater bära fram andra skriftaflor för att kasta dem på högen. Bakgrunden utgöres af en rad tempel och pelargångar, hvilka på grund af sitt läge i förhållande till Rostra kunna antagas vara de byggnader, som bildade väst- och sydsidan af Forum. Hvad vi här se försiggå på

Forum har troligen afseende på Trajani mycket beprisade åtgärd att efterskänka vissa resterande afgifter till staten och föreställer det högtidliga uppbrännandet af de dithörande skuldböckerna. På den andra balustraden ser man till vänster kejsaren, som från Rostra talar till en skara män och ynglingar; längre till höger ser man åter kejsaren; denna gång sitter han uppå en tron på en tribun och utsträcker högra handen emot en kvinna, som nalkas honom bärande ett barn på vänstra armen och ledande en halfvuxen flicka vid högra handen. Denna framställning har sannolikt afseende på samme kejsares stiftelse till understöd och uppfostran af fattiga barn inom Italien; i så fall torde kvinnan med de två barnen vara en personifikation af Italia. Dessa båda balustrader hafva enligt den ofvan nämnde forskaren varit uppställda på Rostra utmed rampen, som bildade uppgången, hvarvid de sidor, som framställde tilldragelserna ur Trajani regering, varit vända utåt. Framsidan af Rostra var rikt smyckad. Ytan, som begränsades upptill af en fint formad gesims, nedtill af en likaledes fint modellerad bas, var delad genom vertikala bronspilastrar i tjugu fält. Troligen löpte två bronsband af ungefär samma bredd som pilastrarna i horisontell riktning, den ena under gesimsen, den andra öfver basen. De tjugu fälten, som sålunda infattades liksom i ramar af brons, voro täckta med marmorskifvor. I midten af dessa fält framsköto skeppssnablarna, af hvilka talarestolen fått sitt namn. Något lägre ned framsköto från pilastrarna andra skeppssnablar, så att dessa voro anbragta i två rader, snedt öfver hvarandra, 20 i den öfre raden, 19 i den nedre. Sidoytorna af Rostra visade troligen samma utseende som framsidan, utom att skeppssnablar där fattades. Äfven detta nya Rostra tjänade liksom det gamla såsom uppställningsplats för allahanda minnesvårdar, hvilkas antal slutligen blef så stort, att då man ville ställa dit en ny, det var nödvändigt att aflägsna någon eller några af de gamla. En relief på Konstantin den stores triumfbåge visar kejsaren stående på Rostra, hvars båda ändar prydas af kolossala sittande bildstoder, hvarjämte en rad af höga pelare uppbärande statyer stå på den bakre delen af plattformen. Det har också vid undersökning visat sig, att

plattformens golf varit ämnadt att bära en mycket tung belastning. För att uppbära detta golf anbragtes tre rader af travertinpelare i byggnadens inre, hvilket för öfrigt synes hafva varit ett till något ändamål bestämdt rum, eftersom det har ett golf af tegel (lagdt i s. k. *opus spicatum* d. v. s. i form af hveteax) och en ingångsdörr på norra sidan. Men dessutom ser man i det inre lämningar af tegelmurar, hvilka icke synas medgifva annan förklaring än att de skolat tjäna till underbyggnad för tunga föremål, såsom t. ex. sådana pelare, som synas på Konstantins triumfbåge. Det är omöjligt att nu utreda, huru mycket af de förhandenvarande lämningarna förskrifver sig från den ursprungliga anläggningen och huru mycket från senare restaurationer.

Sent i kejsartiden synes den bakre delen af Rostra hafva blifvit nedrifven, hvarigenom ett mellanrum uppstod mellan Rostra och den bakom densamma på höjdutsprånget liggande Area Concordiæ. Den sistnämnda fick då en afslutning framåt genom en halfrund plattform, som begränsades af en präktig marmorvägg med plint, gesims och pilastrar. Vid halfrundens båda ändar stodo två något så när likartade monument, nämligen vid södra änden *Milliarium aureum*, den gyllene milpelaren, och vid den norra *Umbilicus Romæ*, som skulle föreställa Roms och således världens medelpunkt. Milliarium aureum, af hvilken blott obetydliga lämningar påträffats, anlades af Augustus och hade troligen formen af en vanlig romersk milpelare; den bildade alltså en cylinder ungefär tre gånger så hög som längden af diametern. Sitt namn hade den däraf, att den var beklädd med förgylld brons. På densamma befunno sig inskrifter, utvisande längden af de från Rom utgående landsvägarna, men det är oriktigt hvad åtskilliga uppgifva, att de på dessa vägar genom milpelare utmärkta afstånden räknades från Milliarium aureum; ty såsom flera fynd af milstenar utvisa, räknades dessa afstånd från portarna i den stadsmur, som brukar kallas den Servianska. Af Umbilicus Romæ återstår åtskilligt af den inre gjutmassan, som visar att den utgjorts af tre på hvarandra satta cylindrar, den nedersta tjockast och den öfversta smalast, samt ofvanpå den öfversta en konformig afslutning. Både idéen och formen var hämtad från

Grekland, där åtskilliga städer hade på sitt torg en s. k. *omfalos* föreställande världens medelpunkt, hvilken naturligtvis hvarje stad förlade inom sitt område. Umbilicus Romæ är troligen byggd först i 4:de århundradet e. Kr. Då man sökt efter en förklaring på den ofvannämnda halfrunda plattformen, har man erinrat sig, att det s. k. *Græcostasis*, en upphöjning, som var bestämd till uppehållsort för främmande sändebud under folkförsamlingar och senatssammanträden, befunnit sig i närheten af det gamla vid Comitium belägna Rostra och därifrån troligen vid Rostras förläggande till Forum äfvenledes flyttats dit. Man har förmodat, att den halfrunda plattformen varit en under den senaste kejsartiden företagen anordning af Græcostasis. De till plats på denna berättigade skulle i sådant fall haft förträffligt tillfälle att höra och se hvad som försiggick på Forum nedanför. Möjligen har dock halfrunden icke haft annat ändamål än att Milliarium aureum och Umbilicus Romæ, dessa för sin symboliks skull så betydelsefulla monument, skulle framställa sig på ett i arkitektoniskt hänseende värdigare sätt.

Somliga hafva förmodat, att det nu skildrade Rostra, liksom det gent emot framför Cæsarstemplet liggande, haft på ömse sidor om sig en genomgångsbåge, en förmodan som dock hvilar på tämligen svag grund. Har så varit fallet, så har den norra bågen blifvit undanträngd af den triumfbåge, som år 203 e. Kr. restes till ära åt Septimius Severus och hans söner och står där tämligen väl bibehållen ännu i dag.

Såsom ofvan är nämndt, hade utsikten öfver Forum, då man beträdde det från sydost, till bakgrund det på den Kapitolinska höjden liggande Tabulariet med dess grundmur och arkader ofvanpå denna. Detta bortskymdes dock något af byggnader, hvilka voro uppförda på den terrass, som springer ut från Kapitolium åt Forum till. På nordöstra delen af denna terrass och alldeles framför Tabulariets grundmur stod Concordias tempel, hvilket måste ej obetydligt hafva förtagit verkan af den bakom liggande byggnaden, i synnerhet sedan det år 10 e. Kr. vid en af Tiberius företagen restauration gjorts högre och bredare. Detta präktiga tempel, som ofta användes såsom plats för senatens sammanträden, hade fått en ovanlig form, betingad af rumförhållandena;

den rektangulära cellan var så att säga lagd på tvären, och framför dess ena långsida var satt en blott hälften så bred förhall. Förbi Tabulariets sydvästra hörn stryker den Kapitolinska backen, sedan den förut, kommande från Forum, buktat sig förbi Saturnustemplets front och därefter bakom detta gjort en spetsig vinkel. I den trubbiga vinkel, som bildas af Tabulariet och den Kapitolinska backens underbyggnad, ser man nu en konstgjord plattform, till hvilken några kammare öppna sig, ställda dels emot Tabulariets vägg, dels emot den Kapitolinska backens underbyggnad. I eller framför kamrarna hafva, enligt hvad inskrifter upplysa, en gång stått 12 gudabilder, och framför dem löpte på plattformen en portik, af hvilken lämningar ännu finnas. Vid hvilken tid denna s. k. *Porticus Deorum Consentium* först anlades är obekant. Emellan den nämnda plattformen och Concordias tempel ställdes, också med ryggen emot Tabulariet, ett tempel helgadt åt Vespasianus och Titus, af hvars förhall tre vackra pelare med arkitrav och fris ännu stå upprätta. Att, innan detta tempel byggdes, här varit en öppen plats, visas däraf, att templet ställts framför en ingångsport till Tabulariet, hvilken därigenom gjordes otillgänglig. Emellan Vespasiani och Concordias tempel lämnades dock ett mellanrum af 2,50 meter, men äfven detta upptogs under nästa århundrade af ett litet kapell, helgadt åt kejsarinnan Faustina.

Tänka vi oss nu en gammal romare som vandrar öfver Forum, kommande från sydost, så ser han till höger om Tabulariet och något högre än detta borgén, *arx*, resa sig med tinnar och torn. Till vänster åter om Tabulariet, likaledes på något högre nivå, ser han den Kapitolinska Jupiters tempel, Roms största och mest vördade helgedom. Att borgen låg på den Kapitolinska höjdens nordöstra spets och Jupiterstemplet på dess sydvästra och icke tvärt om, är numera genom gräfningar till fullo ådagalagdt, och därmed har en långvarig tvist mellan italienska och tyska arkeologer blifvit afgjord till förmån för de senare.

S. Dahlgren.

Försvarsfrågan och indelningsverket.

Generalen friherre B. A. Leijonhufvud hade onekligen rätt, då han lördagen den 23 februari sistlidet år i första kammarens plenum yttrade, »att orsaken till att alla de olika arméorganisationer, hvilka under de sista tjugu åren föredragits inför riksdagen, fallit — är att söka till en viss grad däri, att man lagt för stor vikt vid den ekonomiska och för liten vid den militäriska sidan af frågan. — Det är just det stora felet, att frågan alltför mycket gjorts till en ekonomisk fråga, och jag kan icke», säger bemälde framstående talare, »fritaga våra sista regeringar — från att väsentligt hafva gifvit stöd åt en sådan uppfattning».

Det ligger en obestridlig sanning i dessa ord. Statsmakternas märkliga benägenhet att, för att tillfredsställa särskilda ekonomiska intressen inom representationen, på samma gång afstå en större eller mindre del af kronans ordinarie inkomster och gradvis minska fordringarna på stammens och beväringens öfningar; den bekymmerslöshet, hvarmed man år efter år låter Sveriges hufvudstad ligga obefästad utan möjlighet till försvar, i händelse af en fientlig landstigning; riksdagens oförklarliga uraktlåtenhet att anslå tillräckliga medel till Karlsborgs fästnings fullbordande (Sveriges enda befästade plats inuti landet — när den en gång blir färdig) och slutligen den märkliga sträfvan, som på senare tiden visar sig, att utbyta vårt gamla historiska indelningsverk, underhållet och organisationen af vår gamla ärofulla indelta armé, mot införandet som stamtrupp för vår beväring, landets ungdom, af en värfvad stam, besoldade trupper, om hvilkas uppförande i forna tider den nuvarande krigsministern i samma plenum yttrade, [1] att de flydde från slag-

---

[1] Se riksdagens protokoll, 1:a kammaren n:r 10, sid. 25.

fälten eller gingo öfver till fienden, hvarvid vi vilja tillägga, att de gemenligen dessförinnan visade den ekonomiska förtjänsten att plundra sin och fiendens tross — allt detta kan ej annat än fylla hvarje sann fosterlandsväns bröst med oro och bekymmer för Sveriges framtid.

Den indelta arméens utbytande mot en värfvad stam är dagens militära lösen. Må det tillåtas oss att i denna fråga säga några ord — med särskild hänsyn till yttranden om vårt indelningsverk och vår indelta armé, som vid senaste riksdagen fällts af herr statsrådet och chefen för landtförsvarsdepartementet.

Herr statsrådet är, såsom kändt, icke någon vän af dessa institutioner. Det oaktadt har han vid nyssnämnda tillfälle i första kammaren uttalat följande ord (hvilka återfinnas i denna kammares protokoll för samma dag): »Hvad personalen eller den indelte soldaten beträffar, tror jag, att de flesta med nöje erkänna, att han utgör det utmärktaste soldatmaterial, som någonstädes finns, med undantag måhända af dem, som utväljas till gardena i de stora länderna etc. Hvad den militära organisationen angår, är jag öfvertygad, att den var alldeles utmärkt, när den infördes. Den tiden begärde man icke, att truppens krigsstyrka skulle vara större än hans fredsstyrka. Då gällde det mera, att den hade kurage än öfning, ty den fick man nog under de långvariga krigen. Det var då af största vikt, att man hade trupper, som icke vid motgång flydde öfver till fienden, såsom vanligt var med den tidens besoldade skaror. Den omständigheten, att denna institution varat så länge, torde väl också utgöra ett bevis på dess ursprungliga godhet.» Herr statsrådet har i dessa ord gifvit indelningsverket ett erkännande, hvilket vi tillåta oss att beteckna som synnerligt märkligt. De ordalag, i hvilka detta erkännande gifvits, äro emellertid af den beskaffenhet, att de tarfva kommentarier i en och annan punkt.

Vi förstå ej rätt meningen med orden, att truppens krigsstyrka skall vara större än dess fredsstyrka — om ej med dem åsyftas, att indelta arméen anses sakna reserv. Så var emellertid också förhållandet under förra århundradet, då rust- och rotehållet måste uppsätta flera soldater för sina hemman, men denna stora tunga har upphört genom 1812

års beväringslag; numera ersättes i krig den indelta arméen genom beväringen, som i händelse af större öfning alltid blir den bästa och säkraste reserven.[1] — Att man äger trupper, som icke vid motgång fly öfver till fienden, såsom vanligt var med äldre tiders besoldade skaror, är ju alltid en fördel, och vi kunna icke underlåta att uttala vår förvåning öfver att man, jämte det man gör ett dylikt erkännande, vill rekommendera en arméorganisation med en värfvad, d. v. s. besoldad stam. Att den indelta arméen organiserades vid en tidpunkt, då soldater behöfde mer mod än öfning, är ingalunda exakt. Visserligen var ej krigskonsten på den tiden långt hunnen i utveckling, men den största förändring, som taktiken undergått, var, då Gustaf II Adolf, indelta arméens skapare, inom sin krigshär införde manövern, och man får ej härvid glömma, att denne store konungs trupper, om hvilka Napoleon I yttrade sig i långt mera aktningsfulla termer än våra moderna organisatörer, att de voro »agiles, intelligents, impétueux», bildade eller rättare utbildades i en ny krigskonst, som antagligen på sin tid, då medeltidens stela, orörliga taktik skulle förändras, fordrade en jämförelsevis långt större öfning, än hvad krigskonsten nu gör anspråk på, äfven om man därvid tager i beräkning införandet af den spridda ordningen.

Herr statsrådet ser i den omständigheten, att indelningsverket så länge ägt bestånd, ett bevis på dess ursprungliga duglighet. Vi göra så äfven. Och vi tillägga, att det ingalunda är svårt att fatta orsaken till indelningsverkets lifskraft. Historien visar oss talrika exempel på stater, som för sitt

---

[1] Det förefaller som, vid det moderna upprepandet af brist på reserv — för indelta arméen — inom våra militära kretsar, man icke velat tillräckligt taga reda på de förslag, som i detta afseende under försvarsfrågans behandling blifvit framlagda sedan år 1867.

Uti 1871 års förslag till lag om soldatrotehållet förelåg den bestämmelsen, att soldat, som fyllt 27 lefnadsår och varit anställd i tjänst i 7 år, under fredstid var berättigad att efter därom gjord anmälan erhålla afsked. — Då det är att antaga, att ganska många skulle hafva begagnat sig af denna rätt, men de, enligt bestämmelse i det vid samma tillfälle framlagda förslag till lag angående den allmänna värnplikten, därefter ingingo i krigsreserven, och sålunda ytterligare voro 5 år förpliktade till tjänst i fältarméen, så var ju redan därigenom en, om ej väsentlig reserv af fullt utbildade soldater att påräkna. Men för dem, som finna en sådan reserv af utbildade soldater otillräcklig, återstår det ju alltid att söka vinna den på det sätt, som i en reservation till det särskilda utskottets betänkande vid 1883 års riksdag finnes angifvet.

försvar betjänat sig dels af främmande legosoldater, dels i ett och annat fall af ett inhemskt, från andra klasser strängt afsöndradt krigarstånd. Hvarken det ena eller det andra sättet har visat sig lyckosamt. På utländska soldskaror behöfver man ej spilla många ord. Alla tiders erfarenhet har emellertid ådagalagt, att icke heller ett försvarsväsende, grundadt på en fullständig afsöndring medborgarne emellan, i det en särskild samhällsklass bildas och uppfostras för kriget och gör det helt och hållet till föremål för sin verksamhet, under det de öfriga samhällsklasserna, alldeles främmande för krigstjänsten, blott ägna sig åt sina fredliga yrken, icke i längden visat sig väl uppfylla sitt ändamål. Om också en sådan organisation är gjord på grundvalen af en fullständig insikt i tidens krigskonst, så har den dock inom sig själf burit fröet till sin upplösning, hvilken slutligen äfven beredt samhällets politiska undergång, hufvudsakligen af det skäl, att en sådan fullkomlig afsöndring af krigareyrkets utöfvare inom samhället är *onaturlig*, emedan den sanna krigiska andan endast kan fostras i det medborgerliga lifvets sköte och äga sin näring af de moraliska krafter, hvilka binda ej allenast samhället utan äfven mänskligheten. Däremot har den historiska erfarenheten visat, att ett lands bästa skydd är en här af verkliga medborgare. På bragder utförda af sådana härar är historien rik. Och underligt är i sanning icke detta. Ty en krigsförfattning är ej en lag, som lätt ombytes efter dagens växlande meningar; den är ett lif, framsprunget ur nationens eget inre väsende, dess seder och bruk och inverkar i hög grad på samhällets välbefinnande och befolkningens trefnad. En form för krigsorganisationen af sist anförda slag är i vårt land urgammal. På den medborgerliga värnplikten var i våra gamla landskapslagar vårt försvar grundadt, och denna har såsom en fast grund bibehållit sig i vår krigsförfattning, om än med af olika kulturförhållanden betingade skiftningar under olika tider. På denna samma grund var det, som Gustaf II Adolf och Karl XI skapade vårt indelningsverk; därigenom kom till stånd en ständig krigsmakt, hvilken i motsats till de vid denna tid i Europa inrättade stående arméerna af legosoldater, ej utgjorde ett från öfriga samhällsklasser afsöndradt stånd, utan bestod direkt ur medborgerlig-

hetens sköte utgångna krigare, hvilka, aflönade med jord, jämte krigsyrket idkade det *produktiva arbetet*. Utskrifningarna hade hos oss föregått indelningsverket. Hvilket missnöje det väckte, är bekant. Om deras verkningar säger Geijer: »Det har funnits tider, då kriget var svenskt arbete, då hvar flere än en bonde äro funna på hemmanet, de öfriga blifvit utskrifna, och då man tagit alla drängar och alla torpare. Den ur kriget utan hemort eller uppehälle eller vana vid lagliga näringsfång återkastade, afskedade eller förrymda hopen, utgjorde sedan den lösdrifvaresvärm, hvaröfver man under eröfringsperioden klagar.» Dessa svårigheter i socialt hänseende har indelningsverket i hög grad bidragit att förmildra och har redan däri fyllt en storartad bestämmelse. Men dess hufvudsakliga förtjänst och grunden till dess varaktighet ligger dock i den enskilde soldatens egenskap att på samma gång vara krigare och under fredstid en verklig medborgare, som drifver produktivt arbete i näringarnas och industriens tjänst. Denna egenskap för den svenske soldaten väcker ej allenast militärers beundran — i utlandet! — utan äfven filosofens och statsekonomens stora uppmärksamhet — i utlandet! Uti »Cours d'économie politique fait au Collége de France» yttrar Michel Chevalier om vårt indelningsverk bland annat följande: »L'armée indelta peut être citée à l'appui d'une opinion que je vous ai indiquée dans la leçon précédente, que la constitution ancienne des peuples comportait, au moyen de quelques transformations, l'application de l'armée à la production; et que les nations, qui n'auraient pas, comme la France, fait table rase, seraient tout aussi voisines de cette amélioration que nous pouvons l'être nous-mêmes, si non davantage. L'esprit des siècles, qui ne sont plus, nous était apparu dans les régiments frontières de l'Autriche mais nulle part le régime des temps anciens n'est conservé comme dans l'armée indelta. Et sous ce rapport, cette armée se recommande à l'attention du philosophe et de l'historien aussi bien que de l'économiste. Forte de 24,000 hommes de troupes excellentes, et qui ont fait leurs preuves, c'est comme une armée du passé, appropriée par des mains habiles aux convenances des temps modernes.» Dessa »skickliga händer» voro Karl IX:s, Gustaf

II Adolfs och Karl XI:s. Hvad skall historien säga om dem, som nu arbeta på kullkastande af deras verk?

Men om dessa uttalanden af en celeber fransk vetenskapsman icke torde hafva sådan klang, som kan bestå inför våra tongifvande militära kretsar, så må till bestyrkande af denne vetenskapsmans omdömen om vår indelta armé få anföras uttalanden af en krigare och statsman, hvars ord icke lära kunna jäfvas äfven af de mest ungdomliga inom det militära yrket. Vid Göta kanals öppnande vid Sjötorp den 23 sept. 1822 yttrade konung Karl Johan: »C'est avec un plaisir bien vif que j'entends les éloges que vous donnez aux soldats, qui ont été employés aux travaux du canal de Gothie. Je connais par expérience leur bravoure et leur amour pour la discipline; il m'est doux d'apprendre qu'ils déployent le même zêle dans les travaux paisibles, qui ont pour but la prospérité de l'interieur.» Kan ett sådant omdöme af den utomordentlige man, som vid Dennewitz, Grossbeeren och Leipzig var generalissimus för de allierades trupper — i vår tid misskännas?

Hafva vi hittills, om än med vissa reservationer, kunnat instämma i herr statsrådets resonemang, så är dock detta under detsammas fortgång alldeles omöjligt. Sedan herr statsrådet yttrat de ord, vi ofvan anfört, fortsätter han: »Nu finner man det emellertid vara något dyrt, att för att äga en karl under fanorna, staten skall så länge han är brukbar underhålla honom och hans familj och därefter pensionera honom. Nutidens militära ekonomi har till uppgift att med den minsta årliga utgift i fred söka i krig åstadkomma den största möjliga effekt d. v. s. de flesta öfvade soldaterna vid en mobilisering. Därtill har man i alla länder användt två medel. Det ena är allmän värnplikt, som gratis skaffar karlar till fanorna, och det andra är den koncentrerade öfningen, hvarigenom karlar relativt hastigt utbildas — för att sedermera släppas och lämna plats för en annan. Men den som sålunda släppes kvarhålles dock gradvis i reserven under vissa år eller till dess mobilisering åter kallar honom till fanorna.»

Vore ordnandet af ett lands krigsförfattning endast och allenast en ekonomisk fråga, så borde den regel, herr statsrådet på tal härom anfört, verkligen vara absolut giltig, likaväl som en dylik väl torde allmänt gälla på statslifvets ej mindre än på det enskilda lifvets område. Vi för vår del våga emellertid ifrågasätta, huruvida ett lands krigsorganisation blott och bart är en affär mellan staten och soldaten — såsom de synas anse, hvilka önska en sådan af legotrupper, som efter fullgjord tjänst under en kort tid »släppas». Det gifves plikter, som ej kunna betalas, förhållanden, där lifvets räkning för ingen salderas, som ej betalar med sin person, eller med andra ord där de moraliska förutsättningarna stå långt framom alla andra och icke kunna nog dyrt köpas: dessa moraliska förutsättningar äro disciplinen och fosterlandskärleken.

Men för öfrigt sätta vi alldeles icke tro till talet om indelningsverkets dyrhet, jämfördt med andra härorganisationer. »I min tjänst kan ingen blifva rik», lär den store rikshushållaren Karl XI hafva yttrat, och han har sannolikt fullständigt tillämpat denna ekonomiska sats vid ordnandet af krigsmakten. Dessa våra påståenden skola vi söka bestyrka.

Den enda härorganisation, vårt land rimligtvis kunde komma att få, därest indelningsverket skulle komma att slopas, vore — i betraktande af den erfarenhet i afseende på försvarets ordnande, man i vårt land gjort under så väl äldre som nyare och nyaste tider — en stamtrupp för vår beväring, tagen eller utlottad ur dennas egna leder. Må vi anställa en jämförelse mellan kostnaderna för ett dylikt försvar och vårt nuvarande; en sådan jämförelse skall blifva oss särdeles lätt, då vi blott behöfva redogöra för de noggranna undersökningar, som i detta afseende anställts af 1865 års försvarskommitté. Dessa undersökningar visa — vi kunna redan nu anmärka det — icke samma resultat, som de kalkyler, herr statsrådet synes hafva uppgjort, då han under remissdebatten i första kammaren den 24 jan. sistlidet år yttrade följande ord: »Det finnes enligt min tanke nu för tiden icke mera än ett system, som är billigt och säkert, och det är den allmänna värnplikten med lottning. Hade vi allmän värnplikt med lottning och 2 års tjänstgöring, skulle vi för samma

anslag som nu kunna hålla en utmärkt armé.» Utmärkt! — ja, på papperet. En nyantagen rekryt utbildas icke till soldat endast genom ett visst antal öfningar, såsom man numera tämligen allmänt synes föreställa sig. Det är nämligen en obestridlig sanning, hvad Napoleon I en gång yttrat. »A la guerre, les trois quarts sont des affaires morales, la balance des forces réelles n'est que pour un autre quart», — en erfarenhet, som han hade varit i tillfälle att förvärfva på slagfälten. De utmärkta moraliska egenskaper, som herr statsrådet tillägger den indelta soldaten: god disciplin, god anda inom regementet och stor kärlek till fanorna, böra onekligen utgöra självfva grundelementet i krigarens väsende, hvarifrån hans öfriga goda egenskaper som soldat härleda sig.

Men låtom oss höra 1865 års försvarskommitté! I sitt underdåniga betänkande till K. M:t af den 12 maj s. å. yttrar den [1] »att man måste förutsätta, att en sådan stamsoldat skall under sin utbildning och trägna tjänstgöring så hastigt som möjligt vinna den stadga i lynnet, det ordningssinne, den vana vid tjänstens fordringar, den införlifning med sin trupp och sitt befäl, den militära uppfostran, med ett ord de egenskaper, som skilja soldaten från den vapenkunnige ynglingen. Huru lång denna första daningstid för en beväringssoldat bör vara, för att så vidt möjligt ersätta den mognare åldern, de många tjänståren, det ledande och sammanhållande föredömet af gamla soldater, är, då duglighet här skall uppskattas i tid, hvilka båda saker icke äro fullt mätbara, ganska svårt att med objektiva skäl, öfvertygande andra, ådagalägga. Kommitterade anse visserligen för sin del två år vara för kort tid, äfven för vårt begripliga folk att dana en stam, som sedermera upplöses och skingras i det medborgerliga lifvet; men för att icke synas hafva velat till förmån för jämförelse med de indelta trupperna öfver höfvan uppdrifva kostnaderna för en beväringsarmé, hafva de grundat sina beräkningar på *endast* två års första tjänstetid, vissa, att ingen, som hos oss verkligen vill hafva en duglig beväringsarmé, skulle, om en sådan ifrågakomme, yrka nedsättning i tjänstetiden, under

[1] Kommittéens ledamöter voro: generalmajoren D. E. Bildt, ordförande, generalintendenten L. S. Sandels, öfverstarne Hazelius, af Ugglas, Reuterskiöld, af Klint och Rosensvärd.

den som de ifrigaste motståndarne i den preussiska armé-frågan medgifva. Likväl är det endast för infanteriet, som den tvååriga tjänstetiden blifvit antagen med sedermera en månads öfningstid under följande fyra år, hvaremot för kavalleriet, som dels fordrar en längre daningstid, dels ock mera folk för hästarnas skötsel antagits en första tjänstetid af tre år, samt två månaders årlig tjänst under följande tre år.» Efter en sådan beräkning af öfningstiden hafva kommitterade i enlighet med de vid de värfvade trupperna rådande förhållandena uppgifvit, att kostnaden för en beväringsstam med den ofvan angifna tjänstetiden öfverskrider kostnaden för den indelta stammen med öfver en million riksdaler pr år. De tillägga vidare, »att de äro för sin del öfvertygade om, att ingen tänkande militär, med egen erfarenhet i sitt yrke, och med kännedom om det värde, en fast organisation visat sig äga både under de tidigare och de nyaste fälttågen, skulle vilja utbyta vår indelta stam mot en sådan af beväring med icke längre öfning än den här antagna, helst vi äga den förra, visserligen med sina kända brister, men också med sina förträffliga egenskaper, stödd på en gammal inrättning med rot i vanorna och i bygderna, hvaremot den senare är en ny byggnad, som utomlands bristen på gammal grund nödgat gifva tillfällighetens prägel».

Då man nu efter 24 år tager kännedom om den utbildning till stamsoldat, som sakkunniga militärer då, såsom vi nu sett, ansågo vara den minsta möjliga för att erhålla en duglig stamsoldat ur beväringens leder äfvensom den fasthet i organisativt hänseende, som då för tiden af politiska personer och statsmän ansågs vara ett nödvändigt villkor för statens säkerhet och krigsståndets anseende; och härmed jämföras de olika förslag och åsikter, som tid efter annan på de senare åren blifvit uttalade af politiska försvarskommittéer — och olika arméorganisatörer, hvilka synas anse svenska arméens välförstådda intresse förnämligast ligga i den indelta stammens utbyte mot en organisation, bestående af löst folk med ringa öfning utan social grund — så må man med skäl fråga sig, om krigskonsten, oaktadt vapenteknikens utomordentliga framsteg i våra dagar, verkligen gått tillbaka till medeltidens taktiska ståndpunkt och organisativa former,

hvilka fordrade liten öfning och en kort tjänstetid, eller om alla dessa olika förslag, som på senaste tiden sett dagen, blott äro afsedda för den eviga freden.

I afseende på kostnaden för den indelta arméen, jämförd med kostnaden för en ur beväringen utlottad stam, har ofvannämnda kommitté anställt följande beräkning:

indelt infanteri och rytteri	till	3,927,448: 19
samma styrka ur allmänna beväringen	»	5,542,985 —

Härvid beräknas årskostnaden:

för en indelt infanterist	=	128: 21
» » kavallerist	=	403: 82
för en infanterist ur beväringen	=	140: 03
» kavallerist » »	=	603: 50

Vi hoppas att genom hvad vi nu anfört talet om indelningsverkets dyrhet i jämförelse med den nämnda härorganisationen fått sin rätta belysning.

Vi minnas, hvad herr statsrådet den 23 febr. i första kammaren yttrade om de båda medel — allmän värnplikt och koncentrerade öfningar — genom hvilka, enligt herr statsrådets förmenande, det på en gång bästa och billigaste försvaret skulle åstadkommas. Herr statsrådet fortsätter: »Här är emellertid nu icke fråga om det första sättet (nämligen allmän värnplikt). Jag tror därför, att det vore skäl att tillse, huruvida icke, i någon mån åtminstone, man skulle kunna använda det andra sättet, nämligen de koncentrerade öfningarna med däraf uppkommande omsättningar, hvarigenom man får de stora reserverna. Ser man vidare till, om detta kan tillämpas på indelningsverket, så skall man finna, åtminstone har jag gjort det, att det är just de stora löneförmånerna, som lägga hinder i vägen därför.» Af herr statsrådets härpå följande ord visar sig, att han anser själfva den indelta soldatens aflöningsrätt utgöra ett sådant hinder.

Om dennes stora löneförmåner är ofvan taladt. Hvad aflöningssättet beträffar, är det en alldeles ny erfarenhet, att detta skulle lägga hinder i vägen för öfningar under någon tid af året. Den nyantagne karlen är enligt författningarna skyldig att tjäna så länge han därtill anses af vederbörande befäl duglig — men får icke tjäna en enda dag längre, hvarför regementschefen är K. M:t ansvarig. — Torpet äger

han att disponera så länge han tjänar — icke längre. — Han är skyldig att tjänstgöra när och hvar han därtill kallas.

»Le peuple Suédois», säger den af oss ofvan citerade Michel Chevalier, »mediocre par le nombre, est grand par les événements auxquels il a été mêlé, par le rôle qu'il a joué, par les qualités d'esprit et de caractère, qui lui ont été départies. Il compte aujourd'hui un peu plus de trois millions d'âmes; jamais il n'en a présenté beaucoup plus, même au temps où il possédait quelques provinces, qui lui ont été ravies, telles que la Finlande; et cependant plus d'une fois il a remué l'Europe entière jusque dans ses fondements et fait trembler sur leurs trônes les plus puissants souverains. Un instant, il y a deux siècles à peine, il a ébranlé, en Allemagne, l'antique maison impériale de Habsbourg. — Plus tard il s'est mesuré avec un autre colosse, qui se dressait alors dans les régions du Nord; et l'on sait que, dans cette lutte, Charles XII a été à la veille de terrasser Pierre le grand.»

Och vidare: »Les populations européennes recèlent dans les replis de leur cœur une incroyable passion pour l'aventure, lorsque celle-ci se produit sous la forme de la guerre. On ne court donc pas le risque d'éteindre complètement en elles le feu guerrier. On doit plutôt croire qu'on ne le modérera jamais assez. L'armée indelta en donne la preuve. Malgré les intérêts et les liens de famille, qui rattachent les soldats au sol, jamais on ne leur a fait un appel qu'on ne les ait vus empressés à s'y rendre. Si l'on demandait des volontaires, tous voudraient en être. Et une fois partis, jamais on ne les entendit soupirer après le retour. Les voyageurs qui, à diverses époques, ont parcouru la Suède, sont unanimes sur leur parfaite tenue et sur leur excellente discipline. L'histoire atteste leur valeur en même temps que leur sentiment d'honneur et leur bonne conduite. Et qui pourrait contester le mérite militaire d'une organisation qui a produit les soldats de Charles XII.»

Skulle således i följd af den långvariga fred, vårt land fått åtnjuta — en fredsperiod kanske utan motstycke i något lands häfder — förhållandena hafva utvecklat sig så, att soldaten befinnes ovillig att gå till de militära öfningsskolorna — såsom herr statsrådet påstår —, så är detta administratio-

nens och icke organisationens fel. Berättigad är en sådan motvilja hos soldaten icke, sedan han en gång låtit sig inskrifvas i regementets rullor, och huru en ovillig soldat skall handteras, bestämmer för öfrigt strafflagen för krigsmakten.

Med afseende på indelningsverket som skatteform yttrar herr statsrådet, att »den skatteformen onekligen i början var en god institution, emedan den tiden var jorden nästan det enda skatteobjektet, som man kunde åtkomma», men herr statsrådet tror, att förhållandet sedan dess betydligt ändrat sig och att denna skatteform nu vore förenad med åtskilliga obehag. Må vara, att vid tiden för indelningsverkets genomförande en dylik form för soldatens aflönande var betingad af då rådande ekonomiska förhållanden, så torde dock tankarna vara rätt mycket delade därom, huruvida icke ett dylikt sätt att utgöra sina skatter ännu i dag vore för många det fördelaktigaste. Dessutom voro ingalunda ens på den tiden, då indelningsverket kom till stånd, de statsekonomiska faktorerna de ensamt bestämmande. Axel Oxenstierna yttrade i rådet år 1650: »Somliga riken äro af den beskaffenhet, att de enkannerligen fordra jordagods, så att dessa ej kunna med penningar ersättas, om man dem ock hade. Bäst synes detta af militiæstaten. Huru skulle soldaterna ha deras uppehälle, där de icke vore med gods försedde? Och är detta ibland det förnämsta, som konung Gustaf Adolf hafver här i riket med stort besvär inrättadt; hvilket andra nationer sökt imitera, men allt härtill utan frukt.»

Soldatens aflöning med jord kan således ej enligt Axel Oxenstiernas tanke ersättas med penningar, om man dem ock hade. Huru olika tänka då icke våra statsmän nu för tiden? Under det vårt land tog liflig del i de stora världshändelserna och var inveckladt i vidtutseende fejder, införde dess stora konungar detta aflöningssätt för den soldat, som på Europas valplatser skulle spilla sitt blod för Sverige, och Sveriges största statsmän — frånsedt dess konungar — förklarade, att detta aflöningssätt icke kunde ersättas med penningar, men våra krigare och statsmän af år 1889 förklara med ledning af en erfarenhet, som de vunnit under en 75-årig fred, detta vara ett hinder för krigsbildningen!

Det var Vasakonungarnes oaflåtliga sträfvan att vid en tid, då svenska nationen skulle taga på sig lejonhuden, få dugliga soldater i hennes led. Karl IX var såsom hertig af Södermanland närvarande i rikets råd, då det vid 1591 års utskrifning bestämdes, »att alla gifta manspersoner, som hade egna hushåll eller som voro dess egna män, men icke besutto egna hemman eller upptogo ödeshemman; alla inhyseskarlar samt alla arbetare, som ej hade årstjänst, utan brukade löpa omkring i häradet, men vore dugliga till krigstjänst, samt alla bönder, hvilka förut varit utskrifna till krigstjänst, och därigenom befriade från kronoränta, dock icke från bevillning, skulle utskrifvas». Dessa skulle förpliktas att tjäna så länge för sina hemman, som de därtill ansågos dugliga. Sedermera beviljades vid 1610 års riksdag, »att alla bönder, som voro dugliga till krigstjänst, men hade små hemman, skulle mot krigstjänst få njuta fullständig skattefrihet, och de, som inga hemman hade, få kronohemman». Gustaf II Adolf anbefallde i sin krigsfolksordning, »att unga bondesöner skulle utskrifvas, emedan de, som hafva sina föräldrar och hemvist, icke så lätteligen rymma bort, och ju yngre de komma till krigsmansämbete, så lära de sig bättre, och deras tjänstetid blir längre, och knektetjänsten blir icke så af allom hatad och föraktad, och därtill böra de vara förmögna, ty betlare och landstrykare skämma det ädlaståndet ut, som uti allan tid är vordet hållet af alla nationer uti tillbörlig vördnad».

Alltså, Sveriges stora krigare och statsmän, hvilka — för att begagna den utmärkte vetenskapsmannens här ofvan anförda ord — gingo i spetsen för de svenska vapnen, då »le peuple suédois plus d'une fois a remué l'Europe entière jusque dans ses fondements et fait trembler sur leurs trônes les plus puissants souverains», bildade en krigsorganisation, som gaf soldaten en aktad samhällsställning och en lång tjänstetid, och fingo därigenom »en *man* i ledet». Våra moderna krigare och statsmän söka en krigsorganisation, som icke gifver någon samhällsställning, koncentrerade öfningar med kort tjänstetid, så att pengarna skola räcka till, och få — nära nog ett *barn* i ledet som stam för landets ungdom. Sådan är skillnaden!

Vi hafva ofvan i korthet vidrört frågan om kostnaden för den indelta arméen; vi vilja nu något närmare gå in på denna fråga, härvid liksom förut stödjande oss på militära auktoriteter och officiella handlingar.

Till utrönande af hvad den indelta soldaten kostar, hafva kommittéer blifvit af K. M:t förordnade, uppgifter från de olika regementena vid indelta arméen infordrade, beräkningar gjorda dels efter de inom regementena utgående vakansafgifter, dels efter utgående kontanta löner och slutligen efter den vakansafgift, som vid den årliga markegångssättningen inom provinserna bestämmes för nya roteringen inom orten. Vi vilja här i det följande anföra hvad i en för 20 år sedan utkommen broschyr »Kan Indelningsverket upphäfvas» rörande dess ekonomiska förhållanden förekommer.

Kommitterade för lindring i rust- och rotehållsbesväret hafva i sitt underdåniga betänkande af d. 27 maj 1868 uppgjort beräkningar efter olika grunder för att erhålla ett någorlunda säkert medelvärde af de årliga afgifter, som rust- och rotehållarne få vidkännas, och belöper sig en sådan kostnad:

	för rustningen	för roteringen
Enligt kommitterades egen beräkning	333: 96	126: 32
Enligt inom indelta arméen utgående löner (medium)	—	112: 91
Enligt medium af utgående vakansafgifter	249: 82	109: 42
Enligt medelmarkegång	—	93: 75
Enligt uppgift från regementen och kårer	332: 90	150: 32

Man finner häraf, att skiljaktigheten mellan alla dessa olika uppskattningar är ganska stor, och att man ingalunda på denna väg kan leda sig till någon visshet om tyngden, ännu mindre om naturen af den börda, hvarmed indelningsverket anses drabba jordbruket.[1]

[1] Härvid må anmärkas, att enligt upplysningar, som blifvit oss meddelade i fråga om de årliga afgifter som rust- och rotehållare få vidkännas i och för deras på jorden hvilande krigstjänstskyldighet, förekommer, att dessa skulle belöpa sig »enligt uppgift från regementen och kårer» till respektive 332,90 för rustningen och 150,32 för roteringen. Men dessa uppgifter äro, såsom kommitterades därpå grundade beräkningar utvisa, icke att taga efter siffran;

Det inflytande, som klimat, jordmån, kultur och befolkningens täthet samt seder och bruk äga i fråga om indelta arméens aflöningssätt, visar sig tydligt uti de olika sätt, hvarpå soldatens lönevillkor utgå inom de särskilda provinserna. I Skåne, där jordvärdet är särdeles högt, varuutbytet lifligt och befolkningen talrik, undfå ungefär 70 proc. af därstädes förlagda nummerstyrka sin aflöning i kontanta penningar; 30 proc. uppbära sin aflöning i spannmål, och af dessa äga blott 5 proc. bostad med en ringa areal jord. I Uppland, där äfven största delen af jorden ligger under plog, äger soldaten visserligen bostad, men med en högst ringa areal af jord, och hans aflöning utgår förnämligast i spannmål. Inom vissa provinser, hufvudsakligen Småland, finnas rust- och rotehållshemman, hvilka äga en sådan tillgång på för jordägare öfverflödig jordrymd, att soldaten fått sig anslagen ända till 80—100, vid Jönköpings regemente till nära 200 tld ängsmark (100 hektar), antagligen bestående af mossar, berg, backar o. s. v., hvilka tjäna till bete för soldatens kreatur, men svårligen kunna sägas äga för jordägaren något annat värde än att, på sätt nu sker, användas till aflöning åt soldaten. Därtill kommer, att bland de persedlar, som vid en del regementen anslås till soldaten, förekomma vid vissa nummer löf, fiskvatten, mjölk, ull, lin, rofvor, kål, lim, yste, mesost, bönor, med ett ord sådana dels hemgjorda, dels lätt tillgängliga konsumtionsartiklar, hvilka, alltför obekväma för det stora affärslifvet, äga praktisk betydelse för dem det gäller och utgå med största fördel så väl för löngifvaren som för löntagaren genom ett direkt utbyte dem emellan samt således äro lika fördelaktiga att in natura få lämna, som att under samma form få till förbrukning emottaga. I Norrland gifves bostad med åtföljande jord af cirka 1 tunnland, men aflöningen består hufvudsakligen af hö utan någon spannmål. I Helsingland äro soldatbostäderna i allmänhet soldatens egna, hvilka han efter afskedstagandet behåller. Är åter bostaden upptimrad af rotens skog, får

ty det visar sig, att en del oerfarna officerare, som haft hand om samlandet och upprättandet af dessa uppgifter, evalverat allt det som torpen producerat uti spannmål och hö m. m. uti penningar samt upptagit detta, näml. produkten af soldatens eget arbete, såsom en rotehållarens utgift eller omkostnad för soldaten.

soldaten behålla den till sin död och hans änka hälften af torpet. Uti en del socknar därstädes föreskrifves i soldatens kontrakt, att han skall vid antagandet emottaga tvenne tunnland ouppodlad, men odlingsbar jord, hvilken han skall under tjänstetiden odla; för öfrigt undfår han någon spannmål samt äfven kött och fläsk. I Bohuslän utgår aflöningen uteslutande i bostad med åtföljande jord samt en ringa kontant lön. Inom öfriga provinser växlar aflöningen mellan bostad med jord till så pass stor areal, att endast en ringa kontant lön tillkommer, samt bostad med mindre areal af jord, men med tillskott af spannmål, hvarvid bör anmärkas, att vid en del regementen bestås julkost och i Värmland sofvelvaror, äfvensom att kronan redan vid indelningens början i detta landskap åtog sig att till soldaten utbetala den kontanta delen af lönen, hvilket sker genom den s. k. tilldelningen eller indelta räntan, som från långliga tider äro till regementet därstädes anslagna. I Dalarna däremot finnas inga torp, utan soldaterna uppbära dels spannmål med åtföljande lön, dels endast kontant lön.

Enligt de från hvarje regemente eller kår till landtförsvarsdepartementet afgifna uppgifter under år 1867 utgöres indelta arméens nummerstyrka af 26,791 nummer, däraf indragna och anslagna nummer 2,925. Återstå effektiva soldatnummer 23,866.

Af dessa 23,866 ryttare och soldater aflönas i medeltal:

		Åker. Kv.-ref.	Äng och hagmark.	Spannmål Kub.-fot.	Kontant lön.
682	nummer	17,32	104,89	—	—
5,086	»	15,66	27,05	—	7,85
471	»	9,83	22,69	21	—
10,583	»	11,60	24,57	16,1	6,86
1,085	»	11,60	24,57	16,1	Ind. ränta.
1,453	nummer	—	—	21,2	34,17
3,834	»	—	—	—	99,72
125	»	—	—	34	—
526	»	dels jord, dels med spannmål, dels bådadera ej specificerade i regementenas uppgifter.			
21	»	dels tillfälligt vakanta, dels ej bestämdt redovisade.			

Enligt dessa ofvannämnda offentliga uppgifter äro 16,432 torp af soldaterna själfva bebodda och brukade (år 1867). Utarrenderade äro 1,575 dels till rust- och rotehållarne själfva, hvilka i sådant fall utbetala arrendet till soldaten såsom kontant lön, en praxis, som mestadels gäller under soldatens första tjänsteår, dels äfven till andra personer. Obebyggda torp äro (år 1867) 1,181. Man finner häraf, att af den effektiva nummerstyrkan, 23,866 man, ej mindre än omkring 18,000 nummer uppbära sin lön hufvudsakligen i jord, samt att lönefyllnaden vid en del nummer består af en ganska ringa del spannmål samt en ringa kontant lön och för en del af ingen spannmål, men någon liten lön. Granskar man åter de s. k. ovissa persedlar eller onera, hvarmed rust- och rotehållare betungas, så visar det sig, att af de ofvannämnda 23,866 nummer

Lega och städja utbetalades till	21,603	nummer
Hö, egentligen som ersättning för ängsmark	6,098	»
Halm	4,981	»
Julkost och sofvelvaror	5,105	»
Vedbrand	17,097	»
Skjuts och kvarnresor	13,808	»

Legan och städjan utgår högst i Helsingland, i medeltal med omkring 8 kr. per år, därnäst i Södermanland med omkring 4 kr.; men i öfrigt till mindre belopp, och i en del orter till högst ringa. Hö och halm bestås vid sådana nummer, som antingen hafva ingen eller ringa ängsmark. Skjuts tillkommer ej soldaten vid andra tillfällen, än då han skall inställa sig vid kompaniets samlingsplats, vid hvilket tillfälle det åligger rotehållaren att aflämna munderingen. Mulbete för soldatens kreatur bestås i allmänhet af de rusthållare och rotehållare, som aflöna soldaten med torp.

Vi hafva här i korthet redogjort för indelta arméens aflöningssätt, hvaraf torde framgå, att detsamma står i full öfverensstämmelse med landets naturliga tillgångar samt med rust- och rotehållarens och soldatens ömsesidiga intressen. Men detta aflöningssätt har utan tvifvel en annan, lika viktig betydelse, som icke är mindre afsevärd, därför att den är af en mera allmän natur, nämligen dess inflytande på landets produktiva utveckling.

Redan inom 20 år efter organisationen af torpet vid de indelta regementena gjordes underdånig framställning till k. m:t af öfversten vid Östgöta infanteri, »att, då en del soldater, de där hafva lägenheter uti deras afvittrade täppor, medelst stenrörs och kärrs upprensande och afplöjande, sökt att förskaffa sig mera åker och höbol, det må tillåtas dem att framdeles få behålla hvad de således utan rotens afsaknad kunna förbättra, helst som knekttorpen merendels på utmarker och utan själfva hemmansägarnes afsaknad äro uppsatta», hvarpå konungen den 16 april 1698 resolverade, »att i anseende till själfva hemmanens konservation och till förekommande af stridigheter mellan knekten och roten, sådan åker bör till hemmanet återgå». Dessa stadganden hafva sedermera förnyats.

Det framgår häraf, att redan före Karl XII:s krig soldatens arbete med jorden blifvit föremål för k. m:ts pröfning och beslut. De uppodlingar af torpjorden, som från indelningsverkets början hafva skett, och som följaktligen i ej ringa mån bidragit att höja jordens kultur i allmänhet, kunna med någorlunda säkerhet beräknas, då man utgår därifrån, att vid indelningen eller organisationen af rust- och rotehåll torpjorden först blef utlagd, och att den då började att odlas. Vid kavalleriet blef från början denna areal bestämd till 1 tunnas utsäde jämte äng till 1 1/3 lass hö, hvarför man kan antaga, att den utgjorde 1 tunnland åker. Vid infanteriet blef, som ofvanför är nämndt, 1/2 tunnland jord knekten tilldeladt. Då i rundt tal omkring 18,000 nummer vid indelta arméen äro försedda med torp och jord, skulle således, under förutsättning, att för kavalleriet större areal är utlagd än för infanteriet, torpens åkerareal för hela landet efter Karl XI:s föreskrift vara omkring 10,000 tunnland, och som samma areal enligt kommitterades för utredning af rust- och rotehållsbesvärets beräkning i medeltal nu utgör i rundt tal 41,000 tunnland, så blir den genom soldatens arbete under tidernas lopp förökade åkerarealen vid torpen omkring 31,000 tunnland.

Följer man åter dessa förökade torpodlingar inom de olika provinserna, så visa de sig vara störst i Västergötland och på Dalsland, där medelarealen vid Västgöta-Dals regemente för närvarande är 4,66 tunnland och vid Västgöta

regemente 3,55 tunnland. I Värmlands, Skaraborgs, Bohus och Kalmar län är samma medelareal 2,50 tunnland, vid de Småländska regementena 2 tunnland, i Västmanland, Norrbotten, Västerbotten, Närike, Helsingland och Älfsborgs län i medeltal något öfver 1 tunnland samt i Uppland lika med den ursprungliga arealen omkring $^1/_2$ tunnland. Därtill kommer, att vid en del regementen tilldelas soldaten under hans tjänstetid särskild jord, hvilken han får odla och på egen bekostnad bebygga för att besitta i sin och sin hustrus lifstid, och hvilken jord efter deras död återfaller till hemmanet. I Helsingland åtager sig soldaten, såsom ofvanför synes, genom kontrakt att vid torpet odla 2 tunnland jord under sin tjänstetid, hvarigenom provinsen anses hafva till en del blifvit uppodlad; enligt officiell uppgift till $^1/_5$ à $^1/_6$. Vid de norrländska regementena förbehåller fältjägaren sig vid antagandet att å utjorden få uppodla ett nybruk af omkring 2 à 3 tunnlands areal att begagnas under hans och hans hustrus lifstid, hvarefter detsamma utan lösen till rotehållet återgår. Vid en del nummer förekommer, att soldaten skall utgöra till roten några fria dagsverken i ersättning för torpets storlek, brukning eller särskild fördel af godt mulbete o. s. v. — Med dessa faktiska förhållanden för ögonen, hvilka här blott kunna antydas utan att vidare behöfva specificeras, bör ej tvifvel uppstå därom, att genom den indelta soldatens arbete den odlade jorden inom Sverige är i ständig tillväxt, hvilken tillväxt måste, under det att soldaten af hemmanet får sin aflöning, öka dess egen produktion och kapitalvärde. Huruvida indelningsverket således kan anses dyrt i förhållande till den valuta, som soldaten såsom krigare och produktiv arbetare lämnar, må hvar och en själf opartiskt bedöma. [1]

Det var endast mot det indelta kavalleriet, herr statsrådet och chefen för landtförsvarsdepartementet vid senaste riksdagen riktade ett dråpslag. Det är emellertid icke tvifvel underkastadt, att man ytterst med sitt anfall åsyftar hela

[1] Jfr i fråga om de statsekonomiska uppgifterna angående indelningsverket en i Stockholm år 1870 på A. L. Normans förlag utkommen anonym skrift med titel: »Kan det svenska indelningsverket upphäfvas? En af dagens frågor», s. 48 o. f.

indelningsverket. Man skulle kunna tro, att, då en annan stamtrupp än den nuvarande påyrkats, skälen därför voro särdeles betydelsefulla och att det i intet fall skulle kunna ifrågakomma att ersätta den indelta arméen med någon annan stam än en, som är tagen ur beväringens led, dels emedan den indelta arméens reserv är genom 1812 års beväringslag redan bestämd, hvarigenom beväringen under krig i mån af afgången ingår i indelta arméens led, dels emedan man då undvikit den högst egendomliga företeelsen att öfverflytta den svenska stamorganisationen från medborgerlighetens grund, hvarifrån den är utgången, till ett legosystem efter medeltidens mönster, i olikhet med andra Europas stater, som öfvergifvit dessa medeltidens former och ordnat sitt krigsväsende på medborgerlighetens grund.

De skäl, som af statsrådet och krigsministern äro anförda för denna genomgripande omstörtning, äro förnämligast indelningsverkets dyrhet och dess hinder för en större utbildning i militäriskt hänseende genom det indelta aflöningssättet. Vi hafva granskat dessa skäl och anse oss hafva visat, att de sakna all befogenhet. De administrativa grunderna för indelta arméens existens såsom en militärisk institution äro så beräknade och de därför gällande författningar så affattade och ordnade, att ingen krigsorganisation i något land äger större fasthet och större förmåga att, i hvad det beror af lagar och författningar, framkalla och uppställa en mera krigsduglig soldat efter hvarje tids fordringar. Det är också denna fasthet i alla indelningsverkets fogningar, som gör, att det stått i 200 år och ännu står. Indelta arméen har uthärdat öfver 100 års oafbrutna krig, genomgått orubbadt flera förändrade statsskick och under stora politiska stormar varit svenska konungamaktens säkraste stöd, under det att de politiska brottsjöarna i andra länder grusat troner.

Det var också under inflytelse af detta historiska faktum, hvilket icke nog kan tagas i öfvervägande vid indelta arméens utbyte mot en annan stamtrupp för vår beväring, hvilken aldrig får en sådan daning för krigareyrket, som skapar mognade män till verkliga soldater, som konung Karl Johan yttrade dessa märkliga ord till 1833 års krigsbefäl:

»Je vous ai déjà dit que notre organisation militaire est analogue à notre position géographique; qu'elle est toute défensive. La configuration de notre territoire nous indique ce qui convient à notre situation présente et à notre existence future. L'agriculture, l'industrie, la navigation et le commerce, voilà les sources de notre force. C'est sur ces éléments conservateurs que la Suède et la Norvège peuvent se reposer tranquillement. Mais pour maintenir la civilisation à laquelle nous sommes parvenus, pour lui donner le développement dont elle a besoin, nos regards ne doivent jamais se détourner de la force armée. Oui, messieurs, la force armée est une des principales garanties de l'indépendance des nations. Je ne me lasserai point de vous le répéter, une armée fidèle à son souverain, dévouée à la constitution du pays est, en temps de guerre, l'unique rempart contre les ennemies extérieurs, et en temps de paix, la colonne sur laquelle s'appuie la loi. Ce qui s'est passé et ce qui se passe encore sous nos yeux confirme cette vérité historique. En reportant nos pensées à cette époque à la fois pénible et glorieuse de 1812 et 1813, nous ne perdons pas de vue que la vertu nationale, en reveillant l'antique patriotisme du peuple suédois, augmenta la renommée d'un Etat du troisième ordre, qui, injustement attaqué, ne s'appuya que sur le courage de ses défenseurs. Ces souvenirs m'obligent de saisir cette occasion pour faire connaître à l'armée ma gratitude pour sa religieuse discipline et pour la confiance filiale dont elle m'environna dans des moments où nous étions menacés des plus grands périls.» Märkliga ord af en man, som själf på nära håll såg den stora politiska och sociala världsbrand, som härjade vår världsdel under slutet af förra seklet — och ännu visar sina eldflammor — tills de måhända i slutet af detta sekel å nyo uppflamma för att öfverraska dem, som invagga sig i ett idylliskt lugn.

Ser man efter, hvilken behandling försvarsfrågan hittills fått vid den svenska riksdagen och hvars resultat i ekonomiskt hänseende är en afskrifning af 30 procent af kronans ordinarie inkomster af de på jorden sedan urminnes tider hvilande

besvär af grundskatter och indelningsverk, såsom en ersättning för medgifvandet af ytterligare 12 dagars öfning för beväringen och densammas inskrifning i rullor jämte början till träng, så må man väl med herr statsrådet och chefen för landtförsvarsdepartementet böra erkänna, att den svenska försvarsfrågan under loppet af 21 år varit utsatt för ett hårdt och oblidkeligt öde.

Härvid bör dock anmärkas, att inom riksdagen den allmänna meningen i sin helhet alltid varit gynnsamt stämd för den indelta arméens bibehållande. Däremot har majoriteten inom andra kammaren i förening med en del af de skånska patrioterna i den första, med en enhällighet och energi, som vore värd en bättre sak, framhållit nödvändigheten af indelningsverkets upphäfvande utan att kunna sätta i stället något förslag till arméorganisation, som innebär tillräcklig organisativ fasthet och tillfredsställer militära behof, och detta oaktadt de haft så god hjälp så väl till den gamla indelta arméens slopande som till grundskatternas afskrifning af våra militära förmågor, och därtill af värnpliktens vänner. Den allmänna värneplikten efter preussiskt mönster med sin långa garnisonstjänst och sina repetitionsöfningar kan visserligen locka unga militärer med friska känslor, men den går icke att införa i ett land, där en provins är större än ett och annat konungarike i vår världsdel och befolkningen så gles som den är i Sverige.

K. m:ts förslag vid riksdagen år 1875 till ett försvarssystem på sådan grundval föll också inom riksdagen, utan att ens komma under votering. Denna utgång kan i sanning ej förvåna någon, som i någon mån känner Sveriges historia, folkets vanor och materiella behof, allt under erkännande, att en sådan arméorganisation utan tvifvel är den starkaste och i militäriskt hänseende lämpligaste för så väl offensiva som defensiva ändamål. Men en svensk statsman måste, i likhet med de stora män, som under förgångna tider uppträdt som skapare af vår krigsmakt, se till, att under fredliga tider något hinder i följd af militära behof ej uppstår för *det produktiva arbetet*, och i detta afseende är andra kammarens motstånd, i hvad det rörer den allmänna värnplikten såsom en fullt genomförd organisation, fullt berättigadt.

Däremot måste hvarje sann fosterlandsvän djupt beklaga, att andra kammarens majoritet sätter ett så högt pris på sitt bifall till beväringens ökade öfningar som afskrifning af 10 millioner om året af kronans ordinarie tillgångar till fördel för sin egen samhällsklass, men till förfång för alla andra. Sådana schackdrag, hvilka uteslutande tillfredsställa ett enskildt intresse inom samhället af de maktägande, äro uttryck af en macchiavellisk statskonst, som aldrig blir ohämnad eller ostraffad.

De förslag till en förändrad härorganisation på värfvad grund, som dels af k. m:t, dels af andra kammarens majoritet och dels af enskilda motionärer blifvit framlagda för riksdagen, hafva alla blifvit afslagna, så snart man fordrat bestämda garantier för organisationens bestånd, ehuru de varit uppgjorda så litet militäriskt som möjligt för att öfvervinna andra kammarens motvillighet. Af dessa förslag torde det af år 1883 vara det mest framstående. Det afslogs i första kammaren med blott 7 rösters öfvervikt. I andra kammaren åter erbjöd sig majoriteten att antaga detsamma, efter att hafva beröfvat det alla sådana bestämmelser, hvilka kunde tillförsäkra förslaget någon militärisk användbarhet.

Helt olika hafva de förslag, som hvilat på indelningsverkets grund, blifvit emottagna af riksdagen. 1865 års förslag öfverlämnades af rikets ständer till den nya representationens pröfning och blef af 1867 års riksdag återlämnadt till k. m:t med begäran om lindring i rust- och rotehållsbesväret. De förslag, hvilka af k. m:t öfverlämnades vid riksdagen år 1869, riksdagen år 1870 samt de båda riksdagarna år 1871, hvilade alla på indelningsverkets grund och dess fortfarande bestånd och antogos dessa senare af första kammaren med stor majoritet. I andra kammaren blef det vid den urtima riksdagen 1871 framlagda förslaget afslaget med 109 röster mot 78, men inom riksdagen fick det majoritet. Med landtmannapartiet förenade sig i denna fråga alla de högre och lägre officerare så inom som utom representationen, som invaggat sig i den förhoppning, att den allmänna värneplikten skulle komma att på sådant sätt sättas i stället för indelta arméen. Om intresset härför var lifligt och stort, så må man

säga, att den politiska blicken och skarpsinnigheten var så mycket mindre. Om general Abelins förslag då blifvit antaget, så hade nu hvarje svensk man varit värnpliktig i 20 år med 12 års skyldighet att tjänstgöra i »fältarméen», 7 år i »allmänna beväringen» och 5 år i »krigsreserven» (landtstormens 1:sta uppbåd), samt de återstående 8 åren i den egentliga landtstormen (landtstormens 2:dra uppbåd). Beväringen hade under senast förgångna 15 år haft en årlig öfning af tillsammans 90 dagar, däraf för infanteriet 82 å öfningsfälten samt 8 i hemorten, till utgörande af skjutöfningar. Två nya infanteriregementen och en kår hade varit uppsatta med indelta trupper, hvarigenom så beskaffad stamtrupp varit i rikets alla provinser befintlig. Samtliga regementenas nummerstyrka, för hvars ökade rörlighet och utbildning var på mera än ett sätt sörjdt, hade varit reglerad till 500 man effektiva pr bataljon, och en väsentlig tillökning af befälskadern hade kommit till stånd, hvarförutan en planmässig och synnerligen tillfredsställande reglering af regements- och beväringsområdena varit genomförd, och till allt detta den stora fördelen, att jämte det att bördan af soldatunderhållet väsentligt lindrades och fixerades, det ekonomiska trasslet mellan soldaten och rotehållaren varit för all framtid undanröjdt. Det fosterländska försvaret hade sålunda kunnat vara på ett nationellt och för våra förhållanden ändamålsenligt sätt organiseradt och försvarsfrågan hade varit löst utan afseende å afskrifningen af grundskatterna och utan att det bedröfliga köpslagandet om dessa och försvaret fått sprida sina demoraliserande verkningar. »En politique, sire, il n'y a ni amitié ni haine; il n'y a que des devoirs à remplir envers la patrie», skref Karl Johan den 23 mars 1813 till Napoleon. Vi anklaga ingen, men beklaga »djupt» den ståndpunkt den svenska försvarsfrågan för närvarande efter 20 år innehar.

Den, som en gång kommer att skrifva det nya statsskickets historia, lärer icke kunna undgå att fästa sig vid det ovärdiga sätt, hvarpå andra kammarens ledamöter i statsutskottet vid den urtima riksdagen 1871 behandlade k. m:ts förslag, i ett yttrande ställdt till chefen för landtförsvarsdepartementet, hvilket var i hög grad orättvist. Utskottets betänkande i denna del blef äfven af första kammaren med

ogillande lagdt till handlingarna. Upphofsmannen till denna lika opassande som enastående episod inom våra parlamentariska förhandlingar undgick ingalunda sin fulla tillrättavisning, genom det sätt, hvarpå hans organisationsförslag 12 år därefter eller vid 1883 års riksdag stympades af hans egna meningsfränder och kläddes i trasor. Så visar Nemesis, att hon aldrig sofver, och ingenting framgår mera tydligt i historien än den lärdomen, att »edra gärningar följa eder efter».

Vi kunna ej underlåta att, innan vi sluta, något skärskåda de besynnerliga ord, dem statsrådet och chefen för Landtförsvarsdepartementet yttrade i första kammaren den 24 jan. sistlidet år: »Jag vet dock mycket väl, att det icke tjänar till något att komma med förslag (om allmän värnplikt med lottning) till en riksdag, som icke vill höra talas om denna sak, eller till ett folk, hvilket obekymradt om det förakt, som andra nationer i det hänseendet hysa för den, som icke vill betala med sin person äfven under fred, tror sig genom penningar kunna lösa sig från de personliga uppoffringar för fäderneslandets försvar, som hvarje nation för öfrigt sett sig tvungen att underkasta sig, och det icke minst af ekonomiska skäl.»

Vi förstå ej rätt detta yttrande, då hvar man i vårt land vet, att det ej längre finnes någon rätt till friköpning och lega i fråga om krigstjänstskyldigheten; men om detsamma är riktadt till den svenska riksdagen — eller svenska folket —, hvad skall man då säga om den, som kontrasignerar ett k. m:ts förslag om en värfvad organisation för svenska kavalleriet, där de personliga uppoffringarna för fäderneslandets försvar lösas med penningar? Yttrandet är för öfrigt oförtjänt, om det är ägnadt åt svenska folket. — Det strider emot allt hvad svensk historia lärer. »Hvad svenska folket uti forna dagar med ära burit, öfvergår lika både deras föreställningar och deras förmågor som nu för tiden klaga — och skrifva däröfver», säger den store Geijer om de offer vårt folk lagt ned på fäderneslandets altare. De af svenska allmogen med så mycket berättigande fruktade utskrifningarna upphörde först genom Karl XI:s knektekontrakter; men de förnyade uppsättningar af folk, som de berustade och roterade hemmanen fingo göra under Karl XII:s krig och hvilka onekligen

voro ännu mera tryckande för landet, borde väl efter mänskliga begrepp haft till följd indelta arméens upplösning år 1718, då Sverige stod på sin undergångs brant, utan armé, med förstörda finanser och fienden på sina gränser. Intet bevisar emellertid mer denna organisations nationella förtjänster och militära duglighet än det förhållande, att i de lagar, som bestämde det nya statsskicket och vid hvilkas affattande Arvid Horn och många andra framstående statsmän och krigare samverkat, krigsmakten till häst och fot förklarades skola förblifva vid sin indelning och de med allmogen och städerna upprättade kontrakten.

Vid 1809—10 års riksdag föreslog grefve Baltzar v. Platen en »allmän beväpning, afpassad efter landets natur och folkets lynne, för hvilken indelningsverket borde bilda kärnan, emedan Karl XI:s inrättning icke längre kunde anses tillräcklig sedan Sverige under de två sista åren förlorat en tredjedel af sitt område och knappt var mera än hälften af hvad det var i hans tid, under det Ryssland kunde anses fördubbladt». — Förslaget föll i alla stånden — men »mannen med det fasta sinnet och med sin romarviljas kraft» ingaf nu till k. m:t förslag till det s. k. centralförsvaret i förening med en allmän nationalbeväring, hvari han framlägger några principiella anmärkningar rörande Sveriges aktiva försvar, som torde beaktas af dem, som under senare tider uppträdt mot detta system.

För att bereda tillgångar till ett sådant förslags genomförande ansåg grefve Platen, att man kunde indraga till $^1/_3$ af den indelta arméen och i framtiden ytterligare $^1/_3$. Detta förslag blef på det sättet antaget af k. m:t, att en k. proposition om en värnpliktslag afläts till riksdagen 1809—10. Bondeståndet mottog denna med energiskt motstånd och afslog den utan remiss till utskottet, ett formfel, som föranledde ståndet att till konungen afsända en deputation med begäran om tillgift, på samma gång den dock på det bevekligaste anhöll om förskoning från vidare utskrifningar, hvilka skulle öfverstiga allmogens krafter[1]. Konungen återtog

[1] Bondeståndets motvilja mot allmän värnplikt i form af utskrifning visade sig äfven tydligt i det sätt, hvarpå ståndet vid 1809—10 års riksdag antog k. m:ts proposition om förstärkningsmanskap, hvars utskrifvande sedermera på flera ställen i landet, som bekant, föranledde oroligheter.

den k. propositionen. Sedermera återupptog Karl Johan frågan, och vid 1812 års riksdag infördes den allmänna beväringen, en frukt af grefve Platens ädla, fosterländska nit och energiska vilja. Om indelta arméens indragning blef ej fråga, utan Karl Johan bibehöll denna krigsorganisation som en kärna för landets försvarskraft och en föresyn för dess beväring.

»L'armée indelta est le palladium de notre liberté. L'immortel Charles XI la créa et assura, par cette organisation, l'existence de la Suède. Notre constitution et nos lois fondamentales ont consacré cet acte de prévoyance, conçu par le génie de ce grand roi. — Bien loin, ainsi qu'on a cherché à le répandre, de vouloir porter atteinte à une institution si utile, S. M. médite sur les moyens de la perfectionner», yttrar Karl Johan till krigsbefälet 1817 — och till generallöjtnanten grefve Posse såsom ordförande för krigsbefälet yttrade han d. 22 april 1827: »Retournez au milieu de ces soldats fidèles, dont la valeur guerrière et les vertus civiques ont acquis à la patrie la liberté et l'indépendance. Dites-leur, que je me rappelle, avec satisfaction, toutes les preuves d'amour filial qu'ils m'ont données. Répétez-leur qu'une nation ne peut être ni soumise ni abaissée, lorsque ses défenseurs comptent sur leurs armes et sur la volonté de s'en servir. Le beväring sera désormais lié et amalgamé avec l'armée indelta; il triplera sa force numérique et recevra l'impulsion de son enthousiasme. Le résultat obtenu, les deux royaumes de la presqu'île n'auront qu'à vouloir, pour être à l'abri des secousses et des chances de l'avenir.»[1]

Så har om vårt indelningsverk Karl Johan yttrat sig, denne utomordentlige man, som var svensk från första stund han satte sin fot på Sveriges jord, som kände och älskade Sveriges minnen och med den erfarenhet han på slagfälten förvärfvat sig var i stånd att rätt bedöma beskaffenheten af en försvarsorganisation.

Det kan icke nekas, att den indelta arméen, som växt upp ur nationens sköte lik blomman på ängen, är otillräcklig

---

[1] Dessa citat äro hämtade från: Recueil de Lettres. Proclamations et discours de Charles XIV Jean, roi de Suède et Norvège. Stockholm, Adolf Bonnier 1858.

att ensam uppbära Sveriges rörliga försvar. Och när nationen är beredd att taga konsekvenserna af en fullt militäriskt ordnad allmän värnplikt, så må den vika — icke förr. Då kunna indelningsverkets försvarare med tacksamhet mot försynen, som så länge tillåtit denna ärorika institution kvarstå — till upprätthållandet af konungamaktens helgd och nationens frihet — med den store engelske skalden utropa:

Så faller för den skarpa yxan cedern,
hvars armar gåfvo stolta örnen skygd,
hvars skugga skylde lejonet som sof,
hvars topp sig bredde mera vidsträckt ut
än Jofurs stolta träd — och skyddade
för vinterns skarpa vindar låga buskar.

Några ord

om orientalistkongresser i allmänhet och den sista i synnerhet.

(Orientalistkongressen i Stockholm—Kristiania. Skildringar från utlandet utgifna af *K. U. Nylander*. Upsala 1890.)

När man förr i världen uttalade namnet kongress, skedde det säkerligen med långt större emfas än nu. Och huru mången kände icke vid blotta ljuden af detta ord en beklämning eller en ängslan, som om han hört talas om något för sin egen och de sinas framtida existens hotande olycksförebud! Det var på den tiden, då begreppet kongress endast och allenast betecknade en *politisk* församling, med uppgift att i inskränktare eller vidsträcktare grad omgestalta Europas territoriella förhållanden, att afgöra om krig eller fred o. s. v., ämnen som sällan lämna någon likgiltig och för mången äro förknippade med spörsmålet: vara eller icke vara?

Men tiderna förändras, och begreppens betydelse med dem. Den dystra eller allvarliga klangen, som kanske för en och annan påminde om grafklockornas öfver en försvunnen jordisk lycka, kännetecknar icke längre ljudförbindelsen kongress, som numera framkallar gladare vibrationer i åhörarens själ, ja stundom så glada, att de rent af tyda på en feststämning. Ifrån att vara aristokratiskt har ordet fått en demokratisk anstrykning, ty hvem är väl den som i våra dagar ej kunnat varda medlem af en kongress, om han så velat och önskat!

Alla frågor, som äro af beskaffenhet att kunna intressera ett flertal, behandlas eller *kunna* åtminstone behandlas af en

kongress. En dylik kan numera alltså få vare sig religiös, ekonomisk, social, eller vetenskaplig uppgift — förutom den politiska, som genom häfd är honom tillförsäkrad.

Bland de vetenskapliga kongresserna ha på sista tiden de s. k. orientalistkongresserna, i sammanhang med den som hölls sistlidna höst, af vårt lands press bragts på tal i en omfattning, som säkerligen måtte väcka fackmannens inom de orientaliska studierna förundran, på samma gång den naturligtvis icke kan undgå att hos honom framkalla berättigade känslor af glädje. Utan tvifvel har till detta det iskalla Nordens lifliga intresse för solens land i väsentlig mån bidragit exemplet af Sveriges och Norges konung, hvilken i sina hufvudstäder — och i synnerhet i den svenska — beredde den åttonde orientalistkongressen ett mottagande, hvartill eljest ingen liknande församling någonsin torde sett motstycket.

Sedan vi nu i tiden hunnit ett stycke från kongressen och sålunda kunna betrakta den liksom på afstånd, skall en blick på dess verksamhet, sedd i skenet af dess föregångares ljus, måhända icke vara ovälkommen för en och annan läsare, som hört ett och annat om densamma och därvid möjligen inom sig känt vakna begäret att blifva bättre underrättad om sakens värde och betydelse.

Idéen till orientalistkongresserna är fransk. Det etnografiska sällskapet i Paris, som består eller åtminstone till en början bestod af tre sektioner, bland hvilka en på sitt program hade orienten, beslöt i början af 1870-talet att på ett kraftigare sätt söka främja de orientaliska studierna genom skapande af internationella kongresser för dessas idkare. Den första bland dessa sammanträdde i den franska hufvudstaden. Det var hufvudsakligen fransmän och i Paris bosatta främlingar, som deltogo i detta möte. Antalet af i Frankrike icke boende utländingar, som infunno sig, uppgick till blott ett par tre tiotal. Som man häraf finner, äro orientalistkongresserna vid sitt första framträdande endast i ringa mån internationella, hvartill måhända väsentligt bidragit, att Frankrike, deras första samlingsland, vid den tiden led under trycket af en med explosiva ämnen mättad politisk atmosfär. Men det skall icke nekas, att fransmännen äga förtjänsten

att hafva för första gången realiserat orientalistkongressernas idé och att de därför i viss mån kunna betraktas som grundläggare af dessa internationella forskaremöten.

Den andra orientalistkongressen hölls 1874 i London. Man fick här ett vittnesbörd om huru pass berättigad den tanke, som låg till grund för dessa möten, kunde anses vara, ty »denna kongress hade», enligt hvad en fransman kort efteråt yttrade, »bragt tillhopa den mest lysande församling af orientalister, som öfver hufvud taget haft möten på någon punkt af vår planet». I synnerhet var kontingenten af framstående tyska vetenskapsmän betydande: i förteckningen på de officiella representanterna för denna nation möta vi namnen Brugsch, Dillmann, Euting, Haug, Krehl, Lepsius, Merx, Nöldeke, Roth, Schrader, Spiegel, Stenzler, Stern, Trumpp, Weber, Weil, Windisch, Wüstenfeld o. a.

De följande orientalistkongresserna, som sammanträdt i S:t Petersburg (1876), Florens (1878), Berlin (1881), Leiden (1883), Wien (1886) och senast i Stockholm—Kristiania, hafva hvar och en för sig häfdat sin egenskap af internationella på bästa sätt, ehuru proportionen af de olika nationaliteterna dess värre varierar på grund af politiska eller andra tillfälliga omständigheter. Så kan man t. ex. med afseende på kongressen i Petersburg iakttaga, hurusom siffran af de franska inskrifna deltagarne uppgår till öfver 60, medan däremot Österrike och Tyskland tillsammans blott hafva 6 representanter i förteckningen på sagda sessions medlemmar. Stockholmskongressen företer nära nog omvändt förhållande, ty då den endast bevistades af 19 fransmän, utgjorde sammanlagda antalet af närvarande tyskar och österrikare 102 individer.

Att jämföra de absoluta talen för de olika kongressernas utländska publik har äfven sitt intresse. Ty man vinner då det resultatet, att institutionen så småningom utvidgas och vinner i anslutning, ja, ser man särskildt på Stockholmskongressen, får man intrycket, att utvecklingshastigheten börjat antaga en snart sagdt svindlande fart, så betydligt öfverskjuter den sista sessionen sin närmaste föregångare med afseende på siffran af de utländska deltagarne. Till denna omständighet ha dock medverkat flera faktorer, som eljest i allmänhet icke komma i räkningen vid möten af detta slag. Det finnes

nämligen intet annat land i världen än den skandinaviska Norden som kan göra anspråk att kalla sin Europas vittraste monark, och detta geografiska område har tillika den egenskapen att förete en rik och växlande naturskönhet, hvars förtrollande inflytande på främlingar från varmare luftstreck stegras genom den där pågående oaflåtliga kampen mellan den isiga mörka vinternatten och den leende klara sommardagen — en kamp som tagit gestalt i sagoskepnader utan tal.

Man bör dock ej gifva siffrorna större vitsord än de förtjäna, och onekligt är, att hvad som från sammansättningens synpunkt förlänar hvarje kongress sitt värde — om den har något — långt mer än i deltagarnes mer eller mindre täta massor, bör sökas i det fåtal celebriteter och verkliga vetenskapsmän, som genom sitt deltagande i förhandlingarna skänka dessa deras egentliga och bestående värde. Ty det lär icke få betviflas, att ett mycket stort antal bland de på orientalistkongresserna uppträdande s. k. orientalisterna i sina »vetenskapliga» utgjutelser förråder en okunnighet, en brist på metod, som kräfde en vida starkare näpst, än den som kan sägas ligga i de sakkunniga åhörarnes mulna pannor och envisa tystnad.

Men äfven om vi granska den sista orientalistkongressen med hänsyn till kvaliteten i dess sammansättning, kunna vi icke undertrycka en känsla af liflig tillfredsställelse. Visserligen saknades bland dess i de vetenskapliga förhandlingarna ingripande utländska medlemmar ingalunda så väl noll- som minuskapaciteter, men intrycket af deras dårskaper förflyktigades i allmänhet ganska hastigt genom den allt absorberande närvaron af sådana vetenskapens vägbrytare som Heinrich Brugsch, A. Weber, Oppert, Schrader, Dillmann, Max Müller, de Goeje, von Kremer, D. H. Müller, Haupt, Halévy, Strassmaier, Merx, Bühler och många andra, som utrymmet ej tillåter oss att uppräkna. Rättvisan kräfver för öfrigt det erkännande, att äfven Sverige och broderlandet på andra sidan fjällen i förhållande till sin ringa folkmängd och den njugghet, hvarmed de orientaliska studierna i bägge (eller i hvarje fall i det förra) hittills uppmuntrats, befunnos i förvånande grad väl representerade. Namnen Almkvist, Bugge, Caspari, K.

F. Johansson, Tegnér o. a.[1] skulle med heder skyldra i hvilket lands forskningsannaler som helst.

Orientalistkongressernas mål att främja de orientaliska studierna förverkligas på flera olika vägar. En bland dessa, som ehuru till sin betydelse stundom misskänd icke nog kan uppskattas, återfinna vi i det personliga närmandet mellan fackmän tillhörande samma vetenskap eller vetenskapsgren. Huru många uppslag till nya rön och iakttagelser, till epokgörande upptäckter hafva icke framgått ur en eller annan timmes förtroligt samtal mellan dylika för första och kanske också för sista gången i lifvet sammanträffande personer! Den ene kan hafva samlat material till ett nytt system, som det dock först tack vare några goda vinkar af den andre blir möjligt att uppbygga och tvärt om — den andre kan med ett par antydningar hafva undanröjt en ny åsikt, som den förstnämnde uttalat och med orätt velat häfda. Sådan är i allmänhet styrkan hos det mänskliga samarbetet på det andliga liksom på det fysiska området, att någon beräknelig proportion däremellan och den individuella verksamheten icke torde få antagas, utom för de fall då den senare uppbäres af geniet, den sällsyntaste bland jordiska företeelser.

Ett synligare och så att säga konkretare uttryck vinner orientalistkongressernas verksamhet genom de offentliga förhandlingarna, d. v. s. de hållna föredragen jämte de meningsutbyten, som af dem framkallats. Dessa förhandlingar äro — om vi bortse från den sista kongressens, hvilkas tryckning nu pågår — sedan länge i allmänhetens händer och medgifva ett objektivt bedömande af samtliga kongressernas betydelse för den orientaliska forskningen i det hela, liksom de äfven helt naturligt fresta till en jämförelse mellan de skilda kongressernas arbete, från synpunkten af dess specifika beskaffenhet och värde.

Enär den femte af kongresserna, den i Berlin hållna, i viss mån bildar epok på grund af sina synnerligen gedigna handlingar, må den beteckna gränsen mellan de två hufvudperioder, i hvilka enligt vår uppfattning orientalistkongressernas hittills tilländalupna tidskifte kan sönderdelas. Den förra af dessa perioder företer oftare återkommande kongresser än

[1] Af grannlagenhetsskäl hafva vi uppräknat namnen i ordning efter begynnelsebokstafvens plats i alfabetet.

den senare, ty i ena fallet hafva vi fyra möten (i Paris, London, S:t Petersburg och Florens) inom loppet af ungefär 5 år, medan i det andra fallet lika många sessioner (i Berlin, Leiden, Wien och Stockholm) omslutas af en tidrymd af ungefär 8 år.

Se vi något närmare på den förstnämnda gruppen, finna vi snart, att dess svagaste moment är kongressen i S:t Petersburg, ty dennas handlingar erbjuda, om man undantager några goda bidrag på den semitiska forskningens område, ytterst litet af verkligt intresse. Icke mycket rikhaltigare förefalla Londonkongressens tryckta resultat, ehuru visserligen i dem fördelningen mellan de olika orientaliska studiebranscherna är jämnare. Bäst bland de fyras synes oss Florensarbetena hafva utfallit. Här äro alla sektionerna väl tillgodosedda, flera bland dem på ypperligaste sätt. Som man ser, försvarar Parismötet sin plats, ty oaktadt i tiden det första och alltså det af omständigheterna minst gynnade, äger det likväl mycket stora anspråk på erkännande. Skada blott, att det beredt den yttersta östern — Kina och Japan — ett utrymme, som i någon mån kunde hafva afprutats till förmån för andra österländska forskningsfält. Vi böra emellertid i billighetens namn erinra, att Pariskongressen, som blef föredömet till de öfriga, från början var afsedd uteslutande för japansk-kinesiska studier och först på ett tämligen långt framskridet stadium af förberedelserna på sitt program inskref andra orientaliska filologier. Härmed vinna vi tillika den upplysningen, att orientalistkongresserna i sin nuvarande omfattning, som inbegriper arisk-eransk, semitisk och egyptisk filologi jämte forskningar öfver den aflägsna yttersta österns äldre och yngre odling, lämnat långt bakom sig det ursprungliga projektet till desamma. Men såsom nämndt hafva äfven fransmännen förtjänsten af denna programmets utvidgning.

Det betydande framsteg utöfver de föregående, som betecknas af Berlinkongressen — vi taga alltjämt hänsyn till de tryckta kongressresultaten — gjorde till ingen lätt uppgift för de därpå följande att häfda sina platser i de hvarandra aflösande mötenas rad. Men Leidensessionen (den sjette) löste sin uppgift förträffligt, ja så förträffligt, att man kan frestas påstå dess handlingar vara de yppersta af detta slag, som hittills befordrats till trycket. Och om den sjunde sessionen

(i Wien) på grund häraf förefaller något svagare, får dock medgifvas, att äfven den väl motsvarar billiga anspråk.

Det synes visserligen vara för tidigt att på allvar söka besvara spörsmålet huruvida Stockholm—Kristianiasessionen skall kunna mäta sig med sina föregångare — och särskildt med de närmaste — bland dem. En sådan fråga kan endast lösas, när den åttonde orientalistkongressens förhandlingar i tryckt form förelagts allmänheten. Oss synes dock som om man redan nu, på grund af partiell sakkunskap och med stöd af andra sakkunnigas yttranden, skulle kunna något anticipera af framtidens dom. Det lider väl då knappast tvifvel, att vi hafva goda skäl att vara nöjda med vår svensk-norska orientalistkongress' verksamhet, ehuru den möjligen icke öfverträffar alla sina föregångare i det vetenskapliga arbetets gedigenhet. Särskildt bör Leidensessionen anses såsom en farlig medtäflare, och det blir för visso mellan denna och den svensk-norska, som, då den senares handlingar utkommit, striden kommer att utkämpas om hedern att bland de åtta första orientalistkongresserna hafva intagit det främsta rummet.

* * *

Vi hafva icke här att granska och till vederläggning upptaga en del anmärkningar, som från en skara utländingar framställts mot den svensk-norska orientalistkongressen, anmärkningar, som tagit gestalt i en tämligen hetsig, med talrika namnunderskrifter försedd broschyr. Denna broschyr har så uppenbart tillkommit af ovilja mot kongressens svenske generalsekreterare, att öfriga svenskar eller norrmän icke behöfva fästa sig därvid. Som många opinionsyttringar af liknande beskaffenhet skjuter den betydligt öfver målet och förlorar därigenom det berättigande, den eljest skulle äga. Att t. ex., som här säges, den svensk-norska orientalistkongressen skulle hafva underlåtit att lämna sammandrag af hvad som uträttats på den österländska filologiens område sedan Wiensessionen, är i det hela tämligen sant, men att däraf söka hvässa udden till ett argument mot den förstnämndas berättigande misslyckas, ty det gäller äfven andra orientalistkongresser, att de undandragit sig ett dylikt resumerande arbete, ehuru ingen så vidt kändt offentligen rest klander mot

dem därför. Lika oberättigadt är det i ofvannämnda skrift framställda påståendet, att den svensk-norska kongressen »icke skulle tagit kännedom om undersökningar af högsta värde och om en mängd arbeten, som blifvit utförda» efter Wien-sessionen. Härmed erhålla nu de utmärkta forskare på alla den österländska filologiens områden, som deltogo i vår kongress, en liten läxa, som förefaller minst sagdt ogrannlaga, då man genomläst namnen på skriftundertecknarne och på vågskålen jämför deras vikt med de tillrättavisades. Ty det är ganska visst, att om bland den svensk-norska orientalistkongressens nyssnämnda vedersakare finnas män med rang i den vetenskapliga världen, så bilda dessa en försvinnande bråkdel i förhållande till den summa af nollor — *sit venia* — som kunna anses representera hufvuddelen af de protesterandes rad.

Ofelbart är dock intet af människor danadt verk. Och vår kongress utgör icke något undantag från denna allmänna regel. Dess hufvudfel är säkerligen, att den hölls både i Stockholm och Kristiania, tvenne i rummet betydligt skilda hufvudstäder, hvilka hvar i sin mån täflade att öfva gästfrihet. Man kan nämligen äfven få för mycket af det goda, och det ges tillfällen, då man, äfven om tröttheten manar, icke vågar säga nej till en hjärtligt och vänligt menad inbjudning. Mången svensk, som ihållande deltagit i Stockholmssessionens allvarliga och glada sammankomster, och därunder, åtminstone för ögonblicket, fått sitt qvantum satis af orientalistmöten, uteslöt på grund häraf ur sitt program Kristiania, hvilket icke lika bekvämt lät sig göra för en och annan främling, som så skulle önskat.

Verklig misstämning bland både svenskar och utländingar framkallade den företrädesställning, som på de öfriga sektionernas bekostnad i Stockholm inrymdes den arabiska. Detta visade sig på flera sätt och vid olika tillfällen och hade i Kristiania till följd en reaktion. Generalsekreteraren grefve Carlo Landberg, som onekligen inlagt mycket stora förtjänster om kongressen, lät i dessa och åtskilliga andra fall sitt eget förgodtfinnande alltför mycket spela rollen af lag, utan att taga nödig hänsyn till den vid detta slags möten gängse praxis. Dock, där verkliga vetenskapsmän samlas, glömmer man snart administrativa och organisatoriska spörsmål, för

att sluta sig tillhopa kring den gamla kärvordna härden, forskningen. Och så torde väl ganska få bland de något dugande i längden låtit sin frid grumlas af de rikliga anledningar till småförtret, som under sessionen i Stockholm ofta nog yppades för snart sagdt alla dem, som icke tillhörde den arabiska sektionens utländska ledamöter.

Om den sista orientalistkongressens betydelse för vårt land har man sett vidt och bredt ordas i pressen. Att särskildt denna kongress skulle gjort Sverige en mycket stor tjänst genom att hafva lockat talrika främlingar till våra bygder, hvilka sålunda först nu i någon nämnvärd grad blifvit för utländingar genom autopsi bekanta, detta och dylika påståenden har man sett och hört fällas. Alldeles som om vi icke årligen sedan länge haft att glädja oss åt en ganska talrik turistström! Eller hållas i Sverige inga andra internationella vetenskapliga kongresser än den nu omtalade! Om vi glömt alla de öfriga, bör dock den stora arkeologiska kongressen af år 1874, äfven den med öppna armar mottagen af konung och folk, icke hafva utplånats ur minnet. Det är emellertid icke synnerligen troligt, att främlingar, som blott vistas en vecka i ett land och under denna korta tid strängt upptagas af vetenskapliga och andra samkväm, skola vinna någon djupare kännedom om själfva landet. Men att de, gästfritt mottagna, gripas af sympati för landets invånare är både naturligt och tillbörligt, och om de så vid återkomsten till sina hem bland egna landsmän göra propaganda för sina nya vänner, kan detta visserligen lända de senare till gagn. I så måtto kan den sista orientalistkongressen mycket väl få betydelse för Sverige.

Bland de för ögonblicket synliga frukterna af Stockholmssessionen förtjänar det genom densamma hopbragta biblioteket framför andra att omnämnas. Det är i synnerhet Upsala universitet, som tack vare konungen haft godt af detta, men alla dupletterna och icke så få andra verk gingo äfven till Kristiania.

Vi afvakta med största intresse den — om vi få döma af grefve Landbergs okufliga energi — troligen snart utkommande kongressberättelsen och uttala den lifliga förhoppningen, att denna måtte ställa föregående sessioners, äfven den farliga medtäflaren Leidensessionens vetenskapliga förhand-

lingar i skuggan. Skulle denna förhoppning realiseras, då har grefve Landberg onekligen stora anspråk på välvilja från de svenska orientalisterna, för hvilka hans verksamhet tillförene i det stora hela kan sägas hafva varit tämligen främmande.

* * *

Till sist ett par ord om den broschyr, som närmast gifvit anledningen till — om den också icke skänkt innehållet åt — förestående kortfattade betraktelser. Enhvar, som skrifver tidningskorrespondenser från vetenskapliga möten, där allting, så väl de allvarliga förhandlingarna som de glada samkvämen, aflöser hvartannat i jämförelsevis stor, att icke säga svindlande hastighet, yttrar sig sällan med någon objektivitet. Intrycken hinna icke sätta sig och vinna stadga, innan de måste nedskrifvas, och mycket af hvad som flyter ur pennan, har endast minnets stämpel men saknar det pröfvande förståndets. Författade för att begrafvas i en tidnings spalter, ha dylika korrespondenser heller ingen pretention att öfverlefva deras efemera existens. Detta är så allmänt erkändt, att få torde de vara, som anse dem förtjäna i oförändrad form på nytt utgifvas. Utgifvaren af »skildringar från utlandet om *orientalistkongressen*» har emellertid trott sig göra vår allmänhet en tjänst genom att öfversätta och i bokform utgifva åtskilliga korrespondenser af ofvannämnda beskaffenhet — jämte ett par andra uppsatser af besläktad art — om merbemälda möte. Bland de nio författare, som här figurera, är enligt vårt förmenande prof. A. WEBER den ende, som så väl på grund af sakkunskap och erfarenhet som genom sin opartiskhet äger något vitsord. Men hans uppsats är skrifven efter hemkomsten vid fullt lugn besinning. Af de öfriga skulle De Goeje, Goldzieher och Max Müller — eller rättare hans fru — nog kunna gälla som sakkunnige, men opartiska domare äro de icke, ty de gjordes vid kongressen till föremål för en smickrande uppmärksamhet och för lysande utmärkelser, hvartill de i vissa afseenden icke voro mera kvalificerade än många andra närvarande orientalister. Resten af »skildringarna» — om man undantager Rosts, som dock i sig själf ofullständig af utgifvaren stympats på sina mest intressanta partier — härstammar från anspråkslösare kongress-

deltagare, hvilkas ord ha blott ringa vikt och hvilkas uppgifter i exakthet stundom lämna åtskilligt öfrigt att önska.

Om emellertid lämpligheten af de nu nämnda skildringarnas utgifvande — med undantag för en — *a priori* synes kunna bestridas, så uppenbarar sig *a posteriori* ytterligare ett kraftigt skäl däremot. Öfversättaren har nämligen mångenstädes gjort större eller mindre uteslutningar, äfven på sådana punkter där innehållets beskaffenhet synes kräft, att originalet förblifvit intakt, hvarför hans opus i ökadt mått företer den karakter af lappverk, som redan genom tillkomsten utmärker detsamma. Att skylla på »utrymmet» — bättre sagdt bristen på utrymme — vid dylika amputationer, godkännes knappast af läsaren, som ofta gärna ser, att han får en författare hel och ostyckad äfven i dess bagateller. Ty vår tid är nu sådan, att den ej uteslutande håller sig till sak, men äfven gärna tar med i räkningen personen, som talar eller skrifver om saken i fråga.

Hade öfversättaren i stället för att lämna oss en samling loftal öfver Sverige och svenskarne, utplockat hvad han i utländska tidningar kunnat finna klandrande om vårt land och vår kongress, hade han säkert gjort sig mer förtjänt af allmänhetens tacksamhet. Därmed hade kanske våra ögon öppnats för brister, hvilka det kunde vara nyttigt att fylla. I hvarje fall hade man åtminstone fått en vink om nödvändigheten att med misstroende upptaga de myckna grannlåter, som af mer eller mindre hala tungor utströddes öfver vårt land och som af mången — i likhet med öfversättaren tyckes det — togos för kontant. Visst är, att »den som har skon, känner hvar den klämmer» och att vi sålunda ej hade behof af främlingars beröm för att själfva uppskatta värdet af de uppoffringar, vi — naturligtvis med nöje — underkastat oss.

De 10 sidor, på hvilka professor Webers anförande fått plats, förete som sagdt allt hvad af det 153 sidor starka häftet synts oss värdt att presenteras för vår allmänhet. Medgifvom dock, att öfversättarens orienterande inledning, om man bortser från enstaka öfverdrifter, innehåller statistiskt taget ett och annat läsvärdt för med ämnet mindre förtrogna.

Karl Piehl.

Emile Augier och det andra kejsardömet.

Af

Nils Erdmann.

I.

1843 blef ett minnesvärdt år. Det var då, som man uthvisslade Hugos *Borggrefvar*, då som man jublade åt Ponsards *Lucretia*. Knappt mer än en månad skilde dessa teateraftnar, nederlagets och segerns, oviljans och triumfens. Tretton år skilde dem från *Hernanis* première. Borggrefvarnes fall var tillika romantikens.[1]

Hernanis unga släkte hade åldrats och blifvit vist, och efter entusiasmen följde nu ett slags afmattning. All denna färgrikedom slutade med att trötta, alla dessa lidelser funno ej någon genklang. Människorna begärde ett mera mänskligt ideal, litet mindre fantasi, litet mer sundt förnuft. Efter att hafva jublat åt en passion utan gräns, började man att söka efter pliktkänsla och själfbehärskning.

Då kom *Lucrèce*, hemmets goda genius, plikten, dygden, troheten, husligheten, väl litet kälkborgerlig, opoetisk och kall, men, detta oaktadt, klassisk till sin börd, en oerfaren provinspoets kvinnliga ideal, på alexandrinsk vers tolkande dygdens lof:

»La vertu, qui convient aux mères de famille,
c'est d'être la première à manier l'aiguille,
la plus industrieuse à filer la toison,
et préparer l'habit propre à chaque saison.»

Med *Lucrèce* var Ponsards lycka gjord, han blef höfding, ledare för en hel grupp, »école du bon sens»; kritiken öfver *Lucrèce* blef ett angrepp mot Hugo; man prisade herr Pon-

[1] *Hernani* spelades d. $^{26}/_{2}$ 1830, *Les Burgraves* d. $^{7}/_{3}$ 1843, *Lucrèce* d. $^{22}/_{4}$ s. å.

sard för de egenskaper han saknade, för hans brist på fantasi, på lyrik, färg, idéer. Blott Théophile Gautier yttrar maliciöst: »Att älska sin man, att lefva i hemmet och spinna, allt det där är mycket aktningsvärdt men föga dramatiskt.»

Samma kväll, som Ponsard och hans Lucrèce segrade, fanns bland publiken i Théâtre Français' sal en obetydlig jurist, hvars namn var Emile Augier. År 1828 kom familjen till Paris. Sonen fick sin uppfostran i Collège Henri IV, hvarefter han på faderns råd skulle bli advokat. Några år innehade han plats hos en notarie, men den torra juridiken gladde icke hans sinne. Han ville bli skald, i hemlighet skref han vers. Dock kunde han omöjligt finna rätt på sitt ideal. Då såg han Lucrèce, hvilken slog honom som en blixt. Medveten om sitt mål, började han att arbeta. Ett år därefter spelades *La Ciguë*.

Denna pjes grundade som bekant Augiers rykte. *Giftbägaren* uppskattas ganska högt ännu i dag; ja, en del anse, att detta arbete är hans yppersta. Här offrar Augier på det altare, som Ponsard rest, offrar åt familjen, dygden, ärbarheten, låtande en slafvinna, en ung grekisk mö, först genom sin skönhet eröfra en roué, så genom sin kyskhet komma honom att blygas och till sist visa honom en ny och ljus värld, hemmets, makans, moderns och familjelyckans. Bortkastande bägaren, som innehåller giftet, hvilket skulle befria honom från hans världsleda och öfvermättnad, utropar han glad:

»Un bonheur inconnu vient d'entrer dans mon âme.
Oh! Je veux être heureux, je veux vivre, ô ma femme!
— — — — — — — — — — — — — —
Adieu, mes bons amis, adieu, ville maudite!
Une famille à moi! quelle joie! et comment
ai-je pu jusqu'ici vivre différemment?»

Protesten mot romantiken fann då i *La Ciguë* ett nytt, slående och poetiskt uttryck. Augier blef under några år Ponsards löjtnant, och flera af hans arbeten vittna om detta inflytande. Låtom oss nu betrakta hans protest litet närmare, se hur han utvecklar herr Ponsards ideal och dröja vid *Gabrielle*, ett stycke som är typiskt, särskildt för uppfattningen af kärlek och äktenskap.

Kärleken var passion, en allhärskande lidelse, en blind, okuflig och helig naturmakt. George Sand skref: »Allt, som är spontant, oemotståndligt, är berättigadt och af Guds nåde. — Ingen människa kan befalla öfver kärleken och ingen rår för, om han känner eller mister den. Hvad som förnedrar kvinnan, det är lögnen; hvad som stadfäster äktenskapsbrottet är ej den timme, hon skänker sin älskare, utan den natt hon därefter tillbringar med sin man. — Om hon öfverlämnar sig åt älskarens lidelse, gör hon icke något annat än viker för en allt besegrande nödvändighet.»

Äktenskapet var sålunda denna lidelses grafläggning. »Våra lagliga hustrur äro skyldiga att gifva oss barn och sin dygd, men icke kärlek», säger Balzac, och George Sand skrifver: »När du ser två varelser älska hvarandra på ett stilla, ömt och troget sätt, så kalla det vänskap. Men känner du dig våldsamt betagen i en eländig kurtisan, kan du vara viss om, att det är kärlek.»

Kort sagdt: passionen upphöjdes till en gud. Plikten var prosaisk, oförenlig med lyckan, omöjlig i den värld, som romantiken skapade. Kvinnorna hos George Sand offra den för passionen. Själf lydde hon ingen annan lag än kärlekens, och en falsk sentimentalitet utvecklades till mod. Februarirevolutionen tog litet af dess gloria, antalet af de »oförstådda» kvinnorna minskades, och en nyktrare uppfattning började lysa fram.

År 1849 uppfördes *Gabrielle*, historien om ett äktenskap i Paris' borgarvärld. Här bryter Augier med den gängse traditionen, låtande sin Julien, styckets äkta man, oaktadt sin prosa segra öfver älskaren. Hittills hade mannen varit den, som förlöjligats. Redan under Molière spelade han en ömklig roll. Tänk blott på Sganarelle och den stackars George Dandin! Öfverallt var det älskaren, som drog honom vid näsan.

Nu kom Julien, hederlig men prosaisk, saknande hvarje spår af romantik, en äkta kälkborgare. Talar han till sin hustru, är det om sina penningar. 50,000 écus äro hans om 10 år, och med dem äger han ju en hemgift åt sin dotter. Hans böcker äro i oordning; strax bannar han hustrun. Skjortan saknar en knapp; strax håller han föreläsning. »Det

är endast hos oss man finner något dylikt.» Han klagar öfver sitt linne, som är trasigt och i dåligt skick; hustrun erbjuder sig att skaffa någon, som lagar det, men Julien utbrister i en förebrående ton: »Min mor skulle ha lappat alltihop med egna händer.» . . .

Det ser ut, som om Augier i den hederlige Julien velat samla alla drag, som stötte herrar romantiker. Hustrun, Gabrielle, drömmer om poesi och förälskar sig i en svärmande liten Chérubin, Stéphane, men snart lär hon sig inse, att mannen är mer värd, att äktenskapet är säkrare än Stéphanes famn och att plikten gäller mer än ögonblickets passioner. Allt är ett bevis för denna borgerliga moral. Väninnan, Adrienne, har blifvit bränd och söker varna, skildrande alla kval, som vänta *efter* kärleksruset, skefheten i ens ställning, tvånget när man tröttnat, slitningarna, nålstyngen, missräkningen, sorgen, »och», slutar hon, »när vi upptäcktes af min man, var jag så utledsen och så uttröttad, att detta missöde föreföll mig som en lycka».

Julien uttrycker sitt förakt för äktenskapsbrottet, kallar det »un crime grotesquement ignoble à moins d'être sublime» och uppställer såsom regel, att lyckan blott är *det tillåtna*.

»Il n'est pas de bonheur hors des routes communes:
qui vit à travers champs ne trouve qu'infortunes».

Men Julien är nog högsinnad att förstå och förlåta, och det är denna hans takt, hans finkänslighet och själfbehärskning, hvilken till en del torde berättiga hans hjältegloria.

Styckets hela tendens ligger i Gabrielles utrop: »O père de famille, o poète, je t'aime!» d. v. s. med andra ord: poesien är icke äktenskapsbrott, icke ett kort kärleksrus, icke att gifva vika för en uppflammande passion, utan sällheten i hemmet, plikten och ärbarheten, lifvet i en hvardaglig liten värld med barn och make.

Pjesen gjorde lycka, stämningen blef allt högre. »Vid fjärde aktens slut väckte Juliens monolog hela salongens jubel», skrifver Vacquerie; »alltifrån detta ögonblick var det hela en enda ovation.» Théophile Gautier beklagar teaterns älskare. »Hädanefter,» säger han, »får han icke så angenämt. Snart blir man nog tvungen att gifva honom en premie,

liksom fallet är med dem, hvilka besegras i striderna på cirkus, för att hålla dem skadeslösa för det gäckeri och de mystifikationer, hvarmed de öfverhopas.» Augier erhöll namnet »le poète de la famille», och franska akademien skänkte honom ett dygdepris.[1]

II.

Det andra franska kejsardömet grundlade en ny tid. Omgifven af en här af lycksökare och äfventyrare gjorde kejsar Napoleon sitt intåg i Paris. En ny societet uppväxte i hans spår. Sederna och den andliga atmosfären ombildades. Människorna och lifvet erhöllo en ny färg.

Först och främst greps man af en febril njutningstörst. Allvarliga intressen stodo icke i kurs, ty Napoleons societet var en samling af parvenyer. Oväntadt och plötsligt krossades illusionerna, meneden och statskuppen bröto alla förhoppningar, och de, som ej vigde sig åt den nye Cesars tjänst, flydde antingen bort ur den verklighet, de hatade, eller in i det vanvettiga och oroliga lif, som med vin, spel och kvinnor döfvade deras missräkning.

Det enda, som man dyrkade, blef den gyllene kalfven. Guldet skänkte njutning, anseende och ära. Guldet var den makt, som adlade parvenyen. Guldet *måste* vinnas, och det vanns utan ansträngning. År 1850 började den lek, som under namn af börsspel intågade i Frankrike. Tack vare denna lek blef man rik utan arbete, rik på en dag, ja, kanske på ett ögonblick. Redan två månader efter kejsarens tronbestigning måste han dementera vissa oroande rykten. Så t. ex. sades, det, att personer ur hans omgifning, några af de män, som tillhörde hans förtrogne, deltagit i affärer af den tvifvelaktigaste halt. Kejsaren lär äfven själf hafva tillhört samma liga. Själf var han inblandad i de fula operationerna. Därför proklamerade *Monitören* allas oskuld.

Börsen blef sålunda den egentlige härskaren. Börsen öfversvämmades af statspapper och aktier, och en vanvettig affärssvindel grep hela Paris. År 1856 blefvo på några månader

[1] *Prix Montyon*, som tilldelades *Gabrielle* och *La fille d'Eschyle* af Autran.

åttio millioner utkastade i marknaden. Lån af alla upptänkliga slag negocierades. Bankfirmor och bolag stampades fram ur jorden. Somliga ruinerades, andra blefvo rika. Målet var *millionen*, ty med den följde allt.

Kejsardömets moral låg i ordet *lyckas*. Den, som ej lyckades, krossade man brutalt. Det fanns icke någon plats, ingen ära, intet anseende, icke ens någon heder för en människa utan penningar. Penningen blef med andra ord värdemätaren i lifvet. Jakten blef en jakt efter guldströmmen och njutningen.

1853 var Augier 33 år. Utom *La Ciguë* och den ryktbara *Gabrielle* hade man hunnit uppföra ganska många af hans stycken. Ett, *Un homme de bien*, erinrar om Tartuffe; ett annat, *Le joueur de flûte*, om Gautiers grekiska noveller, *Philiberte* och *L'aventurière* leda tankarna på Musset, och *Diane* är en ättling af Hugos Marion Delorme.

Augier hade sålunda icke brutit alla band, äfven om hans uppfattning var för nykter för romantiken. Augier hade till och med låtit uppföra en pjes, där Mussets namn prunkade jämte hans på affischen, en ypperlig komedi i Mimi Pinsons stil, men han blef, detta oaktadt, trogen sitt ideal — det som han tecknat i *La Ciguë* och *Gabrielle*.

Kejsardömet kom och sederna skiftade. Augier, som förut gått tillbaka till antiken, eller till renässansen i Italien och Frankrike, endast i *Gabrielle* till en omedelbar verklighet,[1] — Augier fann nu i det Paris, som blef kejsardömets, människor, ämnen och intriger för sina stycken. »École du bon sens» hade upphört att vara till, men kampen mot romantiken fortsattes af dess efterföljare. Augier, som på 40-talet skref i Ponsards stil, påverkades starkt af den andliga temperaturväxlingen, särskildt af Dumas och hans första sceniska verk. Tiden var realistisk, positiv och brutal, och det är äfven denna praktiska och brutala sinnesriktning, hvilken med Dumas, Augier och Sardou intränger på teatern och inför sedekomedien.

III.

Då nu penningen, såsom nämndt, eröfrade kejsardömet, blef denna epok ett slags århundradets guldålder. Guldet

[1] *Un homme de bien* har egentligen ingen lokalfärg alls.

drog förbi, strömmande i en bred flod, öfversvämmande allt, verkligheten och dikten. Guldet bröt sig väg ända till skaldens lilla vindsglugg, lyfte på portiererna till romandiktarens arbetsrum och sprängde med en djärf stöt portarna till teatern. Ponsard skref *La Bourse* och *L'honneur et l'argent*. Dumas' kända komedi, *La question d'argent*, afhandlade i fem akter hela publikens lifsfråga. »Nu för tiden bör en man icke ha mer än ett mål, det att bli mycket rik», uttrycker sig hjälten. Kort sagdt, publiken återfann sig på scenen.

Augiers Landara, musikern i *Ceinture dorée*, säger, att han har kallat sin symfoni »den gyllene kalfven». Roussel i samma pjes yttrar karakteristiskt: »Det finns inte mer än en ädling i Frankrike, guldet! en mäktig man, guldet! en hederlig man, guldet!» Bordognon förklarar, att börsen har dödat lånerörelsen. »Penningen arbetar nu för tiden lik en straffånge; den måste afkasta mer på en månad, än den förr gjorde på ett år.» Och Vernouillet kommer fram med den tidsenliga satsen, att måttet för *le mérite* uteslutande är *guldet*.

Augier gör det till karakterens pröfvosten, då han i *La pierre de touche* tecknar en ung man, en, såsom det synes, ädel och god människa, hvilken, när han blir rik, glömmer att han var fattig, glömmer sina vänner, som hjälpt honom i hans fattigdom, öfvergifver sin älskade, därför att hon är fattig, slutande som symbol af uppkomlingens högfärd. Ännu mer drastiskt visar han i *Un beau mariage* penningens inflytande på vetenskapsmannens arbete. Hjälten är där klafbunden af sitt giftermål med en rik dam. »Jag tillhör mig icke längre själf, jag tillhör hennes förmögenhet», klagar han, och svärmodern, fru Bernier, svarar med en axelryckning: »Vill man arbeta 12 timmar om dagen, bör man gifta sig med en liten borgarflicka i fjärde våningen, som räknar öfver sitt linne på morgonen och fortsätter samma bestyr på kvällen där uppe i sin patriarkaliska vindskupa.»

Börsspelet och penningen skapade nya samhällstyper. Kejsardömets Paris fylldes af parvenyer, människor, hvilka mätte efter herr Vernouillets måttstock, folk utan namn, uppfostran och talanger. Bildningsaristokratien ägde ingen betydelse; bördsaristokratien vek snart för guldet; penningaristokratien öfverglänste dem alla.

Augier uppdrager parallellerna i *Les effrontés*. Där säger markis d'Auberive åt en rik uppkomling: »Ni gifta er blott inom er egen klass, liksom vi gjorde. Ni säga: den där har inte ett öre, liksom vi sade: den där har inga anor. Ni ha edra millionärkvarter, liksom vi hade våra adelskvarter, i det att millionären från i går trampar den från i dag under fötterna. Ni ha monopol på makten, liksom vi, ärftlighet som vi. Vår stolthet ägde dock en viss *grandeur*, vårt öfvermod en viss *grâce*; vi hade andra intressen än vår rent personliga fördel; vi betalade väl endast en skatt, det medger jag, men det är också den enda, som ni inte erlägga — *l'impôt du sang.*»

År 1855 skrefs *Le gendre de M. Poirier*. Poirier är en hederlig parveny, som blifvit rik. Han har skaffat sig sin förmögenhet bakom disken i en klädeshandel. Därför är han så stolt, han har själf vunnit sitt adelskap. Den *nya* adeln, säger han, är den som saknar förfäder, »celle qu'on ne doit qu'à soi-même», men ändå äger han uppkomlingens respekt för verklig adel. »Toute son ambition était de fournir aux desserts d'un gentilhomme», säger Verdelet, och Poirier köper sig med sitt guld en fattig måg, som är markis. I ett obevakadt ögonblick narras han att förråda sig. Han erkänner, att han önskar att bli baron, och när mågen icke är eller söker bli något för att hjälpa honom, finner han, att han lurat sig, och hämnas på ett brutalt sätt.

Stycket kallades först *La revanche de Georges Dandin*. Poirier var med andra ord Dandin såsom svärfar. Dessa två män kunna dock näppeligen jämföras. Molière visar oss, hur den rike måste buga sig, när den utarmade adelsmannen skänker honom sin dotter. Georges Dandin utskrattas, guldet har ingen *makt*, och svärföräldrar och hustru segra genom sitt adelskap. Poirier är ej född i l'ancien régime's Frankrike. Poirier är den nya tidens man, revolutionsbarnet. Poirier har sitt guld, och äfven om han bugar sig, gör han det icke därför, att ädlingen är en *makt*, utan därför, att parvenyen icke har, hvad denne ärfver, titel, världsvana och en viss medfödd nobless. För öfrigt är det Poirier, som uppträder såsom härskare. Tack vare sitt guld tager han hela makten, slår den stackars markisen med en kraft, så

eftertrycklig, att hertigen, dennes vän, medlidsamt säger: »Tu as trouvé ton maître, mon fils!»

Uppkomlingens högfärd, narraktighet och skrytsamhet framträda dock skarpare, på ett mera brutalt sätt, hos andra af de typer, Augier har behandlat. Snart blef det modernt att själf nobilisera sig. Uppkomlingen satte ett litet »de» framför sitt namn eller köpte ett gammalt adelsgods och antog familjens titel. Likaså eröfrade hans guld alla ordnar. Hederslegionen, som förr varit ett fåtals, började under kejsardömet utdelas till finansmännen. Otaliga kraschaner lyste på deras bröst; ja, de blefvo till och med apokryfiska malteserriddare.

Dessa drag möta vi öfverallt hos Emile Augier. Tenancier, bankiren, kallar sig herr de Chellebois[1]. Montrichard, en vivör »de noblesse ambiguë», intränger i *le monde* och antager barontiteln. Montrichard frågar en herr Baudel, hvad han heter. — »*B.:* Anatole de Beauséjour. — *M.:* Malteserriddare? — *B.:* Ja. — *M.:* Malteserkorset kostar er 15,000 francs, . . . hur mycket kostar namnet de Beauséjour? — *B.:* 200,000 francs i jordegendomar.» Baudel är en obildad och rå parveny. Fadern var procentare och en viss mamsells bolagsman.[2]

Frågan om att förvärfva ett gammalt namn genom egendomsköp spelar en stor roll i Augiers *Maître Guérin*, och uppkomlingens skryt öfver sin lycka hos förnäma damer har i *Les lionnes pauvres* fått en god representant. Denne, Frédéric Bordognon, utropar belåtet: »Jag, den yngste sonen af en oljehandlare med skylten *Tre oliver*, jag har tuktat kvinnor, hvilkas betjänter icke ens skulle ha hälsat på min far.»

Tidens finansierer saknade ofta *hedern*. Augier är i allmänhet ganska sträng, när han tecknar dem. Grunden till deras rikedom bygger han på en låghet, en skandalös process, ett nedrigt bedrägeri, och man ser, hur denna fläck på deras guld aldrig kan utplånas. Roussel i *Ceinture dorée*, Charrier i *Les effrontés*, Maréchal[3], som förklarar, att endast guldet skänker adelskap, alla äro de lika, alla hafva sin rostfläck.

---

[1] *La contagion.*
[2] *Le mariage d'Olympe.*
[3] *Le fils de Giboyer.*

Vernouillet i *Les effrontès* höjer sig öfver kretsen. Vernouillet är en typ, möjligen ett porträtt; han liknar en af kejsardömets bankirer, herr Mirès. Vernouillet har i hög grad den omtalade fläcken. Rik genom operationer af tvifvelaktig natur, köper han hela världen, anseende och äreställen. »Dem, hvilka jag icke behärskar genom egoismen, ärelystnaden eller fåfängan, styr jag genom deras njutningstörst», säger han. På samma sätt som Mirès köper han sig en tidning[1]. Kejsardömets publicistiska moral var ej så sträng, och han finner i en herr Giboyer lätt nog sin redaktör. Han säljer »la question du libre échange à une société de maîtres de forges». Han låter sin redaktör skrifva politiska korrespondenser, gående i den riktningen, att de underhjälpa hans börsspel. Önskar han sig en bundsförvant, säger han utan blygsel: »Jag ställer min tidning till er disposition. Har ni någon, som ni vill hjälpa, så säg ut!» Ja, när han hindras i sina planer af en dam, låter han samme Giboyer smutsa henne i krönikan.

Giboyers modell hette Louis Veuillot, en af publicistvärldens mörkaste koryféer. Giboyer säljer sig utan skrupler åt den mestbjudande. Än är han klerikal, än liberal, än bonapartist, än republikan, kort sagdt: han följer Louis Veuillots föredöme. Veuillots karakteristik tecknas i dessa ord: »Sa manière consiste à *rouler* le libre penseur, à *tomber* le philosophe, en un mot, à tirer la canne et le bâton devant l'arche. Un mélange de Bourdaloue et de Turlupin; la facétie appliquée à la défense des choses saintes: le *Dies iræ* sur le mirliton!» Det enda, som inger oss sympati för Giboyer, är kärleken till hans son — för honom är det, han kämpar. Sonen vill han uppfostra till en man utan fläck. Sonen vill han göra till hvad han själf icke blifvit. Sonen är hans *allt*, han lefver endast för honom.[2]

[1] Mirès hade t. o. m. flere: *Le civilisateur*, *Le constitutionnel*, *Le pays*, *La presse*, *Journal des chemins de fer*, *Le conseiller du peuple* etc. Han dömdes 1862 för underslef och bedrägerier m. m. till 5 års fästning.

[2] Kritiken har i allmänhet velat se en ny Figaro i denne Giboyer, hvilken uppväckte en sådan storm bland legitimister och klerikala, när han uppträdde. Vapereau skrifver bl. a. om Augier, efter de båda Giboyerstyckena (*Les effrontès* och *Le fils de Giboyer*): »Il reprend à coups de fouet l'œuvre que Beaumarchais exécutait à coups de sifflet.» Giboyer är vidare en rent modern typ för den fattige publicisten, för frihetsmannen och demokraten utan mål och idé, som i kampen för lifvet får sätta till sin personliga värdighet. *Got*

IV.

Betecknande för den andliga atmosfären under kejsardömet var, att kurtisanen nära nog blef dess drottning. Förr under l'ancien régime spelade hon en stor roll. Då var hon en förnäm dam, en kunglig älskarinna, utrustad med Ninons och fru de Maintenons egenskaper. Under revolutionen bar hon svärd och frygisk mössa. Sedan, på direktoriets tid, lyste hon i salongerna. Julimonarkien skänkte henne en ny glans. St. Simons läror, tolkade af père Enfantin, gjorde henne till uppenbarelsens kvinna och dyrkade henne. Köttets emancipation uppställdes såsom regel. Offret i hennes tempel blef ett slags religiös akt. »Den fria kärlekens forna dyrkare hade den glödande sinnlighetens, den gränslösa njutningslystnadens dityrambiska flykt. Det var kvinnor, hos hvilka en don Juans patos lefde, Astartes omättliga prästinnor, men med en helig entusiasm hängifna sin gudinnas orgiastiska tempeltjänst» (Gottschall: *Teater och Drama*).

Nu blir hon en dam, som samlar guld och gör börsaffärer. Kejsardömets Paris gaf henne sin tribut, och hon eröfrade en plats, som de hederliga afundades. Flickor från butikerna, hallarna och gatorna strålade i en lyx, som öfverglänste de andra. Krönikan skildrade deras lif och extravaganser, nämnde deras namn vid sidan af andra storheter. »De blefvo en samhällsklass, de höjde sig till en makt. Hvad de hade bort dölja som ett kräftsår, spände de ut som en påfågelsstjärt. De togo försteget framför de hederliga kvinnorna; de gjorde salonger och sängkamrar tomma i de allra ypppersta familjer.» (Företalet till Dumas' *La Dame aux Camélias*.)

På detta sätt blefvo de en offentlig handelsvara, en af parvenyernas allra dyrbaraste lyxartiklar. »Man brydde sig ej längre om esprit eller kvickhet eller kunskap i rättstafning. Den rike från i dag kunde ruineras i morgon, och under mellantiden *måste* han hafva superat med den eller den rykt-

---

kreerade rollen. E. Brandes gör af Giboyer en med Augier och Got besläktad ande, »sans comparaison» för öfrigt. Ehuru den i pjesen omtalade *döde* Déodat, Giboyers föregångare, var det egentliga *porträttet* af Veuillot, den *klerikale* nämligen, torde dock Giboyer på grund af de många likheterna äfven vara en *delvis* af Veuillot inspirerad teckning.

barheten.» Snart trädde hon in äfven i diktens blomstergård, icke såsom Manon, Pulcheria, Marion Delorme, utan såsom Dumas' lungsiktiga kameliadam. Kejsardömets teater blef en salong, där hon härskade, intagande tronen vid sidan af herrar uppkomlingar. Äfven Emile Augier tecknade hennes bild.

Redan 1848 skref han en kurtisanpjes. Clorinde i *L'aventurière* vill till hvarje pris gifta sig. Trött vid sitt oroliga och skiftesrika lif, önskar hon få en plats bland de hederliga kvinnorna, »les femmes sérieuses, ces mères et ces sœurs pour nous mystérieuses», ty Clorinde afundas dessa kvinnor utan fläck.

»Ah! je n'ai jamais vu de femme mariée,
de bourgeoise en gants noirs que je n'aie enviée;
car elle regardait mon luxe avec dédain,
et c'est si bon d'oser mépriser son prochain;
d'avoir autour de soi de gens à qui l'on tienne
et dont on ne soit pas traitée en bohémienne;
de ne plus vivre enfin hors le monde et la loi,
et de se pavaner dans l'estime de soi.»

D. v. s. Clorinde är en olycklig bohémienne, vinddrifven af sin nöd, kurtisanen före kejsardömet.

1855 skapas en ny typ. Då skrifver Augier komedien *Le mariage d'Olympe*, tecknande kurtisanen i en helt annan färgton. Olympe är en känslolös och beräknande egoist, en dam som spelar på börsen, älskar sitt dyra guld, ruinerar de unga männen och upplöser familjen. Olympe är en parasit, en »courtisane économe», icke så litet släkt med Dumas' *Albertine*[1], en af koryféerna i den värld, som har makten. »Dessa damer göra hvarandra visiter, de taga emot bjudningar till och gifva själfva baler, de lägga af penningar och spela på börsen. Man hälsar visserligen ej på dem, när man har sin mor eller syster under armen, men man ledsagar dem i öppen vagn till Boulogne-skogen och sällskapar med dem i främsta logen på teatern, och detta utan att anses för cynisk.»

Olympe gifter sig med en oerfaren markis. Hon får man, börd och ställning, rikedom och familj, men hon trifves ej i familjen, hon längtar till sitt förra lif, glömmer hvar hon är och uppför sig skandalöst. När modern, också en kurtisan, kommer till henne, afkastar hon masken och blir den

[1] *Albertine de la Borde* i *Un père prodigue.*

gamla Olympe. I den scen, som nu följer, tecknas en kurtisan-supé, erinrande om dem, som gåfvos i *Maison d'or*, och Olympe utslungar den förfärliga lösen: »A bas la famille! A bas le mariage!» medan Irma, modern, svarar: »*Vive-nous!*»

De hederliga kvinnorna grepos äfven af yrseln. De och demi-monden täflade med hvarandra, ofta nog så, att utgången var tvifvelaktig. Öfverallt mötte man en »nuance de brutalité», och den nobla konversationen från l'ancien régime's dagar lades i samma graf som dess fina galanteri. Så t. ex. inbjuder markisinnan Galeotti skådespelerskan Navarette, en person ur demi-monden[1]. Augier har förstått att gifva färg åt detta möte. Oaktadt markisinnan verkligen saknar fläckar, talar hon i en ton, som erinrar om Olympe. Man vet egentligen ej, hvilken som är den tvifvelaktiga; till den grad egendomligt uppför hon sig vid mötet.

En annan variation af demi-monde-typen under kejsardömet tecknar Emile Augier i sin pjes *Les lionnes pauvres*. Här möta vi kejsardömets kurtisan *inom* äktenskapet. Augiers fattiga lejoninna är en modedam, »en af dessa kvinliga dandys, som man träffar öfverallt, där det är god ton att visa sig, på kapplöpningen, i Boulogneskogen, på premiärerna etc. . . . Lägg härtill en viss excentricitet, och du har en lejoninna. Tag bort förmögenheten, och du har en fattig lejoninna. Skillnaden är kassören. För de förra är det mannen, för de senare . . . Kort sagdt, dessa båda varieteter blomma sida vid sida, i alla samhällslager. Hertiginna eller borgarfru, med 10- eller 100,000 francs i räntor, börjar den fattiga lejoninnan där, hvarest mannens förmögenhet upphör att stå i skäligt förhållande till den lyx, hustrun utvecklar.»

Augier tager en lejoninna ur borgarklassen, visar oss hennes lättsinne, afslöjar hennes inre. Séraphine är lika kall, lika känslolös som Olympe. Grunden till hennes brott är ej kärlek, utan lyxbegär. Öfverallt möta vi samma ledmotiv, *penningen*.

V.

Penningen ger en krass, brutal anstrykning åt sederna; penningen tager lifvet af alla ungdomens ideal; penningen,

[1] I *La contagion*.

demi-monden och de styrandes korruption döda romantiken, hänförelsen och elden. Redan på Ludvig Filips tid hörde man samma klagan. Ungdomen var ej ung, det fanns icke någon ungdom. Förr värnade man de ungdomliga känslorna; ungdomen fick i fred genomlefva sin vårbrytning. Nu, då förmögenheterna gledo ur hand i hand, nu då den ekonomiska stabiliteten blifvit rubbad, gällde det framför allt att härda den unge mannen, göra honom så arbetsduglig som möjligt för lifvet, krossa hans illusioner, visa honom det faktiska, lära honom en svår konst — den att *göra carrière*.

Detta är ock motivet för Augiers *La jeunesse*. Hör endast på de råd, den unge mannen där mottager! Modern, fru Huguet, krossar alla hans drömmar, bjuder honom att bli såsom de andra, *egoist*, en hård, känslolös och brutal människa utan annan moral än jesuiternas och kejsardömets. Blygsamhet är en lyx, »un genre de paresse»,

»robe chaste et traînante, attirail d'embarras,
où le marcheur se prend les pieds à chaque pas».

Ungdomens ideal äro ihåliga fraser. »La jeunesse? Aujourd'hui où la prends-tu? C'est un mot.» Penningen gäller mer än ungdomens alla kärleksdrömmar. Gift dig, men rikt! Fattigdom är en olycka.

»Pour faire argent de tout, commence par ton coeur!
Sois malheureux plutôt que d'être misérable,
car la pauvreté seule est un mal incurable.»

Ytterst är det sålunda endast guldet, som dyrkas. »Alltifrån den ålder, då förståndet börjar framlysa, inviger man oss i dess kult», säger Filip,

»et dans le monde ainsi nous entrons convaincus
qu'il n'est rien ici-bas de vrai que les écus.»

Ungdomen blir på detta sätt kall, hård och skeptisk. »Ungdomen», säger Bernard, »svärmar numera för att vara positiv, realistisk, som det heter; den blyges att svärma för inbillningens skapelser.» I synnerhet fruktar den alla fraser, alla stora ord, allt detta, som fäderna höllo dyrt, kärt och heligt. Uttrycken romanesk och poet blifva stickord. Vänskap, kärlek, frihet, ungdom, heder, fosterland och familj likaså. I Augiers *La contagion* gycklar man med dem alla.

Tenancier säger, att man är skyldig sitt land allt. Sonen, Lucien, ler åt »la belle France», och han frågar »si tu prends toutes les blagues au sérieux?» Blague — det är ordet, tidens moderna lösen. »Det uttrycker», förklarar Lucien, »ett visst slag af modernt skämt såsom reaktion mot de pompösa banaliteter, hvarmed våra föregångare mättat oss. De hafva till den grad brukat och missbrukat stora ord, att de ingifvit oss en total afsmak för allt dylikt.»

Kejsardömets diktare tadla äfven dess ungdom. Orsakerna till ungdomens skepticism och korruption söka de, liksom Legouvé, i en allt förvekligande lyx, eller såsom Sardou i sederna och hetärväldet, eller såsom Dumas i tidens temperatur. Dumas kallar perioden en trötthets- och öfvergångstid.[1] Cherbuliez är den ende, som ursäktar realisterna. I *Paule Méré* yttrar han till de äldre i de yngres namn: »Det är edra erfarenheter, som undervisat oss, det är i edra skolor vi blifvit kloka. Vi veta, emedan vi lärt det af er, att det icke är nog att kasta bort »enheterna» för att åstadkomma dramer, som lefva, eller att klistra proklamationer på knutarna för att skapa republiker, som bestå. Tack vare er är det icke tillåtet att hysa några illusioner. Vi misstro bestämda öfvertygelser, alltför flyktiga drömmar och alltför enkla idéer, emedan de oftast dölja en snara. — I synnerhet misstro vi stora ord, emedan man gör fraser med ord, och de, som göra fraser, äro ofta sådana, som göra affärer. Skeptiska? Nej, säg snarare, att vi äro en generation af försiktiga.»

Augiers unga män blifva antingen ingeniörer, upptäckare, affärsmän utan all romantik — se t. ex Champlion i *Lions et renards*, André i *La contagion*, Bernard i *Les Fourchambault*, — d. v. s. kontraster till den storordige Antony, den sentimentale Rolla, den serafiske Chatterton, eller ock små rouéer såsom klädeshandlarens måg, Lucien i *La contagion*, Léopold i *Les Fourchambault*, Arthur i *Maître Guérin*, Henri i *Les effrontés*. Dessa män äro egoister, utslitna i nöjets tjänst, praktiska, skeptiska, utan högre intressen. »Brûler la chandelle par le plus de bouts possible, voilà le vrai problème de la vie!» Lefva lifvet med snälltågsfart — detta är idealet.

[1] Se t. ex. Legouvés *Les pères et les enfants du 19:e siècle*, Sardous *Les ganaches*, Dumas' *Un père prodigue*.

Mönstret, idealtypen, blir sålunda Morny, kejsardömets ädling, *l'homme fort*, den starke. Morny var roué, lycksökare, affärsman. Morny spekulerade i fabriker, i börsspel, i krig, revolutioner, skurkstreck och älskarinnor. »Herr de Morny», säger Delord, »har i verkligheten knappast vetat af något annat än affärer. Minister, ambassadör, ledamot af konseljen, president i lagstiftande församlingen, gjorde han ständigt affärer. Han sålde järnvägar i Frankrike, taflor i Ryssland. Äfven statskuppen var en affär.» *L'homme fort* uppträder i Abouts *La vieille roche*, i Feuillets dram *Montjoie* och roman *Herr de Camors*. Augiers baron d'Estrigaud erinrar om typen.[1]

d'Estrigaud äger alla de drag, som jag omnämnt. Driffjädern i hans lif är en hänsynslös egoism. Han är dandy och diplomat: han ger ton i societeten; han tjusar alla kvinnor, bryter alla band; han vördar ingen moral, spelar och gör affärer, och han låter utan att rodna sin mätress betala skulderna. Det finns knappast en dam, som ej varit hans älskarinna. Det finns knappast ett streck, som han ej skulle kunna våga. Konsten är blott att lyckas och att ej kompromettera sig.

Vända vi oss ett ögonblick till tidens unga kvinnor, finna vi äfven där några egendomliga drag. Så t. ex. sakna de all naturlig naivitet. »La vraie pudeur, la candeur virginale et profonde, la timidité rougissante, la délicatesse effarouchée leur manque tout à fait ou les quitte vite», säger Taine. Augiers unga flickor visa oss samma bild. Clémentine i *Un beau mariage* tror icke på kärleken. »Kärleken är ett slags smicker, hvaraf jag blott tager hälften åt mig själf. Jag vet, att min person och den hemgift, man tror mig äga, bilda en vacker totalsumma.» Det enda, hon begär, då hon utkorar en make, är »att han ej generar henne, då han är hemma, och icke gör sig löjlig borta». — Je le tiens quitte du reste! Pierre, hennes fästman, ordar om, hur han älskar henne. »Ack min vän», svarar hon, »jag ber er, låt oss inte tala om det där! Jag har ju förberedt er på, att jag icke är romantisk.» Francine i *Maître Guérin* är en utbildad affärsman. »Är jag skapad att ingifva någon kärlek?» frågar hon. »Jag är ju en fullständig notarie, ingenting annat.» Och

[1] d'Estrigaud uppträder i *La contagion* och *Lions et Renards*.

Blanche i *Les Fourchambault*, som knappast vuxit ur barnskorna, säger med en aplomb, som anstode en världsdam: »Kärlek är ju icke något nödvändigt villkor för giftermål. Att gifta sig är den enda lefnadsbana, som står en ung flicka till buds. Mannens person är en bisak i förhållande till hans samhällsställning, som är hufvudsaken.»

VI.

Augier började som Ponsards löjtnant. Kejsardömet grep honom med sin järnhårda realism, vände hans blick utåt, gjorde honom till sedeskildrare. Augier tecknar i komediens dräkt kejsardömet.

Lika litet som Molière älskar han dock sin tid. Han ger oss ett referat, men han ger äfven sig själf, ty han låter sina idéer ganska bjärt lysa igenom. Långt ifrån att förneka sin Gabrielles ideal, fasthåller han vid dem, något modifieerade, visar dem för sin tid och gör teatern till en talarstol. Midt i en period, då guldet behärskar allt, uppreser Emile Augier ett altare åt fattigdomen. Trélan, den hederlige markisen i *Ceinture dorée*, vägrar att bli den stormrike herr Roussels måg. Han uttrycker sitt förakt för det ohederliga guldet; han prisar en fattig vän, som äktat en fattig flicka; ja, han förklarar, att fattigdomen är *lyckan*. »Fattigdomen, det är den stora gudinnan! Om vi lefde på den grekiska mytologiens tid, skulle jag vilja uppresa ett tempel åt henne med följande inskrift: *Åt världens moder*. Hon är arbetet, modet, snillet, fruktsamheten! Hon är mer än allt detta, hon är kärleken!»

Ännu skarpare uttrycker han sin afsky för penningen i det sätt, hvarpå upplösningen försiggår i hans pjeser. Roussel, som hånade hvarje annan makt än penningen, slutar med en förbannelse öfver alla sina millioner. »Å du lumpna guld! Min dotter skall icke få den hon älskar, och jag skall icke erhålla några barnbarn! Lumpna guld!» klagar han, och utom sig kastar han hela guldpåsen på golfvet. Roussel blir ruinerad och Trélan infinner sig. Hindret, det ohederliga guldet, är borta. Trélan anhåller om den älskades hand, och Roussel utropar: »Jag har aldrig varit så rik!»

Tenancier bortgifter sin son med en fattig flicka, oaktadt han förut endast sökt efter en stor hemgift. »Les mariages d'amour sont les meilleurs», förklarar han, och Maréchal, en finansfurste i *Le fils de Giboyer*, skänker sin enda dotter åt en fattig ung lärd. Maréchal hade yttrat: »La seule distinction que j'admette entre les hommes, c'est la fortune.» Nu låter han förtjänst blifva liktydigt med förmögenhet. »Votre mérite est une fortune», säger han åt sin måg.

Augier har i flera af sina stycken spelat domare. Skammen, som vidlåder parvenyernas million, hämnar sig i den stund, då de tro, att den är utplånad. Så t. ex. upptäcka deras närmaste fläcken. Kresus blir en brottsling, oaktadt sitt guld, och han står, såsom Charrier och Guérin, slagen, krossad under tyngden af sin familjs afsky, utstött ur dess krets, hemlös och barnlös.

Augier varnar äfven den unga generationen. Uttrycket »les blagues» dömer han ganska strängt. Han håller på »les grands mots», säger han genom Tenancier. »De stora orden representera de stora känslorna, och afsmaken för de ena blir också lätt nog ett förakt för de andra.» Sinnelaget hos ungdomen stämplar hela epoken. »Denna afskyvärda sinnesriktning har större del, än man tror, i vår tids moraliska förnedring. Begabberiet af allt sådant, som lyfter själen, *la blague*, är icke en skola, som bildar vare sig hederligt folk eller goda medborgare.» Tydligast uttalar Emile Augier sin förkastelse, när André, ingeniören, tillropar sina jämnåriga: »Adjö, mina herrar! Vräk ni undan allt, som man vördar! Det kommer en dag, då de förkättrade sanningarna skola bekräfta sig med åskslag. Adjö, min plats är icke bland eder!»

Augiers ideal par préférence är familjen. Trogen sin *Gabrielle*, bytte han endast dräkt, då han påtog den realistiska komediens hvardagsrock. Sällheten i en tillvaro bland de kära i familjekretsen, storheten af ett lif i heder och tyst pliktuppfyllelse — allt detta är för honom vida mer än guld och makt. Han låter i *Paul Forestier* plikten triumfera, äktenskapet segra öfver en illegitim förbindelse, kärleken till hustrun öfver kärleken till mätressen, hemmets stilla ro öfver stormarna och passionerna. Han låter sin markisinna Gale-

otti, född Tenancier, sluta med att förakta detta lättsinniga lif, återgå till sitt hem, sina barn och sina plikter, »till den borgerliga värld, för hvilken jag blef skapad», säger hon, »och hvilken jag aldrig hade bort lämna». Han skänker en liten gloria åt den hygglige herr Pommeau, och han gör af denne kälkborgare, som luras af sin hustru, hedern, oegennyttan, storheten förkroppsligad.

I *ett* fall ursäktar Emile Augier Séraphine, den hederlige Pommeaus brottsliga unga fru, men han gör själfva sin ursäkt till en anklagelse mot tiden. När Pommeau förebrår Séraphine, svarar hon: »Hvilken undervisning har jag då fått? Hvad har min mor lärt mig? Att man måste vara rik för att vara lycklig. Hvad har världen lärt mig? Att man måste vara rik för att vara aktad. Nöjet och lyxen äro de gudar, som man med ord och exempel predikar för oss. När vi tillbedja dem, behandlar man oss såsom vidunder!»

För öfrigt är hans dom öfver Séraphine skoningslös. Augier bannlyser lejoninnan och demi-monden. Båda äro ju fiender till familjen och familjelifvet. Redan i *L'aventurière* utstöter han Clorinde, oaktadt hennes ånger, hennes blygsel, hennes bättring. Fabrice, som i nöjets tjänst bortslösat sin ungdom, gör henne till en personifikation af allt orent, jagande henne bort med en lidelsefull protest:

»C'est trop peu du dédain, il faut de la vengeance
contre cette impudique et venimeuse engeance.
Sans elles, Dieu punissant! il me serait connu
le pur ravissement d'un amour ingénu;
ma jeunesse au soleil se fût épanouie,
par un hymen fécond doucement réjouie;
enfin, peu soucieux de la fuite du temps,
j'attendrais la vieillesse entre de beaux enfants!»

Olympe i *Le mariage d'Olympe* utdömer han totalt. Baudel frågar markisen: »Ni tror således ej på några ångerfulla Magdalenor?» — »Jo bevars», svarar markisen, »men blott ute i öknen.» Ja, han vågar till och med göra uppror mot sina bröder, kejsardömets öfriga dramaturger och romandiktare. Enligt den teori, som Dumas proklamerat, då han i sin kameliadam upprättar kurtisanen, sökte de att på allt sätt gifva henne en gloria. Plouviers *Fru Aubert*, Uchards

Fiammina, Feuillets *Rédemption*, Sardous *Fernande*, för att nu icke tala om *Fru Aubray* af Dumas, alla äro de offer på kurtisanens altare. Augier protesterar mot denna återlösningsidé, och han gör det innan något af dessa stycken uppföres.[1] Montrichard i den omnämnda komedien säger ironiskt: »Vår tids positiflåt är den fallna kvinnans återupprättande. Våra skalder, våra romandiktare, våra dramaturger fylla de ungas hjärnor med feberfantasier om kärlekens återlösande makt, om själens jungfruliga renhet och andra dylika paradoxer ur den transcendentella filosofien, af hvilka de där mamsellerna slugt begagna sig för att bli damer och det stora damer till på köpet.»

Endast en gång kämpar han för en illegitim förbindelse, och det är, då han visar oss den sympatiska *M:me Caverlet*. Stycket med detta namn tillhör Augiers bästa. Skrifvet under en tid, då skilsmässan debatterades, utgör det ett försvar för rättigheten att skiljas, en ädel mans klart ljungande protest mot dess motståndare. . . . .

Augier kritiserar sålunda skarpt det andra kejsardömet. Ungdomen, plutokraterna, publicisterna, demi-monden, hela societeten flyttar han in på scenen, görande sin teater till en värderik tidsbild, låtande sin publik återfinna sig själf och i skådespelarnes ord mätas efter sitt värde.

Augier visar den äfven vägen till räddning. På samma sätt som Rousseau utdömer han *staden*, bjudande »tout Paris» att utvandra till landsbygden. Där, säger han, eröfren I lyckan! Där är allt friskt, ungdomligt och äkta.

»Montrons-en le chemin à ce siècle emporté:
C'est là qu'est le salut de la société.
Remettez en honneur le soc de la charrue,
Repeuplez la campagne aux dépens de la rue;
Grevez d'impôts la ville et dégrevez les champs,
Ayez moins de bourgeois et plus de paysans!»[2]

---

[1] Man kan äfven säga, att A. protesterar mot *romantiken*, särskildt hos Hugo (Marion Delorme, Lucrèce Borgia, Angelo) och George Sand (Pulchéria, Lucretia Floriane). I själfva verket var ju det af Dumas skapade kurtisandramat ett slags självständig fortsättning af romantikens verk och idéer på samma område.

[2] *La jeunesse.*

Den svensk-norska unionen.

Den svensk-norska unionen. Uppsatser och aktstycken utgifna af *Oscar Alin*, Skytteansk professor vid Upsala universitet. 1. Unionsfördragens tillkomst. Stockholm 1889. P. A. Norstedt & Söner.

Näst statshvälfningen 1809, hvilken var en sorglig nödvändighet, föga fruktbringande genom sin omedelbara verkan, men som genom de nya grundlagarnas beskaffenhet blef en verklig välgärning för vårt fädernesland, har ingen tilldragelse i nyare tid medfört så viktiga följder för land och rike som tronföljarevalet vid riksdagen i Örebro år 1810. Sveriges belägenhet var då ganska kritisk. Väl var fred återvunnen, men Finlands lösslitande hade tillfogat den svenska rikskroppen ett blödande sår, som i mångas ögon syntes obotligt. Den åldrige furste, som genom revolutionen blifvit upplyftad på tronen, älskade väl sitt land och sitt folk, men hans kraft, som aldrig varit stor, var nu af åren bruten, och den utkorade tronföljaren Karl August, vid hvilken många fästat de bästa förhoppningar, rycktes bort af en oväntad bråddöd. Bland landets dåvarande främsta män saknades icke dugliga statsmän, ej heller framstående krigare, som ådagalagt både skicklighet och hjältemod, men ingen af dem alla hade tillräcklig förmåga att besvärja den splitets ande, som i revolutionära tider vanligen ökar farorna. Vid det nya tronföljarevalet voro alltså goda råd och framsynt omtanke mer än någonsin af nöden. *Homo proponit, deus disponit* säger ett gammalt tänkespråk, som sällan fått en mera slående bekräftelse än genom tronföljarevalet i Örebro. Hoppet om Finlands återförvärfvande var, såsom hr Alin riktigt anmärker, den *mäktigaste* driffjädern vid den franske mar-

skalken Bernadottes val till svensk tronföljare. Onekligen var ock detta hopp då mycket rimligt. En afgörande kamp mellan de två kolossala monarkierna, som täflade om öfverväldet i Europa, den franska och den ryska, var tydligen nära förestående. Hvad kunde då för svenska män vara naturligare än att Sverige, sedan det lyckats åt sig vinna en af tidehvarfvets yppersta härförare, en frände och, såsom man föreställde sig, en välvillig vän till Napoleon, skulle i det afgörande ögonblicket i förbund med Frankrikes kejsare verksamt bidraga att stäcka Rysslands för Sverige så olycksdigra öfvermakt. I denna riktning gingo ock verkligen svenskarnes önskningar vid tiden för tronföljarevalet och bestämde påtagligen dess utgång. Hade de väljande kunnat ana, att den franske marskalken var en ovän till Frankrikes kejsare och att han inom kort skulle inleda Sverige i förbund med Ryssland emot Frankrike, då hade visserligen valet fått en annan utgång.

Förbundet med Ryssland blef en verklighet redan 1812. Att Karl Johan i strid mot den allmänna meningens strömning *kunde* åvägabringa detta är ett bevis på hans öfverlägsna förmåga att leda människorna efter sin vilja — en förmåga, hvari han nära nog var Napoleons jämlike. Att han, sedan han blifvit svensk kronprins och regent, *ville* använda sin stora förmåga i denna riktning är förklarligt därigenom att han icke var infödd svensk, icke förstod Sveriges språk och alltså icke heller kunde tänka och känna såsom svensk. Det var en olycka för Karl Johan och i synnerhet för Sverige, att han icke blott vid sin ankomst hit var, utan framgent förblef i saknad af förmågan att fullt förstå sitt nya fosterlands språk, hvarför han ock aldrig kunde rätt intränga i anden af Sveriges lagar och inrättningar eller blifva fullt förtrogen med folkets tänke- och åskådningssätt. Emellertid må det ingalunda förnekas, att Karl Johan, ehuru han gaf åt Sveriges politik en antinationell riktning, icke desto mindre var *god svensk* i den mening, att han allvarligt och ärligt ville befrämja sitt nya fäderneslands bästa, ja, äfven öka dess makt genom att utvidga dess gränser: att förskaffa Sverige till ersättning för Finland besittningen af Norge såsom integrerande del var ursprungligen den verkliga innebörden af

Karl Johans politiska system, den s. k. 1812 års politik. Det är icke underligt, att de flesta af Sveriges statsmän rätt snart funno sig väl till freds med detta nya program; det tillgodosåg ju på ett erkännansvärdt sätt Sveriges intresse — hade det endast blifvit genomfördt så som det från början var menadt och lofvadt. Ordalagen i förbundet mellan Sverige och Ryssland, afslutadt i S:t Petersburg den 5 april 1812, ådagalägga med all önskvärd tydlighet, att stärkande af Sveriges makt var förbundets närmaste ändamål, på det att Sverige skulle kunna i det pågående kriget göra en diversion till Rysslands hjälp. Det heter nämligen i 5:te artikeln: »Som H. M:t konungen af Sverige omöjligen skulle kunna företaga någon diversion till förmån för den allmänna saken så länge H. M:t lämnade bakom sig Norge, gränsande intill en så lång sträcka af dess stater, i en fortfarande fientlig ställning; och då dessutom detta lands geografiska läge synes utvisa, att naturen själf bestämt detsamma att en gång utgöra en med konungariket Sverige införlifvad del, så lofvar och förbinder sig H. M:t kejsaren af Ryssland att antingen förmedelst underhandling eller genom användande af sin krigsstyrka förskaffa Norge åt Sverige samt försäkra detsamma en fredlig besittning däraf.» Det kan således icke råda något tvifvel om den ursprungliga innebörden af 1812 års program, sådant Karl Johan då menade det; också tvekade han icke att, när utan hans vållande Norges förvärfvande i följd af omständigheternas tvång drog längre ut på tiden än afsedt var, oförställdt förklara, att han var *skyldig Sverige* Norges förvärfvande. Han förblef ock vid denna sin åsikt, tills konventionen i Moss den 14 augusti 1814 på ett öfverraskande sätt ådagalade, att han då öfvergifvit sin svenska ståndpunkt och i stället intagit en annan, en skandinavisk. Det saknas väl ej anledningar att misstänka, att den väsentliga jämkning af 1812 års politiska program, som genom konventionen i Moss blef påtaglig och för hela världen uppenbar, icke var ett ögonblickligt infall, utan en tanke, på hvilken Karl Johan rufvade redan vid Kielerfredens afslutande, men visst är, att *om* denna tanke redan då hos Karl Johan var mogen, han ej ansåg det tidsenligt att ännu uppenbara den.

Professor Alins ofvannämnda arbete är ett betydande tillskott till vår historiska litteratur, mönstergillt i afseende på forskningens grundlighet och materialets kritiska behandling. Också har han därmed gjort den historiska sanningen en tjänst, som är förtjänt af tacksamt erkännande. Särskildt gäller detta hans framställning om Kielerfredens afslutande och rätta tolkningen af traktatens ordalydelse. Bekant är, att genom denna traktat konungen af Danmark afträdde till Sverige konungariket Norge och att konungen af Sverige till Danmark afstod Pommern och Rügen. Nu befinnas ordalagen om dessa ömsesidiga afträdelser, ehuru i öfrigt öfverensstämmande, däruti vara olika, att medan det om de pommerska provinserna stadgas, att de skola under full ägo och öfverherrskap tillhöra konungariket Danmark och därmed förblifva införlifvade, heter det om de norska provinserna, att de »skola under full ägo och öfverherrskap tillhöra *H. M:t konungen af Sverige och utgöra ett konungarike förenadt med Sverige*». En och annan statsrättslärare i vår tid har tillåtit sig att tolka detta uttryck så, att Norge icke blifvit afträdt till Sverige utan till konungen *personligen*. Herr Alin har i en omständlig och såsom det synes bindande bevisning däremot gjort gällande, att afträdelsen ej blifvit gjord till konungen personligen utan såsom svenska statens representant. Mycket märkligt är, hvad herr Alin fullt utredt, att ifrågavarande uttryck »H. M:t konungen af Sverige» ursprungligen ej var ämnadt att användas i traktaten, utan vid traktatens justering infördes i stället för orden *konungariket Sverige och därmed förblifva införlifvade*. Allra märkligast är, att Karl Johan själf genomdrifvit denna förändring. Högstdensamme har nämligen den 5 maj 1828 vid ett möte med norska stortingets presidenter och vicepresidenter yttrat: »Då i Kiel vapenlyckan förskaffade mig Norges afträdande genom dess lagliga öfverhet, hvilken hade rätt att förfoga öfver edert land, påyrkade den danske fullmäktige hr Bourke enständigt att i traktaten skulle stadgas, att Norge, afträdt till Sverige med full äganderätt, såsom konungen af Danmark hade innehaft det, skulle införlifvas med Sverige, och att härmed öfverensstämmande uttryck skulle användas i den artikel, hvari skulle talas om Norges afträdelse, hvaremot

jag bestämdt förkastade en så beskaffad redaktion och genomdref den, som användes i fjärde artikeln af traktaten i Kiel, nämligen 'att Norge med sina tillhörigheter skulle utgöra ett konungarike förenadt med Sverige'.» Detta är ett högviktigt afslöjande, som är i högsta grad beaktansvärdt, ehuru här föreligger ett minnesfel — en mänsklig svaghet, från hvilken icke ens konungar äro fritagna. Det yrkande, som Karl Johan säger sig hafva förkastat, var icke gjordt af den danske underhandlaren, ty i det danska traktatsförslaget förekommer ej ett ord i denna riktning; däremot innehåller det svenska traktatsförslaget den antydda redaktionen, och denna har af Wetterstedts hand blifvit rättad till den lydelse, som traktaten verkligen har. Det var alltså icke mot den danske underhandlaren, Bourke, utan mot den svenske, hofkansleren G. af Wetterstedt, som Karl Johan genomdref denna ändring i traktatens redaktion till Norges fördel. Så öfverraskande och sällsamt detta än är, kunna vi ej undgå att anse det sanningsenligt. Såsom hofkansler var Wetterstedt en af konungens officiella rådgifvare, och det är bevisligt, att han var fullt medveten om sin rätt och sin plikt såsom sådan. Det är därför antagligt, att han först efter underdåniga föreställningar (såsom grundlagen ålade honom) skridit till den ändring af traktatsförslaget, som han såsom god svensk säkert icke gjort utan att därtill vara nödd och tvungen. När man därjämte erinrar sig, att Karl Johan dagen efter fredsslutet i Kiel i ett förtroligt bref till sin son prins Oskar meddelar honom nyheten, att freden är sluten, med tillägg: *Norge är förenadt med Sverige och bildar ett särskildt och oberoende konungarike* (un royaume séparé et indépendant), är det nästan omöjligt att betvifla, att Karl Johan redan då beslutit sig för den betydliga ändring i 1812 års program, som först vid konventionen i Moss blef för alla uppenbar. Det vill synas, som han af klokhetsskäl ansett saken tills vidare böra hållas hemlig. Fredstraktaten mottogs i Sverige med stor tillfredsställelse, för att icke säga förtjusning. Kronprinsens lof var på allas läppar. I statsrådsprotokollet för den 25 januari 1814 heter det, att statsrådets samtliga ledamöter tillstyrkte K. M:ts stadfästelse å »denna lyckliga och ärorika fred, hvarigenom konungariket Norge för evärdeliga tider

oupplösligen förenas med Sverige; och aflade statsrådet tilllika dess underdåniga lyckönskan så väl till K. M:t som till H. K. H. kronprinsen, hvilken med så lysande snille och segrande vapen utfört K. M:ts visa beslut, att genom verksamt deltagande uti det allmänna kriget tillvägabringa en länge önskad *utvidgning af Sveriges naturliga gränser* och dymedelst aflägsna de oundvikliga faror, som annars uti en framtid å nyo kunnat hota fäderneslandets frihet och självständighet». Det beslöts ock i statsråd, hållet den 9 februari 1814, att Te Deum öfver hela riket skulle afsjungas, »i anledning af den i Kiel den 14 januari afslutna fred med konungen af Danmark, hvarigenom konungariket Norge blifvit till *K. M:t och svenska kronan* afträdt». Det må ej anses olämpligt att särskildt fästa uppmärksamheten därpå, att svenska regeringen 1814 om Kielerfredens innehåll hyste samma åsikt som herr Alin i sitt ypperliga arbete med goda skäl dristat häfda, fastän denna åsikt nu icke är modern.

R. M. B.

En själfbiografi.

Anteckningar ur mitt förflutna lif af *Vilhelm Erik Svedelius*. Stockholm, Fahlcrantz & Co.

Få publikationer på senare tider torde ha emotsetts med lifligare förväntan och vid sitt framträdande emottagits och lästs med allmännare intresse än denna själfbiografi. Svedelius var hos alla, både unga och gamla, som under dessa sista 40 à 50 åren stått i den ringaste förbindelse med vårt universitetslif eller till och med blott haft en flyktig kännedom därom, en populär man, populär som universitetslärare, högtidstalare, fosterlandsvän, ungdomsvän och, tilläggom, som — älskvärdt original. Ja, man kan säga, att »gubben Sved», som ungdomen gärna kallade honom, var afhållen som få; och ej blott hans stora egenskaper utan äfven hans små egenheter sågos af alla med blida ögon. När han själf i sin biografi uttalar den förmodan, att han *icke hade någon ovän*, så tror jag, att tusenden äro färdiga att med värma instämma däri. Det låg något visst i hela hans väsen, som vann hjärtan och alltid afväpnade ovänner, där sådana kunnat uppstå — och detta »något» var hans oändliga godmodighet, hans älskvärda naivitet och denna blick för det stora och höga i lifvet, som utestängde allt småsinne och lämnade kärleken rum. Och härtill kommer äfven något annat, och detta tillägg torde ej ens hans närmaste personliga vänner missförstå. Jag tror, att man kan säga om Svedelius detsamma som han själf i sin dagbok (d. 20 mars 1859) säger om Gustaf Vasa och Gustaf Adolf: »Jag vet icke, hur jag skall förklara det», säger han, »att dessa stora allvarsamma männen, Gustaf Vasa och Gustaf Adolf, framstå ibland för min

föreställning på det sättet, att jag ville le åt dem. Det är som hade de en komisk sida» ... »Det riktigt stora har en baksida, det djupast allvarsamma kan betraktas med en leende blick». Ja, så kunna vi äfven betrakta den käre »gubben Sved» själf med alla hans stora och allvarsamma sidor. Och så betraktades han äfven alltid under sitt lif och har ej förlorat det ringaste därpå.

Och allt detta tillsammans gjorde honom så populär, att när efter hans död hans biografi utkom, så täflade man om att läsa den, ja, man läste den rent af i kapp. »Hur långt har du hunnit i Svedelius?» var under dessa veckor en mycket vanlig fråga bland vänner, som träffade hvarandra på gatan eller i förmaket. Och den ene skröt, att han hunnit till 6:te häftet, då den andre endast hunnit till det 3:dje o. s. v. I närvarande stund ha väl alla längesedan hunnit sluta äfven det sista.

* * *

Nåväl! Ha förväntningarna besvikits? Svaret beror naturligtvis på, af hvilken art eller grad dessa förväntningar voro. De som väntat sig något rikare flöde af djupa tankar, fjärrskådande aningar, djärfva blixtar à la Erik Gustaf Geijer, i mer eller mindre grad bidragande till lösningen af vår tids brännande frågor på det politiska, sociala eller religiösa området, ha visserligen blifvit besvikna — och kanske i stället i Svedelius tyckt sig finna en mera naiv känslomänniska än de någonsin kunnat föreställa sig. Men de, som helt enkelt väntat sig att få skåda djupt in i ett människohjärta, som öppnar sig utan förbehåll, de som väntat sig att steg för steg få följa utvecklingen af en ädel karakter, de som väntat sig att få sina tankar om Svedelius' ideala själsriktning här ytterligare stärkta och befästade, de ha sannerligen icke svikits. Och de ha därtill funnit mer och annat än de väntade, de ha funnit, att Svedelius i verkligheten var vida mer intresserad och vaken för hvardagslifvets små konkreta företeelser än de om honom kunnat föreställa sig, och de ha äfven särskildt i fråga om hans distraktioner, som i umgängeslifvet på ett så underligt sätt gifvit sig till känna, funnit en tillfredsställande förklaring i vissa intressanta afslöjan-

den från hans ungdomslif. Och vidare har läsningen af dessa anteckningar uppenbarat för dem en sådan skatt af upphöjda, ädla tankar och goda praktiska råd för lifvet, att de utan tvekan kunna säga, att Svedelius' självbiografi särskildt lämpar sig som en nyttig och väckande läsning för den i lifvets kamp utträdande ungdomen, just den ungdom, som städse låg den käre gamle så varmt om hjärtat.

Och hvad *alla* torde vara ense om, både de som i ett eller annat afseende svikits i sina förväntningar och de som, i likhet med anmälaren, *icke* svikits utan tvärt om fått mera än de väntat — det är att alla dessa anteckningar varit öfverhufvud *intressanta* och *underhållande* att läsa, och detta icke minst genom den rikedom af växlande tidsbilder från flydda dagars skol- och universitetslif, ja äfven hemlif, de haft att bjuda.

* * *

Hvad som redan på de första bladen i boken, ja, före den egentliga biografiska berättelsens början möter oss och sedan löper som en röd tråd genom hela boken är Svedelius' kärlek till släkt, hembygd och fosterland. Denna kärlek synes hos honom i sanning gå längre än hos de flesta — och vi spåra dess art i sådana yttranden som dessa: »Jag har kännedom om mina förfäder ända till nära fyra hundra år tillbaka» . . . »Kärleken till fäderneslandet är mig först och främst en kärlek till den ort, där jag lefde min barndoms harmlösa dagar och hvarifrån föräldrahemmets hågkomster omsväfva min själ» . . . »Mitt sätt att fatta fosterlandskärleken är verkligen sådant, att jag aldrig känt någon synnerlig åtrå att få göra någon längre utrikes resa».[1] Men däremot reste han med så mycket större glädje och så mycket flitigare i sitt eget kära Sverige. Hans *nio* stora rundresor i Dalarna, utom alla hans smärre resor dit, hans upprepade sommarfärder till nästan alla Sveriges landsändar och småstäder, hvarvid han särskildt hade i sikte att uppsöka det natursköna eller historiskt märkvärdiga öfverallt i landet — allt detta, om det ock ej alltid som resebeskrifning är så intressant att

[1] En gång företog han en liten resa till Norge, men — greps genast af hemlängtan.

läsa, vittnar i alla händelser om en sällspord fosterlandskärlek. Och mestadels gjorde han dessa färder på den gamla svenska »rapphönan» för att bättre kunna betrakta landet, och detta äfven ofta då järnväg kunnat begagnas. När jag tänker mig honom på detta sätt kuskande omkring åt alla håll af Sverige, eldad af kärlek till dess natur och folk, så kan jag ej hjälpa att »gubben Sved på skjutskärran» är mig en rörande syn; ja, den bilden hade i sanning förtjänat icke blott att tecknas och inflickas som en värdefull illustration i hans biografi, utan äfven att spridas i tusentals afbildningar i de svenska hemmen med hans egen trofasta underskrift: »Det är narraktigt att resa på Rhen och Donau, så länge man icke sett Ångermanälfven och Göta älf.»

Af stort intresse är att följa Svedelius' utveckling ända från början, och icke minst tilltalar oss framställningen af just det första stadiet, hans uppfostran i det gammaldags allvarliga fadershemmet i Köping (där han den 5 maj 1816 såg dagen). Det var ett enkelt prästhus i den tidens patriarkaliska stil, men på samma gång, efter hvad det vill synas, rätt välmående, ty Svedelius utropar med en viss stolthet och tydligen icke utan saknad: »Hvad mat och dryck beträffar, så kom aldrig en mager kalfstek på mina föräldrars bord men blott gödkalfvar, sådana som jag i senare tid sällan om någonsin har återsett.»

Dock, det är mera hans andliga näring i fadershemmet som nu intresserar oss. Och vi se då, hur hans uppfostran i detta hem i allo är ägnad att vara en god och fast grundläggning för hans framtida karakter; vi se, hur lydnad, föräldravördnad, sanningskärlek, ödmjukhet, fosterlandskärlek, vördnad för det heliga och höga i lifvet tidigt inskärpas hos pilten, vi se, hur han får lära sig redan i barnaåren »att behärska sina böjelser», att betjäna sig själf enligt ordspråket »själf är bästa drängen», att vara hushållsaktig, strängt ordhållig m. m., och vi se äfven, hur han tidigt fick vänja sig vid ordning och allvarligt arbete. — I detta senare fall behöfde han dock ej pådrifvas, hans egen naturliga håg låg så starkt åt det hållet, att han snarare måste hållas tillbaka. Ja, man kan säga, att Svedelius hela lifvet igenom knappt afskydde något så mycket som lättjan. Hans käraste umgänge i hans

ungdom liksom på ålderns dagar synes ha varit hans *böcker*. Han kom därigenom visserligen att ej så mycket deltaga i sina jämnårigas hurtiga lekar och idrotter och sålunda att i viss mån försumma sin fysiska utveckling — så att han själf klagar öfver sin »otymplighet» som pojke — men genom denna lifliga studiehåg bevarades han ock för många dåliga nöjen och onda lockelser i barndomen och ungdomen. Att han i alla fall, trots sin studieflit och sin ständigt verksamma fantasi och därmed följande tankspriddhet — som redan i barndomen framträdde — hade ögonen öppna för det lif, som rörde sig omkring honom både i skola och hem och i föräldrarnes umgängeslif, det visar hans lifliga och högligen underhållande skildringar på detta område. Hans skolhistorier om »penalism» och kamratlif, hans teckningar af lärarne i Köpings skola och vid Västerås gymnasium, ja, samtliga hans barndomshistorier från de båda nämnda städerna vittna om mycken vakenhet, iakttagelseförmåga och humor hos den unge skolgossen och att han alltså icke blott vid böckerna utan äfven i lifvet var en lärgirig och uppmärksam »liber studiosus».

Emellertid synas dock bokstudierna, däruti äfven inräknadt litteraturläsning, mycket snart ha blifvit hans hufvudsak, och det är i sanning med förvåning man läser om hans stora receptivitet och tidiga utveckling på det området. En gosse, som vid 10 års ålder läser Walter Scott och vid 14 års ålder »Sveriges grundlagar», Geijers »Svea rikes häfder» och Beckers Världshistoria, och som *mellan* dessa tvenne åldrar hunnit genomgå en stor del af den klassiska svenska litteraturen och ej så obetydligt af den utländska, för att icke tala om romerska och grekiska klassiker i mängd, och lästa med lika mycket nöje under ferierna som under terminen — väcker i sanning vår häpnad, och måtte äfven i hans ungdom ha aftvingat mer än en af hans lärare och faderliga vänner utropet »Hvad månde varda af detta barnet?» Ej heller för läsning af religiös art var han i sin barndom främmande. Han läste med stort intresse »den Heliga skrifts berättelser och läror af Kohlrausch» med ett företal af Johan Olof Wallin; och att han äfven flitigt använde sitt Nya testamente och sin psalmbok, synes framgå af flera hans yttranden. Med rö-

relse måste hvar och en som ej förlorat all vördnad för sina fäders tro läsa följande ord (sid. 71): »Jag har kvar det exemplar af *Nya testamentet*, som min far gaf mig, då jag var tio år gammal, och likaså den *psalmbok*, som jag vid samma tid erhöll. Denna bok har under mer än femtio års flitigt bruk blifvit alldeles utsliten. Jag satte nytt band på boken en gång, men jag behöll de gamla permarna, ty där står på inre sidan en psalmvers, som min far hade inskrifvit, när han gaf mig boken.»

Ha vi följt den unge Svedelius med intresse under hans skol- och gymnasiitid i Köping och Västerås, så följa vi honom med icke mindre intresse under hans studenttid i Upsala. Allt intresserar oss, icke blott *hvad* han berättar utan äfven hans *sätt* att berätta, som, äfven i de fall då innehållet är jämförelsevis mindre anmärkningsvärdt, alltid fängslar genom stilens kraft och originalitet och denna fina, godmodiga humor, som, stundom kanske omedvetet för honom själf, öfverallt ligger som ett skimmer öfver hans framställning.

Sedan vi sett honom vid 15 års ålder (år 1831) aflägga en utmärkt studentexamen och med nöje lyssnat till hvad han har att säga om sina examinatorer, om de första Upsala-intrycken, om de billiga lefnadskostnaderna m. m., och sedan vi med oförminskadt intresse följt honom under hans kondition hos Lagerbjelkes på Älfsjö, följt honom i både glädje och sorg[1] — växer detta intresse ännu mer, då vi åter se honom inne i Upsalalifvet och därmed hans egentliga akademiska studietid tagit sin början från och med vårterminen 1835. Men innan han skrider till berättelsen om denna sin Upsalatid, gör han i ett särskildt kapitel, som, i förbigående sagdt, är ett af de intressantaste i boken — en själfbetraktelse eller hvad han kallar en »vivisektion» på sig själf. »Jag vill beskrifva för mig själf, hurudan människa jag var när jag var ung», säger han. »Jag skall tala om hufvudets, hjärtats, karakterens beskaffenhet. Det blifver en *vivisektion.*»

Och en sådan blef det, och en af de fullständigaste. Hans dissektionsknif gör djupa snitt, och det är med verklig rörelse vi här skåda in i ett människohjärta, som synes mer än de flesta ha öfvat sig i ödmjukhetens sköna dygd. Med

[1] Fadern dog 1834.

huru olika intryck läser man icke dessa själfbekännelser och vissa andra, som i vår tid sett dagen.

Han framdrager och skärskådar sina svagheter både på intelligensens och karakterens område och medgifver, att liksom dessa funnos redan i hans ungdom, så ha de följt honom hela lifvet igenom. Till slut talar han äfven om sitt yttre uppträdande och upplyser bland annat, att han »icke var alldeles fri från en viss behagsjuka att gå i »granna kläder»(!), att han var »otymplig i alla kroppsliga färdigheter» och att han »var af naturen oåterkalleligen bestämd att vara en i hög grad opraktisk person».

Men å andra sidan nämner han med samma uppriktighet vissa sina egenskaper, som voro ägnade att utgöra en modifiering af eller motvikt mot hans många svagheter, fel och lyten, ty han vill vid sin självpröfning skipa full rättvisa. Tankeförmågan, ehuru föga stark och klyftig, »är icke ofruktbar», »idéerna flyga fram med fart»; var han med viss rätt ansedd som flegmatiker, så hade han dock »en viss känslighet gömd under en frusen yta» och »med det flegmatiska sinnet följde en viss fromsinthet». Var han en ofilosofisk människa, så var å andra sidan dock det religiösa intresset mycket starkt, särskildt i fråga om den kristna sedeläran, och »ehuru han var klen i den lärda konsten att sköta abstrakta tankeledningar», så hade han dock »ett stycke någorlunda sundt bondförstånd»; och var han på det politiska området konservativ, så var han äfven »en progressiv natur». Distraktionerna har han väl icke lyckats skingra, »men», säger han, »någon synnerlig skada ha de icke gjort hvarken åt mig själf eller andra», ja, han kunde ha tillagt, att de beredt mången ett godt och uppfriskande löje. Han »unnade för öfrigt alla människor godt och tyckte synd om olyckligt folk» och tänkte äfven på den Heliga skrifts ord: »Hvad I viljen människorna skola göra eder, det gören I ock dem».

Han uppräknar i detta sammanhang några »negativa dygder», som han hade, eller »karaktersfel som han icke hade». »Stursk och uppstudsig mot lag och ordning var jag icke, ej hetlefrad, argsint och snarsticken, ej envis med egna meningar, ej oförsynt, påflugen och anspråksfull, ej högfärdig, egenkär, inbilsk och hvad man med ett nymodigt ord kallar en

snobb». (Gubben Sved »en snobb»! — nej det kunna vi sannerligen fritaga honom från.) Vidare, om han ej af naturen var tapper — och att han »fruktade folkilskna tjurar» kunna vi ej förtänka honom — så var det *ett* mod han dock berömde sig af att äga, och det var *tålamod*. Var han icke främmande för ärelystnad, så hade han å andra sidan lärt sig att »veta hut», och var heller ingen »lyckosökare». Hade han ingen »öppen karakter», så var han dock icke »illslug». Hvad man kallar »öppenhjärtighet» satte han emellertid icke värde på. »En öppenhjärtig människa blifver lätteligen en narr», säger han.

Till hans grundsatser hörde för öfrigt (utom mycket annat) att vara själfständig och söka själfständigheten i *ensamhet*, och att undvika allt »kotteriväsen» — »jag lefver lika gärna med de mest olika människor», säger han, »men jag binder mig icke fast vid någon» — och till sist att flitigt företaga »själfpröfning».

Det är äfven i detta intressanta 8:de kapitel vi få höra talas om hans kropp och hans förhållande till sina begär. Han hade en strykande aptit, men kunde behärska den vid behof och kunde sålunda efter omständigheterna ha till sitt förfogande »en *stor* och en *liten* aptit». Vi anmärka, att »den stora» torde vara mest känd af hans vänner och att den äfven i sin mån bidrog till hans popularitet. Något anlag för superi och dryckenskap hade han icke. »Aptiten var riktad på mat, ej på dryck.» Spel afskydde han.

Med hans förhållande till kärlekens passion hade det heller ingen fara. För den hade han »ingen fallenhet». »Unga fruntimmer hafva aldrig fått riktigt bukt med mig», säger han. Att så var, kunna vi äfven förstå af hans drastiska utrop: »Hellre skulle jag velat vattlägga alla vackra flickor på sjöbotten, än att något flickekräk skulle med sina behagligheter ställa sig i vägen för mina planer.» Efter sådana energiska förklaringar blir det också lätt att inse, hvarför »gubben Sved» förblef ogift. Visserligen torde det väl kunna misstänkas, att hans ståndaktighet mot kärlekens eld var i viss grad tillkämpad, när han utbrister: »För den s. k. kärleken var jag såsom en stock och en sten», ty *det* är väl knappt någon; men på det hela få vi väl dock tro, att han var, hvad han själf kallar sig, »en oerotisk person».

Emellertid är det efter allt detta rätt eget att påminna sig hans bekännelse, att han i sin barndom tyckte om att »leka med dockor» och »klä' sig i fruntimmerskläder», vidare att han som gosse och yngling åtminstone för *en* ung dam, Augusta Le Moine, var enligt eget medgifvande »mycket intresserad», samt slutligen att, om han ock som ung man och medelålders alltid skydde »talangfulla damer med läxor ur sjuklassiga fruntimmersskolor» (de där »sjuklassiga» unga damerna omtalar han ofta på ett mindre smickrande sätt), han dock fann stort behag i umgänge med sådana damer, som mera ägde hjärtats bildning och ett gammaldags husligt väsen, och bland dessa helst *äldre kloka* fruntimmer. Han hade bland sådana många personliga vänner, dels förvärfvade under konditioner, dels på annat sätt, och med dem kunde han till och med föra en liflig brefväxling. När härtill kommer, att han själf uttryckligen på ett ställe säger: »Jag var intresserad af ett bildadt fruntimmerssällskap, utan afseende på *åldern*», så är det svårt att tro, att den annars varmhjärtade Svedelius skulle varit så alldeles oemottaglig, så alldeles »stock och sten» för kärleken och äktenskapet, om han icke själf *envisats* att vara det — af idel *självständighetskänsla*.

* * *

Men för *vänskap* var han mottaglig; här var han entusiast, ja, den sanna vänskapen vardt hans ideal — och härmed lämna vi vivisektionskapitlet bakom oss och öfvergå till hans studentlif och dess viktigaste drag. Här stanna vi att börja med vid den märkvärdiga höstterminen 1836, då hans länge drömda »vänskapsideal» vardt i ynglingastaden förverkligadt. Till de vanliga ungdomsidealen hade Svedelius känt sig föga dragen. Han låter dem passera revy, ett efter annat, både finare och gröfre, och affärdar dem med det besked, att de ej voro *hans*. Till och med *matlusten* glömmer han ej att i förbigående nämna, förmodligen för att afvisa hvarje misstanke från illasinnade, att *den* till äfventyrs skulle vara hans ideal, ty han säger: »Af sinnliga lidelsers våld led jag ej mycket, knappt något alls. Det enda skulle då varit det lifliga begäret efter god mat. Men så tokig var jag väl icke, att jag skulle ha föresatt mig ätandet såsom mitt lifs ideal.»

Nej i sanning, det skulle väl ej ens den argaste skämtare ha velat påbörda den käre gubben Svedelius trots både »*stora* och *lilla* aptiten.»

»Men hvarest i all världen hade då denna ynglingen sitt ideal?» utbrister han till slut. »Jo, han hade ett sådant. Mitt ideal var bilden af en ädel och högsinnad, i alla lifvets sträfvanden deltagande, i alla öden trofast, jämnårig ungdomsvän. Det var *vänskapens* ideal, som fyllde mitt längtande hjärta. Jag efterlängtade en förtrogen vän, åt hvilken jag skulle kunna öfverlämna mig med den varmaste tillgifvenhet, med hvilken jag skulle kunna lefva ett gemensamt lif i ädel verksamhet. Jag såg mig omkring i kamraternas krets, men jag såg ingen. Jag hade många goda vänner, men jag hade ingen vän, sådan jag tänkte mig vänskapen i dess högsta mening» o. s. v.

Länge hade den unge Svedelius fåfängt sökt sitt sålunda drömda vänskapsideal, men i okt. 1836 fann han det förverkligadt och lifslefvande i den innerliga vänskap han då knöt med den några år yngre kamraten och landsmannen *Gustaf Sebastian Leijonhufvud*.

Det är icke min mening att nu närmare ingå på detta ämne, det sällsamma vänskapsförhållandet mellan Svedelius och Leijonhufvud, sådant det af S. själf skildrats, samt den inverkan det haft på hvardera af de unga kontrahenterna. Jag nöjer mig med att påpeka, att detta ungdomligt svärmiska vänskapsband påtagligen haft ett ej ringa inflytande på Svedelius så väl i fråga om hans vetenskapliga studier, hans lefnadsordning och arbetssätt som hans personliga karaktersutveckling, ja själfva hans distraktioner. Det hemlighetsfulla sysslandet i hjärtats innersta med den tidigt bortgångne vännens bild synes ofta ha föranledt dessa. Han medgifver ju själf, att han ibland midt under sällskapandet med andra personer tyckte sig se och samtala med Leijonhufvud och att han hela sitt lif, om ock mer eller mindre under olika tidsperioder, lefde liksom i ett inre andeumgänge med den aflidne. Ja, fråga kan vara, om icke det gåtfulla mumlande, man så ofta hörde från den tankspridde mannen midt under samtal med honom, mer än en gång var riktadt just till Leijonhufvud. Vare härmed huru som helst, hela förhållan-

det till »vänskapsidealet» är mycket märkvärdigt, och vi följa hans egen skildring i dess hufvudmoment med intresse och deltagande, och särskildt kan hans lidelsefulla sorg och saknad vid vännens bår icke undgå att gripa oss.

Men å andra sidan måste dock medgifvas, att vi här äro inne på ett så individuellt och centralt personlighetsförhållande, att vi icke öfverallt kunna följa det med samma intresse, så mycket mindre som, i följd af den lidelsefulla vänskapen, så väl den beskrifning Svedelius lämnar af saken som hans eget hjärtas utgjutelse sväller ut till en bredd, som öfvergår alla gränser. Likt en förälskad person går han i en aldrig tröttnande kretsgång kring sitt föremål, kommer åter och åter till samma sak med samma oförgängliga tjusning och intresse — men för en *tredje* person, det är detta jag till slut ville säga, kan intresset vid alla dessa upprepningar ej vara lika lifligt. Ja, en »tertius interveniens» känner sig här nästan af grannlagenhetsskäl böra aflägsna sig, eller om han stannar hela tiden, såsom den samvetsgranne läsaren ju måste göra, blir han till slut — »lâchons le mot» — en smula *trött*. Och därför, så mycket han än värderat många detaljer, och så stor betydelse den ingående skildringen här och där kan ha haft för det rätta förståendet af Svedelius' utveckling, lämnar han till sist det långa kapitlet med en verklig lättnad. Ur litterär synpunkt — en synpunkt, som dock i denna personliga hjärtesak ej rättvisligen kan få tillämpas — skulle det vunnit betydligt genom koncentrering till en fjärdedel af sitt omfång. Det skulle då ha lästs med spändt intresse från början till slut.

Och ännu ett litet tillägg, som jag med flit sparat till sist: jag tror, att Svedelius' förhållande till Leijonhufvud är att i ej ringa mån betrakta som ett substitut i hans lif för den sannare och naturligare ynglingakärlek, som skulle enligt vanlig mänsklig ordning ha ändat med ett lyckligt äktenskap och ett förljufvande af hela hans lif. »Flickorna på sjöbottnen» blefvo hämnade. Hur lifligt påminnas vi icke härom, när vi på flera ställen finna hans ideala vänskapssvärmeri just te sig på samma sätt som hos en älskare. Jag slutar med att till bevis härpå citera följande bekännelse: »Jag längtade med

sådan brinnande ifver att få se honom, att jag blott med svårighet kunde förmå mig att gå gatan fram förbi huset, där han bodde, utan att gå upp till honom, om också blott för några ögonblick, men jag trugade mig stundom att gå förbi» . . . Hvilken älskare och fästman känner icke här igen sig! Ja, denna vänskap, så skön, ren och ideal den var, synes oss — det må nu i detta ämne vara vårt sista ord — ha varit ett främmande uttryck för det kärlekskraf af annan art, som han af pur »själfständighetskänsla» sökte att i sitt hjärta hämma och förkväfva. Han lyckades ock hämma det på det håll, där fördämningen gjordes, men floden, den öfversvallande ungdomliga känslofloden var honom för stark, den bröt sig igenom på ett annat håll — och hela hans lif tog en annan riktning — det är enligt min tanke hela historien.

* * *

De fyra kapitel, som följa omedelbart efter kapitlet om vänskapsidealet, och som afhandla de 20 år (1836—1856) han tillbragte i Upsala först som student, sedan som docent och akademiadjunkt, äro mycket intressanta, synnerligen de tre första, som sträcka sig till 1850, det år då han blef akademiadjunkt. Först och främst underhållas vi lifligt af hans beskrifning och karakteristik af universitetslärarne under hans studenttid och fästa oss därvid med särskildt intresse vid de mest kända namnen, en Hwasser, en Törneros, en Geijer, en Grubbe, en Atterbom, en Fahlcrantz, en Johan Henrik Schröder m. fl., och hvad den sistnämnde beträffar, hålla vi Svedelius räkning för, att han äfven framhållit hans goda sidor. Vidare dröja vi med förvåning vid skildringen af hans egna studier, hans märkvärdiga arbetsförmåga och hans oerhörda beläsenhet i de humanistiska ämnena redan som 18 à 20 års yngling; och med ett godt löje å andra sidan vid den själfironiska skildringen af hans okunnighet i de matematiska ämnena, såsom då han säger rörande tentamen för fil. kandidatexamen i matematik: »Bredman lärer väl upptäckt det, som undföll Svanbergs eljest skarpsynta blick, att jag verkligen var dummare än andra»; eller i fysiken: »Jag gick till Rudberg, fick en fråga, svarade befängdt galet och fick mitt admittitur»; eller i kemien: »Jag svarade på frågorna

efter mitt förstånd, men förståndet räckte icke långt» o. s. v. Hans erkännande af egna brister förnekar sig aldrig. Äfven på tal om sin synbart rika utveckling i de studieämnen, hvaråt hans anlag låg, utbrister han på något ställe: »Jag, som var en tidigt utvecklad gosse, var, då jag skulle vara en ung man, något barnslig. Det var likasom min utveckling hade stannat i växten.» Vidare följa vi med intresse skildringen af hans lefnadsordning, studiesätt, kamratumgänge och nationslif och teckningen af vissa hans landsmän med mera kända namn såsom Gudmund Silfverstolpe, Oriel Afzelius, Tjasse Dahlberg m. fl.

Ett afbrott i hans Upsalalif skedde, då han efter aflagd fil. kandidatexamen mottog en kondition hos familjen Lorich i Stockholm och där dröjde i tvenne år. Äfven skildringen af denna Stockholmstid och af den familj, där han var informator, erbjuder mycket af intresse, och vi följa honom sympatiskt hela tiden.

I januari 1841 finna vi honom, såsom utnämnd docent, åter i Upsala, och härmed inträder hans akademiska lif i ett nytt betydelsefullt skede. Det var nämligen från denna tid han riktigt började sitt lif bland studenterna, deltog med lifighet i deras gemensamma intressen, fick en framskjuten ställning såsom deras ledare och vän, eldade dem genom fosterländska och storslagna tal vid alla tillfällen och började komma i åtnjutande af denna stora popularitet, som sedan dess under ständig tillväxt följt honom till hans lefnads afton, utan att han dock någonsin kan sägas hafva fåfängligt efterjagat den. Han drefs af en sann kärlek till den akademiska ungdomen, och därför slöt sig ock denna ungdom med kärlek omkring honom. Han kände som en helig plikt att söka leda den i den rätta riktningen, att fästa dess öga på höga mål, fosterlandskärlekens, renhetens, pliktens, sanningens, eller med ett ord att, då han efter denna ungdoms eget val gick i têten, högt uppbära det idealas baner. Och detta gjorde han redan, då han själf var ung bland de unga.

Mycket af intresse är att läsa i hans skildring från dessa år, då hans beröring med och verksamhet för de unga omkring honom var som lifligast, och icke minst märkligt är att finna, hurusom denna beröring och denna verksamhet

till den grad missförstodos af en del äldre akademiska lärare, att den unge hederlige Svedelius af dem i början betraktades som ett revolutionärt brushufvud, en farlig demagog och rent af jämfördes med *Danton* (*!!!*).

Det var en viss politisk-skandinavisk jäsning i de unga sinnena på den tiden, men af mycket ofarlig art — lite' punsch och prat, det var alltsammans — och då Svedelius var studentkårens ordförande, fick han ofta uppbära skulden. De skandinaviska studentmötena, som blefvo en af frukterna af denna ungdomsjäsning, bidrogo ock att göra Svedelius i sin framskjutna ställning bemärkt, ehuru han visst ej var någon ifrare för dessa möten. Det första af den arten i Upsala var ju i alla fall mycket oskyldigt, som vi bland annat kunna finna af Svedelii roliga upplysning, att, »för att det icke skulle pratas dumheter från svenska sidan, blef den regeln stadgad, att ingen annan än Pettersson[1] skulle hålla tal». Men sedan kom det »Skandinaviska sällskapet» och så Svedelius' lifliga förhandlingar med Geijer å studenternas vägnar rörande det tilltänkta, på högre ort af politiska skäl ogillade, studentmötet 1844, och så hans bildande af »Studentföreningen» 1846 och hans ifriga verksamhet för dess utveckling (en verksamhet som tydligen gick i mycket sund riktning) m. m. m. m. — och det var väl allt detta, som i vederbörandes ögon gjorde den hederlige Svedelius i början en smula misstänkt för »politische Umtriebe», innan man riktigt lärde känna hans redbara, fosterländska och ungdomsälskande verksamhet och fullt insåg, att hans inflytande på studenterna var af uteslutande god art och att han äfven genom personligt umgänge, genom allvarliga föreställningar, genom hjälpsamhet och hjärtegodhet verkade mycket godt både inom studentkåren och inom den trängre kamratkretsen i sin nation. Det är onekligen mycket underhållande att läsa om allt detta och mycket annat i det rika kapitlet ur hans Upsalalif på 40-talet.

Men vi kunna ej nu följa honom steg för steg i hans skildringar, utan måste nöja oss med hufvudgången, med korta antydningar och talrika luckor. Vi kunna ej dröja vid hans vetenskapliga afhandlingar och uppsatser och hans egna

[1] Docenten, sedermera professorn i latin.

anspråkslösa omdömen om dessa (vare sig de fingo guldmedalj eller icke), ej heller vid hans revy af en generation universitetslärare, yngre än den förra, eller vid hans skildring af nationslifvet hos hans västmanländingar och dalkarlar och hans verksamhet där. Hvad som emellertid under läsningen af dessa intressanta kapitel nästan mest förvånar oss, är hans förmåga att trots sin i grunden så flegmatiska natur räcka till för allt, både allvar och lek, för ett träget arbete med egna studier och ett lifligt deltagande i det akademiska ungdomslifvet och därjämte för ett samtidigt skötande af en mängd befattningar och förtroendeuppdrag, såsom då han på hösten 1846 utom sina docentlektioner och sitt professorsvikariat skötte bibliotekstjänsten i nationen, kuratorsbefattningen därsammastädes, ordförandeplatsen i kuratorskollegiet och ordförandeplatsen inom studentföreningen. Detta vittnar i sanning om en berghälsa och en spänstighet till kropp och själ, som är rent af häpnadsväckande. Denna berghälsa räckte till för allt, — ja, i en senare tid äfven för raka motsatsen till detta rörliga lif, nämligen ett fullkomligt stillasittande vid skrifbordet dagarna i ända, utan motion, utan frisk luft, utan annat vederkvickande umgänge än böckerna framför honom.

Att Svedelius under den nu omnämnda student- och docenttiden i Upsala, ja, ännu senare, någon gång hade en tanke på att bli präst, torde väl ej ha varit någon bekant, förr än S. själf i dessa sina anteckningar låter oss veta det. Han uppträdde till och med på predikstolen fyra särskilda gånger, sista gången 1841 i Brännkyrka. Vi påpeka dessa hans prästerliga funderingar endast i förbigående, såsom hörande till de mera märkliga meddelanden han lämnar oss från sin tidigare akademiska tid. Vi kunna också mycket väl tänka oss Svedelius, i likhet med så många af sin släkt, med heder fyllande en plats i kyrkans tjänst — ehuru hans väg blef en annan.

* * *

Utrymmet tillåter oss ej att dröja vid den senare delen af hans självbiografi, vid skildringen af hans professorstid i Lund och hans professorstid i Upsala och de sedan åter-

stående lefnadsåren. Denna del af boken är ock af jämförelsevis mindre intresse än den förra, och oaktadt tidslängden upptager den ej heller mer än en knapp tredjedel af det hela. Visserligen finnes (om vi frånräkna de skäligen torra resebeskrifningar, som här öfverflöda) äfven inom denna del åtskilligt läsbart och intressant, bland annat många goda och upphöjda tankar; men något af den omedelbara friskheten och humorn är borta, måhända emedan detta skrefs under allra sista lefnadsåren och därför med en naturlig känsla af trötthet, måhända ock emedan de yttre lefnadshändelserna ej mera erbjödo samma intressanta material för en biografi — troligen båda dessa omständigheter i förening. Den sagda tröttheten och materialets magerhet synas ock mot slutet tilltaga alltmer — tills den gamle till sist talar så att säga med bruten röst och gör långa afbrott. Det är döden, som nalkas, det är blicken, som vändes mer och mer mot det eviga och förgäter det som är »till rygga». Det lifliga intresset för det jordiska har mattats, och vi få tänka oss, att under de pauser som den käre gör i sina anteckningar, har han högre och viktigare saker att syssla med i sitt hjärtas innersta och stannar i stilla samtal med den Herre, på hvars nådefulla ledning han allt ifrån sin ungdom har trott och som »leder de ödmjuka sin väg»; och dessa samtal få ej profaneras af allmänhetens nyfikna ögon. De röra blott honom själf, de röra — »den gamles framtid».

* * *

Dock, innan vi taga farväl af dessa självbiografiska anteckningar af den populäre mannen — ännu ett tillägg.

I de inledande orden af denna anmälan yttrade jag, att Svedelii anteckningar innehöllo bland mycket annat »en skatt af upphöjda ädla tankar och af goda praktiska råd för lifvet», och jag vill nu till sist till mina läsares förnöjelse och äfven till deras begrundande framlägga ett litet urval af dylika goda tankar och råd, utplockade här och där i anteckningarna.

Om glädjen yttrar han (sid. 134):

»Det kan finnas en glädje, som bär sin frukt i ånger, detta är den ytliga fröjden, den lättsinniga flärdens flammande sken, en

tanklös fröjd, som leker bort en dyrbar tid. Men det kan också finnas en glädje, som är det trogna arbetets vederkvickelse och det människovänliga hjärtats uttryck i ett godt samvetes frid. Det är långt ifrån, att en sådan glädje ej kan förenas med sedligt allvar och kristendomens lefvande tro.»

På tal om *saktmodet*, *ödmjukheten*, *anspråkslösheten* »såsom väsentligen bestämmande för den mänskliga karakterens verkliga värde» yttrar han (sid. 341):

»Jag har sökt i mitt inre lif inprägla den föresatsen, att man skall gå sin väg saktmodigt fram, ej göra buller och väsen, om det undvikas kan, och veta, att, om det man gör i världen skimrar och lyser och väl äfven innehåller någonting nyttigt, så är detta likväl ganska svagt, om det lägges på den våg, där den eviga sanningen väger med rättvisans vikter.»

Och vidare därsammastädes:

»Jag har öfvat mig i den lärdomen att lära sig arbeta utan anspråk. Det är icke alldeles det lättaste att lära sig detta, och jag är långt ifrån att berömma mig att vara fullärd i anspråkslöshetens skola; den skolgången behöfver man så länge man lefver, utexaminerad blifver man ej förrän i döden eller därefter. Sade jag, att jag vore mogen för ett högt betyg i denna examen, då vore jag icke hvad jag ville vara, verkligt anspråkslös. Men det har jag funnit, att dessa egenskaper, ödmjukhet i sinnelaget och anspråkslöshet i lifvet, ej blott äro nödvändiga, om karakteren skall blifva ren, men de göra äfven lifvets lycka. Ty de föda den inre friden, förnöjsamheten, tålamodets tapperhet i striden mot vidriga öden.»

Om popularitetsjakt och popularitet yttrar han (sid. 495):

»Med popularitetsjakten tror jag att det stundom förhåller sig så, att de, hvilka synas allra mest förakta den saken, skulle säga, om de vore uppriktiga: eja, vore vi där! Räfven och rönnbären! Popularitet är för öfrigt af två slag, en, som lefver af skrål och hurrarop för ögonblicket; en annan åter, som har sin grund i verklig aktning och en djupt grundad tillgifvenhet. Den ena, som jag ville kalla skojarpopulariteten, kommer och går; den andra har bestånd, äfven om missförstånd för ögonblicket skymmer blicken. Skojarpopulariteten skulle skämma bort dem, som äro dess föremål, ifall de icke vore bortskämda förut, hvilket de merendels äro. Och popularitetsjägare äro ofta mycket oförståndiga, så att de skjuta bom på jakten. Det första en popularitetsjägare har att göra, är att så bedrifva, att ingen kan se, att han är ute på jakt. Ty, om folkhopen märker, att slikt är å färde, så vänder den genast ryggen till. Ty de som skola gifva popularitetens granna gåfva, de vilja gifva henne af sig själfva, men icke på begäran. Äfven den andra

populariteten, den bättre, kan skämma bort sin gunstling. Det behöfves, att man aktar sig. Man behöfver ständigt påminna sig ödmjukhetens plikt.» (Ur dagboken 1856.)

Sid. 529 skrifver han:

»Där ligga stenar i vägen för oss alla. Motgång i världen heter en sten, medgång heter en annan. De kunna vara rätt kantiga båda två.»

Sid. 531 skrifver han följande om »otillbörligt tal om sig själf»:

»Att mycket tala om sig själf är otillbörligt, ehvad det är skryt eller blygsamhetsutgjutelse.»

Och på samma sida (ur dagboken 1859):

»Eget beröm luktar illa, men eget ovett luktar ej bättre. Det finnes ett slag af eget beröm, som ofta förekommer, liksom det skulle vara lofgifvet. Det är, då människorna tala om sin goda vilja, hvarmed brukar följa åtskilligt tal, som skall föreställa blygsamhet, om huru klen förmågan är. Man borde skämmas att ljuga så plumpt. Är människans vilja god? Åh nej! Hos hederligt folk är viljan icke fasligt ond, men hon är svag i det goda, så att hon därigenom blifver förskämd och dålig, ty den s. k. goda viljan är en pultron mot frestelserna. Verkliga förhållandet är, att Gud icke har så illa utrustat sina skapade varelser, att de icke hafva förmåga till åtskilligt godt, om de blott vilja allvarligt göra sin plikt.»

Och längre ned på samma sida:

»Vid några och trettio års ålder bör man väl hafva ett stycke karakter, ifall man någonsin skall få någon. Detta, att hafva goda grundsatser, men icke följa dem, tänka klokt och handla dumt, detta kallar jag att vara utan karakter. Den människans karakter är hvarken god eller ond, hon är jämt upp ingen.»

Om självpröfning uttalar han (sid. 161) följande tänkvärda ord:

»Jag har, i synnerhet i mina äldre år, företagit mig att på morgondagen efter en i sällskap tillbragt afton eftersinna, hvad jag har sagt och gjort eller underlåtit att säga och göra. Jag anställer på detta sätt ett slags andliga vivisektioner; jag går till väga såsom vore jag ett slags juryman, som skall gifva sitt utslag: skyldig eller oskyldig. Utslaget blifver olika: den ena gången ett »skyldig» till dårskap eller öfverilning, och då följer på morgonen en bastant s. k. bondånger. En annan gång kan hända, att juryn, d. ä. samvetet, frikänner mig. Jag råder hvar och en att göra på detta sätt. Självpröfning är en skyldighet. Är människokännedom en viktig

sak, så är det viktigaste för hvar och en att lära känna rätt sin egen person, men man skall gå skarpeligen till väga och icke pruta med sitt samvete.»

Till lättjan bar Svedelius ett osläckligt hat. Sid. 620 skrifver han ur sin dagbok för 1883:

»Gud föder hvarje sparf, men han kastar icke födan in i boet. Ja, tänk på detta, du late! Gud välsignar arbetet, men göder icke lättjan.»

Sid. 148 skrifver han om själfbehärskning och ett planmässigt handlingssätt:

»Att kunna efter omständigheterna kufva sin känsla elller gifva henne sin frihet, tiga eller tala, icke såsom lusten för ögonblicket bjuder, men såsom nyttigt kan vara, och att alltid hafva ett bestämdt ändamål för det man gör, detta var ett handlingssätt, som jag önskade att kunna följa.»

Om hushållning gifver han följande enkla men icke dess mindre för många väl behöfliga råd, och synnerligen för ungdomen att taga vara på:

»I min egen hushållning följde jag den regeln, att det jag icke hade råd att bestå mig, bestod jag mig icke. Jag fann den lefnadsregeln mycket god, och jag råder hvar och en att iakttaga densamma. Man nödgas då umbära ett och annat, som man skulle önskat att förskaffa sig, men man slipper vigilansen, och därmed slipper man den risken att med tiden blifva en slarf och till sist en bedragare.»

Apropå ett alltför långt högtidstal, som Svedelius en gång hållit hösten 44 med anledning af konung Oskar I:stes uppstigande på tronen och kröning, yttrar han följande ord, väl förtjänta att af alla offentliga talare beaktas:

»Det är ett stort fel att hålla alltför långa tal. Vore än talet det yppersta, som finnas kunde och mycket bättre än mitt, så måste dock uppmärksamheten hos åhörarne slappas, när talandet räcker mycket länge. Jag har många gånger pröfvat, att tiden går fort för den som *talar*, men långsamt för dem som höra. Detta böra professorerna besinna, när de hålla sina föreläsningar och äfvenså prästerna i kyrkan. Det är så — för att nu åter tala med ordspråk — att 'vackra visor äro aldrig långa'.»

Ett annat godt råd ger han sid 153 på tal om ensamhet och själfständighet:

»Med ensamhetsbegäret följer, att jag icke gärna talar om hvad jag *ämnar göra*. Jag talar hellre om hvad jag *har* gjort. Så bör den göra, som klok vill vara. Ty när man ämnar göra något

visst, är det dock gemenligen mycket osäkert, om det man ämnar göra verkligen blifver gjordt. Och då är det minst sagdt onödigt att hafva pratat på förhand. Ty det är narraktigt, om det visar sig, att det, som skulle blifva gjord gärning, blef bara prat. Detta bör i synnerhet gammalt folk besinna.»

Och från ett yttrande i samma ämne sid. 409 må följande ord citeras som tillägg:

»Om man själf vet, hvad man vill och hvad man tror sig kunna uträtta, då är det bäst att ej prata mycket om hvad man gör. De, som tala mycket om sina föresatser, borde lära sig bättre förstånd af det, som världen visar dem i den stora mängden af felslagna beräkningar, ouppfyllda förhoppningar, öfvergifna föresatser, misslyckade företag.»

För ungdomen torde följande ord vara att beakta, särskildt i vår tid (sid. 204):

»Är ynglingens sinnelag danadt på ett lyckligt sätt och förenadt med verklig sedlig styrka, så bildar sig där med tiden en *sansad och tänkande fosterlandskärlek* såsom frukt af ungdomsidealet. Men andra finnas, som öfvergifva sig åt det *politiska svärmeriet*. Detta inträffar, i synnerhet när egenkärleken är blind, självförtroendet omåttligt och eftertanken svag.»

Och ännu mera beaktansvärda och tidsenliga äro för vår ungdom följande allvarliga ord på nästa sida, yttrade, liksom de förra, i sammanhang med talet om »ungdomens idealen»:

»Äfven lögnens missfoster kunna för ungdomens lättrogna sinne förskapa sig till idealiserade gestalter. Det händer, att tanken far vilse i en sådan riktning, att där blifver icke religionssvärmeri[1] men *religionsförakt*. Öfvermodet reser sig iskallt och fräckt mot Guds eviga lag; och uppenbarelsens sanning, evighetens begrepp, försvinner ur tanken, ynglingen uppställer till ideal för sitt lif att slita sig lös från den eviga sanningens lagar, som han i sin dårskap anser för bojor, som smiddes af villa och vantro.»

Apropå det nyss vidrörda »politiska svärmeriet» torde vara af intresse att af följande yttrande (sid. 457) finna, att Svedelius å andra sidan var en lika stor fiende till en falsk konservatism:

»Jag har alltid varit mycket ond i mitt sinne mot den falska konservatismen, som håller fast det ohållbara, försvarar det oförsvarliga, plåstrar och lappar på det oförbätterliga. En sådan politik föder fram revolutionerna.»

Och på ett annat ställe säger han, på tal om sina egna med åren i mångt och mycket förändrade åsikter:

[1] Af S. vidrördt i det föregående.

»Så bör det vara, man skall icke stå och stampa hela lifvet igenom på samma punkt. Det skall vara såsom Geijer sade: 'Framåt, så är mitt ödes bud'.»

Och nu blott ännu ett citat, passande till afslutning, emedan orden äro skrifna på hans gamla dagar (1883) och äro ett »gif akt» af åldringen till åldringar, ett »framåt!» ännu vid jordelifvets gräns:

»Ju kortare tid man har öfrig, desto flitigare bör man gå i skolan. — Ja, detta är sant. Besinna detta, du ålderstigne man, du gamla kvinna! Jag har i mitt tal till studenterna i februari 1882 sagt några ord om ålderdomens framtid. En sådan tid finnes, men den ligger utanför människors tideräkning. Man behöfver lära så länge man lefver för att bestå i mogenhetsexamen för evighetens lärokurs.»

Huruvida den gamle till sist bestod i denna examen, tillkommer ej oss att döma. Men vi hoppas det med glad tillförsikt. Frid öfver hans minne!

* * *

Och härmed afsluta vi nu denna långa anmälan, som dock ej ännu på långt när påpekat allt det goda, läsvärda och intressanta, som Svedelius' anteckningar innehålla. Deras brister skulle ingen vara mera färdig att medgifva än den gamle själf. Men hvad vi med visshet kunna säga är, att ingen skall läsa dem utan intresse och gagn, n. b. om de läsas icke blott med öppna ögon, utan ock med öppet hjärta. Och för den mera mognade ungdomen, särskildt för den akademiska ungdomen, ja, äfven för de »sextonåriga pojkar», som enligt Svedelius »äro på förslag att bli människor», skola de alltid vara en läsning att varmt rekommendera.

N. P. Ö.

Om konkurrensens inskränkande och upphäfvande äfven under fullständig näringsfrihet.[1]

Det allmänna föreställningssättet ställer vanligen näringsfrihet och fri konkurrens i *det* nära samband med hvarandra, att liksom å ena sidan fri konkurrens icke är möjlig utan näringsfrihet, skulle å andra sidan näringsfriheten i de allra flesta fall vara den *enda* förutsättningen för konkurrensens herravälde inom näringslifvet. Sistnämnda sats bildade ett af de axiom, hvarpå den från Adam Smith utgående nationalekonomiska skola, som erhållit namnet den klassiska skolan, byggde sina grundläggande teorier. Något egentligt bevis för riktigheten af denna sats ansågs nämligen icke vara nödigt, utan skolan inskränkte sig till att visa, att den fria konkurrensen hade åtminstone i öfvervägande grad gynnsamma verkningar.

De forskningar, som framkallats af *den* reaktion mot den klassiska skolan, hvilken benämnes den historiska skolan, hafva emellertid visat, att nyssnämnda samband mellan näringsfrihet och konkurrens icke existerar, att näringsfriheten icke är den *enda* förutsättningen för att konkurrens skall göra sig gällande, utan att förhållandena i det moderna näringslifvet tvärt om utvecklat sig därhän, att man kan spåra en alltmer i styrka och omfattning växande tendens att, trots lagstadgad näringsfrihet, inskränka och slutligen upphäfva konkurrensen. Det är denna tendens' framträdande inom de viktigaste områdena af näringslifvet, som utgör föremålet för den följande framställningen.

---

[1] Denna uppsats utgör en af förf. hållen föreläsning vid tillträdandet af professuren i nationalekonomi och finansrätt vid Upsala universitet, i hvilket förhållande den form, hvari uppsatsen framträder, finner sin förklaring.

Tidigast gjorde sig denna tendens gällande på arbetsmarknaden. Man finner sålunda arbetsklassen i *det* land, som hittills stått främst med hänsyn till näringslifvets utveckling — England — vid näringsfrihetens införande protestera mot afskaffandet af de lagar, som reglerade förhållandet mellan arbetare och arbetsgifvare. Och då, trots detta, arbetsaftalet helt och hållet frigjordes, framträder med förökad styrka hos samma klass den sedan gammalt förefintliga sträfvan att genom sammanslutningar och föreningar så mycket som möjligt inskränka konkurrensen å arbetarnes sida vid arbetsaftalens uppgörande. Frukten af denna sträfvan äro de engelska fackföreningarna. I sin fulländade form omfattar en dylik förening åtminstone större delen af arbetarne inom samma yrke inom landet, och på hvarje ort, där yrket i någon omfattning bedrifves, finnes det en filial eller afdelning af föreningen. Fackföreningen inverkar på arbetsaftalen dels direkt, dels indirekt. Det förra är fallet, då föreningen i sin helhet eller någon dess afdelning anser det tillbörligt att åstadkomma en allmän förbättring af arbetslönerna eller öfriga arbetsvillkor inom hela eller en del af yrket, eller ock att motsätta sig arbetsgifvarnes försök att åvägabringa en allmännare försämring af arbetsvillkoren. I dessa fall förhandlar icke hvarje särskild arbetare med sin arbetsgifvare, utan fackföreningen eller vederbörande afdelning uppgör frågan med arbetsgifvarne, tillgripande vid behof utvägen att tillställa en allmän strejk. — På indirekt sätt inverkar fackföreningen, då en eller flera enskilda arbetare anse sina löner eller arbetsvillkor i öfrigt vara för dåliga, men arbetsgifvarne vägra att bifalla framställningarna om förbättring. Godkänner vederbörande ortsafdelning af fackföreningen dessa arbetares uppfattning, erhålla dessa understöd ur föreningens kassa, om de inställa arbetet.

Verklig framgång kan likväl denna fackföreningsidé endast hafva inom *de* yrken, som omfatta de s. k. lärda arbetarne, d. v. s. *de* arbetare, hvilkas arbete kräfver en längre lärotid. Ty för att en fackförening skall kunna genomföra sina fordringar, måste den vara i stånd att ställa arbetsgifvarne inför valet mellan att antingen uppfylla föreningens berättigade fordringar eller ock att blifva utan arbetare. Denna makt äger icke en fackförening af olärda arbetare. Ty arbets-

gifvarne i de olärda yrkena kunna alltid ersätta strejkande fackföreningsmedlemmar med andra arbetare. Annat är däremot förhållandet i de s. k. lärda industriella yrkena. Så vida fackföreningen inom ett dylikt yrke omfattar alla eller åtminstone största delen af de till yrket hörande arbetarne, kan föreningen i de flesta fall ställa arbetsgifvarne inför ett dylikt val. Men för att en fackförening skall kunna bevara denna maktställning, fordras därjämte, att densamma tillser, att icke arbetsgifvarne, genom att antaga en för stor mängd lärlingar, lyckas skapa en allt för stor framtida tillgång på i yrket utlärda arbetskrafter. Dessa fackföreningar upptaga ock merendels bland sina fordringar äfven begränsning af lärlingsantalet.

I den mån som dessa engelska fackföreningar stärkte arbetarnes ställning, framkallade de motsvarande föreningar mellan arbetsgifvarne uti de ifrågavarande yrkena. Till en början uppstå blott tillfälliga sammanslutningar i anledning af strejker, men omsider öfvergå dessa till ständiga föreningar mellan arbetsgifvarne. Sedan detta stadium uppnåtts, har sålunda arbetsmarknaden inom de s. k. lärda yrkena till väsentlig del upphört att regleras af konkurrensen mellan arbetarne resp. arbetsgifvarne.

Inom några yrken har denna organisation af arbetsmarknaden ytterligare utvecklats. Arbetsinställelser, vare sig från arbetarnes eller arbetsgifvarnes sida, äro för båda parterna synnerligen skadliga. Och så snart arbetsgifvare och arbetare på nyss angifna sätt organiserats, behöfves det endast ömsesidigt förtroende och tillmötesgående för att på fredligare vägar vinna detsamma, som arbetsinställelser kunna åstadkomma. På en dylik fredligare väg hafva en del — ehuru ännu så länge blott ett fåtal — yrken inslagit, i det att tvister mellan arbetare och arbetsgifvare merendels afgöras genom förhandlingar mellan delegerade för båda parterna eller, om dessa ej leda till öfverenskommelse, genom af båda parterna valda skiljomän. På detta stadium bildar arbetsinställelsen endast den yttersta nödfallsutvägen, som mycket sällan behöfver anlitas eller blifva af större varaktighet.

Samma tendens till ombildning af arbetsmarknaden framträder tydligt äfven uti öfriga länder, ehuru denna ut-

veckling ännu så länge står betydligt efter förhållandena i England.

Såsom redan nämnts, kunna fackföreningarna egentligen blott i de *lärda* industriella yrkena åstadkomma en varaktig och väsentlig begränsning af konkurrensen mellan arbetarne. I de olärda yrkena kunna de endast *öfvergående* åstadkomma en inskränkning af denna konkurrens. Detta förhållande har emellertid ej förkväft arbetarnes sträfvanden i förevarande riktning, utan dessa hafva i stället sökt finna andra för målets vinnande lämpligare organisationsformer. Till dessa höra de *allmänna* arbetareföreningarna, hvilka skilja sig från fackföreningarna däri, att de omfatta alla slags arbetare utan hänsyn till yrken. I den mån det lyckas att bilda sådana föreningar, kunna de olärda arbetarne närma sig målet att i väsentlig mån begränsa konkurrensen äfven inom denna del af arbetsklassen. Uti Nordamerikas Förenta stater är en dylik organisation redan påbörjad. Den mycket omtalade föreningen »Arbetets riddare» hör till detta slag. Visserligen är det sant, att först efter det alla eller de flesta olärda arbetare inom ett land inordnats uti en dylik organisation, kunna de olärda arbetarne hoppas på att uppnå den maktställning, som fackföreningarna skänkt de lärda yrkesarbetarne. Men äfven med afseende å det olärda arbetet härskar alltså å arbetarnes sida samma tendens att inskränka och upphäfva konkurrensen. Denna tendens å arbetarnes sida är naturligtvis ägnad att framkalla motföreningar bland arbetsgifvarne. Ja, de sträfvanden att i andra riktningar upphäfva konkurrensen, till hvilken jag nu öfvergår, äro särskildt ägnade att inskränka och upphäfva konkurrensen mellan arbetsgifvarne vid arbetsaftalens uppgörande.

* * *

Äfven inom öfriga områden af näringslifvet har nämligen samma tendens till konkurrensens upphäfvande vunnit allt större styrka. Tidigast har denna tendens förverkligats inom vissa grenar af transport- och kommunikationsväsendet. Till en början var den uppfattningen ganska allmän, att konkurrensen äfven på detta område skulle kunna spela samma roll

som inom näringslifvet i öfrigt. Därom vittnar framför allt järnvägslagstiftningens historia i de flesta länder. Särskildt i Nordamerikas Förenta stater har denna teori haft synnerligt stort inflytande, i det att anläggandet af järnvägar allt sedan 1850-talet fått försiggå lika obehindradt som grundandet af andra näringsföretag. Denna uppfattning har dock blifvit af erfarenheten grundligt vederlagd. Visserligen visade sig denna frihet i afseende å järnvägsanläggningar till en början ägnad att flerstädes framkalla konkurrens, och detta en konkurrens, som uti häftighet vida öfverträffade *den*, som framträdde inom andra områden af näringslifvet. Men denna konkurrens blef icke af någon varaktighet. Ty de konkurrerande banornas ägare insågo snart, att konkurrensen endast ledde till deras egen skada. De ingingo därför öfverenskommelser angående transportpriserna och delning af trafiken eller vinsten däraf. Och dessa öfverenskommelser hafva i sin tur redan ledt till eller komma att leda till en fullständig sammansmältning af de konkurrerande banorna till ett enda företag. Den enda varaktiga verkan af dessa försök att åstadkomma konkurrens blef i följd däraf *den*, att det på samma trafikled byggdes flera banor än som för trafikens besörjande var erforderligt, ett förhållande, som innebar en nationalekonomisk förlust och i många fall ledde till att göra trafiken dyrare för trafikanterna. Och med hänsyn till möjligheten, att äfven efter en sådan sammansmältningsprocess af konkurrerande banor nya konkurrenter kunna uppträda, är att erinra om den sammansmältningsprocess i en annan riktning, som de enskilda järnvägarna undergått och fortfarande undergå, i det nämligen banor, som utgöra delar af en och samma större linie eller nät, förenas till ett enda företag. När på denna väg ett lands enskilda järnvägar kommit i ett ringa fåtal bolags händer, skulle en i någon mån effektiv konkurrens å ena sidan fordra fastläsande af så stora kapital och å andra sidan vara så riskabel, att den knappast kan förekomma. Och där den möjligen skulle uppstå, skulle den snart nog sluta med den ena konkurrentens nederlag eller med öfverenskommelse om konkurrensens upphörande.

Samma benägenhet att genom aftal och sammansmältningar utesluta konkurrensen finnes i utpräglad grad inom öfriga

grenar af transport- och kommunikationsväsendet. Så vid konkurrens mellan järnvägar och kanaler eller andra vattenvägar, likaså i afseende å telegraf- och telefoninrättningar m. m.

* * *

Länge antogs det, att detta förhållande inom kommunikationsväsendet vore undantag, som i regeln icke kunde förekomma inom den egentliga industrien. Äfven detta antagande har dock visat sig vara oriktigt.

Sträfvan att genom öfverenskommelser angående varupriserna inskränka konkurrensen inom industrien är af gammalt datum. Under skråväsendet befrämjades denna sträfvan genom den lagligt skyddade monopolställning, som de särskilda skråna i allmänhet åtnjöto. Lagstiftningen såg sig ock tvungen att ingripa för att förhindra dylika aftal. I och med näringsfrihetens införande ansågos öfverenskommelser af detta slag merendels icke längre vara möjliga. Detta antagande var dock ett misstag. Dylika aftal blifva tvärt om allt vanligare och mer omfattande, i samma mån som storindustrien utvecklar sig. Denna utveckling går som bekant i den riktningen, att inom hvarje näringsgren icke blott allt större och större kapitalmassor nedläggas i hvarje särskildt företag, i det att ett företags produktivitet ökas, i den mån dess storlek tillväxer, utan därtill kommer, att i följd af den industriella teknikens nuvarande utveckling dessa kapitalmassor till största delen äro bokstafligen fastlästa i de företag, i hvilka de en gång nedlagts. Kunna dessa företag icke drifvas, förlora ägarne all inkomst af dessa fastlästa kapital. Då nu vidare de resp. företagens innehafvare sakna den öfverblick öfver världsmarknaden, som erfordras för att afpassa de industriella anläggningarna efter världsmarknadens behof, framkallar hvarje uppåtgående konjunktur inom en näringsgren vanligen icke blott en öfverproduktion af varor, utan ock en öfverproduktion af företag, och denna sistnämnda öfverproduktion kan af nyss anförda skäl icke sedermera minskas. På detta sätt förvärras denna i det moderna näringslifvet periodiskt återkommande sjukdom, som kallas öfverproduktion af varor, i det att hvarje särskildt företags innehafvare i regeln så länge som möjligt fortsätter produk-

tionen, enär inställandet af denna har till följd, att han icke erhåller någon afkomst alls af det i företaget *fastlästa* kapitalet. Och en inskränkning af produktionen kan icke vara till gagn för det företag, som genomför denna inskränkning, så länge öfriga företag inom samma näringsgren fortsätta sin produktion i samma omfattning som förut eller kanske föröka densamma.

Tydligt är, att detta förhållande skall leda de resp. företagens innehafvare till att, så vidt görligt är, söka undanröja denna sakernas ordning. Lika tydligt är, att orsaken till detta missförhållande ligger i den blinda konkurrensen. Det gäller således att öfverenskomma om denna konkurrens' inskränkande eller upphörande. Största betydelse äger naturligtvis en sådan åtgärd under de tider, då näringarna lida mest af konkurrensen, och detta är under den genom öfverproduktionen framkallade stagnationstiden med sjunkande priser. Det är ock under dylika perioder, som nyss omnämnda öfverenskommelser talrikast förekomma. Dessa öfverenskommelser afse hufvudsakligen dels fastställandet af vissa minimipriser, från hvilka ingen af de i öfverenskommelserna deltagande får afvika, dels ock, såsom ett medel att upprätthålla dessa minimipriser, bestämmande af ett maximum för hvarje särskildt företags produktion. Afslutandet och vidmakthållandet af dylika aftal underlättas i och med storindustriens utveckling, enär denna innebär icke blott en tillökning af de särskilda företagens storlek, utan ock en minskning af dessas antal.

Emellertid äro dessa aftal endast af öfvergående varaktighet och äfven för öfrigt af tämligen lös beskaffenhet. De kunna därför endast tidtals inskränka konkurrensen. På sista tiden har emellertid uti Nordamerikas Förenta stater en ny och säkrare form för konkurrensens slutliga upphäfvande i flera näringsgrenar genomförts, nämligen *förening och sammansmältning af alla eller de flesta företag inom en och samma näringsgren till ett större helt med enhetlig ledning.* Dylika föreningar kallas i Amerika för *trusts.* De böra noga skiljas från de på sista tiden ofta förekommande s. k. ringarna, syndikaten o. s. v., hvilka blott äro i stor skala drifna börs- och handelsspekulationer, utan den fasta organisation,

som nyssnämnda trusts äga. Denna organisation erbjuder visserligen åtskilliga egendomligheter, som dock icke äro väsentliga, utan bero på den nordamerikanska lagstiftningen. Det för densamma väsentliga är, att den innebär en sammanslutning af ett flertal företag till ett större helt.

Dessa trusts — af hvilka f. n. de förnämsta äro de som omfatta produktionen och förädlingen af petroleum samt raffineringen af socker — hafva en betydligt mer omfattande uppgift än de förut omnämnda aftalen mellan fullt självständiga företag. En sådan förening åsyftar icke blott att fastställa och fasthålla priserna på näringsgrenens produkter vid en viss höjd samt att afpassa produktionens storlek därefter, utan ock dels att afvärja konkurrens från företag, som icke uppgått i föreningen, och om möjligt tvinga dem att uppgå i densamma, dels att utvidga marknaden för de förenade företagens produkter, dels nedtrycka priserna på de råämnen och produkter, som näringsgrenen i fråga inköper för vidare bearbetning. Därtill kommer äfven den viktiga uppgiften att stärka arbetsgifvarnes ställning gent emot arbetarne. Ty genom denna organisation blifva tydligen, såsom redan antyddes, särskilda föreningar för detta ändamål till stor del öfverflödiga.

Det är visserligen ännu för tidigt att fälla något *fullt* säkert omdöme om dessa föreningars framtid. Också äro åsikterna om denna punkt något delade. Men flera skäl tala för, att dessa sammansmältningar skola utbreda sig inom alla näringsgrenar och till alla länder med utvecklad storindustri.

Att det är möjligt att genomföra dylika sammansmältningar af så godt som alla företag inom en och samma industrigren inom samma land, har erfarenheten från Nordamerikas Förenta stater redan visat. I början af år 1888 uppdrog den ena af kongressens kamrar, representanternas hus, åt ett sitt utskott att företaga en undersökning rörande dessa föreningars förekomst och organisation. I ett af sina betänkanden (af den 2 mars 1889) yttrade utskottet bland annat, att antalet af dylika föreningar är mycket stort, att de omfatta en betydlig del af landets industri och att icke blott de redan existerande tillväxa i omfattning, utan ock nya sådana ständigt bildas. Likaså hafva flera af de särskilda

staterna samt Canada hvar för sig ansett sig böra föranstalta om officiella undersökningar angående dessa föreningar.

Sedan dylika sammansmältningar en gång ägt rum, är det all anledning att antaga, att de skola fortfarande bestå. Af inhemsk konkurrens hafva de i längden föga att frukta. Den, som ämnar uppträda som konkurrent till ett dylikt jätteföretag, måste disponera öfver ett synnerligen betydande kapital. Ett jämförelsevis litet företag kan nämligen å ena sidan icke åstadkomma någon verksam konkurrens på grund af sin ringa produktionsförmåga, och å andra sidan kan det när som helst störtas af det större företaget, hvilket blott behöfver sänka sina priser betydligt under produktionskostnaderna, för att den nya konkurrentens resurser inom kort skola vara uttömda. Och skulle en jämbördig konkurrent uppstå, skulle följden blifva densamma som i likartade fall inom järnvägsväsendet. Konkurrensen skulle blifva så ruinerande för båda parterna, att de skulle tvingas att aftala om dess upphörande, så vida icke den ene lyckades besegra den andre och konkurrensen på detta sätt undertrycktes.

Så snart dylika sammansmältningar ägt rum i en eller flera näringsgrenar, mana de till efterföljd uti öfriga. Ty en sådan sammansmältning medför synnerligen stora fördelar för den näringsgren, hvari den ägt rum. Den leder till en betydlig minskning af förvaltningskostnaderna. Den ställer den näringsgren, i hvilken den genomförts, uti en bättre ställning, så väl gent emot de företag, hvilkas produkter den ifrågavarande näringsgrenen behöfver för sin produktion, som ock emot de företag, som köpa den ifrågavarande näringsgrenens produkter. Den ökar arbetsgifvarnes maktställning gent emot arbetarne, och detta betyder detsamma som en minskning af produktionskostnaderna. Och framför allt är en dylik sammansmältning det f. n. enda tänkbara medlet att förekomma öfverproduktion. Ty först efter det sålunda ett helt lands produktion af samma slag, helt och hållet eller till största delen, förenats uti ett enda företag, blir det möjligt att afpassa produktionens storlek efter afsättningsförhållandena.

Särskildt kraftigt måste hänsyn till dessa förhållanden verka på *de* industrigrenar, som antingen sälja sina produkter till en dylik förening, eller som måste köpa en dylik för-

enings produkter i och för sin produktion. Ty fortvarar konkurrensen inom dessa industrigrenar, måste den ifråga varande föreningen gent emot dessa erhålla en för dem synnerligt farlig öfvermakt. Enda sättet att upphäfva denna olikhet i makt är, att producenterna inom dessa andra industrigrenar genomföra en likartad sammanslagning af sina företag.

Samma omständigheter som leda till dylika sammansmältningars utbredning inom samma land, äro naturligtvis ock ägnade att framkalla sådana uti andra länder med utvecklad storindustri. Men i dessa länder tillkommer en ny driffjäder, nämligen fruktan för den större konkurrensförmåga på utländska marknader, som en dylik organisation onekligen måste förläna ett lands industri. Utom de nyss anförda förhållandena må i detta afseende här blott anföras, att denna sammanslagning af företagen inom samma industrigren äfven leder till, att hvarje teknisk uppfinning eller förbättring kommer att hastigt och likformigt tillgodogöras inom hela industrigrenen, under det att så icke sker, då en näringsgren består af en mängd självständiga företag.

Äfven sedan denna utveckling fullbordats, kvarstår emellertid konkurrensen mellan näringsgrenar af samma slag inom olika länder. Men om denna konkurrens gäller detsamma som om konkurrensen mellan järnvägar. Den skulle blott leda till, att priserna nedtrycktes, utan att någondera konkurrenten skulle äga *någon* utsikt att undantränga den andra. Dessa konkurrenter skulle därför snart inse, att deras eget bästa fordrar, att de aftala om konkurrensens upphörande. Fastställande af priserna genom öfverenskommelser och bestämmande af maximum för hvarje lands produktion blifva så godt som nödvändiga följder. Och dylika aftal äro ej svåra att åstadkomma och hålla vid makt, då kontrahenterna blott utgöra ett fåtal.

Det återstår att, om ock blott i största korthet, beröra den frågan, hvilken ställning staten bör intaga gent emot dessa tendenser till konkurrensens afskaffande.

Beträffande kommunikationsanstalterna är det numera allmänt erkändt, att, i samma mån konkurrensen på detta område upphör, staten måste antingen själf öfvertaga dessa

anstalter eller ock underkasta dem en verksam reglementering och kontroll, för att förhindra, att de missbruka den monopolställning, som de efter konkurrensens upphäfvande intaga. Denna grundsats har till och med vunnit erkännande i Nordamerikas Förenta stater. För att blott anföra *ett* exempel, har den redan för 20 år sedan af de särskilda staterna påbörjade kontrollen af de enskilda järnvägarna år 1887 vunnit ett slags afslutning genom en unionslag, som infört reglementering och kontroll från unionens sida af *de* järnvägar, som sträcka sig genom flera stater och som äro de viktigaste af landets järnvägar. Däremot är det ogörligt att genom lagstiftning förhindra uppkomsten af dylika monopol och framtvinga konkurrens. Väl har i nyss anförda nordamerikanska lag inryckts ett förbud mot öfverenskommelser mellan olika järnvägar angående deras taxor eller om trafikens eller vinstens fördelning mellan de kontraherande banorna. Syftet med denna bestämmelse är att förhindra sammansmältningar af olika järnvägar samt uppkomsten af järnvägsmonopol. Men den unionsmyndighet, åt hvilken kontrollen öfver järnvägarna öfverlämnats, har redan sett sig tvungen att erkänna, att detta förbud varit utan verkan. Också har sammansmältningen af järnvägarna, efter det 1887 års lag blef gällande, tagit en allt snabbare fart.

När konkurrensen upphör att inom den egentliga industrien fylla den funktion af regulator, som den gamla teorien tillagt densamma, och således samma förhållanden uppstå som inom järnvägsväsendet, måste naturligtvis äfven på förstnämnda område tillämpas samma grundsats, som redan genomförts i afseende å järnvägarna. Dock finnes i regeln här icke samma val mellan två olika sätt att genomföra denna grundsats. Ty att staten skulle öfvertaga alla industriella anläggningar kan icke komma i fråga. De förslag, som i den riktningen framställts, måste betraktas såsom rena utopier. Det återstår alltså i regeln blott *den* utvägen, att staten inför en reglementering och kontroll af dessa industriella faktiska monopol. Ty att förhindra deras uppkomst och fortvaro är lika omöjligt som att förhindra uppkomsten af järnvägsmonopol. Det är icke heller önskvärdt, att några hinder läggas i vägen för dessa monopols uppkomst, i ty att de äro af ett så oskattbart

nationalekonomiskt värde, att detsamma betydligt öfverväger de stora missbruk, hvartill de visat sig leda och hvilka till en början äro mer eller mindre svåra att förhindra. Detta deras nationalekonomiska värde har sin förnämsta grund däri, att de, såsom redan sagts, äro det enda användbara medlet för att förhindra öfverproduktion och produktionskriser. Så länge konkurrensen bildar den hufvudsakligen reglerande kraften inom näringslifvet, blifva dessa produktionskriser allt långvarigare och intensivare i samma mån som storindustriens utveckling fortgår. Och det blifver därför af allt större och större vikt att finna någon utväg för att förebygga desamma.

Att utförandet af en dylik reglementering och kontroll kommer att blifva ett synnerligen svårlöst problem må gärna erkännas. Dock är att beakta, att den ingalunda kommer att lägga på långt när samma band på industrien som t. ex. skråväsendet. Ty bland annat är det icke fråga om att i någon mån reglementera industriens tekniska utveckling. Reglementeringen och kontrollen skulle endast blifva af samma art som den, hvilken staten redan utöfvar gent emot de enskilda järnvägarna, och sålunda hufvudsakligen hafva till uppgift att förhindra, att de industriella monopolens innehafvare missbruka sin ställning till att uppdrifva priserna på sina produkter. Och när det gäller att bedöma utförbarheten af en dylik åtgärd, måste man akta sig att mäta svårigheterna efter nuvarande förhållanden. Därigenom att hvarje industrigren inom ett land kommer att bilda så godt som ett enda företag, blifver det naturligtvis mycket lättare att genomföra en dylik reglementering och kontroll än under nuvarande förhållanden.

Den omhvälfning, som arbetsmarknaden håller på att undergå, är äfven ägnad att påkalla statens uppmärksamhet och eventuella ingripande. Teorien om arbetsaftalets fulla frihet har redan i viktiga punkter öfvergifvits. Detta har först och främst skett genom den s. k. arbetareskyddslagstiftningen (fabrikslagstiftningen). Genom denna har arbetstiden begränsats för unga personer. I många länder har denna begränsning äfven utsträckts till fullvuxna kvinnor, och i några — Schweiz, Österrike och i ett par af Nordamerikas Förenta stater — äfven till fullvuxna män. Likaså har i fler-

talet storindustriella länder lagstiftningen ingripit för att förhindra det missbruk, som benämnes *truck*. Detta består däri, att arbetslönen utbetalas i varor eller — och det är den numera vanliga formen — att arbetsgifvarne direkt eller indirekt tvinga arbetarne att köpa sina förnödenheter i bodar, som tillhöra arbetsgifvarne eller i hvilkas afkastning dessa hafva del. Enär detta förfaringssätt ofta användes för att beröfva arbetarne en del af den aftalade penninglönens värde, och arbetarne själfva ej äro i stånd att utrota detta missbruk, har, såsom sagdt, lagstiftningen ingripit häremot.

Statens rätt och plikt att reglementera arbetsaftalen äfven med hänsyn till fullvuxna arbetare är således redan i lagstiftningen erkänd. Den förut skildrade ombildningen af arbetsmarknaden kommer att på staten ställa nya uppgifter i detta afseende. En bland de viktigaste af dessa är förebyggandet af arbetsinställelser, vare sig från arbetarnes eller arbetsgifvarnes sida. Dessa arbetsinställelser visa tendens att blifva alltmer omfattande och af allt större långvarighet. Ja, vissa tecken tyda på, att de skola komma att antaga en internationell karakter. Den växande maktställning, som den förut skildrade koncentreringstendensen inom industrien skänker arbetsgifvarne gent emot arbetarne, är ock ägnad att skärpa stridigheterna mellan dessa båda klasser. Här har staten den viktiga uppgiften att befrämja och, om nödigt, framtvinga fredligare sätt för uppgörelser af tvister mellan arbetare och arbetsgifvare.

Naturligtvis bör statens ingripande på dessa liksom på andra områden endast ske i den mån missförhållandena ej på annan väg kunna undanrödjas. Vidare är denna reglering faktiskt underkastad en begränsning, i den mån nämligen som densamma visar sig vara i praxis outförbar. Dock bör man akta sig för att fälla förhastade omdömen i afseende å denna punkt. Med hänsyn till tekniska uppfinningar betraktas ingalunda misslyckade experiment såsom något bevis på, att en åsyftad uppfinning är omöjlig att förverkliga. Men på det sociala området, och särskildt då det gäller arbetarefrågan, förefinnes en ganska allmänt spridd benägenhet att i hvarje misslyckadt lagstiftningsförsök se ett mer eller mindre afgörande bevis för, att den föresatta uppgiften

är omöjlig att lösa. Det är ju dock naturligt, att experiment äro nödvändiga på det sociala området likaväl som på det tekniska. Och betraktar man hvarje social lagstiftning, som bryter en ny väg, såsom ett experiment, måste man naturligtvis vara beredd på möjligheten, att den skall misslyckas. Ett mycket slående bevis för riktigheten af det sagda är den nyss berörda arbetareskyddslagstiftningens historia i England. Försöken att åstadkomma en lagstiftning, som kunde lämna ett verksamt arbetareskydd, misslyckades otaliga gånger, i det att icke blott arbetsgifvare utan ock arbetare visste att utfinna hvarje tänkbar möjlighet att kringgå denna lagstiftning. Men för de engelska lagstiftarnes energi och uppfinningsrikedom lyckades det slutligen att finna ett system af olika metoder, hvarigenom dessa lagars genomförande betryggades. Hvad som sålunda skedde på ett område bör ock kunna ske på andra.

David Davidson.

Konstnärsförbundets utställning.

Bland de olika syftena för konstnärsförbundets verksamhet är anordnandet af årliga utställningar utan tvifvel det viktigaste. Det är af erfarenhet alltför väl kändt, att, så länge konsten ej själf gör sig påmind, någon saknad efter henne hos oss sällan förspörjes, och få äro de, som vilja göra sig någon möda för att uppsöka henne. Det blir konstnärernas sak att draga uppmärksamheten till sitt verk, och för att kunna göra det, måste de komma manstarka, i samlad falang; utöfver intrycket af hvarje särskildt konstverk måste vi erhålla intrycket af en myckenhet; vi måste se, att vi stå inför en af de stora krafterna i kulturens tjänst. Den brist i vår bildning, som bristen på umgänge med konstens verk hittills medfört, har icke varit tillräckligt känd, och vi hafva gått här andligen ofärdiga i den trygga inbillningen att allt vore väl beställdt. Låt vara att lifvet har ännu viktigare faktorer än konsten, så är den dock oumbärlig, så snart det gäller att söka komma till ett allsidigt civiliseradt lif. Vi måste sträfva att framkalla ett behof, hvilket, då det kännes och tillfredsställes, ger ett ökadt värde åt lifvet därigenom att det väcker och närer vårt sinne för alla de skiftande förnimmelser af lif, som naturen hos oss kan framkalla. Några steg i den rätta riktningen äro redan tagna; flera återstå.

* * *

Det som i första rummet tar uppmärksamheten i anspråk, då man inträder i konstnärsförbundets utställning, är *Carl Larssons* triptyk för trappuppgången till Pontus Fürstenbergs galleri i Göteborg, framställande renässansen, rokokon och nutidskonsten. Oafsedt dess konstnärliga värde, väcker den vårt intresse äfven såsom det första betydande alstret af

inhemsk monumentalmålning i rent dekorativ stil och dekorativt syfte, då vår föregående monumentalmålning — man tänke på namnen von Rosen, Cederström, Kronberg och Forsberg — konsekvent bevarat karakteren af stafflimålning, en naturlig följd däraf att konstverkets plats icke varit på förhand bestämd. Intresset ökas däraf att den anslutning till en föregående tradition, som hos de nämnda konstnärerna är ett genomgående drag, här icke längre existerar: Larssons målningar äro modern konst i ordets vidast gående betydelse, och de äro det därtill på ett självständigt och intressant sätt. Man kan ej finna ett mera slående exempel på hvad som menas med »le style personnel»: det är Carl Larsson upp i dagen, han och ingen annan.

Sedan dessa målningar varit utställda på världsexpositionen i Paris, fördes de till Göteborg och afprofvades på den för dem bestämda platsen. Följden häraf vardt en koloristisk omarbetning af ett par af dem, hvarmed otvifvelaktigt icke så litet vunnits.

I likhet med Puvis de Chavannes och andra samtida konstnärer har Larsson till uppnåendet af en dekorativ verkan användt en lättare och blondare färgskala än hvad en strängt naturalistisk konst skulle kräfva. Som tapeter betraktade, äro dessa målningar i sin nya skepnad så ädelt och fint hållna som man kan önska. Ej nog därmed att det ej finns några missljud — detta är ju blott en negativ förtjänst —, det ryms i dem en sådan lycka öfver att efter inbillningskraftens oförvägnaste nycker få tumla om i dessa höga och rena färgers solglittrande vågor, att man blir riktigt glad till mods af att se på dem. Priset i detta hänseende tages nu, efter omarbetningen, måhända af »Rokokon», hvars förgrund hör till Larssons triumfer såsom färgkonstnär. De tre målningarna äro till sin koloristiska karakter inbördes tämligen olika: i »Renässansen» tråda färgerna en höfvisk och sirlig gavott, i »Rokokon» taga de sig en glad ringdans i det gröna och i »Nutidskonsten» figurera de i den vildaste Pariserkankan — men öfverallt har inspirationen varit med och hållit ut ända till slutet.

Men målningar äro icke bara palettskrap. Deras ändamål är icke endast att uppväcka melodiska färgsensationer. Man

vill i dem gärna se konstnären träda i någon närmare beröring med de realiteter, till hvilka våra förnimmelser äro begränsade och som tillhöra konsten liksom kroppen tillhör själen. Och Larssons sätt att umgås med realiteterna är kanske emellanåt något obesväradt.

Till en början skulle jag vilja på det allvarligaste afråda hvar och en att med ledning af Larssons målningar söka bilda sig en föreställning om vare sig renässansen, rokokon eller nutidskonsten. Skulle det lyckas, så skulle resultatet i alla fall bli alldeles befängdt; men troligen skulle det icke lyckas. Åtminstone vet jag, att jag sällan känt mig så dum som just framför dessa taflor. Oupphörligt måste man fråga sig: är detta en djupsinnighet? eller är det bara menadt som en djupsinnighet? eller är det kanske gjordt på spektakel alltsamman? Jag behöfver icke påpeka sådana detaljer; jag vädjar blott till hvars och ens egen erfarenhet, som har sett målningarna.

Så mycket har jag emellertid förstått, att den historiska uppfattning, som döljer sig under dessa målningars rebusskrift, betydligt afviker från hvad som hittills ansetts tvärsäkert. Kan man t. ex. finna något, som mindre liknar renässansen än den bleka och eteriska varelse, som uppstiger ur den antika sarkofagen? Hennes häpna och förvirrade uttryck synes mig ha sin naturliga förklaring däri att hon fått sig tilldelad en roll, för hvilken hon saknar alla naturliga förutsättningar. Finge jag betrakta denna visionära uppenbarelse såsom något annat än det hon skall föreställa, lika godt hvad, huru skulle jag icke beundra hennes transparenta och bräckliga skönhet och den enkelhet och storhet, hvarmed konstnären uppfattat den!

I »Rokokon» har konstnären åter igen gått på sidan om det rätta. Visst är att den tiden sökte vällust framför allt annat, men väl att märka en vällust, som draperade sig i behagets och det fina vettets kläder. Man skulle nästan kunna säga, att tiden fann vällust i ett falskt öfvermått af oskuld. Dess ideal var icke Venus Astarte, det var Kloris och Fyllis, små blyga herdinnor med hjärtan af vax. Jag erinrar mig just en saga af Dalin, tillräckligt lik Larssons bild för att olikheten skall dess tydligare framträda. Några rader därur måste jag anföra.

»Det var en gång en herdinna, vacker som den skönaste målning och än vackrare. Hon hade ett litet lamm, så täckt, så täckt, att ingenting var så täckt, om icke dess afbild i en spegel eller källa. Det var helt hvitt med röda band om halsen, stundom couleur de paille och lila, det åt ur hennes hand och följde henne som skuggan kroppen, det sof i hennes sköte, det väckte henne klockan 11, det lade sin mun till hennes, det fick alla de kärliga namn, som brukas emellan de närmaste vänner, ända till »lilla gris», fast ingenting var olikare. Alla herdar i nejden afundades lilla Lasse, så kallades lammungen; men alla gåfvo honom makalöst beröm för att därmed behaga den sköna».

En gång blef Lasse bortstulen, men återfanns af Celadon, »den stadigaste af herdinnans älskare».

»Då nu Celadon gaf henne sin kära Lasse tillbaka, så fann hon något i hans ögon, i hans anlete, i hans åtbörder, som hon aldrig funnit, eller, rättare sagdt, hon fann något hos sig själf, som hon ej förstod sig på. Hon begynte anse Lasse som en lammunge och Celadon som en människa. — Vet du hvad, Celadon, sade hon, jag håller lika mycket af dig som af Lasse. Jag vet intet, huru det kommer sig.»

Af glädje föll Celadon vid dessa ord i vanmakt, och endast med möda kunde den bestörta Amaryllis åter väcka honom till medvetande. Han berättade nu, att han ej ätit på ett helt dygn. Hvad gjorde då Amaryllis?

»Hon gick in uti sitt tjäll, hon grep sin kära Lasse i nacken, med tårar i sina ögon, lågan i sitt hjärta och en mordisk täljknif i sin högra hand. Fromma själar, bortvänden edra milda uppsyner, medan det röda blodet rinner!»

Sådant är äkta rokokostil. Skillnaden mellan dessa scener och den, som Larsson målat, är lätt att se. Men lämna ej hans tafla, innan ni betraktat de små trubbnosiga och hjulbenta genierna, som tumla om i luften med en sådan yrande abandon! Har ni hört hvad Courbet svarade, då han uppmanades att måla mytologiska ämnen, gudar och gudinnor? »Visa mig gudinnor», sade han, »så skall jag måla dem.» Hvem som har visat Larsson dessa amoriner, vet jag icke, men han måste ha sett dem med sina egna ögon, annars kunde han icke ha målat dem så.

Skarpt men rättvist har det anmärkts, att »Nutidskonsten» snarare är en illustrerad affisch än en väggmålning. Motiven äro nyckfulla, oklara, inbördes osammanhängande, penseln åter stark, praktfull, men äfven orolig. Det *är* nutidskonst långt mera än det *föreställer* sådan. Dessutom är framställningen

allt annat än smickrande för nutidskonsten. Det ser nästan ut som om skyltandet vore hufvudsaken.

Dessa bilder fullständigas af skulpturarbeten i hög relief, af hvilka åtminstone de båda stående figurerna äro synnerligen goda arbeten, oaktadt det förefaller mig orättvist mot målningarna att framhäfva dem på dessas bekostnad, hvilket i flera fall skett. Utskurna i ek, såsom konstnären åsyftat, komma de säkert att göra ännu större verkan.

Så stor förmåga Larsson har att skaka dristiga och bevingade kompositioner ur ärmen, så litet räcker hans förmåga till att genomföra det individuella i formkarakter och anletsdrag hos hvarje särskild figur. Här igenkänner man ännu den gamle illustratören, som varierade ett fåtal typer i de mest olika förklädnader. Där han vill åstadkomma en pittoresk formkarakter, förfaller han lätt i öfverdrift. Se t. ex. den magre pojken i »Nutidskonsten» eller de liggande relieffigurerna!

I dessa sina hittills största och omfångsrikaste arbeten framträder den rikt begåfvade konstnären i allmänhet mera pikant än storslagen, och hans styrka ligger, såsom jag sökt påvisa, oaktadt all hans fantasirikedom, långt mera inom utförandets område än inom konceptionens. Invändningarna, om de äro berättigade, äro för många och för viktiga, för att arbetet skulle kunna sägas vara helt och hållet lyckadt. Man kan icke se dessa målningar utan att också minnas Goethes ord:

> Fallen ist der Sterblichen Loos. So fällt hier der Schüler,
> wie der Meister; doch stürzt dieser gefärlicher hin.

Det är i alla fall ärofullare att våga något dristigt och självständigt inom konsten, såsom Larsson här gjort, äfven om resultatet icke i alla afseenden svarar emot ansatserna, än att, såsom allt för många göra, makligt trampa rutinens breda allfarväg, och oaktadt allt hvad jag haft att invända emot Larssons väggmålningar, anser jag dem icke för ty tillhöra det mest betydande i målningsväg, som de senare åren bragt oss, liksom det ej kan nekas att de främst af allt inom utställningen taga intresset och uppmärksamheten i anspråk [1].

[1] För deras räkning, som ej sett dessa målningar, får jag fästa uppmärksamheten på de afbildningar af dem, som finnas i den illustrerade utställningskatalogen och i Ny illustrerad tidning.

Ett mera odeladt bifall väcka emellertid Larssons akvareller med ämnen från Dalarna. I »Vinterstugan», den största af dem, tyckes det ha roat målaren att efterlikna de genuina bondmålningarnas bjärta färger; de båda med dråplig humor framställda pojkhufvudena till höger utgöra dess bästa parti.

Då man i första rummet söker efter konstnärliga karakterer, är det en glädje att träffa på något så ursprungligt som *Per Ekströms* arbeten. Man finner i honom en konstnär, som ägnar naturen ett blidt och djupt sinnes svärmiska tillbedjan, hvilande ut med hela sitt väsen i dess moderliga famn. Hvad man i hans taflor är långt borta från allt annat, från stundens buller och äflan, från hvardagssorger och hvardagsglädje! Hans landskap äro »Lieder ohne Worte»; de äro en eremits drömmar, veka och vemodiga, talande ensamhetens och tystnadens djupt meningsfulla språk till alla dem som förstå det.

I *Karl Nordströms* arbeten finner man däremot ett kallt och vaket verklighetssinne. I sin teknik går han mångenstädes i den store impressionisten Monets fotspår, men den öfverförfinade sensibiliteten hos Monet är honom främmande. Som tecknare står han högt, och det är ej underligt att fransmännen med sin beundran för det skickliga handlaget, som i själfva verket blott är den nödvändiga förutsättningen för god konst, velat med en hög utmärkelse belöna hans förmåga att t. ex. genom de lättaste och ljusaste färgnyanser markera terrängen i en öfversnöad nejd så som det lyckats honom i en af de på utställningen befintliga målningarna.

Nils Kreuger fängslar genom en nästan kvinnlig lenhet i behandlingen af färger och konturer. Det läckra och smältande är ett förhärskande drag i hans arbeten, och skymning, regndusk och månsken de ämnen, som han med förkärlek odlar. Bland hans nu utställda arbeten äro just ett par arbeten öfver dessa ämnen de mest fängslande. Han är fullt så intim som Ekström, men långt ifrån så storslagen.

Som motsättning till Kreuger kan man framhålla *Hanna Hirsch* (fru Pauli), hvars konstnärsskap präglas af en manlig energi. Det sträfvande efter noggranna distinktioner, som är utmärkande för den samtida konsten, leder henne liksom Nordström att med en långt gående förkärlek söka fasthålla

de elementära färgerna så länge hon tror sig vara dem på spåren. Men fantasien, hvilken lyckligtvis förföljer äfven de konstnärer, som tro sig kunna vara henne förutan, gör sig ofta gällande just då konstnären vill vara och tror sig vara ytterligtgående realist. En fint utbildad känsla för färgverkningar finner man företrädesvis i hennes skizzer. »Gubben och gumman» är en tafla, som kommer oss att önska mera af liknande slag, därför att allt i densamma synes vara sedt på så nära håll och dock utan småaktighet, med ögon af det trofasta slag, som kunna finna en nyans af skönhet i själfva unkenheten och fattigdomen. Färgerna äro präktigt sammanhållna till en fyllig och harmonisk enhet, figurerna med säker hand karakteriserade, gubben lam, blind och intetsägande, gumman åter kraftig, arbetsam och barsk. Anmärkningsvärdt är för öfrigt, huru sällan våra konstnärer odla interiören med figurer, — en konstart, som t. ex. i Danmark äger många framstående och hängifna idkare, från Vermehren och Exner till Kröyer, Johansen och Paulsen. Dock finnas ett par arbeten af denna art, som ej böra förbises, nämligen »Musik» af *Eva Bonnier* med en väl framställd eldskensverkan och *Carl Larssons* ofvannämnda akvarell »Vinterstugan».

Zorn träder ej denna gången så mycket i förgrunden som de närmast föregående. Hans stora akvarell, »Une première», som på världsutställningen i Paris så väl fyllde sin plats, gör här endast måttlig lycka, hvilket kanske mest beror på grannskapet till Ekströms »Öfversvämning» och därnäst på bristen på tillräckligt afstånd och ljus. Men äfven om expositionsförhållandena vore gynnsammare, skulle den dock knappast gå upp emot den här ej tillräckligt uppskattade oljemålning med badande flickor ute på ett skär, som glänste på fjorårets Parissalong. Som barnporträttör är Zorn förut fördelaktigt bekant. Då karakteristiken inskränker sig till det spelande skimmer af aningar om lifvet, som röjes i ett barnaansikte, räcker hans förmåga till på ett sätt, som ej lämnar något öfrigt att önska. Inför ett i färg som karakteristik så sympatiskt arbete som »Kurre» förlåter man gärna konstnären hans ovana att lämna sitt arbete innan han afslutat det — ty då detta jämt upprepas, kan man kanske ha rätt att kalla det för en ovana.

Alf Wallander är en konstnär, som från början haft sin väg klart utstakad och som gått den utan att se sig om. Han äger något af det drastiska och tvärsäkra, som utmärker den nederländska epokens mästare i långt högre grad än de samtida kostnärerna, detta obeskrifliga något som ger åskådaren intrycket af att konstverket är en ögonblickets lek och ändå färdigt. Men det finns å andra sidan icke någon af våra artister, som ser lifvet till den grad uteslutande från den rent pittoreska och brutalt realistiska sidan. Det är trasorna som intressera honom långt mer än de människor som bära dem. Särskildt hans kroginteriör från Paris (»Ett parti picket») tillhör ovedersägligen hvad Heidenstam med ett mera drastiskt än smickrande uttryck kallat »skomakarerealismen». Atmosfären är den rätta, men den är ej behaglig, och oaktadt konstnärens skicklighet saknar målningen det sympatiska konstverkets dragningskraft. Därmed är icke sagdt, att vi icke hafva vackra saker att vänta af Wallander. Den, som en gång anslagit ett så djupt ackord som han gjort i sin till Göteborgs museum försålda stora pastellmålning, kan göra det oftare.

En konstnär med trögt och flegmatiskt temperament, som dock nu synes vara på väg att bryta sig fram till själfständighet, är *Georg Pauli.* Han har aldrig förr framträdt så jämn och mogen och så fri från reminiscenser som denna gång. Pärlan bland de nu utställda arbetena är kanske en helt liten tafla med gnistrande stjärnljus öfver några öfversnöade tak, med lampljus ur fönstren och gasljus på gatorna, ett litet urklipp af någon utsigt från höjderna på söder. Det är ett fint stämningsmäleri, som ej släpper taget om verkligheten.

Ett par konstnärer, som ungefär samtidigt gjorde sina första lärospån och redan då visade prof på en mindre vanlig talang, voro *Johan Krouthén* och *Bruno Liljefors.* Af dessa har den förre hittills väl gjort mindre än man då väntade, men i alla fall nog för att man fortfarande har rätt att vänta mycket af honom. Hans »Vår i trädgården» är väl näst Ekströms »Öfversvämning» utställningens förnämsta landskap; den har en brudbuketts doft och färger. Allt hvad Krouthén gör är ärligt och solidt, men icke allt hvad han målat på senare tid är prägladt af en sådan glädje öfver naturen som

detta landskap. Skulle icke för en konstnär på så god väg att bli något utmärkt kunna beredas tillfälle att idka sin konst under friare och större förhållanden än hans nuvarande? Att förankra sig i en svensk provinsstad är för en konstnär detsamma som att förr eller senare gå under — så vida icke Liljefors skulle jäfva denna sats. Men högst få äro väl i besittning af sådana inre tillgångar som han. Med ljungens sega kraft har han slagit rot i den svenska skogsbygdens magra jord och sugit sina färger därur. Med sitt skarpa öga aflurar han denna natur, dess atmosfär, dess växt- och djurlif, framför allt det sistnämnda, alla de egendomliga drag som framträda i obevakade ögonblick. Hans taflor veta ej af att de hafva någon åskådare. Han har fattat impressionismens idé i dess kärnpunkt, ej i yttersidan, såsom flertalet af dess apostlar. Skulle någon komma och säga, att all vår nya konst är idel lån och osjälfständighet, så vore namnet Liljefors nog att bringa dem till tystnad. Hans »Tjäderlek» är ej blott en stor utan äfven en storslagen duk. Den är lika svensk som »Fågelleken» af Tegnér och lika full af naturpoesi som den. Aldrig har väl någon episod ur den svenska skogsnaturens djurlif blifvit framställd med sannare och mera besjälad konst. I hans »Slutad jakt» och »Vinterstudie» har man prof på hans förmåga att få fram det uttrycksfulla i djurens minspel på ett sätt som knappast har motstycken.

Porträttmålningen spelar icke någon betydande roll på utställningen. Dock böra med aktning nämnas fröken *Elisabet Keysers* arbeten, synnerligast det i karakteristiken hjärtliga och i färgen behagliga porträttet af fru K., samt fru *Mina Bredbergs* om intelligent uppfattning vittnande självporträtt.

Koryfeerna från de föregående utställningarna, *Hugo Salmson*, *August Hagborg* och *Richard Bergh*, träda denna gång icke i förgrunden. Hvad de båda förra utställt kommer oss endast att med saknad tänka på hvad de förut åstadkommit, och Berghs småsaker röja väl en smidig talang, men att begära allmänhetens uppmärksamhet för dylika premières pensées är ändå något anspråksfullt.

Bland ett urval af illustrationsteckningar till Blanches skrifter fäster man sig i synnerhet vid *Georg Stoopendahls*

raska och pigga teckningar, i hvilka han ofta med små medel når en liflig verkan.

Skulpturafdelningen är liten men genomgående god. Om *Per Hasselbergs* »Den lilla grodan» icke har »Snödroppens» skära och smekande skönhet, så har den så mycket mera friskhet och naivitet. Först då man fått se konstverket utfördt i marmor, är tiden inne att fälla ett genomfördt omdöme om det. Samma sak gäller *Chr. Erikssons* stora vas, som kommer att framstå i brons och därpå utan tvifvel vinna betydligt, äfven om den redan nu gör ett stilfullt och ädelt intryck genom motivens på en gång måtta och rikedom. Hans mindre vas, som redan är fullbordad i brons, är ett arbete af egendomlig grace och själfständig uppfinning. I ett karaktershufvud i marmor, »1789», har han lyckats få fram det känslolösa, resignerade och stoiska draget hos revolutionsmännen.

* * *

Härmed har jag nu sökt rikta uppmärksamheten på det hufvudsakliga af hvad vår »Salon» denna gång bringat oss. Kännarnes intresse för densamma har varit lifligt, om också meningarna om förträffligheten af åtskilligt varit delade. Allmänhetens deltagande åter har icke varit af någon öfverväldigande beskaffenhet. Här om dagen mötte jag en gammal farbror, som just kom från konstnärsförbundets utställning. Han dök rakt på mig.

»Hör du, hvarför måla konstnärerna nu för tiden aldrig något som är vackert?», frågade han och såg så förgrymmad ut som om jag vore skuld till alltsamman.

»Tror farbror, att en konstnär nånsin målar något som han inte tycker är vackert?»

»Nej, som *han* tycker är vackert, det förstås; men allmänheten —»

»Den tycker inte på samma sätt, nej, det veta vi nog; men hvem tror farbror i allmänhet har rätt, konstnären, som af sin inneboende känsla för det sköna i naturen drifvits att välja sin bana, som under oaflåtligt umgänge med naturen skärpt sitt öga för alla de motsvarigheter till de mänskliga förnimmelserna, som rymmas i densamma, som åt dessa

fragmenter af naturens lif ger konstverkets helhet och afrundning, — eller allmänheten, som på en half minut är färdig med sitt omdöme och som aldrig gör sig den mödan att sätta sig in i, huruvida konstnären nått det resultat *som han velat* eller ej, utan blott intresserar sig för ett konstverk, därest detta är lämpadt efter dess eget vulgära och oppodlade skönhetssinne?»

»Vill du därmed säga, att vi ska hålla till godo med hvad som helst och tacka till?»

»Nej, jag talar nu endast om hvad jag menar med konstnärer, om dem som äga förmågan att meddela oss huru de se en sak och i synnerhet om dem som vilja säga oss de gamla sakerna på ett nytt sätt, som arbeta på att bilda sig en egen stil, utan att bekymra sig om hur alla andra göra. Jag säger icke, att de icke kunna göra sig skyldiga till öfverdrifter och fel, men jag vet att det ofta hvilar en viss charme öfver själfva deras svagheter och att, om de darrat på handen, de gjort det af vördnad för hvad de skulle framställa. Det är just dessa konstnärer, som den allmänna smaken ifrigast fördömer. Man ser ingenting annat än deras lyten, ty kärnan i deras konst är oåtkomlig för det oinvigda ögat. De vilja ju också något helt annat än allmänheten begär. Denna ropar: låt oss få *något sådant*, och konstnären gör *just detta*. Man vill ha en behaglig slentrian, och man får de fina distinktionernas fria konst. Det är skillnaden.»

Farbror trodde fortfarande, att allmänheten hade rätt; han hade för resten också hört konstnärer, som tyckte som han.

Ja, det finns också konstnärer, som höra till allmänheten.

Men farbror är gammal, och konstnärsförbundets föregående utställningar hafva icke gått spårlöst förbi. Om också den unga konstens publik ännu är jämförelsevis fåtalig, så har den dock växt under intrycket af den nu pågående utställningen, och rapporten mellan konstnärerna och den del af allmänheten, som de kunna nå, är otvifvelaktigt lifligare nu än för några år sedan. Att önska en konst, som är tillgänglig för hvar man, är fromt men onyttigt, ty en sådan konst, förutsatt att den någonsin kan finnas, ligger i alla händelser icke inom uppgifterna för vår tid. Liksom den nutida skönlitteraturen, arbetar också den nutida konsten

mera för sin egen inre utveckling till något nytt än för det omedelbara tillfredsställandet af förhandenvarande behof hos den stora allmänheten, och ett afbrott i detta utvecklingsarbete skulle skada för framtiden mera än det skulle gagna för nutiden. Framför allt riktar konsten sin verksamhet på att uppnå en större rikedom af differentieringar; den vill se helheten genom en mångfald af detaljer, som man förut förbigått; den vill lära känna ej blott heltonerna utan äfven halftonerna på sina instrument; den vill se naturen ej från arbetskammaren genom dammiga glasrutor utan ansikte mot ansikte; den uträcker sin hand efter mycket som förut försmåddes; den vet kanske ännu icke fullt hvad den vill och ännu mindre hvad den förmår, men den känner sig oemotståndigt drifven att i naturen söka motsvarigheter till de känslor, som strömma i de lefvandes själar, — känslor som äro de samma i tusen år och dock nya för hvar dag, liksom hafvet.

Karl Wåhlin.

Albert Theodor Lysander.

Den man, hvars lif vi här försöka att i korthet teckna, var utan fråga en mycket sällsynt personlighet. Men denna sällsynthet berodde icke i främsta rummet på hans originala och rika intellektuella begåfning, så otvifvelaktig denna än var, icke heller på den energi, hvarmed han ägnade sig åt en viss lifsuppgift, utan på hans rent mänskliga universalitet och hans självständiga utveckling. Han har som en man kämpat sin kamp för tillvaron; han har till det sista stått på sin post i ett ansvarsfullt och mödosamt ämbete; han har framstått som författare med utpräglad individualitet och bestämd fackriktning; men hvarken familj eller ämbete eller fack har fått sammankrympa hans väsende eller hindrat honom att vara en hel människa och sig själf.

Den, som skrifver dessa rader, har i mer än fyrtio år varit personligen bekant med Lysander och under vissa tider varit hans nästan daglige umgängesvän. Jag har beundrat honom, förrän jag förstod honom, och, sedan jag börjat förstå honom, har min beundran i mycket förändrats, men icke minskats eller upphört. Sedan han nu gått bort, samla sig de små och stora dragen till en bild, hvilken jag skulle vilja för mina läsare återgifva i hennes egen helhet och friskhet, men som sannolikt skall befinnas både ofullständig och matt; vår teckning är en enkel berättelse i kronologisk ordning.

Lysander var född i Göteborg i en ursprungligen förmögen borgerlig familj; enligt hans egen uppgift är namnet

från Lysekil och släkten ursprungligen norsk. Af föräldrarne ansåg han själf modern († omkr. 1870) för den mest betydande. I sitt adertonde år, 1840, kom han som student till Lund och tillhörde oafbrutet under ett halft sekel detta akademiska samhälle, upplefvande många skiften i dess lynne och fysionomi, med bevarad självständighet lifligt följande med i dess utveckling, men med åren alltmer obenägen att gifva det nya Lund något företräde framför det gamla, framför sin ungdoms studenthem med dess sång och poesi och, som han tyckte, enklare och själfullare studentlif. Då Lund allt igenom är så att säga den scen, på hvilken denna berättelse rör sig, torde det icke vara ur vägen att nämna några ord om universitetsstaden och dess ungdomslif under Lysanders studentdecennium.

Det Lund, som Lysander såg 1840, hade ett ännu långt anspråkslösare utseende än det nuvarande. Universitetet och domkyrkan lågo ännu som två stora insulæ inom sina murar eller appartenentier (kyrkogård, ämbets- och ekonomilokaler m. m.), samt omgifna af trånga och krokiga gator med små hus mellan stora trädgårdar och bakom stora framskjutande trappor. Dessa gator voro under de för staden så egendomliga töckniga höstkvällarna icke försedda med offentlig belysning, utan husägarne hade skyldighet att öfver sin dörr eller sin port utsätta tranlyktor att lysa vandrarens väg i mörkret och gyttjan. På dessa mindre än halft upplysta gator förnams dock ofta ett rörligt lif, stundom af ordväxling eller till och med af käppslängar, men långt oftare af ungdomsfrisk sång, än i rask marschtakt, än i smältande, sentimentala toner. Det var sångens tid i Lund, Otto Lindblads rätta blomstringstid; studenter sjöngo ute och inne, i massa och i kvartett och solo, vid ljus dag och i mörkret; den, som kunde, sjöng efter konstens regler; den, som icke kunde, sjöng ändå och skördade bifall af sina gelikar. Med hvilken förtjusning lyssnade icke särskildt vi alumner af Lunds katedralskola till denna studentsång. När vi på våra aftonvandringar från skolan (kl. 6 e. m.) hörde genom molnen och dimman »Ren sommarn flytt sin kos och gles är lindens krona» eller »Jag vet ett land», kände vi oss trygga för alla »brackor», som redan spökade i våra unga hjärnor, ty »böse

Menschen singen keine Lieder». Men icke blott sången, utan ock den originala poesien hade den tiden sitt hem i Lund, en efterskörd, icke ovärdig sin stora tegnérska forntid. Främst i skaldernas krets stod Talis Qualis, men till honom slöto sig under längre eller kortare tid Sätherberg, Nyblæus, Tollin, Afzelius, A. Anderson m. fl., hvilka nästan alla rönt den förmånen framför Lunds senare skalder, att deras dikter *sjöngos* och det till stor del på originala melodier. Hvad beträffar studiernas riktning i den fakultet, hvari Lysander inträdde, var den till en grad, hvarom vi nu icke kunna göra oss en föreställning, öfvervägande vänd åt de gamla språken (hebreiskan inberäknad); någon hög ståndpunkt i fackmässigt hänseende intog denna filologi just icke, men den lifvades i allmänhet af en humanistiskt-estetisk ande. Humanismens yngre representanter bland lärarne, Ek, Genberg, Hagberg, Cronholm, Rietz, åtnjöto också med rätta hos ungdomen ett stort anseende. Ett vittne om vetenskapligt lif vid universitetet är, att dessa första år af 1840-talet frambragte, hvad ingen annan tid i Lund förmått, nämligen en litterär tidskrift »Studier, kritiker och notiser»; nerven i detta företag var väl hufvudsakligen d. v. bibliotekarien dr Reuterdahl.

Lysander hade vid gymnasiet haft Ek till lärare, och mellan dessa två män bestod alltjämt ett förhållande af varm tillgifvenhet, hvars tillsats af beundran ingalunda var minst å lärarens sida. Men under sina studier till »filologie kandidaten» hade han till ledare och föresyn, icke den ännu vid Göteborg fäste Ek, utan Lindfors och Genberg. Till anlag och riktning närmast besläktad med den sistnämnde, gick han emellertid städse sin egen väg och efterliknade ingen. Lika oberoende höll han sig af opinionsströmmen och traditionen bland kamrater. Oaktadt mångsidigheten af sina studieintressen var han ingenting mindre än en jägare efter höga betygssummor, utan röjde alltid för sådant en fullständig likgiltighet, och det namn, han nästan allt ifrån början ägde inom studentvärlden, grundade sig icke på lysande examensresultat, utan fast mera på den självständiga omfattning och den omdömets mognad, som han redan tidigt hunnit förvärfva åt sina fackstudier. Under hvilka om-

ständigheter det kommit till, att Lysander gick från tentamen i grekiska (Brunius) med betyget admittitur, veta vi ej. Men det veta vi, att Lysander, tjuguettårig, i detta fall handlade, som icke *en* bland hundra studenter skulle ha handlat. Han gjorde aldrig väsen af saken eller ett. försök att förändra domen i detta honom förtrogna ämne, en ändring, som under alla omständigheter varit honom en småsak — då Brunius' fordringar voro måttliga och långsinthet icke hans svaga sida —, utan studerade framgent sina auktorer utan Brunius' grammatik och betyg. I själfva latinet, som jämte estetik var Lysanders hufvudstudium, var hans berömdhet af annat slag än andra latinares. Han ansågs vara och var en kännare af latinets alla åldrar, neolatinismen inberäknad, och hade tidigt något utsträckt sina studier till italiensk litteratur, men han var ingen utpräglad ciceronian, ej heller uppträdde han som kämpe vid disputationer eller flödade honom i samtalet latin »ned i skägget». Om man därför redan vid midten af 40-talet i den unge kandidaten, som »Eken läste tillsammans med», såg en blifvande latinsk professor, föreställde man sig honom aldrig såsom en ny upplaga af Johannes Lundblad eller af Lindfors eller Ek, utan såsom en latinare af eget slag, en vitterhetens man, förenande skolan med litteraturen och den fosterländska »vältaligheten och poesien» med den romerska.

Lysanders examensstudier slutades redan med året 1845. Under detta år kunna två nya föremål sägas ha på allvar inträdt inom den lundensiska studentvärldens synkrets, — den europeiska liberalismen och skandinavismen. Den förra, hvars både politiska och religiösa sida torde representerats inom Strandbergs (Talis Qualis) omgifning, ägde icke Lysanders sympati, ehuru han ingalunda stod i ovänligt förhållande till Strandberg. Lysander var, förmodligen på grund af Göteborgsintryck, i ungdomen mera än på äldre dagar strängt konservativ i båda hänseendena och ägde särskildt i viss mån vår romantiska litteraturperiods sympatier för 1812 års politik och Ryssland; reaktionen mot Aftonbladsliberalismen och mot tidens begynnande frikyrklighet stärkte dessa sympatier, hvilka i alla fall mera tillhörde doktrinen än hjärtat. Liflig beundrare af dansk vitterhet och varm för de nordiska

folkens andliga förbrödring, var Lysander likväl alltid främmande för den politiska skandinavismen och var helt visst mera en kritisk iakttagare än en entusiastisk deltagare i den politiska delen af 1845 års studentmöte, från hvilket han hämtade ämne till en parodisk fars med titel »skandinavisk förlofning» (1848). Han uppträdde ej heller sistnämnda år på något sätt vid förhandlingarna om Lunds studenters aktiva eller moraliska verksamhet för Danmarks sak. Öfverhufvud fikade han icke efter äran att vara en ledande person inom studentvärlden, och det var först under en senare tid som han, såsom hedersledamot snarare än som arbetande medlem, rycktes inom »styrelsernas» krets.

Till filosofie doktor promoverad 1847 blef Lysander efter aflagdt specimen 1848 af Ek kallad till docent i latin. Hans högt vitsordade docentafhandling »De Horatio homine atque poeta» röjer noggrann bekantskap med ämnet och författartalang, men är mera hållen i en viss traditionell stil än man i den finner Lysander själf, en anmärkning, som mer eller mindre träffar alla latinska egentliga fackskrifter af Lysander. Under det man i Esaias Tegnérs latin liksom känner hans svenska pulsera och vilja tränga sig i dagen, är det som Lysander, när han skrifver latin, satt på sig Justus Lispius' mantel eller fått Karl Lachmanns takt i sin penna. Man känner öfverallt filologen af facket, den stränge stilisten i Lysanders latinska prosa och vers, men den poetiska anden i honom talade *svenska*, och sin företrädare Eks rikedom i latinsk framställningskonst uppnådde han aldrig.

Docenturen var för fyrtio år sedan ännu mer, än den är nu, en exspektanspost, en beställning, där man väntade icke blott på lönen, utan ock på arbetet. Lysander yttrade ock i en uppsats, som han 1855 föredrog under titeln »Ur en afliden students portfölj», att han i fråga om val af lefnadsyrke åtminstone visste så mycket, att han aldrig skulle bli akademidocent; det vore detsamma som att ständigt hålla sig färdig för en verksamhet, som man kanske aldrig komme att utöfva. Det var till katedern, den offentliga lärareverksamheten, som Lysander med känsla af sin idérikedom, sin skapande och formande förmåga trådde; den enskilda undervisningen, sådan den bjöds honom — såsom temakor-

rektion, lämnade han utan saknad åt en gammal student eller med tiden åt yngre docenter. Själf studerade han sina klassiker i ständigt sammanhang med nutidens litteratur och i den nya tidens belysning; det gafs väl ock tider, då samtidens skalder och filosofer — Martensen, Kirkegaard (1851) — tämligen helt trängde de gamla ur linien; det var det personliga forskningsbegäret, som segrade öfver de fordringar, hans exspektansställning medförde.

År 1853 speciminerade Lysander för en lektorsbeställning i Göteborg och anträdde samma år med offentligt understöd en resa till Italien. Denna resa har utan fråga bildat en glanspunkt i hans lif. Frigjord från ekonomiska förhållanden, hvilka redan upphört att vara sorglösa, fick han fritt ägna sig åt sina fackstudier i den universella och ideala uppfattning, som var honom egen. På hans romantiska sinne gjorde Italiens natur och folklif det lifligaste intryck; af hans berättelser under följande år kunde man finna, huru han njutit af sina dagar och nätter i Rom och Neapel, med hvilken förtjusning han studerat sin Dante i Florens och Pulci eller Ariosto i Venedig. Men han kom ej som en overksam drömmare till Italien, utan som student, icke för att se Neapel och dö, utan för att arbeta för sin framtid i Sverige. När han några år senare skref sin uppsats om sagospelet »Lycksalighetens ö», tänkte han sig ingalunda som Astolf, utan snarare i motsats till sagokungen; hans ideal var icke i Italien, utan i det hem, han i fäderneslandet hoppades snart kunna grunda vid sidan af henne, som året förut blifvit hans fästmö, efter att, enligt hans egen utsago, allt ifrån sitt åttonde år ha varit hans tankars utkorade. Till hennes hem, ett högt aktadt prästhus i Skåne, i hvilket gammaldags stränghet i grundsatser förenades med ett lifligt och frisinnadt intresse för samtidens frågor och bildningselement, gingo Lysanders tankar och skrifvelser, till dess han under årets sista dagar återkom till fäderneslandet för att under bekymmer och trägna arbeten under nya $5^1/_2$ år fortsätta sin exspektantställning.

Det var under dessa år, som han gjorde vidlyftiga förstudier för sin storartadt planlagda romerska litteraturhistoria och utförde den första delen däraf, hvilken ensam utgått från

trycket. I och för sig intager »den romerska litteraturens förhistoria», genom sin noggrannhet och grundlighet och mångsidighet, en hedersplats i vårt lands filologiska litteratur, men få böcker äro ägnade att ingifva den med sakförhållandena förtrogne så sorgliga känslor som denna. Lysander var långt mindre litteraturhistorisk samlare och datumsforskare än en estetisk kritiker och smakdomare; han var mindre ägnad till att dväljas i förgården än att presidera i själfva helgedomen af denna vetenskap. Om han behandlat guld- eller silfveråldern af Roms litteratur, hade han efter all sannolikhet skänkt oss lif- och glansfulla skildringar af tidehvarf och personligheter, bilder, som blifvit och förblifvit den läsande svenska allmänhetens egendom och hos denna väckt ett intresse för den latinska litteraturen, som kanske blifvit af varaktig betydelse för den klassiska filologien i vårt land. Den utgifna delen är uteslutande för läsare af facket, såsom utgörande en omständlig förteckning på gamla språkmonument och diskussion af deras innehåll. Endast på *en* punkt, i karakteristiken af det fornitaliska folklustspelet tager framställningen en friare och fylligare ton, som visar författaren i hans stilistiska öfverlägsenhet och låter oss ana hvad vi kunnat vänta af fortsättningen.

Det var ock mest under denna senare del af sin docenttid, som Lysander förvärfvade sig oförgätliga förtjänster af det litterärt sociala lifvet inom Lunds akademiska förening, hvilken såsom ett sångens och ungdomens hem var honom, en af den »grundläggande» tidens män, kär och dyrbar. Frukterna af denna verksamhet föreligga i »Tre föredrag i Akademiska föreningen» (1856), i uppsatsen »Om sagospelet Lycksalighetens ö» (Nord. Univ. tidskrift) samt i Lunds studentkalender (1863), hvilken till en stor del af innehållet och till anordning och urval helt och hållet är en gåfva af Lysander till Föreningen. Författarens originala uppfattning af icke blott estetiska, utan ock historiska och filosofiska frågor, hans rikedom på nya tankar och förmåga att kläda dem i en ny och skön form, slutligen hans stora makt öfver sitt modersmål och genom mångsidig beläsenhet förvärfvade förtrogenhet med alla dess förrådskällor, visar sig i dessa till större delen smärre uppsatser på sin höjdpunkt och förvärf-

vade honom i hög grad samtidens sympatier och beundran. Den största af uppsatserna »Om sagospelet Lycksalighetens ö» etc., hvilken röjer en lycklig förening af den diplomatiske litteraturhistorikerns och den filosofiske estetikerns egenskaper, blef ty värr ofulländad; *någon* ersättning har läsaren i dess praktparti, ouverturen, så att säga, Paris-Astolf, hvilket kanske uteblifvit, ifall författaren i oafbruten följd utfört hela sin plan.

Lysander var lika litet någon kotterimänniska, som han med sina enkla, tarfliga lefnadsvanor kunde bli krog- eller klubbkund. Men under sina senaste docentår var han i viss mån medelpunkt och själ i ett fritt, sympatiskt umgänge af akademiska medborgare från en yngre generation. Dessa, som i medeltal voro ett dussin år yngre än han och hvilka nu till stor del äro universitetslärare eller i liknande ställningar, mottogo af hans fria, intelligenta och mångsidigt bildade personlighet ett intryck af varaktig inflytelse. Utan att i minsta mån framträda som lärare eller opinionsledare, visste han å ena sidan att ingifva aktning för verkliga, fria studier, å andra sidan motvilja för all fackmässig ensidighet och dilettantisk humbug. Han var på 50-talet icke ännu hvad han blef på 80-talet; docenten var i högre grad en romantisk högerman, under det att tänkande och erfarenhet i många stycken modifierade den gamle professorns åsikter i realistisk riktning. Men de två sidorna eller polerna af hans väsende framträdde lika starkt under båda perioderna — den positiva eller hans ideala intresse för lifvets högsta frågor och den negativa eller den etsande humorn, som skarpt drog gränsen mellan det ideala och det hvardagliga i lif och studier. Själf gjorde han den strängaste skillnad mellan de litterära produkter, med hvilka han framträdde i litteraturen, och de ögonblickets barn, med hvilka han kunde vilja förströ en större eller mindre krets af ungdom. De senare lämnade han någon gång åt annat hufvud att utföra, hvarigenom uppkommo ännu i senaste tider offentligen omtalade småsaker, i hvilka uppslag och enskilda mönsterdrag voro af Lysander, men det hela med fin konst just beräknadt på att vara färgadt af annan individualitet. Det förhåller sig ej annorlunda med de många historier, hvilka Lysander satt ut

i världen som »studentwitzar»; de voro ofta högst karakteristiska uttryck för en ung students sätt att tänka eller icke tänka, men den unge studenten var liksom »historien» en fri skapelse af Lysander. Till dessa hör den bekanta witz, med hvilken jag hörde honom förnöja Ek en vårmorgon 1857. Den vackre och ännu ungdomlige professorn satt i sin lilla enspännare och skulle med sin lilla häst fara ut till Hardeberga, då, under det ekipaget höll stilla utanför Gleerups boklåda, Lysander med den troskyldigaste min i världen berättade, att »studenterna» kallade samma häst Hoppman-Perlekamp efter den store holländske konjekturalkritikern Hoffmann-Peerlkamp, med hvilken professorn så mycket kört på sina lektioner; realstudenterna, som endast af sägen kände lektions-»kampen», trodde passgångaren vara denne själf. Ek log sitt vänliga löje och skildes från oss med en reflexion öfver studentkvickhetens aldrig sinande åder; om han anade, att denna kvickhets ende representant stod vid hans sida, minskade det ingalunda hans välvilja för sin »idérike» — det var ofta hans ord — docent och lärjunge.

1859 afslutades ändtligen Lysanders docenttid genom hans utnämning till s. k. rörlig adjunkt i äldre och nyare litteraturhistoria; fyra och ett halft år senare efterträdde han sin lärare Ek såsom professor i romersk vältalighet och poesi.

Olikheten mellan en adjunkts och en professors ställning vid våra universitet har förmodligen ingen känt skarpare och lifligare än Lysander. Som adjunkt ägde han nästan fullkomligt otium till egna studier och författarskap, och han begagnade det för båda ändamålen lika träget som framgångsrikt. Han nästan renoverade sitt äfven förut väl försedda bibliotek af grekisk och romersk litteratur, och, som det vid all förening af dessa sker, att grekiskan tager brorslotten, rör sig ock Lysanders klassiska författareskap under denna tid på grekiskt område (Archilochus). Lejonparten af sina studier nedlade han emellertid på den moderna litteraturen, och det var under denna tid, som han, i synnerhet genom sina spirituella litteraturuppsatser till Nya dagligt allehanda, vann det namn inom publicitetens värld, som öfverlefver honom. — Såsom professor kastades han med ens, med ringa er-

farenhet af akademisk undervisning och examination, in i den mest ansträngda verksamhet af detta slag, som universitetet ålägger någon lärare. Under stor del af hans tjänstetid ålåg det eloquentiæ professorn att muntligen och skriftligen examinera hvarenda student, som skulle i någon af de fyra fakulteterna aflägga afslutande fakultets- och ämbetsexamen, och som Lysander icke var synnerligen böjd för att åt adjunkt eller e. o. professor afstå någon del af sin examination, drog han, oaktadt partiella förminskningar, ända till sina sista dagar en ofantlig tentamensbörda. Redan latinets ställning af ensamt »tvångsämne» i filosofie kandidatexamen under Lysanders sista decennium, gjorde hans tentanders antal i medeltal tre gånger så stort som andra professorers inom filosofiska fakulteten. Under sin tjugusexåriga professorstid åtnjöt han, från febr. 1864 till mars 1890, endast några få veckors tjänstledighet (h. t. 1873) och torde vid sitt frånfälle icke ha öfverträffats af någon bland sina kolleger i långvarig och ständig tjänstgöring, i hvilken hvarken kommittéarbete eller censorsresor eller dylikt fått göra en timmes afbrott, ehuru en sådan »libera legatio» (i Ciceros språk) synes kunna ha varit för fakultetens äldste man en lämplig rekreation. Men man syntes anse honom oumbärlig på roten och han stannade kvar, äfven efter emeritus-älderns ingång.

Dock — läsaren vill förmodligen icke se några diariiuppgifter om Lysanders akademiska verksamhet, utan snarare veta, i hvilken anda den snillrike vitterlekaren skötte den mest skolastiska af universitetsprofessurer. Vi måste svara, att han skötte sitt värf lojalt och enligt tradition, utan att tillerkänna studiets estetiskt-litterära element en ensidig öfvervikt öfver det i egentlig mening filologiska. Särskildt var han en sträng domare öfver det latinska uttryckets ciceronianska renhet och lade öfver hufvud stor vikt vid de skriftliga profven, hvilka han sökte förvandla från krior till uppsatser af filologiskt innehåll. De spirituella föredragen, som man mindes från Föreningen, kunde väl förekomma i inledande föreläsningar till författarne, men om hvardagarna fick det rent hermeneutiska och kritiska elementet sin rätt, där icke ämnet var litteraturhistoria, hvilken del af den latinska filologien han föredrog under två läsår på 1870-talet

Huruvida han därvid afsåg någon fortsättning af sitt arbete på 50-talet eller huruvida några manuskript af föreläsningarna lämnats efter honom, veta vi icke, men hålla det icke troligt. Vi hörde honom aldrig i de senare åren tala om andra författareplaner än till monografier, och den darrhändhet, som till slut rent af kväfde hans lust att författa, började redan inställa sig på 1870-talet. Det är sannolikt, att dessa, enligt åhörares intyg, högst intressanta föreläsningar till större delen extemporerats, något, som icke förorsakade Lysander med hans säkra minne och hans mångåriga, ständiga sysselsättning med ämnet någon svårighet. Den språkliga sidan af filologien var för Lysander personligen icke centrum eller hufvudsak, men sitt intresse för språkvetenskap i vidsträcktare mening röjde han genom att under en del af sin professorstid i någon mån indraga den tidens komparativa etymologi och formlära inom sin undervisningskrets, och han var den ifrigaste befordraren af alla förslag till ämnets representation inom fakulteten. Till det klassiskt-filologiska seminarium, som med läsåret 1865—1866 efter tyskt mönster upprättades i Lund, tog visserligen Linder initiativet, men Lysander stod troget vid dennes sida både under de svårigheter, förslaget hade för att vinna myndigheternas erkännande, och under de få år Linder stannade kvar vid universitetet för att gifva verklighet åt sin idé. Att professorn i latinet efter några år upphörde att personligen leda seminariiöfningarna, var visserligen ingen fördel för institutionen, som därigenom kom att stå utanför högste examinatorns hägn och tillsyn, men i mån af studentantalets stigande och examinas höjande eller ökande allt från medlet af 1870-talet, måste man i detta steg se ett rent nödtvång; han hyste och visade alltjämt lifligt intresse för seminariet.

Lysanders läroämne, latin, undergick under hans långa professorstid de största förändringar i sin ställning, dels i följd af de akademiska studiernas egen utveckling, dels genom 1870-talets examenslagstiftning. Ända till slutet af 1850-talet studerades vid Lunds universitet endast gamla språk, det vill säga latinsk, grekisk och österländsk filologi; om latinets dominerande ställning i denna trio, äfvensom om beskaffenheten af det företräde, Upsala ägde i sin isländske

professor, får man den bästa föreställning i Svedelii minnen. Grekiskans svagare ställning bestod icke ytterst däri, att kandidaterna saknade syntaktisk insikt och stilistisk förmåga, utan i den brist på färdighet att *läsa* författarne, som på latinskt område just väsentligen förvärfvats genom den långa studietiden och de grundliga analytiska och reproducerande (stilistiska) öfningarna allt ifrån skolans lägre stadier till universitetsexaminas högsta. Huru långt denna saknad af en metodisk och grundlig skolunderbyggnad sträcker sina verkningar, då det gäller ett dödt språk, visar t. ex. Holbergs beklagande, att han, oaktadt alla ansträngningar, dock icke förmått förvärfva sig den färdighet att läsa grekiska, som han, i fråga om latinet, tyckte sig ha ägt från gossåren. Och Holberg hade dock, när han skref detta, gjort anspråk på att bli professor i grekiska, liksom han *var* professor i latin. Men är den metodiska grundläggningen af sådan vikt för de klassiska språkens studium, ifall de skola bära frukt för lärd humanistisk bildning och icke blott för den facklärdes utbildning, är det fara, att, om man i examensstudierna reducerar latinet till grekiskans ställning, också resultatet skall sjunka ned till det, från hvilket grekiskan först i senaste sekel vid latinets arm, så att säga, hunnit att i någon mån resa sig upp. Det tjänar då till intet att välvilligt hänvisa dem, som söka humanistisk bildning, till Ciceros eller Taciti höga ande, om äfven de latinska universitetsstudierna lämna humanisten på en ståndpunkt, där han icke själf kan reda sig med språkets läsning.

Det här anförda kan sägas återgifva Lysanders åsikt i latinfrågan. Han dog på självfva morgonen af den nya dag, som skulle för oss tändas genom ecklesiastikministerns förslag 1890, hvilket väl nu fallit, men svårligen lär stå upp i en för de klassiska skolstudierna mera gynnsam gestalt. Men han hade en lång erfarenhet af de successiva förändringar, genom hvilka förslaget afsiktligt eller icke afsiktligt förberedts. Att man, under det latinet som element i de högre universitetsstudierna inskränktes och försvagades, gjorde det till ensamt indispensabelt tvångsämne i preliminärkandidatexamen, väckte från början Lysanders lifliga missnöje. Han förutsåg, att denna ställning måste både sänka nivån för ett godkänd i

latin och hos en mängd realkandidater samt först och främst hos släkten, d. v. s. hos de moderna språkens idkare och målsmän, väcka en ovilja, som skulle medföra nya vidtutseende ändringar. När man vidare genom 1870 års stadga reducerade all latinskrifning vid universitetet, efter afgångsexamens mönster, till ett för alla kandidater lika *stil*prof — för humanister och realister, för blifvande lärare och fria kandidater — och sålunda borttog all fordran på kompositionsförmåga och eget innehåll ur pro-gradu-skrifningen, hvilken Lysander just gjort till sin uppgift att ur dessa synpunkter höja och renovera, då greps han af leda vid allt detta obligatoriska »svensk-latin från latin-svenska» och gaf särskildt luft åt sin förtrytelse i ett yttrande till sektionsprotokollet i okt. 1881, hvars adress missförståtts, då det af andra sidans män anförts som votum mot latinskrifning öfver hufvud. Mera värdt hade varit att beakta det sätt, hvarpå Lysander som examinator sökte i sin mån ersätta hvad latinet genom den nya ordningen verkligen förlorat, då han både som tentamensprof fordrade öfningar i latinsk uppsats af hvar och en, som önskade högre betyg i kandidatexamen, och öfver hufvud gjorde afståndet mellan dessa, som antagligen skulle blifva latin*lärare*, och massan af godkända kandidater så stor, som den mellan ämnesfordringar i samma examen rimligen kan ifrågakomma. Att Lysander för öfrigt icke såg de latinska stil- och kompositionsöfningarna ur annan synpunkt än den metodiskt-pedagogiska, d. v. s. betraktade den blott såsom medel, icke såsom ändamål i sig, behöfver icke framhållas. För honom var, liksom för Boeckh och Madvig, den klassiska filologiens ändamål att lära känna och förstå forntiden, och om de två språkens och litteraturernas förening i allt högre studium kunde ingen vara mera angelägen än han. Under den gamla kandidatexamen och den nyares bättre studier torde högst få af honom ha fått högre vitsord i latin, utan att därjämte ha godkänd i grekiska.

Lysanders ämbetsplikter togo honom såsom professor så strängt i anspråk, att det icke varit att undra öfver, om han alls icke ansett sig dessutom äga någon plikt att med sitt snilles gåfva gagna litteraturen. Så var dock ingalunda

fallet. Lysander fortsatte äfven efter 1865 sitt författarskap och det i samma riktning som under adjunktsåren, dock så att han icke eller åtminstone mindre lämnade bidrag till den periodiska litteraturen, utan mera samlade sitt arbete på större uppgifter. Arbetsfältet var mest detsamma: den moderna litteraturens historia. Det var där hans klassiska lärdom medelbart bar sina frukter; till den latinska filologien omedelbart har han på de senaste åren endast lämnat smärre bidrag, såsom öfversättningar af Catullus (1877 Illustr. tidn.). Sin kärlek till det gamla språket visade han ock genom dess användning på moderna ämnen, såsom i inledningstalet vid 1868 års jubelfest, i den ofullbordade biografien öfver Ek (De vita Ekii, progr. 1876), i latinska festverser (1865, 1876). Han var alltför originell för sådant arbete, hvartill vår nords klassiska filologer ofta äro hänvisade, nämligen att bearbeta de stora kulturfolkens skatter för våra undervisningsverks behof; hans intresse för forntiden var alltför centralt och universellt för att han skulle kunnat låta sin knappt tillmätta fritid upptagas med detaljarbeten på utkanterna; från vissa slag af filologiskt arbete var han genom sina ögons beskaffenhet utesluten. Vi veta emellertid af hans egen mun, att han till kritisk bearbetning både af Catullus och af Propertius ägde mer eller mindre utarbetade bidrag, dem han alltjämt hoppades att någon gång få ledighet att utföra. Måhända finnes i hans gömmor åtskilligt, som äfven en annans hand kan redigera på sådant sätt, att den i lifstiden i sådana stycken ömtålige författarens känslor däraf icke skulle sårats.

Det, som Lysander under senare åren utgifvit på svenska, är till innehåll och omfång af olika slag. Vi finna däribland både smärre poem, oftast af den skäraste skönhet (»Stabat mater», Illustr. tidn.; Vid Karl XV:s jordefärd fr. Lund 1872) och prosaiska uppsatser till åtskilliga tidskrifter, och stora litteraturhistoriska skrifter, såsom »Faustus» och C. J. L. Almquist. En ställning mellan båda intager hans påbörjade öfversättning af »Äfventyr» (1873), ett vittnesbörd om hans barnkärhet och hans talang som berättare, samt hans tal vid Tegnérs hundraårsfest (1882), hvilket i sin dämpade glans af panegyrisk praktstil är på en gång en hyllning åt skalden och ett minnesblad af talaren åt det samhälle, såsom

hvars genius han betecknar Tegnér. Lysander var så stor beundrare af Tegnér som någon, men sådan var hans andliga själfständighet, att man ingenstädes i hans skrifter finner något, som kunde kallas tegnerism. Ett stort bevis på Lysanders pietet och kärlek för skalden är det, att, ehuru de »efterlämnade skrifterna» ökade hans beundran för Tegnérs storhet som snille och tänkare, han likväl önskade, att mycket i dem aldrig kommit till hans kännedom, emedan det grumlade den ideala bild af skalden, som han från barna åren burit inom sig. — Hvad de två stora arbetena beträffar, stå de i tämligen olika förhållande till författarens innersta personlighet. Till bearbetningen af Almquist tog väl förläggaren och icke Lysander initiativet, och den senare mottog uppdraget mera i bibliografiskt än i estetiskt-filosofiskt intresse. Hos Almquist intresserade honom utan tvifvel mannens utpräglade individualitet och hans okufliga Odysseusnatur — rerum immersabilis undis; framför allt lockade utsikten till att borttvå den allra värsta fläcken från den smädade mannens bild. Men för Almquists i grunden positivistiska världsåsikt hade den kristligt troende Lysander inga sympatier. »Törnrosismen» betecknade redan i hans unga år för honom en lifsåskådning, som var alldeles motsatt hans egen; åren hade väl i denna motvilja bortfilat åtskilligt, som be rodde på vissa antipatier för Almquists vänner och lofprisare, men grundstämningen blef densamma. Hela hofjägmästarens och hans akademis mystik och lärdom gällde hos Lysander icke annat än för skummet af en ofta af reflexionen sporrad fantasi, hvilken blott gycklar med sina ämnen och med sig själf. — Däremot är hela innehållet i skriften Faustus med originalt lif framsprunget ur Lysanders sanningsforskande och religiösa personlighet. Ju mera han skred fram i lifvets allvar och ålderns skuggor lägrade sig kring honom, desto mera blefvo de allmänt mänskliga frågorna också hans studieintressen, och från sina plikter som lärare fann han hvila och tillfredsställelse i religiösa och filosofiska studier. Den personliga värme och det personliga allvar, som lifvade dessa studier, liksom brände bort alltmer det blott doktrinära och tillfälliga från hans världsåskådning; han blef i viss mening mera liberal eller t. o. m. radikal, mera böjd för att låta

hvarje åsikt liksom »löpa linan ut», på visst sätt också misantropisk och tviflande på det »verkligas förnuftighet», men på samma gång mera varm för det ideala och viss i sin tro. *Hans* lif erbjöd visserligen i sitt yttre förlopp inga stora Faustus-villfarelser eller Faustus-erfarenheter, men han visste att för hvar och en steget från världen till Gud är lika stort, och det var därför han med aldrig slocknadt intresse skådade det för alla gemensamma personlighets-problemet i spegeln af ett lif, där hjärtats fordran och lagens fordran, synd och nåd från så spänd motsats slutligen fira sin försoning och förening. Det *blott* timliga förgår: endast *det* består, som låtit sig genomträngas af det eviga. Faustus på sitt sista stadium är kroppsligen blott en vålnad eller skugga, men hans för evigheten mognande mänsklighet visar oss likväl äfven det timliga lifvets verksamhet i förklaradt ljus. Margareta, det evigt kvinnliga, är icke den evigt outvecklade känslans representant, utan den af en evig utveckling mäktiga kärleken, som i timligheten tror, hoppas och lider allt.

Lysander hörde å snillets vägnar till de ständigt unga, men hans yttre människa åldrades jämförelsevis tidigt. Han hade af naturen en stark kroppsbyggnad men svaga ögon och ytterst ömtåliga nerver, en manligt kraftig stämma, men ett egendomligt, barnsligt uttal, hvilket fel han dock med åren alltmer arbetade bort. Minne och receptivitet voro hos honom i jämvikt med den produktiva förmågan, och lusten till mångahanda läsning förslöades icke med åren. Till lynne och i umgänget företedde han en blandning af skenbart motsatta egenskaper, hvilka dock vid en närmare betraktelse slöto sig tillsammans ej blott till en intressant individualitet, utan till en gedigen karakter. Han var ängsligt mån om ensamhetens frihet och stillhet, men tillika högst sällskaplig, och det var honom ett behof att bereda sin omgifning glädje och trefnad. Ombytlig och snart tröttnande vid samma arbete, var han i det stora hela ihärdig och återvände gärna till samma intressen i annan form. Skenbart vek och eftergifvande, saknade han dock hvarken bestämd vilja eller moraliskt mod. Med sitt enkla, flärdfria och hjärtliga väsende var han danad till att bli lycklig, och lyckan blomstrade för honom i hans hem; men hans andliga natur var af en

alltför fin och ömtålig väfnad, för att han icke ofta skulle känna sig nedtryckt och olycklig af verklighetens mångahanda omilda beröringar. Särskildt kändes väl de i krets återkommande, ofta själlösa ämbetsgöromålen, sådana de just medföljde hans professur, tyngre för honom än de skulle känts af en annan, för hvilken de mindre stulit tid från ideella sysselsättningar. Med ett ord, om han kunnat på *en* gång summera ihop de stunder, i hvilka han *känt* sig lycklig, och de, med hvilka motsatsen ägt rum, vet jag icke, om han skulle uttalat »lycklig» som allmänt resultat af räkningen. Men hvad mer? Nu har han helt visst blifvit det.

C.

Om kontinentala områden med och utan aflopp till världshafvet.

Inträdesföreläsning hållen i Upsala universitets aula d. 10:de mars 1890.[1]

Genom att på en världskarta afgränsa de områden, som äro i besittning af floder med utlopp i oceanen, erhåller man inom hvarje världsdel gebit af olikartad beskaffenhet, dels sådana med aflopp till världshafvet, dels sådana som sakna aflopp. Denna omständighet, huruvida ett område har aflopp till hafvet eller ej, som vid ett ytligt betraktande torde förefalla tämligen betydelselös, är i själfva verket af allra största vikt för de ifrågavarande ländernas naturförhållanden; den trycker sin prägel på det organiska lifvet i dessa länder och är bestämmande för deras förmåga af kultur o. s. v., såsom jag här nedan vill ådagalägga.

---

[1] För den med ämnet förtrogne är det tydligt, att denna föreläsning i hufvudsaklig grad är baserad på v. Richthofens bekanta undersökningar, sådana desamma återfinnas i dennes reseverk »China, Ergebnisse eigener Reisen und darauf gegründete Studien», Bd. 1, kap. 1—5. I jämbredd med den af Richthofen uppställda typen för afloppslösa områden — den centralasiatiska eller guljordstypen — har jag i enlighet med Supau (Grundzüge der physischen Erdkunde, sid. 285 och följande) uppställt en annan typ — den nordafrikanska — och därvid sökt betrakta dessa båda, i mycket så olikartade bildningsområden, ur en enhetlig synpunkt. Vid den korta teckningen af den senare typen har jag hufvudsakligen stödt mig på resultaten af den Rohlfska expeditionen i Libyska öknen 1873—74, sådana desamma finnas framställda af Zittel i »Ueber den geologischen Bau der libyschen Wüste», München 1880, och »Beiträge zur Geologie und Paläontologie der libyschen Wüste», Cassel 1883.

Då föreläsningen här återgifves i fullkomligt oförändrad form och utan att i någon mån hafva blifvit omarbetad eller utvidgad, har jag ansett andra och mera i detalj gående litteraturhänvisningar, än de här ofvan gifna, vara öfverflödiga.

En blick på en världskarta, där de ifrågavarande områdena äro utmärkta, ger vid handen, att de afloppslösa gebiten hufvudsakligen intaga det inre af kontinenterna, medan däremot de med aflopp företrädesvis äro belägna vid kontinenternas ränder. Man brukar därför äfven benämna de förra — nämligen de afloppslösa — centrala kontinentområden i motsats till de periferiska, hvilka äga aflopp till oceanen. Likaledes använder man benämningen dränerade gebit för dem med aflopp, under det att de afloppslösa områdena i geologiskt afseende äro att betrakta såsom odränerade.

Vi skola först taga i betraktande förekomsten och utbredningen af sådana geologiskt odränerade områden inom de olika världsdelarna och börja därvid med Europa och Asien, hvilka världsdelar i detta afseende äro att betrakta såsom en enda kontinent.

Det inre af den euro-asiska kontinenten intages af ett antal från hvarandra afsöndrade bäcken, belägna på olika höjd öfver hafvet och skilda åt genom mer eller mindre betydande bergskedjor. En indelning i stort urskiljer därvid följande hufvudområden:

Tibet mellan Himalaya och Kün-Lün,

Tarym-bäckenet norr därom, mellan bergskedjorna Kün-Lün och Thian-Shan,

Shamo-bäckenet eller Gobi, öster om det förra och söder om Altai, hvilket åt öster sträcker sig nära den Stilla oceanen,

vidare *Iraniska höglandet* samt

Aralokaspiska låglandet, som åt nordväst sträcker sig helt nära Östersjöns vattensystem.

Utom den del af Europa, som tillhör det aralokaspiska bäckenet, finnas i denna världsdel inga afloppslösa områden. Europa utgör därigenom, mer än någon annan världsdel, ett i hög grad dräneradt gebit, en omständighet, som icke varit utan inflytande på den kultur som här uppstått.

Den arabiska halfön förhåller sig med afseende på centrala och periferiska gebit såsom en särskild kontinent, i det att dess inre är fullständigt odräneradt och endast ett smalt kustområde är dräneradt.

Öfvergå vi nu till Afrika, så finna vi därstädes tvenne afloppslösa hufvudområden, ett norr och ett söder om ekvatorn.

Det nordligare, större, omfattar den betydligare delen af Sahara och Libyska öknen samt icke obetydliga delar af östra Sudan. Genom den smala Nildalen delas detta odränerade område i tvenne, af hvilka det östra är beläget mellan Nilen och Röda hafvet.

Den sydafrikanska högplatån, hvilken till stor del intages af Kalahari-öknen, som utbreder sig mellan Oranje- och Sambesi-floden, är likaledes ett odräneradt gebit. Den i våra dagar med så stor ifver bedrifna Afrika-forskningen har nyligen bragt oss kännedom om ännu ett sådant odräneradt område — ehuru af obetydlig utbredning — beläget under ekvatorn. En rad sjöar med salt vatten, af hvilka de två betydligaste erhållit benämningen Rudolf och Stefanisjön, äro hufvudsakligen genom Teleki-Höhnels resa bekanta från denna trakt.

I Norra Amerika äro de afloppslösa gebiten, liksom de högsta bergskedjorna, förlagda längs västra sidan af kontinenten. Det förnämsta odränerade området utgöres af det bäcken, som är beläget mellan Klippbergen och Sierra Nevada och i hvilket Stora saltsjön är belägen. På den mexikanska högplatån, mellan Rio Grande och Kaliforniska viken, finnes äfven ett större afloppslöst gebit.

I södra hälften af Amerikanska kontinenten hafva de afloppslösa områdena ännu större utbredning än i norr. Vi hafva därvid först att taga i betraktande den bassäng, i hvilken Titicaca-sjön är belägen, midt på Andiska bergskedjan — kontinentens ryggrad — och på den betydliga höjden af 3,600 m., således föga understigande Tibets. Från denna betydliga höjd sänker sig det afloppslösa området ned till de vidsträckta, under namn af Pampas bekanta stepperna, som intaga en stor del af Argentinska republiken. Smärre afloppslösa gebit förekomma äfven sydligare i Patagonien.

Betrakta vi till sist äfven den femte världsdelen — Australien — så finna vi densamma intagas af ett vidsträckt centralt område utan aflopp och ett periferiskt, smalare kustområde. Större floder saknas helt och hållet på denna kontinent.

Vi skola nu öfvergå till en karakteristik af de odränerade områdena i jämförelse med de dränerade och att påvisa den väsentliga olikheten dem emellan. v. Richthofen har i sit stora reseverk »China» utförligt behandlat detta ämne. Den ligger hufvudsakligen däri, att medan alla förvittrings- och erosionsprodukter från de dränerade områdena genom floderna föras till hafvet, så kvarstanna däremot dessa produkter i de odränerade områdena, eftersom intet aflopp till hafvet finnes. Där äger alltså ingen bortföring utan endast en omlagring af erosionsmaterialet rum. Därtill kommer vidare den omständigheten, att medan i dränerade områden hufvudsakligen vattnet är verksamt vid transport och aflagring af materialet, så spelar i de odränerade gebiten vinden den förnämsta rollen.

För att förstå detta måste vi ett ögonblick sysselsätta oss med de processer, som i geologien benämnas förvittring och erosion. Det är allmänt bekant, att själfva bergarterna och de af dem uppbyggda bergskedjorna, hvilka ofta, ehuru med orätt, betraktas såsom symboler för det oföränderliga eller det motståndskraftiga, äfven äro underkastade en förstöring, hvilken under en geologisk tidsperiod kan hinna fortskrida så långt, att bergskedjor af flera tusen meters höjd och sammansatta af de fastaste bergarter, blifva jämnade med jordytan. De krafter, som åstadkomma sådana verkningar, arbeta utan uppehåll men i tysthet, och i allmänhet gäller det om dem, att verkningarna först blifva märkbara, sedan de under en längre tidsperiod summerats. Vid förvittringen äro luftens beståndsdelar af syre och kolsyra samt det atmosfäriska vattnet hufvudsakligen verksamma. Vattnet intränger i bergarternas finaste sprickor för att vid inträffande frysning sönderspränga och söndersmula desamma. Luftens syre och kolsyra angripa kemiskt bergarternas beståndsdelar och förvandla dem till lösliga salter. Det i floder, bäckar eller små rännilar flytande vattnet bemäktigar sig produkterna af vittringens verksamhet och för dem med sig till dess de åter på andra ställen komma till aflagring. Men under transporten utöfvar det rinnande vattnet, hufvudsakligen med tillhjälp af det medförda materialet, ett utgräfvande, urholkande arbete, hvarigenom djupa och vida flod-

dalar utgräfvas ur den fasta klippan. Detta är hvad man kallar erosion. Härigenom ökas åter mängden af det material, som floden medför på samma gång som genom floddalarnas utgräfning, hvarigenom bergens inre blottläggas, nya angreppspunkter anskaffas för vittringens och erosionens arbete.

Vi kunna nu lätt inse, huru olika resultatet af vittrings- och erosions-processen skall te sig i dränerade och i odränerade gebit. I de förra föres allt löst material så småningom till oceanen eller aflagras vid flodernas mynningar såsom delta. I de odränerade områdena däremot kommer detta material endast till användning för att utfylla alla ojämnheter i marken. I de dränerade områdena måste den stora nivå-differensen mellan bergen och flodmynningarna, äfvensom befintligheten af en reservoir — Oceanen — som icke kan fyllas af erosionsprodukterna, föranleda, att bergen blifva mer och mer urgräfda och genomfårade af dalar och klyftor, deras inre blottadt, deras former vidare, deras sluttningar brantare. Därigenom blifva motsatserna mellan berg och dal, mellan högland och lågland starkare och ytreliefen i ett sådant område blir mera omväxlande och visar en rikare utveckling. Alldeles motsatt är förhållandet i de odränerade områdena. Då tydligen de flytande vattnen, i hvarje sådant afloppslöst bäcken, röra sig från de högre belägna kanterna till det djupare liggande centrum och erosionsprodukterna vandra samma väg, så blir resultatet tydligen, att de ursprungliga höjddifferenserna sträfva att utjämnas och att bäckenet småningom fylles. Därigenom utbildas den egendomliga karakteren af de afloppslösa områdena. Där härskar en sträfvan att nivellera alla ojämnheter, och ytreliefen blir enformig och karakterslös. I stället för den rika omväxlingen mellan berg och dal inom de dränerade gebiten, träffar man i de odränerade endast enformiga landskapsscenerier.

Lika viktig är den olikhet, som frambringas däraf, att de lösta förvittringsprodukterna, det vill säga vissa salter, i de dränerade områdena föras till Oceanen, medan de i de odränerade kvarstanna i jorden. De ifrågavarande salterna utgöras hufvudsakligen af klor-, svafvelsyre- och kolsyre-

föreningar af kali och natron, bland hvilka vårt vanliga koksalt spelar den förnämsta rollen, samt magnesia och kalksalter. Vattnet i floderna, som för vår smak i allmänhet kännes färskt, innehåller alltid en del sådana salter, hvilka hafva uppkommit genom förvittringsprocessen. Sådana floder, som hafva sitt utlopp i oceanen, föra sin salthalt dit, och genom summering af dessa obetydliga saltmängder, som flodvattnet innehåller, har hafsvattnets salthalt uppkommit. Sådana floder, som sakna aflopp till världshafvet, lämna sin salthalt till de afloppslösa insjöar, i hvilka de utmynna. Häraf beror det, att sjöar med salt vatten äro karakteristiska företeelser för de odränerade, afloppslösa gebiten. Hvarje sjö utan aflopp måste så småningom förvandlas till en saltsjö, ty de minimala saltmängder, som floderna medföra, summeras och kvarstanna i sjön, medan däremot vattenmängden afdunstar i samma mån, som den tillföres. Så länge sjön är afloppslös, tilltager därför salthalten; erhåller den däremot ett aflopp, förvandlas den så småningom till en sötvattenssjö.

I odränerade gebit äro floder, som icke nå fram till någon sjö, utan försvinna i sanden eller i ett träsk, vanliga företeelser. I sådant fall upptagas de salter, som finnas i flodvattnet, af marken, och denna blir mer eller mindre mättad därmed. Man ser därför ofta i sådana trakter marken betäckt af saltutvittringar, och på de ställen, där vattensamlingar under regntiden bilda sig, finner man vid den torra årstiden mer eller mindre mäktiga saltskorpor.

Som bekant är en salthaltig jordmån ogynnsam för vegetationen, och detta är orsaken till den öde och enformiga karakter, som växtlifvet i de odränerade gebiten förete. Den vegetation, som man här i kontinenternas inre vid stränderna af saltsjöar och saltträsk anträffar, är närmast att förlikna med den, som uppträder vid hafsstranden. Halofyterna eller saltplantorna utmärka sig genom den egendomligt blekgröna eller rödaktiga färgen af deras stam och bladdelar samt genom sina oansenliga blommor och visa sig egendomligt oberoende af klimatiska inflytanden, i det att nästan

samma saltplantor förekomma under högre och lägre breddgrad samt på större och mindre höjd öfver hafvet. Denna mycket karakteristiska vegetation hos saltstepperna öfvergår i sådana trakter, där redan en utlakning af salthalten i mer eller mindre grad försiggått, i en steppvegetation, där visserligen äfven andra växter än saltplantorna förekomma, men som dock utmärker sig genom frånvaron af träd och buskar. Sådana anträffas uteslutande längs vattendragen, där den omgifvande marken blifvit fullkomligt befriad från lösliga salter, eller i de oaser, där antingen genom naturliga källor eller konstgjorda brunnar en bevattning med färskt vatten åstadkommits.

Det torde vara öfverflödigt att länge uppehålla sig vid att teckna de olikheter i landskapets karakter, som uppstå genom att salthalten är utlakad och bortförd ur de dränerade områdena, men finnes kvar i marken inom de odränerade. Inom de förra finner man landet beväxt med skogar eller annan vegetation eller taget i anspråk af odling och kultur; inom de senare äro salterna i marken ett hinder för uppkomsten af en rikare vegetation. Gränsen mellan de dränerade och odränerade gebiten, med deras stora olikheter och motsatser, är understundom förvånande skarp. Man kan flerstädes se en icke synnerligen betydlig bergskedja, som skiljer ett sådant område med aflopp från ett afloppslöst gebit. Man har då tillfälle att iakttaga, huruledes på *den* sida af bergskedjan, där vattnen afrinna åt hafvet, genom erosionens inverkan en rik omväxling i ytreliefen utbildats, huru dalar och raviner uppdela bergskedjan, huru sluttningarna äro betäckta med skogar och slätterna med odlade fält och huru människan där uppslagit sina fasta boplatser, medan på den andra sidan endast enformiga och öde stepplandskap möter ögat, trädvegetation saknas och endast den kringvandrande nomaden med sina hjordar frestar en kamp med en karg natur.

Själf har jag varit i tillfälle att iakttaga, huru skarp gränsen mellan sådana områden kan vara, då jag från Kaspiska hafvets sydrand, hvilken på grund af den rikliga nederbörd, som där faller, har karakteren af ett väl dräneradt område, uppstigit på Persiska högplatån eller ock från Svarta-

hafssidan beträdt det armeniska höglandet. Medan sluttningen mot hafvet i båda fallen är betäckt med en rik vegetation och säte för en urgammal kultur, så beträder man, då man passerar den vattendelande bergskammen utan några öfvergångar, landskap, som åtminstone delvis hafva fullständig stepp- och ökenkarakter.

Emellertid äro icke öfverallt gränserna mellan de dränerade och de odränerade gebiten så skarpa, olikheterna i deras naturförhållanden så i ögonen fallande. Vår framställning har hittills gällt hufvudsakligen de extrema formerna eller de mest typiska områdena af hvarje slag. Dessa äro sådana områden, hvilka icke blott i nyaste tid utan äfven under en längre geologisk tidsperiod bibehållit samma karakter af dränerade eller odränerade områden, som de nu hafva. Sådana gamla, odränerade områden, där de ofvan framställda karaktererna framträda ofördunklade, äro t. ex. vissa delar af Centralasien, Tibet, Tarym-bäckenet och Gobiöknen, delar af Sahara samt sannolikt Stora saltsjöbäckenet.

Men äfven öfvergångsområden förekomma, där karaktererna äro mindre väl utpräglade. Sådana äro de områden, hvilka i den yngsta geologiska perioden blifvit förvandlade från dränerade till odränerade eller tvärt om. I förra fallet bevara de ännu i mer eller mindre grad egendomligheterna af ett dräneradt, periferiskt område, ehuru de för närvarande sakna aflopp, i senare fallet äro de på väg att förlora de karakterer, som utmärka de afloppslösa trakterna.

Ett oss nära liggande exempel på ett område, som i nyaste tid — geologiskt taladt — förvandlats från ett område med aflopp till ett afloppslöst, är Aralo-Kaspiska bäckenet. Ännu i början af den nuvarande geologiska tidsperioden — den kvartära — stod Kaspiska hafvet i sammanhang med Svarta hafvet genom en hafsarm, som gick genom Manytsch-låglandet till Asovska sjön; samtidigt ägde äfven ett samband rum mellan Aralsjöns vattenyta och Kaspiska hafvet, och båda dessa haf utgjorde således då endast långt inträngande vikar af världshafvet. De floder — Volga, Amu- och Syr-Darja m. fl. — hvilka nu utflyta i afloppslösa bäcken, hade således på denna tid aflopp i världshafvet, och dessa floders vattenområden voro således då dränerade. Sedan

Kaspiska hafvet förlorade sitt samband med världshafvet, blef Aralo-Kaspiska bäckenet ett odräneradt område, ehuru det ännu — åtminstone i vissa delar — har behållit karakteren af ett dräneradt område. Då man t. ex. från Västra Europa eller från Östersjö-bäckenet öfverskrider gränsen till det Aralo-Kaspiska området, märker man föga af den skillnad, som råder mellan de typiska formerna af dränerade och odränerade områden. Ju mera man närmar sig bäckenets centrum, desto tydligare gör sig dock karakteren af ett afloppslöst gebit gällande; i låglandet norr om Kaspiska hafvet har man talrika smärre saltsjöar, omgifna af saltstepper, och öster om Kaspiska hafvet har man alla de terrängformer, som äro typiska för afloppslösa gebit, nämligen saltstepper, guljordstepper och sandöknar, representerade.

Om däremot ett förut odräneradt område förvandlas till ett sådant med aflopp, så äger en förändring i motsatt riktning rum. Detta sker oftast i samband med en klimatförändring, hvarigenom nederbörden ökas och nivån i de afloppslösa saltsjöarna stiger, så att de flyta öfver den lägsta punkten af bäckenets kant och ett aflopp uppstår. Därigenom förvandlas saltsjöarna till sådana med sött vatten, en utlakning af salthalten i de omgifvande trakterna börjar försiggå, erosionen börjar sitt arbete med att utgräfva raviner, hvilka vidgas och växa till floddalar, marken befrias från sin salthalt och landet göres allt mer och mer mottagligt för vegetation och kultur. Sådana områden äro t. ex. enligt v. Richthofen hela den Gula flodens, Hoang-Ho, vattenområde i norra Kina, samt de öfre delarna af Indus och Bramaputras flodområden. Såsom det största gebit af detta slag torde man dock få betrakta Mississippis och Missouris bäcken i Norra Amerika, om hvilket man har anledning att antaga, att det först under en sen geologisk tidsperiod har erhållit utlopp till Oceanen och således ännu icke fullständigt förlorat karakteren af ett odräneradt område.

Om vi återvända till de af gammalt afloppslösa områdena — således de typiska odränerade gebiten — så kunna vi bland dessa urskilja flera olika typer; vi vilja här endast

fästa oss vid de två hufvudtyperna, nämligen den centralasiatiska typen eller guljords-steppen och den nordafrikanska typen eller sandöknen.

Dessa bildningar hafva det gemensamt, att de äro uppkomna genom vindens inverkan, således eoliska sediment i motsats till sådana sediment, som äro afsatta under vattenytan. Men till sin beskaffenhet skilja de sig betydligt från hvarandra.

Guljorden eller den s. k. lössen är en bildning, som är karakteristisk för de afloppslösa gebiten af centralasiatisk typ, ehuru den äfven förekommer i sådana öfvergångsområden, hvilka förut varit utan aflopp, men nu fått förbindelse med världshafvet. Den är en jordart af brungul färg, så mör, att man med lätthet kan söndersmula den mellan fingrarna, men tillika så fast, att den kan anstå i fullkomligt lodräta väggar af flera hundra fots höjd. Hufvudbeståndsdelen utgör en lerig massa, i hvilken träffas korn af sand samt dessutom kolsyrad kalk.

Såsom ett karakteristiskt kännetecken på guljorden måste anföras, att den är utan skiktning, hvarigenom den skiljer sig från alla bildningar, som äro afsatta under vatten och anger sig som ett luftsediment, bildadt på torra landet. Därmed öfverensstämmer äfven, att den aldrig innehåller marina fossil, utan endast landsnäckor äfvensom ben af däggdjur. Likaledes är det ett betecknande kännetecken på guljorden, att den har en tydlig textur genom de ytterst fina rör eller kanaler, som genomsätta densamma i vertikal riktning och som förgrena sig nedåt på samma sätt som växtrötter.

På grund af dessa karakterer hos guljorden har den genom sina geologiska forskningar i Kina bekante upptäcktsresanden v. Richthofen uppställt en teori för guljordens bildning, enligt hvilken densamma är ett luftsediment, bildadt genom att de fina ler- och sandpartiklar, som vindarna i dessa trakter föra med sig, under tidernas längd afsätta sig, hvarvid de så småningom fyllt och utjämnat de djupa och vidsträckta bäcken, som äro belägna mellan de centralasiatiska bergskedjorna. Sådana af guljord fyllda bäcken, i hvilka detta luftsediment samlat sig till aflagringar af flera tusen fots mäktighet, förekomma i Centralasien i mycket stort

antal. En sådan afloppslös utfyllningsplatå är det Tibetanska höglandet, den högsta platå på jorden — 4,000—4,600 m.—, vidare Tarym-bäckenet och Gobi, delar af persiska högplatån o. s. v. Sådana förekomma äfven i andra världsdelar, t. ex. Utah och Nevada-platåerna i Norra Amerika.

Så länge guljorden är i besittning af de alkalisalter, hvilka — såsom vi förut framhållit — alltid impregnera marken i afloppslösa gebit, så är den föga ägnad för vegetation, odling och kultur och framvisar endast en torftig steppflora. Helt annat blir däremot förhållandet, om ett guljordsområde blir underkastadt en geologisk dränering, därigenom att det från att vara ett afloppslöst område blir förvandladt till ett sådant med aflopp. Den första verkan häraf blir, att de lösliga salterna utlakas och gå den naturliga vägen till Oceanen, hvarigenom guljorden blir förvandlad till en jordart, som i bördighet och fruktbarhet täflar med, om ej öfverträffar hvarje annan. Jag nämnde här ofvan, att hela den Gula flodens — Hoang-Ho — område är ett sådant förr afloppslöst gebit, som blifvit geologiskt dräneradt och där guljorden sålunda blifvit fri från sin salthalt. Detta område är ett af de bördigaste i världen, och befolkningstätheten är större än på någon annan del af jordytan. Flera andra guljordsområden förekomma i Kina, och några af dem hafva en utsträckning lika med halfva Europas. Öfver hufvud taget kan man påstå, att Kinas hela materiella kultur är byggd på guljorden såsom bas och har densamma att tacka för sin uppkomst.

I Europa spelar guljorden en jämförelsevis underordnad roll, ehuru dess förekomst härstädes synes antyda, att åtminstone vissa delar af Europa under början af kvartärperioden haft ett steppklimat och varit underkastadt samma klimatiska förhållanden som nu Central-Asien — ehuruväl i mindre extrem grad. Mest utbredd är guljorden i Rhône- och Rhendalen, i Donau-gebitet från Bäjern till Rumänien, där den öfverallt gör sig bemärkt genom sin fruktbarhet; vidare i Galicien och Bukovina, hvarest den uppträder med ända till 50 m. mäktighet och hvarifrån den sträcker sig öfver en stor del af södra Ryssland. Enligt några åsikt har man anledning att betrakta den för sin bördighet beryktade »tjernosomen» i södra Ryssland såsom en omvandlad guljord.

Knappast mindre utvecklad än i Kina är guljorden i den nordamerikanska prärieplatån mellan Missouri och Texas, hvarest ännu saltsjöar och sandiga stepper erinra om det forna tillståndet och utvisa att utlaknings- och dränerings-processen ännu ej skett fullständigt. Detsamma är förhållandet på de sydamerikanska Pampas, där guljorden sträcker sig från centrum af Brasilien till Patagonien. Så vida man af de sparsamma och mindre tillförlitliga underrättelserna kan döma, intages äfven större delen af Australiska kontinenten af guljord — mer eller mindre dränerad.

Den andra typen af afloppslösa gebit — den nordafrikanska — företer en helt annan karakter; Sahara är den mest typiska representanten för densamma. Den kännedom man genom de senare årtiondenas vetenskapliga expeditioner — synnerligast Rohlfs' expedition 1873—74 — erhållit, angående Saharas naturbeskaffenhet, har betydligt modifierat de förr rådande föreställningarna därom. I stället för ett flackt, i midten fördjupadt bäcken, hvilket man endast skulle behöfva sätta i förbindelse med Medelhafvet för att förvandla till en hafsvik och som med enformig naturbeskaffenhet hufvudsakligen skulle intagas af sandöknar, har man funnit ett geologiskt och topografiskt rikt uppdeladt land. Endast en obetydligare del af Sahara är beläget under hafsytan, medelhöjden af hela Sahara-gebitet är däremot 3—400 m. Hvad landskapskarakteren i Sahara beträffar, urskiljer Desor tre slag af öknar: *platåöknen*, där marken består af horisontella fasta stenlager, hvilka genom vindens inverkan blottats från allt löst material och befriats från erosions-resterna; *erosionsöknen*, som består af bäckenformiga fördjupningar af större eller mindre omfång, hvilkas botten intages af salt- och gipsrik lera, som ditsvämmats af den sparsamma nederbörden, och där understundom saltträsk eller smärre saltsjöar förekomma; slutligen *sandöknarna*, som bestå af gulhvit, ren kvartssand, samlad i dyner. Platåöknarna hafva utan jämförelse den största utbredningen, medan däremot sandöknarna endast intaga omkring $^1/_{10}$ af hela området.

Många gånger har man framställt den frågan, hvarifrån sanden i de afrikanska sandöknarna härstammar, och man har i densamma velat se ett bevis på, att Sahara förr varit

betäckt af ett haf, hvilket vid sitt återtåg efterlämnade den sand, som nu drifves omkring såsom flygsand. Enligt Zittel, hvilken såsom geolog medföljde den rohlfska expeditionen, torde det numera vara afgjordt, att sanden härstammar helt enkelt från förvittringen af den till kritformationen hörande sandstenen, hvilkens horisontella lager bilda den större delen af de ofvan nämnda platåöknarna. Hvad det mycket diskuterade forna Sahara-hafvet beträffar, så har man grundade skäl för den åsikten, att Sahara hvarken under innevarande geologiska period — den kvartära — eller under den föregående, tertiära, till större utsträckning varit betäckt af haf. Saharas ytrelief är tvärt om sådan, som endast länder, hvilka under lång tid varit utsatta för atmosfäriliernas angrepp, kunna erhålla. De dalar och raviner, hvilka i stort antal genomsätta platåöknarna, äro bevis på en erosion, hvilken säkerligen tagit så mycket större tid i anspråk, som den atmosfäriska nederbörden i dessa områden ej varit stor.

Till sist skola vi nu uppställa den frågan: Hvilka äro de omständigheter, som betinga ett kontinentalområdes afloppslöshet, hvilka äro grundorsakerna, att den geologiska dräneringen på så vidsträckta gebit uteblifver? En betraktelse af kartan ger vid handen, att man äger afloppslösa områden, som sträcka sig ända till 60° n. br. och till öfver 40° s. br. De äro således uteslutna egentligen endast från de kalla zonerna. Hvad höjden öfver hafvet angår, så finner man dem likaledes intaga gebit, belägna vid eller under världshafvets nivå, likaväl som sådana, hvilka — liksom Tibet och Titicaca — äro belägna på 3—4,000 m. höjd öfver hafsytan. Hvarken den geografiska bredden eller höjden öfver hafvet är således bestämmande, om också ett närmare ingående på förhållandena tydligt visa, att båda dessa faktorer öfva stort inflytande.

Då man betraktar den topografiska byggnaden af flera afloppslösa gebit, finner man, att densamma har en utpräglad bäcken-form, därigenom att betydliga bergskedjor begränsa de ifrågavarande bäckenen och utestänga dem från hafvet. Sådant är fallet med de centralasiatiska bäckenen, af hvilka Tibet ligger mellan Himalaya och Kün-Lün, Tarym-bäckenet mellan Kün-Lün och Thian-Shan o. s. v. Så är äfven fallet

med Utah-bäckenet i Norra Amerika, som är beläget mellan Klippbergen och Sierra Nevada, samt med Titicaca-sjön, belägen mellan Andernas båda hufvudryggar. Man skulle däraf kunna förledas att tro, att det är den geografiska eller kanske riktigare den topografiska byggnaden, som gör dessa bäcken till afloppslösa. Så är likväl ej fallet, ty det är ju tydligt, att om nederbörden inom ett sådant bäckenområde vore tillräckligt stor, så skulle de inom detsamma belägna sjöarna växa till dess att nivån öfverstege den lägsta punkten af bäckenets kant; därigenom skulle ett aflopp till Oceanen inträda, saltsjöarna öfvergå till färskvattenssjöar och alla karakterer hos ett afloppslöst område försvinna. Det är således endast kvantiteten af nederbörd, som är bestämmande, huruvida ett område får aflopp till hafvet eller ej. Om t. ex. regnmängden i det Aralo-Kaspiska området ökades, så att Kaspiska hafvets nivå, hvilken för närvarande ligger 26 m. under världshafvets, började stiga och höjde sig öfver tröskeln i Manytschdalen, så att ett utlopp till Asovska sjön och Svarta hafvet uppstode, så skulle Kaspiska hafvets vatten så småningom blifva allt mindre salt och hela det Aralo-Kaspiska bäckenet förlora karakteren af ett afloppslöst område.

Ännu tydligare blir detta, om vi betrakta ett område sådant som Sahara, hvilket icke har någon bäckenartad form, utan i stort sedt bildar en i midten upphöjd yta med sluttning åt alla sidor. Att ett land med sådan topografisk byggnad är geologiskt odräneradt, att inga floder finnas, som nå hafvet, kan tydligen icke bero på den topografiska konfigurationen, utan endast därpå, att nederbörden är för liten för att alstra betydligare floder. De obetydliga vattendrag, som där förekomma, försvinna i sanden eller afdunsta i de saltträsk och salt-sjöar, som intaga de flacka depressionerna.

Och därmed hafva vi kommit till det väsentliga villkoret för ett områdes afloppslöshet: att afdunstningen skall vara lika stor som nederbörden. All nederbörd, som faller inom området, afdunstar, och intet blir öfver, som kan afrinna till världshafvet. Inom de områden, som hafva aflopp till Oceanen, är däremot afdunstningen mindre än nederbörden, och det är just öfverskottet af nederbörd, hvilket afrinner till hafvet.

Det är således en klimatologisk orsak, som betingar, huruvida ett område har aflopp eller icke, huruvida det blir geologiskt dräneradt eller ej. Det är därför också tydligt, att klimatiska förändringar kunna förvandla ett dräneradt område till ett odräneradt och tvärt om. Jag har redan ofvan gifvit exempel på sådana länder, hvilka antingen först i nyaste tid blifvit afloppslösa, t. ex. Aralo-Kaspiska bäckenet, eller också först i senaste perioden fått aflopp och blifvit dränerade, såsom vissa delar af Kina och Mississippi-dalen. På detta sätt kan studiet af de geologiska bildningarna gifva oss upplysning om de klimatologiska förhållandena under förflutna perioder af vår jords historia.

Redan en flyktig blick på de olika folkstammar, som bobo de afloppslösa länderna, i jämförelse med dem, som äro bosatta i de dränerade, visar af hvilket utomordentligt stort inflytande detta geologiska moment varit på kulturfolkens utveckling. Det är därvid tillräckligt att påpeka, att alla gamla tidens kulturer uppstått i dränerade områden: Kina, Indien, Egypten, södra Europa. De afloppslösa gebitens invånare hafva däremot länge varit dömda till ett nomadlif, och många af dessa folkslag hafva icke ens ännu i dag höjt sig öfver nomadens ståndpunkt. Jag erinrar här endast om Central-Asiens turkmener, usbeker, kalmuker och öfriga mongoliska stammar, Nordafrikas berber, Amerikas indianer o. s. v. I själfva verket är också nomadlifvet det naturliga för alla steppinvånare; omsorgen om hjordarna fordrar ett oupphörligt ombyte af betesmarkerna. Nomaden känner intet hem, därför att han har sitt hem öfverallt.

Men icke blott att de afloppslösa områdena icke erbjudit en lämplig grund för utvecklingen af en högre materiell och andlig kultur, tvärt om hafva förhärjande folkvandringar utgått därifrån, hvilka hotat den kultur, som vuxit upp på de periferiska områdenas dränerade mark: åtminstone tre olika invasioner eller öfversvämningar af nomader hafva utgått från olika delar af Central-Asien. Hunnerna under Attila inträngde till midten af Europa; den andra invasionen under Djengis-Kans söner tog delvis samma väg, och gick delvis söder om Kaspiska hafvet till Syrien; den tredje under Timur-Lenk hade dels samma riktning som den förra,

men vände sig äfven mot Indien. En del af dessa folkskaror togo de dränerade länder, som de öfversvämmat, i besittning och ändrade därmed också sitt lefnadssätt: de öfvergåfvo nomadlifvet och skaffade sig fasta boplatser, tälten utbyttes mot hus, lägerplatserna mot städer och byar; i stället för att drifva kring sina hjordar slogo de sig på att bruka jorden. Och med det bofasta och åkerbrukande lefnadssättet infann sig också snart behofvet och förmågan att tillgodogöra sig en mera framskriden kulturs fördelar.

Från passionsspelen i Oberammergau.

Resebref från **Rust Roest.**

En modern vallfartsort! Genom de härliga dalgångar, som öfver Reutte, längs Plansees trolska stränder, föra från Hohenschwangau uppför Ettalbergets branta sluttning, fara vagn efter vagn, landåer, småstadsaktiga droskor, rymliga »Stellwagen», landtliga kärror, öfverspända med segelduk, vandra skaror af fotgängare, turister, katolska präster, bondfolk från Bäjern och Tyrolen, alla mot samma mål, Oberammergau! Dock är det väl förnämligast de tvenne sistnämnda kategorierna af de vallfärdande, som företrädesvis söka sig dit för att förrätta sin *andakt*. De många utländingar, som hvart tionde år stämma möte i den undangömda byn i det bäjerska höglandet, komma nog mest dit af nyfikenhet; engelsmännen, som här, liksom öfverallt, där man reser, utgöra det öfvervägande flertalet, »do» Oberammergau som de »do the Northcape», och det är väl jämförelsevis en ringa skara, som af rent kulturhistoriska eller konstnärliga intressen uppsöker denna plats, där den sista återstoden af medeltidens mysterier ännu lefver kvar, om ej i samma naiva form som tillförne, så dock med en långvarig pietetfull tradition. Och hvarför har denna tradition bibehållit sig just här? Under hela den katolska medeltiden fanns i Europa näppeligen en kyrka eller kyrkogård, där ej passionshistorien eller andra religiösa ämnen dramatiskt framställdes, och det finns icke en plats, där de kvarlefva, undantagandes i denna anspråkslösa by, långt från allfarväg, bland dessa skickliga träsnidare, dessa enkla, trohjärtade människor. Ja, detta sista ord utgör lösningen på gåtan. Det är ett trohjärtadt folk, som, när det uppför Kristi lidandes historia, infriar ett heligt löfte, gifvet sekler

tillbaka. I deras eget konstlösa språk lyder berättelsen om uppkomsten af de världsbekanta Ammergauerspelen sålunda:

År 1631 rasade så väl i Schwaben som Bäjern smittosamma sjukdomar, hvilka uppträdde allt häftigare de följande åren. 1633 rasade pesten fruktansvärdt i den omkringliggande bygden. Ammergau skonades längre än de andra byarna, men slutligen smög sig den härjande sjukdomen äfven dit och bortryckte på kort tid öfver 80 personer.

Under det den förödande sjukdomen som värst härjade, sammanträdde församlingens föreståndare och afgåfvo ett löfte *att så vida pesten upphörde, för all framtid, hvart tionde år spela passionstragedien.* Från och med detta ögonblick dog ingen, oaktadt flera personer redan hade pesttecknet.

Ostörda fingo emellertid de goda ammergauerna ej infria sina fäders löfte. Passionsspelen förbjödos under olika tider af både andliga och världsliga maktägande. Men med seg energi visste bergsborna att besegra alla svårigheter. Tiden, då enligt löftet passionsspelen skulle uppföras, sammanföll med krigs- och andra tunga år, man spelade det oaktadt, till och med när byn under detta århundrades början ockuperades af franska trupper. 1815 omarbetades så väl text som musik, 1820 spelades för sista gången på kyrkogården, en ny skådebana inrättades, och efter 1850, då den berömde skådespelaren Edvard Devrient bevistade föreställningen, fästes den bildade allmänhetens uppmärksamhet alltmer på betydelsen af dessa passionsspel. Devrient afgaf nämligen i en 1851 offentliggjord broschyr det mest fördelaktiga omdöme öfver passionsspelen, ett omdöme så mycket värde- och betydelsefullare som den store skådespelaren var protestant och som berömd fackman dessutom en kritiker, på hvilken man kunde lita. Att detta omdöme ej skulle blifva utan sin stora betydelse var att förutse. Tillströmningenaf främlingar ökades med hvarje decennium, tills den nått en i sanning förvånande höjd. Från pingst till september månads utgång spelas hvarje sön- och festdag, teatern rymmer cirka fem tusen åskådare, och mängden af de personer, som förgäfves söka erhålla biljetter, är ofta så stor, att föreställningen måste upprepas påföljande dag, ja det har händt att man spelat trenne dagar efter hvarandra, exempelvis den 15, 16,

17 juni detta år. Vare detta nog sagdt! Oberammergau var upptäckt!

— — — — — — — — — — — — — —

Det är dagen före en dylik föreställning. I byn med sina oregelbundna gator och låga envåningshus, de flesta prydda med naiva freskomålningar ur den heliga skrift, råder ett oerhördt lif. Den ena vagnen efter den andra kör rasslande fram på den knaggliga stenläggningen, den ena flocken bondfolk efter den andra strömmar in. Det är folk af alla klasser och stånd, som här trängas om hvarandra, förnämligast i »rådhusets» branta trappor för att skaffa eller hämta biljetter till föreställningen och erhålla anvisning på logis. Man har nämligen i de allra flesta fall vändt sig till borgmästare Lang, morgondagens Kaifas, och han har sin mottagning, sin byrå i »das Rathhaus». Men han är ej där just nu, kanske hemma och spisar middag, där är hans bostad, det vackra tvåvåningshuset med sina freskomålningar på frontespisen. Inte hemma heller, hvar då? Det vet ingen! Det är bäst att vända tillbaka till rådhuset och tala med hans dotter, hon vet kanske besked. Åter armbågar man sig fram mellan sina olyckskamrater i de branta trätrapporna och träder in i en sal, som närmast liknar ett polisvaktkontor. Där vid ett bord sysslar en ung kvinna och några män med långt lockigt hår, benadt öfver hjässan; man ser genast, att det är apostlar. De öfverhopas med frågor och klagomål; att döma af deras ansträngande arbete och bekymrade utseende tyckas de ha börjat sitt passionsspel redan i dag. Man framvisar sitt betydelsefulla svarstelegram, »rum och platser bekommas, borgmästaren». De manliga kommittéledamöterna se bekymrade ut och vända sig till den unga kvinnan, som står nedlutad öfver en stor bok. Hon ser upp. Heliga madonna! Det är ju ett bekant ansikte, dessa rena, fina drag, dessa milda, mörka, sorgsna ögon. Hvar kan man ha sett denna borgmästardotter förut, ofta, helt nyligen? Hvar, hvar? Åh, nu vet man det, man har sett detta ansikte afbildadt i alla boklådsfönster i Würzburg, i München, i Nürnberg, i Regensburg, ja till och med i det lilla undangömda, medeltidsaktiga Rothenburg. Det är passionsspelets jungfru Maria. Man nästan skäms öfver att låta denna poetiska

uppenbarelse syssla med något så prosaiskt som att skaffa »rum för resande». Men nöden har ingen lag, man är nästan färdig att utropa »heliga madonna, bed för oss», då man hotas att stå utan tak öfver hufvudet, och snart ser man de hvita, smala fingrarna följa den långa namnförteckningen nedför beställningsbokens sidor och slutligen stanna. Ja, här äro biljetterna, men logis? Och så föres man, ledsagad af en ung oberammergauer i höglandsdräkt, åtsittande väst, mjuk filthatt med tuppfjäder, hvita damasker, som lämna knäskålar och smalben obetäckta, genom byns gator, in i de små husen, upp för omöjliga trappor, som genom en lucka i taket leda till gästrummen, och får beskedet: »Alles besetzt.» Så tillbaka till rådhuset, klagande sin nöd för Maria. Så åter ut på vandring, och ändtligen efter ett par timmars oroligt sökande hamnar man hos någon hygglig holzschnitzer i ett par enkla men snygga rum med ej alltför omöjlig trappa. Man sätter sig uttröttad för att hvila ett ögonblick och med stilla vemod tänka på, hur många gånger man under de förflutna veckorna svarat tillfälliga reskamrater och table d'hôte-grannar med en sorts öfvermodig säkerhet: ja, *naturligtvis* ha vi bostad och biljetter i Oberammergau, vi ha beställt för tre veckor sedan af borgmästaren. Men *nu* har man det verkligen och kan vara lugn och slå sig ned på den öppna platsen vid Wittelsbacher Hof och betrakta folkvimlet och göra sina iakttagelser. Tänk att den holländska familjen, vi råkade i Hohenschwangau och som beställt rum af Kristus Mayr (det är verkligen så byfolket självt betecknar Josef Mayr, som i år för tredje gången framställer Kristus), fingo sitt logis utan det minsta bråk och redan hunnit göra spatserturer i omgifningarna, besett kyrkan i Ettal med sin vackra orgel, beskådat teatern utvändigt o. s. v. Men den långe engelsmannen från grottan i Linderhof — ja, det var inte hans hemort, men det var i detta den olycklige kung Ludvigs fantastiska Venusberg vi råkade honom — är »shocked» öfver att ej ha blifvit bättre »cared for», och med honom irra hundratals andra omkring, sökande, trötta och förargade.

Vid sextiden ljuda kanonskott, ett, två, flera. De upprepas af de omkringliggande bergens eko. Det var början, man

skjuter in festen. Och strax därpå tågar musiken genom gatorna, musiken och brandkåren, en helt liten trupp och en helt liten musikkår, som blåser en ganska profan marsch. Man ser förvånad på hvarandra. Detta gaf ingen stämning, men så kommer man under fund med, att också detta hör till, det är enkelt och naivt som folket självt.

— — — — — — — — — — — — — —

Klockan är ungefär fyra på söndagsmorgonen, man har väckts af kanonskott och ser folket strömma till kyrkan, där mässan vid olika altaren läses ända till föreställningens början, klockan 8. Det är öfverfullt i kyrkan, många måste vända om. Flera af de uppträdande begå nattvarden för att, som orden föllo, »kunna spela heligare och bättre». Vid half 8-tiden böljar människomassan fram mot teatern, som ligger på en öppen plats utanför byn. Men är detta en teater, denna fyrkantiga kolossala träbyggnad, till sitt yttre närmast liknande en provisorisk cirkus med sina trätrappor, som leda upp till salen, en oerhördt stor, odekorerad sal med sina fyra tusen sittplatser, hvilka alla äro numrerade? Den största delen, de närmast scenen liggande, billigare platserna äro obetäckta, fullkomligt utsatta för solsken, regn, storm och köld. De dyrare platserna, för respektive tio, åtta och sex mark, äro öfvertäckta och stängda på tre sidor, men den fjärde, den åt scenen vettande, är fullkomligt öppen, och råkar man ut för en regnig och stormig dag, då är kölden bitande, och man är ingalunda skyddad, om man ej försett sig med varma och många ytterplagg och tjocka pläder, ja ej ens då, det kan eder brefskrifvare af egen sorglig erfarenhet intyga.

Det är ett oerhördt stim och larm i den stora amfiteatraliskt byggda salen, man söker sina platser, man blir visad till dem af de ammergauer, som fungera som marskalkar. (I parentes sagdt deltager hela byns befolkning, män, kvinnor och barn, antingen aktivt eller passivt i spelet, hvilket inklusive orkester och sångare räknar ett deltagarantal af omkring 700 personer, af hvilka största delen naturligtvis utgöras af statister — dock ha öfver 150 personer större eller mindre talroller — eller fungera som biljettmottagare, maskinister, vägvisare, dekorationsmålare, kostymsömmerskor o. s. v.) Man

sätter sig på en ej alltför rikligt tilltagen plats och vänder naturligtvis sina blickar mot scenen. En liknande har man aldrig förr sett i verkligheten, om icke möjligen afbildad som frontespis på någon antik tragedi. Det är också en scenanordning, som närmast påminner om de gamlas fria skådebana. Den består af en midtelbyggnad i form af ett korintiskt tempel, hvilket under föreställningen alltid begagnas vid framställningen af de lefvande bilderna ur gamla testamentet men som äfven användes för själfva handlingen, såsom exempelvis för scenerna i templet, höga rådet, intåget, korsfästelsen o. s. v. På ömse sidor om denna midtelbyggnad, som är stängd genom ett förhänge, befinner sig en stadsport eller ett hvalf i romersk stil, genom hvilka man får en inblick i två af Jerusalems gator. Bredvid vänstra porthvalfvet är Pilatus' palats, vid det högra öfversteprästen Hannas. Till dessa byggnader sluta sig rikt målade kolonnader, från hvilka kören (die Schutzgeister) framträder på proscenium, som intager hela scenen framför midtelbyggnaden och de andra byggnaderna. Här rör sig folkmassan under förhören och de stora folkscenerna, men framför allt är det körens ständiga plats. Detta proscenium, liksom öfver hufvud taget hela scenen, undantagandes själfva midtelbyggnaden och balkongerna utanför palatsen, är ej öfvertäckt utan ligger under bar himmel; bakgrunden bildas af Ammergaus bergskedja, den mest ståtliga fonddekoration man kan tänka sig. Denna egendomliga scen, så främmande den i början verkar, har dock sina stora fördelar. Bland annat har man, utom proscenium, fem olika skådeplatser att förfoga öfver, de två gatorna, de öppna balkongerna och midtelbyggnaden, af hvilka naturligtvis de förstnämnda utgöra stående dekorationer; det är endast *inuti* midtelbyggnaden som fond och kulisser växla. Ridån på midtelbyggnaden, som föreställer i målning imiterade statyer af Moses, Jeremias och Esaias, går upp och lämnar plats åt ett förhänge i byzantisk stil. Två kanonskott ljuda, musiken börjar. Men larmet är ännu för starkt, musiken för svag, man hör ingenting, man hyssjar, ser sig förebrående om. Blir det då aldrig tyst? Jo, nu ändtligen. Högtidligt framskrider ur de båda pelargångarna en egendomlig skara, kören, i antika dräkter,

hvita guldbårdade klädnader med olikfärgade mantlar och guldband inflätade i håret. De längsta gestalterna gå först, i midten en man i purpurfärgad mantel, koranföraren, som på ett verkligen utmärkt sätt sköter sitt ansträngande och maktpåliggande värf. Man räknar inalles 22 personer, 8 män i midten, 7 kvinnor på hvardera sidan, alla som sagdt i lika dräkter, den samma för män och kvinnor, men med olikfärgade mantlar, ljusblå, bruna, violetta, gula — en vacker och harmonisk sammansättning.

Tåget skrider högtidligt fram och uppställer sig på proscenium. Med långsamma, afmätta rörelser beledsagar kören sången, som än är reciterande, än utgöres af soli, duetter, körer, flerstämmiga, unisona, fugerade. En stilla, stämningsfull musik från den osynliga orkestern preludierar, och koranföraren börjar:

Wirf zum heiligen Staunen dich nieder,
von Gottes Fluch gebeugtes Geschlecht!
Friede dir! aus Sion Gnade wieder ....

Vid orden:

Die Menschheit ist verbannt aus Edens Auen,
von Sünd' umnachtet und von Todes Grauen

delar sig förhänget. Kören drager sig långsamt tillbaka åt hvardera sidan, och på midtelscenen framställes i lefvande bilder: *Adam och Eva drifna ur paradiset af ängeln med det flammande svärdet.* Kring kunskapens träd, som utbreder sig öfver hela scenen, slingrar sig ormen. Det första människoparet framställes, höljdt i lammskinn, Adam sträcker bönfallande och afvärjande armen ut mot ängeln, Eva smyger sig tätt intill sin make, sökande skydd hos honom. Bilden liksom flertalet af de öfriga är af stor verkan, och det är underbart, att man vid fullt dagsljus, utan någon som helst artificiell belysning, kan ernå så förvånansvärdt lyckliga resultat. Förhänget sluter sig åter, men endast några få minuter, ty vid körens ord:

Doch von ferne von Kalvarias Höhen
leuchtet durch die Nacht ein Morgenglüh'n.
Aus des Kreuzesbaumes Zweigen wehen
Friedenslüfte durch die Welten hin

höjer det sig åter. I bakgrunden till höger syns ett högt kors, framför hvilket bedjande, hvitklädda barngestalter knäböja. Kring det tomma korset har en änglagestalt lindat sin arm, en annan visar en liten förtjusande tvåårig ljusalf detsamma. Det hela är af gripande effekt. Kören sjunger:

Ew'ger! Höre Deiner Kinder Stammeln,
weil ein Kind doch nichts als stammeln kann!

Den sista strofen af körens prolog:

Folget dem Versöhner nun zur Seite
bis er seinen rauhen Dornenpfad
durchgelaufen, und in heissen Streite
blutend für uns ausgekämpfet hat

har knappt förklingat och kören aflägsnat sig genom de korintiska pelargångarna, förr än hosiannaropen genljuda. »Hell Davids son, hosianna!» Förhänget drages åter åt sidan, berglandskapet bildar bakgrunden. En mängd barn, svängande palmblad, komma jublande in, följda af män och kvinnor, som alla vinka tillbaka med sina palmblad och sjunga sitt hosianna. Människomassan blir allt större och mäktigare, flera hundra personer, den vältrar fram i sina färgrika dräkter och bildar den vackraste tafla, som fyller hela den täckta scenen. Ändtligen synes Kristus omgifven af apostlar. Han rider på en liten grå åsna, sittande på fruntimmersvis på ena sidan. Dräkten utgöres af en grågredelin klädnad med mörkröd mantel. Möjligen är den känsla man erfar vid detta första framträdande en känsla af sviken väntan. De väldiga jubelropen, de tillbakaskådande, hälsande gestalterna, hela den storartade iscensättningen, allt hvad man läst och hört, ha spänt förväntningarna högt. Hur taktfullt och fint Kristi intåg än göres, så äro åsnans stötande rörelser och nyckfulla beteende ej ägnade att låta Kristusframställaren visa sig till sin fördel, men man får icke desto mindre intrycket af att det är en sympatisk och ädel gestalt, man har framför sig. Tåget försvinner i kulisserna och synes åter i en af sidogatorna, samt skrider genom porthvalfvet tvärs öfver den främre skådeplatsen; man ser det sålunda samtidigt på olika ställen, det fyller hela proscenium. Kristus stiger långsamt af åsnan, som ledes bort. Förhänget delar sig,

man ser hur i templets förgård köpare köpslå och sälja, utbjuda dufvor och lamm. Kristus träder fram och förehåller dem, att de gjort templet, som skulle vara ett bönehus, till en röfvarkula. Man kan något så när höra hans ord, tydligare än man hör de andra, hvilkas röster i det oerhördt stora, obetäckta åskådarrummet naturligtvis ha svårt att nå fram, men man har sin textbok och kan fullkomligt följa med. Slutligen störtar Kristus kull borden med guldmynten, släpper lös lammen, befriar dufvorna. De skriftlärda, krämarne och växelerarne förebrå honom med häftiga ord och åthäfvor, folket tar hans parti, det är en upprörd, brokig, passionerad scen. Plötsligen griper Kristus ett af tågen, med hvilka lammen varit bundna, snor detsamma till ett gissel och drifver ut krämarne. Den stora folkscenen är sällsynt väl arrangerad, i synnerhet hvad rörelser, åthäfvor och gruppering angår. Talet kom däremot ej så till sin rätt; det framstöttes liksom i takt med vissa bestämda mellanrum och gaf ej intryck af folksorl; nåja, det är ju något man har att anmärka mot de flesta sceniska framställningar af folkmassor, Meiningarnes möjligen undantagna. De ursinniga krämarne svära att hämnas och stämma möte för att anklaga Kristus inför höga rådet och öfversteprästen.

Så träder kören åter upp. Det är ej meningen och skulle bli allt för vidlyftigt att steg för steg följa passionsspelets gång, hvilket sluter sig nära till evangelisternas berättelser. Endast så mycket torde omnämnas, att för hvarje föreställning, inalles ungefär tjugusex, fördelade på två afdelningar, förevisas en s. k. förebild eller, rättare sagdt, ett »parallellställe», ibland väl långsökt, ibland väl funnet, ur gamla testamentet. De förberedas bakom förhänget under det kören sjunger eller reciterar, berättande hvad som kommer att ske och förklarande den därpå hänsyftande förebilden. Tablåerna arrangeras märkvärdigt snabbt, somliga följa nästan omedelbart efter hvarandra och förevisas länge, flera minuter. Dock kan det ej nekas, att de ibland, när likheterna äro väl hårdragna och framför allt då passionshistorien nalkas sin fullbordan, verka tröttande, liksom ock körens något monotona uppträdande. De mest verkningsfulla momenten i första afdelningen äro följande: *Absalons anhängare*

sammansvärja sig mot David, som utgör en af tablåerna. Handlingen försätter oss i Synedrium. Öfversteprästerna och deskriftlärda rådslå, hur de skola få Kristus i sitt våld. Det är en praktfull bild, som möter vårt öga, när täckelset delar sig. Längs kulisserna sitta prästerna på låga stolar, på högre säten öfversteprästerna Kaifas och Hannas. Den förre med sitt hvita skägg och sitt ståtliga utseende ser mycket ärevördig ut och för sig väl, — man ser, att han är van att presidera och att vara ordförande i denna församling. Det är i år fjärde gången, som Kaifas' roll spelas af Ammergaus borgmästare, Lang, och man tycker sig märka, att han känner sig riktigt »zu Hause» både i Jerusalem och bland sitt byfolk. Dräkterna äro i denna scen liksom i alla, där öfverheten uppträder, mycket rika och dyrbara, samtliga efter medeltida taflor, med präktig färggruppering. Öfversteprästerna bära en sorts egendomlig tvåhornad mitra på hufvudet.

Vidare: *Afskedet i Betanien* med sin förebild: *Den unge Tobias tager afsked af sina föräldrar.* Kören sjunger:

Ach, sie kömmt die Scheidestunde
und sie schlägt die tiefste Wunde,
o Maria! in dein Herz.
Ach! dein Sohn muss dich verlassen
um am Kreuze zu erblassen.
Wer ermisst den Mutterschmerz?

En vacker tafla och en stämningsfull musik. Så följer »handlingen». Kristus och de tolf apostlarne uppträda. Petrus med sitt långa skägg och sin himmelsblå mantel är förträfflig. Alla apostlarne hade karakteristiska utseenden, äfven Johannes, som spelades af en ung gosse. Jag hade ej svårt att känna igen honom sedan föregående dags biljettkrångel. En naturlig följd af det religiösa ämnet och den helgd, i hvilket det hålles, är att inga vanliga sceniska förställningsmedel, såsom peruk, löshår, smink m. m., vid passionsspelen i Oberammergau användas. Åratal innan man skall uppträda, söker man sålunda dana sitt utseende till likhet med den person, man skall framställa, och det är egendomligt att se dessa apostlagestalter i deras hvardagskläder förrätta sina vanliga sysslor. Det är som om de icke *inlärde* utan inlefde sin roll, de ha ju deltagit i

passionsspelen som helt små barn, de växa upp och få under på hvarandra följande decennier öfvertaga den ena rollen efter den andra; stundom gå samma roller liksom i arf i samma familjer, naturligtvis om nödiga förutsättningar finnas. Att spela Kristus eller Jungfru Maria utgör målet för Ammergauynglingens och ungmöns äregirigaste drömmar. I ifrågavarande scen uppträder jungfru Maria för första gången, likaså Magdalena. Denna senare smörjer Kristus med den dyrbara salfvan, Judas knotar och anser, att den summa, den kostat, kunnat bättre användas till de fattigas gagn. Hvarken Magdalena eller Judas motsvara den traditionella uppfattningen af deras yttre, den förra är ej blond, den senare ej rödhårig men har däremot ett uttrycksfullt, präktigt ansikte. Magdalenas organ var ej särdeles behaglig, hon var i intet afseende någon tjusande uppenbarelse. Afskedsscenen mellan Jesus och hans moder var vacker och rörande. Rosa Lang såg ut som vore hon direkt nedstigen från en af Rafaels taflor, möjligen något för ung; om tio år blir hon en ännu lämpligare Mater Dolorosa. Den femte föreställningen, nattvarden, föregås af två mycket verkningsfulla tablåer, brödet och vinet. I synnerhet den första, där *Herren låter regna manna öfver Israels folk*, var ypperlig: en mängd människor, vackert grupperade med uppsträckta händer för att emottaga det himmelska brödet, hundratals personer, män, kvinnor och barn, med Moses högt öfver dem alla. Från himmelen faller mannan. Äfven vinet, »*spejarne*» med sina oerhörda drufklasar, burna på långa stänger, var mycket folkrik. Följde så nattvardsscenen, vackert och värdigt framställd, gruppering vid bordet efter Leonardo da Vincis berömda nattvardstafla. Här märker man rätt, hvilken innerlig tro den enkle bildsnidaren måtte ha för att på ett sådant sätt framställa sin religions stiftare. Den fina takt, med hvilken den ytterst vanskliga fottvagningen äger rum, denna scen med sin blandning af ytterlig realism och hög idealism, det ädla behag, den sanna värdighet, hvarmed Kristus lägger brödet på lärjungarnes läppar och räcker dem kalken en efter annan, under ljudlös tystnad, i sanning, det var beundransvärdt. Att förrätta dylika handlingar vackert och uttrycksfullt en gång kan möjligen ej vara så svårt — men

tre gånger tolf! Icke en stötande, icke en oskön rörelse. Sättet på hvilket Kristusframställaren för hvarje gång lade handen på brödet, liksom för att helga det, var uttrycksfullt och vackert. Och instiftelsescenen! Jag hade känslan af att Josef Mayr verkligen denna morgon tagit nattvarden i Ammergaus kyrka för att spela »heligare och bättre». En vanlig, nej jag menar en ovanlig skådespelare skulle här kommit till korta inför denna rättroende och ännu mer inför denna strängt anglikanska och protestantiska publik. Det var intressant att observera de omkringsittandes ansiktsuttryck. Öfverallt såg man rörda och andäktiga blickar.

Sedan Kristus utpekat den, som skall förråda honom, aflägsnar sig Judas. Kristus träder fram och läser aftonbönen, som unisont upprepas af lärjungarne. Så afskeds- och trösteorden, som dock ej blefvo tillräckligt kraftfullt framförda. Följer så en mindre intressant handling med sin förebild: *Jakobs söner sälja sin broder Josef* — *Judas säljer sin mästare i Synedrium.*

Den följande bilden är en af de allra vackraste: *Adam, som i sitt anletes svett måste äta sitt bröd.* Adam och Eva liksom de förtjusande många barnen äro klädda i hvita lammskinn. Eva har de minsta i knäet, Adam arbetar med de äldre, två syssla med ett litet lamm. Verkligen en liten pärla bland tableaux vivants! Denna bild skall utgöra parallellställe till Jesu bön på Oljoberget, där efter Lukas' ord »hans svett blef till blodsdroppar» — som man ser en tämligen långsökt förebild. Enligt min uppfattning stod Kristusframställaren här ej på samma höjd som i nattvardsscenen. Den kämpande Kristus kom ej tillräckligt fram, det är som den lidande Kristus Josef Mayr har sin styrka. Man saknade den uttrycksfulla blicken, minspelet; möjligen berodde detta på att alla detaljuttryck måste gå förlorade på detta stora afstånd. Den nedsväfvande ängeln, som uttalar uppmaningsorden, kunde också saklöst ha varit borta och borde endast ha uppträdt som röst; nu förekom han skäligen platt och naiv, där han »sväfvade» på mycket synliga trådar. Följde så Judaskyssen och Kristi fängslande samt misshandel af knektarne.

— — — — — — — — — — — — — —

Härmed slutar första afdelningen. Klockan är half tolf; middagstimmen, som räcker till klockan 1, har inträdt. Människoskaran strömmar ut ur teatern och skingar sig åt olika håll för att på hotell, i bierhäuser, i privatlogis, under bar himmel intaga sin middagsmåltid. Öfverallt föres lifligt samtal på olika tungomål, man jämför de intryck, man erfarit, och öfverallt kunna de öfversättas med ordet »stämning». Vid table d'hôte-borden i Wittelsbacher Hof tala bekanta och obekanta med hvarandra. Våra reskamrater, spaniorerna, uttala sin stora beundran öfver den värdiga framställningen, »ty om det», som orden föllo, »från det sublima till det löjliga i vanliga fall är *ett* steg, så är det i detta endast ett kvarts». De voro ingalunda klerikala, tvärt om, och hade dagarna förut varit mycket kritiska i sina omdömen; i dag hade de intet att anmärka, möjligen att några scener kunnat uteslutas och att det var horribelt kallt på teatern, något som man hvarken behöfde vara sydländing eller kritisk för att upptäcka. Vi hade nämligen den stora oturen att öfvervara en föreställning, som hela tiden förföljdes af de mest ogynnsamma väderleksförhållanden, ett isande, ihållande regn, af hvilket i synnerhet den arma kören, som hela tiden vistades under bar himmel, och en stor del af publiken, som hade obetäckta platser, måtte ha lidit förfärligt. Midt emot mig vid table d'hôten satt en engelsk präst, och jag var mycket nyfiken att höra hans åsikt om det vi sett. »Gripande — och intet, som på något sätt kan såra ens religiösa känslor!» Det var mycket sagdt från ett dylikt håll.

Uppbrottstimmen var snart inne. Åter ljödo signalskotten. Man skyndade till teatern, till sin förra plats.

Det är åttonde föreställningen som börjar med *Kristus inför Hannas*. Största delen af de följande scenerna spelas på proscenium och på trappan framför Hannas' hus och framför Pilatus' palats. Kristus föres in mellan knektarne, händerna äro bundna, ett par af vaktarne hålla i tågen. Så *förhöret inför Kaifas*. Den ena förebilden visar, huru *Nabot genom falskt vittnesbörd* dömes till döden och stenas och var mycket väl arrangerad; kvinnan i bakgrunden, drottning Jesabel, om jag minns rätt, tog sig ståtlig ut. Den andra taflan var

mindre verkningsfull, *Jobs hustru och vänner håna honom*, liknelsepunkten var ju också mera sökt än funnen.

Kaifas dömer Kristus till döden. Petrus förnekar sin mästare, knektarne håna och misshandla honom, stöta honom till sist från stolen. Anmärkningsvärd var den värdighet, hvarmed detta realistiska drag utfördes; det kunde lätt, framställdt på ett annat sätt, ha verkat komiskt.

En ny tafla visar *Kains förtviflan öfver brodermordet* och var väl tänkt. Den store vilde mannen med sin höjda klubba flyr undan sitt offer, en späd yngling, som ligger slagen på marken, höljd i sin hvita dräkt. Handlingen, som försiggår i Synedrium, där Judas rasar af förtviflan och fasa öfver hvad han gjort och slutligen kastar blodspenningarna åt det församlade höga rådet, spelades alldeles icke illa. Åter införes Kristus, och man beslutar, att Pilatus skall stadfästa domen.

Så Judas' själfmord efter en längre monolog, som spelades lite för mycket à la traditionell ångrande syndare. I samma ögonblick som Judas slungar sin gördel om trädet för att hänga sig, faller förhänget. I mera naiva tider lär hängningsscenen fullständigt ha utförts, med alla tillbehör af dödsryckningar, uthängande tunga etc. Välbetänkt var, att nu ej så skedde, ty landtbefolkningen, som synbarligen behöfde någon »lustig person», tog i brist på annat Judas för en sådan och hälsade hvarje hans entré och sorti med ett lifvadt fnitter, äfven vid scenen i Synedrium, som alldeles ej tedde sig komisk.

Den lefvande taflan: *Daniel inför konung Darius* förbereder scenen *Kristus inför Pilatus*. Pilatus var en riktigt god skådespelare, om ock ibland, bakom den romerska senatorsvärdighetens mantel, den hygglige ammergauerns gemytlighet skymtade fram. Den rättrådighet, som hindrar Pilatus att utan skäl döma Kristus till döden, den romerska stränga laglydnad, som ytterligare förbjuder det, voro väl betonade, så väl i texten som i framställningen. Och de ord, hvarmed Pilatus öfverlämnar Kristus till prästerna:

> Hier habt ihr den Gefang'nen wieder. Er
> ist ohne Schuld,

föllo värdigt. Ursäkten, att om Kristus verkligen vore en galilé, hörde han under konung Herodes' domvärjo och måste fällas af denne, kom också till sin rätt.

Den fångne *Simson, som tjänar filistéerna till förlustelse*, är beteckningen på den följande tablån. Någon synnerlig »förlustelse» för filistéerna kunde jag ej finna däri, ty tablån föreställde i själfva verket, hur den bundne Simson omstörtar pelaren i festsalen. Den var effektfull nog. Men förlustelse-teorien passade väl bättre till parallellställe åt *Kristus inför Herodes.* Denne i yppig skrud, omgifven af ett glänsande hof i ett orientaliskt utstyrdt gemak, anser synbarligen Kristi uppträdande som en välkommen diversion i det enformiga hoflifvet och ber den fångne göra några konststycken, vill att han skall tyda en dröm som Josef eller göra plötsligt natt i salen som Moses. Kristi värdiga och undergifna tystnad var vältalig. Herodes ledsnar slutligen på det hela och säger, att Pilatus må göra hvad honom lyster.

Gisslingen och törnekröningen voro mycket gripande moment. Man hör gisselslagen och knektarnes råa rop, innan förhänget drages åt sidan och man ser Kristus naken (trikå), endast omgördlad af den traditionella höftduken, bunden vid pålen, mottagande de sista slagen. Törnekronan tryckes ned på hans panna, och nu liknar han de vackraste af de många taflor man sett föreställande den törnekrönte Kristus, kanske mest Van Dycks Ecce Homo. Och plötsligen går det upp för oss, hvad som förnämligast bidragit till det sympatiska intryck, man förut fått af Kristusframställaren. Detta har ögonskenligen ej legat i föredraget, ej i blicken, ej en gång i ansiktsuttrycket. Det är *gestalten*, den ädla, symmetriska, smärta gestalten, som af Josef Mayr gör en sådan idealisk Kristustyp. Förebilderna till gisslingen: *Josefs blodiga rock förevisas hans fader* och *det till offer bestämda lammet som fastnat i törnebusken*, gå tämligen spårlöst förbi. Från och med detta ögonblick verka kören och de lefvande bilderna störande, man följer med det mest lefvande intresse passionshistorien och endast den.

Åter står Kristus inför Pilatus. Denne senare hotas af folket och måste slutligen ge vika för dess »korsfäst»-rop. Pilatus spelade här mycket förtjänstfullt. Scenen då Kristus och Barrabas jämföras med hvarandra, gjorde dock, till följd af den senares något försummade entré, ett komiskt intryck. Pilatus, som hört talas om Kristi högtidliga intåg i Jerusalem, beslutar att

vädja i sista instans till folket, som han fullt och fast tror skall fria. Så oberäknelig är folkgunsten, att den fäller med orden:

Zum Tode mit dem Nazarener!

Dödsdomen läses upp af skrifvaren. Kristi ädla gestalt ter sig ännu ädlare mellan de båda röfvarnes osköna kroppar. Pilatus »tvår sina händer» i ett gyllene tvättfat. Ändtligen säger han:

Nun nehmt ihn hin ....

Han dröjer ett ögonblick, liksom blefve orden honom för öfvermäktiga, bryter så den gyllne stafven i tu och utbrister motvilligt

und kreuzigt ihn.

Till Golgata! ropar folket och omringar Kristus, som föres ut mellan knektarne.

Isak, belastad med offerveden, stigande upp på Moria berg och *Moses uppresande kopparormen på korset för att göra de sjuka helbrägda* äro de bilder, som närmast föregå *Kristus bärande korset,* dignande under dess tyngd, stapplande och utmattad. Folket tvingar Simon att bära det, denne igenkänner »den helige mannen från Nasaret» och tager villigt korset på sina axlar. Mötet med jungfru Maria var vackert, dock ej så gripande som afskedet i Betanien. Scenen med Veronikas svettduk framställdes äfven.

Kören uppträder nu i svarta mantlar, hvilket gör ett högtidligt och dystert intryck. Och så har man hunnit till passionsspelens stora och obeskrifliga triumf: *korsfästelsen och nedtagningen från korset.* Innan ännu förhänget dragits åt sidan, följa på koranförarens ord:

Ich hör' schon seine Glieder krachen,
die man aus den Gelenken zerrt

några dofva hammarslag. En rysning går genom åskådareskaran, som sitter där väntande och bidande, man vet hvad man kommer att få se, när täckelset öppnas — men hur....

Därinne på scenen är mycket folk, men man lägger ej märke till något annat än de tvenne korsen, som stå uppresta och på hvilka röfvarnes mörka kroppar redan hänga med armarna tillbakaböjda öfver tvärslåarna. Det tredje, det stora korset, ligger ännu på marken, vid detta är Kristus

fästad, det höjes långsamt, reser sig högt öfver de andra, man följer det med ögonen — ser upp .... Det är ett oförgätligt ögonblick, när det lyftes med den bleka gestalten fastspikad, med blödande händer och fötter. Man vet, hur det är gjordt, man har läst därom, hört talas därom, men det hjälper icke, intrycket är det oaktadt skakande. Öfverallt i salen höras snyftningar, där sitter en ung katolsk andlig, han har gömt ansiktet i sina händer, en gammal man bredvid torkar sina glasögon, damerna gråta oförställdt. Vid korsets fot kasta de romerska soldaterna lott om Kristi kläder, däruppifrån ljuda de sju orden, hufvudet, som förut är vändt mot sidan och nu lyftes sakta för att se på kvinnorna vid korsets fot, sjunker ned mot bröstet — ett sorl går genom salen dämpadt, liknande en ångestfull suck. Öfver våra hufvuden i bjälkresningen är ett svalbo, från och till hvilket hanen hela dagen flugit. Han kommer just nu flaxande förbi med ett litet gällt pip — detta fågelskri är det enda, som bryter tystnaden. Bödelsknektarne gå upp på stegarna och krossa de båda röfvarnes lemmar. På Marias och Magdalenas ångestskri om förskoning för Kristus, lämna de honom orörd, »han är ju redan död», men för att vara fullkomligt säker genomborras den vänstra sidan med lansen, blodet rinner ....

Ändtligen aflägsnar sig folket och bödlarne, sedan dessa först på ett rätt sätt nedtagit och bortburit de båda röfvarnes kroppar. Endast de trogna vännerna äro kvar, den kända gruppen kring korset. Kristusframställaren har i fulla tjugutre minuter hängt på korset, och man drager en lättnadens suck, då ändtligen anstalter göras till nedtagningen. Det sker fullkomligt med Rubens' berömda Antwerpentafla till förebild. Ett ljudlöst, gripande moment, en tystnad som ej brytes på en lång, lång stund. En af männen klättrar på stegen upp till korsets framsida, en annan står också på en stege, på andra sidan. Långsamt, mycket långsamt lossas kroppen. Man vet, att den varit fästad med en järnkorsett, som höftbindeln dolt, att det är köttfärgade band och naturligtvis ej handen, som varit genomborrad af spikarna, hvilka på ett konstfullt sätt äro böjda för att bibringa illusion, men det är så skickligt gjordt, så väl uttänkt, att man väl *vet*, men

knappt *tror* det. När spikarna tagas ur och med ett gnisslande ljud skrufvas från trädet, erfar man en känsla omöjlig att beskrifva. Ett långt linnekläde införes under den korsfästes armar, och långsamt, försiktigt, firas kroppen ned och bäres på Josefs skuldror utför stegen och lägges med den varsammaste ömhet i Marias sköte. Det är otroligt, att framställaren efter den ansträngande korsfästelsescenen förmår så väl härma dödsstelheten, som redan gripit lemmarna. Det är som sagdt en märkvärdig blandning af idealistisk och realistisk framställnings*konst*, hela denna korsfästelse- och nedtagningsscen, som jag vågar påstå inga yrkesskådespelare skulle kunnat så utföra, åtminstone ej hvad hufvudrollen beträffar.

Gruppen nedanför korset, som man så ofta sett framställd i bild, är utan tvifvel den vackraste och finast tänkta i hela framställningen; efter den ser och hör man nästan intet mer. Uppståndelsen, himmelsfärden, körens fugerade halleluja, har man väl öfvervarit, men ej varit med om. Med nedtagningen från korset slutar i verkligheten intrycken från passionsspelen.

— — — — — — — — — — — — — —

Det är åter lifligt på byns gator, lifligare än någonsin, trängsel af kommande och gående, af framkörande och bortfarande åkdon. Nedför Ettalerberget rör sig ett oöfverskådligt tåg af vagnar och fotgängare, hästarna gå steg för steg och stänka upp smuts på de goda bäjrarne och tyrolarnes helgdagsdräkter ....

Inne i vagnarna är det tyst, man är för trött, för ansträngd för att kunna tala, kanske för gripen af hvad man sett. Ändtligen — det går långsamt — är man nere i Oberau. Där delar sig strömmen af de vallfärdande, och turistskaran breder ut sig mot norr, söder, öster och väster för att kanske råkas i kung Ludvigs romantiska slott, andas frisk luft på Alperna, hvila ut i de fridfulla bäjerska dalarna och se och erfara mycket, som snart nog kanske utplånas och förgätes. Men minnet af det enkla, trohjärtade folk, man nyss gästat och från hvilket man skilts som om man känt det i åratal, intrycket af detta skakande passionsspel, är ett intryck, ett minne, *som blifver.*

Bing-bang-bång.

Ett alltför polemiskt ode.

Af

Verner von Heidenstam.

Med halft elegisk klang,
min Bang,
du bannar din publik, om den
så vett och smak kan pina,
att läsa mina böcker än
och icke bara dina.
Min stackars Bang, min Bang, hur skall
ditt ömma sår jag hela?
En David vid din fotapall
jag vill ett ode spela.
Berätta sagor vill jag med
om våra prosaister,
Parnassens tunga, djupa led
af borgaregardister.

Väl också du en gång
tog språng.
Du ville sadla till pegas,
fast utan rytmens grimma,
en ädel hingst af fullblodsras
men kunde inte rimma,
ty tålamodet af och an
må trampa hela timmen;
man lyckas ej, om ej man *kan*,
att leta rätt på rimmen.

Dem få ej alla händer fatt.
När prosaister snida
en dikt på vers, det är som att
se sjökaptener rida.

Vårt borgarsekel fann
sin man
i prosans kvafva underhus,
och stolt att träskor bära
steg fram en praktisk konst i blus,
och fliten kom till ära.
Små runda lynnen trädde upp
mot all betänklig yra.
Man skulle säfligt gå i trupp
och helst på alla fyra.
Som arbetsduglig kontorist
tog skalden tidens pregel
och borgarseklet fick till sist
i denna konst sin spegel.

Men om hon väfde ock
sin rock
af simpla tyger lugnt, vår tid,
vi dock ej ängsligt rysa.
Hon vann måhända mer därvid
än sekler, hvilka lysa.
Man blir ej det man blir af val,
en stjärna styr vår kosa,
och seklets stjärna kräfde tal
på lugn och stadig prosa.
Man vandrar blind åt skilda håll,
vet ej hvart vägen länder,
ett frö, som vinden bär, en boll
i seklets andehänder.

Där *måste* brytas mark,
och stark
och fet var nog den dikt att se,
som nu lät yxan falla,

och små som stora böjde knä
— det gjorde vi ju alla.
Men nu har moren gjort sin tjänst.
Går dikten ej mot fjället,
där toppen vinkar solbeglänst,
då fastnar hon på stället
samt bygger kojan i besvär
med ständigt trängre resning
och slutar väl som populär
modern familjeläsning.

En karlakarl hon tros.
I os
från spisen blomstrar dock hon frisk
och trifs så godt i stöket
bland dejor, hvilka rensa fisk,
och baljorna i köket,
att hon förvandlas, där hon gnor
med hushållsbok i rummen,
till en beskäftig prästgårdsmor
med litet smör på tummen
— liksom Johannes pontifex,
på gatan nödd att stanna,
befinnes, medan kåpan spräcks,
helt simpelt en Johanna.

Hvem såg väl oberörd
den skörd
af storverk prosan bragt till sist!
Allsmäktig är den vorden.
Högvördige herr prosaist,
tag inte hela jorden.
Du tio bud på taflor skref,
och så blef där att skåda
en flitig kallblodskonst, som ref
i hvardagsskräpets låda,
»en långsam konst», som utan bot
i släpig takt tar stegen,
och får hon ej ibland en fot,
då somnar hon på vägen.

Den snarkar stundom lugnt
och tungt
moderna prosan med en min
af »Jens» på dragen trinda.
Väl ville på en tunna vin
en prosaist jag binda.
Det blefve så min egen sak
att få ett stycke krita,
och på hans byxors svarta bak
jag skulle sirligt rita:
»oss byxor bär en sansad man
af prosans tröga klerus;
quandoque bonus än för sann
dormitat herr Homerus.»

Du åttital, farväl!
Din själ
ej sjöng den just i skönhetstörst
om Venusbergets nätter.
Din stora kärlek sist som först
var pigor i schaletter.
Men blir det flux modernt en dag
att vakna gammalmodig,
och dör din konst till sist af slag,
för korpulent och frodig,
haf likväl tack för mången gång!
Jag velat dig spendera
en bättre dikt, om ej en sång
till Bang mig frestat mera.

Min Bang, om din kritik
är lik
en liten klockas bing-bang-bång,
jag vill den ej förringa,
ty jag blir munter hvarje gång
du låter skällan klinga.
Enhvar får lust i samma stun'
att dig ett ode sjunga,
ty klockan är din egen mun

och kläppen är din tunga,
men takten går på gammalt sätt,
och däri ligger knepet,
att andra män stå bakom tätt
och draga uti repet.

Säg, har jag rätt förstått?
Säg blott!
Du vill se ulfvar liksom lamm
i lydnad inför Herran,
och Herran talar genom Skram
från Sinai i fjärran?
På *jorden* skall man gå, hon är
dock vår den fasta jorden?
(Det stöter på proprietär,
åtminstone till orden.)
Och dikt skall göras som en sko
på lästen görs af Anders?
Ack, världen torde ändra tro,
men då går Skram åt fanders.

Nu vrider han till strut,
trots prut,
hvart bokverk hitom Fredrikshald;
själf Zola blef i längden
för litet norsk, för mycket skald,
men Skram höll dom och hängde'n.
Sin smak och sin anjovis få
hans trogna samma vägen:
de importera båda två
från Norges fiskelägen.
Hur bildningsrikt, hur evigtsant
oss grace och konst berusa,
då Skrammen för sin elefant,
de trognas fiskar-Musa!

Ej hades — det är sant —
bekant,
att *du* var vän af blusbehängd,

maskingjord konsts bedrifter,
ty lyriskt susa toners mängd
ur dina bästa skrifter.
Jag trott vi dömde lika mest,
men när du börjar klandra,
fast lyrisk själf, en liten rest
af lyrisk stil hos andra,
då ser jag, att du räcker blott
åt mig den kända konsten
af billigt lagad skolkompott
— och här är svar med posten.

När smaken vrids på sned,
och vred
man ropar från sin förstukvist,
blir tystnad mest repliken.
Ett lyckadt konstverk är till sist
den bästa polemiken.
Men stundom möter ropet svar.
Då får man pilar slöjda,
fast diktarmålet är och var,
när framför lampan böjda
vi mönstrat tid, som gick och kom,
att själfva något gifva
— och ej att skrifva verser om
hur illa andra skrifva.

Det medfödt äktas härlighet,
blott det,
syns mig i konsten skönt och stort
liksom ett fuga-nummer,
men allting gjordt det smakar gjordt
och kall behärskning slummer.
Behärskning pryder litet hvar,
som öfvar vitter fromhet,
samt intet att behärska har,
om ej sin egen tomhet.
Och verk, där fliten märks, bli hart
små landsortsscener lika

där man i mellanaktens kvart
hör maskinisten spika.

Talang är blixt, ej flit,
ej slit.
Skref ej på kägelbanans kant
en Mozart mästerstycken?
Skref Byron ej som »dilettant»
Don Juan efter nycken?
Mig tyckes konsten likna mest
en fri satyr, som fasar
för arbetsblusens tryck, en fest,
en fröjd, som otamd rasar,
som krossar fönster, glas och fat
i dansen på ett gille.
Må konsten gerna vara lat,
om full af medfödt snille!

Dig konsten syns ett »ok»,
och bok
skall göras så, att utan hopp
man okets tryck förnimmer.
Men många rida i galopp,
där andra köra timmer.
Med Faust och Wilhelm Meister slant
själf Goethe rent förbannadt
ur oket lös som »dilettant».
— Det var han ren i annat.
Det var han i att gärna bo
i fred för sorg och späkning
och icke dö från någon o-
betalad skräddarräkning.

Då fliten skrifver ned
en bred
roman om herrar X och Y,
den kanske tåligt litar
på din linjal, som kallas ny,
fast ren den går i bitar.

Det är en lek i hvardagslag
på prosans grå arena,
men gifva helt sitt eget jag
är allvar, det allena;
sen må din dikt med ro, med storm
besvara lifvets frågor,
må stå i brusten, glödgad form
med inre värld af lågor.

Som förr gå dogm och tvång
sin gång
i diktens park, och dagens smak
vill tukta allt med saxen.
Följ strömmen den, som vill, likt vrak,
om ej så klyf, likt laxen!
Hvem sörjer väl, om i hans knut
en skolas skylt ej sitter?
Får hvarje skola ej till slut
sitt rekviem af fnitter?
Nej, hällre män, som gå pr styck,
än dem, som gå pr dussin
och älska modekram i tryck,
som skolbarn snask och russin.

Gud signe dig i tid
med frid,
skomakarrealism, som dör
med hjärnan helt förbenad!
Som flegmans skyddspatron dig bör
bli glorian förlänad.
Vi länge hört och höra än
begrafningsklockan klämta,
och där skall icke fattas män
att trötta stoftet hämta.
Ej så man förr ett graföl drack
med glädjedans på torgen,
men du, min Bång, drag på din frack
och följ din vän i sorgen!

I diger spalt på spalt
vi kallt
må småförnumstigt af och an
hvart vittert budord dryfta,
man lär dock ingen, huru han
skall jubla eller snyfta.
Men väl med oblygt blottad tors
lär ganska lätt poeten
att skönt posera på ett kors,
besedd af menigheten.
Det är ett mod, och feminint
är visst för mod att brinna,
men äfven du har fått ett fint,
behagligt drag af kvinna.

En pilt i Skånes fred
du med
Jupiter pluvius har fått.
En strof hans bragd jag ägnar.
I gråa verser smått om smått
beskref han, hur det regnar,
men ledsen vid sitt skånemål,
som skämde bort hans andes,
i tyska blad han nu gör kål
på Sverige och på Brandes.
I Tyskland nämndes han i fjor[1]
ej först, men näst vår förste,
och är han ej så blyg som stor,
blir han till jul vår störste.

I spader trumfar jämt
förstämdt
hvar diktarsläktets Per och Pål
samt kastar alla hjärter.
Med litet smink och några kol
blef också du en Werther.
Men att för sorgen råda bot
vi ingen svartkonst fresta.

[1] Se en viss tysk tidskrift.

Af alla medel däremot
är du det allra bästa;
ty mången fars och glad oprett
blef diktad under solen,
men muntrast utaf allt man sett
är du i talarstolen.

Om ej ett kärleksbref
jag skref,
om ej i präntad blomstervers
jag ömma strofer riktat
samt stänkt parfymer härs och tvärs
på hvarje rad jag diktat,
det kommer af din varning, Bang,
att icke pennan bruka
med den »nobless», som du ger rang
af pappersadlig sjuka.
Som öfning att få bukt på den
må ej min dikt förtyckas,
men äran vare din, min vän,
om din discipel lyckas.

På vittert kämpavis
med ris
vi mötts som till en fastlagsfest
och skymfat halfva världen,
men stick nu riset till härnäst
inunder hufvudgärden.
I hettan falla många slag,
som ej tillräckligt måttas,
men hvarje lek har har sitt behag,
och lofligt är att brottas
för kransen från Apollos träd,
om busken ej är vissen,
samt tömma sist till väpnad fred
en sejdel i kulissen[1].

[1] Dikten bemöter ett föredrag i Göteborg, några danska uppsatser m. m. Erik Skram, den förnorskade skomakarrealismens akademiker, som icke förstår att det borde finnas lika

många framställningssätt som författare, att skoltvånget är den orimligaste kvarlefvan af estetiskt pedanteri, söker kring sig bilda en sekt, hvilken, talande med förakt om utomstående klentrogna, skall intvinga all konstnärlig produktion under ett par tre doktriner. Sekten förbjuder subjektiv stil. De som icke äro flegmatiska utan inblanda sitt eget jag i episk skildring eller lyriskt vika af från berättelsens tråd och i det hela ej bekymra sig om Flaubert, de äro eländiga dilettanter, och det är ett tecken på publikens förskämda smak att den läser dylik usel litteratur. — Man måste fråga, om de aktade herrarne icke åtminstone ryktesvis hört talas om Dantes, Ariostos, Byrons, Puschkins med fleras skrifsätt samt om s. k. lyrisk-episk stil i allmänhet. Att förneka prosan en rättighet, som till och med versen ägt, vore att göra obunden form mer bunden än den bundna. Ända från vår svenska »Uno von Trasenberg» upp till »Henriaden» och ett visst för gymnasister ej alldeles okändt forntidsepos finnas berättelser, hvilka författarne inledt i första person singularis. De norsk-danska sekteristerna skulle hemlåna och genomläsa några äldre böcker. Sådant motverkar småstadssynpunkter och befordrar fördragsamhet. Vi dilettanter kunna följa smakens växlingar ett par tusen år tillbaka och förutse, att den rimligtvis alltjämt skall skifta mellan realitet och idealitet, mellan subjektivt skapande och objektivt afbildande, mellan hetsighet och flegma. Därför faller det sig för oss svårt att tro, att just ett par satser, med hvilka några norsk-danska tidskrifter roa sig sommaren adertonhundranittio, nödvändigt måste läggas till grund för hvarje litterärt försök. Icke häller förstå vi, hvarför det är mer självkär »agitation» att motsäga någon af dessa satser än att fylla tidskrifter och broschyrer med deras försvar. Då »genombrottets» storskalder och litteraturhistoriker öppnade väg för realismen, trodde man sig kunna motse icke blott en tid af upplysning och förnuft utan också en tid af konstnärlig frihet. Man bedrog sig. Man glömde, att hvarje riktning slutligen, nekande författarne att dikta inifrån, utmynnar i kotterikritik och terrorism. Nåväl, vi förtjena alla kritik, äfven den strängaste kritik, men icke den dummaste.

De ifrågavarande sekteristerna skildra en författare som en varelse med långsam gång, ett tungt ok öfver axlarna och ett gränslöst tålamod, med andra ord som ett ök, för hvilket man nästan känner medlidande. Hafva dessa skriftställare verkligen så svårt att författa, eller hvarför krysta och pusta de på det sättet?

Förf.

På Joniska hafvet.

Dikt af **Domenico Macry-Correale.**

Öfversatt från italienskan af *S—d.*

I solens glans för mig du ligger, skimrande,
du Joniens djupblå haf!
Och i ditt klara böljeglitter speglar sig
med högre färg min hembygds himmel af.

Du kysser om och om igen, som drömmande,
strandremsans hvita sand.
Och, solomstrålad, vaggas mjukt af dyningen
min lätta båt allt längre ut från land.

Säg, minns du nu, hur ned i djupen, rytande,
den vilda stormen dök?
Hvar finns ett spår af flydda nätters fasor nu,
då vågen hvälfde hvit och skummet rök?

Är väl ditt brus ett genljud än af ångestrop
från tusen, som förgätts?
Af änkors klagan, mödrars, barns förbannelser,
af tårlös jämmer, af förtviflans trots?

Ett genljud än af segerrop, framjublade
af Locris barn en gång?
Af blygselsuckar, kanske, vid fransosernas
för nyfödd frihet än ej glömda tvång?

Men nej! Du minns ej det förflutnas strider mer:
Spaniorens stolta hån;
och hur af dina kusters fagra yppighet
han fordom lockats, Islams grymme son.

Nog minns du dock vår unga kärleks sommardar,
med sol och rikedom,
på vågen här, af doftfylld vind omfläktade,
på stranden bland orangerna i blom? .....

Men du blott ler i outgrundlig gåtfullhet,
i solglans, skön och kall.
Och ingen vet, hur mången saga, mången sorg
du hvälfver evigt i ditt salta svall.

Ghismonda.

En berättelse från Boccaccio.

Skön var Ghismonda, konung Tankreds dotter,
en skönhet, tronande i härskarlugn
som Kypris' löje, smältande till allvar
i rena linier. Hög och smärt hon var,
lik en antik staty, som bäddats varmt
invid Vesuvii bröst i tusen år
i drömlös slummer, kysst af dagens ljus,
tills lifvet slog i hennes hvita barm
och, utur skönhetsmättad hvila väckta,
de fasta lemmar rört sig som i takt
till längesen förklungen melodi,
af nymfers lätta fingrar lockad fram
ur grekisk harpa. Hvila var där än
i hvarje ställning, färdig att förstelnas
till marmorns sköna köld, men hennes kind
var varm af blod, och hennes mörka öga
drack dagens sol, oändligt djupt och klart
som rymdens hvalf. Kring nacken hennes hår
föll rikt och tungt, normannersläktens arf,
med färg som brons i eldsken, glimmande
i spridda lockar ljust som hamradt guld.

Ung blef hon Capuas hertig skänkt till brud,
ung kom hon åter från hans kalla stoft,
sin faders älskling, leende mot fester
med hela glädjen af sitt varma blod
och röda läppar, drickande af nöjet
som saften ur en mogen guldorange.
Blott tjugu år — och het Salernersolen!

När falken skar igenom djupblå luft
skarpt som en pil, högt öfver hägerns kretsar,
uti den brokigt rika ryttarskaran
Guiscardo fjättrade Ghismondas blick,
där spänstig, darrande i hvarje nerv
af jaktens ifver han sig framåt sträckt
med knuten hand i hästens man och rodnad
på solbränd kind. När i den ljumma kvällen
Italiens vackra jord till bröstet tryckt
förälskad vind och dansmusiken klang
och fötter sprungo, var Guiscardo åter
ett mål för hennes blick, där ljust och varmt
hans öga glänste, medan munnen log.
Så snärjde sig i maskor dag för dag
allt fastare de muntra ögonkast,
ett nät af drömmar och af tanketrådar,
som spunnos vidare och knötos samman
i mötet, likt den väfnad Hermes slog kring
Ares och Afrodite, tvingande
tillsamman mun mot mun och famn mot famn
och blick i öppen blick. Låg var Guiscardo,
ej adlig, tåld vid konung Tankreds hof
som skyddsling blott, och tvungen hemlighet
gaf doft åt deras kärleks unga vin.

Ack, känslolöst är lifvet, leker gärna
en stund med muntra barn och bäddar dem
i mjuka hviskningar, i kyss och smek
tätt intill bröstet, som de själfva värma.
De tro sig höra hennes hjärteslag
i sina egna, men hon låter sjunka
sin starka hand och vänder bort sitt öga
med blicken gåtfull, riktad långt i fjärran,
hon reser sig med bördan glidande
från knäet, skrider lugnt sin väg och krossar,
där fast hon går. — Den gråe konung Tankred
höll dottern kär och älskade att smyga
till hennes sida ensam, som man njuter
af rosor i en trädgårds slutna tystnad,

helt för sig själf, — och fann Guiscardo där.
Vacklande stod han, blodet rusande
från hjärtat, sjudande i knutna händer
och glimmande i mattadt ögonklot
inunder buskigt bryn, förstelnad, stungen
af giftig gadd i djupast röda kärnan
af stolt normannerhjärta. Tyst han drog sig
tillbaka osedd, blicken fast som glödgadt
hvitnande järn och munnens stränga linier
i hårdhet slutna, medan tankar smedo
på hämndens bila uti fasta slag,
beständigt mera tungt och långsamt. Redan
densamma kväll man grep Guiscardo, än
med läppar röda af hans brott, med ögon
blinda af ljus och lockar glittrande
af stoft från lyckans skira fjärilsvingar.

Den nästa morgonen lät Tankred föra
Guiscardo till sig, förebrådde honom
hans svarta fel och hans otacksamhet
i dämpadt låga tonfall, domarens,
ej hämnarns, utan hot, men all hans forna
vänskap och nåd åt fången vinkade
farväl bak ordens galler och försvunno
att aldrig ses igen. Guiscardo svarte:
»Ack herre! kärleken är starkare
än du och jag.» Så sänkte han sin blick,
ej ångrande men uti undergifven
och stilla sorg, och fördes så tillbaka.
Ej gällde honom Tankreds mörka grubbel,
han hade felat och förrådt — var dömd
förutan nåd, men dottern! — ständigt stod hon
framför honom i all sin unga skönhet,
hans enda barn, hans forntid, leende
med tår i ögat, lifvet, varmt och rikt,
som sträckte lekande de hvita händer
och ystra hufvud ur hans minnens döda
men skära rosor. För hans skumma blick
till ett försmälte död och lifsvarm rodnad,

ett helt af kärlek och af saknad, nuet
och det förflutna kind mot kind. Mot henne
han visste ej hvad äran kräfde, tordes
ej tänka tanken ut. — Så gick han dyster
till hennes kammare att locka fram
ur hennes sinne bön och ånger, tvätta
i hennes tårar kära drag och se dem
så rena som förut. Han talade
med sorgsen röst: »Ghismonda, aldrig drog
den tanken ens förbi mig att betvifla
din kvinnodygd, din stolthet. Tankreds dotter
sin ära skänka, liksom jag på fester
mitt vin i rännsten häller! Och Guiscardo!
En namnlös, låg, en knekt, som jag klädt upp
och närt och fostrat! Till och med de visor,
hvarmed han klappat på ditt öras port
— olåsta port —, dem har han liksom allt
på min bekostnad lärt, allmosor blott!
Och nu till sist min dotter, fallande
som smutsadt mynt uti hans tiggarhand!
För honom är beslutet fast, men du,
hvad skall jag göra med dig? Hämnden ropar
sitt dofva svar, men hviskande ikring det
och sökande att kväfva det, där smyga
röster af gammal kärlek. Tala du
och säg, hvad du kan ha att säga mig!»

Ghismonda hade böjt sitt vackra hufvud
och smärta midja att till hälsning kyssa
sin faders hand, då kärft den undan drogs
och talet slog mot örat. Upp hon sprang,
blek, med de stora ögon vidgade
och svarta utaf sorgens mörka skugga,
den långsamt krypande och dolda skuggan,
som skyhög växer opp. I hennes inre
där dränktes hennes varma, glada lycka
uti ett haf, en storm af röster, ekon
af kärleksord, ur gömslen skrämda, brus
ur bottenlösa djup, som skymtat förr

i njutningsstunders svindel, svarta drömmar,
som ej fått ljud, men hvirflades och kväfde
med vingars slag. I ögat gråten bröt,
en gråt af skrämsel och af klagan öfver
sällhetens lik, men hånet mot Guiscardo
dref den tillbaks och tryckte rodnad opp
mot kinden ifrån barm, som häfdes fort,
men ständigt lugnare. Det var ej längre
ett vimmel utaf tankar. Där stod *hon*,
Ghismonda, klagad an med domarröst,
för det hon vågat älska, varit lycklig,
hotad med straff att ångra, bedja till sig
en tiggarslant af nåd, när hennes blick
ännu var glansig utaf kärleks strålande
sagoskatt. I hennes röst var stolthet,
som reste sig till andens fulla höjd,
men värdig, lugn, till storhet stämd af ödets
oändligt vida rymd, en dödskall dôm
högt öfver hennes hufvud; så hon talte:

»Min fader, att förneka gagnar ej,
och bedja vill jag ej; ja, det är sant.
Jag älskade Guiscardo, älskar honom
ännu, men nu drar döden svart och tung
alt närmare och andas kallt emot oss
och släcker kanske allt, men om man älskar
på andra sidan, skall ock där min kärlek
blott höra honom till. Hvems skulden är —
om det är skuld? Här har du bäddat mig
i festers prakt och hofvets ljumma lättja
och vårens doft, och så förgäter du,
att allt det där bär drömmar i sin famn.
Du var ju också ung, kan minnas än,
att blod är varmt och att Salernersolen
är varm och kvinnor svaga. Jag gaf efter
och älskade och lockade förstulet
Guiscardo till mig, gaf mig icke tid
att räkna grenarna uti det stamträd,
som bjöd mig sådan frukt. Oadlig! Låg!

Är adligheten då en gyllne sporre,
en sammetsrock, är den ej skönhet endast
i själ och kropp, om fattig eller rik?
Ja, jag har felat mot dig, men jag ångrar
det ej, så litet som jag lifvet ångrar,
som andra gett mig. Om du nu vill stänga
din barm mot nåd, så gör det! Var blott viss,
att hvad du ger Guiscardo, ger du mig
med samma hand och samma ton af rösten.»

Tyst stod kung Tankred, häpen och förstummad
af hennes enkla storhet, naken, skön
i stränga linier, trampande med foten
hvart smycke och hvart hölje för att bada
i sorgens bittra haf, men tvifvel smög
i sinnet kring: »Det är blott ord, blott ord!
De ha ej senor.» Så han gick tillbaka
med oböjd vilja, fattande ännu
sitt uppsåt mot Guiscardo och en plan,
ett grymt och blodigt infall att förhåna
med prof sin dotters stolta kvinnosvaghet.

»Mitt hjärta darrar i min barm af fröjd,
som ville det lyftas, stiga i solig höjd
med ditt . . .» Det var en visa, som Guiscardo
invid sin drottnings öra mången morgon
i jubel hviskat, fruktande att väcka
en svartsjuk värld med sång. Nu klang den jämt
uti hans inre, flyende musik
till minnens dans; han trängtade att sjunga
den visan högt, men första tonen redan
slog dof från hvalfvet åter. Så kom döden
och sprängde sångens bur... Kung Tankreds bödlar
strypte Guiscardo, skuro ut ur bröstet
hans röda hjärta, varmt och skälfvande
ännu af lif, liksom en fågel flaxar
med vingen, förrn han störtar sig att sjunka
i en omätlig, vid, förstelnad rymd.

Men hjärtat förde de densamma kväll
till Tankred, som tog mot det utan blinkning
i ögat ens och i en gyllne skål
det lade, bjudande att nästa morgon
det skulle bringas till prinsessan så
med dessa ord: »Här skänker Tankred dig,
hvad du haft kärast, och han önskar dig
densamma fröjd därmed, som honom du
beredt i hvad han skattat högst af allt.»

Ghismonda hade samlat in en skörd
utaf de plantor, hvari döden andas
sin bleka fröjd, af bolmört med den hvita,
som likmask hvita blomman, fläckad svart,
af vallmons matta frukt, från hvilken bladen
likt döda flammor sjunkit, belladonnans
lockande bär, och med dem alla bryggde
hon bitter dryck, ett vin, som icke rusar
men dock befriar. Så hon väntade
sitt ödes fotsteg, ty i Tankreds blick
hon sett Guiscardos dom och ständigt höll
hon bägarn i sin närhet, lyfte den
tid efter annan, pröfvande dess tyngd.

Så grydde morgonen i guldrödt ljus,
i fågelkvitter och de tusen läten,
som klinga sällsamt skarpt ännu i tystnad
af klar kristall, den unga dagens glada
och lekande bestyr. De snabba själar,
som dvalts i nattens obekanta land,
irrande gåtfullt, nu på gyllne strålar
de flögo hem till boet, logo åter
ur klara ögon, skrattande att finna
sin sköna värld igen. Ghismondas tärnor
i kammarn förde in den muntra dag
på röda kinder, lätta hufvud, läppars
och fötters dans, i blickars glittersken.
Men hon var kall för deras värme, blek

med svarta, gränslöst vidgade pupiller,
som tycktes rymma hela nattens värld
och sorgens. Brusten, låg var hennes röst,
som drunknande, och den drog andra med sig,
där matt och viljelöst hon jakade
och sade efter deras hälsning, planer
för dagens lopp, liksom en skogsdälds eko
med aningsfulla hviskningar förstummar
den mun, som väckte det. Så spred sig kylig
en våg af oro kring. Den darrade
i rörelser som hejdats, skratt som steg
och sjönk förstelnadt, själfva färgens samklang
i brokigt siden, ständigt skiftande
det trötta ljus. Det var liksom en puls,
af ängslan, nästan hörbart slående
i ojämn växling, och Ghismondas hjärta
gaf pulsen blod. Jämt lekte hennes hand
på bägarn uti skälfning, hennes kropp
låg dragen samman, så dess sköna linier
stredo emot hvarann, och hennes ögon
mot dörren drogos, nästan bristande
a aning, sjönko långsamt ned igen
smärtfullt och stelt på vännerna, som bäfvat
och fruktat vända sina hufvud dit,
för att ej möta något onämnbart
förfärande, hvars andedräkt de redan
i håret kände. Fotsteg ljödo snabbt.
En page kom in med guldskål uti handen
och stammade, förläget rodnande,
kung Tankreds budskap, skygg att mötas af
så många vackra ögon, dem hans åsyn
nästan till löje lockat, men Ghismonda
stod upp och drog så allas blickar till sig.

All oro, hvarje skälfvande förtviflan
var borta, skakad ned för hennes fötter
att krossas där. Hög stod hon, skön och lugn,
men med en sällsam storhet i sitt uttryck,
en smärtfylld, samlad storhet, liksom stelnad,

Kleopatra med ormens gadd i barmen
inunder dräktens stränga veck. Hon tog
från gossen skålen mot och lyfte af
dess lock förutan darrning ens i handen
och såg det röda hjärtat, kysste det
med vördnadsfulla läppar, som man kysser
ett helgons fot: »I sanning, endast guld
var värdig graf för dig; det har min fader
gjort välbetänkt. För fram till konungen
mitt varma tack! God var han alltid mot mig
men aldrig mer än nu.» En drottningblick
af värdig stolthet emot pagens afsked,
så andades hon hörbart, som af lättnad
att lämnas för sig själf, och såg på hjärtat
med ständigt varmare och veknad blick,
tryckte det tätt mot bröstet och sjönk ned
på bädden, vaggande det som ett barn,
och talande i brutna hviskningar
och täta kyssar först, men som hon talte,
blef rösten lugn och stor af dödens storhet:

»Så kall, så kall! och du var dock så varm
uti mitt famntag förr, du jublade
och sjöng... Hvad var din sång om hjärtat, hjärtat?
'Mitt hjärta darrar i min barm' — nu darrar
du aldrig mer af glädje eller sorg.
Du stiger, stiger. Du har nått ditt mål,
har kämpat ut, vet allt hvad som är värdt
att veta, kall uti din gyllne graf.
Du är befriad, du har slitit remmen,
som band dig vid din slafbänk, sväfvar nu
så fri som hafvet själft. Men kvinnotårar
de äro dock din gärd, du renaste
af gyllne hjärtan! Det skall icke sägas,
att du gick obegråten bort.» Så bröt
i hennes ögon hämmad tåreflod
i tunga droppar. Veka kvinnotankar
och varma minnen utaf mördad lycka
och kväfda drömmar, här de kvällde fram.

Här smälte uti flöden bort ett härligt
klappande lif, som sagans Aretusa
blef i en flod förvandlad. När de sinat,
hon kände väl, att allt var slut, att grafven
var öfverstigen nu, som gärdar kring
de lefvandes förkrympta värld, att hälften
af hennes jag låg bäddadt nu där nere,
och endast några starka viljetrådar
i bröstet skälfde än och fladdrade
emot det obekanta mörka landet,
som ej har eko ens för frågarns röst.
Hon såg ikring sig liksom undrande
på bleka och förskrämda anlet, svarte
på rädda frågor ej, men sade stelt
och tonlöst: »Nu är värfvet fylldt. Min gråt
är slut. Jag går att följa dit du gått,
och om du kan, så möt mig!» — slöt så fast
sin hand om bägarn, tömde drycken långsamt
till sista droppen och sjönk ned på armen
i vid, förstelnad hvila, liksom buren
af evighetens flodvåg, blicken djup
af speglad rymd, de smala fötter skylda
af skuggigt veck och hjärtat tryckt mot barmen.
Men när kung Tankred kom och grät sin fasa
och ånger uti heta, bittra tårar,
då kom där åter i de svarta ögon
en blick af jordiskt lif, en sällsam blick
af smärta och af trött förakt, en fjärran,
oändligt fjärran blick: »Min far, hör opp
att gråta, tills det är på andras dolkar,
din tår kan falla. Hvarför slå din panna
emot den port, du själf har stängt? Var man!
Och vill du visa mig en nåd, begraf oss
tillsamman!» — Hennes öga drogs tillhopa.
Hvar rest af kraft och själ slöts inåt, snärjd
uti en sista strid mot kval, oändligt
och bittert kval, hvars grepp blott halft gafs efter
till dödens kalla, stränga slummerro.

Och Tankred byggde dem en härlig graf,
som hon begärt, en grift af bländhvit marmor
i skuggan utaf lager, mejslad skarpt
i smärta linier, som harmoniskt spunno
sin skönhet till en skatt af hvita tankar,
en dröm af gudar, men den hvilade
uppå den svarta mullen fast och tryckte
som i en smekning stoftet, där de sofvo,
de trötta båda. Gifs det ej en himmel,
som hjärtat hoppas, dessa två dock slötos
i älskad ensamhet utaf sin fasta
och hvita marmorhimmel, formad skönt
liksom de själfva uti måttfull storhet.

Per Hallström.

Shakespeare-Bacon frågans senaste skede.

»Hvem var det som skref Shakespeare?» Så frågar fru Kitty i *High Life Below Stairs;* hvartill hans nåd hertigen allvarsamt svarar: Ben Jonson. — »Åh nej», infaller lady Bab, »Shakespeare skrefs af en viss herr Finis, ty jag såg hans namn vid bokens slut.»

Så lät det eller kunde det låta förr i världen. Tiderna hafva förändrats, och man torde väl numera tämligen allmänt hafva klart för sig, att Shakespeare varit en lifslefvande människa; men ändock spörjes nu som förr: hvem var det som skref Shakespeare? d. v. s. de arbeten, som gå under hans namn. Frågan är icke så litet besynnerlig, ty aldrig förr har det väl händt, att, efter det en författare under sin lifstid varit i full och okvald besittning af det rykte han som sådan förvärfvat, detta må nu hafva varit ondt eller godt, man tre hundra år senare söker göra honom detsamma stridigt, helt frankt förklarande att han med de arbeten, som gå under hans namn, haft litet eller intet att skaffa utan endast varit en bulvan för den verklige författaren.

En sådan åsikt af Shakespeares författarskap har emellertid framställts på fullt allvar, vunnit anhängare och under de senaste åren på vissa håll, företrädesvis i Amerika, snart sagdt predikats från taken med en värme, som vittnat ej mindre om en liflig öfvertygelse än om ett brinnande nit.

Som andra nya läror, har således äfven denna sina apostlar, adepter och proselyter, kanske äfven något af den fanatism och säkerligen ej så litet af det fantasteri, som ofta plägar åtfölja dylika företeelser.

Första uppslaget till den nya åsikten tyckes hafva gifvits redan 1852 genom en den 7 augusti detta år i *Chamber's*

Edinburgh Journal införd anonym artikel, hvars författare sedan lärer befunnits vara en Mr Jamieson; han framställde där den frågan: Hvem skref Shakespeare? och besvarade den så, att Shakespeare »höll sig en skald», så att, när denne dog, inga nya skådespel vidare utkommo, men Shakespeare slog sig till ro, efter att hafva på sin teater förtjänat sig en förmögenhet. Han skulle således, liksom Henslowe och andra samtida teaterdirektörer, hafva beställt sina pjeser af lämplig person, instuderat dem och låtit uppföra dem men icke haft någon andel i deras författande.

Närmaste frågan blir då, hvem denne okände skald skulle hafva varit. Det fanns många att välja på: Marlowe, Peele, Nash, Dekker och andra, förutom en svärm af dramatiska författare, hvilkas namn icke hunnit fram till eftervärlden. Så mycket märkvärdigare var det, att, när man skulle bestämma sig, hvarken den ene eller den andre af de nyssnämnda ansågs rätt lämplig utan att den sannskyldige befanns vara ingen annan än den store statsmannen och filosofen Francis Bacon, baron Verulam, lord St. Alban. Den, som först framställde denna åsikt, var, eget nog, en namne till lordkanslern, fröken Delia Bacon, en amerikansk dam af ovanlig både begåfning och bildning men därjämte i hög grad excentrisk. En artikel i 1856 års januarihäfte af den ansedda tidskriften *Putnam's Monthly* innehöll början af hennes teori, hvilken hon längre fram fullständigare utvecklade i en bok med titel: *The Philosophy of the Plays of Shakespeare Unfolded.* Den väckte naturligtvis den största gensägelse; men det bör icke heller förtigas, att sådana män som Carlisle, Emerson och Hawthorne ägnade författarinnan mycket deltagande, och, om man någon gång med hån i stället för medlidande omtalat, att hon dog vansinnig, så lär detta åtminstone till någon grad hafva berott äfven af olycklig kärlek, och samma öde drabbade för öfrigt den förste, som utgaf en motskrift mot henne, en viss herr Townsend från London, hvilken i ett anfall af sinnesförvirring begick självmord.

Ungefär samtidigt med Delia Bacon hade äfven i England herr William Henry Smith kommit till ett nästan liknande resultat, som han offentliggjorde (1857) i sin bok *Bacon and Shakespeare, an Inquiry touching Players, Playhouses, and*

Playwriters in the days of Elizabeth. Hans bevisföring säges hafva öfvertygat själfve lord Palmerston, hvars omdöme i vittra ämnen dock torde få anses hafva varit mycket mindre säkert än i statssaker.

Det gick emellertid med Bacon-teorien som med andra nya läror: hånet och förkättrandet från somliga håll hindrade icke, att den vann allt flera anhängare på andra, i synnerhet i Amerika och Australien. Af den rika litteratur, som vuxit upp öfver frågan och som redan för några år sedan blifvit katalogiserad af en herr Wyman, må här såsom det förnämsta arbetet å Bacon-sidan nämnas *The Authorship of Shakespeare*, författadt af domaren Nathaniel Holmes, »Baconianismens apostel», såsom han kallas af den nyssnämnde Wyman; denna bok har nått tre upplagor och har äfven af motståndare fått det vitsordet, att den »företer mycket och duktigt arbete» samt är »intressant att läsa såsom psykologisk utveckling». En något olika ståndpunkt intager herr Appleton Morgan, som menar, att alla de om lärdom vittnande partierna i de shakespeareska dramerna äro författade af en lärd person och att Shakespeare i dem endast inlade det lustiga och narraktiga, »the clown business». Den lärde kan naturligtvis icke hafva varit Shakespeare utan Bacon, som alla dagar skall hafva skrifvit under andra namn. — Det senaste, åtminstone till omfånget mera betydande arbetet i frågan är en för två år sedan utgifven bok i två digra band med den braskande titeln: *The Great Cryptogram: Francis Bacon's Cipher in The so-called Shakespeare Plays. By Ignatius Donnelly, Author of »Atlantis: The Antediluvian World,» and »Ragnarök: The Age of Fire and Gravel».* Här är således något nytt: icke nog med att Bacon är författare till Shakespeare-dramerna, han har äfven varit så försiktig att till sakens styrkande inlägga i dessa dramer ett chiffer, som för en sen eftervärld skulle uppenbara hemligheten.

I Europa iakttog man i allmänhet en reserverad hållning, och särskildt Die deutsche Shakspere-Gesellschaft ignorerade förnämt hela saken, tills den ändtligen börjat antaga sådana dimensioner, att den icke längre fick eller kunde ignoreras. Den tyska kritiken har namn om sig, i synnerhet på senare tider, att vara något amper, och den har icke heller nu förnekat sitt kynne: dårhuset är den enda utsikt den bjuder

baconianerna på i denna världen, och man tycker sig nästan kunna läsa mellan raderna att som fortsättning skall följa evig fördömelse i den tillkommande. Dess anatema gäller naturligtvis äfven för den ende tysk, som, oss veterligt, öppet förfäktat Baconteorien, grefve Vitzthum von Eckstädt, en f. d. diplomat, som under fjortonårig vistelse i England blifvit vunnen för densamma och på hösten 1888 utgaf sin bok *Shakespeare und Shakspere. Zur Genesis der Shakespeare-Dramen*, i hvilken han, hufvudsakligen stödjande sig på Donnellys nyss förut utkomna arbete, ger en rätt klar och läsvärd framställning af baconianernas åsikter.

De, som värst fått sitta emellan i denna strid, äro emellertid de oskyldiga upphofsmännen till densamma, Shakespeare och Bacon själfva, och man skulle på dem kunna i omvänd ordning tillämpa Horatii vers:

Quicquid delirant reges, plectuntur Achivi,

så att det här är stormännen, som få lida för epigonernas galenskaper. Baconianerna nedgöra shakespeare, och Shakespearianerna å sin sida tyckas icke veta, att den gamla historien om Bacons bestickligbet (corruption) längesedan blifvit reducerad till så små dimensioner, att det nämnda stygga ordet icke med rätta kan eller bör användas om honom. Då de båda männens personliga historia onekligen är af rätt stor betydelse för den fråga, som här sysselsätter oss, skola vi taga en kort öfverblick däraf.

Det måste då först sägas, att om Shakespeare vet man egentligen icke rätt mycket[1], ja det finnes i hans lefnad en lucka på fem år, om hvilken man vet alldeles ingenting. Han var född i april månad 1564 i Stratford upon Avon, en stad som än i dag knappt räknar 4000 invånare och som på den tiden sannolikt ej hade halfva detta antal,[2] enär den först

[1] För allt, som närmare eller fjärmare angår Shakespeares biografi, hänvisas härmed en gång för alla till *Outlines of the Life of Shakespeare, by J. O. Halliwell-Phillips.* Detta arbete, frukten af ett fyrtioårigt samlarenit, skall säkerligen ännu länge komma att anses som »the standard work» i sitt slag, icke minst därför att det gör en så bestämd skillnad mellan hvad man verkligen vet om Shakespeare och hvad mer eller mindre otillförlitliga sägner haft att förtälja om honom. *Åttonde* upplagan, ehuru besörjd af förf. själf, blef färdig först efter hans död, som inträffade i januari 1889.

[2] Max Koch anslår i sin Shakespearebiografi invånarantalet i Stratford för år 1564 till 1470. Då nämnda hans arbete utmärker sig för stor tillförlitlighet, har han säkerligen haft goda skäl äfven för denna uppgift.

några få år förut (1553) under Edvard VI fått stadsprivilegier. Hans farfar Richard var landtbrukare; fadern, John, slog sig omkring 1551 ned i Stratford, äktade 1557 Mary Arden, yngsta dottern till den året förut aflidne ägaren af den mark Richard arrenderade, och genomgick under årens lopp alla de grader, till hvilka medborgares förtroende kunde kalla honom vid de årligen återkommande valen af det lilla samhällets tjänstemän, ifrån de anspråkslösa befattningarna som ölproberare och fjärdingsman (petty constable) till rådman (alderman) och borgmästare (high bailiff eller mayor). Giftet med Mary Arden gjorde honom till en burgen man; han ägde fastigheter både på landet och i staden, och denna omständighet ger en god förklaring på det förhållande, att man finner honom hafva befattat sig med åtskilliga sysselsättningar, som nu icke lätteligen skulle kunna förenas. Sålunda har han idkat handskmakeri, handlat med ull och timmer, kanske äfven med kreatur och kött, hvilket med andra ord vill säga, att han en tid skulle varit slaktare, något hvaröfver baconianerna högligen förfasa sig, i synnerhet som enligt en gammal sägen sonen William stundom skulle hafva biträdt vid utöfvandet af detta mera nödvändiga än poetiska yrke. Men på den tiden, då arbetets delning ännu icke hade framskridit så långt, var det, i synnerhet i småstäder, ingenting ovanligt, att flera yrken samlades i en mans hand och att den, som frambragte råmaterialet, äfven till en viss grad förädlade detsamma; det låter därför fullkomligt väl tänka sig, att en landtman, vare sig han var själfägande eller blott arrendator, på bästa sätt tillgodogjorde sig egendomens afkastning, i det han sålde spannmål, kreatur, ull, kött, m. m., bearbetade skinnen till handskar eller sadelmakararbeten, o. s. v., och än i dag skall man säkerligen i vårt eget land, i synnerhet i trakter, som ligga på något afstånd från en marknad eller annan afsättningsplats, träffa mången driftig landtman, som sköter sig ungefär på samma sätt som John Shakespeare gjorde för tre hundra år sedan. Antingen han nu lade sig för vidt ut med sina affärer eller att andra omständigheter inverkade, visst är, att hans förhållanden i slutet af 1570-talet försämrades och att detta dåliga tillstånd fortfor under en längre tid, så att 1586 en utmätning af lösören icke kunde verkställas, emedan ingenting

fanns att taga, och 1592 finnes om honom antecknadt, att, ehuru bevistande af den offentliga gudstjänsten var i lag föreskrifvet, han och åtta andra olyckskamrater icke vågade gå i kyrkan af fruktan att varda häktade för skuld. Emellertid lyckades han, man vet ej huru, att behålla sina fastigheter, och, när han dog 1601, synas hans ekonomiska villkor hafva betydligt förbättrats.

Hvilket slags uppfostran fick nu den unge William? I Stratford hade af gammalt funnits en latinskola, som underhållits af inkomsterna från ett gille; den hade råkat i förfall, men återupprättades under Edvard VI samma år som köpingen fick stadsprivilegier och var således i full verksamhet under Williams gossår; säkerligen har alltså denne där inhämtat de första grunderna till sin bokliga bildning. Huru mycket eller huru litet detta varit, är svårt att afgöra, då man icke ens känner årtalet för hans inträde i och utträde ur skolan, ej heller hvilka kurser som där genomgingos. Denna sistnämnda brist har man sökt att supplera genom jämförelse med hvad som gällde för skolan i Rotherham, hvarom man har tillförlitlig underrättelse från början af 1600-talet. Det är dock fara värdt, att, som så många andra, äfven denna jämförelse haltar; ty Rotherham har åtminstone nu dubbla antalet af Stratfords både folkmängd och skolbesökande ungdom, och, när den stora skolkommittéen (School Inquiry Commission) i slutet af 1860-talet gjorde sin undersökning, var skolan i Stratford endast en klassisk skola af andra graden[1] med icke flera än 27 lärjungar. När detta var förhållandet på en tid, då stadens folkmängd uppgick till 3672, kan man lätt tänka sig, hurudant det skulle vara, när densamma knappt utgjorde halftannat tusental: där har antagligen funnits omkring ett dussin eller på sin höjd ett tjog pojkar, och att dessa skulle hafva undervisats i sju klasser eller ens i sju olika läxlag är alldeles otroligt. Äfven om Shakespeare fullständigt genomgått detta läroverk, är det således mycket sannolikt, att Ben Jonson haft

[1] Med *klassisk* skola betecknade kommittéen en sådan, där undervisning meddelades både i grekiska och latin; att en skola var af *andra graden* innebar, att åtminstone 10 procent af hela lärjungeantalet var öfver *14* år, hvarvid den så uppkommande siffran ej fick understiga 4; när ålderssiffran, med för öfrigt lika beräkning var *16* år, hänfördes skolan till *första graden*. Se kommittéens klassiska arbete: *Report of the Commissioners* vol. I, London 1868.

fullt rätt i sitt bekanta yttrande, att han kunde »blott föga latin och än mindre grekiska.»

Från 1577 till 1582 har man inga bestämda uppgifter om den unge Shakespeares sysselsättning, men sistnämnda år tog han det visserligen ganska öfverraskande steget att gifta sig och det med en flicka, som var åtta år äldre än han själf. Denna omständighet, liksom äfven den att, på då vanligt vis, trolofningen af båda parterna ansågs som det egentligen förbindande momentet, så att efter en nyare tids åskådning vigseln i deras fall skulle hafva kommit något för sent: dessa omständigheter, säga vi, synas dock mindre förunderliga, än att äktenskap kunde ingås af två obemedlade personer under ett skede, då, såsom ofvan är nämndt, John Shakespeare befann sig i ekonomiskt betryck och sonen med all säkerhet icke kunde själf försörja sin hustru, än mindre de tre barn, som föddes honom under de närmaste åren. Ehuru man icke har någon visshet därom, tyckes här icke finnas utrymme för något annat antagande än det, att den unga familjen redan från början ingått som integrerande del i den gamla. Vare härmed hur som helst, fortfor emellertid icke familjelifvet länge; ty enligt en, som det vill synas, trovärdig sägen, skall Shakespeare hafva råkat illa ut på grund af tjufskytte, en förseelse som då för tiden och äfven långt senare icke ansågs innebära något nedsättande, utan, tvärt om, som »a prettie servise», hvilken väl anstod en icke bortklemad ungdom; ja, studenterna i Oxford, medelpunkten för landets lärdom och intelligens, hade under många generationer varit kända som de värsta friskyttar och fruktträdsplundrare i hela England. Men för Shakespeare tog saken den vändning, att han för säkerhets skull lämnade orten och begaf sig, efter all sannolikhet, till London. Detta skall hafva tilldragit sig vid medlet af 1580-talet, knappast före 1586, möjligen först 1587, och de nu följande fem sex åren 1587—92 hafva otvifvelaktigt varit de mest afgörande för hela hans framtida utveckling, på samma gång det är så godt som alldeles obekant, hvad han under denna tid hade för sig. Man är alltså för dessa år hänvisad till blotta kombinationer, och dessa ställa sig ungefär på följande vis. Till hufvudstaden samlades då, liksom i alla tider, folk från hela landet; där saknades således icke heller

personer från Warwickshire, och Mrs Stopes uppgifver sig i bokhandlarnes anteckningar hafva funnit namnen på omkring ett dussin män från Shakespeares egen stad Stratford; med dessa har han väl haft personlig bekantskap, och de hafva kunnat vara honom behjälpliga vid de första försöken att slå sig fram.[1] Denna förmodan stegras nästan till full visshet beträffande en af dem, Richard Field, hvilken, efter att under föreskrifven tid hafva varit i boktryckarlära, vardt sin egen 1587 och i många år utöfvade en betydande förläggarverksamhet; han var den som tryckte Shakespeares förstlingsarbete, *Venus och Adonis*, och genom honom kan hans unge landsman hafva fått tillgång till äfven andra böcker än dem Field själf förlade. *Venus och Adonis* utkom 1593, och från december månad följande året har man den första säkra uppgiften om Shakespeares skådespelarverksamhet, i det han då jämte Kempe och Burbage uppträdde i två komedier, som spelades inför drottning Elisabet på slottet i Greenwich. Men redan tidigare hade han tilldragit sig uppmärksamhet och väckt afund, ty en populär skriftställare och dramatiker, Robert Greene, som dog på hösten 1592, yttrade sig i en posthumt utgifven pamflett »A Groatsworth of Wit» om honom såsom »en kråka, som kraflat sig upp och utstyrt sig med våra fjädrar och som med sitt *tigerhjärta gömdt i ett skådespelarskinn* tror sig vara lika väl i stånd att dundra fram en blankvers som någon af eder; en fullkomlig *Johannes factotum*, som i sin egen tanke är den ende scen-skakaren i landet.» Anspelningen på namnet (Shake-scene) är lika tydlig som den citerade versen, hvilken travesterar en vers af Shakespeare i tredje delen af Henrik VI: »ett tigerhjärta gömdt i kvinnoskinn.» Det icke minst anmärkningsvärda härvid är, att förläggaren Henry Chettle fann sig föranlåten att efteråt göra offentlig afbön för detta den aflidne författarens anfall på Shakespeare, i det han i ett några veckor senare utgifvet eget arbete, Kind-Heart's Dream, uttalar sin ledsnad öfver Greenes angrepp och sin uraktlåtenhet att undertrycka detsamma, emedan han själf sett Shakespeare vara »icke mindre städad i sitt uppförande än utmärkt i det fack han idkar, hvarförutom flera

---

[1] Se *The Bacon-Shakspere Question answered by C. Stopes.* London 1889.

högt stående personer hafva omtalat hans rättskaffenhet i handel och vandel, hvilket bevisar hans inre värde (honesty), äfvensom det lätta behaget i hans skrifsätt, hvilket ådagalägger hans bildning (art).»

Vid 28 års ålder hade det således lyckats den unge Stratford-mannen att göra sig bemärkt och vinna sig ett namn, och det kan ej vara underkastadt ringaste tvifvel, att ju både Greene och Chettle menat just honom och ingen annan. Under de följande åren spelas ständigt nya pjeser, som tillskrifvas honom och ofta i tryck bära hans initialer eller till och med hans fulla namn på titelbladet; de gifvas med utomordentligt bifall, Shakespeare skördar ära men ännu mera mynt, då han tager inkomst både som författare och skådespelare, och redan 1597 finna vi honom som ägare till New Place, den bästa egendomen i Stratford. Så fortgår det år för år, och när han dör 1616, är han en ganska förmögen man. För öfrigt har man endast strödda notiser om honom; man vet icke ens, om och när han afträdde från skådespelarbanan eller hvar han för sin person hade sitt stadiga hemvist, ehuru visserligen familjen uppehöll sig på New Place och han själf dog där; man ser af ännu befintliga handlingar, att han, som det heter, »varit om sig» i affärer och tagit ut sin rätt; han har, när välståndet började ökas, velat förbättra sin sociala ställning genom att två gånger för sin faders räkning söka utverka adeligt sköldemärke åt familjen men bägge gångerna förgäfves, ehuru genealoger både för fäderne och möderne uppgjorde en ståtlig ättledning, som förmodligen endast haft det felet att vara för mycket sagolik, enär så väl den shakespeareska som den ardenska släkten notoriskt härstammade från okända bönder; han har slutligen varit sällskaplig och vänsäll af sig, och det snart sagdt stående epitet, som användes om honom både i lifvet och efter döden, är ordet *gentle;* han var den *älskvärde* Shakespeare.

Om Shakespeares historia företer stora luckor, som det är vanskligt att fylla, så är däremot förhållandet alldeles tvärt om med Bacon; hans lefnad ligger som en uppslagen bok, den man obehindradt kan genomläsa från första sidan till den sista. Son af lordkanslern Edvard Bacon, erhöll han en vårdad uppfostran, kom vid tretton år till universitetet i Cam-

bridge och åtföljde vid ännu icke fyllda sjutton år sir Amias Paulett på dennes beskickning till Frankrike, där han stannade en längre tid och hade tillfälle att på nära håll lära känna hofvet och tillägna sig dess fina belefvenhet utan att låta sig förföras af dess osedlighet; sannolikt har han ock med uppmärksamhet följt Katarinas af Medici sluga statskonst, af hvilken mycket kunde vara att lära både ad imitandum och ännu mer ad fugiendum. Men hans faders 1579 inträffade död kallade honom tillbaka till England, och, som han var en yngre son af ett andra gifte, såg han sig nödsakad att själf bryta sig en bana och ägnade sig därför åt juridiken, hvarifrån han snart nog kom in i det politiska lifvet. Redan vid 24 års ålder vardt han nämligen vald till medlem af underhuset och satt i denna egenskap i alla parlament under Elisabets och större delen af Jakob I:s regeringar, representerande efter hvarandra Melcombe, Taunton, Liverpool, Middlesex, Ipswich, St. Albans och universitetet i Cambridge, och man kan få en föreställning om det utomordentliga förtroende hans landsmän hyste till hans förmåga och redbarhet, då man erfar, att han representerade Ipswich i tretton år, att han vid flerfaldiga tillfällen valdes på två ställen och — hvilket nästan saknar motstycke i Englands politiska häfder — att till 1613 års parlament tre valkretsar, Ipswich, St. Albans och Cambridge-universitetet på en gång täflade om att sända honom som sin representant. Men med hans befordran gick det trögt: under Elisabet kunde han icke komma längre, än att drottningen 1595 nämnde honom till en af sina lagfarna rådsherrar (Counsel learned in Law) och samtidigt mot en nästan blott nominell årlig afgäld förlänade honom en egendom om 60 acres. Äfven under Jakobs tid dröjde det några år, innan Bacon nådde ett högre ämbete; först 1607 vardt han Solicitor General, 1613 Attorney General[1] och slutligen 1617 lordkansler, hvilket ämbete han innehade till den 3 maj 1621, då en politisk intrig beröfvade honom icke blott hans höga ställning utan hardt nog äfven hans ära. Han öfverlefde denna lyckans kastning i $4^1/_2$ år och dog den 1

[1] Solicitor General och Attorney General äro båda kronjurister (ungefär motsvarande vår justitiekansler), men den senare har högre rang än den förre.

november 1625, lämnande ett eftermäle, om hvilket sanning och lögn stridt under mera än två århundraden, så att än i dag hans namn icke för alla står så fläckfritt som det borde göra.

Bacon har haft många vedersakare; men ingen har gjort hans minne så stor skada som Macaulay, hvilkens ord vägde så synnerligen tungt, eftersom han ju var historieskrifvare ex professo och därtill känd för att skrifva sine ira et studio. Enhvar, som läst hans afhandling om Bacon, minnes säkert, huru högt han prisar Bacons intelligens och huru han å andra sidan nästan icke kan finna nog starka ord för att uttrycka sitt förakt för hans karakter, som han ordentligt brännmärker; huru han, kort sagdt, fullständigt sanktionerar Pope's bekanta omdöme om Bacon såsom »the greatest, brightest, meanest of mankind». Man har emellertid på senare tiden kommit till den öfvertygelsen, att, huru förträfflig än Macaulay må vara och verkligen är, när det gäller att skildra de karakteristiska dragen i ett tidehvarf från den kulturhistoriska sidan, är han icke lika förträfflig, ja icke ens alltid pålitlig i sin framställning af händelser och personer. Hvad nu särskildt Bacon angår, har Macaulays teckning af dennes karakter blifvit, som oss synes, på ett fullt tillfredsställande sätt vederlagd af den som författare och mångårig hufvudredaktör af The Athenæum välkände Hepworth Dixon, hvilken grundat hvartenda stycke i sin *Personal History of Lord Bacon* på ännu tillgängliga handlingar i The State Paper Office samt på andra samtida källskrifter. Att yttra sig om Bacon eller upprepa de gamla beskyllningarna utan att taga hänsyn till den utredning, som lämnats i nyssnämnda arbete, borde hädanefter vara omöjligt för någon samvetsgrann forskare.

Hufvudpunkterna i klandret mot Bacon äro två, af hvilka den första angår hans föregifna otacksamhet mot Essex. Denne skall hafva varit hans synnerligen gode vän och beskyddare samt bland andra vedermälen af sin ynnest skänkt honom det värdefulla godset Twickenham. Därmed förhåller sig så, att i september 1593, då så väl Bacon själf som hans äldre broder Anthony befunno sig i mycket knappa omständigheter, de båda togo anställning hos Essex, Anthony som hans sekreterare, Francis som hans lagkarl och politiske affärsman. Francis fortfor med denna befattning omkring tre

år, och, för att bevisa honom sin tacksamhet, sökte Essex utverka hans nämnande till Solicitor General. Men Essex var icke rätte mannen härtill; med sin vanliga framfusighet fördärfvade han saken, och, när ingenting kunde göras på detta vis men han ändock kände sin förbindelse att löna Bacon för hans tjänster, hittade han på en annan utväg. Pengar hade han, som andra slösare, ondt om; han gaf Bacon i stället ett stycke land, väl till märkandes *icke* Twickenham, som var kronogods och redan 1574 blifvit af drottningen förlänadt till Bacons fader, utan en annan jord i värde af 1,200—1,500 £, eller vida mindre än en tredjedel af den årsinkomst Bacon skulle haft, ifall det lyckats Essex att skaffa honom platsen som Solicitor General. Någon synnerlig anledning till tacksamhet tyckes här knappt förefinnas: Essex betalte helt enkelt en skuld för flerårigt arbete i hans tjänst, och han betalte den med jord i stället för med reda penningar, som säkerligen hade varit mycket välkomnare för Bacon. Men under denna tid hade Bacon sett Essex på tillräckligt nära håll för att förstå, att denne var en obetänksam herre, som blott allt för mycket lät leda sig af ögonblickets hugskott och ett af medgången alstradt öfvermod, som förr eller senare borde bringa honom i olycka. När så Essex utfört den misslyckade expeditionen till Irland i uppenbar strid mot gifna förhållningsorder och i lika uppenbar strid mot drottningens uttryckliga befallning i förtid återvände till London, då kunde Bacon ännu använda sina bona officia för honom och lyckades verkligen stämma drottningen till mildhet; men, när han uppträdde som öppen upprorsman, då hade väl en kronans juridiske rådgifvare ingen annan utväg än att göra sin skyldighet som sådan och låta lagen ha sin gång. Den plikten kan hafva känts hård emot en person, hvilken han en tid stått ganska nära, men det var dock hans plikt och en plikt, som, så vidt vi kunna förstå, ej kunde eftergifvas.

Den andra besvärspunkten mot Bacon gäller hans »corruption». Ja, detta är det uttryck, som användes i anklagelsen mot och domen öfver honom, och det får ett ännu större sken af berättigande därigenom, att Bacon själf erkänt sig saker därtill. Att Bacon gjorde detta medgifvande kan måhända anses som en svaghet, och otvifvelaktigt skulle mången

annan, kanske de flesta handlat annorlunda; men under de för handen varande omständigheterna var det säkerligen det klokaste han kunde göra, och, hvad mera är, hans handlingssätt var kanske ej mindre ädelt än klokt. De närmare omständigheterna voro, i största korthet framställda, följande. I England utgjordes på den tiden de högre ämbetsmännens inkomster icke så mycket af den lön kronan bestod, hvilken var en ren obetydlighet, som fastmer i de sportler (fees), hvilka erlades af den, som anlitade vederbörandes ämbetsåtgärd, och förhållandet var således väsentligen likartadt med hvad som ännu långt in i detta århundrade ägde rum här i landet, där åtskilliga ämbetsmäns hufvudsakligaste intäkter utgjordes af lösen, kansligebühr och hvad de nu allt kunde heta, dessa olika afgifter, som voro ämnade till ersättning för hvad kronan själf icke mäktade gifva sina tjänare i lön.[1] Bruket var gammalt och häfdvunnet; alla människor betalte »fees», och alla människor togo »fees», konungen själf ej undantagen, hvilken icke hade någon civillista. I några ämbetsverk var beloppet bestämdt antingen genom häfd eller sådan ömsesidig öfverenskommelse, som nu för tiden reglerar priset vid järnvägs- och ångbåtstrafiken; i andra, särskildt vid domstolarna, var det fritt. Man kunde erbjuda mycket eller litet efter råd och lägenhet, och domaren kunde hålla till godo med allt eller endast en del af hvad som bjöds honom; men båda parterna hade att erlägga sina fees, och dessa ansågos så litet som mutor, att i 1606 års parlament det populära partiet i underhuset förkastade ett förslag att inskränka dem i record-departementet af kansli-domstolen (the Chancery). Olägenheterna af dessa obestämda och godtyckliga afgifter kändes emellertid allt mera, och en billig förändring i den gamla sedvänjan blef föremål för öfverläggning i flera följande parlament, hufvudsakligen just på grund af Bacons egna tal och skrifter; men något beslut i denna riktning hade icke fattats, när Bacon tillträdde lordkanslers-ämbetet. Saken var emellertid ömtålig och kunde lätt gifva en fiende en väl-

---

[1] Så t. ex. bestod före domsagornas nuvarande reglering en häradshöfdings lön på stat endast af boställe och en kontant summa, som stundom ej var större än 75 kronor, medan det, som domsagan »gaf» i sin helhet, kunde utgöra hundra gånger detta belopp och mera.

kommen anledning att ställa till trakasserier. Och Bacon hade åtminstone en sådan personlig fiende i sir Edward Coke, en framstående lagkarl men, som Green säger, en trångbröstad och argsint (narrow-minded and bitter-tempered) man, hvars hela lif varit en enda lång duell med Bacon, i det båda varit rivaler icke blott på ämbetsmannabanan och i parlamentet utan äfven i kärlek till den kvinna, som blef Cokes hustru. På försommaren 1616 hade Coke blifvit störtad från sin plats som Lord Chief Justice, och, ehuru detta skett helt och hållet genom hans egen halsstarrighet, ansåg han Bacon som upphofsmannen därtill och sökte efter tillfälle att hämnas. För en sådan man var det ej svårt att fiska i grumligt vatten, då mot slutet af Jakobs regering de politiska förhållandena allt mer tillspetsade sig så väl genom konungens egenmäktighet som därigenom, att puritanerna alltmera började sticka upp hufvudet. Länge rufvade han öfver sin hämnd, och den hade törhända aldrig blifvit mogen, om ej lady Buckinghams snikenhet och de unga öfverhus-medlemmarnes önskan att stå väl hos henne och hennes son, konungens gunstling, hade samverkat att skaffa hans planer framgång. När anklagelsen ändtligen framlades, upptog den tjugutvå fall, i hvilka lordkansleren skulle hafva förfarit brottsligt såsom ordförande i kanslidomstolen. Det var icke mycket, då Bacon under sin fyraåriga verksamhet handlagt omkring sju tusen mål, och äfven af de 22 gafs fullt tillfredsställande förklaring för de 19; för de återstående tre bevisades, att rättvisan icke i minsta mån blifvit kränkt samt att intet hemlighetsmakeri iakttagits, inga löften afgifvits eller eljest något förefallit, som kunde stämpla de erbjudna gåfvornas emottagande såsom ett missbruk. De felaktigheter, som upptäcktes, voro icke så mycket lordkanslerns som hans underordnades, af hvilka åtminstone några blifvit köpta att vittna emot honom, och Finch, näst Coke själf den lärdaste jurist i underhuset, förklarade, att »den bevisning, som presterats till stöd för anklagelsen, fritager lordkanslern från klander». Men saken var afgjord på förhand, och i medvetandet härom samtyckte Bacon, sjuk och omgifven af fiender som han var, att följa det råd eller snarare den bön konungen själf personligen framförde till honom att afstå från allt försvar och sålunda förekomma skandalen af

en stor politisk rättegång, som skulle hafva beredt regeringen ytterligare svårigheter och obehag utöfver dem, hon redan hade att dragas med. Så tecknade Bacon sitt erkännande af att vara skyldig till »corruption»; men liksom under biskop Brasks sigill kan man äfven här läsa något under de skrifna orden, ungefär af denna lydelse: »om det, som bevisats emot mig, är eller kan kallas corruption, då är jag saker därtill».

Till dessa hufvuddrag af Shakespeares och Bacons yttre historia må slutligen fogas den karakteristik af dem, som lämnats af en man, hvilken haft nära och förtrolig beröring med dem båda. Det är den berömde Ben Jonson, och han yttrar sig om Shakespeare sålunda: »Jag minnes, att skådespelarne ofta omtalade det som en heder för Shakespeare, att, hvad helst han skref, han aldrig strök ut en rad af hvad han skrifvit. Mitt svar har varit: Jag önskar, han hade strukit tusen, — hvilket de ansågo för ett illvilligt yttrande. Jag skulle ej hafva nämnt detta för eftervärlden, om det icke varit för deras okunnighet, som för att prisa sin vän välja just det stycke, hvarutinnan han mest felade, och för att försvara min egen ärlighet; ty jag höll af mannen och ärar hans minne, så vidt det kan ske utan afguderi, så mycket som någon. Han var verkligen en hedersman och af en fri och öppen natur, hade en ypperlig fantasi, vackra begrepp och ädla uttryck, och dessa flödade för honom med sådan lätthet, att det stundom vardt nödvändigt att hejda honom: *Sufflaminandus erat*, såsom Augustus sade om Haterius. Hans snille (wit) var i hans eget våld; önskligt att väldet däröfver äfven hade varit det. Många gånger föll han på sådana saker, som ej kunde undgå löje; så t. ex. när han föreställde Cæsar och någon sade till honom: »Cæsar, du gör mig orätt», svarade han: »Cæsar har aldrig handlat orätt utan med rätta», och sådant mer; hvilket var löjligt. Men han försonade sina lyten med sina förtjänster. Det var alltid hos honom mera att berömma än att ursäkta.» — Om Bacon säger han på ett ställe, efter att hafva uppräknat åtskilliga berömda talare, att Bacon »är den, som varit i alla stycken fullkomlig (filled up all numbers) och på vårt språk utfört sådant, som kan jämföras med eller föredragas framför vare sig det öfvermodiga (insolent) Grekland eller det högfärdiga Rom. Kort sagdt, i

hans åsyn och omkring hans tid föddes alla de snillen, som kunde ära ett språk eller främja studiet. Nu förfalla sakerna dagligen, det går utför med snillena och tillbaka med vältaligheten; så att han kan nämnas och stå såsom vårt språks höjdpunkt och ἀκμή». Och omedelbart därefter fortsätter Ben Jonson: »Jag har alltid märkt, att en vis fosterlandsvän låtit sig angeläget vara, bland de viktigaste statsvärf, att vårda sig om Lärdomens Samhälle. Ty skolor, de äro statens plantskolor, och ingenting är mera värdt en statsmans omsorg än den del af samhället, som vi kalla vetenskapernas befrämjande. Ett vittnesbörd härom lämnar Julius Cæsar, som under det borgerliga krigets hetta skref sina böcker *De Analogia* och tillägnade dem åt Tullius. Detta gjorde, att salig Lord St. Alban kallade sitt verk *Novum Organum;* och, ehuru detsamma icke genomtränges eller begripes af de flesta ytliga människor, hvilka ej kunna komma öfver titeln Nominalia, framlägger den verkligen allt hvad som brister i allt slags lärdom och är en bok

qui longum noto scriptori porrigat ævum.

Min uppskattning af hans person förökades aldrig genom hans plats eller hans äreställen; men jag har vördat och vördar honom för en storhet, som endast tillhörde honom personligen, i det han alltid tycktes mig genom sitt arbete vara en af de största och beundransvärdaste män, som funnits på många tider. I hans motgång bad jag alltid, att Gud ville gifva honom styrka, ty storhet kunde han ej sakna. Ej heller kunde jag med ett enda ord eller en enda stafvelse uttrycka något beklagande för honom, emedan jag visste, att ingen olycka kunde skada hans förträfflighet (virtue) utan snarare bidraga att göra den uppenbar».

Lika visst som det är, att Green och Chettle i sina ofvan anförda yttranden menat den verklige Shakespeare och icke någon hans pseudonyme substitut, lika säkert får det väl ock antagas, att Ben Jonson vetat hvem han menat i de nyss citerade karakteristikerna: med den ena den kvicke och liflige, stundom allt för liflige dramatiske författaren och skådespelaren Shakespeare, med den andra vältalaren, vetenskaps- och statsmannen, den ännu i motgångens dagar så store Bacon.

* * *

Efter dessa preliminärer återkomma vi till hufvudfrågan. Hvilka skäl och bevis kunna baconianerna andraga för att styrka sina påståenden? Man kan säga, att de äro legio, förty de äro många; men det karakteristiska för dem alla är en viss löslighet, parad med mycken tvärsäkerhet i framställningen. En baconian får ett hugskott, som synes honom passa i stycke med teorien; utan att ge sig tid och kanske äfven utan att ha tillfälle eller tillräckliga insikter att pröfva saken från alla sidor, rusar han åstad med all en entusiastisk öfvertygelses hetsighet och menar sig hafva upptäckt ännu ett bevis för att Shakespeare är icke Shakspere utan Bacon. Ty detta är det första argumentet och det vid hvilket man fäster kanske den största vikten; det förhåller sig nämligen så, att på de skaldens tryckalster, där hans namn finnes utsatt, stafvas det *Shakespeare*, medan däremot de obestridligt äkta namnteckningar man har kvar af »Stratfordkarlen», för att tala med baconianerna, äro skrifna *Shakspere*. Då är ju saken klar: det förra, ädelt till sin betydelse (= spjutskakaren), var Bacons pseudonym; det senare betyder helt enkelt Jaques' Pere = Jakobs Petter eller Pelle Jakobs (son) och är således lika vulgärt som dess ägare. Man förbiser härvid, att namnet Shakespeare var lika allmänt i England som namnet Calderon var och ännu är i Spanien samt att på en tid, då rättskrifningen ännu icke vunnit någon stadga, enhvar skref som han tyckte och att samma personer befinnas hafva stafvat sitt namn ena gången så, andra gången så; i ännu befintliga offentliga handlingar hafva också vederbörande i Stratford stafvat det ifrågavarande namnet på olika vis. Dessutom tillkommer i rent språkligt hänseende den omständigheten, att franskt *j* i allmänhet motsvaras af engelskt *j* (uttaladt ungefär så som det franska under den äldre medeltiden), och det franska Jacques (med långt *a* af lat. Jācobus, liksom ital. Giācomo, m. fl.) heter än i dag på engelska Jāques; konsekvent borde då af Jaques' Pere hafva blifvit Jaquespere eller något dylikt, men omöjligen Shakspere.

Ett annat skäl, af hvilket man äfven sökt göra det mesta möjliga, är förhållandet med Northumberlandhandskriften. Denna, som nu icke är fullständigt i behåll, hade, enligt den ännu befintliga innehållsförteckningen, från början omfattat

afskrifter af hvarjehanda arbeten, såsom Rikard II, Rikard III, m. fl., men har nu endast kvar *The Conference of Pleasure*, en obetydlig text till ett maskeradupptåg vid hofvet och otvifvelaktigt författad af Bacon, ehuru måhända efter en idé af Essex; nu har afskrifvaren roat sig med att på ytterbladet klottra namnen »Shakespeare, Bacon», och — hvad göres oss då mera vittne behof? där är ju identifieringen uttryckt i ord så tydligt man någonsin kan önska! Skada blott, att där stå icke *endast* de båda orden »Shakespeare, Bacon», utan äfven »Neville» jämte latinsk omtydning af detta namn: »Ne vile velis», m. m. Men detta, som ju alldeles upphäfver den förmenta identiteten, omtalas icke af baconianerna, antingen de icke känna till verkliga förhållandet eller icke vilja låtsa om det.

Det anförda torde göra tillfyllest som prof på baconianernas sätt att sköta bevisningen. Lika lätt som de nämnda båda skälen, väga äfven de öfriga, som af dem anföras; så har t. ex. Mrs Stopes fullständigt vederlagt de år 1884 af Mrs Pott i sammandrag författade *Trettiotvå grunder för att tro att Bacon skref Shakespeare:* ingen enda af dem visar sig hållbar inför ett närmare skärskådande. Samma Mrs Pott hade redan året förut utgifvit Bacon's *Promus*, och, då detta hennes arbete samt i sammanhang därmed Shakespeare-Bacon frågan i dess helhet blifvit efter dess dåvarande läge i denna tidskrift klart belyst af d:r H. Schück, kan det vara tillräckligt att hänvisa till hans uppsats (N. S. T. 1888 s. 1).

Det utmärkande för Donnelly's bok och som visserligen skulle hafva varit rent af epokgörande i litteraturhistorien, om det hållit streck, är, såsom här ofvan nämnts, den förmenta upptäckten af en chifferskrift i åtminstone somliga af Shakespeare-dramerna. Tanken att i dem söka en sådan är måhända icke alldeles så vild, som det kan tyckas vid första påseendet, och kan åtminstone ha lika mycket skäl för sig som de flesta andra af baconianernes påståenden, — hvarmed ju i alla händelser icke så synnerligen mycket är medgifvet. Det är nämligen en känd sak, att Bacon sysslat med teorien för en säker och tillförlitlig chifferskrift, och i sitt berömda verk *De Augmentis Scientiarum* har han i sjette bokens första kapitel ägnat särskild uppmärksamhet åt detta ämne. Han säger därom:

»Det är tre egenskaper som fordras af chiffer-beteckningar: att de äro lätta (*expeditæ*), icke för besvärliga att skrifva; att de äro pålitliga och ej utsatta för att kunna tydas af andra slutligen att de, om möjligt, äro fria för att väcka misstankar». Vidare heter det: »Jag skall här meddela en min egen uppfinning, hvilken jag hittade på, när jag som ung man vistades i Paris, och hvilken synes mig värd att bevaras. Den har en chiffers högsta fullkomlighet, nämligen att beteckna *allting genom hvad som helst*, blott det som skall förhemligas är fem gånger mindre än det, hvari det inhöljes. Intet annat villkor eller förbehåll erfordras.»

Principen är den följande.

Basen är föreningen af ett alfabet af två bokstäfver med ett alfabet af två former, i grupper af fem bokstäfver.

Låt hvar bokstaf i det vanliga alfabetet betecknas genom A och B upprepade på fem ställen med omflyttning. Genom dylik omflyttning komma de båda bokstäfverna att på olika sätt ingå i femtalsgrupperna, och man får till och med flera sådana grupper än som behöfvas för det vanliga alfabetets bokstäfver. Tag för hvarje särskild bokstaf i alfabetet en bestämd sådan sammanställning, t. ex. så här:

A = a a a a a	I = a b a a a	R = b a a a a
B = a a a a b	K = a b a a b	S = b a a a b
C = a a a b a	L = a b a b a	T = b a a b a
D = a a a b b	M = a b a b b	U = b a a b b
E = a a b a a	N = a b b a a	W = b a b a a
F = a a b a b	O = a b b a b	X = b a b a b
G = a a b b a	P = a b b b a	Y = b a b b a
H = a a b b b	Q = a b b b b	Z = b a b b b

För Å, Ä och Ö, som ej ingå i det engelska och följaktligen icke heller i det af Bacon transponerade alfabetet, kunde man taga t. ex.:

Å = b b a b b, Ä = b b b a b, Ö = b b b b a.

Här har man således hela alfabetet uttryckt genom endast två bokstäfver, som med växlande ställning bilda olika grupper. Man tager ytterligare ett alfabet af två former, t. ex. af vanlig upprättstående (antikva) och *lutande* (*kursiv*) stil, där hvarje

bokstaf af förra slaget betecknar A, och hvarje bokstaf af det senare slaget betecknar B, hela alfabetet igenom, så att

A eller a = a
A eller *a* = b
B eller b = a
B eller *b* = b
o. s. v. till
Ö eller ö = a
Ö eller *ö* = b.

Välj sedan någon sats med likgiltigt innehåll såsom omhölje för det som skall insvepas däri. Den nämnda satsen måste ha ett fem gånger större omfång än själfva hemligheten. Tag t. ex. såsom *epistola exterior:*

Manere te volo donec venero.

Vill man då såsom inre hälsning skicka ordet FUGE (fly), skrifver man först med kursiv hvarje bokstaf som är ämnad till B, och med vanlig stil sådana som äro ämnade för A. Därefter ordnas grupperna efter schemat här ofvan, och man får på detta vis:

Ma*n*e*re* te *vo*lo *do*nec *v*enero.

Femtalsgrupperna blifva då:

Ma*n*e*r*	= F,	*e*te*vo*	= U,	lo*do*n	= G,	ec*v*en	= E.
a a b a b		b a a b b		a a b b a		a a b a a	

De sista bokstäfverna e r o bilda ingen hel femtalsgrupp och äro därför betydelselösa.

Som ytterligare exempel tar Bacon det af Aulus Gallius omtalade bref, som sändes medelst en scytala och hvilket han inkläder i det första af Ciceros bref *ad Familiares.* En hvar kan för öfrigt genom egna försök öfvertyga sig om uppfinningens praktiska användbarhet för alla slags meddelanden; vid vanlig skrift kunna de i tryck kursiverade bokstäfverna utmärkas t. ex. genom understrykning eller en liten hake eller något annat tecken.

Då man således visste, att Bacon intresserat sig för chifferskrift, var det icke så alldeles underligt, att man började spåra efter någon dylik i hans efterlämnade skrifter eller hvad man ansåg därför; men det underliga var först och främst

att, när Bacon själf uppfunnit ett nytt och onekligen mycket snillrikt chiffersystem, man då icke tog för gifvet att, *om* han någonsin användt chiffer, han skulle användt just detta och icke något annat. Efter att ha bråkat sin hjärna alldeles otroligt, har emellertid herr Donnelly upptäckt något splitter nytt, nämligen ett slags sifferchiffer, som Bacon skulle ha begagnat för att såsom *epistola interior* i den shakespeareska texten lämna ingenting mindre än en i många stycken särdeles detaljerad krönika om hvarjehanda tilldragelser under hans tid. Men man har anmärkt, och med rätta, att, när upptäckaren af »det stora kryptogrammet» skall redogöra för detsamma, han ingalunda är så klar som önskligt kunde vara. Detta beror dels på hans stil, dels på hans terminologi. Beträffande den senare använder han jämt och samt vetenskapliga termer i en icke-vetenskaplig betydelse.- »Aritmetisk progression» t. ex. är en sådan term, men i hans bok förekommer platt icke den operation, som man i räkneläran förstår med detta uttryck; på samma sätt, när ett tal framställes som »produkt», menar han därmed ofta ingenting annat än att talet härledes eller bildas af ett annat genom en serie af subtraktioner, o. s. v. Dessutom är herr Donnellys stil, kanske till följd af brådska, af det oöfvertänkta, slarfviga och kippskodda slaget, hvilket just icke är fördelaktigt för ett noggrant förtydligande af siffror och räkneoperationer.

Hemlighetens kärnpunkt, kring hvilken chiffern rör sig, har herr Donnelly funnit i 1623 års folio vid skiljelinien mellan första och andra delen af Henrik IV, och regelns grunder innehållas på sista sidan af den förra, och första sidan af den senare pjesen. Han har där upptäckt vissa *rottal* (root numbers), — de äro 505, 506, 513, 516, 523 — men huru han funnit dem, det törs han ännu icke tala om för sina läsare, emedan den litterära äganderätten är så illa skyddad i Amerika, att en fribytare skulle ostraffadt kunna komma och tillgodogöra sig all äran och — vinsten af herr Donnellys ansträngda tankearbete; allt nog, med tillhjälp af dessa rottal och vissa andra tal, som inverka på dem och hvilka han därför kallar *modifiers*, opererar herr Donnelly upp och ned, kors och tvärs, fram och tillbaka, och så får han fram vidlyftiga detaljer från Shakspere's ungdom om hans tjufskytte

och därmed sammanhängande omständigheter, en lång historia om huru drottning Elisabet skulle med hugg och slag hafva öfverfallit en viss Hayward, samt åtskilligt annat smått och godt, hvaraf här må lämnas ett par utdrag till prof. Så heter det t. ex. rörande de under Marlowes och Shaksperes namn utgifna dramer:

»Cecil sade, att Marlowe eller Shakspere aldrig skrifvit ett ord af dem. Det är klart, att han [Shakspere] proppar våra öron med falska rykten och har ljugit i månget godt år». — »Han [Sh.] är en stackars dum, argsint, sniken varelse och blott en täckmantel för någon annan, som hade blåst på upprorslågan nästan till ett krig emot Ers Nåde [drottningen] såsom en kunglig tyrann». — Jag har en misstanke, att min frändes [Bacon's] tjänare, unge Harry Percy, var den man, till hvilken han [Sh.] hvarje kväll gaf hälften af hvad han under dagens lopp inkasserade vid ingången». — »Många rykten äro på folks tungor om, att min frände [Bacon] har författat icke blott Striden mellan York och Lancaster [alias Henrik VI, 2 och 3], Kung Johan och denna pjes [Rikard II] utan äfven andra skådespel, som först utgifvits under Marlowe's namn och nu komma ut såsom författade af Shakspere».

Om Shakspere's person får man bland annat veta följande:

»Han är son till en fattig bonde, som idkade handskmakaryrket i den håla, där han var född och uppfostrad, en af bondestäderna i västern. Och det går till och med rykten, att både Will och hans bror själfva idkade samma yrke någon tid, innan de kommo hit». — »Han är, hör jag, för närvarande mycket sjuk; han ångrar i säck och aska sin ungdoms liderlighet. Hans börs är väl fylld med det guld han hämtar från skådespelen. Dessa beundras mycket och draga mycket folk och lämna afkastning i stor ymnighet i form af silfver- och kopparmynt. Det tros, att han skall köpa all jord som hör till New Place». — Herremännen i nejden af Stratford upplysa, att »vi känna honom såsom en ohyfsad och simpel slaktarlärling, och det var i vår tanke icke sannolikt att han skref dem [skådespelen]; han är hvarken kvick eller lärd nog. Ämnena äro vida öfver hans förmåga. Här tror man till och

med, att er frände St. Albans skrifver dem». [1] — »Han kan icke hålla ut länge. Hans hälsa är mycket klen; jag misstänkte redan förut, att han är förstörd af den fasliga åkomman,[2] en alldeles obotlig sjukdom. Hans utseende bevisar det. En dag mötte jag honom händelsevis och, ehuru jag är ganska bekant med honom, skulle jag ej hafva känt igen honom, så förändrad hade han blifvit». — »Han är icke mera än 33 år gammal, men ändå är han, i sin ungdom, noterad som gammal, med ålderdomens alla märken. Hans kind är hvit, hans röst ihålig, hans hand skrumpen, hans hår grått, hans gång svag och hans hufvud vacklar, när han går». — »Där är ett otäckt, nyläkt sår på sidan af halsen och en stor utväxt, någonting likt en struma, som dag för dag blir större, och hans krafter svagare». — För egen del yttrar Bacon (allt, förstås, efter Donnelly): »Ehuru han ännu icke är 33 år, är hans rygg krokig, och hans hår och skägg hafva hvitnat. Enhvar skulle efter utseendet taga honom för att vara en gubbe. Han hade knölar stora som min näfve på sidan af halsen och under hakan. Jag hörde sägas, att han var mycket sjuk och under läkarevård. Hans hälsa är mycket svag, och hans gång ostadig. Han besväras af flera farliga åkommor; han har gikt i stortån, och jag hör dessutom, att han har fallit i tvinsot. Och det tros, att han måste hafva den fruktade sjukdom man kallar fransosen, hvilken är en af de obotligaste af alla sjukdomar; det finnes sannerligen intet botemedel för densamma. Den tyckes draga all substansen ur en och efterlämnar endast tomhet och matthet». Följer så redogörelse för, huru denna sjukdom kom in till England i Henrik VIII:s tid.

Det är ju alldeles häpnadsväckande saker man på detta vis får erfara om Shakespeare, vår gamle käre Shakespeare, som vi ända från barndomen varit vana att sätta så högt icke blott som skald utan äfven som människa. Men ännu mera häpnadsväckande är, om möjligt, författarens självbedrägeri (ty annat lär det väl ej kunna kallas, så framt

[1] Det är biskopen af Worcester, som inberättar allt detta till Cecil. Det bör kanske anmärkas, att denne dog 1598, och Bacon vardt viscount St. Alban (*icke* Albans!) först — 1620!

[2] Herr Donnelly har utelämnat sjukdomens namn; det var väl den, som i 1734 års lag kallas »pockor af lösaktighet» och som äfven omtalas längre fram.

man ej rent af skall anse det som galenskap). För hvar gång han lyckats dechiffrera någon af dessa märkvärdiga saker, måste han stanna och fästa läsarens uppmärksamhet på hur underbart allt detta är, hur orden foga sig på ett sätt, som omöjligt kan vara tillfälligt, o. s. v.; och detta sker med en känsla och öfvertygelse, ja en hänförelse, som ej förfelar att till en början verka något smittsamt. Men också blott till en början. Ty så snart man söker öfva den minsta kontroll, ramlar hela härligheten ohjälpligt. Hvartill tjänar det att rada upp långa spalter med siffror och tal, när man ej har någon *regel* för deras användande? Och det är just olyckan med hela detta stora kryptogrammet, att ingen bestämd regel finnes för val af modifierande tal samt af sida och spalt i folio-upplagans text, ej häller för räknandet af texten. Den, som lämnat denna upplysande kritik af den förmenta chiffern, är en engelsk prästman och juris doktor *A. Nicholson* i Leamington. Hans broschyr *No Cipher in Shakespeare* har efter allt det donnellyska bråket en riktigt välgörande verkan genom sin enkla klarhet, och, då här ofvan lämnats prof på resultaten af den enes tolkning, är det ej mera än rätt och billigt, att våra läsare få se hvad d:r Nicholson med användande af alldeles samma metod och samma textställen som herr Donnelly lyckats få ut ur dem. Så här t. ex. kan det låta: »Jag William, son till John Shakespeare, fick äran af ett heraldiskt sköldemärke på ett måladt fält, för mitt hus' forna tjänster mot Kung Hinke, i konung Rikards tid i Warwickshire»; eller »Mäster William Shakespeare skref denna pjes och var anställd vid Ridån», d. v. s. teatern med detta namn (the Curtain). En annan gång får man veta, att »Will Shakespeare, gentleman, son till John, gaf till scenen ett band tragedier, hvilket har vunnit stort lof af högsta ädling och dummaste bonde, görande honom ihågkommen för all tid».

Men det är ej nog härmed. Lärjungen har öfverträffat sin mästare, och d:r Nicholson trollar faktiskt bättre än herr Donnelly själf. Den nyss anförda uppgiften, att »mäster William Shakespeare skref denna pjes och var anställd vid Ridån» har nämligen den förre uttagit ur texten med tillhjälp af *hvart och ett* af de gifna rottalen och således fått den fem

gånger och på fem olika sätt ord för ord lika lydande; han har vidare upptäckt modertalet, som Donnelly själf icke vågade yppa och som befunnits vara 814; ja, han har slutligen fullkomligt tydligt och klart uppvisat, att *kryptogrammet*, behandladt efter Donnellys eget förfaringssätt, *ger hvilka tydningar som helst*.

Så brast den bubblan! Något bemötande från Donnellys eller andra baconianers sida af Nicholsons vederläggning har, så vidt veterligt är, icke heller afhörts, förmodligen af det enkla skäl, att ett sådant bemötande är omöjligt. Men, äfven om en så dräpande sifferkritik icke kunnat presteras som nu varit fallet, skulle i allt förståndigt folks ögon kryptogramsystemet ändock hafva strandat på andra svårigheter.

Den första är denna. Om, såsom vi sett, Donnelly haft ett så förfärligt hufvudbry med att räkna ut, hvar hvarje enskildt ord i hans dechiffrering bör uppsökas i dramat, så skulle naturligtvis dettas författare ej ha haft mindre besvär med att räkna ut, hvar detta samma ord borde insättas. Författandet skulle under sådana förhållanden hafva blifvit ett räkneproblem af den invecklade art, att det åtminstone för en nutida människa blir obegripligt, huru några idéer samtidigt kunnat insmugglas, för att nu ej tala om kompositionen, stycket gång, m. m.

För det andra hafva både fru Stopes och d:r Nicholson med full rätt anmärkt, att innehållet af de chiffermeddelanden Donnelly tror sig hafva upptäckt är på flerfaldiga ställen sådant, att det vore den blodigaste skymf mot Bacons minne att antaga, att han skulle kunnat författa dylika gemenheter. Äfven Bacons argaste motståndare måste medgifva, att han var, till och med i eminent grad, *a gentle man*, och för oss här i det gamla Europa är det helt enkelt otänkbart, att vare sig då eller på någon annan tid en man med äfven de ringaste anspråk på hjärtats bildning skulle kunna tillåta sig sådana uttryck, som enligt kryptogrammet läggas i Bacons mun, i det han t. ex. för drottning Elisabet har det stående uttrycket *the old jade*, samt *the old termagant*, o. s. v. Lika lumpet blefve enligt Donnellys framställning Bacons förhållande till den verklige Shakespeare: de skulle under åratal hafva stått i den närmaste beröring med hvarandra, varit ett slags kom-

panjoner och delat vinsten af de teaterstycken, dem Bacon författat och Shakespeare låtit uppföra under sitt namn; Shakespeare har ända till sin död troget bevarat hemligheten, men så kommer långt efteråt Bacon själf och röjer den för eftervärlden, därvid skildrande sin förre medhjälpare som ett både fysiskt och moraliskt alldeles förfallet subjekt, och detta, så vidt man kan finna, utan det ringaste spår till anledning i verkligheten samt endast och allenast därför, att det roar en amerikansk herre i nittonde århundradet att fantisera ihop en historia, som han tror vara lämplig att styrka en i och för sig ohållbar teori. När man så besinnar, att hela denna teori blifvit utkläckt till Bacons *förhärligande*, måste det väl erkännas, att aldrig en människa haft större skäl än Bacon att bedja Gud bevara sig för sina vänner.

Detta var nu historien om Det stora kryptogrammet. Efter all sannolikhet lär den väl framdeles icke vidare komma att åberopas af baconianerna, enär dessa, så som förhållandena nu gestaltat sig, nog hällre skulle sett, att herr Donnelly behållit den för sig själf eller åtminstone aldrig låtit den komma utom kretsen af hans närmaste personliga vänner. Det är emellertid mera önskligt än troligt, att de alldeles fälla modet för denna motgång: de ha ju ännu så många pilar kvar i sitt koger. Huruvida åter dessa också träffa målet, det är nu en annan fråga. Ty, om än yttre omständigheter talade långt kraftigare än hvad de göra till baconianernas förmån, återstår dock alltid ett annat spörsmål, det viktigaste och mest afgörande af dem alla: var Bacons begåfning af den art, att han kunnat författa de shakespeareska dramerna? Och därpå våga vi tro, att enhvar, som utan förutfattad mening studerat de båda författarne, skall svara ett fullkomligt oförbehållsamt *nej*. Bacon var en stats- och vetenskapsman af första ordningen, och han var i öfverensstämmelse därmed företrädesvis hvad man kallar en förståndsmänniska; däremot finner man både i hans lif och i hans skrifter endast obetydliga spår af känsla, passion, inbillningskraft, kort sagdt af just de gåfvor, som framför andra anses vara skaldens. Han företer i detta hänseende en slående likhet med antikens Cicero, och lika litet som det hittills fallit någon in att tro Cicero vara författare till Horatii kväden eller, för att taga

ett exempel som ligger oss närmare till, lika litet som V. E. Svedelius kan misstänkas för att ha diktat B. E. Malmströms sånger, lika omöjligt borde det efter inre kriterier vara att anse Bacon hafva skrifvit Shakespeares verk.

Edvard Lidforss.

Den portugisiska litteraturens pånyttfödelse i det nittonde århundradet.

Fransmännens litteratur känna vi, för att låna ett uttryck från fransmännens språk, som vår egen ficka. Med italienarne är vår litterära kommers numera rätt liflig, tack vare ej minst det täcka könet såväl på den hyperboreiska som på den hesperiska halfön. Spaniorer börja figurera på vår scen, i våra tidskrifter och våra romanbibliotek. Men har någon hört talas om, att det finnes en litteratur i Portugal? CAMÕES förstås; men trehundrade årsdagen af hans död firades redan för tio år sedan. Reseskildringar af SERPA PINTO och en nyligen till svenska öfversatt roman af CASTELLO BRANCO ha måhända kommit under någon nyfikens ögon. Den som känner fler fakta ur den portugisiska litteraturhistorien, han betraktas som representant af en alldeles abnorm specialitet, något sådant som egyptologi eller bischarispråk. Dock är Portugal ett så gammalt kulturland och har spelat en så betydande roll i världshistorien, att nyfikenheten eller vetgirigheten ofta ställer på oss en fråga om dess andliga odlings gång och förnämsta alster. Särskildt i våra dagar, då vi ej kunna öppna en tidning utan att se Portugals namn, drages vår blick ofta dit ned till denna »Europas trädgård vid Atlantens strand, skönt doftande akacia och lager», som en portugisisk skald betecknar sitt land. Det är sant, att litteraturforskaren efter anställd undersökning finner, att portugisernas litteratur ej är så mycket värd som de större romanska folkens; men han finner ock, att den erbjuder mycket af intresse och åtskilligt af skönhet, som lönar forskningens möda.

Det bästa och mest anslående i den portugisiska litteraturen, emedan det är det nationellaste och ursprungligaste, äro de af traditionen fortplantade, folkliga *romanserna*. De hafva tydligen sitt upphof i en germansk skaldeådra, hvilken visserligen ej sprang upp i dagen förrän i femtonde århundrandet men måste hafva porlat fram i sakta oeh obemärkt flöde alltsedan folkvandringarnas tid. På germanskt ursprung tyder nämligen dels den omständigheten, att romansernas egentliga hemort är provinsen Beira, där de germanska invandrarne tätast slogo sig ned, dels deras gemenskap i föreställningar och uttryckssätt med de gamla germanska lagarna. Ett liknande ursprung hafva antagligen äfven de spanska folkromanserna, liksom det slutligen ock visat sig, att den fornfranska nationaldiktningen, de så kallade *chansons de geste*, uppstått ur den traditionella poesi, som de i Gallien invandrande germanerna förde med sig. Det har således behöfts den friska originaliteten hos den unga, ofördärfvade germanska anden för att väcka nytt lif, då den gamla klassiska bildningen stelnade i sin tillsnörda form. Öfverallt, kan man säga, där ur dess grus en ursprunglig och lifskraftig nationallitteratur uppväxte, var denna ett germanskt verk, liksom det ock var en seger af germansk kärnfriskhet öfver antik formstelhet, då i en långt senare tid de klassiska fjättrarna om Europas litteraturer brötos i romantikens revolution.

Portugals folkliga romanser voro emellertid enastående i den portugisiska litteraturen. Huru föga deras rörande naivitet och okonstlade skönhet förstods af de förnäma och af dem, som ansågo sig ha monopol på litteratur, framgår tydligast af det bekanta litteraturbrefvet från den spanske markisen DE SANTILLANA († 1458) till konnetabeln af Portugal. Det heter däri: »Lägst stå de skalder, som utan ordning, regel eller omsikt dikta sådana där *romanser* och sånger, som simpelt folk fröjdar sig åt.» Själfva namnet *romans* åsattes denna diktart af de bildade såsom ett öknamn; *romans* användes nämligen först såsom beteckning för allmogespråket i de romanska länderna, i motsats mot de bildades latin, sedan om det, som skrefs och sjöngs af och för allmogen.

Den litteratur, som hade anseende och idkades af de bildade, hade föga rot i folkets lif och åskådning. Den var efterbildning af utlandets litteraturmoder, i kronologisk ordning efter provençalska, spanska, italienska eller klassiska och franska mönster. Den var ofta tillika medel i litteratörernas hand att nå personliga eller politiska syften, antingen de smickrade konungamakten i äldre tider, då denna var stark, eller de smädade regeringen i en senare tid, då denna saknade anseende. Trots denna osjälfständighet företer dock särskildt det sextonde århundradets litteratur ett starkt uppsving, i naturligt samband med den hänryckning, som de politiska framgångarna då och närmast förut väckte i hvarje bröst. GIL VICENTE († 1536) skänker sin nation en dramatisk litteratur närmast efter klassiska och franska förebilder men med upptagande och tillgodogörande af så mycket folkliga element, särskildt romanser, att han blef en verklig folkskald. CAMÕES († 1580) förhärligade sina landsmäns världshistoriska bedrifter och största minnen och blir sålunda, trots den lånta, ej alltid rätt passande formen ett föremål för alla goda portugisers exalterade dyrkan. På ädel, mönstergill prosa, med kritisk sofring och filosofiskt allvar berättar polyhistorn JOÃO DE BARROS († 1570) om framfarna dagars idrotter.

I samma ögonblick, som Filip II:s af Spanien arméer underlägga sig Portugal, dör Camões med de orden på sina läppar: »Jag dör med fäderneslandet». Han kunde hafva sagt: Portugals litterära ära dör i dag med fäderneslandet. Det spanska inflytandet med sin gongorism och sina svulstigheter blef nu så starkt, att till och med det spanska språket undanträngde det portugisiska, hvilket nu kom att anses, liksom förr *romans*, såsom godt nog för bönder. Litteraturen måste under sådana förhållanden föra ett tynande lif.

De tallösa, efemära litteratursällskapen och akademierna i adertonde århundradet äro också ett betänkligt och karakteristiskt tidens tecken. Lärda och bildade män åtogo sig där såsom ett yrke att hålla snillets skapelser vid makt. Det kunde möjligen lyckas i rent formellt hänseende, och ett bevis därför är den fine, polerade lyrikern MANOEL DO NASCIMENTO, vanligare nämnd med sitt författarenamn FILINTO

(† 1819). Men känsla och fantasi ingingo ej i de lärda herrarnes yrkesskickliga rimsmideri, vare sig nu de ej läto sig framkommenderas genom sällskapens beslut eller, såsom förhållandet var t. ex. i Frankrike och Sverige vid denna tid, de ansågos som vanprydande utväxter på en oratorisk praktblomma. Hos den flitige Backus- och Venus-dyrkaren BARBOSA DE BOCAGE (pseudonym ELMANO, † 1805) fanns visserligen verklig inspiration; men dels stod han ensam, dels var han alltför självsvåldig och obändig och gjorde gärna sin sångmö till medbrottsling åt sin hätskhet. Man sade också träffande om honom, att han smädade allt och alla och att, om han ej smädade Gud fader själf, det var emedan han ej kände honom.

Det nittonde århundradet bryter sålunda in öfver ett andeligen fattigt Portugal. Men det blef snillrika portugisiska män i detta århundrade förunnadt att upprätta sitt lands litteratur. De fingo, det är sant, sina nya idéer på främmande botten; men dessa idéers innehåll var nationalitetens och de fosterländska minnenas återupplifvande. FELICIANO DE CASTILHO (1800—1875), ALMEIDA GARRETT (1799—1854), ALEXANDRE HERCULANO (1810—1877) blefvo en ny portugisisk litteraturs grundläggare och största representanter. Om de hade olyckan att blifva drifna i landsflykt under de politiska stormarna i deras hemland på 1820- och 1830-talet, så hade de just därigenom lyckan att göra sig förtrogna med främmande länders litterära rörelser, särskildt med romantiken.

Hos CASTILHO finnes visserligen icke stoffet till en revolutionsman. Af en svag konstitution och blind sedan sitt tionde år, blef han tidigt bortklemad, vek och känslig. Det är ej af sådana män, som man får nedrifvare och banbrytare. Hans uppfostrare var en arg latinare och hade ingen annan passion än Horatius och Virgilius. Man kan ej begära, att hans tacksamme lärjunge skulle reagera mot en litteratur, som hade de gamla klassikerna till högsta mönster. Också var Castilho väsentligen en pseudoklassiker som sina föregångare och flesta jämnåriga. Han var det i sitt första större skaldestycke *Bref från Ecco och Narcissus*, i sina diktsamlingar *Våren*, *Hösten*, *Kärlek och melankoli*, i sina öfversättningar från Ovidius, Virgilius och Anakreon; han var det

ock i sina litteraturkritiska skrifter, ända därhän att han kallar romantikerna »på en gång sublima och infernaliska nyhetsmakare, hjärtats, själens och trons bödlar, omstrålade af satans gloria och delande hans tron af eld». Men i *ett* var han dock nyskapare, i den sköna och konstnärliga form, som all hans dikt och all hans prosa bar och hvars make litteraturen ej sedan Camões' dagar haft att uppvisa. Men han uppträdde till och med — skulle man tro det efter nyss anförda uttalande? — i ett par större skaldestycken såsom bestämd romantiker, fullt medvetet och själf benämnande sig så, ehuru, tillägger han, han ej därmed vill anses hafva upphört att vara »klassiker». Det var i *Natten i slottet* och *Bardens svartsjuka*, Castilhos berömdaste och säkerligen vackraste dikter. I samma stämning tog han sig ock före att öfversätta Shakespeares *Midsommarnattsdröm* och Goethes *Faust*, öfversättningar, som dock ej äro särdeles lyckade. Det synes ha varit begäret att dela Garretts och Herculanos ära, som drog Castilho in på romantikens väg, och han lyckades ock att därmed fläta ett par nya vackra kvistar i sin lagerkrans.

GARRETT[1] åter var den deciderade, medvetne och erkände reformatorn, men äfven hans tidigt utvecklade författareanlag iklädde sig i början en klassisk form; huru skulle han väl ock midt i pseudoklassicitetens egentliga hem och näste af sig själf finna en annan? Lyckligtvis förde honom hans politiska frisinthet i förening med hans talang, som fruktades, i landsflykt. Han begaf sig till England och Frankrike och fick där göra bekantskap med Walter Scotts, Burns', Byrons och Lamartines verk, hvilka för honom öppnade en ny värld. Såsom härliga illustrationer till denna nya värld stodo för honom Englands mäktiga historiska minnesmärken, dess ärevördiga gamla ruiner. Han berättar själf, huru han plägade sitta

»på slottsruinens murkna tinnar, vaggad
i forntidsdrömmar in och skåda för sig
de gamla barders sagor såsom verkligheter.»

[1] Detta namn, som genom sin form genast förråder sig såsom oportugisiskt, har skalden ärft efter sin i Spanien födda farmor, som antages ha varit af någon irländsk släkt; i Irland är nämligen Garrett, = Gerrold, ett vanligt namn. I Portugal lägges accenten på sista stafvelsen.

Skulle icke Portugal också ha någon forntid, några stolta minnen? Och han kom närmast att tänka på de gamla folkromanserna. En väninna skickade honom på hans begäran så många af dem, som hon kunde samla. I dem återfann Garrett Portugals nationalitet; i dem kände han igen sitt eget hjärtas pulsslag. Från denna stund kan man säga, att hela hans litterära produktion blef en enda nationalhymn. Han besjöng sitt lands största ära, CAMÕES, landsflyktig och förkättrad som han själf, i den stora och sköna dikt, som bär dennes namn (1825). Den betecknar gryningen af en ny tid i Portugals litteratur, och hela landet stod hänryckt af dess härlighet. Han skildrade förfädrens tappra strider i *Dona Branca.* Han efterbildade den nationella folkromansen i *Adozinda.* Han gaf sina landsmän en fosterländsk dramatik, hvars patriotiska tendens i synnerhet kulminerar i dramerna *Gil Vicente* och *Frei Luiz de Sousa.* Det sista stycket är den portugisiska litteraturens bästa tragedi och öfver hufvud en af dess skönaste produkter. Han skapade den historiska romanen genom *O Arco de Sant' Anna*, en förtjusande berättelse från det femtonde århundradet. Han förhärligade sitt lands natur och folk i *Viagens na minha terra* (Resor i mitt fädernesland). Han samlade, utgaf och — ty värr — omarbetade de portugisiska folkromanserna. Och slutligen skänkte han på gamla dagar sitt folk en samling af glödande kärlekssånger, *Folhas cahidas* (Fallna blad), den naiva och ohöljda men formsköna bekännelsen om ett otillåtet kärleksförhållande. Denna diktcykel betraktades, ej utan skäl, såsom ett stycke scandalum magnatum och väckte af den anledningen ett oerhördt uppseende. Den innehåller icke desto mindre den portugisiska lyrikens skönaste stanser och hör utan tvifvel till erotikens sannaste och varmaste uttryck i världslitteraturen.

Huru bestämdt medveten Garrett var om sin uppgift såsom litterär reformator, framgår af följande självbiografiska anteckning: »*Camões* och än mer *D. Branca* hafva bebådat och begynt vår litterära pånyttfödelse; de hafva gjort till en nationell och populär sak vår poesi, som förut var grekisk, romersk, fransk eller italiensk, med ett ord allt utom portugisisk; dessa verk hafva lärt våra författare att *celebrare domestica facta.* Från deras publikation daterar sig allt, som

i våra dagar göres för att sprida ljus öfver vår historia, våra seder och våra nationella förhållanden.» Att han hade rätt att så uttala sig, erkänna hans landsmän enstämmigt. Och att en man, som satt sig före och med snillets kraft utfört ett så nationellt verk, än mera förhöjdt genom den betydande roll, han spelade såsom liberal politiker och såsom teaterintendent, skulle skörda sitt folks varma tacksamhet och lifliga beundran, säger sig själf. Han ställes vid Camoes' sida såsom den yppersta representanten för den portugisiska nationen, och liksom man med fog sagt, att med Garrett föddes ej en litteratör utan en litteratur, så har man med skäl kunnat säga, att med honom steg ej en man utan en epok i grafven.

Än betydelsefullare skulle utan tvifvel hans litterära verk hafva blifvit, om han ägnat sig mera odeladt däråt. Men han hade den icke alldeles oförklarliga fåfängan att behaga sig i maktens högsäten och den förnäma världens elegans, att låta bekläda sig med ministerposter — bland annat som sändebud i Köpenhamn — och pryda sitt bröst med dekorationer — bland andra den svenska nordstjärneordens storkors. Ingenting kunde dock i självfva verket vara mera hopplöst och mera otillfredsställande för en man med karakter än att taga del i den eländiga portugisiska politiken i förra hälften af vårt århundrade. Också är Garretts insats i Portugals politik större i hans unga år, då han hörde till oppositionen, än i hans senare tid, då han hörde till de ledande statsmännen.

Om Garrett vann en universell popularitet, förvärfvade sig HERCULANO beundrare blott inom vissa kretsar, visserligen de finaste, det är sant. Han var dock, äfven han, en varm fosterlandsvän, som stred för folkets sak med svärd och penna, men han rörde ej upp så mycket glittrande stoft af nationalära. Lifvets tidigt begynnande pröfningar och hans prästerlige lärare hade fostrat honom till allvar och stränghet; och lika sträng som han var mot sig själf, då han lät manuskriptet till sin roman *Eurico* ligga i sju år, eller då han afsade sig en bibliotekariesyssla, sitt enda lefvebröd, emedan han ej gillade regeringens politik, eller då han afböjde höga ordenstecken och till och med adelsskapet [1], lika sträng var

[1] Hans motiv härför låta höra sig något hvarstädes. »Jag hör genom födseln», skrifver han, »till en låg samhällsklass; jag önskar ock dö inom

han mot andras fel och svagheter. Han straffade mera än han prisade, och han lät sitt folk höra sådana sanningar som: »I civilisation stå vi två trappsteg under turkarne och lika många trappsteg öfver hottentotterna.» Tänkande och lärdom tilltalade honom mera än lätta snillelekar, och efter några rungande ackord pä sin lyra, lade han den för alltid å sido. »Jag var skald till mitt tjugufemte år», säger han själf.

Dock ej förr än i hans tjugusjunde år (1837) utkom hans första diktsamling, *Siarens röst*. Det var ett anskri af en förtviflad patriot, som i de dystraste färger målade sitt fäderneslands framtid. Kort därpå följde *Den troendes harpa*, en ny diktsamling, i hvilken skalden i de mest gripande ord skildrar sina och fäderneslandets lidanden. Då voro dessa båda diktsamlingar ett ord i sin tid och väckte ett oerhördt uppseende. Nu hafva de ej samma aktuella intresse, i synnerhet ej för främlingen, som ej är så fullt inne i situationen och ej så lätt följer med den starka subjektivismen i dem.

Efter detta ägnade sig Herculano helt åt sina lärda studier. Den förnämsta frukten däraf var hans *Portugals historia* i fyra band (1846—53), afstannad vid året 1279. För detta verk måste han vara på en gång samlare och ordnare, ty källskrifter hade man ej förr tillgodogjort sig i den portugisiska historieskrifningen. Han räckte dock så väl till för både det ena och det andra, att på samma gång innehållet och uppfattningen utmärker den lärde och kritiske vetenskapsmannen, vittnar hans lugna, klassiska stil om att han fullt behärskade sitt ämne. Att han ej fullbordade detta stora nationalverk, hvartill hans intime vän konung Pedro V personligen ifrigt uppmanade honom, och att han öfver hufvud under de sista aderton åren af sitt lif hällre sysselsatte sig med hackan och spaden än med pennan, berodde på de obehag, som hans forskning ådrog honom. Han raserade till exempel de gamla fördomarna om portugisernas direkta härstamning från de berömda lusitanerna. »De kunna ha

densamma. Det är äregirighet. Under våra dagars slöseri med offentliga utmärkelser måste den man af folket, som lyckats behålla sin medfödda rang, därigenom förvärfva sig en utomordentlig ryktbarhet. Under det romerska kejsardömets sista dagar, då det skakades, murket som det var i sitt inre, af barbarerna, adlades med eller mot sin vilja de obetydligaste borgare. Vårt goda land synes närma sig samma punkt».

någon plats i spanska monarkiens historia», säger han, »aldrig i vår. Portugal föddes i tolfte århundradet och är en mycket ung nation. Icke desto mindre vill den tillägna sig del i Sertorii och Viriati ära för att förhäfva sig» (*Hist. de Portugal* I, 47). Han reducerade vid skildringen af slaget vid Ourique 1139 de fantastiska legenderna därom till sannolika proportioner och omnämnde endast i en not såsom ett falsarium i det eller det dokumentet Kristi uppenbarelse för konung Alfons Henrik o. s. v. Genast beskylldes han af chauvinisterna och de klerikala för attentat emot Portugals ära, för landsförräderi o. s. v. och han exkommunicerades till och med från predikstolarna. Följden blef en flerårig häftig skriftväxling mellan Herculano och hans belackare, och i denna förgingo honom alldeles författarelusten och det goda lynnet. Han skrifver i en uppsats af 1858: »Den kärlek, jag skulle kunna säga den brinnande andakt, med hvilken jag odlade historiens studium, har jag förlorat på stridsfältet. Att författa är mig numera detsamma som att vara stadsfullmäktig, taxeringsledamot eller landstingsman: det är en plikt och ingenting annat. Målet för mina önskningar är hädanefter — och Gud vet, att jag talar sant — den dag, då jag kan nedlägga pennan och draga mig tillbaka i fullständig glömska. Det skall blifva den lyckligaste dagen i mitt lif». Denna hans högsta önskan gick för öfrigt i fullbordan: de sista tio åren lefde han tämligen ostörd på sitt lilla gods Val-de-Lobos.

Denna litterära leda är ett högst beklagansvärdt och ganska egendomligt faktum i Herculanos lefnadshistoria. Den har äfven gifvit upphof åt illvilliga utläggningar; men man måste framför allt komma i håg, att Herculano af natur och uppfostran var varmt religiös och till och med skref sina förnämsta romaner med den tydliga tendensen att förhärliga prästeståndet. Huru skulle det ej gripa honom att genom omständigheternas makt få samma stånd till sina argaste fiender! Å andra sidan förvärfvade han dock äfven till sin tröst entusiastiska beundrare, som betraktade honom såsom den högsta spets, till hvilken mänsklig förmåga kunde hinna, som skänkte en andaktsfull vördnad åt hans verk och bekransade honom med martyrskapets gloria.

Andra vackra resultat af hans historiska forskningar äro *Inkvisitionens i Portugal historia*, ett likaledes utmärkt vetenskapligt arbete, hvilket, såsom man kan förstå, ej blidkade de klerikalas vrede; vidare omfattande bidrag till det stora nationalverket *Portugalliæ Monumenta historica* (publikation af historiska aktstycken och gamla krönikor). Dessutom har han skrifvit ett antal historiska uppsatser (*Estudos historicos*) och en mängd artiklar i litterära och politiska ämnen (*Opusculos* i flera band). Dessa, som af hans vänner mottogos som omotsägliga orakelsvar, publicerades till stor del i *Panorama*, en för Portugals litteratur högst viktig tidskrift, som grundlades 1837 af *Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande* och hvars förste redaktör Herculano var.

Herculanos historiska studier gåfvo honom ock anledning att åter uppträda på skönlitteraturens fält. Hela världen stod vid denna tid rörd af Walter Scotts trollspö, och under inflytande af denna rörelse skref Herculano sina historiska romaner och noveller. De förra äro *Prästen Eurico* och *Cisterciencermunken*, förenade under titeln *O Monasticon* eller *Klosterlifvet*, som de båda afse att förhärliga, samt *Hofnarren*. De senare äro samlade under titeln *Sagor och berättelser* (*Lendas e Narrativas*). I *Eurico* skildras Spaniens eröfring genom morerna, i *Cisterciencermunken* Portugals befrielse från främmande ok. Liksom Garrett var särskildt kallad att besjunga sin store landsman, Lusiadernas landsflyktige och förkättrade skald, var Herculano rätte mannen att skildra kraftiga krigaregestalter och dånande vapenbragder. Kompositionen i hans romaner är lös och bristfällig, karakteristiken ej fast, smaken för det otroliga och hemska nog starkt utvecklad, men de taflor författaren upprullar, äro glänsande tidsbilder i färger så saftiga, att läsaren tycker sig själf lefva medeltidens lif och kämpa västgoternas kamp för hem och frihet. *Eurico* och *Cisterciencermunken* äro Portugals, om icke bästa, i allt fall vackraste romaner, och för att söka ge ett prof på portugisisk litteratur, anföra vi här en längre résumé af

Prästen Eurico.

Längst in i viken väster om Calpe ligger Carteia, en feniciernas dotter. Före den romerska eröfringen redan var det en rik stad; sin blomstring nådde den under västgoternas första tider, men under Vitizas och Roderiks regeringar återstod däraf blott minnet. Nej, äfven något mera: kristendomen.

Den lilla kristna församlingen med sina många kvarlefvor af Odensdyrkan, tre till fyra hundra år efter kristendomens införande, hade till herde Eurico. Han var af gammal germansk släkt, hade varit page vid Vitizas hof och officer i den västgotiska arméen och hade då lefvat glada dagar i Toletum. Men kärleken hade brutit hans bana. Han hade förälskat sig i hertig Favilas af Cantabrien dotter, Hermengarda, syster till den sedermera så berömde Pelagius, men den högmodiga Favila försmådde honom. Hans häftiga sorg lade honom på sjukbädden och efter en svår inre kamp öfvergaf han världens härlighet för att ägna sig åt religionens tjänst: krigarens eld vändes i kristligt nit och kärleken till Hermengarda i kärlek till människorna. Slafvens som den fribornes tårar torkade han af, ty han förstod, att evangelium är en Guds protest mot den haltlösa rangskillnad, som våldet och högmodet befästat i denna värld af orättvisa, förtryck och blodsdåd.

Hans vandringar vid hafvets strand, då vädret var som styggast, hans nattvakor och ensliga lefnadssätt hade först gjort honom misstänkt bland hans församlingsbor; men hans människokärlek och hjälpsamhet vunno snart alla sinnen för honom. En söndag väntade man honom förgäfves i kyrkan. Klockaren sprang till hans bostad för att hämta honom, och där fann han Eurico inslumrad framför ett manuskript. Det var några andliga sånger, som han nyss författat. Eurico var skald; det blef bekant; hans namn flög snart med hans hymner öfver hela halfön. Dessa hymner, som kändes af alla, voro milda, saktmodiga; men för sig själf allena behöll han de vilda utgjutelser, som han i sorgens och förtviflans stunder anförtrodde åt pergamentet. Såret, som blödde i hans själ, var slaget af kärleken till en kvinna; det hölls friskt af kärleken till det sönderslitna, döende fäderneslandet.

Vitiza hade nyss blifvit mördad och Roderik höll sig med svårighet kvar på sin stulna tron. Öfverallt i landet jäste det. Vitizas söner, Ebbas och Sisebuto, voro jämte ärkebiskop Oppas och grefve Julian sammansvärjningarnas ledare. Folkets moraliska kraft var spilld, dess materiella välstånd sinadt. Allt detta såg Eurico med skaldens genomträngande blick.

»Det var ej så», klagade han, »då Teodorik stupade som segrare på de katalauniska fälten, då Euriks, Teudes' och Leovigilds kraft styrde riket, eller då Rekkared och Vamba voro sitt folks

välgörare och föresyn. Fordom förmälde sig kristendomens himmelska poesi med de ofördärfvade nordmännens rena seder; hvem är nu kristen eller got i Spaniens land? Kungens svärd var fordom det första, som färgades i fiendens blod, prästen var en from Herrens tjänare, domaren den oskyldiges värn. Nu hvilar kungens svärd i skidan, och hans undersåtars dragas blott i inbördes fejd; prästen står med blodiga händer vid altaret, och domaren säljer sitt samvete offentligt liksom Babylons kvinnor sålde sin dygd på gatorna.

Men hvarför träder Hermengardas bild fram för mig vid dessa erinringar? Jo, emedan lifvet är själens pinbänk, där alla redskap användas för att plåga den. Hermengarda, Hermengarda! Jag älskade dig mycket! Kanske tror du, att jag är död. Men nej, du tror intet om mig, ty då skulle du erinra dig mig. Må du aldrig få veta, hvilka minnen och hvilka kval jag måste dölja för människorna! Hvem säger mig ock, att min kärlek ej är ett brott? Jag afsvor ju världen, då jag gick i Herrens tjänst. Gif frid och glömska, o Gud!

Hvilken förfärlig dröm jag hade i natt. Tvenne ofantliga åskmoln, det ena kommande från Europa, det andra från Afrika, nalkades mot hvarandra och drabbade samman med fasligt gny; men molnet från söder uppslök i sig molnet från norr, och självfva Calpes klippa, hvarpå jag stod, skälfde i sina grundvalar. Jag vaknade. Store Gud! har du låtit min själ läsa den sista sidan i goternas häfder? Man säger, att Afrika ödelägges af ett folk, som kallas araber och som vill utplåna korsets religion för att utbreda sin egen vantro. Hvem vet, om ej araberna utsetts att straffa vårt förfallna folk? Jord, som sett mig födas, om din undergång är viss, låt mig dö med dig. Hvad betyder för mig lif eller död, om mina kval äro utan ända!» Så utgöt Eurico sin smärta i enslig klagan.

Hans farhågor för en arabisk invasion skulle snart besannas, och hvad han ytterligare erfor därom skyndade han sig att anförtro åt den ende hjälte, han ansåg Spanien ännu äga kvar, åt hertig Teodemir af Corduba. Efter att hafva berättat sin dröm, omtalade han, att några dagar därefter en arabisk flotta inlöpt i viken vid Carteia och landsatt en hel stor här samt att nya fartyg dagligen anlände. Krigarne voro till största delen araber, men många kändes på sina tunga rustningar, väldiga stridsyxor och korta rockar lätt igen som goter. Eurico hade under nattens mörker begifvit sig till Calpe, där de hade sitt hufvudläger, och där blifvit osynligt vittne till ett samtal i en höfdings tält. »Tarik», hade en gotisk krigare sagt på romansk dialekt, »från dessa klippor skall du rycka till dig Roderiks spira. Om vapenlyckan ej är dig blid, skall du här kunna invänta förstärkningar från Afrika . . .» Tarik lät honom ej tala ut. »Hvem har ingifvit dig, att Tarik kan besegras?» utropade han. »Profeten har lofvat mig seger, och pro-

feten ljuger ej. De kristna äro dömda, stode de än alla mot mig. Gud är stor och Mohammed är hans profet.»

Af samtalets fortsättning hade Eurico förnummit, att den got, som först talat, var grefve Julian, och att han drifvits till sitt förräderi af hat mot rivaler. Han besvor nu Teodemir vid den vänskap, de stiftat, då de båda voro officerare i Toletum och som räddat Eurico från lekamlig, om ej från andlig, död, då Favilas vrede förföljde honom, att han skulle underrätta Roderik. Det gällde ej nu att försvara den hatade inkräktarens krona utan fäderneslandets frihet, hemmets lycka och fädrens tro. Själf ville han taga sitt rostiga harnesk från väggen och ställa sig vid sin forne vapenbroders sida för att döfva den aldrig slocknande kärlekens och förtviflans röst i en strid, som var helig och där själfve prästens hand ej sudlades af det utgjutna blodet.

Hvad Eurico sålunda anförtrodde sin vän om arabernas infall blef snart bekant öfver hela landet. Fienderna förstärkte sig dagligen med nya truppskaror, föraktliga genom sin råhet och brist på krigskonst men fruktansvärda genom sin mängd, sin fanatism och sin blinda viljelöshet i härförarens hand. Framför de andra stodo dock de krigsvana saracenska ryttarne med sina snabba hästar, hvilkas rörelser gäckade hvarje fiende. Till dem satte ock Tarik sitt förnämsta hopp. Goterna å sin sida rustade sig till motvärn: harnesk fejades i hvart hem, vapen smiddes i hvar ässja, slafvar och fria störtade till fanorna. Slutligen bröt kung Roderiks här upp från Oretum och ryckte, förstärkt af Teodemirs och Oppas' skaror, in i Betica. Det var hög tid. Araberna hade redan lämnat Calpe eller Geb-al-Tarik, såsom deras höfding för att föreviga sitt namn kallade den stolta men eröfrade klippan, och bredt omkring sig dödens tystnad i Beticas rika bygder. Redan väntade deras hufvudstyrka i förening med gref Julians trupper i sitt befästade läger vid floden Chryssus[1] fienderna från norr. En lugn och tyst natt hörde den yttersta utposten ett sakta sorl som af en makligt glidande ström; han lade hufvudet till marken. Romanerna! utropade han, och ropet gick från post till post, från pluton till pluton och fyllde snart hela lägret. Araberna sökte i hast ordna sig för att hindra goterna att sätta öfver Chryssus; men detta var ej lätt i det täta mörkret, och goterna, som anryckte i redan ordnadt tåg och voro många flera till antalet, vadade och summo öfver floden eller trängde fram öfver de broar, de i hast slogo, under ett svagt motstånd från spridda fiender. Vid solens uppgång stod hela den gotiska hären söder om Chryssus på den slätt, där araberna redan befunno sig och där Spaniens öde skulle afgöras. Roderik själf, omgifven af de yppersta krigarne, intog centern, som bestod af norra Lusitaniens och Galli-

[1] Det gamla namnet på den flod, som araberna kallat Guadalete och vid hvilken Jerez de la Frontera ligger.

ziens axelbreda, okufvade sueverättlingar och af narbonnenserna, dagligen öfvade i striden med gallerna. Högra flygeln anfördes af Vitizas söner och utgjordes af provinsen Cartagenas riddare; med den hade biskop Oppas förenat sig. Vänstra flygeln syntes liten men var den fruktansvärdaste härafdelningen; där stod hertig Teodemir af Corduba i spetsen för Beticas krigarveteraner. Inne emellan dessa truppafdelningar stod en oräknelig skara fotfolk, som utgjordes af halföns bergsbor och slafvar, lika råa och vilda som Mauritaniens söner, brända af solen liksom de, halfnakna och härdade af sitt bergsklimat, otillgängliga för disciplin, skonslösa såsom segrare och obekymrade om pardon, då de besegrades.

Fiendens här bestod likaledes af rytteri och fotfolk; det förra utgjordes af de stridsvana araberna i glänsande rustningar och gref Julians folk; det senare af de afrikanska neofyterna i Mohammeds lära, lika råa och till det yttre vederstyggliga som oförfärade och vilda.

Allah-hu-Akbar! ljuder Tariks röst. Framåt med Kristus! svara Roderiks män. Afståndet mellan härarna minskas, krymper. En smal strimma blott är kvar. Den försvinner. Ett dån, summan af mångtusen vapens, gny fyller rymden. Jättarnes strid är börjad; den kämpas manneligen på båda sidor. Teodemir uppsöker gref Julian. De äro bägge väldiga krigare, men hertigens tunga svärdslag böja grefven mot marken. »Hvi ser du mot jorden?» ropar han till honom. »Det är ju den jord, du förrådt.» Men grefve Julian lyckas undkomma och flyr. Så, som det gick i detta envig, gick det i den stora striden: araberna veko tillbaka, och Roderik, segerviss, gaf order åt Vitizas söner att med högra flygeln hugga in på Tariks lifskvadroner. Vitizas söner hade väntat detta ögonblick: Hämnd! ropade de. Hämnd! upprepade biskop Oppas. Lefve konung Sisebuto! Ned med förrädaren Roderik! Den högra flygeln gick öfver på fiendens sida, och Roderiks sol gick ned med den dagens sol.

Framåt med Kristus! — Allah-hu-Akbar! ljöd det vid den följande dagens gryning. Striden återupptogs med förtviflan; ingen kunde berömma sig af öfvertag öfver sin fiende; slutligen sviktar dock centern af goternas här; en kristen riddare i svart rustning, som i första dagens strid kämpat som ett lejon, skyndar till och uppehåller ensam de påträngandes skara. Araberna söka träffa honom från långt håll: deras pilar brytas mot hans harnesk; in på lifvet kommer honom ingen, det kostar hufvudet för den, som vill försöka det. Men Roderik ser de sina vackla; han störtar förtviflad i stridens hetaste vimmel; snart återstår af goternas siste konung blott en hand, som ej mer kan hålla spiran, ett lik på Chryssus' strand, öfver hvilket tusen af hans folk skola stupa. När goterna erforo konungens död, mattades deras stridskraft och flykten blef allmän. Den svarte riddaren och Teodemir med några få utvalda fortsatte ensamma striden, till dess de öfriga hunnit

rädda sig öfver Chryssus. Teodemir drog då sina sista veteraner tillbaka, och då den svarte riddaren såg äfven honom i säkerhet, störtade han i floden och sam öfver, skyddad af det inbrytande mörkret. Dies iræ hade brutit in öfver Spaniens land.

* * *

Utan motstånd utbredde sig morerna öfver landets södra delar; men längst i norr trodde man sig kunna sätta en damm för deras framfart. Bland Asturiens berg hade Atanagild befästat klostret Virgen Dolorosa, en gammal ofantlig byggnadskomplex, som med sin gotiska soliditet väl lämpade sig därtill. Dess många gårdar och salar, där fromhet och frid förr bodde, till och med den innersta kärnan, nunnornas kloster, dit lifvets oro aldrig trängt, om ej den fördes därin med något alltför ungt glödande hjärta, genljödo af krigsrustningar, soldaters råa tal och talrika skyddsökandes intåg. En afton anlände en beslöjad dam till häst, åtföljd af tio krigare, och begärde härberge öfver natten. Atanagild talade sakta med henne och öfverlämnade henne därpå i priorinnan Chrimhildas särskilda vård. Hon trädde in bland de andra nunnorna och gjorde aftonbönen vid högaltaret likasom de, endast skönare och ädlare till gestalt än någon af dem. Men midt under deras andaktsöfning rycktes dörren upp, och in slungades det skri, som i den tiden dagligen uppsteg på tusendens läppar: Araberna!

I själfva verket hade flyktingar från flera håll inberättat om en stor arabisk härs anryckande, och redan följande morgon kunde Atanagild från slottstinnarna se den vältra sig fram öfver berg och dal lik en slingrande huggorm. Den gjorde halt ett stycke från klostret, och några män sändes ut för att parlamentera. »Atanagild», ropade en af dem, då de kommit till vindbryggan. Vid denna röst bleknade den gamle krigaren och lät släppa den talande, men endast honom, öfver bron. — »Atanagild, min bror», återtog denne. »Atanagild hade en bror; han har ingen mer», svarade Atanagild, och på det anbud, som gjordes honom å Oppas' och Julians vägnar om nåd och förskoning mot uppgifvandet af fästningen och de sköna kvinnor, som araberna visste finnas där, svarade han endast med förakt. Underhandlarne aftågade, och Atanagild meddelade Chrimhilda deras ärende. Hon bad honom enständigt att lämna de hopade rikedomarna och nunnorna i sticket samt rädda sig, sina soldater och de skyddsökande. Hvad nunnorna beträffade, ansvarade hon för att intet ondt skulle vederfaras dem och svor en dyr ed, att deras heder ej skulle kränkas. Kapitulation ingicks också på dessa villkor; soldaterna och de inhysta främlingarne aftågade mellan dubbla led af hånande muselmän, och de tomma gårdarna och salarna fylldes af de främmande krigarne, hedna och kristna, som med begärliga blickar slukade det

rika byte, de sågo rundt omkring sig. Det mest efterfikade bytet sågo de dock ej; det måste dock finnas där längst in i oändligheten af byggnader, och dit trängde de på. Vägledda af några svagt förnimbara toner och slutligen af brinnande facklor och ljus, kommo de främsta, och bland dem Atanagilds bror, slutligen till ett af dessa mystiska och heliga rum, som arkitekturen i sin barndom byggde under templen. I midten däraf bildade ett högt galler af grofva ekpålar en inhägnad, inom hvilken nunnorna församlat sig med priorinnan och den främmande förnäma damen i midten. De sjöngo en psalm och bekymrade sig alls icke om de kommande. Efter sångens slut gick en af nunnorna att knäböja för Chrimhilda. En dolk blänkte i fackelskenet; hon låg rosslande och döende på stengolfvet. Så kom nunna efter nunna fram för att af sin priorinna begära döden såsom räddning från förnedringen i harem. »Kvinna från helvetet, hör upp!» skrek Atanagilds bror; Chrimhilda tycktes ej ens märka hans närvaro. Soldaterna skreko och riste ekgallret i vanmäktigt raseri; evangeliet och koranen, Guds frid och begärens eld stodo på ömse sidor om detta stängsel. Yxor hämtades, Abdelaziz kom själf till, man arbetade med rasande kraft, och gallret föll, innan den sista kvinnan, den sköna främlingen, hade fått mottaga den befriande dolkstöten. Chrimhilda hann knappt stöta dolken i sitt eget bröst; hon måste lämna sin sista skyddsling som byte åt segraren.

* * *

En hjälte fanns det dock, som ej böjde sitt hufvud under det främmande oket; det var Pelagius, hertig af Cantabrien. Bland nordens otillgängligaste berg, där ingen mänsklig röst förut hörts, där sökte han i djupa hålor sin bostad, där härskade han öfver några hundra tappra, som lifvets grymhet gjort vildare än björnarna och vargarna, deras nabor. Om natten gingo de stundom ned från bergen, en stormvind lika, nedhöggo närmaste arabiska utpost, plundrade arabiska tält och voro lika hastigt åter försvunna. Till Pelagius slöto sig andra ädlingar, som ej misströstade om fäderneslandet, och mången, som några månader förut höll fest hvar natt vid hofvet i Toledo, sof nu i grof krigarrock på en klippa under bar himmel drömmande om Spaniens befrielse. De flesta fingo ej se dessa drömmar slå in; några fingo lefva länge nog för att döende kunna säga: Spanien skall blifva fritt.

Utom af bekymmer för fäderneslandet tärdes Pelagius af sorg öfver sin syster Hermengardas öde. Han hade förlorat hennes spår under den färd, som hon, eskorterad af tio krigare, företagit för att uppsöka honom. Men en natt kom en af dessa krigare helt oväntadt till Pelagius och omtalade, hvad som skett i klostret Virgen Dolorosa. Där hade Hermengarda, ensam af alla, fallit i morernas händer; hon borde nu vara i Abdelaziz' här, som kam-

perade några mil söderut. Ett skri af vild smärta bröt fram öfver Pelagii läppar. »Till vapen!» ropade han. »Rädda henne! Hon är skön som din dotter Brunhilda, Gudesteu. Hon är ren och god som din syster, Munio.» »Ja, till vapen!» ropade männen. »Din syster skall räddas, eller ingen af oss skall återvända hit till Covadongas grotta». En af krigarne satte sig dock däremot. Det var en okänd kämpe, som kommit från Teodemir, hvilken han förut beundrat men nu djupt föraktade, sedan han slutit en förmånlig fred med morerna. »I skolen ej gå!» ropade han med säker hållning och armarna korslagda öfver bröstet. »Huru många ären I mot de otrognas tallösa hop? Besinnar du, hvem du är, Pelagius? Du är korsets och fosterlandets enda hopp. Hvem har gifvit dig rätt att störta dig i dödens gap? Genom min mun tala tusenden, som sucka i fångenskap; genom min mun tala våra förtrampade altare, våra störtade kors, våra brända städer. Och viljen I veta, hvem jag är, som talar sålunda, så är jag den svarte krigaren, som stred ensam på Chryssus' strand för att rädda spillrorna af Spaniens här. Jag är ensam i världen, har intet att förlora; jag vill gå och rädda din syster. Och om någon är lika ensam i världen som jag, må han följa mig. Komma vi ej igen om åtta dagar, så bed för våra själar, Pelagius, och för din systers, ty då äro vi alla döda.» Häpnad och bestörtning bemäktigade sig alla. Den okände var således den svarte riddaren från Chryssus! Hans tal vann bifall. Tolf män erbjödo honom följe. »Framåt!» kommenderade han, och ut i natten försvunno de.

* * *

I Abdelaziz' tält var kvällsmåltiden nyss slutad. Han själf låg utsträckt på en dyna och lyssnade till en ung cheiks recitation af Zobeirs och Ben-Hagiars vällustiga sånger, under det biskop Oppas och gref Julian tömde bägare på bägare i ett annat hörn af tältet. »Se på de där förbannade nazarenerna», sade Abdelaziz till Abdallah. »Vinstocken skall alltid blifva dem ett stängsel för paradiset.» »Ja, hvad skulle vi ock med deras själar?» genmälde Abdallah. Oppas, som märkte, att man talade om honom, reste sig och sade: »Hell Abdelaziz, den oöfvervinnelige!» — »Usling!» svarade emiren; och vänd till hela samlingen, sade han: »Må sömnen sänka sig ned öfver era ögonlock i hvars och ens tält!»

Blifven ensam var emiren tydligen ett rof för stridiga tankar. Till slut flög ett vällustigt drag öfver hans ansikte, och han befallde eunucken införa den sist tagna sköna kvinnan. Hon trädde in, men på hans glödande kärleksförklaringar svarade hon blott med hån. »De två dagar äro slut», sade hon, »som jag utbedt mig, innan jag skulle fatta mitt beslut. Det var blott en list. Jag hoppades nämligen, att min bror, hertigen af Cantabrien, som du och

dina män frukta, skulle kunna komma och rädda mig under denna tid. Jag vill ej höra dig mera. Jag föraktar dig.» Abdelaziz grep henne om armen för att rycka henne till sig, och i sin kärleksyra märkte han ej, att en tredje person trängt in i tältet. Han märkte honom först, då ett svärd svängdes öfver hans hufvud och gaf honom ett hugg, som kom honom att signa till golfvet. Ett rop af emiren inkallade eunucken, men denne, hvars tunga blifvit utryckt, var stum och kunde icke göra larm. Under tiden hann främlingen rycka till sig en fackla, sätta tältet i låga och fly i den mörka natten med Hermengarda på sina starka armar. Hennes räddning var dock ej därmed gifven; efter hand väcktes lägret, man antog, att den djärfve Pelagius åter gjort något öfverfall, och utposterna varskoddes. Hermengardas räddare och hans män måste kämpa en förtviflans kamp, innan de kommo utom morernas linier, och där återstod ännu en fara. Man måste öfver det svindlande bråddjup, i hvilket bergsfloden Sallia flöt fram och öfver hvilket en enda smal trädstam bildade en lifsfarlig spång. Öfverväldigad af trötthet och vedermödor förklarade Hermengarda, att hon omöjligt kunde förmå sig att gå öfver detta bråddjup, ehuru hon väl visste, att morerna voro dem i hälarna. »Gån I före», sade hennes räddare åt sina män, »och om jag ej kommer efter, så hälsa Pelagius från en page hos Vitiza, som hette Eurico». Vid detta namn uppgaf Hermengarda ett anskri och föll sanslös till marken. Eurico kunde taga henne i sina armar som en död kropp och bära henne öfver. På andra sidan voro de i säkerhet, och de nådde snart Covadongas grotta.

Hermengarda var fortfarande medvetslös, men i vilda feberdrömmar nämnde hon alltjämt Euricos namn, som hos henne tycktes ha väckt en länge slumrande passion. Hvilka ljud för Eurico, som aldrig hört ett kärlekens ord och som trott sig försmådd af den, han aldrig kunnat upphöra att älska. Då hon ändtligen vaknade till medvetande, bad hon honom förlåta hennes fars högmod, som skilt dem åt, och mottaga offret af hennes kärlek. »Jag är din!» utropade hon och föll till hans bröst. »Min, min! År af kval och plågor, I ären som en dag af fröjd! Jag vill lefva vid dina fötter. Kom och svär vid altaret . . .» Han afbröt sig plötsligt vid detta ord . . . »Nåd, min Gud! Jag är helgerånare. Jag har ju svurit att älska Gud allena. Bort, kvinna! . . . Jag är präst!» Han slet sig ur Hermengardas armar och störtade ut, bort i striden, som brann ej långt från grottan, och lät sig fällas af en otrogens svärd. Döende såg han fäderneslandets förtryckare flykta för Pelagii segrande skara.

Hermengarda föll medvetslös till marken, då Eurico stötte henne ifrån sig. Krafterna återvände småningom, men förståndets bruk aldrig.

De tre mästarne, som födde till nytt lif Portugals litteratur, väckte upp härskaror af efterföljare men ingen jämnbördig. Många voro de kallade, men få de utvalda, säger Theofilo Braga. Romantikens svaga sidor upparbetades till i ögonen fallande fel: det otroliga och det rysliga spela ofta hufvudrollen i innehållet; det rapsodiska i kompositionen, det högtrafvande vid sidan af det naiva i stilen skämma ej sällan framställningen. Så förefaller det åtminstone oss öfvernyktra nordbor. Något måste vi ju efterskänka åt söderns varmblodiga, omedelbara barn; men det synes — och det erkännes af portugiserna själfva —, som om mången bland dem borde gissla sig något mera med själfkritik och lägga mera band på den alltför lätt flytande pennan, för att åstadkomma verkligt goda, bestående och för alla njutbara alster.

Att börja med gingo efterföljarne snällt i det stora triumviratets skola. De enrollerade sig mestadels i det lisbonensiska sällskapet *Philomatica*, som småningom utbildade sig ej blott till ett sällskap för de vördade lärarnes hedrande utan äfven till ett kotteri för inbördes beundran. Andra åter, som utgjordes af ungdomen vid universitetet i Coimbra, bildade en fristående klick, som slöt sig samman kring den hänförande och hänförde miguelisten JOÃO DE LEMOS (f. 1819, † 1880) och publicerade sina alster i den anmärkningsvärda tidskriften *O Trovador*. Ur denna klick uppstod en vacker dag 1865 den så kallade *Eschola de Coimbra*, ett slags portugisiska verdandister, som ville länka åskådningssätt och lefnadsförhållanden in i nya banor, allt eftersom de på sina studentrum läste Chateaubriand, Krause, Michelet eller Comte. Med ANTHERO DE QUENTAL (f. 1842) i spetsen började de ett käckt fälttåg mot bestående politiska, sociala och litterära förhållanden; första grundskottet var de Quentals skaldestycken *Odes modernas*. Om vi inom kort få upplefva republikens införande i Portugal, så har den hufvudsakligen utgått från männen af *Eschola de Coimbra*, till hvilken flertalet af Portugals nu lefvande litteratörer hör.

Utan hänsyn till partigrupperingen skall jag i det följande korteligen redogöra för hvad jag har mig bekant om de viktigaste företeelserna i den nyaste portugisiska litteraturen.

Det verk, som efter Garretts och Herculanos väckt det mesta uppseendet och skördat det mesta bifallet, är den egendomliga dikten *D. Jayme* af numera ministern THOMAZ RIBEIRO (f. 1831). Den tillkom på en tid (1862), då frågan om ett förenadt iberiskt konungarike mycket dryftades och hade många anhängare i halföns båda riken. Som inlägg i denna fråga har dikten sin största betydelse genom sin skärpa eller hätskhet mot Spanien; men den har bland de många bloddrypande och ohyggliga sidorna äfven ställen af verklig rörande skönhet, såsom inledningssången, ägnad fäderneslandet, och skildringen af D. Jaymes ungdom. Innehållet är i hufvudsak följande: D. Jayme är äldste sonen af en gammal nobel portugisisk krigare, som måste sticka sitt svärd i skidan, då Filip II:s af Spanien härar ryckt in i Portugal. Han förälskar sig i den spanske granden D. Cesar de Aragons sköna dotter Estella, som besvarar hans kärlek. Men han är ej god nog för hennes far och bröder; han är ju portugis. Estella låter förföra sig af honom för att på det sättet tilltvinga sig sin fars samtycke till föreningen med D. Jayme; hon blir i stället förskjuten och, sedan hon födt en dotter, mördad af sina bröder. Under mordscenen kommer D. Jayme till, kastar sig öfver den döendes kropp och låter, känslolös af förtviflan, bröderna genomsticka sig med dolkstyng. Han dör dock ej men blir förklarad fågelfri, under det hans fars egendom blir konfiskerad.

»Portugal är det rika hus,
Där Spaniens vargar få sina rus.»

Den gamle blir galen. och han och familjen för öfrigt bli därmed borta ur sagan. »Den, som väntar något godt af Spanien, är enfaldig». D. Jayme börjar ett fullständigt röfvarlif. Han får därvid ett tillfälle till hämnd på Estellas bröder; men de anförtro honom, för att rädda sitt lif, att hans och Estellas dotter lefver. Han drar ut att söka henne, finner henne efter tolf år, som uppasserska på en usel krog och lämnar sig därpå i bödelns våld. »Är historiens ljus släckt? Läsa vi ej däri, hvad Spanien vill oss? Det vill skymfa den stolta minnesvården öfver eder, ädle hjältar från Ourique! Henriks söner, rysen af fasa! Iberiens ekon, fördubblen min

sång!» Så slutar nionde och sista sången af denna dikt, som från 1862 till 1882 upplefvat sju upplagor, något i Portugal oerhördt, hvars genesis och historia författaren själf i företal ansett sig böra meddela och hvars märkvärdighet och skönheter FELICIANO DE CASTILHO i en 66 sidors introduktion på förhand och på det kraftigaste rekommenderat. Bland dessa skönheter äro särskildt erkännansvärda den växlande, lifliga, stundom något preciösa metern och det välljudande, lättflytande språket.

För öfrigt synes den poetiska formen ej vara portugiserna till hinders. Också intar poesien hos dem i förhållande till prosan en ställning, som den fått uppgifva i andra moderna litteraturer. Till och med Comtismens profet i Portugal, den eminente litteraturhistorikern THEOFILO BRAGA, har framlagt sin filosofi i versens form. Det är »ces choses grandioses qu'on met en vers parce qu'elles ne sont pas assez claires pour être exprimées en prose», som Guy de Maupassant säger någonstädes. Ett eller oftare flera häften lyriska dikter har hvarje litteratör eller publicist att uppvisa. Åtskilligt är naturligtvis beaktansvärdt. Lefnadströttheten fann en melodiös sångare i den sjuklige SOARES DE PASSOS (f. 1826, † ung); kärleken en eldig dyrkare i JOÃO DE DEUS (f. 1830); folkets lif och åskådningar en frisk tolk i LUIZ PALMEIRIM, »den portugisiske Béranger» (f. 1825); de nationella minnena en fosterländsk bevarare i ministern MENDES LEAL (f. 1823, † 1886); sjölifvet en inspirerad tecknare i GOMES DE AMORIM (f. 1827). Framför allt har den byronianska reflexionslyriken funnit anhängare, såsom BULHÃO PATO (f. 1830), GUILHERME DE AZEVEDO (f. 1846), m. fl. Men det är otroligt, hvad en portugisisk litteratör kan allt medhinna. Med en produktivitet, hvars hastighet ty värr ofta röjer sig, fyller han vanligen alla områden af litteratur. Ett särskildt omhuldande har dramat åtnjutit, ehuru det förefaller, som om denna litteraturgren med sitt kraf på objektivitet och säker karaktersteckning ej låge lika mycket för det portugisiska nationallynnet som lyriken. Jämte de nyssnämnda PALMEIRIM, MENDES LEAL och GOMES DE AMORIM hafva CAMILLO CASTELLO BRANCO (1826—90) och ERNESTO BIESTER (f. 1829, † 1880) m. fl. skrifvit ett stort antal dramer.

De hafva därvid uppenbarligen i hög grad bestämts af det patriotiska syftemålet att fortsätta Garretts stora verk, en nationell teaters upprättande. Komedirepertoiren har fyllts, utom af de nyssnämnda, af ALBERTO PIMENTEL (f. 1849), FRANCISCO PALHA (f. 1827, † 1890), MATTOS MOREIRA, MAXIMILIANO DE AZEVEDO m. fl.

Som romanförfattare äro åter att nämna MENDES LEAL, hvars bästa romaner torde vara *En framtidsdröm* och *Calabar*, tydligen inspirerad af Herculano. CAMILLO CASTELLO BRANCO har efterlämnat bland ungefär 200 digrare eller tunnare volymer ett stort antal sederomaner, såsom, för att blott nämna de antagligen bästa, *En kärlekens martyr* och *Hämnd*. Hans noveller äro föga betydande. REBELLO DA SILVA (f. 1821, † 1871) är författare till talrika historiska romaner, hvilkas förtjänst består mera i tidsteckningens trohet och de historiska händelsernas intresse än i kompositionen, som tyder på följetongsarbete, eller i stilen, som ofta är svulstig. Såsom bäst bland hans romaner anses *D. Johan V:s ungdom*, hvilken gaf Herculano anledning kalla författaren »en rival till Walter Scott». ALBERTO PIMENTEL, JULIO CEZAR MACHADO († 1890) och PINHEIRO CHAGAS (f. 1842) äro ock ansedda och mycket produktiva romanförfattare, jämte det att de naturligtvis publicerat några häften lyrik. Alla de nämnda skatta emellertid mycket åt smaken för det öfverspända och fasansfulla. Mera realistiska och därför för oss mera njutbara romaner äro de som förskrifva sig från EÇA DE QUEIROZ (f. 1848) och GOMES COELHO (f. 1839 † 1871; pseudonym JULIO DINIZ). Den förres *Pater Amaros brott* anses allmänt som den portugisiska romanlitteraturens yppersta alster och är i själfva verket en förträfflig produkt af modern skildrarekonst. Andra romaner af samma författare äro *Mandarinen*, *Kusin Bazilio*, *Reliken* m. fl. Den senares småstadshistorier, såsom *Kyrkoherdens myndlingar*, *En engelsk familj* m. fl., äro älskliga berättelser i Berthold Auerbachs stil.

En litteraturgren, som i våra dagars Portugal odlas med mycken framgång, är historien och biografien, men det ligger ej inom ramen för denna sammanfattande uppsats att närmare redogöra för vetenskapliga produktioner. Blott ett, oss svenskar särskildt intresserande exempel må nämnas,

den 1889—90 af skalden-forskaren JOSÉ RAMOS-COELHO (f. 1834) utgifna *Historia do Infante D. Duarte*, en monografi i två starka band af prins Edvard, Johan den IV:s bror och general i österrikiska arméen under trettioåriga kriget. Sveriges politik under och efter trettioåriga kriget framställes och bedömes där på ett så korrekt och förträffligt sätt, att det måste väcka beundran för en författare, som är katolik och så fjärran boende.

Många namn och fakta borde ännu nämnas för att ge en något så när adekvat föreställning om Portugals volymrika moderna litteratur. Men ett begränsadt urval var nödvändigt, och jag hoppas, att det här gjorda ej är alltför godtyckligt och må kunna tjäna till riktig ledning för den, som vill se mera af de för oss obekanta rymder, öfver hvilka jag sökt öppna en utsikt. Alldeles på måfå bör man ej gripa i den portugisiska litteraturen; man kunde lätt känna sig sviken i sina förväntningar. Där finnes liksom i andra litteraturer ej så litet, som är värdelöst och onjutbart, vare sig det förråder gammal oförmåga eller barnslig omogenhet, och öfver hvilket man med tyskarne måste utropa: Das Papier ist geduldig! Men med slaggen må man ej afskräda den ädla metallen.

Spörjer man slutligen efter litterära hjälpmedel, som föra oss till bekantskap med de litterära rörelserna i våra dagars Portugal, är i främsta rummet att hänvisa till de företal, som aldrig fattas i ett vittert portugisiskt arbete. Författarne äro gemenligen så försiktiga, att de genom preliminära notiser förebygga glömska af eller okunnighet om när, huru och under hvilka omständigheter deras verk sågo dagen eller eventuellt hade den framgången att erfordras i en ny upplaga. Vidare är att hänvisa till flera litteraturhistoriska arbeten af den mycket lärde, men ej mindre diffuse lissabonprofessorn THEOFILO BRAGA, den ofvannämnde positivistiske filosofen, framför allt till hans *Historia do Romantismo em Portugal* (Lissabon 1880), ett slags program för *Eschola de Coimbra* och för öfrigt en af de argaste böcker, som någonsin seglat ut i världen under vetenskapens flagg. Ett kardinalarbete är ock den lärde spanioren ROMERO ORTIZ' *Literatura portuguesa en el siglo XIX* (Madrid 1870; på titel-

bladet står orätt 1869). Mindre lätt åtkomliga för oss äro de många artiklarna i den periodiska pressen, i alla dessa »Revistor», såsom *R. Contemporanea*, *R. Peninsular*, *R. Occidental*, *R. Scientifica*, *R. Lusitana*, *Renascença*, *Occidente*, *Arte*, *Cenaculo*, *Os dois mundos* m. fl., hvilka väcka häpnad genom sin stora mängd och stundom genom den snabbhet, med hvilken de aflösa hvarandra. Monografier och speciella biografier finnas naturligtvis flera, bland dem må nämnas: *Under cypresserna* af BULHÃO PATO (1877), biografier af flera det nittonde århundradets litteratörer, bland dem Garrett och Castilho; *Homens e letras* (Män och litteratur) af CANDIDO DE FIGUEIREDO (1881); ett stort antal biografier skrifna af XAVIER CORDEIRO i årgångarna 1861—90 af *Almanach de Lembranças* och omfattande de flesta af de här nämnda författarne; *Garrett, Memorias biographicas*, ett prisbelönt arbete i tre stora band (1881—84) af Garretts intime vän och entusiastiske beundrare GOMES DE AMORIM; *Alexandre Herculano e o seu tempo* (1880) af ANTONIO DE SERPA o. s. v. Till mitt förfogande hafva dessutom med utomordentlig beredvillighet ställts allahanda upplysningar af mina högt ärade vänner, de eminenta litteratörerna GOMES DE AMORIM, JOSÉ RAMOS-COELHO och LUCIANO CORDEIRO, hvilket jag härmed ber att med uttryckande af min hjärtliga tacksamhet få erkänna.

Johan Vising.

Christian Cavallin.

Inom den korta tiden af sex månader har Lunds universitet förlorat de bägge innehafvarne af de ordinarie lärostolarna i de klassiska språken. Albert Theodor Lysander bortgick den 25 april d. å., och redan den 10 okt. hafva vi att anteckna en ny smärtsam förlust: det är dagen för Christian Cavallins frånfälle. I trettiotre år stodo de vid hvarandras sida såsom universitetslärare i samma eller besläktade ämnen, och enligt det vittnesbörd, som den efterlefvande af de bägge gifvit i sin varma teckning af den tidigast bortgångne (i denna tidskrifts augustihäfte d. å.), gick deras vänskapsfulla umgänge med hvarandra så mycket längre tillbaka i tiden, att det fyllde fyra decennier.

I likhet med släkterna Hyltén-Cavallius och Cavalli är släkten Cavallin en gren af släkten Cavallius. Den härstammar från den förste professorn i historia vid Lunds universitet efter dess återupprättande 1682, sedermera biskopen i Växjö, Olof Cavallius (1648—1708). Under namnets latinska form gömmer sig en erinran om släktens ursprungliga hem, Håldala (cava vallis) i V. Torsås socken af Kronobergs län. En son till denne Olof Cavallius, med namnet Samuel, skall hafva förändrat släktnamnet till den form, Cavallin, hvilken genom flera dugande män, men mest genom den senast bortgångne, blifvit så frejdad i vår lärdoms- och kulturhistoria.

Christian Cavallin föddes i Borlunda socken af Malmöhus län den 3 sept. 1831, den yngste af åtta syskon. Hans

föräldrar voro prosten Samuel Johan Cavallin och Erika Gustava Roosval. P. G. Ahnfelt, som var en sträng domare öfver så många presthus, vittnar i sina »Studentminnen» vackert om den anda, som härskade i Christian Cavallins hem; de barn, som gingo ut ur detta hem, hafva genom hela sitt lif aflagt ett bättre och säkrare vittnesbörd därom. Af de fyra bröderna inom syskonkretsen uppburo de trenne med stor heder släktens prästerliga traditioner. De hafva alla slutat som kyrkoherdar inom Lunds stift. Den äldste af dem, Bernt Erik Cavallin, dog såsom kyrkoherde i Ifvetofta 1858 efter att hafva vunnit berömmelse som en synnerligen nitisk och framstående präst af den riktning, som såg sin ledare i hans frände, H. B. Hammar. Severin Cavallin, död 1886 som kyrkoherde i Hvellinge, är genom »Lunds stifts Herdaminne» känd som en af våra yppersta kulturskildrare, och han var äfven en synnerligen skicklig öfversättare af andlig litteratur. Genom det poetiska sinne och det välde öfver formen, som synas hos släkten Cavallin vara ett medfödt arf, kom han äfven att intaga en framskjuten plats bland dem, som sökt skänka den svenska församlingen en ny psalmbok. Samuel Gustaf Cavallin vann först anseende som en af våra dugligaste skolmän: han var rektor i Kristianstad 1861—70, och vid våra skolor läsas ännu latinska författare i hans editioner. Såsom kyrkoherde först i Ystad 1870—77, sedan i S:t Peders klosters invid Lund belägna pastorat till sin död 1883 blef han berömd som en på samma gång folkligt enkel och gedigen predikant.

Vid sidan af detta släktens vackra arbete inom skola och kyrka upptog nu Christian Cavallin dess traditioner inom ett annat område, universitetets, den vetenskapliga forskningens.

De biografiska data, som höra till Christian Cavallins yttre lif, äro hvarken många eller märkeliga. Han blef student vid Lunds universitet 1847, promoverades till filosofie doktor med andra hedersrummet 1853, blef docent i romersk vältalighet och poesi 1857, innehafvare af en s. k. rörlig adjunktur 1864 och tvenne år senare ordinarie adjunkt i latin, samt till sist professor i grekiska 1875. Änskönt Cavallins både lärdom och mångsidiga duglighet voro kända

och erkända långt tidigare, blef han dock icke förrän i sitt fyrtiofemte år innehafvare af en självständig ordinarie lärostol vid universitetet.

Bland svenska klassiska filologer torde väl näppeligen någon kunna bestrida Cavallin den främsta platsen. Den ende, som med utsikt till framgång skulle kunna upptaga en täflan med honom, är Lars Norrman. Men Cavallin var icke blott stor bland svenska filologer: han uthärdar väl en jämförelse med samtidens ypperste på de områden, inom hvilka han arbetade. Hans storhet som filolog grundar sig på en beläsenhet inom den antika litteraturen, hvilken väckte förvåning hos hvar och en, som fick en inblick i densamma, och på en grundlighet, en intensitet i tillägnandet af det filologiska vetandet, som i ovanlig grad gjorde det för honom ständigt present. Mycket få torde de samtida filologer vara, som i samma grad som Cavallin behärskade *både* den latinska och den grekiska litteraturen; ty han gjorde detta icke blott så, att han tillägnat sig det innehåll, hvars bärare den klassiska litteraturen är, utan äfven så, att han genomträngt det språkliga i alla de stilarter, hvilka de klassiska språken utbildat för olika ämnen och på olika tider. Man hör ofta numera talas om klassiska filologer af äldre riktning och af nyare riktning; och man skiljer emellan dem så, att man med filologer af den äldre riktningen menar dem, för hvilka den klassiska filologiens uppgift är att med stöd af en språkligt-stilistisk insikt i de klassiska språken lära känna den antika anden i alla dess yttringar, i samhällslif och privatlif, i religion och sed, i konst och vetenskap, i krigets och fredens yrken; under det att man med filologer af nyare riktning menar dem, för hvilka den nämnda hufvuduppgiften, enligt hvad man förmenar, visserligen icke helt tränges till sidan men dock undanskymmes af det rent lingvistiska studiet af språken, studiet af självfva ordformerna i deras historiska utveckling och släktförhållanden. Det är den berömde tyske filologen Friedrich August Wolf (1759—1824; prof. i Halle 1783, i Berlin 1807), som först formulerat den klassiska filologiens uppgift så, som den blifvit fattad af den s. k. äldre riktningen. Men på den tid, då Wolf och andra efter

honom (Boeckh, Bernhardy m. fl.) sökte vetenskapligt grunda denna uppfattning, låg den jämförande språkvetenskapen ännu i sin linda, och följaktligen saknade den klassiska filologien väsentliga förutsättningar för ett historiskt studium af språkformerna. Den nyare riktningen inom filologien, för att fortfarande begagna det namnet, betyder alltså i grunden ingenting annat än att den klassiska filologien, med den egendomsgemenskap, som finnes i vetenskapens värld, sätter sig i besittning af det område, som den jämförande språkvetenskapen åt henne uppodlat. Den klassiske filologen måste fortfarande fastställa sin hufvuduppgift i öfverensstämmelse med det sätt, hvarpå Wolf och andra fattat den; men omfånget af hans uppgift har i så måtto ökats, att man af honom fordrar — visserligen icke att han skall vara själfständig vetenskapsman inom den jämförande språkforskningens område — men väl att han är förtrogen med dess resultat, för så vida de röra de språk, hvilkas litteratur är i sin historiska utveckling det centrala föremålet för hans studier.

Cavallin betonade med eftertryck, att den klassiska filologiens hufvuduppgift vore att genom studium af de klassiska språken i deras olika stilarter lära känna de antika folken, sådana de uppenbara sig för oss i den litteratur, de gifvit oss. Men det var så långt ifrån att han ställde sig afvisande gent emot den jämförande språkvetenskapen i dess förhållande till den klassiska filologien, eller att han underskattade dess betydelse för denna senare disciplin, att fastmera mannens storhet som filolog äfven väsentligen hvilar därpå, att han självständigt behärskade det område, där lingvistik och klassisk filologi beröra hvarandra. Hans stora betydelse som filolog är just den, att han är den förste, som hos oss fullt och helt i den klassiska filologiens uppgift upptager det på den jämförande språkforskningen stödda historiska studiet af de klassiska språken. Det har om Cavallin efter hans död sagts, att »han var en lärd i detta ords gamla betydelse»; därest detta omdöme innebär, att han i det vetenskapliga arbetet icke följt med sin tid, är det helt enkelt grundfalskt. Cavallin var en klassisk filolog af så modern prägel, att han lämnar de allra flesta långt bakom sig. Den vikt, han lade därpå, att den klassiske filologen äfven tillägnade sig de

resultat, hvilka den jämförande språkforskningen gifvit för den klassiska filologien, framgår äfven af de fordringar, han på den punkten ställde på sina lärjungar. Han nöjde sig icke med att egentliga fackstudier (licentiatstudier) sträckte sig äfven till detta område. Skulle han i kandidatexamen hugna någon med ett betyg, som låge öfver approbatursgraden, kräfde han oundgängligen, att tentanden kände väl till det väsentligaste af hithörande forskningsresultat. Att han dock aldrig lät det lingvistiska studiet undantränga det centrala i den klassiska filologien, visade han därmed, att han näppeligen torde hafva gifvit ett högsta betyg i licentiatexamen, där han icke kunnat motivera det med examinandens allsidigare insikt i den grekiska litteraturen och det grekiska folkets lifsformer. Själf fruktade han, att han lade för mycken vikt vid studiets språkliga och syntaktiska sida; och jag har hört honom uttala den önskan, att hans efterträdare måtte söka att länka studierna mera in på det historiska och reala området.

Cavallin var naturligtvis icke, redan då han första gången uppträdde som filologisk författare, utrustad med den mångsidiga lärdom, öfver hvilken han sedan förfogade, men väl stod han redan då öfver det mått, efter hvilket »begynnande filologer» pläga mätas. Hans afhandling om Apulejus, genom hvilken han 1857 förvärfvade sig *venia docendi*, vittnar icke blott genom sitt lediga, eleganta språk om författarens allmänna förtrogenhet med latinskt uttryckssätt; själfva valet af ämne så väl som ämnets behandling röjer, huru djupt han redan då trängt in i olika författares och olika tiders individuella språkbruk. Han undersöker nämligen där, i hvilken mån man i Apuleji stil återfinner det latin, som öfverhufvud skrefs på Antoninernas tid, och i hvilken mån man där spårar provincialismer, som tillhörde Apulejus som född afrikan. Till denna afhandling sluter sig så väl till ämne som behandling det specimen, hvilket han följande år utgaf för ett i Kalmar sökt lektorat. I detta specimen framställer han de skäl, på grund af hvilka Taciti författarskap till dialogen om talarne kan betviflas. Då domkapitlet i Kalmar refuserade den unge lundadocenten, gjorde det därigenom universitetet en tjänst, hvilken detta alltid bör med tacksamhet minnas.

Fem år därefter speciminerade Cavallin för den då efter J. G. Ek lediga professuren i latin med en afhandling *De positione nominum latinorum loci expositi et explanati.* Cavallins äldre vän Lysander fick platsen, och Cavallin erhöll kallelse till en genom Lysanders befordran ledigblifven s. k. rörlig adjunktur. I nämnda afhandling är Cavallin inne på ett nytt område, den egentliga grammatiska forskningens. Efter en utförlig, lärd och skarpsinnig inledning om Varros språkfilosofi och dess grammatiska hufvudbegrepp (*positio* = ordets »stam» eller »grundform»; *declinatio naturalis* = (casus-) böjning, (verbal-) flexion; *declinatio voluntaria* = härledning, ordbildning; etc.), kommer han in på läran om stambildningen i den betydelse, i hvilken den moderna språkvetenskapen fattar detta ord. Så vidt undertecknad vågar tillåta sig ett omdöme, synes Cavallin där stå fullt självständig gentemot de auktoriteter, hvilka före honom behandlat samma fråga (Corssen, Pott, Struve o. a.)

De närmast följande åren synes Cavallin hafva varit mest upptagen af hvad man väl må betrakta som hans lifs litterära storverk, hans latinska lexikon, hvilket utkom i sin första upplaga 1871, i reviderad och stereotyperad upplaga 1873. Cavallin började med uppgiften att öfverse en ny upplaga af Håkan Sjögrens Lexicon manuale latino-suecanum — och han slutade med att skänka oss en i hög grad självständig lexikalisk bearbetning af det latinska språkmaterialet. Cavallins lexikon har af Håkan Sjögrens endast bibehållit den etymologiska anordningen af artiklarna, en anordning, hvilken Cavallin själf öfvergaf i den bearbetning af den större ordboken, hvilken han 1885 utgaf under titeln »Latinskt skollexikon». Uppgifter sådana som den, hvilken Cavallin i detta arbete fullföljde, äro i hög grad ägnade att liksom gömma arbetaren bakom arbetets resultat, och äro i allmänhet icke de, genom hvilka en författare vinner störst ära och rykte. Arbetet för publiken på skolbänkarna är visserligen från den allmänna odlingens synpunkt en den största uppgift, men i historien om det vetenskapliga arbetets fortskridande anvisas detsamma i allmänhet en ganska anspråkslös plats. Säkert är, att uppgifter sådana som den, hvilken Cavallin genom sitt lexikon löste, fordra den största mång-

sidighet i insikter och den outtröttligaste vakenhet i deras tillämpning. Cavallin har icke så kunnat »försvinna i sitt verk», att icke den insiktsfulle domaren i nära nog hvarje artikel skönjer, huru han, stödd på sitt underbara minne, ur sin egen stora beläsenhet ökat och med sitt kritiska skarpsinne ordnat det språkmaterial, som förelåg till bearbetning. Detta latinsk-svenska lexikon suppleras sedan 1875—76 af en Svensk-latinsk ordbok. Genom dessa ordböcker har Cavallin, som det en gång träffande anmärktes i en kring honom samlad krets, där äfven latinfrågan kom på tal, gjort mera för att underlätta latinstudiet i våra skolor än någon annan svensk man.

Vid sidan om detta och annat författarskap (t. ex. »Öfversikt af de nyare meningarna om grunderna för Plauti och Terentii versbyggnad» i Tidskr. f. Phil. og Pædag. 2:den Aarg.) hade nu Cavallin öfvat en synnerligen förtjänstfull lärareverksamhet i latin vid universitetet. Det är en ganska ovanlig företeelse vid ett svenskt universitet, att en lärare, som icke på samma gång är examinator, föreläser för ett fullsatt auditorium. Detta ovanliga hände Cavallin. Jag har hört personer, som följde med Cavallins arbete i den tiden, särskildt berömma hans föreläsningar öfver Tacitus och latinsk syntax. Sitt lefvande intresse för undervisningen ådagalade han äfven genom bildandet af ett enskildt seminarium i klassiska språk, innan ännu det af staten understödda genom Linders initiativ blifvit inrättadt. Att Cavallins egna studier under denna tid icke uteslutande rörde sig på latinskt område utan äfven omfattade grekisk litteratur och grekiskt språk, visar han bland annat genom recensioner af grekiska arbeten i Tidskr. for Phil. Då professuren i grekiska efter C. W. Linder blef ledig 1869, sökte han den men kunde för sjukdom — bröstsvaghet — icke fullfölja sin ansökan. När platsen åter 1874 efter Walbergs frånfälle ledigförklarades, sökte han den å nyo och fick sin utnämning till professor i grekiska språket och litteraturen den 31 dec. 1875. Han hade utom med föreläsningar styrkt sin kompetens till platsen genom utgifvande af Sofokles' sorgespel *Philocteta*, en lärd edition med prolegomena (53 sid.) och kommentar (313 sid.). Det är märkligt att se, huru den tyska kritiken mot

tager detta lärda arbete, som grundligt och klart utreder en mängd svårigheter i den sofokleiska texten. Wecklein, själf känd som utgifvare af nya upplagor af Wunders *Sophoclis Tragœdiæ*, finner i Jahresber. über die Fortschr. der class. Alterthumsw. (III, p. 435), att den ståtliga boken icke egentligen har någon raison d'être; den saknar grundlighet och har öfver hufvud ringa självständigt värde. Det är så man i Tyskland lägger införseltull på icke-tyska filologers arbeten.

Såsom innehafvare af den lärostol, hvilken fordom beklädts af bland andra Esaias Tegnér, arbetade Cavallin med sällspord energi. Han har icke, mig veterligt, allt ifrån sin utnämning till professor ända till fjärde dagen före sin död åtnjutit ledighet från *en enda* föreläsning, om jag utom den tid, han för offentligt uppdrag varit tjänstledig, äfven undantager de första tre veckorna af sistl. vårtermin, då han för sjukdom ej kunde föreläsa. Sina föreläsningar ställde han i regeln så, att han samtidigt behandlade tvenne ämnen; det ena, mera elementärt, afsåg de förberedande examina; med det andra vände han sig till blifvande licentiater. Han nedlade på denna del af sin ämbetsgärning mycket arbete. Hans föreläsningar öfver grekisk syntax, öfver homerisk grammatik och öfver de homeriska sångerna (»den homeriska frågan»), öfver Pindarus, tragici, Thucydides[1], Plato (Staten, Phædo) stå för hans åhörare som mönster af grundlig forskning och objektiv framställning. *En* förutsättning för att kunna fängsla en åhörareskara saknade Cavallin: en välljudande, kraftig stämma. Men hans åhörare märkte det snart icke. Till den grad upptogs deras uppmärksamhet af det rika innehållet. Den anmärkningen tycktes de dock ena sig om, att det ofta varit önskligt, att föreläsaren klarare preciserat sin egen åsikt i de kritiska frågor, han behandlade. En akademisk föreläsare kan lätteligen, genom att framhålla sin egen mening, för de unga studerande blifva en auktoritet, som *binder*, i stället för en, som *frigör*. Och Cavallin ville just undvika detta att binda sina lärjungar vid

[1] Thucydides torde bland alla klassiska författare hafva varit den, Cavallin mest värderat. Ännu mot slutet af sitt lif klagade han öfver att han aldrig kommit att göra något för honom, »denne jätte i sanningskärlek».

sin mening. Men när han nu på dem gjorde intryck af att sitta inne med alla akter i målen för att kunna fälla en motiverad dom men underlät att göra det, föreföll det dem stundom, som kunde den ena meningen öfver hufvud vara så god som den andra. Men det är en tvetydig vinst, om lärjungarne undgå auktoritetstrons Scylla men stranda på skepticismens Karybdis.

Under sin professorstid ledde Cavallin oftast själf öfningarna i det klassiska seminariets grekiska afdelning. Som lärare visade Cavallin sig aldrig större än just i dessa öfningar. På samma gång han varsamt men säkert höll diskussionen inom ämnets gränser, undvek han på det mest grannlaga sätt att låta sin auktoritet bestämma dess gång. Han hade det största tålamod både med dåligt latin och med svaga argument, och han plägade hjälpa upp bäggedera på ett sätt, som hvarken sårade talaren eller bevisföraren. När deltagarne ändtligen hade fört debatten till slut, vägde han mot hvarandra de stridiga meningarna. Aldrig uppkastades där under diskussionens fortgång en mening, för hvars *pro* och *contra* han icke redogjorde både utförligt och klart. Men när sammanträdet var slut, hände det, att deltagarne klagade öfver att ej hafva kommit på det klara med, hvilken professorns mening var i den eller den tvistefrågan. På det stadiet plägar man mest hafva öppen blick för hvad som talar *för* en sak och gör fortare upp räkningen med hvad som talar *mot*. Cavallins lärjungar från det grekiska seminariet skola helt visst äfven för sin del erkänna hvad en af dem här öppet tillstår, nämligen att ju längre han sysslar med vetenskapliga problem, dess varsammare blir han i valet mellan stridiga meningar. — Cavallin hade på sin lott alla tentamina i grekiska, och han använde på dem så mycken tid, att det närmast syntes som ett slöseri med den Guds gåfvan. Tvenne timmars prof var jämförelsevis kort, äfven om det gällde endast ett »godkänd» i teol.-fil.-examen. Den, som åstundade ett högre betyg i licentiatexamen, skänkte han minst en sex till åtta timmars förhör, och detta äfven i det fall, att han lärt känna tentanden genom äfven den bäst vitsordade licentiatafhandling och genom tvenne års seminarieöfningar tvenne timmar hvarje

vecka. — Såsom en af grundläggarne af det filologiska sällskapet har han verkat för en närmare sammanslutning mellan lärare i filologiska discipliner vid Lunds universitet; så länge hans krafter det tilläto honom, saknades han aldrig vid dess sammanträden, och många resultat af hans forskningar, hvilka sedermera på olika håll blifvit i tryck tillgängliga, meddelades först inom detta sällskap.

Som professor i grekiska är det i synnerhet inom detta ämne Cavallin uppträder som författare, och hans författarskap afser mest direkta pedagogiska syften. Så är fallet med hans förträffliga upplaga af Iphigenia i Tauri; så äfven med hans i tvenne olika upplagor (bearbetningar) föreliggande grekiska syntax, ett arbete, som visserligen på det vältaligaste sätt vittnar om författarens i samtiden, som jag tror, tämligen enastående kännedom om grekisk syntax, men med hvilket dock icke författaren torde kunna anses hafva vunnit det åsyftade målet, för så vida arbetet är utgifvet *till läroverkens tjänst*. Grekiskan intager numera i våra skolor en alltför anspråkslös plats, för att grekisk syntax där skulle kunna läsas i den omfattning, i hvilken den innehålles i nämnda bok. En uppgift, för hvilken Cavallin skulle varit lämpad som måhända ingen nu lefvande filolog, hade varit den, hvilken Kühner sökt lösa i sin Ausführl. Grammatik. Men när Cavallin inom en skolboks trånga ram vill sammanfatta hvad *han* anser vara ett minimi-mått af syntaktiskt vetande inom grekiskt språk, tvingar det öfverrika stoffet honom till en sammanträngdhet i framställningen, som gör att endast de, hvilka hunnit längre i grekiskan än skolbänkarnas befolkning, kunna tillägna sig innehållet. Äfven genom sin Homeriska grammatik, hvilken Cavallin lämnar efter sig endast till hälften tryckt men fullbordad i manuskript, har han arbetat för det grekiska studiet vid våra universitet[1].

Listan på Cavallins arbeten är härmed ingalunda genomgången och skall här ej heller genomgås. Det torde dock ej

---

[1] Som förarbeten för denna bok kan man betrakta hans uppsats om artikeln hos Homerus i Pedag. Tidskr. 1885, hans bidrag till Mélanges Graux om genetiven på οιο hos Homerus, och hans afhandling om verba på αω i den homeriska dialekten i Nord. Tidskr. for Filologi. Ny Række. Bd VI.

böra förtigas, att Cavallin äfven varit verksam som populär skriftställare. Läsare af denna tidskrift erinra sig säkert hans skildring af »Antonius och Cleopatra», införd i februarihäftet för år 1885. Cavallin lade mycken vikt på historiska studier, och som klassisk filolog var han en fin kännare af antikens historia. Genom att i framställningen af nämnda ämnen äfven indraga Shakespeares skådespel af samma namn, visar Cavallin det intresse, med hvilket han följde den antika bildningen i dess förgreningar inom den moderna litteraturen. Det samma visar han i en annan i populär stil hållen uppsats »Om grundtanke och karakterer i Runebergs tragedi Kungarne på Salamis, jämförd med Sophokles' tragedier». Det var icke blott med dessa bägge skalder, med Holberg, Tegnér o. a. diktens heroer han var väl förtrogen; hans kännedom om modern litteratur var öfver hufvud synnerligen vidsträckt, om han också därutinnan var sin samtida Lysander underlägsen.

Cavallins poetiska sinne lärde man känna genom de metriska öfversättningar af Pindarus och af de grekiska tragici, hvilka han föredrog på sina föreläsningar. Han plägade tolka Thucydides och Plato på latin; skalderna återgaf han metriskt. Måhända smögo sig dessa öfversättningar stundom så nära originalens form, att de ej helt bevarade deras kraft. I hvarje fall tror jag, att arftagarne till hans litterära kvarlåtenskap skulle handla väl mot vår litteratur, om de riktade den med Cavallins öfversättningar från grekiska skalder. — Sin latinska poesi ansåg han själf icke höja sig synnerligen öfver »handtverkets» ståndpunkt. Att hans dom därutinnan var obillig, skall helt visst den läsare medgifva, som senterar, huru fint han i nedanstående strofer — hämtade ur hans sång öfver rektor Gustaf Andersson — inlägger begynnelseorden af Horatii nästan till rang af kristlig grafpsalm upphöjda ode I, 22, hvars toner äfven hördes då *hans* stoft vigdes till hvila:

Flore fecundi decoratus omni
Ingeni nulli fere non vacavit
Artis intentus studio, Tibi sed
　Serviit uni,

Integer vitæ maculæque pure
Une, quotquot sunt homines creati,
Auferens morti stimulum inferisque,
Christe, triumphum.

Då man fäster sig vid denna sida af Cavallins begåfning, erinras man om, att han på mödernet härstammade från släkten Lidbeck. Cavallins mor — det säges, att han företrädesvis ärft sin mors egenskaper — var dotter till prosten i Arby af Kalmar stift, Erik Caspar Roosval, och Anna Elisabeth Lidbeck. Denna Anna Elisabeth Lidbeck var dotter till professorn i Lund, Erik Gustaf Lidbeck, och syster till esthetices professorn Anders Lidbeck, af hvilken Tegnér säger sig hafva lärt »skalan till sången».

Af de äldre hafva vi yngre sport, huru Christian Cavallin som student och yngre universitetslärare uppsöktes af studenterna, som lämnade sina förtroendeuppdrag åt hans vård. Också är det kändt, att hans auktoritet inom deras krets var den största. Studenterna betraktade honom tidigt som ett under af lärdom, och detta under blef för dem endast så mycket märkligare, då de funno, att den unge man, hvars tankar troddes uteslutande dväljas i Greklands och Roms forntid, alldeles icke var främling i den värld, som omgaf honom. Ett litterärt minne från denna sida af Cavallins verksamhet äga vi i hans tal vid den Akademiska föreningens i Lund decenniifest (Nordisk universitets-tidskrift VII, 2). Som kurator för den största af studentnationerna i Lund inlade han stora förtjänster om dess angelägenheter. Kallelsen till hedersledamot gaf uttryck åt de dåtida studenternas känslor för honom. Men dessa känslor skiftade icke med studentgenerationerna. Den ena öfverlät dem såsom ett arf åt den andra, oeh så blef det ett uttryck för att nationen och han ännu voro lika innerligt fästa vid hvarandra, när den stora skånska nationen 1889 åter mötte honom på en förtroendepost; med rätta såg man i hans mottagande af inspektoratet ett så mycket större bevis på hans kärlek till den nation, han genom födseln tillhörde, som han redan var

ganska svag och ett väckt förslag om den stora nationens delning i flera fordrade under öfvergångstiden från hans plats ett synnerligt träget deltagande i nationens angelägenheter. Men han var i det som i allt en pliktens man, och han fullgjorde, syntes det, icke blott sin plikt utan äfven mycket däröfver. Han förvånade med att öfverträffa seniorskollegii yngre medlemmar i kännedom om nationskamraterna. Och sedan ur nationens delning hade framgått nya nationer, bland dem en, som var hans egen hembygds, Lunds nation, skyndade denna att tillägna sig honom som inspektor. Äfven på den platsen höll han troget vakt. Först några dagar före sin död sände han till sin nation afskedets ord, — ord, som icke blott vittna om hans kärlek till den ungdom, som flockats kring honom som sin höfding, utan äfven betygade hans kärlek till den gemensamma hembygden. »Älskade landsmän!» skref han. »Må den nation, som rekryterar sina led från vår gemensamma sköna, älskade hemort, Lundaslättens gamla rika kulturbygd, alltid med sina kamratnationer värdigt täfla i ädla seder, flit och vetenskapligt allvar. Lefven väl!» Och Cavallin var ej den ende, som tjusats af den bygden. Så som han hade före honom, för att blott nämna tvenne, Carl Adolf Agardh och Carl August Hagberg fängslats af dess skönhet.

Cavallins akademiska kolleger mötte honom med icke mindre aktningsfull vördnad än studenterna. För de praktiska spörsmål, som föllo under hans ämbetsuppgift, var han alltid väl rustad. Hans mening skall så väl inom fakultet som konsistorium alltid hafva vägt mycket tungt, och den skulle där hafva gällt ännu mera, om icke hans försynta väsen ofta hade hållit honom tillbaka, där han kunnat och stundom väl äfven bort träda fram. Såsom den filosofiska fakultetens notarie under tvenne olika perioder, 1859—61 och 1867—75, förvärfvade han sig den mångsidigaste insikt i alla dess löpande göromål. Då jag som ung student i en examensangelägenhet behöfde en upplysning, fick jag hos den, till hvilken jag först vände mig, det svaret: »Gå till Cavallin! Han känner allt sådant». Men den vikt, som fästes vid hans mening, berodde icke endast på hans kännedom om författningar och prejudikat utan framför allt på hans oför-

villade omdöme äfven i frågor, som afgjordes hvarken efter lagparagrafer eller prejudikat. Det var också ett erkännande af dessa förtjänster hos Cavallin, när han 1888 af regeringen utsågs till ledamot af den kommitté, som hade att utarbeta förslag för ordnande af examina inom filosofiska fakulteten. Det anses allmänt, att de grundliga utredningar, som föreligga i denna kommittés arbete, till en mycket betydande del äro frukter af Cavallins flit och mångsidiga kännedom om de frågor, som förelågo till behandling inom kommittéen. Och sedan frågan kommit från kommittéen till fakultet och konsistorium, upptog den Cavallins intresse mer än som stod väl tillsammans med hans krafter, som nu alltmera synbart aftogo. Öfver hufvud var vår permanenta undervisningsfråga den, som mest oroade Cavallin. Han har ofta uttalat sin mening i den frågan, och ännu i hans teckning af Lysander visar ett yttrande, att han icke gladde sig åt det skede, i hvilket frågan senast inträdt. Han fruktade, att de klassiska språkens ytterligare tillbakaträngande i våra skolor skulle inverka menligt på vår ställning som kulturfolk. Han ville hafva uttalat sitt *videant consules*.

Cavallins lif rymmer mer arbete än de flestas. Och dock hade han aldrig någon stark hälsa och syntes heller icke särdeles strängt hushålla med tiden. Han hade alltid en stund ledig för vänner och lärjungar, som besökte honom, och om dessa af försynthet ville undvika att för mycket taga i anspråk hans tid, hvilken de mer än han själf ansågo vara dyrbar, höll han dem kvar i samtal, som han genom sin andliga rikedom gjorde icke blott intressanta utan framför allt för de unga lärorika och väckande. Särskildt tröttnade han aldrig att samtala med sina lärjungar om deras studier och deras planer för framtida verksamhet och att bistå dem både i råd och dåd. Men hemligheten till att han kunnat arbeta så mycket ligger däri, att han arbetade så otroligt lätt. Arbete var liksom den naturliga formen för hans lif, och det lär aldrig förrän under de allra sista tiderna tröttat honom.

I det »fromma hemmet» — Cavallin nämnde det oftast med detta epitet — hade hans lifsåskådning fått den färg, hvilken den under hela hans lif bibehöll. Jag tror icke det är möjligt att påvisa, att Cavallins personliga utveckling i någon betydande grad påverkats af hans lärare vid akademien. Icke heller har hans kamratumgänge, vare sig under hans studenttid eller under hans läraretid, förändrat grunddragen af hans syn på lifvet. Liksom han själf mera söktes af vänner och kamrater än han själf sökte dem, så öfvade han större inflytande på andra än han själf af dem mottog. I vetenskapligt hänseende torde han dock hafva mottagit rätt starka intryck af J. G. Ek, en man för hvars minne lärjungen alltid yttrade den största vördnad. Cavallin blef icke satt i tillfälle att höra den tidens heroer inom den klassiska filologien vid andra länders universitet, förrän han redan själf vunnit ett stadgadt anseende som lärd och hans vetenskapliga metod i det hela utbildat sig. Såsom innehafvare af ett riksstatens resestipendium kunde han 1861—62 icke blott lära känna det ena landet (Italien) af de bägge, hvilka varit skådeplatsen för den forntids lif, åt hvars studium han ägnade sig; genom att dröja någon tid vid Bonn-universitetet, då under den berömde Ritschl i särskild grad en den klassiska filologiens högskola, invigdes han i det centralaste af samtidens filologiska arbete. Men den vetenskapsman, af hvilken Cavallin utan all fråga rönt största inflytandet, var grannuniversitetets store filolog, Johan Nicolai Madvig, änskönt han aldrig varit dennes personlige lärjunge. Hela det filologsläkte i de nordiska rikena, som var samtidigt med Cavallin, såg, som vi alla ännu göra det, i Madvig idealet för en klassisk filolog, och äfven i det fall, att de ej trädde i personlig beröring med honom, utbildade de sig dock under inflytande af hans mäktiga kritiska snille. I Christian Cavallin fann nu Madvig genom sina skrifter en lärjunge, hos hvilken hans egen anda lefde. Cavallin har ofta haft tillfälle att hänvisa till Madvigs betydelse som lärd; att han emellertid i honom såg icke endast den store lärde — och ännu mindre endast den högt uppsatte och berömde mannen — utan äfven den stora *människan*, betygar han själf i den varma teckning af den bortgångne mästaren, som öppnar denna tidskrifts årgång för

1887, en teckning, hvilken han slutar med anförande af Hamlets ord:

Han var en man, en *man*, och det i allo.
Mitt öga skådar ej hans like mer.

Cavallins skrifter röja utan tvifvel för hvar och en rikedomen af hans begåfning. Han var en af de få lycklige, hos hvilka den största receptivitet och det mest omfattande minne tjäna ett det skarpaste förstånd. Mången, som kände honom nära, brukade uttrycka sin mening om honom genom att kort och godt säga: »Han är en Madvig». En sådan jämförelse afsåg naturligtvis aldrig resultaten af deras lifs verksamhet, ej heller i sin helhet de naturens gåfvor till att nydanande och ledande ingripa i människolifvet, med hvilka de voro utrustade. Cavallins lif var den anspråkslöst och framgångsrikt arbetande vetenskapsmannens, den plikttrogne och utmärkte universitetslärarens. Inom dessa gränser förflöt det jämnt och lugnt, och han förmåddes hvarken af böjelse eller förhållanden att träda fram ur detta lugn. Madvig var icke endast den store lärde; han var icke endast den utmärkte lärare, hvars hederstitel det var att kallas »communis magister Daniæ»; han var äfven organisatören af Danmarks skolväsen, han var statsmannen, som under för Danmark svåra tider kallades till konungens rådsbord. Men jämförelsen mellan Cavallin och Madvig är otvifvelaktigt berättigad inom det område, den afser, den intellektuella begåfningens. Där *var* Cavallin en Madvig. Men Cavallin fick icke till sitt arbete en Madvigs lifslängd och — något som måhända ännu mer gjort, att Cavallin träder i skuggan för Madvig — hans stränga själfkritik ställde sig hindrande i vägen för honom. Cavallin var sträng mot alla men strängast mot sig själf. Då han riktade sin kritik mot andra, bröts dess udd ofta af den blida försynthet, som utgjorde hans väsens grunddrag. Mot sig själf lät han sin kritik hafva fritt spel. Han synes icke helt hafva undgått den fara, som plägar följa med en slösande kritik, den faran, att den återfaller hämmande på sin egen upphofsman. Därför *blef* han aldrig en Madvig. Vid sidan om denne kommer han att i filologiens historia intaga ett föga bemärkt rum. Men åhörare af hans före-

läsningar och deltagare i af honom ledda seminarieöfningar kunna intyga, att de *adversaria critica*, han där strödde omkring sig, skulle, samlade, vara tillräckliga för att skaffa mer än en filolog det berömdaste namn som kritiker. Cavallin stod helt visst icke efter Madvig i fin analys af litteraturen, enkanneligen den poetiska; att han var honom öfverlägsen i det historiska språkstudiet bör anföras endast i sammanhang med att Cavallin hörde till ett yngre, Madvig till ett äldre släktled af filologer. Men om jag icke längre fullföljer jämförelsen mellan Cavallin och Madvig, så är det därför, att jag här vet mig tala mot Cavallins innersta vilja. Han som med ädel anspråkslöshet visade från sig allt tal om att han skulle hafva någon förtjänst om de klassiska studierna i Sverige; han, hvars sista ord till den, som här söker teckna honom, voro dessa: »Gud gifve, att ni (ni unge) måtte få arbeta; med mitt arbete har det aldrig blifvit till något»; han skulle fattat en jämförelse mellan sig och Madvig antingen som ett smicker, hvilket han, som alltid ville vara i sanningen, hatade, eller som en dumhet — och den hatade han icke mindre.

En man med Cavallins förtjänster kunde, huru mycket han än sökte gömma sig undan världen, dock omöjligen gå obemärkt genom densamma. De verkliga utmärkelser, som kommo honom till del, voro visserligen ej så synnerligen många, men de voro dess mera hedrande. Och Cavallin var icke okänslig för erkännande. Den för en klassisk filolog icke just vanliga utmärkelsen att kallas till ledamot af Lunds fysiografiska sällskap kom honom till del. Vetenskaps-akademien i Stockholm invalde honom i sin åttonde klass, den för allmän lärdom, och de torde varit få, som med större rätt än han rönt den hedern. Med den vetenskapliga världen i Danmarks hufvudstad, särskildt den filologiska, stod han i liflig beröring och var där högt skattad. Vi svenskar böra alla vara tacksamma för den utmärkelse, Cavallins danska kolleger skänkte honom, genom att invälja honom i Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Och då Cavallin gått bort, stod Lund icke ensamt i sorgen öfver honom. Då han fördes till sitt sista hvilorum på den stilla, landtliga kyrkogården invid Lund, låg på hans kista en krans, som vittnade om

att de upsaliensiska filologerna djupt deltogo i sorgen öfver den förlust, som drabbat icke blott Lund utan fäderneslandet. Och då i den talrika skara, som ledsagade hans stoft på dess sista färd, äfven syntes representanter för Danmarks lärda värld, sågo vi, hvad vi förut väl visste, att Cavallins bortgång kändes som en förlust äfven utom hans fosterlands gränser.

Personligen var Cavallin försyntheten och anspråkslösheten själf. Han kunde dock icke vara och var ej heller själf omedveten om rikedomen af de krafter, som bodde inom honom. Men det var mestadels med honom, som han själf säger om Madvig: hans själfkänsla »slumrade i ödmjukhet». Men när man lärde känna honom personligen, blott ökade denna hans ödmjukhet intrycket af de härliga naturens gåfvor, som aftecknade sig mot den såsom bakgrund. Hvad som summariskt betecknas som världens flärd, syntes aldrig hafva fått fäste hos honom. Man skildes aldrig från honom utan att af hans personlighet hafva mottagit den kraftigaste maning att fly allt skenväsende, att i allt vara i sanningen. Men jag tycker mig aldrig hafva förnummit den maningen så stark, som då jag nu skiljes från honom.

Cavallin ingick 1864 äktenskap med Alma Betty Maria Isberg. Hans äktenskap var det lyckligaste, och den sky, som drog öfver det, när hans svaga hälsa i början af sjuttitalet gaf anledning till farhågor för hans lif, skingrades åter. Ännu i slutet på sjuttitalet syntes hans hälsotillstånd icke gifva någon anledning till oro. Hans fina ansikte med den mäktiga, sällsynt skönt formade pannan och de ädla dragen i öfrigt fängslade alla. Men hade också den sky, som en gång hotat hans hems lycka, skingrat sig, — hon kom igen, och hotet gällde nu hans maka. Sedan han för nu snart nio år sedan förlorat henne, tärde sorgen ständigt på hans kroppsliga krafter. Det tycktes väl stundom, som skulle han i kretsen af sina barn och sysselsatt med sitt arbete, som han alltid så högt älskade, kunna segra öfver sorgen och åter vinna ökade krafter. Men hans vänner och

hans lärjungar sågo med bekymmer hans krafter förminskas år efter år. Han stred manligen mot döden, icke därför att han fruktade honom utan därför att, så länge han hade någon plats i lifvet, han ville fylla den. Med ingången af detta år hade han för sjuklighets skull hållit sina föreläsningar i sitt hem. Ännu den 6 oktober, fyra dagar före sin död, hade han samlat sina åhörare hemma hos sig omkring Euripides' Iphigenia Aulidensis. Så stark var hans själ ännu, sedan han kroppsligen redan syntes döende:

Qua parte vinci mors potuit, viri
Virtute victa est.

Han följde visserligen ännu till det sista med liflig uppmärksamhet allt det mångahanda, hvilket hans rika begåfning under hans lif famnat med sitt intresse. Men ju närmare det led mot slutet med honom, dess mera lefde han i en ständigt fortgående självpröfning, som, mänskligt att se, granskade hvarje vrå af hans väsen. Då han såg tillbaka på hvad han uträttat i sitt ämbetes gärning, fann han att det var endast ringa ting. Men däri for han vill. Rättare dömde han, då han, pröfvande hvad han i lifvet personligen blifvit, endast ville se sig »i spegeln af ett lif, där hjärtats fordran och lagens fordran, där synd och nåd fira sin försoning». Det var sådan han insomnade i döden d. 10 sistl. oktober, sedan han nyss ingått i sitt sextionde år.

Johannes Paulson.

A. U. Bååth.

På gröna stigar, dikter. Stockholm. Hugo Gebers förlag.

De stämningar och motiv, som finnas i Bååths dikter, bygger han ganska ofta på en egendomlig kontrastverkan. Så t. ex. visar han oss »en piga i ett kök», antyder hennes kärlekslösa och glädjefattiga tillvaro, »skapt som vägens fula groda för enhvar att trampa på», hvarefter han bredvid henne ställer en annan bild, den sjuttonåriga mön, hvars lif är fröjd och solsken. En annan gång ser han ett par små nötta blå sidenskor, exponerade till försäljning långt borta i ett klädstånd, och han upprullar en bild af deras forna ägarinna, ett luftigt ungt väsen, lyckans och solens dotter, ställd sida vid sida med den kvinna, som skall köpa dem, lastens barn, som låter dem hvila ut i ett fuktigt kyffe, »när från gråa kuddar det låter gråt eller kalla skratt».[1]

Det är alltså ett par kontraster, som vi dagligen ha för ögonen, bilder ur den oroliga och upprörda tid, hvars barn skalden är, som han tecknar i sina sånger. Först märkte man ej någon *utpräglad* tendens. Diktcykeln *Vid Allfarväg* gjorde likväl ett afbrott. Där skymtar nämligen demokraten tydligt fram, vännen till de små, till arbetet och eländet, kort sagdt en skald, som den sociala frågan upprör. Än står han vid Siegesdenkmal i Berlin och ser Borussia, tyckande sig förnimma alla veropen från Sedan, förbannelserna från Metz, Königgrätz och Dybböl, domnande för kanonerna vid Borussias fot. Då hör han ett mummel hotande skaka

---

[1] *Nya Dikter:* »Två taflor» och »Två sidenskor».

luften. Mumlet blir till ord: »Kraften den var *vår!*» och det uppstiger ur massorna till den segerkrönta, som skälfver. Än står han i kretsen af en skara socialister; talaren ropar hämnd mot rikedomen och lyckan, och skalden undrar tyst, om jublet från de små, som oskyldiga och glada leka nere på ängen, äfven skall bli ett skri, ett oförsonligt stridsrop, »så borgarehus och palats de darra därvid».[1]

Det är rikedomen och nöden, arbetet och njutningen, verkstaden och salongen, lifvets sol och skugga. Bååth möter Snoilsky i denna uppfattning af tillvaron. Skillnaden är blott den, att Snoilsky känner *medömkan*. Han har gått förbi, icke lefvat med de små och vet sålunda ej, hvilka egenskaper de gömma, känner ej såsom Bååth, att segerherren *är* folket, tror ännu, att kampen, som utkämpas mellan klasserna, upphör, om Afrodite räcker handen åt sliparen. Bååth synes mera böjd för att i trälen se den gudaborne. Mjölnaren och hans son, den lärde unge mannen, sitta på ett kafé, lyssnande till orkestern. Mjölnaren har »en frisk och strålande min», han är glad, han trummar så glasen dansa, ler högt och har roligt. Sonen är blek och trött, läppjar på sin likör och rister det fina hufvudet, när han ser gubbens förtjusning. Han har läst och klassificerat, så att han icke längre kan njuta, så »att färgernas spel förbleknat och tonernas klang förgått». Hvilket är här lyckan, böckerna eller lifvet? Den blaserade unge herrn, som kommit hem från nattens orgier, uppväckes ur sin dröm vid ljudet af muntra skratt. De intränga genom fönstret, där han står med sin cigarett, och de komma från de outtröttliga kvinnfolken i tvätthuset.

»De låta så underligt klara,
de ha styrkan kvar i klang,
det är, som om vaken lifsfröjd
ut ur löjena sprang.»

Hvilket är här glädjen, arbetet eller njutningen? Segerdruckna studenter tåga från sina gillen, varma af alla ord om ideal och andens styrka. Snart stå de på däcket, sjungande kring sin fana. Tonerna dö dock bort »för hammar,

---

[1] *Vid Allfarväg:* Vid Siegesdenkmal och Ett socialistmöte.

som dånar tung», och slår sig en ton fram, ljuder den disharmoniskt. Arbetarnes sång öfverröstar studenternas. Minervas uggla insvepes i rök och får sin syn och blickar helt melankoliskt på den jublande unga skaran. Hvilken är här segrare, trälen eller gudinnan?[1] — — —

Bååth ser i folket ej en hämndgirig proletär, icke endast ett moln, som hotar de andras himmel. Bååth ser i folket landets märg och must, och han utropar, när han ilar förbi banvaktarens stuga, hemmet för tvenne människor, hvilka släpat hela sitt lif: »Där bo friska lynnen, där bo härdiga sinnen!

Hvarhelst de vänligen bo och bygga
ej bär ikull, och vi fara trygga.

Det folket, huru än vädret tar,
är det, som håller banan klar.»[2]

* * *

Diktcykeln *Vid Allfarväg* saknar ej dissonanser. Stundom äro kontrasterna så fientliga, att de brottas; stundom är harmonien nästan omöjlig att återställa. Märk t. ex. sångerna om de fallna och deras barn, om vrångheten i lifvet, frestelserna och synden, om det glada Köpenhamn, »där sorgen är äkta och glädjen ej glad»,

»där ingen aktar ett barnaskri
och tusenden hasta ett kval förbi;
där lif, som mist sin lockande glöd,
snart hvirflar sin kos mot mörker och nöd», —

och du finner, att äfven Bååth misströstar om försoning.

Ett vet han dock, som upplöser dissonansen, ett, som han tror på, orubbligt och evigt, och detta enda, stora, kärleksrika är kvinnan. Ej ens den lilla flickan kommer »med tomma händer». Öfverallt ser hon guld och för guld med sig åt andra, och hon

»vet ej, att vårljuft väsen
kan smälta isar,

[1] *Vid Allfarväg:* Sonen är student, Glädje och Hamnlif.
[2] *Vid Allfarväg:* På iltåg.

så hjärtegullet ärligt
sin prägel visar;
vet ej, att vänligt väsen
förmår att hitta,
hvad ej vi andra kunna,
hur än vi titta». [1]

Kvinnan är en god fe, som skänker oss detta guld. Hon visar sig, och det klarnar; dimmorna smyga bort, sol kommer öfver stranden, vågen är blank och ren, och skogen blir den sköna prinsessan Törnros' blomsterhof. Sitter hon vid pianot, tystar hon allt förtal, dränkande onda ord och trumpna miner i ett tonsvall, »så fina välljudet upp det sög, just som det lopp från munden». Är hon den unge mannens ideal, blir hon hans styrka. »Hon gläds åt möda med allvar i.» Och vinner man blott ett rum i hennes hjärta, är man lycklig. Då äger man kraft till ny kamp och glömmer kvalen; då lögas man ren, då är man hennes riddare.

»Men en gång, när samma blickar
kallt och glanslöst mot dig falla,
först då vrid dig, du har sjunkit —
det är djupast fall af alla.» [2]

Allmakten i lifvet är »den fina, stilla kvinnan». De, som gått vilse, komme nog rätt igen, »om ljus ur hennes ögon dem följde blott». Ja, sjunger Bååth, ägde min själ

»en kvinnoande, en af de varma bara,
som känna så djupt, att ögonen skåda klara —
då skulle min kalla och strida sång måhända
varmare, mjukare toner i dagen sända». [3]

Det ser ut, som om feen hörsammat hans bön, så varma, så mjuka tona hans sista sånger. Förr tycktes honom bokskogen spinna ett nät omkring sig, tillropande människan: »Oskära mig ej! Kom ej med ditt bekymmer, rör icke min helgedom!» Nu vandrar han fritt, ensam »på gröna stigar», och

---

[1] *Nya Dikter:* Fynd.
[2] *Nya Dikter:* Ett trollslag, Toner och Ur portföljen.
[3] *Vid Allfarväg:* Allmakt och Brist.

»rödkindade tankegestalter
där ute från kämpande värld
sitt följe mig trofast gifva
på ensam, grubblande färd.

Klarögda, i skogens dunkel
de hviska med lifsvarm mund,
att rodnande smultron de funnit
på skuggad och mager grund.

Ja, går jag på gröna stigar
i älskad och fager trakt,
de sjuka tankarna fly för
de friskas lefvande makt».

Skogen — eller feen — gaf skalden sin frid, och han ser nu på lifvet med samma ögon som hans kvinnor, ser endast det goda, det ädla, det vackra, upplöser dissonanserna i en smekande harmoni.

Nu hållas inga hämndgiriga tal ute i skogen. Arbetarne hvila, sommarskyarna gå, drömmar smeka sinnet, barn och hustrur glädjas.

»Det är, som gåfve skogen sin stora frid
åt hvarje frihetsträngtande, tröttadt sinne;
det är, som hade ingen i dag ett minne
af dryga arbetstimmar, af hvardagsstrid.»

Nu bygger han en bro mellan stugorna och salongen. Han fröjdas, när han ser, att deras blommor trifvas där.

»Mig synes, som blommorna sade,
att här ifrån rikdomens smyckade hall
till skogarnas torftiga stuga
ej vidden vore så stor och kall.»

Nu låter han den döende lille gossen bedja fadern att hälsa torparens Erik, lekkamraten och vännen, bedja honom att skänka den lille parfveln väst och jacka, »och klockan, som du gaf mig, och allt, som jag har bäst», och att göra honom till broder åt den döende, när han flyktat.[1]

[1] *På gröna stigar:* En arbetarering i det gröna, Fattigmans blommor och Ett testamente.

Ja, han beskrifver, hur »nattens tankar» gå, när trashanken blickar in och genom rutan ser den gamle, ensam i nattens frid, sysslande med sin forskning. Först svär han en stund — ärendet var att råna —; därefter blir han tyst, när han möter gubbens blick. Aldrig hade han sett »ett sådant sken» i ett par ögon, »en hägring af rikligt strålande inre fröjd».

»Det huset är vaket! Han vänder om
med fjät mer rappa än då han kom.»

Nu målar han ej heller den stackars pigan i sitt kök. Nu sitter hon stolt i karusellen på sin svan, drömmande, att hon är den unge prinsens fagra brud [1]. Kort sagdt: Bååths lösen är *frid*, *sommarro*. Hatet vill han dämpa öfverallt, där han finner det. Äfven Björnstjerne Björnson ber han att vara lugn, och han bjuder honom sin hand, enkelt och utan fraser, varnande för »den blodiga gamla syn», denne vill upplifva.

En gång glömmer skalden sin lösen, och det är, då han tänker på folkets barn, hotellets vackra jungfru. En dag hör han icke den ungas glada kvitter. Strax ser han en man, som lockar och skall förgöra henne, och han frågar: »när blir stenen bunden, som hämnd de små bereder, som drar den dem förargat i djupet neder?» [2]

Här är det dock fråga om en kvinna och ett folkets barn. Kvinnan är, som vi erinra oss, skaldens ideal, och de kvinnor, han sjunger om i sin bok *På gröna stigar*, tillhöra det yppersta, man i denna stil kan önska sig. Läs dikten om *Moster* och hennes uppoffrande kärlek! Läs om den fina frun, som nedstiger i källaren, bedjande om en dryck åt »sjuk och dödsblek kvinna». Svordomarna tystna, blicken blir mindre hvass.

»När värdigt bort hon skrider,
är tyst kring bord;
snart hviskar liksom andakt
ur hvarje dämpadt ord.» [3]

[1] *På gröna stigar:* På vintermarknaden.
[2] Ibid.: På hotellet.
[3] Ibid.: I källarsalen.

Eller läs dikten om »sjuksystern», pärlan i hela samlingen, läs om hennes lif i uppoffring och försakelse, hur hon vakar, hur hon tröstar, hur hon hjälper, hur hon styrker; hur

»— — hennes åsyn förfriskar sinnet,
förtar af smärtornas timmar minnet».

Märk äfven den upprättelse han ger åt folkets dotter! Målaren i hans vackra dikt *Vid Långforsen* älskar henne, tager den unga tjänstflickan till sin brud, och Bååth frågar:

»Hvi skulle han henne ej hylla
så höfviskt som alla dem,
han mötte trygga i hägnet
af strålande, trefna hem?»

* * *

Kärleken till de små präglade Bååths diktning. Dessa äro i cykeln *På gröna stigar* folket. Folket blir hos honom ej en fras, ty han känner det. Grunddragen i dess lynne tecknar han såsom få. Bååth är ju i synnerhet en äkta *svensk* skald.

Redan i *Nya dikter* drifver han med poeterna. Bortskämda och egenkära sitta de i sitt rum och skrifva om folkets nöd ark, fulla med fraser. Nu läser han själf »för grannen, den starke smeden», en tung och dyster dikt »om allt elände i tiden —

en dikt, som hos skalden föddes,
när röken ringlade lätt
i fina, bonade rummet
från doftande cigarett».

Smeden går sin väg, och snart ljuda hans hammarslag. »Ej tarfva vi ömkans suckar — från städet det ljudligt klang.

Kan mödornas son ej smida
sin lycka med egen arm?»

Bååth frågar med andra ord: Känner du, hvad du skildrar? Vet du, att folket först och främst äger *kraft*? Och har du väl trängt till grunden af detta äkta svenska folklynne?

Bååth synes icke tro det. Folket är proletär, eller ock ser man på det med romantikens glasögon. Hvad kan man icke drömma om vid Siljans vackra stränder!

»Bak blåa bergen
där lefver lyckan
i skogars ring;
där flyga sägner
som vackra fåglar
i dunklet kring.»

Verkligheten bjuder likväl en helt annan tafla.

»Allt sträft, som lifvet
i karga bygder
ger dag från dag,
satt säkra fåror
i tidigt vissnade
anletsdrag». [1]

Där läsas bekymmer, tungt allvar och kraft, men äfven det svenska lynnet, sådant Bååth tecknar det —

»det *goda* lynnet, som äger
till lifvet sin tillförsikt,
det *friska*, som icke mätes
allt efter mått och vikt;

det *glada*, som lätt bedrages
och aldrig kan räkna rätt,
som tar hvar mänska i famnen
och lifvet innerligt lätt;

det *vänt trohjärtade svenska* — — —»

här under gestalten af en ung kvinna af folket [2].

»Det trohjärtade svenska» finna vi öfverallt: hos *mannen*, som utskrattades i skolan för sin öppenhet, och som, efter ett lif i fjärran Västern, kommit åter, hem till den lilla stugan för att dö på svensk jord, — mannen med svensk kraft, skolkamraten från fordom.

---

[1] *På gröna stigar:* På lusttur i Dalarne.
[2] *På gröna stigar:* Import; kursiv. af anmälaren.

»Fast lifvets makter sig visat
på huldhet njugga,
ej öfver hans drag dock hvilar
af bittra minnen en skugga.» —

hos *kvinnan*, som årsdagen af dess köp bär en »silkeduk» det enda minne hon har af den fattige dräng, som älskat henne, — bär duken som »brudkronan bäres på ungmölock»; och hos *barnet*, som vandrar den långa vägen fram till skolan, ensam i köld och mörker, lycklig i sina sommardrömmar [1]. — — —

Svensk är Bååths natur — skånska slätter och bokskogar, ypperliga motiv från Dalarna eller Västmanland. *Svensk* är lynnets färg öfverallt i hans stämningar. *Svensk* ljuder hans sång, karg, enkel och kraftfull.

I en tid, då man säger, att poesien är aristokrat, visar oss skalden Bååth en *demokratisk poesi*. I en tid, då man söker efter det nationella i konsten, bjuder oss samme skald *en äkta svensk konst*. I en tid, då man ropar efter en dikt, full af lifsglädje, trött som man är vid det enformiga »gråvädret», skänker han oss en dikt, *ljus, enkel och hjärtegod*, uppblandad med ett stänk af svenskt vemod och svenskt allvar.

»Tidt klang det i målet ett hjärtelag,
så godt i klar som i mulen dag.»

Nils Erdmann.

---

[1] *På gröna stigar:* En skolkamrat, När aplarna blomma och På väg till skolan.

Telegrafen och telefonen.

I.

Elektriska telegrafen.

Allt ifrån början af detta århundrade hafva vetenskapsmän bragt å bane olika förslag om tankeutbyte på afstånd med tillhjälp af elektricitet från förefintliga maskiner och isolerade ledningar. År 1811 framställde Sömmering idéen om en telegraf, grundad på den elektriska strömmens egenskap att sönderdela vatten i dess kemiska beståndsdelar, syre och väte. Nio år senare, då den berömde Örsted upptäckt den elektriska strömmens förmåga att vrida rörliga magnetnålar ur deras jämviktsläge, föreslog Ampère att korrespondera medelst magnetnålar och ledningstrådar, hvilka båda borde finnas till samma antal som bokstäfverna i alfabetet. Denna tanke blef förverkligad i sådan måtto, att Steinheil i München och Wheatstone i London år 1837 konstruerade en telegraf med flera trådar och lika många däremot svarande magnetnålar. Med den mångfald af ledningar och därmed följande kostnad, som detta system kräfde, var det emellertid icke tänkbart, att en elektrisk telegraf skulle blifva af någon praktisk betydelse. Detta blef först händelsen, då Wheatstone 1840 införde bruket af elektromagneten. Det är alltså England, som har prioritet med hänsyn till denna uppfinnings praktiska brukbarhet, men med hänsyn till principens tillämpning har Tyskland försteget.

Den elektromagnetiska telegrafens brukbarhet blef rätt allmänt erkänd från och med dess första framträdande, men dess praktiska betydelse underkändes. Hufvudskälen till det senare voro dels att den dyra koppartrådsledning, som i förstone ansågs oundgänglig, skulle göra en större anläggning ruinerande, dels att detta kommunikationsmedel icke vore af behofvet nog påkalladt. Till och med i de gamla kulturländerna möttes telegrafen med likgiltighet eller rent af fientlighet. Han fick motståndare icke blott bland tidningsmän och penningkarlar utan ock bland personer och kommittéer, på hvilkas praktiska uppskattning dess framtid ansågs

bero ännu mer. Härtill kom, att den stora mängden af mindre bildade, i sin okunnighet och vidskepelse, fattade skräck, misstro eller fördomar mot de på sina stolpar hängande trådarna, hvilkas hemlighetsfulla förrättning de icke kunde förstå. År 1848 har man från Tyskland exempel, att bönderna på sina ställen lefde i den föreställningen, att telegrafen »kom växtligheten att förtorka» och »bragte deras eget lif i fara». När därför en telegrafledning i Hannover träffats af blixten med den påföljd, att ett närbeläget hus antändes, kunde ortens befolkning blott med svårighet afhållas från att förstöra den olycksbringande ledningen. Föreställningen om åskans nära samband med telegrafen har somligstädes injagat en formlig skräck för honom; ännu för endast 20 år sedan vägrade några engelska städer att låta ledningar uppsättas öfver sina områden.

Icke heller ägde den nya uppfinningen varma vänner i regeringarna, åtminstone icke under annan förutsättning, än att dessa själfva drogo fördel däraf.

Inom kulturländerna hade telegrafen, oaktadt deras relativt gynnsamma naturförhållanden, äfven att bekämpa klimatiska och fysiska hinder, som voro rätt betydliga, särskildt på en tid, då tekniken var i sin linda.

Telegrafen är bland alla moderna kommunikationsmedel det billigaste och i fråga om lokala omständigheter det minst kräfvande. Men han beror dock alltid på två faktorer, människan och naturen. Voro med hänsyn till dessa båda svårigheterna betydande inom Europa och Förenta staterna, skulle de begripligtvis vara det ännu mer i andra länder och världsdelar. Hvad människan beträffar, erbjuda de senare långt ifrån så gynnsamma villkor som odlingens hufvudländer. Befolkningen är antingen rent barbarisk eller befinner sig uti ett skede af utlefvad, stillastående, på sin höjd lägre modern kultur I följd häraf har den både motarbetat telegrafens införande och, om han en gång införts, af mångahanda skäl och på olika vis sökt förstöra den. Också har telegrafen i länder med dylik befolkning senare anlagts och alltid haft inflytelser från Europa eller Nordamerika att tacka för sin tillkomst. Väl hafva kineser och japaneser själfva infört telegrafen, men de hafva därvid väsentligen varit påverkade af de »rödhåriga barbarerna» och äfven begagnat sig af deras vetenskapsmän och ingeniörer. Ett undantag bildar af lätt insedda skäl kolonialbefolkningen på Australiens fastland och i några andra engelska besittningar.

Icke mindre utan tvärt om vida mer ogynnsam än i Europa och Nordamerika visar sig naturen i de öfriga världsdelarna. Inom Sydamerika förekomma skyhöga berg med vulkaner och brådstupande dalsänkningar, väldiga grässlätter och urskogar, ofantliga floder, som under regntiden utbreda sig öfver betydliga områden, därtill ock en ymnig nederbörd och tropisk värme, hvilka i förening

framalstra en utomordentlig fuktighet. Afrika liknar i allt detta Sydamerika men innesluter dessutom stepper och öknar af oerhörd omfattning. Asien har områden, som än erinra om Afrika och Sydamerika, än utgöras af landsträckor, hvilka året om täckas af is och snö. Australien består till största delen af öknar, sumptrakter, saltartade sjöar — områden, som aldrig beträdts, kanske ej heller komma att beträdas af människofot. Mångenstädes i de varma länderna besväras telegrafen af vilda djur, hvita myror och andra skadeinsekter. Antydda förhållanden hafva gjort, att telegrafens upprättande här och där är förenadt med största ansträngning, betydliga kostnader och lång tidsutdräkt, liksom dess bestånd blir dyrt och vanskligt.

Gäller frågan liniers läge, får detta med hänsyn till landtelegrafen sökas antingen ofvan eller under jord. Redan i telegrafens barndom gjordes försök med ledningar af sistnämnda art. Det äldsta bland dessa försök ägde rum år 1839 i England på linien Paddington—Drayton och följdes några år senare af andra i åtskilliga länder, såsom i Preussen och Ryssland. Men öfverallt misslyckades dessa tidiga försök mer eller mindre, enär kablarna på grund af läge eller egen beskaffenhet inom få år, ja t. o. m. på några månader blefvo obrukbara. Vid luftlinier har man måst ägna särskild uppmärksamhet åt det material, som uppbär trådarna. Detta material är också ganska olikartadt, stundom rätt egendomligt, än medförande betydliga kostnader, än rent af inga. I regeln användes därtill trä, somligstädes på särskildt sätt beredt, annanstädes i naturligt tillstånd. Varaktigheten hos båda slagen är under skilda klimatiska förhållanden högst olika. I de fuktiga och heta trakterna vid Amazonfloden hålla stolpar af lärkträd gemenligen blott 2 år, däremot i England 8, i Förenta staterna 15 till 16 år. Men då äfven impregnerade stolpar i tropiska länder lätt förstöras, begagnas här och där inom den heta zonen lefvande träd. Början härmed gjordes 1865 i Kochinkina, men sådant material brukas äfven i Senegambien, på Nya Kaledonien och Filippinerna, äfvensom i Holländska Indien, hvarest trådarna löpa i sicksack från träd till träd öfver vägen, icke sällan erbjudande aporna en trapezlina för deras »vigheter». I flera länder — exempelvis i Europa och Mexiko — begagnas stolpar af järn, i Brasilien kaserade järnvägsskenor. Hela landnätet i Sydaustralien och hela det persiska nätet uppbäres af dylika stöd. För några sträckor af den transandiska linien betjänar man sig af höga stenpelare. På Nya Seland kan i hafvets närhet samma stolprad icke uppbära mer än en tråd, utan särskildt stöd måste anlitas för hvarje ledning.

Med hänsyn till själfva linierna må följande omnämnas. Öfver Nordamerikas fastland gå flera linier, bland hvilka den mellan New York och San Francisco blef färdig 1862 och har den betydliga längden af 6,420 kilometer. Ännu större är den sibiriska med en

totallängd af mer än 12,000 km., hvaraf 9,270 komma på sträckan Kasan—Nikolajevsk och fullbordades åren 1862—1867. Bland jordens allra märkligaste telegraflinier räknas tvenne i Australien anlagda, hvilka båda utgå från Port Augusta, den ena, 3,650 km. lång, midt genom kontinenten till Port Darwin, den andra, som är 2,547 km., utmed kusten öfver Eucla till Albany. Den förra af dessa linier öppnades i augusti 1872 efter 22 månaders anläggningsarbete och kostade öfver 12 millioner francs. Här användes till en början stolpar af trä, men då sådana endast med svårighet kunde erhållas och för öfrigt snart förstördes af de i otalig mängd förekommande hvita myrorna, nödgades man anskaffa järnstolpar. Stationerna i fastlandets inre, högst ogästvänliga delar måste provianteras för två år i sänder och förses med fårhjordar för att bereda ständig tillgång på färskt kött. Den andra linien, Port Augusta—Albany, påbörjades 1875 och fullbordades först efter två år. För denna linie fick man taga sig fram genom trakter, hvilka voro fullkomligt obekanta och ansågos alldeles ogenomträngliga. Urskogar måste passeras, där man på sträckor af hundratals kilometer såg sig nödsakad att hugga en 50 fots bred väg för vagnar, som framforslade materialet. Drickbart vatten hämtades på 200 till 300 kms afstånd, och ensamt härför behöfdes ända till 100 hästar. Äfven kortare telegrafledningar kunna möta många af de antydda olägenheterna. Sålunda är anläggningen af linien genom S:t Gotthardstunneln, för att nu taga ett exempel från vår egen världsdel, förenad med både kostnad och besvär. Den transandiska linien löper dels på höga stenpelare, dels under jorden till skydd mot bergfloder, stormar och orkaner. Liniers framdragande öfver floder i de tropiska länderna blir stundom rent af omöjligt, stundom förknippadt med oerhörda svårigheter. Luan—Ho i Kina har under vanliga förhållanden en bredd af 900 meter, men om sommaren i följd af regnet minst 12 km. och ändrar därjämte sitt lopp rätt ofta. Kablar förstöras här lätt, hvarför stränderna blifvit förenade medelst en stållina om 1,410 m. Denna sväfvar på den ena stranden 150 m., på den andra 245 m. högt öfver vattnet och hvilar på trästolpar, som för liniens starka spänning äro fästade djupt ned i granitblock. Likartade anordningar måste tillgripas vid ledningars upprättande öfver vissa floder i Förenta staterna och i Engelska Ostindien. En på sådant sätt lagd tråd öfver floden Kistna har den betydliga längden af 1,468 m. Amazonfloden, åtminstone i sitt nedre lopp, lämpar sig svårligen för något slags ledning. En kabel, som 1875 sänktes mellan Para och Georgetown, afbröts redan följande år och har sedan ej kunnat ersättas. Oaktadt de betydliga olägenheter, som för vissa orter i Sydamerika uppstå genom saknaden af en dylik ledning, synes man helt och hållet slagit ur hågen att åstadkomma en ny.

Vissa länder äro ytterst ogästvänliga för telegrafen så med afseende på anläggning som underhåll. På Nya Kaledonien möta

ofantliga svårigheter i följd af berg, urskogar, moras, vattenbrist och fientliga infödingar. Långa sträckor måste förnödenheterna transporteras af infödda bärare, hvilka mestadels befunnos vara falska och tjufaktiga. Uppror och våldsamma utbrott i naturen, skyfall, cykloner och dylikt, skada linierna tidt och ofta, hvarigenom underhållskostnaderna ställa sig högst dryga. Ytterst ogynnsamt är Japan på grund af läge och hela sin naturliga beskaffenhet för öfrigt. Säregna svårigheter förekomma ock i Senegambien.

Trots mångfaldiga och olikartade hinder har telegrafen hastigt utbredt sig till snart sagdt alla delar af världen. Orsakerna härtill äro flera. På grund af teoretiska och praktiska rön hafva betydliga, ja rent öfverraskande tekniska framsteg gjorts inom telegrafiens skilda områden. Så har apparaten Coke—Wheatstone till den grad förbättrats, att han 1837 medelst fem trådar befordrade blott fyra till fem ord i minuten, femtio år senare ända till 600 ord på samma tid och medelst en enda tråd. Likaså hafva fullkomligare metoder för trådarnas tillverkning och läggning både inom lands- och hafstelegrafien uppfunnits. Genom allt detta har ej blott snabbheten utan äfven säkerheten i korrespondensen tilltagit. I intet af dessa hänseenden kan något bland de nyare kommunikationsmedlen mäta sig med telegrafen. Han är därjämte den minst kostsamma bland dem. Slutligen och framför allt fyller telegrafen ett behof, som väl i allra första början mindre insågs men snart visade sig ytterst kännbart.

Ursprungligen är det järnvägsbolag eller staten själf, som anlägger telegrafledningar, och befinnas dessa för bådadera allt ifrån början ändamålsenliga, för järnvägsdriften t. o. m. oundgängligt nödiga. Äfven allmänheten kom snart till insikt om den stora nytta, som kunde dragas af den nya inrättningen. Handeln, industrien, bankrörelsen, tidningspressen gjorde hon de yppersta tjänster, tjänster så ypperliga, att flerstädes särskilda linier användas mellan börser i städer på betydligt afstånd från hvarandra, mellan tidningsbyråer och parlamentariska församlingar. Men ej nog härmed. Med tiden anlitas telegrafen i alla mänskliga förhållanden: genom den elektriska strömmen har påfven meddelat den troende sin välsignelse, läkaren den sjuke sina råd, välgöraren den behöfvande sitt understöd. Att telegrafen sålunda kan begagnas af en och hvar och i hvarje angelägenhet förklarar hufvudsakligen, hvarför han vunnit sin snabba och allmänna utbredning.

Knappast är telegrafen, såsom vi sett, upprättad i England och Förenta Staterna, förrän han öfverföres först till Europas kontinent och därefter till öfriga världsdelar. Inom Europas skilda länder inträffar detta på olika tider, i Tyskland 1844, i Sverige 1853 och i Norge året därpå men i Danmark redan 1847. Sistnämnda år håller den sitt inträde i Sydamerika, i Peru. Till Afrika, Algeriet, kom den 1853, till Australien, Victoria, följande året och

till Asien, Engelska Ostindien, år 1855, om man här bortser från undervattensledningen genom Hughli, som lades 1839. Sist uppträder den i Centralamerika, i republiken San Salvador, 1870. Inom hvarje land utgöres telegrafen i sin begynnelse af en linie mellan ett par enstaka orter: i England t. ex. mellan Euston Square och Camden Town i självfva hufvudstaden, i Förenta staterna mellan Washington och Baltimore, i Sverige mellan Upsala och Stockholm. Men sedan den väl vunnit burskap i ett land, utgrenar den sig åt olika håll. Den sträcker sig från land till land, från världsdel till världsdel, hvarvid undervattensledningar naturligtvis komma till användning, där luftlinier ej kunna begagnas. I de flesta länder, i all synnerhet i den höga kulturens hufvudländer, bildar telegrafen ett brokigt och mångartadt nät, hvars maskor i närheten af vissa centra äro ytterst tätt åtdragna, därefter varda allt glesare och slutligen upplösa sig i enstaka trådar, hvilka sluta i aflägsna ändpunkter. Sådana ändpunkter äro inom Europa t. ex. Vardö och Hammerfest. Självfva centra inom dylika nät utgöras af städer, sådana som London, Paris, Wien, Berlin, New York. Här korsa linier och ledningar hvarandra i alla riktningar, här äro deras mellanafstånd kortast, här är den telegrafiska verksamheten mest intensiv och den telegrafiska rustningen mest fulländad. I Berlin omgåfvo 69 filialstationer redan 1880 självfva centralstationen, hvilken i allo uppfyller tidens fordringar på ett ändamålsenligt telegrafsystem. En snabbare afsändning och mottagning af telegram, liksom af bref, befordras genom ett nät af luftrör, flera kilometer i längd samt försedt med maskinstationer och ännu flera byråer, de sistnämnda fördelade på olika ställen i staden och stående i förbindelse med de ordinarie post- och telegrafbyråerna.

I jämförelse härmed intager Stockholm, som ju eljest inom telegrafien har en bemärkt plats, en bra obetydlig ställning. 1889 äger denna stad vid sidan af hufvudstationen endast 9 filialstationer. I New York finnes ock ett system af pnevmatiska tuber under gatorna, och på höga stolpar af ända till 75 och 100 fot utbreder sig ett nät för telegraf och telefon af den utsträckning, att det 1882 uppgick till en längd af 16,000 km. eller m. a. o. ungefär dubbelt så mycket som längden af samtliga linier på hela svenska statsnätet sex år senare. I samma stad befinner sig centralbyrån för Western Union, ett bolag som faktiskt nästan innehar monopol på telegrafen inom den stora republiken. Denna byrå, medelpunkten för bolagets verksamhet, upptager en byggnad af tegel och granit i 10 våningar, hvilken vid sin invigning 1875 var så i allo inrättad efter tidens kraf, att 200,000 telegram kunde expedieras på dagen. Särskildt förtjänar omnämnas, att i många städer träffas lokala nät enkom lagda till förekommande och dämpande af eldsvådor. I åtskilliga städer af Förenta staterna, bland dem Chicago, är eldsläckningstelegrafen redan för flera år tillbaka inrättad på ett så

praktiskt och utomordentligen sinnrikt sätt, att när man trycker på en knapp, slungas både hästar och manskap till sina platser vid vagnarna och äro inom några få minuter framme vid brandstället, äfven om detta är beläget på flera kilometers afstånd.

Till en sådan utveckling har telegrafen framskridit från det embryotiska tillstånd, hvari den ursprungligen lefde. Det är förnämligast under den allmänna opinionens påtryckning, som detta har skett. Ty till en början voro regeringarna motvilliga att åt allmänheten upplåta sina statsnät, och i de stora europeiska fastlandsstaterna förbjödo de i regeln järnvägsbolagen att med sina ledningar betjäna allmänheten; ja somliga bolag, i Schweiz och Sydtyskland, voro af sig själfva så obenägna mot allmän korrespondens, att de på allt sätt sökte värja sig däremot. Regeringarna leddes härvid hufvudsakligen af nitälskan för statens välfärd och säkerhet äfvensom för trygghet och ordning i bantjänsten. Men sedan de en gång kommit till en riktigare uppfattning af telegrafens allmännyttighet, ej blott ålade de i flera länder nykoncessionerade järnvägar skyldigheten att ovillkorligen hålla sina linier öppna för allmän korrespondens utan uppläto för sådan äfven sina statsnät. År 1849 gör först Preussen och sedan Österrike på sina statslinier början härmed, och de hanseatiska järnvägsledningarna äro för nämnda ändamål ännu tidigare tillgängliga, under åren 1846 och 1848. En säregen ställning intaga England och Förenta staterna. I sistnämnda land byggde unionsregeringen den första telegraflinien men öfverlät snart åt den enskilda företagsamheten hela telegrafväsendet, så att numera staten såsom sådan allenast äger några smärre ledningar för militära och metereologiska behof. Med telegrafens öfvergång i enskilda händer följde en nästan obegränsad handlingsfrihet och, längre fram i tiden, äfven flera materiella fördelar. Telegrafbolag uppväxte såsom svampar ur jorden: omkring 1850 räknar man icke mindre än 80 till 90, och deras antal ökades fortfarande. Men så småningom kom ett bland bolagen, Western Union, att uppsluka de allra flesta bland sina konkurrenter; icke mindre än 200 dylika hade till 1878 uppgått i detta jättebolag. Efter bemälda år har samma bolag oafbrutet gripit omkring sig, så att ett decennium senare besitter det ett telegrafnät om 287,794 km. linier och 1,042,792 km. ledningar, ett nät af den väldiga omfattning, att ingen stat på jorden närmelsevis äger ett motstycke, att telegrafnäten i Ryssland, Tyskland och det egentliga Frankrike, sammanräknade som ett, öfverstiga Western Unions nät i längden af linier med blott 5,500 km. och understiga dess trådlängd med ända till 219,000 km. Emellertid förekomma i Nordamerika vid sidan af Western Union fortfarande andra bolag, några med rätt omfattande nät, men det förstnämnda står afgjordt såsom härskare på platsen.

En alldeles motsatt utveckling har telegrafen tagit i England. Här sysslar regeringen i förstone platt icke med telegrafen, utan han är fästad uteslutande vid järnvägsbolag, som äfven ombesörja all enskild telegramväxling. Men år 1848 upprättas ett telegrafbolag enkom för allmän telegrafering och utsträcker snart sin verksamhet öfver både England och Skottland. För Irland kom ett dylikt bolag till stånd tre år senare. Dessa bolag, som ju voro nästan utan medtäflare, förmedlade på de Brittiska öarna närmast allt depeschutbyte ända till 1861, då ett tredje bolag — detta snart understödt af ett par andra — mot dem inledde en fruktansvärd strid. Först år 1863 ordnades rättsligen bolagens ställning till regeringen och allmänheten, och genom nya lagar af 1868—70 öfvertog staten själf telegrafen. Denna öfvergång ådrog staten en kostnad af 272 millioner fr. — nära hälften af hvad det europeiska statsnätet kostat till och med 1880 — och förorsakades däraf, att bolagen handhaft telegrafen på ett sätt, som väckt kundernas högljudda missnöje.

Härmed har Storbritannien och Irland inträdt bland de stater, där telegrafen är ett regale eller m. a. o. den offentliga telegraferingen ett statsmonopol. Dessa stater utgöras numera af alla telegrafstater utan annat nämnvärdt undantag än den nordamerikanska republiken. Monopolet kan rättsligen betraktadt vara olika. I somliga länder är det stadgadt genom lag, i andra blott faktiskt, men mellan båda slagen är i praktiskt hänseende skillnaden liten eller ingen. Ty dels är staten af telegraflagarna oförhindrad att afstå en del af sitt monopol åt enskilda, dels är af lätt insedda skäl dess tillåtelse och medverkan i och för telegrafliniers anläggning alldeles nödvändig, äfven om monopolet ej vore lagstadgadt. Också är statens monopol långt ifrån enrådande i verkligheten, utan mångenstädes finnas vid sidan af statstelegrafen enskilda linier till bruk så väl för ägaren själf som för allmänheten. Järnvägsbolag förmenas aldrig att för sin trafik inrätta telegrafledningar; ofta åläggas de t. o. m. att hålla sådana vid makt både för egen och allmän räkning. Här och där ombesörja järnvägsbolagen telegramutbytet å statens vägnar och då mot vissa materiella fördelar från dess sida, och dem emellan kunna ock andra växelförhållanden bestå. Telegrafanläggningar inom privat område och för ägarens personliga räkning behöfva ingenstädes särskild koncession, och äfven linier, som afse allmän korrespondens men äro af uteslutande lokal betydelse, öfverlåtas ibland åt den enskilda företagsamheten. Icke sällan äger det förhållandet rum, att staten själf bygger telegraflinier och att enskilda förvalta dem. Men regeln är, att med hänsyn till telegrafens upprättande och brukande staten innehar ett monopol, hvilket dock alltid medför den förpliktelsen, som af regeringarna också upprätthållits, att ingen får hindras från telegrafens användande.

Så länge telegrafen har en blott nationell betydelse, är inom hvarje land regeringen tydligen oförhindrad att efter eget skön ordna telegrafväsendet. Hon bestämmer om telegrammens beräkning efter ord eller bokstäfver, om de senares högre eller lägre antal, om portots belopp och dess utgående efter zon eller icke, m. m. d. Men i och med att telegrafen började att anlitas stater emellan, erhöll den en internationell karakter. Sådant medförde nödvändigt, att vederbörande stater enades om nödiga bestämmelser för den mellanfolkliga telegrafen. De första exemplen härpå träffas i Tyska förbundet och gå tillbaka till 1849. År 1850 bildades den tysk-österrikiska telegraf-föreningen. De därpå följande 15 åren utgöra i den internationella telegrafiens historia ett slags öfvergångsskede, hvilket utmärker sig för stor rikedom på tilldragelser. Härunder förekomma olika grupper af telegrafstater och hållas många telegrafkonferenser, hvilka ingå flera särskilda fördrag. Bland alla dylika tilldragelser är det två, som träda skarpt i dagen. Den ena är konferensen i Paris 1852, med en europeisk, nästan universell prägel. Vid denna konferens äro samtliga dåvarande europeiska statstelegraf-förvaltningar representerade; nämligen utom Frankrike, Bäjern, Belgien, Hannover, Holland, Preussen, Sachsen, Würtemberg och Österrike. Och genom samma konferens infördes därjämte i korrespondensen en likformighet och enhet, som ännu i många stycken utgör normen för det internationella depeschutbytet. Vid denna konferens beslöts nämligen följande: fördragsmakterna förbinda sig att i och för internationell telegrafering vidmakthålla ett tillräckligt antal trådar och de bästa apparater, att alla dithörande byråer på bestämda timmar skola vara tillgängliga, att mot betalning låta en och hvar betjäna sig häraf, att garantera depeschhemligheten och i vissa fall återbetala portot. Depescherna affattas på franska, tyska eller engelska samt klassifieras i stats-, tjänste- och privatdepescher med motsvarande ordning vid expedieringen, men endast det förstnämnda slaget får vara i chiffer. Normal-depeschen omfattar 20 ord och taxeras dubbelt under natten; staterna delas i zoner med särskild taxa för hvarje zon alltefter afståndet från gränsen. Separataftal de enskilda makterna emellan medgifvas icke. I öfrigt förbehöll sig hvarje fördragsmakt rätt att i särskilda fall på sina linier inställa telegraferingen helt och hållet eller för vissa slag af depescher. Slutligen må tilläggas, att fördragsmakterna lämna öfriga makter öppet att på begäran sluta sig till konventionen. Den andra tilldragelsen är fästad vid åren 1857—58 och består däri, att den enhet och likformighet, som upprättats genom nyssnämnda konferens men tämligen snart i följd af åtskilliga förhållanden blifvit bruten, återställes. Enigheten tillvägabringas genom flera särskilda fördrag, och öfriga statsförvaltningar i Europa antogo genast de bestämmelser, som därigenom kommit till stånd. Sålunda kan man

säga att »union télégraphique» — den internationella telegrafföreningen — daterar sig från år 1858, ehuruväl den vanligen räknas från och med 1865 års telegrafkonferens i Paris.

Denna i fullaste mening internationella telegrafkonferens inkallas af franska regeringen och hålles förnämligast af den orsaken, att den invecklade tariffen efter zoner småningom befunnits alltmer oändamålsenlig och föranledt åtskilliga stater att ingå separatfördrag med sina grannar. Syftet var att bringa de i dessa fördrag antagna principer till större allmängiltighet, och det uppnåddes äfven. Det gällande systemet af tariff efter zoner upphäfdes, och i stället infördes en likformig taxa för hvarje land, likväl så, att en stat kunde delas i två hälfter med olika taxor. Därjämte vidtogos betydliga nedsättningar i portot. Den uppgjorda öfverenskommelsen är sammanfattad i den internationella telegrafkonventionen med dess tablåer och reglemente och undertecknad af inalles 21 statsstyrelser. Till dessa höra alla de nio från år 1852 och bland de nytillkomna Sverige, Norge och Danmark. Härmed är en telegrafisk kodex för den internationella telegraferingen fastställd samt telegrafunionen befästad och utvidgad. Pariskonferensen af år 1865 efterföljes af flera dylika: i Wien 1868, i Rom 1871—72, i Petersburg 1875, i London 1879 och i Berlin 1885. Hvar och en af dessa konferenser uppvisar ett ökadt antal deltagare och framsteg i reglerna för den internationella tjänstgöringen och i tarifferna. Blott det viktigaste kan emellertid här beröras. Bortser man från nytillkomna europeiska stater, så representeras redan i Wien asiatiska och afrikanska, i London sydamerikanska och australiska och i Berlin ännu flera stater inom dessa främmande världsdelar. Tillväxten i representerade stater är korteligen sådan, att när deras antal, såsom vi sett, uppgår till blott 21 i Paris, uppgår detsamma till 25 i London och 36 i Berlin utan att likväl alla telegrafstaterna däri deltaga. Utom själfva telegrafstaterna ha kabelbolag fått tillträde till konferenserna dock blott med rådgifvande röst. Början härmed göres vid konferensen i Rom, och hafva 16 dylika sällskap ombud i London, 18 i Berlin. Hvad de fattade besluten åter beträffar, upprättar konferensen i Wien en central förvaltande telegrafmyndighet, som har sitt säte i Bern och börjar sin verksamhet med året 1869. Vid konferensen i Petersburg fördelas de förut gällande fördragsbestämmelserna på två urkunder: själfva konventionen, som innehåller de egentliga grundsatserna för rättsförhållandet så väl mellan fördragsmakterna inbördes som mellan dessa och allmänheten, samt reglementet och taxtablåerna, hvilka omfatta regler för de mer växlande förhållandena. Konferensen i Berlin slutligen upptog uti det internationella telegrafreglementet en splitterny bestämmelse, denna gällande telefonen. Eljest tillvägabringar konferensen i Wien den viktiga förändringen, att den mellanfolkliga telegraferingen skiljes uti en europeisk och en

utom-europeisk, hvardera med särskilda föreskrifter rörande depescher och porto, och följande konferenser hafva ständigt sysselsatt sig med dessa frågor alltid i syfte att förenkla och främja denna samfärdsel.

Efter denna öfversikt öfver hittills hållna konferenser meddela vi i korthet nu gällande föreskrifter för den internationella telegraferingen. Dessa innefattas dels i själfva konventionen, sådan den bestämdes i Petersburg, dels i reglementet och tablåerna, hvilka ändrades senast af konferensen i Berlin och tillämpas från och med den 1 juli 1886. Hvarje fördragsmakt är pliktig att hålla ett tillräckligt antal trådar, anordnade och betjänade på bästa sätt; hvar och en är berättigad att korrespondera, och depeschhemligheten garanteras. Fördragsmakterna förbehålla sig emellertid rätten att inställa all enskild korrespondens, som synes hota deras säkerhet eller stå i strid med landets lagar, den allmänna ordningen och de goda sederna, liksom ock telegraferingen i dess helhet, på vissa linier eller för viss slags korrespondens, dock under villkor, att fördragsmakterna genast därom underrättas. Åtskillnaden mellan europeisk och utom-europeisk korrespondens är så till vida upphäfd, att i den internationella telegraferingen depescherna numera taxeras blott efter ordantalet; och i den europeiska korrespondensen är taxan mellan två fördragsmakter alltid densamma och den billigaste, hvilken linie dem emellan än begagnas. Telegrammen klassifieras i statstelegram, tjänstetelegram, som alltid äro portofria, och privata telegram samt expedieras i samma ordning, dock så, att inom sistnämnda klass iltelegrammet har prioritet. Specialdepescher äro 8 till antalet. Vid telegrafering begagnas tre slags språk: vanligt, uppgjordt och chifferspråk. Vanligt språk innebär ett för hvar och en begripligt uttryckssätt på något af fördragsmakternas tungomål eller latin med ända till 15 bokstäfver beräknade som ett ord. Uppgjordt språk består i ord sammanställda så, att de icke af hvar och en förstås men tillhöra något bland efterföljande åtta tungomål: tyska, engelska, franska, italienska, spanska, portugisiska, holländska och latin. Här räknas ända till tio bokstäfver på ordet. Chifferspråk utgöres af siffror eller hemliga bokstafstecken. Chifferspråket får användas för stats- och tjänstetelegram öfverallt, men för privata telegram endast mellan stater, som så medgifvit. Skulle härvid inträffa, att två sådana stater åtskiljas af en tredje, som icke medgifver dylikt språk, måste denna likväl låta telegrammet passera öfver sitt område. Statsdepescher underkastas icke något slags censur af telegraftjänstemännen. Myntenheten är i regeln en franc i guld. Fördragsmakterna hafva rätt att sig emellan ingå särskilda aftal rörande sådana punkter i telegrafförvaltningen, hvilka ej beröra öfriga makter. Stater, som icke redan slutit sig till telegrafföreningen, kunna när som helst däri inträda, och en dylik anslutning medför ett fullständigt deltagande i konventionens förpliktelser och för-

delar. Tillträde kan likväl vägras de stats- och bolagsförvaltningar, som ej vilja lämpa sina tariffer efter fördragsmakternas. Enskilda bolag med ledningar inom en eller flera fördragsmakters gränser gälla som integrerande delar af samma makter. Andra bolag kunna medgifvas tillträde till föreningen, om de underkasta sig alla dess stadgar och anmälas af den stat, som koncessionerat dem. Sådana bolag åter, som förbinda två eller flera fördragsmakter, böra åläggas att sluta sig till unionen, så vida de enligt sin koncession äro skyldiga att åtlyda de föreskrifter, som den koncessionerande staten kan finna för godt att bestämma; och nya, koncessionerade bolag skola underställa vederbörande stater sina tariffer till godkännande. Tariffen och reglementet revideras af periodiskt återkommande konferenser. I fråga om telefonen gäller, att fördragsmakterna äro berättigade att sig emellan upprätta sådan, därför använda specialtrådar eller redan befintliga, för detta bruk särskildt afsedda trådar, utöfva kontroll, välja apparater och bestämma den internationella taxan. En likformig samtalstid af fem minuter är bestämd för alla linier. Ordningen är här densamma som i den privata telegrafien, och medgifvas blott två på hvarandra följande samtal mellan samma personer, ifall nya kunder anmält sig. Korteligen sagdt, den genom Berlinkonferensen tillkomna bestämmelsen om telefonen tillfredsställer på en gång de rådande behofven och förbehåller hvarje förvaltning hennes rättigheter, på samma gång som den anger nödiga anordningar för att vinna samstämmighet med öfriga förvaltningar i organisationen af de internationella telefonmeddelandena. Bredvid konferensen såsom lagstiftande myndighet finnes såsom förvaltande den internationella telegrafbyrån i Bern. Denna byrå sorterar under den statstelegrafförvaltning, som fördragsmakterna inom sig därtill utsett. Kostnaderna för densamma bestridas af makterna, ordnade i sex klasser med olika bidrag för hvarje klass. Vid telegrafkonferenserna voro fördragsmakterna fordom representerade af diplomater, hvaremot deras ombud numera i regeln utgöras af högre telegraftjänstemän. Dessa äga att fatta beslut om allmänna modifikationer i reglementet och tablåerna men alltid under förbehåll af eventuell ratifikation af vederbörande regering. Ombud för enskilda bolag deltaga i förhandlingarna men icke i besluten. Votum deliberativum tillkommer äfven direktören för byrån i Bern, som därjämte har att bearbeta och ordna det material, hvilket framlägges för konferensen. Ordförande i församlingen är vanligen chefen för telegrafförvaltningen i landet, där konferensen hålles. Tvenne kommittéer utses, en för revision af reglementet och en för tarifferna. Före 1879 fanns utom dess en kommitté för affattande af själfva konventionen. Förhandlingarna föras på franska. Innan konferensen åtskiljes, bestämmer den tid och ort för den näst följande. Först inträffande konferens hålles i Paris 1890.

Hvilka staterna inom telegrafunionen äro och hvilken omfattning telegrafväsendet inom dem har, få vi strax se. Däremot har man icke att vänta en noggrann uppgift om anläggningskostnaderna för detta moderna samfärdsmedel. När man likväl vet, att till slutet af år 1880 utgifvits icke mindre än 554 millioner francs för statstelegrafnätet i Europa, kan man nog utan öfverdrift antaga, att vid slutet af år 1888 utgifvits minst en milliard francs för telegrafnätet inom hela världen. Icke heller låter sig uppgifvas i hvad förhållande de löpande inkomsterna stå till utgifterna, enär inom flera länder telegrafen är sammanslagen med posten, somligstädes äfven med järnvägen. Af nämnda skäl kan man icke heller uppgifva, huru talrik den personal är, som användes i och för telegrafen; men nämnas må, att i flera länder, bland dem Sverige och Norge, äro kvinnor vid den anställda, liksom att åsikterna om deras lämplighet för tjänsten äro högst olika. Vid ett rättvist bedömande häraf bör man naturligtvis taga i betraktande förrättningens olika detaljer, i det att somliga bland dem mera passa för kvinnor, andra mera för män.

Vi meddela här en tabellarisk öfversikt öfver landttelegrafnätet inom unionsstaterna år 1888.

Länder.	Folkmängd.	Ytinnehåll i □km.	Längd i km. af		Stationer		Antal telegram	
			linier.	ledningar.	samtliga.	statens.	inre betalta.	internationella.
Belgien	5,974,743	29,456	6,402	30,347	1,103	824	2,533,199	2,417,625
Bosnien—Herzegovina	1,336,091	51,100	2,008	4,586	107	81	110,305	163,184
Brasilien	14,002,335	8,337,218	10,720	18,489	173	—	567,935	
Brittiska Indien. Office Indien	253,891,821	3,553,630	54,200	160,683	2,740	788	2,557,238	425,914
Brittiska Indien. Office Indo-Europ.	—	—	4,641	9,068	22	22	705	224,299
Bulgarien	3,153,259	97,929	4,402	6,602	120	108	371,413	141,839
Danmark	1,980,675	39,375	4,318	11,687	364	161	579,444	945,824
Egypten	—	—	5,526	10,404	140	136	270,306	19,009
Frankrike. Moderlandet	38,218,903	528,572	88,047	276,527	9,259	5,785	26,590,759	6,084,256
Frankrike. Algeriet och Tunisien	—	725,308	13,317	24,843	321	302	1,357,356	222,186
Frankrike. Senegal	197,232	329,000	4,795	5,531	33	32	32,988	5,317
Frankrike. Kochinkina o. Kambodja	2,604,324	136,513	2,293	3,293	271	131	85,894	22,875
Grekland	1,953,792	63,606	6,979	8,100	176	169	678,511	258,127
Holland	4,505,932	33,009	4,982	17,514	687	378	2,070,283	1,989,391
Holländska Indien	28,852,958	1,664,616	7,453	9,640	271	131	284,882	108,529
Italien	29,699,785	296,323	33,391	92,653	3,623	2,317	6,512,141	1,699,049

Länder.	Folk-mängd.	Ytinnehåll i □km.	Längd i km. af linier.	Längd i km. af ledningar.	Stationer. samtliga.	Stationer. statens.	Antal telegram inre betalta.	Antal telegram internationella.
Japan	39,068,466	382,417	10,615	29,986	250	240	2,495,283	66,478
Kaplandet	1,377,213	552,005	6,986	15,423	217	—	1,063,949	
Luxemburg	213,283	2,587	372	667	75	32	21,708	61,248
Montenegro	236,000	9,030	444	—	15	—	—	—
Natal	477,100	54,577	—	—	—	—	—	—
Norge	1,970,000	322,968	7,486	14,012	328	147	772,208	473,314
Nya Seland	647,340	270,392	8,034	19,025	473	473	1,548,233	45,020
Nya Syd-Wales	1,085,740	800,730	17,253	34,510	425	—	2,876,504	
Persien	7,000,000	1,648,195	5,135	9,346	82	—	—	
Portugal	4,708,178	92,075	5,137	11,948	274	—	919,560	
Rumänien	5,040,000	160,150	2,521	6,800	323	118	870,343	352,649
Ryssland	102,361,582	22,216,048	112,887	217,640	3,752	1,849	8,638,039	1,542,850
Schweiz	2,917,819	41,418	7,115	17,341	1,325	1,231	1,805,473	1,574,586
Serbien	2,007,646	48,680	2,517	4,140	116	68	244,000	102,044
Siam	11,800,000	800,000	2,424	2,454	21	20	6,527	13,763
Spanien	16,935,506	507,236	21,063	51,292	952	586	2,211,517	900,201
Storbritannien o. Irland	37,532,804	314,969	49,469	267,997	7,138	5,494	51,597,577	6,601,809
Sverige	4,748,257	442,126	8,190	21,354	957	173	617,333	750,885
Sydaustralien	313,065	983,655	8,869	18,431	210	210	935,156	59,774
Tasmanien	146,149	68,309	1,907	2,856	119	—	118,180	59,005
Turkiet	34,322,008	4,270,601	23,480	41,862	691	—	1,303,869 (år 1883)	
Tyskland	46,855,692	544,931	92,383	329,563	15,735	11,759	15,518,289	7,453,540
Ungern	15,642,102	322,350	18,300	46,675	1,645	718	2,129,745	1,754,141
Österrike	23,455,000	300,024	26,238	71,742	3,531	1,784	3,775,814	3,946,431

Tabellens telegrafsiffror gälla år 1888; dock afse uppgifterna för Spanien, Nya Syd-Wales och Tasmanien år 1887, för Turkiet 1884 och för Portugal och Persien 1885. I landtnäten äro inberäknade sådana undervattensledningar, som gå under sjöar och floder inuti landet. Största utsträckningen af dylika linier finnes i Frankrike med 5,027 km. i linier och 5,084 km. i ledningar; därnäst kommer Storbritannien med 2,512 och 8,082 km. resp. samt Senegal med 2,394 km. i så väl linier som ledningar. Sverige har blott 101 km. linier och 141 km. ledningar, som gå under vatten inuti landet, Norge 372 och 427, Danmark 265 och 989 resp. I fråga om underjordiska linier, hvilka naturligen äro inbegripna i landtnätet, står Tyskland främst med 5,659 km. i linier och 38,209 i ledningar; Frankrike har 1,699 och 15,247, Storbritannien 1,228 och 38,165, Danmark 6 och 136 resp. Sverige och Norge hafva inga underjordiska linier. Öfriga stater erbjuda i båda dessa hänseenden intet, som förtjänar omnämnande.

Då föregående tabell endast upptager statstelegrafen inom de länder, som tillhöra Union télégraphique, angifva vi i följande tabell

utsträckningen af samma slags telegraf i åtskilliga andra länder enligt senaste uppgifter.

Länder.	År.	Folk-mängd.	Ytinnehåll i □km.	Längd i km. af		Stationer.		Telegram.
				linier.	led-ningar.	samt-liga.	sta-tens.	
Argentina	1888	3,807,530	2,835,970	16,318	36,753	262	—	—
Canada	1887	4,324,810	8,954,877	45,779	96,288	2,367	—	4,052,684
Central-Amerika:								
Costa Rica	1885	213,785	51,760	—	622	34	—	79,093 (år 1886)
Guatemala	1887	1,427,116	121,140	3,269	—	89	—	152,757
Honduras	1885	331,917	120,480	2,158	—	63	—	—
Nicaragua	1886	275,815	127,704	2,088	—	51	—	—
San Salvador	1888	—	—	2,323	—	83	—	259,319
Ceylon	1888	2,761,396	65,443	—	1,981	26	—	—
Chili	1888	2,527,320	753,216	11,247	—	313	240	476,897 (år 1887)
Columbia	1884	3,403,532	1,327,850	3,771	—	—	—	300,813
Ecuador	—	1,004,651	643,295	—	1,600	33	—	—
Mexiko	1888	11,487,210	1,946,292	31,034	—	—	767	—
Oranje	—	133,518	107,439	1,781	—	—	—	—
Queensland	1887	387,463	1,730,630	14,120	25,229	282	—	1,515,357
Sydafrik. republiken	1889	610,000	315,590	2,290	—	—	—	—
Uruguay	1888	614,257	186,920	3,165	—	—	—	—
Venezuela	1888	2,198,320	1,539,398	4,738	—	96	—	—
Vestaustralien	1887	42,137	2,527,530	4,100	4,540	38	—	174,116
Victoria	1887	1,090,869	227,610	6,622	16,375	420	—	2,260,480

Statstelegraf finnes äfven inom åtskilliga andra länder såsom t. ex. Kina, Bolivia, Paraguay m. fl., men uppgifterna om dess utsträckning äro alltför ofullständiga och otillförlitliga för att medtagas. Siffrorna för folkmängd och ytinnehåll äro de senaste tillgängliga men hänföra sig icke alltid till samma år som telegrafuppgifterna.

Jämte ofvan angifna statstelegraf finnes i flera länder järnvägs- och enskild bolagstelegraf. Vi meddela här nedan dess utsträckning år 1888.

Länder.	Järnvägstelegraf.		Enskild bolagstelegraf.	
	Km. linier.	Km. ledn.	Km. linier.	Km. ledn.
Argentina	—	—	13,258	31,898
Belgien	—	1,163	—	2,079
Bosnien—Herzegovina	603	1,134	—	—
Brittiska Indien	3,472	11,076	—	—
Bulgarien	642	1,326	—	—
Chili	—	—	5,776	—

Länder.	Järnvägstelegraf.		Enskild bolagstelegraf.	
	Km. linier.	Km. ledn.	Km. linier.	Km. ledn.
Danmark	1,560	4,763	—	—
Holland	—	—	2,972	8,217
Holländska Indien	932	—	—	—
Italien	2,336	27,830	—	—
Luxemburg	91	736	—	—
Mexiko	6,807	—	4,098	—
Norge	1,585	2,532	—	—
Rumänien	2,713	6,134	—	—
Ryssland	4,298	57,883	4,255	8,534
Serbien	391	768	—	—
Spanien	11,813	34,050	—	—
Storbritannien och Irland	—	—	—	27,441
Sverige	3,543	12,593	—	—
Tyskland	24,959	72,067	—	—
Ungarn	612	23,965	346	594
Österrike	14,079	34,923	142	300

Utom dess äger Frankrike en järnvägs- och bolagstelegraf af sammanlagdt 16,790 km. i linier och 111,522 km. i ledningar, Algeriet och Tunisien en dylik af 1,382 och 6,112 km. resp., samt Schweiz en af 989 och 5,946 km. resp. De i tabellen intagna uppgifterna för Spanien gälla året 1887. Rörande den enskilda bolagstelegrafen i Nordamerikas Förenta stater kunna vi meddela följande siffror för år 1888:

Western Union T. C.	287,794	km.	linier,	1,042,792	km.	ledningar.
Mutual Union T. C.	12,870	»	»	96,560	»	»
Baltimore and Ohio R. R. T.	10,800	»	»	87,043	»	»
The Bankers' and Merchants' T. C. & American Rapid T. C.	6,437	»	»	45,544	»	»
The Postal T. C. of New York	2,414	»	»	7,242	»	»

Det förstnämnda bolaget hade samma år 18,470 stationer och expedierade 54,108,326 telegram.

II.

Om kablarna.

Telegrafen öfver land fullständigas medelst undervattensledningar, hvilka kallas kablar. Bådadera tjäna samma syfte, men likväl finnas mellan dem betydliga olikheter. När kabeln användes för transito-korrespondens, användes landnätet förnämligast för den inre mellan landets egna invånare, mer undantagsvis för transit. Porto liksom anläggnings- och underhållskostnaden blir naturligtvis

för kablarna högre än för landlinierna. Äfven statsstyrelser äga kablar, men den vida större delen däraf innehafves och brukas af enskilda bolag. Också äro statsvattennäten af uteslutande lokal natur, afsedda att komplettera staternas landnät, och i fråga om taxa ingå de uti de senare. Däremot bilda bolagskablarna det mer vidsträckta, universella nät, som förenar med hvarandra aflägsna folk och länder, på samma gång som de i telegraferingen följa den internationella telegrafkonventionens föreskrifter, blott med undantag af de amerikanska och de flesta transatlantiska kablarna, som hafva en oberoende ställning.

Den första undervattensledningen lades genom Hughli redan 1839. Denna följdes af andra, växlande till konstruktion och utsträckning samt lagda på olika tid och ort. Så småningom erhöllo vattenlinierna en oerhörd utsträckning och träffas numera t. o. m. vid aflägsna öar i Stilla hafvet och Indiska oceanen. Tillväxten har likväl varit mycket ojämn, till viss grad skett ryckvis, så att under somliga år längden af sänkta kablar är ganska obetydlig, under andra åter rent af oerhörd. Då t. ex. 1872 uppvisar blott en längd af 838 sjömil och året 1878 en längd af 1,061 sm., kommer på året 1879 en längd af 10,550, på 1870 12,056 och på 1884 ända till 13,671 sm. I vår världsdel utgöra dessa linier ett synnerligen fullständigt och mångförgrenadt undervattenssystem, men något motsvarande härtill finnes på sina ställen äfven i främmande världsdelar, hvilka äro sinsemellan förknippade genom kablar, somliga af en ofantlig längd. Sålunda finnes kabelförbindelse mellan de tre hufvuddelar, af hvilka den amerikanska kontinenten består, och både södra och norra delen af denna kontinent är anknuten vid Europa: Nordamerika medelst 10 kablar, Sydamerika medelst 2, hvilka sistnämnda hafva landning äfven på afrikanskt område. Genom en omfattande och mångsidig kabelutveckling är Europa fästadt vid Asien och Afrika, med sistnämnda världsdel genom ännu flera kablar än med Nordamerika; och Afrika är liksom Europa med många kablar knutet vid Asien, hvilken sistnämnda världsdel åter förmedlar telegramväxlingen med Australien genom tre kablar. Vore Australien genom undervattensledning förenadt med Amerika, så skulle den elektriska strömmen utan afbrott kunna gå jorden rundt. Men en sådan länk i kedjan saknas, ehuru man länge och ifrigt varit betänkt på att infoga den.

Några statistiska data visa kabelutvecklingen under de sista 18 åren. Vid slutet af 1871 finnas 213 kablar med en sammanlagd längd af 45,784 sjömil; bortåt sex år senare eller i maj 1877 har kabelnätet en omfattning af 569 kablar med 63,990 sm. i linier och 71,263 sm. i ledningar; jämt sex år senare uppgingo samtliga i bruk varande hafskablar till 731 med en längd af 89,516 sm. i linier och 96,093 sm. i ledningar; något öfver sex år därefter, eller i september 1889, äro kablarna till antalet 1,045 och deras längd

120,070 sm. i linier och 126,616 sm. i trådlängd. Sistnämnda år fördelas kabelmassan på statsförvaltningar och enskilda bolag på det sätt, att de förra, 26 till antalet, äga 798 kablar till en längd af 12,524 sm. i linier och 18,770 sm. i trådar, hvaremot bolagen, hvilkas antal är 25, äga 247 kablar med en längd af respektive 107,546 och 107,846 sm. Liksom åren 1877 och 1883 är 1889 antalet statsförvaltningar nästan detsamma som kabelbolag, men med hänsyn till antal kablar och deras längd råder nu liksom förr stor olikhet. År 1889 hafva statsförvaltningarna mer än tre gånger så många kablar som bolagen, men af linier och ledningar respektive blott 14,3 och 14,9 proc. af det hela. Mer än hälften af statsförvaltningarna, bland dem Sveriges, Norges och Danmarks, höra till Europa och komma icke så få på Asien, liksom äfven några på Australien, men på de öfriga världsdelarna blott Senegambien, Brasilien och Canada.

Af de 26 staterna har flertalet en ganska ringa kabelutveckling. Till dessa höra de skandinaviska länderna:

Sverige................	med	11	kablar	af	88	sm.	i linier,	149	sm. i trådar.
Norge..................	»	236	»	»	230	»	»	230	» »
Danmark..............	»	47	»	»	192	»	»	569	» »

Blott fem stater hafva ett större kabelsystem än 1,000 sm. i linier och ledningar nämligen:

Frankrike............	med	51	kablar	af	3,269	sm.	i linier,	3,697	sm, i trådar.
Tyskland	»	43	»	»	1,579	»	»	2,877	» »
Brittiska öarna......	»	103	»	»	1,489	»	»	5,072	» »
Brittiska Indien....	»	89	»	»	1,714	»	»	1,714	» »
Italien................	»	38	»	»	1,027	»	»	1,091	» »

Nämnas kan, att statsförvaltningar icke blott stundom äga kablar gemensamt utan ibland hafva sig till bruk upplåtna enskilda bolags, liksom sistnämnda förhållande kan vara motsatt. Äldst af alla nu tjänstgörande stadskablar är den mellan Dover och Calais, hvilken sänktes 1851. De flesta bland dessa hafva blott en ledningstråd, ingen mer än sju, men sistnämnda antal är ej alldeles ovanligt. Den internationella konventionens föreskrifter gälla för alla statskablar utom i Queensland, som i denna sak är helt oberoende.

Bland de enskilda bolagen finnas flera med föga kabelutveckling. Minst äro:

Indo-europeiska bolaget............	med	2	kablar,	14	sm. linier,	50	sm. trådar.
La-Plata-bolaget	»	1	»	32	»	64	»

Ett af de enskilda bolagen är vida kabelstarkare än samtliga statsförvaltningar tillhopa:

Eastern Telegraph Company...	med	70	kablar,	21,860	sm. lin.,	21,866	sm. ledn.

Närmast komma:

Eastern Extension etc. T. C...	»	22	»	12,958	»	12,958	»
Anglo-American T. C	»	13	»	10,196	»	10,196	»

Det Store Nordiske Telegraf-Selskab äger 22 kablar med 6.110 sm. i linier och 6,336 sm. i trådlängd.

Sistnämnda bolag har sätet för sin styrelse i Köpenhamn. Beträffande öfriga bolagsstyrelser har en sitt säte i Buenos-Ayres, tre i hvardera af städerna Paris och New York men alla de öfriga i London. Redan häraf framgår, att den engelska hufvudstaden utgör själfva medelpunkten för det enskilda bolagsväsendet, liksom ock förnämligast engelska kapital äro i detsamma nedlagda.

Den äldsta ännu brukbara, enskilda kabel är den mellan La Valetta på Malta och Algagrande på Sicilien, lagd år 1859. Då inom hela detta kabelsystem trådlängden öfverstiger linielängden med allenast 300 sjömil, inser man lätt, att endast en högst ringa del kablar har mer än en tråd; högsta antalet är fyra, och på några sträckor förekomma äfven två och tre. Ibland inträffar, att det ena bolagets kablar brukas och förvaltas af ett annat. Landlinier jämte kablar besitta tre bolag: två af dessa, som äga betydliga kabelmassor, hafva blott ett par kortare linier, den ena öfver Suez-näset, den andra öfver Centralamerika; men det tredje bolaget, det minsta bland alla kabelbolag, besitter den ofantliga sträckan mellan Emden vid Nordsjön ooh Teheran i Persien.

Hvad taxan beträffar, följa, såsom nämndt är, de flesta bolag den internationella konventionens bestämmelser, hvarför svårigheterna vid depescheutbytet möta allenast hos de öfriga. Svårigheterna hafva på sina tider varit högst betydande och berott på den växling i tariffen, som varit en följd af konkurrensen mellan bolagen. I detta hänseende hafva de transatlantiska kablarna en framskjuten plats. Där ändrades sålunda under en tid af ej fullt fem och ett halft år, 1866—71, tariffen icke mindre än åtta gånger, hvarvid portot för ett och samma telegram växlade mellan 500 fr. och 37,5 fr. Likartade växlingar äga äfven senare rum, men från den 1 dec. 1880 gälla mellan Nordamerika å ena sidan samt Brest och London å den andra icke blott enahanda regler för korrespondensen utan ock en och samma, jämförelsevis billiga tariff. Härefter hafva likväl nya fluktuationer i portot följt, men från och med den 1 sept. 1888 träffas åter hos de nord-transatlantiska sällskapen en måttlig och likformig taxa. Äfven mellan ett par bolag med telegramväxling på den aflägsna östern har en täflan förekommit, hvilken emellertid slutade med en öfverenskommelse af år 1877 att sammanslå inkomsterna och fördela dem i proportion till deras belopp under föregående tider. Genom enhet af ofvan antydd beskaffenhet vinnes tydligen säkerhet och stadga i telegramutbytet, hvaremot den häftiga konkurrensen med dess växlande och plötsliga portoförändringar varit för korrespondensen hinderlig och för bolagen säkerligen föga vinstgifvande.

För sina anläggningar behöfva bolagen naturligtvis koncession af vederbörande regeringar. Koncessionsvillkoren kunna vara rätt

olika. Så lämnas bolagen emellanåt understöd i statsmedel, dock mot vissa fördelar för staten, såsom portonedsättning; ofta fixeras maximitaxan för telegraferingen; anläggningskapitalet och tiden för arbetets utförande bruka äfven bestämmas m. m.

Kablarna representera ett betydligt kapital. Vid början af år 1880 uppgick det till 625 millioner francs; och beräknas detsamma vid början af 1889 till närmare en milliard francs, hvaraf 900 millioner utgifvits af de enskilda bolagen och 100 millioner af statsförvaltningarna. Dessa dyrbara anläggningar gingo i sin början till största delen förlorade och detta hufvudsakligen i följd af bristfälligheter i deras konstruktion och sänkning. Omkring 10 proc. af samtliga kablar hafva af denna orsak blifvit obrukbara. Men de successiva förbättringarna i nämnda hänseenden äro så storartade, att kablar, lagda från och med 1869, i allmänhet ännu göra tjänst. Emellertid är kablarnas varaktighet alltid begränsad och rätt olika, i ty att de äro utsatta för skadliga inverkningar af flerfaldigt slag. Somliga af dessa hafva sin grund i människors vårdslöshet eller skadelusta. I följd häraf, liksom i följd af kablarnas stora kapitalvärde och viktiga uppgift, har man länge varit betänkt på att bereda dem mellanfolkligt skydd. Ett första försök till denna tankes förverkligande gjordes genom en konvention, som 1864 afslöts mellan åtskilliga makter och gällde upprättandet af en undervattensledning mellan Sydamerika och Europas fastland. Ett nytt försök finner man fem år senare i ett förslag från regeringen i Washington till de europeiska sjömakterna. Ett förslag i liknande syfte framlägges af de transatlantiska bolagens ombud för telegrafkonferensen i Rom 1871—72, och däraf föranleddes denna att uttala den önskan, att regeringarna borde rikta sin uppmärksamhet på frågan. Dessa och andra dylika förslag hade slutligen till följd, att franska regeringen utfärdade inbjudning till en konferens i Paris år 1882 i och för frågan om nödigt kabelskydd. Denna konferens, bestående af ombud för 32 stater i både gamla och nya världen, antog ett förslag till kabelskydd, hvilket dock skulle underställas vederbörande regeringar, samt enades om en ny Paris-konferens följande år för att definitivt besluta i saken. Genom sistnämnda konferens erhöll konventionen sin definitiva form, och det var de enskilda makterna endast förbehållet att oförändradt antaga eller förkasta den. På en tredje konferens, likaledes i Paris, underteckna des slutligen konventionen den 14 mars 1884 af representanter för 28 stater. Till dessa höra alla europeiska stater, många amerikanska och en asiatisk, Persien. Öfriga makter står tillträde till konventionen öppet, och hvarje konventionsmakt äger rätt att säga sig fri från densamma.

Konventionen för kablarnas skydd gäller fem år från dagen för dess trädande i kraft, hvilket emellertid först inträffade med den 1 maj 1888. Hvad konventionens bestämmelser i öfrigt angår,

äro följande de viktigaste. Undervattensledningarna tillförsäkras skydd endast under fredstid, men detsamma är internationellt och sträcker sig snart sagdt öfver hela jorden. Skyddet består däri, att afsiktlig eller vårdslös skadegörelse å lagligen upprättade kablar med den följd, att telegraferingen hindras eller afbrytes, är belagd med straff och ersättningsskyldighet. Detsamma gäller om fartyg, använda för kablars läggning och reparation, liksom de härför nödiga sjömärkena. Från nämnda påföljder går gärningsmannen likväl fri, om skadan förorsakats af omsorgen att rädda eget lif eller fartyg. Beifran af kabelskada utgår från staten och sker i dess namn. Å andra sidan äro kabelägare skyldiga, icke blott att iakttaga de föreskrifter, som fördragsmakterna utfärda i afsikt att förekomma skada på kablar och kabelfartyg, utan äfven att lämna godtgörelse i de fall, då man, för att undvika dylik skada, bevisligen måst uppoffra ankaren, fisknät m. m. Öfverträdelser af konventionens bestämmelser afdömas af domstolar i det land, till hvilket fartyget, som förorsakat skadan, hemmahör, och skola, ifall svårigheter härvid möta, beifras af hvarje enskild fördragsmakt mot egna undersåtar. Själfva processen utageras så summariskt ske kan.

Under tiden mellan konventionens afslutande och dess bringande till verkställighet hafva nya makter slutit sig till densamma, så att, då deras antal var 28 år 1884, uppgår det 1888 till 38. Tillväxten har förnämligast sin grund däruti, att alla de stora engelska kolonierna biträdt skyddsakten.

I. Statskablar 1889.

Statsförvaltningar.	Antal kablar.	Längd i sjömil[1] af	
		linier.	ledningar.
Belgien	2	54	278
Danmark	47	192	569
Europeiska Ryssland med Kaukasien	8	213	236
Frankrike	51	3,269	3,697
Grekland	46	460	460
Italien	38	1,027	1,091
Nederländerna	20	59	80
Norge	236	231	231
Spanien	3	136	136
Storbritannien och Irland	103	1,489	5,072
Sverige	11	88	149
Turkiet i Europa och Asien	10	332	335
Transport	575	7,550	12,334

[1] På 100 km. gå 54 sm.

Statsförvaltningar.	Antal kablar.	Längd i sjömil af	
		linier.	ledningar
Transport	575	7,550	12,334
Tyskland	43	1,579	2,877
Österrike	31	98	106
Asiatiska Ryssland	1	70	70
Brittiska Indien	89	1,714	1,714
Kochinkina	2	795	795
Holländska Indien	1	31	31
Japan	11	56	103
Senegal	1	3	3
Nya Kaledonien	1	1	1
Nya Seland	3	196	285
Sydaustralien	5	50	50
Queensland	13	162	165
Brittiska Nordamerika	3	200	200
Brasilien	19	19	36
Summa	798	12,524	18,770

II. Enskilda kablar 1889.

Bolag.	Antal kablar.	Längd i sjömil af	
		linier.	ledningar.
Direct Spanish Telegraph Company	4	708	708
Spanish National Submarine Telegraph	5	1,173	1,173
India Rubber, Gutta Percha, and Telegraph Works C.	2	122	122
West African T. C.	12	3,015	3,015
Black-Sea T. C.	1	346	346
Indo-European T. C.	2	14	50
Det Store Nordiske Telegraf Selskab	22	6,110	6,336
Eastern T. C.	70	21,860	21,866
Eastern and South African T. C.	9	6,571	6,571
Eastern Extension Australasia and China T. C.	22	12,958	12,958
Anglo-American T. C.	13	10,196	10,196
Direct United States Cable C.	2	3,101	3,101
Compagnie française du télégraphe de Paris à New-York	4	3,409	3,409
Western Union T. C.	4	5,537	5,537
Commercial Cable C.	6	6,938	6,938
Brazilian Submarine T. C.	6	7,326	7,326
Transport	184	89,384	89,652

Bolag.	Antal kablar.	Längd i sjömil af	
		linier.	ledningar.
Transport	184	89,384	89,652
African Direct T. C.	7	2,743	2,743
Cuba Submarine T. C.	3	940	940
West India and Panama T. C.	20	4,119	4,119
Société française des télégraphes sous-marins	5	980	980
Western and Brazilian T. C.	9	3,762	3,762
River Plate T. C.	1	32	64
Mexican T. C.	2	709	709
Central and South American T. C.	9	3,178	3,178
West Coast of America T. C.	7	1,699	1,699
Summa	247	107,546	107,846

III.

Telefonen.

Tanken att göra det talade ordet hörbart på större afstånd än vanligt är urgammal och har med olika grad af fullkomning blifvit förverkligad på skilda tider. Konung Xerxes i Persien skall genom ropande skiltvakter hafva öfverbringat budskap på stora sträckor 30 gånger fortare än eljest kunnat ske. Redan Alexander den store säges hafva kommenderat sin här genom en »ropare», och en motsvarighet härtill har man från 1670-talet uti de Morlands akustiska trumpet. Försök att fortplanta ljud genom vattenrör hafva på sin tid gjorts och vunnit det erkännandet, att man medelst sådana kunde inom några sekunder signalera på 120 kilometers afstånd. Allbekanta äro språkrören, som utom sin användning inom hus befunnits lämpliga att fortplanta rösten på vida större afstånd. Den s. k. leksakstelefonen, som konstruerades af Hooke år 1667, har sin största betydelse däri, att den i någon mån har vägledt tanken till våra dagars telefon.

Bland vetenskapliga förarbetare till telefonens uppfinning kommer i första rummet amerikanen Page, hvilken 1837 ådagalade, att förändring i en järnstångs magnetiska styrka kan göras hörbar. Efter detta grundläggande vetenskapliga rön följde andra af mera praktisk beskaffenhet. År 1852 framställde Paterma i Prag en apparat, hvari en elektromagnet och en tunn järnskifva kunde påverka hvarandra antingen så, att den magnetiska förändringen

framkallade vibrationer i skifvan eller tvärt om. Genom att förena två sådana apparater medelst en ledning kunde musik reproduceras på ganska långt håll. Efter enahanda princip konstruerade tysken Philip Reis i början af sextiotalet den första telefonen, hvilken återgaf musik och muntligt tal, det senare dock långt ifrån fullt tillfredsställande. Under nämnda årtiondes fortgång är man på många håll sysselsatt med telefonen. Men först efter 1872 lyckades amerikanen professor Bell att framställa den nu brukliga apparaten, som genom Edisons ytterligare förbättringar blef lämpad för längre afstånd och genom Hughes' mikrofon återger människoröstens alla nyanseringar, äfven de svagaste. Under de allra sista dagarna har kommit den öfverraskande uppgiften, att telefonen — »fjärrtalaren» — blifvit kombinerad med den länge eftersökta elektriska »fjärrskådningen». Bekräftas denna uppgift, skulle man i närvarande stund kunna vänta sig telefonapparater, i stånd att bringa de samtalande så att säga personligen inför hvarandra.

Liksom Nordamerika har hedern af telefonens närvarande fulländning till praktiskt bruk, så är det äfven där man finner honom först använd i det dagliga lifvets tjänst. Den första linien anlägges 1877, men innan slutet af nämnda år äro inom Förenta staterna icke mindre än 14,000 telefoner i bruk. Efter världsutställningen i Filadelfia vinner uppfinningen i sin nya, praktiska form inträde i Europa. I England fick den en varm förespråkare uti den snillrike Sir William Thomson, men där, liksom annorstädes i vår världsdel, omfattades den med större intresse såsom en lycklig seger af människoanden än i fråga om snar, praktisk användning. I England upprättades emellertid den första ledningen 1877, och där göres början med telefonens bruk till pressens betjänande. Samma år träffar man i Tyskland och Frankrike, året därpå uti Italien och Japan åtgärder och försök, som förbereda telefonens allmänna införande i dessa länder. Hvad Sverige beträffar, upprättas 1880 de första telefonnäten, i Stockholm och Göteborg. Till Australien, Nya Seland, kom telefonen 1881 och samma år äfven till Buenos-Ayres i Sydamerika. Som telefonen äfven öfverförts till Afrika, verkar den numera i alla världsdelar, utbredande sig med jättesteg till allt flera länder och orter i hvardera. Redan 1886 får den internationell karakter genom förbindelser mellan Schweiz och Tyskland, Frankrike och Belgien.

Telefonväsendet har i skilda länder utvecklats och ordnats på olika vis och icke alltid för samma ändamål. I Förenta staterna, där telegrafen öfverlämnats åt enskild företagsamhet, blef detsamma äfven händelsen med telefonen. Samma förhållande ägde till en början rum i Sverige: obegränsad rätt medgifves att framdraga ledningar öfver privata områden, men utan koncession får det icke ske på statens jord, utmed allmän landsväg, statens eller enskild järnväg, som står i förbindelse med statens telegrafnät; men staten

har sedermera själf också gjort telefonanläggningar. I andra europeiska länder, där enskilda bolag ursprungligen vunnit insteg, har staten gjort sitt företräde gällande. Så blef i England de icke koncessionerade bolagens verksamhet af landets högsta domstol förklarad liktydig med intrång i statens telegraf-monopol. Därefter har staten dels mot afgift meddelat koncession, dels själf upprättat ledningar. Äfven i Frankrike hade från början enskilda slagit under sig detta samfärdsmedel, men snart vidtog staten anordningar för att själf öfvertaga detsamma. I Schweiz har förbundsförvaltningen beslutat att behålla telefonen för staten ensam. I olikhet med ställningen i ofvannämnda stater har i Tyskland allt ifrån första ögonblicket riksförvaltningen själf förbehållit sig telefonens anläggning och förvaltning. Där har man, förr än annorstädes, ställt telefonen i förbindelse med telegrafen till allmänhetens tjänst, en anordning af stor fördel, men äfven särskilda telefonnät hafva upprättats. I Japan införde styrelsen denna uppfinning till polisens tjänst och har närmast därefter utsträckt dess bruk till järnvägarnas. Korteligen sagdt, i gamla världen faller nu telefonen inom det monopol, som staten äger på telegrafen, vare sig staten själf brukar eller koncessionerar den åt bolag.

Såsom mönsterstat inom telefonien torde Schweiz förtjäna att litet närmare omtalas. En billig förvaltningskostnad möjliggöres därigenom, att samma myndighet förvaltar både telegraf och telefon. Om föreskrifvet antal af 30 abonnenter anmält sig inom en ort, upprättas där ett telefonnät och det förbindes med ett annat, så snart 10 abonnenter uttryckt sin önskan därom. Distriktets centralstation betjänar allmänheten med budbärare till sådana personer, som själfva sakna telefon. Utom andra dylika, för billigt pris tillgängliga anordningar till korrespondensens underlättande kan hvarje abonnent med telefon afsända eller mottaga telegram. På detta vis är han redan hemma i sitt hus i förbindelse med snart sagdt hela världen.

De olägenheter, som ännu kunna förekomma vid bruket af våra dagars telefon, bero i väsentlig grad på ledningens läge och omgifning. Många klagomål hafva sports öfver det outhärdliga »tjutet» från de vid hustak och väggar spända trådarna. Under vissa atmosferiska förhållanden kan telefonen stundom endast med svårighet, stundom icke alls användas. Telefonering befinnes äfven försvårad vid bruk af jordledningar och undervattenskablar. Alldeles obefogad är icke fruktan för åskskador i följd af städernas vidt utgrenade luftnät, som i stort sedt närma sig beskaffenheten hos ledande metallhinnor. En olägenhet är också, att närliggande ledningar uppfånga och med hvarandra hopblanda skilda samtal. Dessa och andra brister återstå ännu att afhjälpa, innan bruket af detta kommunikationsmedel får sin rätta tekniska fulländning.

I följd af allmänhetens stegrade behof af telefonsamtal liksom i följd af regeringars och enskilda bolags anordningar för att tillfredsställa dessa behof befinner sig telefonen i en ytterst snabb utveckling. Han gör sitt inträde i nya länder och tillväxer oupphörligen i sådana, där han redan har hemortsrätt. I somliga stater äro samtliga telefonnät med hvarandra förbundna; här och där sammanfogar äfven telefonen stat med stat. På samma gång näten blifva allt tätare, blifva vissa linier allt längre: linien Paris—Marseille ända till 900 km. Någon tillförlitlig och uttömmande statistik af färskt datum kan man emellertid icke vänta i fråga om en inrättning, som dels är så ny, dels så gigantisk i sin tillväxt. För att likväl lämna läsaren ett någorlunda riktigt begrepp om telefonens ställning och utveckling, intagas här några data, som hänföra sig till slutet af åren 1882 och 1887.

Länder.	Vid slutet af 1882.		Vid slutet af 1887.	
	Antal nät.	Antal abonnenter.	Antal nät.	Antal abonnenter.
Belgien	6	1,941	14	4,674
Danmark	1	516	6	1,837
Frankrike	18	4,437	28	9,487
Holland	4	1,340	9	2,872
Italien	13	5,507	28	9,183
Luxemburg	—	—	15	483
Norge	—	—	21	3,930
Portugal	2	80	2	890
Ryssland	6	1,351	37	7,585
Schweiz	2	825	54	6,570
Spanien	3	—	8	2,218
Storbritannien	75	7,287	183	20,426
Sverige	5	1,554	148	12,864
Tyskland	32	5,825	138	25,708
Österrike	3	870	13	4,200

En synnerligen framstående plats bland telefonstaterna intar, såsom vi se, Sverige, och Stockholm är i detta fall landet värdigt, Stockholm som år 1885 bland alla Europas städer innehade första rummet med en telefonapparat för hvar 60:de invånare, under det att samtidigt Paris hade blott en för 700, Berlin och London en för 1,000, Wien en för 3,000.

Upsala i maj 1890.

K. M. Thordén.

Litteratur.

Riksrådet grefve Anders Johan von Höpkens skrifter, samlade och i urval utgifna af *Carl Silfverstolpe*. Förra bandet. Minnesanteckningar. Tal. Bref. (Stockholm. P. A. Norstedt & Söners förlag 1890. 491 + XX s., 8:o.)

Frihetstidens största förtjänst om den svenska vitterheten är, såsom bekant, att den utbildade en klassisk prosastil, och bland dem, som mest bidrogo härtill och sålunda kunna räknas såsom den moderna svenska prosalitteraturens fäder, intager *Anders Johan v. Höpken* ett hedersrum. Hvarje vän af vår litteraturhistoria måste därför med glädje och tacksamhet se, att hans skrifter, »samlade och i urval» nu börjat utgifvas. Men Höpken var ej blott vältalare; han har äfven utöfvat en betydande statsmannaverksamhet. Redan vid unga år började han ingripa i det politiska lifvet; under sin mannaålder stod han nära ett årtionde i spetsen för den svenska regeringen och det under ganska kritiska tider, och i sin ålders höst tog han åter plats i riksrådet. Utgifvandet af hans skrifter bör därför hälsas såsom synnerligt glädjande äfven för vår politiska historieforskning. Det ligger i öppen dag, att det för denna måste vara af största betydelse, att tillfälle beredes en intresserad allmänhet att studera märkligare statsmäns lifsgärning i deras litterära kvarlåtenskap, och i utlandet, särskildt England, är också denna bransch af historisk litteratur rikligt tillgodosedd. Hos oss har detta däremot mindre varit fallet än önskligt kunde vara, och äfven ur det goda föredömets synpunkt är därför utgifvandet af A. J. v. Höpkens politiska skrifter en glädjande företeelse. Naturligtvis vinner en dylik publikation i intresse, om utgifvaren låter den åtföljas af en på de offentliggjorda handlingarna grundad monografi, såsom t. ex. skedde, då Höpkens politiske motståndares, den danske statsmannen J. H. E. Bernstorffs »Correspondance Minstérielle» 1882 offentliggjordes. Emellertid äga vi redan en monografi öfver Höpken — af L. de Geer i Svenska akademiens handlingar — och hufvuddragen af hans statsmannaverksamhet under frihetstiden, d. v. s. den tid då han egentligen spelade en betydande politisk roll, äro redan kända genom Malmströms bekanta arbete. I föreliggande fall torde det därför kunna anses tillfyllestgörande, att utgifvaren inskränkt sig till att i ett förord meddela några biografiska notiser och att i noter meddela nödiga upplysningar, där de ofvannämnda arbetena eller andra ej gifva tillräcklig ledning för

skrifternas förstående. Om vi rätt uppfattat utgifvarens mening, är det nämligen icke heller hans afsikt att i den andra delen, som skall innehålla de egentliga statsskrifterna samt utlofvas till början af år 1891, låta en utförligare monografi inflyta.

Den nu utkomna delen låter oss förnämligast lära känna Höpken såsom idkare och vän af vitterheten. Upplysande i detta hänseende äro redan hans *bref* till språkforskaren, kunglig sekreteraren Sahlstedt, till den vittre professorn, sedermera domprosten Älf, den lärde bibliotekarien Gjörwell m. fl. litterärt intresserade personer, och dessa bref äro ej blott upplysande med afseende på Höpken själf utan äfven med afseende på tidens litterära strömningar i allmänhet, ty det var, såsom utgifvaren anmärker, genom dylik *enskild* korrespondens, som det litterära meningsutbytet då egentligen förmedlades.

Af särskildt intresse äro de språkliga frågor, som behandlas i brefven till Sahlstedt, emedan de låta ana, med hvilka svårigheter Höpken och hans samtida hade att kämpa, när de af det råmaterial (i ordets egentligaste mening), som det svenska språket då ännu utgjorde, skulle söka åvägabringa formfulländade skapelser. Man får härigenom så att säga en liten inblick i vår moderna prosastils genesis. Att äfven Höpken, hur framstående han än var såsom svensk stilist, dock liksom så många af sina samtida (exempelvis Gustaf III), lättare rörde sig med den uppodlade franskan än med modersmålet, framgår för öfrigt däraf, att han i förtroligare stil ofta tillgrep det förra språket. En stor del af hans nu offentliggjorda skrifter äro affattade på franska, enkannerligen hans bref till medlemmar af den högre societeten, men äfven åtskilliga af hans memoirartade anteckningar.[1] I ett af brefven till Sahlstedt skref han också, att han liksom de flesta sina landsmän »förstår minst svenskan» (sid. 414). På grund häraf skulle man vänta att i Höpken finna en ifrig beundrare af Ihres epokgörande glossarium, hvarigenom först en fast grund vanns för det svenska språkets »rykt och riktighet», men hans bref visa motsatsen. Härtill kan möjligen hafva bidragit partiovilja. Ihre hade som bekant i hög grad ådragit sig Hattpartiets onåd, och att han äfven personligen var Höpken misshaglig, framgår af brefvet till Lidén (s. 470) — men den förnämsta förklaringsgrunden torde dock, såsom utgifvaren antydt, vara att söka i Upplysningstidens ensidiga riktning på det praktiskt nyttiga, i följd hvaraf man endast såsom »vetenskaper» ville erkänna de matematiskt-naturvetenskapliga ämnena. Ett egendomligt vittnesbörd härom lämnar Vetenskapsakademiens af utg. anförda förklaring från 1740, att »språket ej kan komma under namn af någon vetenskap, hvilkas uppodlande är akademiens hufvudändamål vid alla dess gärningar». Hvad vi kalla humanistiska ämnen räknades då ej till vetenskapen utan till »vitterheten», men också ville man i dem ej veta af några lärda undersökningar med

rent teoretiskt syfte; sådant stämplades såsom »mörker» och »pedanteri»; språkstudiernas uppgift fick sålunda ej vara att framställa »onödiga etymologier», såsom Höpken just anmärker mot Ihres arbete, utan blott att gifva praktisk handledning åt vitterhetens idkare, och på grund häraf satte han Sahlstedts långt obetydligare men mera praktiskt användbara ordbok vida öfver Ihres. Att Höpken äfven i andra hänseenden ej var fri från upplysningens flacka ytlighet, finner man t. ex. af hans förkastelsedom öfver den hederlige Nordbergs historia, hvilken, liksom Ihres glossarium, han rent af tyckes vilja räkna till »skrifter, hvilka hvarken hedra eller gagna», eller af hans yttrande om Luthers »oformeliga Tisch-Reden, hvilka ingen utan vämjelse kan läsa». Men så var också Nordberg af tidens påfve inom vitterheten, Voltaire, lyst i bann; och den kraftiga humor, som framträder i Luthers samtal torde i själfva verket varit alldeles onjutbar och ofattlig för dem, som fått sin smak behörigen tuktad efter den franska klassicitetens abstrakta och regelrätta mönster. Om Höpken sålunda, särskildt i formellt hänseende, visar sig som ett barn af den s. k. upplysningen, så har dock denna icke *i allt* kunnat tillfredsställa honom. Ett bevis härpå lämnar hans kritik (i ett bref till Adam Horn) af Helvetii ryktbara arbete: *de l'Esprit*, och dess grundtanke, att egennyttan är den makt, som ensam regerar världen, hvarom han säger att intet, som han läst, ingifvit honom så mycken motvilja. Den vändning, hvarmed han afslutar sin kritik, är för öfrigt så spirituell och så betecknande för den fina artighet, som tiden skattade så högt, att vi ej kunna neka oss nöjet att anföra den: »Au reste, mon très cher comte, je vous assure que je sens en moi une objection beaucoup plus forte que tous les raisonnements. Je vous aime et je vous estime par le seul motif de votre mérite sans vues et sans intérêts quelconques». Det var i själfva verket ur en annan källa än den, hvarpå den franska modefilosofien hade att bjuda, hvarur Höpken älskade att hämta sina idéer om lifvets högsta frågor, nämligen Svedenborgs teosofi. Detta har redan förut påpekats i Sundelins »Svedenborgianismens historia» och vinner bekräftelse af den nu offentliggjorda brefsamlingen. Utgifvaren anser visserligen, att Sundelin gjort sig skyldig till öfverdrift, och anför såsom stöd härför Höpkens yttrande till Älf: »Jag är intet af Svedenborgs religion». Men detta yttrande afser tydligen blott, att Höpken förhöll sig skeptisk till Svedenborgs andeuppenbarelser, och att så var fallet har ju äfven Sundelin erkänt. Af brefven synes däremot alldeles ovedersägligt framgå, att han kände sig i hög grad tilltalad af grundtankarna i själfva den svedenborgska *läran*, som han alltid uttryckligen skiljer från andeskåderierna, och denna sak torde vara af ganska stor vikt för bedömandet af hans personlighet. Att Höpken, ehuru han för öfrigt var så starkt påverkad af den s. k. upplysningen, dock ej hängaf sig åt dennas

materialistiska världsåskådning utan i stället omfattade Svedenborgs, hvilken, om ock mycket kan anmärkas däremot, dock i djup och själfullhet står så oändligt öfver den förra, synes mig just utgöra ett af de starkaste bevisen för att hans ande hade detta djup, som man tillskrifvit densamma. Härvid bör också tagas i betraktande, dels huru andefattig den dåtida ortodoxien vanligen var, dels att svedenborgianismen väl var det enda försök till en spekulativ religionsuppfattning, som stod Höpken till buds.

Många andra betecknande och intressanta drag kunna hämtas ur hans bref, såsom då han 1772 afrådde från att söka åstadkomma en likformig stafning i vetenskapsakademiens handlingar, emedan »om den frågan väckes formellement, stannar den uti evigvarande trätor», och på sin höjd ville, att sekreteraren skulle erhålla »en correcteur sig till hjälp, hvarigenom ändamålet kunde utan uppmärksamhet vinnas och frågan om en ortografies stadgande blifva borta och nedtystad»; eller då han 1768 omtalar att Upsala akademi genom en förlust på sin räntmästare, som gjort cession, råkat i en sådan förlägenhet, »att icke uti ærario varit tillgång för respengar åt Rabenius till Stockholm att där bevista konkursen», hvilket ger honom anledning att beklaga, det akademien ej upprätthållit ett af honom såsom kansler gjordt arrangement, att det alltid borde finnas en reservfond på 50,000 d. s. Men utrymmet nödgar oss att lämna den litterära korrespondensen för att i stället kasta en blick på dem af Höpkens verk, i hvilka hans snille klarast lyser fram, dessa *tal* och *äreminnen*, hvilka i så hög grad uppväckte samtidens beundran, att de förskaffade sin författare hedersnamnet »Sveriges Tacitus». Själf tillbakavisade Höpken blygsamt i ett bref till Sahlstedt (d. 18 januari 1773) denna jämförelse, som Sahlstedt framställt i sitt lexikon, men det torde ej kunna förnekas, att en viss andlig frändskap förefanns mellan honom och den store romaren, hvars skrifter han enligt sin egen utsago till Älf (s. 433) »mest öfvat sig uti». Att ingå uti i en närmare analys af talen skulle emellertid föra oss för långt, och det må därför vara nog att här påpeka de förnämsta: *Talet om yppighets nytta*, *Talet vid observatorii invigning* samt *Minnestalen öfver Anders Celsius, Karl Gustaf Tessin och Klaes Ekeblad*. Särskildt förtjäna de historiska utredningar, som i dem förekomma, att uppmärksammas. Vore dessa författade i vår tid, skulle de på grund af historieskrifningens nuvarande ståndpunkt, kanske ej vara så märkliga, och en läsare, snm bedömer dem utan kännedom om de förutsättningar, från hvilka Höpken utgick, torde hafva svårt att fullt förstå deras värde, men för Höpkens samtida öppnade de förut knappast anade synvidder. Han framstår här i själfva verket såsom en af de första i vårt land, som höjde sig från krönike- och personaliestilen eller från en fornforskning i Rudbecks anda till en historieskrifning, som kritiskt pröfvar fakta, konstnärligt grupperar ämnet

och söker fatta händelserna i deras inre sammanhang, eller med andra ord, han blef genom dem hos oss en af grundläggarne af den verkliga historiska vetenskapen. Skada blott att politiken, för hvilken han var föga lämpad, och kanske äfven hans ställning af »grand seigneur» hindrade honom att helt ägna sig åt historien såsom vetenskap. Det han nu åstadkom såsom historiker är visserligen pärlor i sitt slag, men dock blott småsaker, och man tänke sig hvad det skulle inneburit för vår historiska litteratur, om han företagit sig att teckna någon period af vår nyare historia, som för samtiden i själfva verket var i mycket en terra incognita. Att han hade sinne för en dylik uppgift och insåg, huru väl den behöfde tillgodoses, visar också följande hans yttrande (s. 29): »Vi leta efter runstenar men icke efter manuskripter, skrifva dissertationer öfver Erik Menved och känna icke någon Gustaf Adolf än som han visar sig uti ordningen af genealogiska taflan öfver K. Vasafamiljen.»

Öfver sin egen tid har Höpken visserligen påbörjat memoirartade framställningar — meddelade i denna del — men de äro blott ofullbordade fragment, och ehuru i hög grad spirituella, besanna de dock i viss mån hvad Höpken själf yttrat om dylika verk (s. 12): »Icke mindre opålitliga äro berättelser, som sammanfattas om faktionstider, ty alla äro däruti smittade af förutfattade begrepp, af misstroende, af skvaller, och den ena delen flyr den andras umgänge . . . hvaraf händer, att den ena flocken är okunnig om den andras anläggningar och författningar, gissar därom ibland rätt, oftare galet, men ser alltid styggelser hos sin vederpart.» Detta visar sig bland annat i hans karakteristik af Arvid Horn (s. 18), som i hög grad smakar af partisinne, och att icke alltid de faktiska uppgifter, han här lämnar, få godtagas utan kritik, röjer hans redogörelse (s. 23) för en episod under 1719 års fredsunderhandlingar, som i väsentliga punkter afviker från de bevarade officiella — af Malmström begagnade — handlingarna. Det oriktiga eller ensidiga i Höpkens framställning af denna sak liksom i allmänhet af den äldre frihetstiden torde emellertid ej böra tillskrifvas så mycket honom själf som fastmer hans fader, presidenten D. N. v. Höpken, hvilken säkert härutinnan varit hans sagesman och såsom bekant var en hänsynslös partiman. Till den tid, då Höpken själf började på ett verksammare sätt ingripa i politiken, sträcka sig ej dessa memoirer, men däremot har han öfver vissa moment i sitt eget politiska lif uppsatt promemorier eller gjort strödda anteckningar, och då dessa fått plats i den nu utkomna delen blir härigenom, liksom genom åtskilliga af brefven, som äro af politiskt innehåll, äfven denna, ehuru såsom sagdt de egentliga statsskrifterna ej däri inrymts, dock af intresse med afseende på kännedomen om Höpkens statsmannaverksamhet. Sålunda få vi här en närmare utredning af den s. k. vagnssaken eller den

tvist, som uppkom med hofvet, därigenom att riksrådens vagnar hindrats att köra in på slottets borggård, en episod, som Malmström endast i förbigående omtalat, och hans berättelse om tvisten med Danmark 1752 angående Landskronas befästande kompletterar den framställning, som Vedel lämnat däraf i det ofvan omtalade arbetet öfver Bernstorff. Nämnde författare anför till förklaring af Höpkens ringa tillmötesgående mot Danmark så väl i denna sak som i allmänhet Geijers yttrande, att Höpken var »i hjärtat uppriktigt tillgifven det Holsteinska huset, med hvilken en ärftlig trohet förband honom». Det har alltid förefallit anmälaren, som om detta yttrande smakade något af konstruktion, och läsningen af det föreliggande arbetet har ytterligare styrkt denna uppfattning. På ett äldre undersåtsförhållande kunde »den ärftliga trohet» ej bero, ty familjen Höpken härstammade ej från Holstein utan från Bremen. Hvad Geijer åsyftade var förmodligen, att Höpkens fader 1723 slöt sig till det Holsteinska partiet, men detta var blott en öfvergående episod i hans lif. Hans förnämsta politiska verk, hattpartiets grundande, hade intet att skaffa med holsteinsk dynastipolitik, och han hade i själfva verket varit en af dem, som kraftigast bidragit till, att det Holsteinska huset till en början uteslängdes från Sveriges tron, ty när tronföljdsfrågan fick sitt afgörande efter Karl XII:s död, hade han nitiskt gått Ulrika Eleonoras och hennes gemåls ärenden. Den omständigheten, att en så tvetydig politisk personlighet som den äldre Höpken seglade under holsteinsk flagg vid ett tillfälle, då vinden blåste åt detta håll, synes under sådana förhållanden ej berättiga till antagandet af ett särskildt lojalitetsband mellan familjen Höpken och det Holsteinska huset, och den rörelse, som sonen kände vid Adolf Fredriks död och som tog sitt uttryck i det af utg. i förordet meddelade utkastet till ett äreminne, har sin naturliga förklaring i konungens många älskvärda egenskaper, hvilka vid hans graf och då tiden för länge sedan strött sin aska öfver forna misshälligheter svårligen kunde undgå att hos hans gamle kanslipresident, helst då denne var en så ädelsinnad man som A. J. v. Höpken, framkalla en varmare känsla. I de nu offentliggjorda handlingarna finnes intet, som tyder på att Höpken i sin politik och särskildt i sin danska låtit bestämma sig af hänsyn till konungafamiljens dynastiska intressen.

Hvad man framför allt söker i dessa anteckningar rörande Höpkens politiska lif är emellertid uttalanden och upplysningar om den kris, som 1761 förmådde honom att nedlägga kanslipresidentsvärdigheten och utträda ur rådet, och verkligt intressanta sådana, ehuru ej af synnerligt stor omfattning, anträffas också i den afdelning, som bär öfverskriften: »Annotationes». Såsom bekant föranleddes Höpkens fall af en uppgörelse, som hans egna partivänner, Fersen, Ehrensvärd och Frankrikes ambassadör d'Havrincourt,

träffade med den beryktade Pechlin. Man finner nu här, huru Höpken själf bedömde denna minst sagdt tvetydiga transaktion, hvars förnämsta offer han blef, men man finner också antydningar om det närmare förloppet vid hans tillbakaträdande. Enligt Malmström skrämdes han att frivilligt vika för stormen genom en biljett från Fersen, hvari denne underrättade honom om anfall, för hvilka han den 4 febr. 1761 varit föremål i sekreta utskottet. Att en biljett från Fersen spelade en stor roll i denna sak framgår också af Höpkens framställning däraf i annotationerna, men enligt denna handlade biljetten ej om uppträdet i sekreta utskottet, hvilket Fersen här uppgifves hafva personligen inberättat för Höpken, utan om Hattklubbens uppfattning af frågan om Höpkens öde. Framställningen är något dunkel, men meningen synes vara, att Fersen skulle i nämnda biljett i strid med verkliga förhållandet uppgifvit, att pluraliteten inom klubben önskade, att Höpken måtte taga afsked. I sådant fall skulle Fersen begått ett dubbelt förräderi, och motivet till Höpkens afskedsansökan varit ej fruktan utan eftergift för sina partivänners förmenta önskningar. Kort därefter uppstod fråga om att han skulle återkallas, och äfven härom innehålla hans anteckningar intressanta meddelanden. Af ett citat hos Malmström V, s. 90, vill det emellertid nästan förefalla, som om i arkivet på Sjöholm skulle finnas flera anteckningar härom af Höpken än de nu offentliggjorda (s. 114). Är detta fallet, så hemställa vi till utgifvaren, huruvida ej en komplettering skulle kunna ske i den andra delen.

Äfven åtskilligt annat af intresse för den politiska historien är att hämta ur den föreliggande delen, men det anförda torde vara tillräckligt för att gifva en föreställning om dess betydelse äfven i detta hänseende.

Arbetets utgifvande har blifvit möjligt genom materiellt understöd af Svenska akademien och K. Vetenskaps-akademien, hvilka, då de på detta sätt »velat bringa en hyllning, den förra åt sin förste ledamots, den senare åt sin främste stiftares minne», i och med det samma ytterligare ökat sina förtjänster om den fosterländska odlingen. Men det är dock ej blott till dessa samfund, som vår litteratur står i tacksamhetsskuld för arbetets offentliggörande. Att detta skett på ett så värdigt sätt, därför tillkommer äran utgifvaren kammarherre Silfverstolpe. Hans andel i arbetet består ej blott i redigeringen, hvilken han verkställt med sin vanliga omsorgsfullhet och precision, utan ock i en ganska betydande och mödosam arkivforskning, ty Höpkens skrifter hafva ej förelegat samlade och färdiga till tryckning, utan de hafva måst uppletas i en mängd dels offentliga, dels enskilda samlingar.

S. J. B.

Rembrandt als Erzieher, von einem Deutschen. Leipzig. 10:te Auflage. 1890.

Denna bok trycktes i januari månad detta år. Redan efter några veckor utkom upplagan n:r 3, och årets första hälft var knappt tilländagången, då redan den 10:de upplagan utkom på trycket. Det kan ju icke nekas, att detta är en alldeles ovanlig framgång. Boken har gjort ett ofantligt uppseende i den anonyme författarens fädernesland, och tyska tidningar och tidskrifter hafva samtidigt skyndat att anmäla den, berömt och tadlat. Skulle också en främling icke få alltför mycken behållning af en sådan boks innehåll i och för sig, så bör den dock alltid äga intresse som ett vittne om sin publik. Boken har tydligen lyckats kraftigt anslå vissa strängar hos sin läsekrets, den tyska allmänheten, och, åtminstone delvis, gifvit uttryck åt mångas tysta tankar och känslor.

Innan vi gifva en antydning om dess innehåll, torde vi böra nämna något om dess yttre form.

Författaren är som nämndt anonym. Själf anger han sig blott som »en tysk». Man gissar, att han är en nordtysk, närmare bestämdt: nordväst-tysk, och adelsman, på grund af vissa i arbetet starkt framträdande aristokratiska tendenser. Hvad man med säkerhet ser, är att förf. är en mångbeläst person med lifliga estetiska, politiska och sociala intressen, spirituell och originell, mera mångsidig än grundlig, icke en fackman men en bildad dilettant.

Titeln, »Rembrandt som uppfostrare», säger i själfva verket ingenting eller mycket litet om bokens innehåll. Ty detta handlar snart sagdt om allting mellan himmel och jord, åtminstone i Tyskland. Se här innehållets hufvudrubriker: »Tysk konst. Tysk vetenskap. Tysk politik. Tysk bildning. Tysk mänsklighet». Och formen är ett kåseri. Men ett kåseri icke af den lätta, klara och eleganta franska arten utan visserligen tyskt både till stilens kraft och tyngd, både till tankedjup och dunkel. Boken vimlar af paradoxer. Dessa följa hvarandra slag i slag, sida efter sida, ända från titelns »Rembrandt som uppfostrare» ända till sista sidans yttrande, som utgör ett slags facit af förf:s spekulationer, så lydande: »Anspråkslöshet, ensamhet, ro, individualism, aristokratism — se där botemedlen för samtidens andliga misère». Korteligen, framställningen är allt annat än klar, och förf:s deduktioner sakna metod i en grad, som skulle kunna göra en skolad fackman förtviflad.

Och med allt detta gör författaren intryck på läsaren. Här och hvar säger han saker, som träffa spiken på hufvudet, och han säger dem med en styrka, ja en medveten öfverdrift i uttrycket, som uppenbarligen visar, att han mindre afser att bibringa korrekta begrepp än att väcka kraftiga impulser hos läsaren. Framgången af hans bok tyckes ju visa, att han lyckats.

Af det ofvan sagda framgår, att det icke är lätt eller ens möjligt att i ett kort referat ange innehållet i den egendomliga boken. Vi skola ej heller försöka det men vilja dock antyda några betecknande drag därur.

Författaren inleder sin framställning med följande yttrande: »Det är en offentlig hemlighet, att tyska folkets andliga lif för närvarande befinner sig i ett tillstånd af långsamt, andra mena hastigt, förfall». Vetenskapen upplöser sig i »Specialismus», litteraturen saknar epokgörande individualiteter, bildkonsten saknar monumentalitet, verkliga musiker äro sällsynta, under det att det är öfverflöd på musikanter. Hela tidsbildningen lider af vetenskaplighet; men ju vetenskapligare den blir, dess mera oförmögen blir den att skapa. Man är på sätt och vis öfvermättad af induktion; man törstar efter syntes; objektivitetens dagar börja taga en ända, subjektiviteten klappar på dörren».

Denna negativa, abstrakta, blodlösa, opersonliga karakter hos det nutida själslifvet är kanske den hufvudsakligaste punkten, mot hvilken hans straffpredikan vänder sig; och hans bok är till god del en straffpredikan. Säkerligen hafva hans landsmän just på denna punkten känt sig särskildt träffade af hans skarpa kritik. Åtminstone äger han mer eller mindre medhåll från flera framstående tyska författare, då han, med den honom egna oförvägenheten i uttryck, stämplar den nutida själsbildningen som »ett bildadt barbari».

Det är nu visserligen alltid lättare att straffa än att bota, och vår författare har alldeles afgjordt sin styrka i kritiken. Ja, hans straffpredikning uppbäres ibland af en förtrytelsens innerlighet och värma, som blott illa motsvaras af den mystiska dunkelheten och den abstrakta fattigdomen i hans flesta förbättringsförslag.

Ett af hans förnämsta botemedel heter sålunda: radikal individualism! i konst som i annat, — »individualismen, den drifvande grund- och urkraften i all tyskhet». Han profeterar en, redan annalkande, *konst*period, som skall efterträda den period af specialistisk vetenskaplighet, i hvars slut vi nu befinna oss, och han ser i denna konstens växande betydelse en räddning för hela vår själsodling, — konsten visserligen då fattad i en mycket vidsträckt betydelse af åskådning, fantasi-lif, öfverhufvud sinne för det konkreta. Och när han nu söker efter stora representativa personligheter att ställa upp som förebilder för sin samtid, så kommer han in på en mystisk Rembrandtkult. Rembrandt, den genialiske målaren oeh etsaren i Amsterdam på 1600-talet är icke allenast, om man vill lyssna till vår förf., »prototypen för den tyske konstnären; han och endast han motsvarar som förebild fullkomligt de önskningar och behof, hvilka på det andliga området föresväfva det nuvarande tyska folket — om också delvis omedvetet. Han är det historiska idealet för den närmaste tiden; han är sitt folks (hvarmed förf. icke menar holländarne utan hela den stora ger-

maniska stammen) uppfostrare för den närmaste framtiden; han är den fasta punkten, vid hvilken nya framtidsdigra bildnings-former kunna och måste ansluta sig».

Förstår läsaren kanske nu, hvad som menas med bokens titel: »Rembrandt som uppfostrare»? Vi göra det, i all enfald, icke.

Bland de historiska personligheter, hvilka förf. uppställer som betydelsefulla ideal för vår tid — Luther, Shakespeare, Hamlet, Goethe m. fl. — och för hvilka han sätter Rembrandt i spetsen, påträffa vi äfven en svensk, Emanuel Svedenborg. Vi kunna icke neka oss nöjet att för den svenske läsaren citera hvad förf. yttrar om vår landsman, såsom prof på tyskens paradoxa tankegång och skrifsätt. Han uppdrager en parallell mellan Svedenborg och den shakspearske Hamlet. Den senares »fina och djupa ande är på sätt och vis förkroppsligad i den svenske teosofen och därigenom historiskt bragt oss nära. En prins var Svedenborg visserligen icke men dock af förnäm börd; han var medlem af det svenska adelsståndet; ärkebiskopar och biskopar hörde till hans närmaste släkt. Svedenborgs födelseort, berättar den mångkunnige tysken, är icke långt aflägsen från den mytiske Hamlets; hans hemort Västergötland ligger midt emot Helsingörs terrass; person och lokal befinna sig här tillsamman; och på betydelsefullaste vis. England, Holland och Sverige, Shakspeare, Rembrandt och Svedenborg, diktare, målare och tänkare, — tre nordsjö-andar sammanträffa vid Sundet, på Hamlets-platsen»!!

Det vore lätt att ur förf:s skrift uppräkna dylika mer eller mindre absurda orakelspråk, ty de förekomma massvis. Det är synd, att de skola skämma en framställning, som å andra sidan är rik på fina iakttagelser och verkligt originella tankar och som i synnerhet blir varm, då förf. söker gendrifva tidens materialistiska tendenser och en ensidigt specialistisk vetenskaplighets benägenhet att sätta det personliga lifvet på svältkur, i det den underkänner så godt som alla lifsvärden, hvilka icke låta bringa sig under en exakt forsknings formler. »Vetande är ännu ingen visshet», säger förf. »Insikt är mer än förstånd.» Det blotta vetandet *kan* göra en människa brutal; och det inträffar ej sällan i vår tids Tyskland. »Karakter utan bildning är bättre än bildning utan karakter.» »Den egentliga uppgiften i all uppfostran är att lära människorna att med fullt medvetande och bästa öfverläggning göra det, hvartill redan det bästa, egnaste och djupaste i deras natur instinktivt drifver dem.» »Den, som betalar sin manlighet med sin barnslighet, gör en dålig affär; den, som adderar den förra till den senare, gör en god.» Så lyda några af hans kraftord.

Ett yttrande förtjänar specielt att citeras, emedan det vittnar om förf:s i vidsträckt mening humana sinne och äger dubbelt värde, sagdt af en person, som är så fylld af tysk själfkänsla, att han anser tysken bestämd att vara »adelsmannen» bland nationerna.

Men tysken är värdig denna rang, menar författaren, endast om han vet att höja sig ur denna barbariska halfbildning, som nu ofta gör honom »brutal». Först då »skall han också», heter det, »kunna återvinna något af så väl den med honom besläktade som den för honom främmande utländingens kärlek, hvilken nu är honom förmenad. Det är naturligt, att ett land som styfnar af vapen och fabriker, hvilka i grunden bägge äro riktade mot dess grannar, icke kan vara älskadt af dessa. Andlig och sedlig öfverlägsenhet åter försonar, i fall den visar sig vara äkta; det som ett enskildt folk här vinner, det vinner också mänskligheten: och det kommer därmed alla öfriga folk till godo.»

Mest tillfredsställande är förf. onekligen i det han talar om konsten uti egentlig mening. Han är då jämförelsevis klar och yttrar sig med en sakkännedom, som ger honom fast mark att stå på. Att han är entusiast för Rembrandt, kan läsaren lätt förstå af det ofvan sagda, men hans karakteristik af den holländske målaren är därjämte så fin och träffande, att till och med en så nykter fackman och Rembrandt-specialist som W. Bode i en anmälan i »Preussische Jahrbücher» gifver honom det erkännandet, att hans bok är ett mycket värderikt bidrag till Rembrandt-litteraturen. Det är således icke okunnighet i ämnet, som förleder honom att på samma gång sublimera den holländske målarens personlighet ända därhän, att »Rembrandt» under hans behandling till slut framstår för oss som en fantastisk myt eller en abstrakt symbol för allahanda fullkomligheter.

Till kapitlet om Rembrandts måleri anknyter förf. en hel del betraktelser om konst i allmänhet, och här vore det frestande att citera honom, om blott utrymmet tilläte oss det. Så många behjärtansvärda saker har han här att säga sin samtid, midt uppe i alla öfverdrifter.

Han vänder sig med skärpa mot det gängse själlösa och mekaniska sättet att fatta konsten, som hos icke-konstnärerna visar sig i en jäktande ifver att bese allahanda stora utställningar och samlingar, under det de försumma att pryda de egna hemmen och där, efter råd och lägenhet, tillämpa konstens trefnad och behag; och hos konstnärerna visar sig i begäret att skocka sig samman i de stora »millionstäderna», där inlära vissa schabloner och producera en konst, som är rot- och hemlös, utan nationalitet, utan lokalfärg, utan individualitet, utan personlighet och utan själ. »Att härma en främmande handstil är i konsten likaså öfverflödigt och under vissa förhållanden likaså förkastligt, som det är ute i lifvet. Stil är ej ett klädesplagg, som man tager af sig eller på sig; den är ett stycke af själfva folkets hjärta». Och vidare heter det mot det öfverdrifna prisandet af den artistiska tekniken i och för sig: »Den målare, som blott förstår sin metier, förstår ej häller denna; och ve den konstnär, som icke är större än sina verk. Rembrandt var

icke landskapsmålare, icke porträttmålare, icke historiemålare, icke arkitekturmålare; han var målare, och han var en hel människa.»

Om våra dagars stora konstmuseer fäller han några i all sin skärpa beaktansvärda ord: »Museer få icke vara blott exempelsamlingar för vetenskaplig forskning. Museer böra vara uppfostringsorgan för folket. Blott om den konstnärliga, icke den vetenskapliga principen ställes i spetsen för dem, tjäna museerna muserna. Det vore icke rätt, om man ville i stället för lyran sätta ett lexikon under musans arm. Museer innehålla saker, som äro ryckta ur sitt organiska sammanhang; men i konsten är det organiska sammanhanget allt; äfven den fullkomligaste samling af människoögon, lagda i sprit, kan icke ersätta en hel människa».

Men vi våga icke citera vidare. Vi skulle då råka på yttranden, däri han stämplar de moderna musei-tjänstemännen såsom öfver hufvud taget lika oförbätterliga doktrinärer som de nutida — universitets-professorerna. Tydligen är vår förf. hvarken professor eller tjänsteman vid ett museum; vi tänka oss honom snarare som en oberoende och förmögen »Rittergutsbesitzer». I korthet sagdt framstår vår författare som en bildad amatör, med ett hufvud för sig och med en konkret uppfattning af lifvet. Särskildt äger han blick för det väsentliga hos många företeelser i kulturlifvet och en viss förmåga att fatta enskilda sakers sammanhang med det stora hela — denna förmåga, som alltför ofta saknas hos fackmännen och specialisterna ex professo, hvilka ju ibland icke kunna se skogen för träd. Säkerligen är det genom dessa egenskaper, och mera kanske än genom sina fantasterier, som han väckt denna kolossala uppmärksamhet hos den bildade allmänheten i Tyskland. Och det är såsom uttryck för vissa nyvaknade tendenser och, tilläggom det, vissa sunda instinkter hos denna allmänhet, som hans bok äger sitt största intresse.

G. Göthe.

Rysslands orientpolitik och Sverige.[1]

Man har länge efter vårt Östersjöväldes fall betraktat Ryssland som Sveriges »arffiende». Mot denna uppfattning må i främsta rummet en gensaga inläggas. Det behöfver knappast sägas, att det från kristendomens och kulturens ståndpunkt aldrig kan vara berättigadt att liksom predestinera tvenne grannfolk till evärdelig ömsesidig ovilja. De flesta folk kunna, om de nödvändigt vilja, anse sig hafva gamla, ouppgjorda räkningar med hvarandra, för så vidt som de öfver hufvud stått i någon inbördes beröring. Men om man binder sig vid ett dylikt åskådningssätt, kan aldrig hämnden upphöra, vare sig den ena eller den andra parten för tillfället är den vinnande. Historien får ej begagnas till ämne för idkeliga beskyllningar, utan till ömsesidig upplysning, som i mån af sin pålitlighet är ägnad att förebygga framtida osämja.

Det finns icke heller något skäl för oss svenskar att hysa särskildt ovänliga känslor emot det ryska folket såsom sådant. Detta folk är visserligen mycket olikt det svenska. Germaner och slaver hafva vanligen rätt svårt att förstå hvarandra. Men ryssarne motsvara föga de föreställningar, som vi af ålder gjort oss om »moskoviten». Deras lynne är vekt och lifligt, de äro lätt mottaglige för starka, ofta högsinnade impulser. Men intrycken växla hastigt, medan den inre självbegränsningen slappas, och handlingens ihärdighet går sällan fullt upp mot ansatsernas ifver. Hos slaverna saknas i allmänhet den skarpa och stundom sträfva individualitetskänsla, som

[1] Denna uppsats återgifver med vissa tillägg några föredrag, som förf. nyligen hållit i Upsala och Stockholm.

utmärker de germanska folken och har skapat *deras* kraft men äfven deras benägenhet för inbördes söndring. Slavernas inre split härrör ej af de enskildes obändighet, utan af deras eftergifvenhet för hvarjehanda inflytelser inom de skiftande grupper, i hvilka deras samhällslif sönderfaller. Ryssen uppträder helst i massa. Han behöfver känna sig uppburen af sin omgifnings sympatier eller gemensamma antipatier, och han kan då understundom uträtta stora ting. Det är ett lynne, som i det personliga umgänget lätt stämmer till fördragsamhet och välvilja. Och det lider intet tvifvel, att en närmare beröring mellan svenskar och ryssar skulle utplåna många fördomar å båda sidor.

Det förflutnas minnen böra icke hindra oss därifrån, lika litet som det närvarandes politiska kraf. Staternas inbördes förhållanden få ej skärskådas *blott* under de ensidiga kategorierna vänskap och fiendskap. Om än i de stora väpnade sammandrabbningarna lidelserna knappast kunna eller måhända ens böra hämmas, så tillkommer det den historiska betraktelsen att ur denna förvirring utskilja de väsentliga krafter, som bestämt händelsernas förlopp. Dessa krafter äro de intressen, någon gång de idéer, som ligga under folkens sträfvanden i deras täflan med hvarandra. Håller man sig till dem, så kan man med större jämnmod uppfatta både segrarne och nederlagen. Allting har haft sin orsak, ehuru det vore för mycket att påstå, att ej en annan kausalkedja hade varit tänkbar. Men det lönar icke mödan att harmas på den, som haft verklig eller skenbar medgång. Det opartiska bemödandet att finna den historiska sanningen bör vara nog för ett folk, som med manlig beslutsamhet, utan nationalhat och utan illusioner, vill finna sig till rätta i sitt verkliga läge.

* * *

Med orätt tror man, att Rysslands politiska utvec ling endast bär stämpeln af själfhärskarnes personliga vilja. Dess i hög grad intressanta och lärorika historia utgör intet undantag från andra folks. Mäktiga personligheter hafva där som öfverallt gjort sig gällande, men deras verk har betingats

af den samlade folkkraft, öfver hvilken de haft att förfoga, af de riktningar, som framträdt i själfva folkets lif med eller mot deras vilja, till godo eller till ondo. Rysslands inre historia motsvarar det ryska folkets skaplynne. Hon är full af väldiga och djupa rörelser, af plötsliga och öfverraskande omkastningar. Samma karakter yppar sig äfven i Rysslands utrikespolitik. Den ryska diplomatiens förmenta oberäknelighet beror på mångfalden af intressen, som ständigt ökas och samtidigt eller växelvis tilldraga sig statsmännens uppmärksamhet. Denna mångfald af intressen måste så mycket bjärtare framträda, särskildt i en sträfvan efter yttre utvidgning åt olika håll, när det gäller en stat, som alltid saknat och ännu saknar naturliga gränser. Ingenstädes, hvarken åt landsidan eller åt sjösidan, har det ryska riket uppnått en fast geografisk afrundning. Samma skäl, som blifvit åberopade för äldre landförvärf, kunna allt framgent anföras och anföras verkligen för ytterligare utvidgning. Rysslands tillväxt sträcker sig, liksom det ryska folkets mot allt mått spjärnande åtrå, ut i det oändliga och kan aldrig hämmas af någonting annat än af främmande statsbildningar, hvilkas inre och yttre styrka ej erbjuder något vidare utrymme för expansionsdriften. Men under denna oaflåtliga sträfvan växa och skifta intressena, som aldrig helt och hållet fördunklas, men ingalunda fullföljas med oblidkelig konsekvens. Den ryska politiken i sin historiska utveckling är visst icke det makalösa vidunder af outransaklig list och kall beräkning, som en vidskeplig fruktan har inbillat sig skåda. Hvarken det ryska folket eller det ryska kabinettet har visat romersk eller engelsk hänsynslöshet och kraft i förfäktandet af sina intressen. Och dock stå dessa intressen i ett inbördes sammanhang, som blir allt fastare, ju längre de hunnit utvecklas och fördjupas. De kunna rätt begripas, endast i samma mån som detta deras sammanhang betonas och utredes.

Vi hafva vant oss att liksom isolera Rysslands förhållande till Sverige från dess öfriga politik. Men detta uppfattningssätt är allt för begränsadt och leder till skefva omdömen. Det vore önskvärdt, att Sveriges och Rysslands politiska förbindelser och konflikter en gång måtte framställas i hela sitt allmänna sammanhang. Det är en betydande uppgift

för en kommande historisk forskning, en uppgift, som naturligtvis här icke kan lösas ens tillnärmelsevis i sina hufvuddrag. Blott några beröringspunkter må angifvas emellan vår egen historia och Rysslands orientpolitik, som vi gärna vilja betrakta såsom en för oss alldeles främmande sak. Sveriges historia studeras med en viss förkärlek och nästan uteslutande ur de synpunkter, som det västra Europas utveckling gifver vid handen. Vi äro benägne att glömma, att den politiska ställning, som blifvit oss anvisad, från urminnes tid vetter åt öster, att äfven Sverige såsom en af den germanska stammens utposter stått i ständig växelverkan med det orientaliska statssystem, som för ej så många århundraden sedan utgjorde ett helt för sig i motsats till det västerländska.

* * *

Hvad man egentligen menar med Rysslands orientpolitik räknar ej så långa anor som stundom antages. Med asiatiska stammar har visserligen det ryska folket från sin historias begynnelse nödgats kämpa, men företrädesvis för att värna och utbreda sin egen kolonisation inom det nuvarande europeiska Rysslands område. Hos de ryske härskarne och statsmännen har medvetandet om en särskild mission i Orienten sent vaknat. Variagernas härfärder mot Konstantinopel i det nionde och tionde århundradet tillhöra de normanniska vikingatågens, ej det slaviska och kristna Rysslands häfder. Det är vida mer konstladt att förbinda traditionerna om dem med Rysslands senare turkiska krig än att härleda t. ex. Frankrikes eller Englands moderna orientpolitik från Gottfrieds af Bouillon eller Richard Lejonhjärtas korståg. Sedan den grekisk-ortodoxa tron rotfäst sig i Ryssland, blef väl Konstantinopel, *Tsargrad*, »kejsarens stad», för ryssarne liksom för slaverna på Balkanhalfön deras kyrkliga och världsliga kulturs medelpunkt, på samma sätt som Rom för västerlandet. Den grekiske kejsaren och den ekumeniske patriarken åtnjöto till och med en häfdvunnen vördnad såsom den ryska kyrkans och den med henne förbundna statens högsta öfverhufvud. Men ingen rysk furste vågade själf, såsom bulgarernas och serbernas medeltidstsarer, utsträcka handen efter den oupp-

hinneliga kejsarkronan. Ryssarne läto, utan att röra ett finger, Konstantinopel falla först i de kätterske latinernas, sedan i de otrogne turkarnes händer. De erkände självfve de otrogne tatarkanernas öfvervälde, och äfven sedan de frigjorts från det värsta oket, betalade de ända till tsar Peters tid tribut till den osmanske sultanens vasall, kanen på Krim.

Den tsartitel, som Ivan den förskräcklige antog 1547, innebar ingalunda ett anspråk på Konstantinopel, utan endast ett knappast till fullo häfdadt kraf att gälla såsom den ende *självständige* härskaren af den ortodoxa tron. Konstantinopel ansågs, liksom det gamla Rom, till följd af sina invånares synder för alltid förloradt för den rättrogna kristenheten, hvars hopp numera endast kunde stå till Moskva, »det tredje Rom». Ivan och hans efterföljare sökte emellertid ställa sig på så god fot som möjligt med de mäktige sultanerna. De undveko sorgfälligt att reta desse farlige potentater äfven under sina då och då påkommande fejder med tatarerna. De förtviflade om att befria de massor af ryske fångar, som tatarerna plägade bortröfva och sälja till Stambuls harem eller Kapudan-paschas galerer. De frisade sig högtidligen från all gemenskap med de kosackiske äfventyrare, som på egen hand härjade i turkiska provinser och någon gång öfverrumplade turkiska fästen vid Svarta hafvet. De togo sig väl till vara för att hörsamma påfvens och de västerländske monarkernas uppmaningar till korståg emot de otrogne. Hvad skulle väl också den moskovitiske tsaren kunnat uträtta med sitt odisciplinerade rytteri, som försumligt uppsattes af den rusttjänstskyldiga landsadeln, med sina fåtaliga, klent öfvade skyttehopar, emot sultanens ypperliga artilleri och janitscharernas manstarka, ständigt samlade yrkesinfanteri, den nyare tidens första konskriptionsarmé, emot den turkiska krigaradelns stående kavalleri, som under den osmanska maktens glansperiod mobiliserades nästan i en handvändning, så snart standaren restes i de noggrant organiserade militärdistriktens garnisonsorter och ilbuden kallade de rättrogne från alla håll till nya segrar och nytt byte?

Det var tydligen ej från Ryssland, som de kristne på Balkanhalfön kunde vänta sin befrielse. Då och då kommo väl några grekiske eller bulgariske munkar till Moskva. Där

fingo de allmosor till sina kyrkobyggnader i hemlanden och prisade till tack tsaren såsom sina framtidsförhoppningars borgesman. Men de mottogos alltid med stor misstänksamhet och bevakades med mycken omsorg. Ty såsom sultanens undersåtar ansågos de, ej sällan med rätta, för hans spejare. Och äfven deras renlärighet var starka tvifvel underkastad såsom besmittad med den musulmanska styggelsen. Än mindre rådde i det moskovitiska Ryssland någon känsla af nationell solidaritet med de slaviske bröderna. Den förste teoretiske panslavisten, en kroatisk prästman och skriftställare, som hos ryssarne sökte göra propaganda för de ortodoxe och de romersk-katolske slavernas sammanslutning mot både turkar, greker och tyskar (svenskarne inbegripne), — han förvisades såsom kättare till Sibirien af tsar Alexej Michailovitsch, Peter den stores fader.[1]

De förtryckte hade andre, mäktigare och villigare beskyddare, ehuru äfven deras hjälp länge båtade till föga emot de fruktansvärde våldsherrarne.

Det är det habsburgska husets evärdeliga ära att under seklers växlande nederlag och segrar hafva stått på vakt för Europa emot det hotande orientaliska barbariet. Samma katolska fanatism, som ifrade för protestantismens undergång, har eldat kämparne för vår kulturs bestånd. I denna ära har Ryssland ingen del. Polackarne hafva gjort åtminstone något, men blott ryckvis, under vankelmod och, trots Stefan Bathoris vidtsväfvande planer och Sobieskis berömmelse, med i allmänhet ganska ringa framgång. Jämte den habsburgska monarkien förtjänar egentligen endast den venetianska republiken att nämnas såsom Europas bålverk emot storturken. Österrikiska huset och Venedig, dåtidens representanter för de folk, som ändtligen återfunnit hvarandra i våra dagars tripelallians, bröto i förening på ett afgörande sätt den osmanska världsmakten i det stora krig, som öpp-

---

[1] Om kroaten *Jurij* (*Gjorgje*) *Križanić* och hans betydelse för den »slaviska idéns» utveckling har i Ryssland en hel litteratur uppstått. Hans i många afseenden intressanta skrifter upptäcktes först för ett par årtionden sedan och äro ännu blott till en del utgifna. På hans samtida torde de ej hafva utöfvat mycket inflytande, men det är möjligt, att Peter den store icke saknade all kunskap om dem.

nades med Wiens belägring 1683. *De* härdade ut i den värsta nöden, medan slaverna tröttnade och fällde modet.

* * *

Några år förut hade ryssarne börjat sitt första krig med turkarne, som, understödde af ett parti bland kosackerna, ville förvandla Ukraina till ett lydland liksom Moldau och Vallakiet. De turkiska vapnens öfvervikt hade gjort sig gällande, men sultanen hade under sina förberedelser till det stora tåget mot Europa beviljat tsaren ett stillestånd (1681), som kostade denne hälften af det förhärjade landet. Ryssarne voro glade att få sitta i fred, medan de kristna makterna kämpade på lif och död med den gemensamme fienden.

Först när segern började luta till Habsburgs och San Marcos fanor, lät Ryssland (1686) förmå sig att inträda i den heliga ligan för att i någon mån ersätta de utmattade polackarne, som måste köpa hjälpen genom att till det moskovitiska riket afstå alla sina anspråk på Kiev och andra gränsorter. Det gick dock ej ryssarne bättre än deras stamfränder. Deras uppgift var att angripa sina oroliga grannar, de krimske tatarerna, och sålunda hindra dem att bispringa sin öfverherre sultanen emot västerlandet. Men tvenne ryska fälttåg mot Krim (1687 och 1689) misslyckades fullständigt under stor manspillan. Så utbröt, ej minst i följd af denna nationella smälek, den statshvälfning, som störtade tsarevna Sofia och lyfte den unge tsar Peter till makten eller, rättare, ett strängt konservativt bojarparti i hans namn. Åter drog sig Ryssland tillbaka ur elden, medan de kejserlige efter Ungerns återeröfring inträngde i Bosnien och Serbien, hvarifrån en stor del af den kristna befolkningen fördes öfver Donau i skygd undan förföljelsen, medan venetianerna fördrefvo turkarne från Dalmatien, från Ioniska öarna, från Peloponnesus, medan slaver, greker och albaneser grepo till vapen vid de förbundnes sida.

Det var mer än den begåfvade och ärelystne Peter, som nyss hade hunnit manlig ålder, kunde med lugn åse. Han trodde stunden kommen för honom själf att gripa regeringens tyglar, att utplåna den skymf, som vidlådde de ryska

vapnen, att vända sina ynglingslekar i allvar och till rikets gagn. Med en nybyggd flottilj och ett nyss uppsatt artilleri, båda af ganska svag beskaffenhet, anföll han (1695) de försvagade turkarnes östligaste europeiska fästning, Azov, men — misslyckades nästan lika snöpligt som sin systers fältherrar. Därefter byggde han på varfvet vid Voronesch Rysslands första egentliga krigsflotta, och året därpå föll Azov i hans hand.

Det var dock en tjänst, som Ryssland i elfte timmen, sedan faran var öfver, hann göra sin egen och kristenhetens sak. Striden mot turkarne gällde ännu som gemensam för hela Europa. Liksom svenske krigare kämpade i Ungern under kejsarens baner, så hjälpte svenske skeppstimmermän och sjömän, jämte venetianer, holländare och danskar, tsaren vid hans nya flottas utrustning. Svenska regeringen skänkte honom 300 kanoner till krigets fortsättning, hvartill han ifrigt beredde sig. Det var för *detta* syfte, som Peter gjorde sin stora resa till västerlandet (1697), för att fullkomna sig själf och sina undersåtar i skeppsbyggnadskonsten, för att öfvertala holländarne till deltagande i det orientaliska kriget och för att hindra en förtidig fred med turkarne, *ej* för att värfva bundsförvanter mot Sverige.

Peter älskade icke Sverige. Såsom god ryss grämde han sig öfver traktaterna i Stolbova och Kardis. Men det är numera historiskt fastställdt, att hans förmenta ursprungliga plan att bemäktiga sig Östersjökusten är en senare tids konstruktion, är ett *vaticinium post eventum*. Hans håg stod från början till Svarta hafvet.

Peter sveks i sina förväntningar. England och Holland mäklade fred emellan Turkiet och de allierade, emedan den spanska successionsfrågan kräfde, att Österrike finge fria händer emot Frankrike. Kejsaren och Venedig voro nöjda med de eröfringar, som de redan vunnit. De ville icke utsätta sig för nya uppoffringar blott för att tillfredsställa Rysslands och Polens öfverdrifna anspråk, som ej rättfärdigades af dessa makters militäriska framgångar och krafter. Förgäfves sökte den ännu omogna ryska diplomatien genom rätt tafatta konstgrepp förlänga fredskongressen i Karlowitz. De allierade undertecknade traktaten i början af 1699 utan

Ryssland, som blott afslöt ett stillestånd på två år och fortsatte underhandlingarna på egen hand med Turkiet under betydligt försämrade utsikter.

Först vid denna tid lyssnade Peter på allvar till konung Augusts förslag om ett förbund mot Sverige. Äfven August, som nyligen med österrikisk och rysk hjälp vunnit Polens krona, hade byggt sina förhoppningar på det orientaliska kriget. Han stod, när tsaren på sin hemfärd 1698 besökte honom i hans galiziska fältläger, färdig att inrycka i Moldau för att *där* genom krigiska företag lägga grunden för sina polska suveränitetsplaner. Hvad de båda monarkerna *då* talades vid om Sverige förblef tills vidare ett löst hugskott. Men så kom fredskongressen emellan. August måste uppgifva tanken på Moldau och enligt Danmarks och Patkuls förespeglingar vända sina blickar mot Lifland. Han vann omsider Peter för den nya planen. Ryssland förlikte sig sommaren 1700 med Porten mot jämförelsevis ringa vinst, förnämligast bekräftelse å Azovs besittning och befrielse från tributskyldigheten till tatarkanen. Men intet ryskt fartyg fick hädanefter visa sig på Svarta hafvet. Dagen efteråt, sedan nyheten om fredsslutet anländt till Moskva, förklarades kriget mot Sverige, och de ryska trupperna sattes i marsch på Narva.[1]

Det blef ej sista gången, som Ryssland sökte sin kompensation på Sveriges bekostnad, när det såg sig stängdt från eröfringar i Orienten.

* * *

Poltavasegern väckte till nytt lif tsar Peters orientaliska drömmar. Han kunde hoppas att i samma slag krossa både sin turkiske och sin svenske motståndare. Hans trosförvanter under turkarnes ok delade och eggade hans hopp. De afskydde liksom han förrädaren Mazepa och jublade öfver Karl XII:s olycka. Serbiske skalder ända ned i det fria

[1] Om det nordiska krigets uppkomst och sammanhang med det turkiska finnas många värdefulla upplysningar i Ustrialovs, Solovievs, Schuylers och Brückners arbeten om Peter den store och framför allt i Schirrens grundliga recension af Carlsons Karl XII (i *Göttinger Gelehrte Anzeigen* för 1883).

Ragusa, där den äldsta slaviska konstpoesien utvecklat sig under italienskt inflytande, sjöngo tsarens lof, och den svenske kättarkonungen förbannas än i dag i Crnagoras folkkväden. Österrike sysselsattes alltjämt af det ansträngande kriget mot Frankrike, och dess katolska omvändelsenit skrämde dess skyddslingar bland den österländska kyrkans slaviske bekännare. Många bland dem vände sig numera hellre till den uppgående nordiska makten, som tillhörde deras egen tro och stam. Rivaliteten emellan det österrikiska och det ryska inflytandet började redan framträda i Orienten.

Ändtligen gaf Peter gehör åt de grekiske, rumänske och sydslaviske agenter, som efter freden med Turkiet allt enträgnare anropat hans hjälp och icke tröttnade att lofva en allmän resning af de kristne mot sultanen. Han slöt hemliga fördrag med Donauprovinsernas hospodarer, Konstantin Brancovano af Valakiet och Demetrius Kantemir af Moldau. Han uppmuntrade Montenegros furstbiskop och höfdingar, som hittills mest litat på Venedig, till en diversion mot turkarne i väster. Han väntade till och med hjälptrupper från de serber, som bosatt sig inom ungerskt område, och från konung August, som efter sin återkomst till Polen likaledes hastade att förnya sina turkiska planer. Högtidliga manifester i tsarens namn bebådade den suckande kristenhetens befrielse och musulmanernas förjagande till Arabiens sandöknar. Vänner och medtäflare sågo i Peter det orientaliska kejsardömets blifvande återupprättare.

Men hans tåg på Konstantinopel utföll som Karl XII:s på Moskva. Österopas förvirrade blandning af folkstammar och religioner, deras ledares på samma gång barbariska och djupt förslagna ränker måste locka till djupa och invecklade kombinationer, hvilkas misslyckande knappast får läggas vare sig den ene eller den andre härföraren allt för tungt till last. I sådana fall hänger framgången på den prestige, som en mer eller mindre tillfällig öfvermakt i rätta ögonblicket lyckas förvärfva.

Den turkiska hären hade ännu ej förlorat sin snabba rörelsekraft och hann först öfver Donau. Brancovano, som ej såg till någon rysk undsättning, ställde sig till storvisirens förfogande. Den ryske fältmarskalken Sjeremetiev liksom

Lewenhaupt förfelade genom eget och sin härskares förvållande sin uppgift i fälttågsplanen. Kantemir öfvergafs af sina bojarer och flydde, som en ny Mazepa, till sin beskyddares fältläger. De polske och serbiske bundsförvanterna uteblefvo. Vid Prut instängdes (juli 1711) den ryska hären af den turkiska. Peters öde hade blifvit värre än Karl XII:s vid Poltava, om ej den fientlige monarken hade stannat i seraljen och öfverlämnat afgörandet åt en opålitlig fältherre. Peter själf fruktade hvad som förestod. Det berömda bref, hvari han på romarvis skall hafva uppmanat senaten att ej fråga efter hans fångenskap, är en förfalskning af panegyriske anekdotförtäljare. Han var tvärt om beredd att köpa sig fri med uppoffring af alla sina eröfringar så väl från Sverige som från Turkiet, möjligen med utbyte af Ingermanland mot Pskov. Så som sakerna stodo, slapp han undan, tack vare sina underhandlares skicklighet och frikostighet, endast med Azovs afträdelse. Men med tanken på det orientaliska kejsardömet var det slut för hans lifstid och långt efteråt.

För de kristne i Turkiet inbröt ett nytt skede af straff och skräck. Moldau plundrades af turkarne. Månge rumänske magnater, bland dem äfven Brancovano, afrättades. Båda Donauprovinserna miste sin inhemska styrelse, och deras nye hospodarer utnämndes bland de ockrande fanarioterna, Höga Portens grekiske bankirer. Montenegrinerna, som redan skyndat till vapen, uppmanades visserligen af tsaren efter fredsslutet till lugn och hugsvalades af honom med ett privilegiebref (1712), som intill våra dagar plägat åberopas till stöd för deras rätt att betrakta Rysslands härskare som sin protektor och sig självfve som hans egne krigare. Men denna urkund frälste dem ej undan turkarnes hämnd. Efter hjältemodigt motstånd förjagades de ur sitt land (1714), som i grund ödelades. De öfverlefvande flyktingarne fingo dock snart återvända, emedan turkarne ej gitte hålla den torftiga bergsbygden ständigt besatt.[1] Dessutom fick det osmanska öfvermodet en ny skarp läxa af de österrikiska vapnen under

[1] Om Peter den stores orientaliska politik och förbindelser med de kristne på Balkanhalfön har, utom andre ryske historieskrifvare, Kotjubinskij författat tvenne intressanta monografier (på ryska), den ena i Moskvauniversitetets historiska samfunds publikationer (för 1872), den andra i en särskild samling af uppsatser (Odessa 1878).

Eugène af Savoyen, som efter ett tvååriigt krig aftvang Porten freden i Passarowitz (1718). En stor del af Serbien stannade för ett par årtionden under Habsburgs välde. Däremot ledo venetianerna, som äfven denna gång voro Österrikes allierade, svåra nederlag och förlorade Morea jämte andra eröfringar från det förra kriget. Den italienska kolonialmakten i Levanten förföll genom Venedigs svaga fredspolitik under det adertonde århundradets konflikter, men hade åtminstone hos grekerna kvarlämnat minnet af en tids befrielse från det turkiska oket och därmed äfven hoppet om en framtida varaktig upprättelse. Det osmanska väldet återvann aldrig sin forna styrka.

Peter var under tiden fullt upptagen af det nordiska kriget och de europeiska förvecklingar, som däraf föranleddes. Om också kriget med Turkiet flera gånger var nära att utbrista på nytt, så aflägsnades likväl faran genom Karl XII:s hemresa. För de olycklige trosförvanterna hade tsaren ingen annan tröst än några penningegåfvor och inbjudningar att utvandra till Ryssland, där åtskillige af dem uppnådde höga värdigheter inom stat och kyrka men tillika ådrogo sig sina nye landsmäns afund. Själf vann Peter genom Nystadsfreden åtminstone en viss ersättning för sina egna krossade illusioner. Men ehuru därigenom för Ryssland, såsom slagordet lyder, »ett fönster öppnades åt Europa till», saknade den nya maktställningen det varma skimmer, som endast en utveckling i öfverensstämmelse med folkets historiska traditioner kunnat förläna. Den nya, brådstörtadt uppbyggda hufvudstaden »midt i de finska träsken» förblef främmande för det ryska folket, ett hemvist för den byråkratiska mekanismen, den prosaiska nyttan och den stela prakten, medan de nationella minnena och förhoppningarna samlade sig omkring den ryska maktens öfvergifna änkesäte, Moskva, fordom den inhemska ortodoxa trons småningom förstärkta värn under det asiatiska förtryckets bistra dagar.

* * *

Mellan Sverige och Ryssland uppstod nu ett alldeles nytt förhållande. Båda makterna voro hårdt medtagna af

det långvariga kriget, fastän segrarens öfvervikt var afgjord och röjde sig i en allt starkare politisk inverkan på den svagare grannen. Det låg i sakens natur, och skulden drabbar mindre de ryske statsmännen än de svenske politici, som saknade vare sig hufvud eller karakter för att lyfta sina blickar bortom riksdagsintrigernas trånga synkrets. Rysslands inblandning i frihetstidens svenska partistrider förestafvades ingalunda, såsom den hos oss gängse traditionen antager, af en systematisk, nästan diabolisk beräkning, som från början afsåg att försvaga Sveriges motståndskraft och sålunda förbereda dess undergång. En sådan djuptänkt plan kunde endast småningom utbildas, och Rysslands inre förvirring efter Peter den stores död var ej ägnad att bringa en konsekvent utrikespolitik till full utveckling. Det var de svenske partimännen själfve, som, för att motarbeta och störta sina inre medtäflare, anvisade grannstatens regering den ena förevändningen efter den andra till fortsatta ingrepp i Sveriges angelägenheter. Dessutom får ej glömmas, att ränkerna icke spunnos ensamt af Ryssland mot Sverige. Äfven den svenska regeringen inlät sig tid efter annan i stämplingar med ryske partimän, höll sina spioner i Petersburg och gjorde mer eller mindre lyckade bestickningsförsök. Partiväsendet var under detta den politiska intrigens gyllene tidehvarf icke inskränkt blott till de parlamentariskt styrda staterna utan bar en fullkomligt internationell karakter. Det holsteinska partiet t. ex. var hvarken uteslutande svenskt eller uteslutande ryskt. Det hade sina förgreningar, sina anhängare och sina motståndare å ömse sidor.

Men inblandningens bitterhet skärptes, när den ryska politikens tyskfödde ledare, Biron, Osterman och Münnich, under kejsarinnan Annas nominella regering återupptogo Peter den stores planer emot Turkiet (1735). Det svenska revanchebegäret uppfriskade de karolinska traditionerna om allians med sultanen, och den ryska diplomatien svarade med förstärkta mutor och mer förargelseväckande agitationer. När Sinclair lönmördades af fältmarskalken Münnichs handtlangare (1738),[1] och hans uppfångade depescher af-

[1] Om Sinclairs mord jfr min anmälan af Danielssons *Die Nordische Frage* i Historisk tidskrift för 1889.

slöjade de svensk-turkiska förbindelsernas hotande syften, syntes en öppen brytning emellan Sverige och Ryssland så godt som oundviklig. Men Ryssland slöt, öfvergifvet af sin bundsförvant Österrike, sin fred på billiga villkor med Porten. Belgradtraktaten (1739) företedde i själfva verket en, visserligen snart förmörkad, ljusning i det osmanska rikets förfall. Turkiet återfick de serbiska och rumänska landsdelar, som det afträdt till Österrike i Passarowitz. Till Ryssland afstod det blott ett nästan öde steppland emellan Dnepr och Bug, hvarjämte Azov raserades och neutraliserades. Men för öfrigt återlämnade ryssarne alla de områden, som de under kriget intagit i Donauprovinserna och tatarernas land. Rysslands lidna förluster i manskap och penningar uppmuntrade icke till krig emot en ny fiende. Sverige å sin sida gick miste om den påräknade turkiska hjälpen och måste bida sin tid, tills inre ryska partihvälfningar tycktes lofva en lättköpt seger.

Det är bekant, huru försöket aflopp. Den franska politiken drog för sina planer till det habsburgska husets skada en viss fördel af den svenska diversionen mot Ryssland, som därigenom till en tid urståndsattes att skicka trupper till Tyskland. Så snart detta ändamål var vunnet, minskades Frankrikes intresse för Sveriges makttillväxt, i synnerhet som åtskilliga hofintriger tycktes erbjuda lockande utsikter att varaktigt vinna den nya ryska regeringen för den bourbonska ärelystnadens förespeglingar. Detta hopp kom på skam, men utgör ett af de första tecknen till den franska politikens sedermera flera gånger upprepade försök att ersätta sitt rubbade östeuropeiska allianssystem genom ett fast förbund med Ryssland emot England och de tyska makterna. Emellertid drabbades Sverige genom Frankrikes tillfälliga omsvängning och sin egen inre oordning af en svår missräkning. Den ryska gränsen framflyttades i Finland, och resten af detta land fick Sverige återköpa genom att mottaga en ny tronföljare af kejsarinnan Elisabets hand. Planen att alldeles lösslita Finland från Sverige, en plan, som alls icke har något att göra med en förment nitälskan för den finska autonomien, öfvergafs af det ryska kabinettet vid fredsunderhandlingarna, så snart det visade sig, att den ny-

ligen utkorade *ryske* tronföljarens intressen kunde på ett enklare sätt garanteras genom en motsvarande dynastisk förändring i Sverige. För Ryssland betydde freden i Åbo det holsteinska partiets seger öfver den nationella politik, som ville trygga fäderneslandets framtida mission genom en grundligare uppgörelse med Sverige.[1]

Ryssland själft var under denna tid ännu icke alltid herre öfver sina egna öden. Dess makt hade vida öfverflyglat Sveriges, men det intog dock ej på långt när en ledande ställning inom Europas statssystem. Det adertonde århundradets principala makter voro England och Frankrike, som täflade om handelns och kulturens hegemoni, om herraväldet på hafven, om kolonier och lydriken i främmande världsdelar. Europas kontinent med sina successionstvister och kabinettskrig var blott *en* af skådeplatserna för denna täflan. Omkring dessa båda makter grupperade sig de andra som drabanter eller mer och mindre självständige intressenter. Utan en anslutning till någondera kunde ingen af de öfriga vänta framgång för sina sträfvanden, och därför utspann sig vid hvarje hof en ständig strid mellan engelskt och franskt inflytande under hvarjehanda förklädnader och kombinationer. Ryssland slöt sig för det mesta till England och stod ofta nära nog i dess sold, liksom Sverige i Frankrikes.

För England var den orientaliska frågan, åtminstone hvad Turkiets upprätthållande angick, ännu jämförelsevis likgiltig. Men det behöfde stundom Rysslands stridskrafter i Tyskland och dess biträde att hålla Frankrikes nordiske och östeuropeiske bundsförvanter i schack. Den ryska statskonsten var ej tillräckligt utvecklad för att under så ovana och svårfattliga förhållanden med säkerhet styra sin egen kurs mot sina särskilda mål. Ryssland förnötte sina krafter på en diplomati, som naivt trodde sig fira lysande triumfer, när dess verktyg väckte skandal genom hänsynslösa stämplingar och skötte smutsiga ärenden för andre, som slugt förstodo att hålla sig själfve i bakgrunden. Hvad som för Ryssland egentligen skulle vara medel, förvandlades under främmande eggelser nästan till hufvudsak. Ju mer ifvern växte, dess mer fördunklades insikten i den ryska politikens

[1] Jfr min ofvan omnämnda anmälan af Danielssons arbete.

väsentliga intressen. Nitet att underblåsa grannarnes partistrider trängde tillbaka de verkliga förberedelserna att häfda den mission, som Peter den store förkunnat för sitt folk i Orienten. Den ryska diplomatien gick upp i en till stor del konstlad rivalitet med den franska, som sysselsatte och fängslade dess uppmärksamhet i alla det norra och östra Europas hufvudstäder på samma gång. Denna »trollkrets», för att låna en modern rysk historieskrifvares uttryck, fjättrade den ryska örnens vingar emellan Stockholm, Warschau och Konstantinopel.

* * *

Omsider bröt Ryssland sitt beroende af England och förband sig med Frankrike, som å sin sida genom Versailles-alliansen (1756) med Österrike på ett ödesdigert sätt omdanat sitt politiska system. Äfven Ryssland tog till sin uppgift att i det sjuåriga kriget bekämpa den uppåtsträfvande preussiska makten, som tycktes farligare än någon af de äldre grannarne. Men denna förändrade politik visade sig full af missräkningar. Preussen stod upprätt, och Ryssland gick lottlöst ur fejden, med större förvirring än någonsin förut i sitt allianssystem. Det holsteinska husets dynastiska intressen (under Peter III) hotade till och med att föra Rysslands framtid in på högst betänkliga afvägar, att genom Danmarks krossande ofrivilligt arbeta Sverige och Preussen i händerna. Men det var Katarina II:s snille och kraft förbehållet att inviga en ny, verkligen originell och fruktbar utrikespolitik för Ryssland.

Hennes håg stod från början liksom Peter den stores till herraväldet öfver den grekisk-ortodoxa Orienten. Hon gjorde sig till organ för den religiöst-nationella längtan, som känslan af växande makt småningom hade införlifvat med den ryska patriotismen. Och hon visste tillika att vinna Voltaires och de andre franske filosofernas tongifvande mening för den barbariska kristenhetens befrielse i humanitetens namn. Men hon förstod också att afmäta de steg, med hvilka hon nalkades målet, efter den gifna politiska ställningens kraf. Hon var fast besluten att ej bortkasta något enda

af de maktmedel, som hennes föregångares arbete och äfven deras misstag hade lagt för hennes fötter. Det gällde blott att använda dessa maktmedel på det rätta sättet. Henne tillkommer förtjänsten att hafva förvandlat den osammanhängande ryska inblandnings-diplomatien till en systematisk plan att uppbygga en i sanning, ej blott till anspråken, kejserlig världsmakt genom en omfattande arronderingspolitik och genom det härskande centralrikets omgifvande med en krets af efter hand amalgamerade lydstater. I denna plan framstår hon som en värdig föregångerska till Napoleon.

Hon kunde icke ignorera sina grannar eller afväpna deras misstro. Men hon lockade det fredsbehöfvande Preussen genom att räcka det en hjälpande hand i dess isolerade ställning efter det förhärjande kriget med den fientliga europeiska alliansen och genom utsikter på billiga landförvärf utan alltför envisa fordringar på dess medverkan för Rysslands särskilda syften. Emot Polen och Sverige hade hon kraftigare åtgärder i beredskap. Båda kunde oaktadt sin svaghet i afgörandets stund allvarsamt kompromettera hennes orientaliska planers framgång och måste därför eftertryckligen förlamas utan de långsökta omvägar, som den ryska diplomatien förut länge älskat att vandra. Katarinas klara politiska blick föredrog de enklaste medel, som omständigheterna kunde anvisa. Det öppna angreppet var ett oberäkneligt företag, som lätt kunde föda besvärliga anspråk på andelar i bytet hos Rysslands bundsförvanter. Hon valde alltså det indirekta men därför icke mindre verksamma och framför allt mindre bestridda herradömet öfver oskiftade grannstater.

I Polen, där äfven ortodoxe trosförvanter och ryske bröder funnos att skydda, insatte Katarina med Preussens understöd rent af en lydkonung (1764), sin förre älskare Stanislaus Poniatowski, och åtog sig offentligen religionsfrihetens och den republikanska författningens sak. För Sveriges räkning garanterade hon 1720-års regeringsform genom hemliga fördrag med Danmark (1765 och 1769) och Preussen (1764 och 1769), som till dess försvar voro skyldiga att bispringa henne mot löfte om betalning i svenska provinser. Men dessa fördrag åsyftade ingalunda att förbereda Sveriges delning,

som Katarina tvärt om ville undvika genom att bemäktiga sig kontrollen öfver de allierade makternas ingripande i de svenska partistriderna. Allra helst nöjde kejsarinnan sig med att hjälpa sina trogna Mössor till makten i Sverige. Det var ett praktiskt parti, som frågade föga efter Polens eller Turkiets affärer. Dess traktan gällde riksrådstalarer och utskottsplatser, växelkurs och befordringsmål, tullar, fabriker och bankolån. För sådana solida intressens skull höll man till godo därmed, att ryske ministern trängde sig fram som en uppburen och inflytelserik ledare i det svenska riksdagslifvet, och att Sveriges rike allt påtagligare gled in under grannens maktsfär.

På så fasta grundvalar skulle den »nordiska allians», som Katarina sträfvade att sammanknyta, bilda hennes förmur emot södra och mellersta Europas bourbonska allians, hvari äfven Österrike, Rysslands rival i Orienten, hade inträdt. Hon misströstade ej om att varaktigt fastkedja själfve Fredrik II vid sina intressen oaktadt hans motsträfvighet att dela Rysslands gunst med andra makter, som i sitt eget beroende af den ärelystna kejsarinnan kunde bidraga att göra äfven honom till hennes underdånige tjänare. England ensamt kunde ej behandlas på samma sätt som de nordiska makterna. Det var nog för Ryssland att ej behöfva gå i dess ledband, att kunna räkna åtminstone på dess välvilliga neutralitet under förvecklingar i norr och öster, på dess verksamma hjälp i en konflikt, i hvilken Frankrike blefve indraget. De brittiska och de ryska intressena betraktades, om ej såsom identiska, likväl såsom ömsesidigt betingande hvarandra. Den store Chatham kunde utan motsägelse af sina statsmannakolleger bekänna, att han var »helt och hållet ryss», och Katarina följde Englands inre och yttre politik med varmt deltagande, på samma gång som hon beklagade dess besynnerliga regeringssätt. Medan England utvidgade sina handelsförbindelser, befäste sitt välde i Bengalen och förberedde sig till den afgörande kolonialstriden med Frankrike och Spanien, kunde Ryssland, stödt på den brittiska vänskapen, hoppas att ostördt få fullfölja sina utvidgningsplaner i den osmanska Orienten.

Denna ryska politiks storslagna karakter kan endast orättvisan förneka. Men dess frukter tarfvade tid att fullt mogna, och

ingen statskonst mäktar till punkt och pricka beräkna de faktorers mått och tyngd, som kunna påskynda och störa det alltför djupt anlagda spelets gång.

Katarina måste mot sin vilja inlåta sig för långt i de polska partistridernas virrvarr. Polackarnes katolska fördomar, inskränkta radikalism och adliga själfviskhet skydde ej att kasta republiken i en hopplös inre fejd, som tvang den ryska härsmakten till en otillräckligt förberedd ansträngning. Då syntes Frankrike tillfället gynnsamt att återställa sitt sjunkna inflytande i östra Europa. Turkiet förmåddes (1768) till en plötslig krigsförklaring, som de ryska rustningarna icke voro i stånd att möta med all sin samlade styrka. Väl vunno ryssarne, när kriget följande vår kom i full gång, flera lysande segrar. Deras flotta visade sig för första gången i Medelhafvet (1770), tack vare i synnerhet engelsmännens raska biträde. Grekerna hörsammade kejsarinnans upprop till kamp för sin tro och sin frihet. Men de måste snart nog lämnas i sticket af sina ryske beskyddare, och deras hjältar förblödde i den ojämna striden mot de uppretade turkarne. Afgörandet dröjde, och den politiska krisen gaf fritt spelrum åt den afundsamma diplomatiens allra finaste konster. Österrikes farhågor för Rysslands öfvervikt i Orienten röjde sig i en tilltagsen annexionslusta, som på olika håll famlade efter förlegade territoriella anspråk och skenfagra förevändningar till ängsligt utförda ockupationer. Katarina fann på sistone sin mästare i Fredrik den store, som i Polens för henne så motbjudande delning uppdagade det enda kraftigt verkande botemedlet mot det hotande allmänna kriget. Äfven Sverige drogs in på sitt håll i den jäsande oron och ställdes framför valet emellan energisk själfhjälp och Polens öde.

* * *

Den ryska Orientpolitiken fick i detta sitt skede en djupare betydelse för de olika folkens framtid. Den kris, som uppstod, gällde Rysslands, liksom Sveriges och Polens, inre utveckling, ej mindre än makternas utvidgningssträfvanden och det europeiska statssystemets jämvikt.

Rysslands offentliga lif kände vid denna tid ingen legitimitet, ingen dynastisk arfföljd, öfver hufvud knappast någon statsrätt. Peter den store hade brutit kyrkans makt, som förut ensam gaf någon stadga åt samhällsbyggnaden. Han hade undansopat de svaga återstoderna af en styrande världslig aristokrati och af de kommunala korporationer, som i första hälften af det sjuttonde århundradet hade varit nära att bilda grundvalen för ett slags ståndsriksdag. I stället för allt annat hade han satt den för tillfället regerande och reformerande kejsaren, hvars makt berodde uteslutande på hans egen personlighet, på hans aldrig tröttnande ifver att nedrifva allt gammalt och uppföra nya och ständigt växlande institutioner, som aldrig fingo vinna tillräcklig fasthet i och genom sig själfva. I samma ögonblick, som kejsaren upphörde att hetsa sina tjänare och undersåtar med reglementerande ukaser och att personligen öfvervaka deras verkställighet, hängde maktens tyglar slaka, och hvem som ville kunde gripa efter dem på samma villkor som den förre innehafvaren. Efter hans död fanns ingen annan verkligen organiserad makt än en stor armé, som åtminstone var så till vida disciplinerad, att den lydde order från högkvarteret i Petersburg, där gardesregementena, hvars både officerare och manskap tillhörde den oroliga och byteslystna tjänsteadeln, gåfvo signalen till militära trohetseder och palatsrevolutioner. Ämbetsverken, som äfven blifvit ombildade af Peter, saknade såsom sådana all egentlig korporationsanda och ställde sig villigt till den väpnade styrkans förfogande, under det att provinsförvaltningen till stor del sköttes helt enkelt genom militäriskt kommando.

I själfva Petersburg trängdes för öfrigt en brokig samling af lycksökare från alla håll och kanter, af utländsk och inhemsk börd, utan andra gemensamma band än respekten för den, som genom händelsernas gunst visat sig vara den starkaste, äfvensom sträfvandet att upprätthålla de under Peter en gång knutna förbindelserna med Europas yttre kultur. Denna yttre kultur hade blifvit nödvändig för lifvets njutningar och ärelystnadens planer inom de kretsar, ur hvilka det nya ryska samhällets ledande män framgingo. Bland dem bildades oupphörligt olika grupper och kotterier

blott på de rent personliga relationernas grund, och dessa kotterier bekämpade hvarandra med den största förbittring. Så länge de personliga syftena kunde nås genom intriger hos dem, som befunno sig på tronen eller i tronens närhet, så nöjde man sig därmed. Men så snart denna utsikt förmörkades, arbetade de besvikna faktionerna på att störta tronens innehafvare och sålunda åstadkomma en ny, för dem själfva fördelaktigare scenförändring. Härtill användes gardena, som därigenom mer och mer vande sig att förfoga öfver kronan. En verklig lojalitet kunde under sådana förhållanden svårligen hinna rotfästa sig. Självhärskarens envälde var ofta blott en tom form, som förklädde de verkligen maktägande ministrarnes och gunstlingarnes godtycke.

Nyare ryske författare hafva jämfört detta samhällstillstånd med den polska och den svenska anarkien. Det var icke mindre verkligt eller betänkligt, därför att dess yttringar, när sammansvärjningarna icke lyckades, endast undantagsvis trängde till offentlig kännedom.

Katarina själf hade vunnit kronan genom en vädjan till gardena. Hon hade så godt som blifvit tvungen därtill för att ej själf duka under. Hon förblef omgifven af stämplingar, och hon kunde knappast lita på alla sina anhängare, som sinsemellan voro oense. Det dröjde länge, innan hon förvandlades till den självhärskarinna med glänsande och obestridd makt, sådan hon vanligen framträder för eftervärldens hågkomst.

I början af hennes regering bestod hennes parti af tvenne fraktioner, den ena under hennes utrikesminister Nikita Panin, den andra under hennes älskare Grigorij Orlov och hans bröder. Panin var en erfaren statsman, som skött diplomatiska poster vid flera europeiska hof, särskildt en lång tid i Sverige, där han oaktadt sin för en rysk minister egendomliga ställning hade fattat smak för frihetstidens statsförfattning. Vid 1762 års statshvälfning, i hvilken han tagit verksam del, hade han sökt i Ryssland förverkliga dessa sina politiska böjelser. Han ville icke göra Katarina till suverän kejsarinna utan gifva kronan åt hennes son, storfurst Paul, hvars guvernör han var, under ett regerande råd, liknande det svenska. Denna plan hade Katarina och hennes närmaste omgifning

omintetgjort. Men Panin hade dock till en del förstått att bevara hennes förtroende på grund af sin politiska klokhet, ehuru hon mer och mer sökte frigöra sig från hans besvärliga inflytande. Grigorij Orlov och hans bröder ägde inga framstående egenskaper men betraktade sig såsom medhjälpare eller medbrottslingar i kejsarinnans upphöjelse och ställde därför obekväma anspråk på hennes tacksamhet. Kort efter revolutionen begagnades de som verktyg af kejsarinnan Elisabets förre mäktige minister Alexej Bestuschev, som redan tidigt inlåtit sig i förbindelser med Katarina och därför fallit i Elisabets onåd, men under den nya regeringen blifvit återkallad till hofvet. Han sökte intala Katarina att förmäla sig med Grigorij Orlov eller att åtminstone utnämna sin son med honom, en yngling, som bar namnet Bobrinskij, till tronföljare i stället för Paul. Katarina afvisade väl dessa förslag, men deras framställare hade därigenom vunnit Orlov för sig och ytterligare försvagat Panins ställning, enär denne med eftertryck värjde sin skyddsling Pauls rätt. [1]

Med sådana intriger sökte partierna undantränga hvarandra, och kejsarinnan måste länge lotsa sig fram emellan dem utan att afgjordt bryta med vare sig den ena eller den andra sidan. Om hon alltför bestämdt gjorde sitt val dem emellan, kunde hon befara att själf vid lägligt tillfälle blifva störtad af dem hon upphöjt men förut retat. Dessutom var det ej svårt att uppställa andre pretendenter, och i kasernerna diskuterades hvarjehanda dylika möjligheter. Det fanns till och med officerare, som vågade skryta därmed, att en lycklig kupp kunde föra dem själfve till maktens högsta tinnar.

Under dessa förhållanden måste Katarina söka förlägga stödet för sin personliga ställning bortom hofvets kabaler och gardena i Petersburg till arméen och, om möjligt, folket i dess helhet.

[1] Om partiförhållandena i Petersburg under Katarina II finnas många upplysningar i hennes egna och furstinnan Daschkovs memoirer, äfvensom i nyare arbeten af Soloviev, Brückner m. fl. om hennes regering, af Kobeko om Paul såsom storfurste (2:dra uppl. Petersburg 1883; på ryska). Talrika dithörande bref och handlingar äro under de senare åren utgifna i de Vorontsovska familjepapperen (några och trettio band, tryckta i Moskva), som äfven innehålla mycket nytt för Rysslands inre och yttre historia under Paul och Alexander I.

Men hon kunde ej, såsom hennes gemål hade försökt, våga vända sig till massorna genom gunstbevis åt de talrike, emot det nya samhällstillståndet fientlige sekteristerna och genom verkliga åtgärder till den lifegna allmogens befrielse. Innan hon kunde få hjälp från dessa håll, skulle hon, liksom Peter III, hafva hunnit undanrödjas af sina motståndare, förstärkte af alla dem, som såge sig hotade i sina företrädesrättigheter och ekonomiska lifsvillkor. Å andra sidan kunde hon ej alldeles förbise de svårigheter, som vållades af de förtrycktas svikna förhoppningar och skickligt begagnades af hemlige uppviglare. Hon visade därför åtminstone sin benägenhet att lindra de bördor, som hvilade på folket. Hon offentliggjorde förslag, som på hennes uppmaning eller med hennes tillstånd utarbetades till lifegenskapens upphäfvande. Hon sammankallade 1767 den berömda stora lagstiftande kommissionen, som liknade ett allmänt riksmöte, och som äfven ägde att sysselsätta sig med bondefrågan. Men då adelns motstånd visade sig alltför hårdnackadt, gaf kejsarinnan vika och nöjde sig med mindre reformer, som syntes ägnade att förvärfva henne sympatier bland det lägre folket.

Med större säkerhet kunde hon räkna på framgång hos arméen, inom hvars led den ryska patriotismen vid denna tid var kraftigast utpräglad. Men villkoret för hennes framgång var, att hon visste vänja arméen vid att betrakta hennes person som den enda säkerheten för en politik, som förmådde leda till segrar och landförvärf. Arméens tillit till henne växte i samma mån, som hon intog en allt stoltare och mer befallande hållning emot grannarne äfven under fredens tid. Och när kriget utbröt, voro officerare och soldater öfvertygade därom, att hon ej genom slapp eftergifvenhet skulle låta segerns frukter gå sig ur händerna. Hon fick ej låtsa om, att hennes diplomatiska beräkningar blifvit korsade, och att hon icke hunnit vidtaga nödiga förberedelser för att trots allt motstånd genomdrifva sin vilja. Att visa hänsyn mot grannarnes rättigheter förbjöds henne ej blott af hennes personliga ärelystnad utan äfven af hennes ömtåliga ställning i sitt eget rike.

* * *

Katarinas orientpolitik bestämdes i sin faktiska gestaltning och i sina resultat af krigets och diplomatiens, af de inre och de yttre förhållandenas växelverkan inom och utom Ryssland.

Om hennes ursprungliga afsikter vid turkiska krigets början vittna de fredsvillkor, som hon, i likhet med de svenska ständerna under frihetstiden, lät sina rådgifvare på förhand utarbeta och längre fram med några modifikationer äfven meddelade sin vän Fredrik II till hans stora förfäran. Hon trodde sig gifva ett öfvertygande bevis på sin hofsamhet, då hon afstod från det osmanska väldets fullkomliga upplösning, ehuru hon ej underlät att i hemlighet fresta hofvet i Wien äfven med förespeglingar om Turkiets delning. Men när hon höll sig inom de omedelbart praktiska önskningarnas gränser, tänkte hon sig Donauprovinserna antingen som införlifvade med Ryssland eller såsom till namnet själfständiga furstendömen under dess beskydd. Det krimska tatarkanatet skulle likaledes lösgöras från sitt beroende af sultanen och träda i närmare förbindelse med Ryssland, som genom återförvärfvandet af Azov och rätten att besätta några fasta platser på Krim skulle betrygga sitt tillträde till Svarta hafvet, ytterligare försäkradt genom besittningen af den turkiska fästningen Kinburn vid Dneprmynningen. Katarina ville äfven befria det gamla kristna konungariket Georgien vid Kaukasus från Turkiets öfverhöghet och, om möjligt, förskaffa sig en grekisk ö i Arkipelagen till flottstation. Sålunda skulle Ryssland, stödt på en rad af vasallstater och fästningar, behärska Svarta hafvet och bereda sig väg för framtiden äfven till Bosporen och Dardanellerna så väl från söder som från norr.

Men icke ens dessa planer kunde förverkligas i sin helhet. Österrike ville ej veta af Donauprovinsernas förbindelse med Ryssland vare sig i den ena eller i den andra formen, emedan det fruktade den ryska maktens grannskap invid sina egna af österländske kristne och slaver befolkade provinser. För det wienska kabinettet blef därför Turkiets skydd mot alltför stor stympning en lifsfråga, och det ingick till och med en förbundstraktat (1771) med Porten under löfte att för någon ersättning i penningar och landområde försvara

dess intressen emot Ryssland. Dock var den österrikiska politiken alltid beredd på att uppoffra dessa intressen för sina egna, så snart en uppgörelse med Ryssland tycktes erbjuda ljusare utsikter. För Preussen voro de österrikiska protesterna till Turkiets förmån välkomna medel att förmå Ryssland till eftergift i fråga om Polens integritet. Fredrik II begagnade båda de rivaliserande östmakterna att ömsesidigt skrämma hvarandra och främjade därigenom sina egna planer emot bådas innersta vilja. Ryssland motarbetades naturligtvis i Konstantinopel äfven af Frankrike, som fortfarande uppmuntrade turkarne till envist motstånd. Ryssland understöddes icke heller tillräckligt kraftigt af England, som visserligen lofvade att godkänna dess yrkanden på Turkiets bekostnad, men endast mot villkor, att Katarina icke gjorde anspråk på någon besittning på andra sidan Bosporen och Dardanellerna. Det var den grekiska ön, som i rysk hand syntes betänklig för den engelska sjömakten och handeln i Levanten. Sålunda begynte vid denna tid rivaliteten äfven emellan England och Ryssland yppa sig, om också svagt och utan att medföra en rubbning i makternas gruppering.

Katarina måste emellertid foga sig i en jämkning af sina villkor. Turkiet uppnådde en mildring i sitt öde genom de kompensationer, som Ryssland förskaffade sig för egen del och beviljade Österrike och Preussen medelst Polens delning. Denna frågas lösning uppgjordes på våren 1772, ehuru själfva de officiella traktaterna först något senare fingo sin definitiva redaktion. Men därjämte måste Katarina förunna turkarne ett stillestånd, hvarunder fredsförhandlingar skulle öppnas med biträde af Preussen och Österrike såsom medlande makter. Sålunda beramades fredskongressen i Fokschani, där villkoren närmare skulle bestämmas. Så mycket var dock på förhand afgjordt, att Ryssland frånträdde sina anspråk på Donauprovinserna. Grigorij Orlov utsågs till den förnämste ryske underhandlaren och uppträdde därvid med så stort öfvermod, att turkarne oaktadt all eftergifvenhet bemannade sig till att envist afböja de villkor, som syntes dem alltför hårda. Medlingsmakterna utöfvade ringa inflytande på förhandlingarnas gång, enär de ryska sändebuden ej ville tillåta deras närvaro vid sammankomsterna med turkarne. Hvarken Preussen eller

Österrike voro för öfrigt numera synnerligen ifriga att påskynda fredsslutet, sedan de vunnit garantier emot Rysslands alltför stora maktutvidgning.

Måhända skulle ändock turkarne nödgats redan vid denna tid underkasta sig, så vida ej andra händelser inträffat, som med ens förändrade sakernas ställning.

* * *

I Petersburg tog partistriden vid hofvet en sådan vändning, att Orlov på eget beråd tvärt afbröt underhandlingarna och skyndade hem för att personligen försvara sitt inflytande mot Panin. Hans ankomst skrämde kejsarinnan, som fruktade det värsta af hans våldsamma lynne. Hon vägrade först att mottaga honom och lät omsorgsfullt förstärka bevakningen omkring sitt palats. Visserligen kom sedan en förlikning till stånd emellan henne och hennes förtörnade gunstling. Men Orlov kunde ej finna sig i att spela en underordnad roll. Han lämnade hofvet och begaf sig till Moskva, där han någon tid efteråt dog i vansinne.

Under dessa inre förvecklingar i Petersburg försummades de turkiska angelägenheterna, och samtidigt öfverraskades den ryska regeringen af underrättelsen om Gustaf III:s revolution, som väckte ett ofantligt uppseende öfver hela Europa. Det effektfulla sätt, hvarpå det svenska konungadömet återtog sin ledande ställning i sitt eget rike, förhöjde själfva den viktiga tilldragelsens intryck i hög grad. För ryska regeringen låg det närmast till hands att betrakta den svenska revolutionen såsom ett schackdrag af Frankrike, som därigenom ville utplåna verkningarna af sina diplomatiska motgångar i Polen och Konstantinopel. Man väntade i Petersburg ett plötsligt anfall af svenskarne, och äfven den engelska diplomatien trodde, att en svensk flotta vid denna tid ej skulle hafva mött något hinder i Finska viken och vid Kronstadt. En så farlig svensk flotta fanns visserligen ej, och Gustaf III hade annat att tänka på än att angripa den ryska hufvudstaden. Men bekymren i Petersburg lugnades ej så snart. En inspektion af de ryska fästningarna vid finska gränsen öfvertygade regeringen om deras oduglighet. Man

beslöt därför att tills vidare ej å sin sida intaga en alltför hotande hållning emot Sverige.

Den svenska revolutionen, som utbrast just i ett ögonblick, då Katarina sväfvade i oro både för sig själf och sin politiska framgång, kvarlämnade hos henne ett outplånligt bittert minne. Hon kunde aldrig förlåta Gustaf III den förödmjukelse, hvaraf hon ansåg sig drabbad, i det att hennes högmod öfver sin vunna maktställning i Sverige blifvit förvandladt till en plötslig skräck. Hon beredde sig också genast att hämnas på det enda sätt, som tills vidare stod henne till buds, nämligen genom att öppna underhandlingar med garantimakterna om återupprättandet af Sveriges kränkta statsförfattning. För denna nya plan, som smekte hennes fåfänga, försummade hon än mer den turkiska saken, ehuru underhandlingarna i Fokschani återupptogos någon tid efter Orlovs afresa. Men befallning utfärdades till Rysslands ombud att med hänsyn till faran från Sveriges sida förfara med större lämpor mot turkarne. Dessa hade emellertid hämtat mod af hvad som händt i Sverige och fortsatte sitt motstånd, äfven när under vapenhvilans förlängning till våren 1773 en ny kongress sammanträdde i Bukarest. Där uppmuntrades nu turkarnes envishet ej blott af Frankrike utan äfven af Sverige, som, ehuru med stor försiktighet, åter började inblanda sig i Europas brinnande frågor. Till och med Preussen såg icke ogärna, att kongressen misslyckades och gjorde just därför sitt bästa att till skenet understödja de ryska fordringarna, i samma mån som dessa saknade utsikter till framgång.

Det var likaledes väsentligen Fredrik II, som hindrade Katarinas försök att åvägabringa en inblandning i de svenska angelägenheterna. Han ville icke, genom att enligt de ingångna traktaterna ställa sina trupper till Rysslands förfogande mot Sverige, äfventyra sina egna utsikter att sätta sitt på Polens bekostnad förvärfvade byte i säkerhet. Han sökte därför draga ut på tiden med underhandlingarna om Sverige. Än framställde han för syns skull så väl till Katarina som till Gustaf åtskilliga antydningar om vissa modifikationer i den nya svenska regeringsformen. Än uppmanade han Österrike att medla emellan Ryssland och Frankrike, emellan

Sveriges farligaste fiende och dess enda bundsförvant. Han lyckades i sitt arbete, och Katarina måste lägga sina planer att ingripa i Sverige å sido, sedan deras verkställighet så länge blifvit uppskjuten, att de ej vidare med framgång kunde återupptagas.[1]

Sveriges räddning från denna fara sammanhänger till en del äfven med nya orientaliska krigshändelser och inre ryska oroligheter.

Turkarne grepo åter till vapen, enär de hoppades på bättre framgång än förut under de förändrade konjunkturerna. De lyckades äfven tvinga ryssarne att draga sig tillbaka öfver Donau för någon tid (1773). Enligt Fredrik den stores omdöme undgick kejsarinnans här endast genom storvisirens militäriska oförmåga en fullständig undergång. Ett egyptiskt uppror, som underblåstes af Ryssland, kväfdes af sultanens trupper, och hans myndighet återställdes med stränghet äfven i de europeiska landsdelar, där de kristne undersåtarne visat sig orolige under kriget.

I själfva Ryssland timade ett nytt utbrott af det stora slaviska samhällets länge fördolda sjukdom. Det ryska statsskeppet har ända sedan det moskovitiska tsardömets upprättande seglat med ett lik i lasten. Under ständiga krig och inre strider om regeringsmakten försvårades allmogens bördor och dess ställning till de högre klasserna och statens ämbetsmän. Det är orätt att föreställa sig den ryske bonden som en liknöjd fatalist, den där utan tanke på en förändring till det bättre tålmodigt underkastar sig allt förtryck och alla vedermödor. Hans obetingade kärlek och vördnad för tsaren prisas visserligen ännu i dag liksom det franska folkets lojalitet före den stora revolutionen. Men ryssen har ett öppet sinne både för sina egna och för andres, äfven de maktägandes, svagheter. Vid sidan af många folkliga ordspråk, som vittna om förnöjsamhet och godmodighet, finnas äfven andra, som röja ett skarpt, sarkastiskt lynne. Dessutom hägrade alltid för den ryske bonden det kosackiska frihets-

[1] Om de olika europeiska makternas ställning till den svenska revolutionen, jfr utom Odhners Gustaf III, åtskilliga afhandlingar af Tegnér, Hjelt och mig, äfvensom redan omnämnda arbeten angående de samtida orientaliska och polska förvecklingarna.

idealet, lusten att frigöra sig från alla tryckande och enformiga samhällsband och draga ut på växlande äfventyr, att förvärfva ett lättare lifsuppehälle under hurtiga krigsfärder och yrande lustbarheter, att skåda nya människor och nya trakter. Bland den ryska allmogen funnos äfven många sekter, som förnekade det berättigade i statskyrkans liturgiska nyheter och i tsar Peters reformer. Några af dessa sekter gingo i sitt hat så långt, att de förkastade självfva statsordningen såsom Antikrists rike och bidade en ny frälsare, som skulle leda dem till storms mot hela det bestående samhället. Redan i slutet af det sjuttonde århundradet fanns en rysk sekt, af fullt inhemskt ursprung, hvars namn (*Nêtovstjina*) och läror ordagrant låta återgifva sig med det moderna uttrycket »nihilism».

Bland sådana samhällsfientliga element värfvade Pugatjev sina skaror, när han utgaf sig för den återkomne Peter III, som folkfantasien redan hunnit omskapa till en nationell befriare-tsar. Han eröfrade 1773 den ena fästningen och staden efter den andra i det vidsträckta landet bortom Volga och nalkades själfva Moskva under ohyggliga blodbad å adel och ämbetsmän. Ehuru Katarina i det längsta så väl i sina enskilda som i sina diplomatiska skrifvelser till utlandet sökte dölja eller till och med förneka den hemska faran, så trädde likväl sanningen mer och mer i dagen och inverkade äfven på rikets ställning till främmande makter. En del af de trupper, som kunnat användas mot turkarne, måste i stället sändas emot Pugatjev.

Efter stora ansträngningar lyckades emellertid den ryska regeringen både krossa det fruktansvärda upproret och i ett nytt afgörande fälttåg bryta turkarnes motståndskraft.[1] Men

[1] Om Rysslands och öfriga makters politik under det första turkiska kriget och förhandlingarna om Polens delning hafva på den sista tiden många, ur de olika staternas arkiv hämtade undersökningar blifvit utgifna, som här icke kunna uppräknas. Blott Ulianitskis ryska afhandling om »Dardanellerna, Bosporen och Svarta hafvet» (i Moskva-arkivets publikationer för 1882 och 1883) må nämnas såsom innehållande en mängd nya uppgifter, som man på grund af titeln icke där skulle vänta. Sorels *La Question d'Orient au XVIIIme Siècle* (2:dra uppl., Paris 1889) är en i det hela pålitlig sammanfattning af de senaste forskningsresultaten. Karejev har gifvit en intressant öfversikt, från rysk synpunkt, af litteraturen om Polens undergång (Petersburg 1888).

den dyrköpta segern kunde endast bära sådana frukter, som betingades af Rysslands verkligen uppnådda maktutveckling i yttre och inre måtto, af dess förhållanden till grannarne och dess under den genomgångna krisen klarare utpräglade ställning inom det europeiska statssystemet. Hvad Ryssland vann, var ej det orientaliska kejsardömet, utan ett uppslag till en ny statsbildning på Balkanhalfön.

* * *

Fredstraktaten i Kutschuk-Kainardschi (juli 1774, ratificerad i januari 1775) är en af märkestenarna i Europas nyare historia. Dess betydelse ligger mindre i de landförvärf, som tillföllo Ryssland, än i dem, om hvilka det gick miste, och, såsom en följd däraf, i de till ett slags ersättning stipulerade interventionsanspråk, som skapade de diplomatiska förutsättningarna för Rysslands framtida medverkan vid Balkanhalföns politiska omdaningsprocess.

Ryssland behöll under sitt omedelbara välde, utom Azov och Kinburn, endast ett par små tatariska kanat vid Kaukasus, hvarjämte det fick rätt att besätta fästningarna Kertsch och Jenikale, som skyddade sundet emellan Azovska sjön och Svarta hafvet. Tatarerna på Krim skulle vara fullkomligt oberoende af Turkiet och fritt välja sin kan men erkänna sultanen såsom sitt religiösa öfverhufvud, dock utan något slags intrång i sina politiska friheter, såsom det hette. Donauprovinserna skildes ej från Turkiet, men sultanen beviljade deras hospodarer rätt att vid Höga Porten hålla ombud af sin egen bekännelse och lofvade invånarne full amnesti och religionsfrihet, äfvensom någon tids befrielse från skatter till Porten, hvilkas belopp sedermera skulle bestämmas efter ömsesidig öfverenskommelse. Äfven de eröfrade grekiska öarna och Georgien återlämnades till Turkiet, likaledes mot löfte om amnesti och fri religionsutöfning. Porten lofvade i allmänhet att beskydda den kristna religionen, dess präster och bekännare inom sitt rike. Ryske köpmän fingo rätt till seglats i alla turkiska farvatten, och ryska regeringen ägde anställa konsuler och andre agenter å alla turkiska handels-

orter (samma förmåner tillerkändes äfven turkarne i Ryssland).

De rättigheter, som för öfrigt kommo Ryssland till del, bestodo däri, att det på diplomatisk väg fick göra föreställningar till förmån för Donaufurstendömenas och deras invånares särskilda privilegier, äfvensom till förmån för en särskild grekisk-rysk kyrka, som Ryssland ägde att bygga i Konstantinopel, och för de därvid anställde prästerna. Dessa rättigheter bildade i följd af den ryska diplomatiens interpretationskonst utgångspunkten för en allt vidsträcktare inblandning i förhållandet emellan Porten och dess kristne undersåtar.

I själfva verket öfverskredo Rysslands rättigheter i kraft af denna traktat egentligen icke de rättigheter, som andra kristna makter, i synnerhet Frankrike, Portens gamle bundsförvant, men äfven Venedig, Österrike, England m. fl. stater, sedan längre tid tillbaka hade betingat sig i sina särskilda fördrag eller »kapitulationer» med Turkiet. Det var ingenting nytt, att Porten, när icke öppet krig rådde, lofvade att visa nåd mot sina kristne undersåtar, vare sig inom hela riket eller i någon särskild provins, att främmande diplomater fingo begagna egna kyrkor och taga sina handelsidkande landsmän eller trosförvanter under sitt särskilda skydd. Men när äfven Ryssland inträdde bland de makter, som intogo en sådan ställning i Levanten, måste det sätt, hvarpå det begagnade sig däraf, få en annan karakter än de västerländska staternas traditionella uppträdande. Dessa hade icke samma intresse som Ryssland att i främsta rummet betona den grekisk-ortodoxa kyrkans skydd, till hvilken den ojämförligt största delen af den kristna befolkningen i Turkiet bekände sig. Å andra sidan hade Ryssland icke synnerligen viktiga handelsintressen att bevaka i Orienten och kunde därför ägna större uppmärksamhet och kraft åt den religiöst-politiska propagandan för att främja sin blifvande maktutvidgning. Om också Kutschuk-Kainardschi-traktaten måhända ej från början afsåg att bereda spelrum åt dylika sträfvanden, så gynnades dock den ryska diplomatien af själfva denna urkunds egendomliga redaktion, enär i dess olika artiklar hvarjehanda bestämmelser voro kringströdda,

som hvar för sig syntes ganska oskyldiga, men tillsammantagna kunde användas till stöd för mycket långt gående anspråk.

Här är icke stället att närmare pröfva dessa anspråks giltighet eller ens att utförligt redogöra för deras beskaffenhet. Det må vara nog att påpeka de hufvudsakliga riktningar, i hvilka den ryska diplomatiens tolkning af traktatens mening utvecklade sig.

Ryssland uttydde traktatens ordalag så, att det ägde att försvara icke blott Donauprovinsernas administrativa autonomi, utan äfven alla sultanens öfrige kristne och enkannerligen ortodoxe undersåtars politiska och sociala rättigheter, enär den utlofvade fria religionsutöfningen ansågs betinga ett kraftigt rättsskydd i rent världsligt afseende. Vidare förmenade Ryssland, att Porten vore förpliktad icke blott att med välvilja och uppmärksamhet lyssna till dess diplomatiska föreställningar till förmån för de kristne, utan äfven att i förekommande fall rätta sig efter Rysslands fordringar. Slutligen, enär denna Rysslands inblandningsrätt ju var stipulerad i en särskild traktat emellan Ryssland och Turkiet, så följde däraf enligt den ryska interpretationen, att Ryssland ägde att utöfva denna inblandningsrätt utan hänsyn till andra kristna makter och till och med framför deras liknande anspråk, åtminstone i alla frågor, som rörde den ortodoxa kyrkan och hennes medlemmar.

Denna tolkning, enligt hvilken Rysslands *protektion* af de kristna i Turkiet måste förvandlas till ett *protektorat* öfver Portens kristne undersåtar och därmed äfven öfver hela det osmanska riket, blef med tiden den ryska orientpolitikens ledtråd, men utvecklade sig först efter hand och förnämligast i det nittonde århundradet. *Medlen* att uppnå det eftersträfvade herraväldet i Orienten måste undergå en motsvarande förändring. Det var icke längre nog att med vapenmakt arbeta på det osmanska rikets undergång, när ett öppet krig ansågs lämpligt. Den ryska diplomatien måste taga till sin uppgift äfven under fredens tid att, naturligtvis under förutsättning af det ryska protektoratets allt kraftigare häfdande, uppamma och värna de kristna autonomier, som framspirade inom det sönderfallande Turkiet. Men i samma

mån, som detta protektorat mötte allt större hinder i de europeiska makternas motsatta intressen, fingo de underlydande folkstammarne friare rådrum till egen mognad och de nya statsbildningarna hunno en allt högre grad af inre och yttre själfständighet. Hvad som för den ryska politiken utgjort blott ett medel ter sig efteråt såsom den mödosamma utvecklingens hufvudsak och innersta kärna.

För *samtiden* betydde likväl freden i Kutschuk-Kainardschi väsentligen, att Ryssland förskaffat sig traktatsenlig befogenhet att under gynnsammare omständigheter förnya angreppet mot Turkiet på grund af dess kristne undersåtars klagomål. Ensamt detta resultat ansågs tillräckligt att för framtiden äfventyra det osmanska rikets bestånd.

Katarina vann genom det turkiska krigets så till vida lyckosamma afslutning oaktadt de eftergifter, som hon nödgats göra de rivaliserande grannmakternas diplomati, ett stadgadt anseende inför sitt eget folk och framför allt inför hären, i det att hon framstod såsom den ortodoxa kristenhetens erkända beskyddarinna i Orienten. Donauprovinserna, mot hvilka Rysslands politik och vapen ända sedan Peter den stores tid företrädesvis riktat sig, kunde visserligen icke heller denna gång förvärfvas. Men deras återlämnande till Turkiet hade åtminstone kostat Polen stora afträdelser, och det ärfda folkhatet emot den katolska republiken fann däri sin tillfredsställelse, som ej stördes af någon mera utbredd kunskap om den ryska regeringens diplomatiska nederlag just i den polska delningsfrågan. Inom Ryssland gällde Katarina från denna tid såsom den monark, som efter Peter den store vunnit de största yttre framgångarna och mest utvidgat rikets gränser. Hennes tron vann stadga genom härens och adelns tillit, och hon plägade själf räkna sitt väldes säkerhet från år 1775. Hon hotades nu ej längre af sammansvärjningar och farliga hofintriger. Hon kunde med kraft ägna sig åt sin inre reformpolitik, som likväl hädanefter fick en afgjordt aristokratisk prägel. Under de närmaste fredsåren fullbordade hon den förvaltningsorganisation, som i sin styrka och i sina svagheter väsentligen har bestämt Rysslands samhällsutveckling intill den nya reformperioden under Alexander II. Adeln, som genom Pugatjevs resning hade blifvit fullt med-

veten om sina egna intressens solidaritet med den bestående regeringen, samlade sig omkring den lysande kejsarinnans tron och understödde hennes politik så väl inåt som utåt.

* * *

Åter kom en tid, då Katarina trodde sig kunna fullfölja sina orientaliska planer, men då med tillhjälp af ett helt och hållet förändradt allianssystem. Efter det första turkiska kriget aflägsnade hon sig mer och mer från Preussen, hvars inflytande hon tillskref de missöden, som hennes diplomati hade rönt under de därmed sammanhängande förvecklingarna. I stället närmade hon sig Fredrik den stores nye, ärelystne medtäflare Josef II, och emedan Österrike vid denna tid alltjämt stod i förbund med Frankrike, inträdde äfven ett vänskapligare förhållande emellan Ryssland och Frankrike, ehuru en verklig allians aldrig kom till stånd emellan dessa makter. Rysslands förhållande till England blef i följd däraf alltmera spändt, i synnerhet sedan Katarina genom att ställa sig i spetsen för alliansen till den väpnade neutralitetens häfdande (1780) hade uppträdt i strid mot de brittiska anspråken på herraväldet öfver hafven.

Katarina hade haft gagn af Österrikes diplomatiska medverkan, redan då hon (1783) fullständigt införlifvade det krimska tatarkanatet med Ryssland såsom en formlig provins. Kejsarinnan tog de georgiske och mingreliske furstarne i sitt skydd och gynnade på allt sätt rumänernas trots emot Porten. Emellan hofven i Wien och Petersburg fördes allt förtroligare öfverläggningar, och småningom uppstod en plan till Turkiets delning, det berömda »grekiska projektet», som likväl ej föreligger i någon uttryckligen bindande traktat, utan blott i hvarjehanda mer eller mindre skiftande antydningar. Dessa planer mognade under det i hela Europa uppseendeväckande besök, som kejsar Josef 1787 gjorde hos Katarina i södra Ryssland och på Krim. Där visade hon honom alla de förbättringar, som hon infört eller trodde sig hafva infört i sina nyvunna provinser, utvecklade all den prakt, som utmärkte hennes hofhållning äfven utom hufvudstaden, och framhöll de maktmedel, öfver hvilka hon förfogade för att

genomföra den gemensamma politiken. Hon hade på Krim anlagt nya fästningar och krigshamnar, främst af alla Sebastopol, där en flotta utrustades, som, när tiden vore inne, med framgång skulle kunna angripa själfva Konstantinopel. Meningen var, att Ryssland och Österrike skulle hvart på sitt håll tillägna sig lämpliga områden af Turkiets besittningar, som för öfrigt skulle organiseras till kristna lydstater under rysk öfverhöghet. Donauprovinserna jämte några närliggande landskap skulle förvandlas till ett konungarike »Dacien», hvars krona ansågs bestämd för Potemkin, Katarinas vid denna tid inflytelserikaste gunstling och rådgifvare. Om lyckan vore gynnsam, skulle därjämte Konstantinopel blifva medelpunkten för ett nytt grekiskt rike under en af Katarinas sonsöner, som i dopet fått det betecknande namnet Konstantin.

Men äfven dessa orientaliska drömmar kunde ej förverkligas. Turkarne förklarade 1787, liksom 1768, på egen hand krig emot Ryssland, som ej hunnit fullborda sina rustningar, men naturligtvis icke kunde foga sig efter Portens i stränga ordalag affattade ultimatum, hvari upprättelse begärdes för kränkningarna af Kutschuk-Kainardschi-traktaten. Till en början måste ryssarne försvara sig mot turkarnes angrepp vid Svarta hafvets kuster, men året därpå, sedan äfven Österrike förklarat Porten krig, kunde de å sin sida gripa till offensiven. Suvorov och Potemkin vunno stora framgångar, flere städer och fästningar, bland dem det viktiga Otjakov vid Dnestrs mynning, eröfrades, om också med betydliga uppoffringar, emedan den turkiska hären under tiden emellan de båda krigen blifvit bättre organiserad och visade sig vida svårare att bekämpa än förut. Den österrikiska hären led till och med flere nederlag på sitt håll och kunde ej verksamt understödja den ryska.

Emellertid blef den europeiska ställningen allt betänkligare för de båda förbundna östmakterna. England och Preussen hade redan närmat sig hvarandra för att motarbeta Österrikes och Frankrikes angrepp mot Nederländernas oberoende, och deras hållning, om också ej deras uttryckliga uppmaningar, hade äfven bidragit att uppmuntra turkarnes stridslystnad. Efter krigets utbrott afslöts (1788) en

formlig tripelallians emellan England, Holland och Preussen. Den brittiska politiken under William Pitt den yngres ledning vittnade om den växande farhågan, att Rysslands ökade makt i Orienten, hufvudsakligan dess nya flotta på Svarta hafvet, kunde hota själfva den engelska handelns och sjöfartens intressen i Levanten. Än mer försvårades de ryska krigsoperationerna mot Turkiet af den svenska diversion, hvarigenom de misstankar besannades, som man länge hyst i Petersburg på grund af 1772 års revolution.

Gustaf III började kriget 1788 utan att hafva förvissat sig om verksamme bundsförvanter men i hopp om framgång både till lands och sjös, emedan de ryska stridskrafterna till största delen voro sysselsatta af det turkiska kriget. Det är kändt, huruledes dessa förhoppningar strandade, icke minst i följd af det förrädiska myteriet inom den finska hären. Anjalamännen inläto sig i egenmäktiga underhandlingar med de ryske befälhafvarne och det ryska kabinettet. De fleste ville förbereda ett slags separatfred emellan oppositionspartiet och rikets fiender, för att konungen skulle tvingas till eftergifter i sin nyvunna inre maktställning. Några af de hätskaste och mest fantastiske upprorsledarne drömde om att grundlägga ett själfständigt Finland med ryskt bistånd. Katarina uppmuntrade dessa underhandlingar, men hon trodde lika litet på den finska själfständighetens framtidsutsikter som på Krims och Georgiens varaktiga oberoende. Hon ville ej utfästa sig till en formlig protektion af det finska upprorspartiet, förrän dess hufvudmän öppet bröte med konungen och offentligen vädjade till hennes hjälp. Då detta ej skedde, fick Anjalamännens uppträdande för henne blott betydelsen af en tillfällig svensk kraftsplittring, som dock ej borde förhindra återställandet af den för Ryssland nödvändiga freden med Sveriges regering.

Det svenska anfallet var så mycket betänkligare, som Rysslands ställning äfven försämrades genom nya förvecklingar i Polen. Polackarne sökte genom statsrättsliga reformer återvinna sitt politiska oberoende af Ryssland. De understöddes härutinnan af Preussen, hvars ledande minister, grefve Hertzberg, hade uppgjort ett ytterst inveckladt politiskt system, enligt hvilket nästan alla makter i östra Europa skulle vinna

nya besittningar genom ömsesidiga landbyten. Hörnstenen i denna kombination var Preussens eget begär att förvärfva Danzig och Thorn, och mot dessa städers afträdelse lofvade den preussiska regeringen polackarne sitt understöd för den nya konstitution, med hvars utarbetande de voro sysselsatte. Preussens och Polens närmande till hvarandra vann visserligen aldrig fullkomlig fasthet. Men Rysslands polska intressen, som hotades genom republikens nyvunna självförtroende och det växande preussiska inflytandet, förmådde Katarina att påskynda så väl det svenska som det turkiska krigets afslutning, äfven utan att Ryssland därigenom finge full ersättning för sina uppoffringar.

Gustaf III å sin sida återupptog fejden, som fördes med växlande lycka. Han fick dock ej det understöd, som han påräknat af andra mot Ryssland fientliga makter. Preussen var visserligen benäget för krig men vågade ingenting företaga utan Englands medverkan. Pitt vann ej parlamentets gillande af en alltför aggressiv politik emot Ryssland. Den engelska köpmansvärlden ansåg ännu, att dess intressen vid Östersjön vägde tyngre än dess handel i Levanten, och ville ej blottställa de förra för fara genom en brytning med Ryssland. Pitt måste därför (1791) draga sig tillbaka från de halfva löften, som han gifvit den preussiska regeringen. Preussen måste alltså äfven mildra sin krigiska hållning mot Ryssland.

Medan ännu tripelalliansens makter tvekade emellan krig och fred, öfvertygade Gustaf III sig därom, att han ingenting kunde vinna genom att ensam fortsätta striden. Efter segern vid Svensksund kunde han utan förlust afsluta freden i Väräla (1790), som äfven var synnerligen välkommen för Katarina. Hon fick därigenom händerna fria för kriget mot Turkiet. Redan 1789 hade ryssarne och österrikarne i förening vunnit flere segrar, men oroligheterna i Belgien och Ungern förlamade åter Österrikes krafter, och Josef II:s död (febr. 1790) beröfvade alliansen dess värde för Ryssland. Hans efterträdare Leopold II öppnade fredsunderhandlingar, som endast förlängdes genom Preussens tvetydiga inblandning. Under sådana omständigheter måste Ryssland samla alla sina krafter för att i tid bryta turkarnes motstånd. Den blodiga stormningen af Ismail (1790) och ryssarnes framträngande

öfver Donau under nästa års fälttåg banade väg för en fred, som åtminstone icke behöfde köpas med alltför stora eftergifter å rysk sida. Samtidigt med Österrikes fredsslut med Porten i Sistova (augusti 1791) på grundvalen af *status quo* undertecknades fredspreliminärerna i Galatz emellan Ryssland och Turkiet. Genom den definitiva traktaten i Jassy (jan. 1792) framflyttades Rysslands gräns endast till Dnestr, hvarjämte Porten erkände dess besittning af Krim och Otjakov. För öfrigt bekräftades freden i Kutschuk-Kainardschi och däri stadgade garantier för Donauprovinserna särställning inom det Osmanska riket. [1]

Katarinas andra turkiska krig var en episod, som framkallades genom ett äfventyrligt spel med fantastiska planer, Potemkins nästan mer än kejsarinnans egna. Än en gång hade Ryssland, efter ofantliga uppoffringar, gått miste om det närmast hägrande målet: de fruktbara rumänska furstendömenas eröfring och Donaugränsens förvärf. Men turkarnes oväntade motståndskraft under en begynnande omgruppering af makterna i Orientfrågan och ett framför allt i början farligt svenskt krig ledde snart Katarinas nyktra beräkning öfver till nya polska delningar och en i viss mån ny svensk politik med växlande förlikningsförsök och osämja.

* * *

Rysslands orientaliska intressen hade lidit betydlig skada genom Sveriges fiendskap. Den ryska politiken måste därför vara betänkt på att för framtiden förekomma följderna af denna Sveriges opålitliga hållning. Gustaf III hade genom 1772 års revolution omintetgjort Rysslands plan att bringa Sverige i formligt beroende och att förlama dess krafter genom en direkt inblandning i dess inre angelägenheter. Någon tid före det sista kriget hade visserligen Katarina sökt knyta nya förbindelser med den svenska oppositionen. Men erfarenheten hade visat, att hon därigenom föga kunde

[1] Om Katarinas andra turkiska krig och därmed sammanhängande europeiska förvecklingar finns ännu ingen mera utförd rysk framställning. Jfr för öfrigt Rankes, Sybels, Sorels och Leckys arbeten om den europeiska politiken kort före och i början af revolutionstidehvarfvet.

vinna, och efter freden i Värälä afstod hon helt och hållet från denna mera kostsamma än hoppgifvande inblandningspolitik. I stället sträfvade hon att på vanlig diplomatisk väg försäkra sig om den svenska regeringens vänskapliga hållning för framtida händelser. I själfva verket inträdde också ett närmande emellan Gustaf och Katarina i följd af deras gemensamma åsikter om nödvändigheten att motarbeta franska revolutionen.

Efter Gustafs död undvek Katarina likaledes att taga verksam del i de svenska partistriderna. Hon understödde icke Armfelt emot Reuterholm, ehuru hon fortfarande gaf fristad i Ryssland åt landsflyktige svenske och finske partimän. Däremot var hon mycket benägen för den giftermålsförbindelse, som aftalades emellan hennes sondotter och Gustaf IV Adolf. Därigenom borde de båda hofven komma i ett varaktigt godt förhållande till hvarandra. Men trolofningen bröts, såsom bekant, i själfva Petersburg på grund af den svenske konungens religiösa betänkligheter och åtskillige ryske statsmäns intriger. Harmen öfver denna motgång lär, enligt ryske författare, väsentligen hafva bidragit till den sjukdom, som lade Katarina i grafven. [1]

Sålunda misslyckades äfven detta försök att grundlägga en säker samdräkt emellan ryska och svenska regeringarna, liksom de förra planerna att hålla Sverige i vanmakt genom den inre söndringens underblåsande. Men för den ryska Orientpolitiken var det af stor vikt att hindra Sverige, på hvars vänskap inga förhoppningar kunde byggas, från att i ett kommande krig åter understödja turkarne, hvilkas militäriska makt hade visat sig tillräckligt stark att kräfva Rysslands odelade ansträngningar. Återstod därför såsom den enda utvägen att vid lägligt tillfälle beröfva Sverige de provinser, från hvilka ett anfall mot Ryssland med största eftertryck kunde verkställas. Men denna tanke, som för öfrigt redan förut hade haft sina förespråkare, var dock ingalunda så klart utpräglad, att dess förverkligande uppställdes såsom en ledstjärna för Rysslands utrikespolitik. Det berodde mest

---

[1] Om Gustaf IV Adolfs ryska giftermålsplan har Brückner offentliggjort en afhandling i den ryska tidskriften *Vestnik Jevropy* för 1890.

på den riktning, i hvilken denna politik under den närmaste framtiden skulle utvecklas.

* * *

Arfvet efter Katarina var svårt att uppbära. Hon hade förstått att för sina egna syften åtminstone i Polen begagna sig af de andra makternas inblandning i franska revolutionen. Men under hennes båda efterträdare indrogs Ryssland, som dock stundom pröfvade en tveksam neutralitet, i de stora koalitionskrigen och vacklade emellan båda sidor utan förmåga af en fullt självständig politik. Det var åter England och Frankrike, som främst ledde världshändelsernas gång. De utkämpade nu sin sista afgörande strid om principatet, i väldigare proportioner än hittills. Efter deras intressen skildes Europa i tvenne skiftande läger under den gamla och under den nya samhällsordningens banér eller skylt. Numera klandras i Ryssland de dåtida styrandes eftergifvenhet för det söndrade Västerlandets fåfängliga äflan. Men en nationell politik kräfde en klar begränsning, som ej var lätt att finna, innan de europeiska motsatserna hunnit utpräglas i fastare former och anvisa Ryssland dess blifvande motståndare eller bundsförvanter. Först då kunde Ryssland själft bestämma, hvilka mål det trodde sig i stånd att uppnå för sin egen räkning.

Tills vidare sökte Ryssland sina allianser än här, än där, efter växlande skenbara behof, ofta på sådana håll, där inga traditioner om samverkan funnos. Ryssland var i förbund med Turkiet mot revolutionen, med Sverige till försvar af Östersjöns neutralitet emot England, till Nordtysklands skydd emot Frankrike. Egentliga eröfringsplaner, vare sig i norr eller i söder, syntes länge uteslutna från den ryska politikens beräkningar. Hos Rysslands statsmän rotfästes visserligen den öfvertygelsen, att man en annan gång ej borde förskona Sverige från den uppoffring, som Elisabet försummat och Katarina ej förmått att utkräfva. Sprengtporten och andre finske förrädare gjorde äfven sitt bästa att underhålla föreställningarna om lättheten att söndra Finland från Sverige Men sådana personer åtnjöto ingalunda ett verkligt inflytande

på den ryska regeringens rådslag och voro snarare föraktade än uppburna. Inga för närvarande kända källor antyda, att det petersburgska kabinettet med berådt mod arbetat för detta syfte. Oaktadt åtskilliga slitningar emellan hofven bådade intet en kommande brytning. Faran uppväxte först ur de hinder, som mötte Ryssland, när det å nyo nästan mot sin vilja leddes in på vidtomfattande turkiska företag.

* * *

Orienten skakades vid denna tid af den ena hvälfningen efter den andra, liksom Västerlandet, under dess påverkan, men i sina egendomliga former.

Napoleons uppträdande har, snarare än Rysslands anfall under Katarina, inledt det osmanska rikets upplösning. Hans ärelystnad lockade honom tidigt till de stora möjligheter, som erbjödo sig i Orienten. När han ej fick tillfälle att verka som den turkiska krigsmaktens omdanare till revolutionens bistånd emot det gamla Europa, förlade han till Levanten stödjepunkten för Frankrikes angrepp mot den engelska handelsmakten. Öfver Egypten sökte han vägen till Indiens eröfring, det mål, som sedan städse föresväfvade honom under alla växlingar i Europa. Han ville förena den musulmanska världen till samverkan för detta mål, liksom äfven Ryssland egentligen först genom honom frestades med samma byte. Men hans ingripande gaf endast nytt lif åt den söndringsande, som redan börjat utbreda sig inom sultanens välde.

Sedan mer än ett århundrade hade janitscharernas här, hvars styrka ursprungligen berodde på en ordnad utskrifning bland den underlydande kristna befolkningen, förvandlats till ett privilegieradt och nästan ärftligt turkiskt krigarstånd med försvagad disciplin och öfning. Deras splittrade skaror understödde provinsernas ståthållare och magnater i deras trots mot Porten, medan de kristna stammarne, som fingo för sig själfva behålla sitt vapenföra manskap, kände sin försvarskraft växa under det skärpta förtrycket och turkarnes självsvåld. I krigen mot Ryssland och Österrike hade den turkiska krigsmaktens förfall mer och mer yppat sig, liksom

äfven de underkufvade folkens förmåga att åtminstone med främmande hjälp bereda Porten allt större svårigheter. Men deras resningsförsök på egen hand eggades närmast genom nya förändringar inom Turkiets krigsväsen och förvaltning. Under tiden emellan Katarinas båda krig infördes i en del af den turkiska hären och flottan en bättre utrustning med biträde af europeiske, förnämligast franske, officerare. Och efter freden i Jassy sträfvade den förste reformsultanen, Selim III, att gifva den begynnande omorganisationen en bredare grundval. För att upprätta en ny här ville han återställa centralregeringens (divanens) makt öfver provinserna och lägga skatternas uppbörd i redovisningsskyldige ämbetsmäns händer.

Men janitscharerna, som kände sig hotade i sina privilegier genom den ovana exercisens mödor, betraktade med misstänksamma blickar den nya ordningens småningom växande trupper. De slöto sig sinsemellan fastare tillsammans, stundom med, stundom äfven emot landsändarnes rättrogna härskarstam, som å sin sida ej lät förnedra sig till samma undersåtliga lydnad och skattskyldighet som de föraktade kristne. Napoleons äfventyr i Egypten och Syrien försvagade Portens nya krigsmakt och förstärkte dess inre motståndares hopp om framgång. Sultanen kunde ej släppa ens en uppstudsig provins, sådan som Egypten, och måste därför mottaga hjälp af England, som emot Frankrike uppställde skyddet af Turkiets integritet såsom sin egen uppgift. Men den engelska flottan kunde icke hindra, att inom själfva Turkiet det ena lokala krigarsamfundet efter det andra reste sig emot sultanens reformer, att nya smärre, varaktiga eller kortlifvade militärstater afsöndrade sig under höfdingar, som till en del eldades af Napoleons föredöme.

Ryssland gällde samtidigt som Portens bundsförvant och hade tydligen ingen afsikt att påskynda dess undergång. Men Turkiets inre svaghet och den musulmanska befolkningens stegrade fanatism bragte de kristne undersåtarne i ökadt trångmål. Och Ryssland kunde ej lämna sina skyddslingar alldeles åt sitt öde, så framt dess vunna inflytande ej skulle prisgifvas för alltid. Ryssland var ännu ej den *slaviska* stammens särskilde protektor på Balkanhalfön. Dess måls-

mansskap gällde de kristne i allmänhet men enkannerligen de rumänska Donaulandskapens inbyggare. I kraft däraf förmådde Ryssland sultanen 1802 att till ytterligare säkerhet lofva, att dessa provinsers hospodarer ej skulle afsättas utan föregående aftal med ryska regeringen, och att inga turkar, utom fredlige köpmän, skulle vidare dit insläppas.

Men nya svårigheter störde de båda makternas samdräkt. För första gången grep ett af de folk, som för många århundraden sedan mist sin självständiga tillvaro, fullkomligt af egen drift till vapen emot ett alltför tungt öfvervåld. Serberna reste sig 1804 under Svarte Georg (*Kara* eller *Crni Gjorgje*), ej mot sultanen utan emot hans rebeller, janitscharerna, som de fördrefvo ur sitt land. Men då de sedan ej ville åter foga sig i sin förra underordnade ställning, ådrogo de sig Höga Portens misshag. De sågo sig därför om efter främmande hjälp. De vände sig ej till Österrike, som på sista tiden visat sig likgiltigt för deras sak, utan, uppmuntrade af rumänernas nyligen erhållna förmåner, till Ryssland, som dock blott lofvade att understödja deras ansökningar i Konstantinopel. Ryssland förhandlade äfven med sin andre bundsförvant Österrike, under gemensamt förbehåll af Turkiets integritet, om bästa sättet att förlika serberna med Porten, för att de ej skulle kasta sig i Frankrikes armar.

Men sultanen kunde ej bryta helt och hållet med sitt rikes helgade sedvänjor, som stadgade de rättrognes evärdeliga företräde framför de hårdnackade förnekarne af profetens bud. Han kunde ej, äfven om han velat, stödja sig på de kristna massorna emot sina privilegierade trosförvanter, ej ens gifva dem vapen i hand utan omvändelse till Islam. Hans politiska och militära reformarbete skulle då hafva drunknat i ett religionskrig med sultanen själf såsom affälling i spetsen för koranens fiender. Eftergifter, som framtvungos med främmande vapenmakt, kunde tålas, men aldrig skänkas af frivillig nåd, så vida de innebure den underlydande befolkningens upphöjelse till full jämlikhet med den härskande stammen. Alltså var en militärmonarki på tillräckligt omfattande och säker grundval omöjlig i Turkiet och därmed äfven rikets föryngring, enär den gamla utskrifningen med tvungen omvändelse ej kunde återupplifvas. Sultanen måste

föredraga att, huru det än månde gå, samtidigt bekämpa tvenne inre fiender, som åtminstone ej kunde sinsemellan försonas.

Han sände därför, på samma gång som han sökte införlifva janitscharernas eliter i sin nya här, andra trupper att afväpna serbernas friskaror. Men hans krafter voro för svaga för den dubbla uppgiften. Medan det serbiska upproret grep omkring sig, reste sig Konstantinopels janitscharer och slogo den nya hären, ett ännu föga stadgadt uppbåd af Mindre Asiens turkar. Sultanen måste ombyta sina rådgifvare, och den inre segern gaf den gammalturkiska fanatismen större tillförsikt äfven utåt. [1]

Det är 1806 års afgörande kris; som, trots alla senare reformförsök och militäriska förbättringar, i självfva verket har beseglat det Osmanska rikets öde. Den omskapande monarkien led ett skymfligt nederlag, som aldrig vidare kunde upprättas. Emellan regeringsmakten och dess kristne undersåtar öppnades ett svalg, som aldrig vidare kunde fyllas. Porten kunde åter få en stridsduglig här genom att anlita den musulmanska befolkningens krafter till det yttersta. Men denna organisation måste undergräfva den härskande stammens sociala ställning, och det upprepade sträfvandet att införa en centraliserad förvaltning måste öka de kristna folkens emancipationsifver.

* * *

Napoleon, hvars anseende var befäst äfven i Orienten genom segern vid Austerlitz, och hvars välde nådde Turkiets gräns i Dalmatien efter freden i Pressburg, beslöt att begagna Portens förvecklingar såsom medel att oroa både Ryssland och de tyska makterna, att söndra dem alla inbördes. Hans ambassadör genomdref i Konstantinopel, att alla ryska medlingsförsök till serbernas förmån förkastades, och att hospodarerna i Moldau och Valakiet helt tvärt afsattes utan ryska regeringens hörande. Preussens vägran att uppträda mot Rysslands skyddsherrskap öfver de kristne i Turkiet var en

[1] Om den serbiska resningen och de samtida oroligheterna i Turkiet jfr Rankes och i synnerhet ungraren Kallays och ryssen Popovs arbeten.

af de förnämsta orsakerna till det krig, som afgjordes vid Jena. Ryssland hade låtit sina trupper inrycka i Donauprovinserna och därigenom försvagat sina krafter emot Napoleon, äfvensom väckt Österrikes farhågor för öfvergrepp mot dess orientaliska intressen och sålunda hindrat denna makt att bispringa Preussen. Ändtligen, efter Preussens nederlag, förmådde Napoleon Porten att förklara formligt krig mot Ryssland, som, likaledes på hans anstiftan, angreps äfven af Persien vid Kaukasus.

Turkarne fingo omedelbart böta för sitt vågstycke genom ett, visserligen misslyckadt, angrepp på Konstantinopel af den engelska flottan, som därefter för en tid bemäktigade sig Alexandria. De blefvo slagne i Donauprovinserna af ryssarne, som å sin sida visade sig underlägsne i sitt försvar emot Napoleon. Efter slaget vid Friedland måste kejsar Alexander gifva sin besegrade fältherre Bennigsen uppdrag att underhandla om stillestånd, och han föreslog själf ett personligt möte med Napoleon. Stilleståndet beviljades af Napoleon endast mot villkor, att fullmäktige genast utnämndes för att uppgöra fred emellan Frankrike och Ryssland. De båda kejsarnes sammankomst påskyndade uppgörelsen, i det att Napoleon gjorde vissa eftergifter i sina ursprungliga fordringar för att i stället genomdrifva sin länge omhuldade plan om ett förbund med Ryssland.

Under sådana förhållanden afslöts (7 juli 1807) *freden i Tilsit.*

* * *

I den egentliga fredstraktaten lofvade i allmänna ordalag Alexander att medla emellan Frankrike och England, Napoleon att medla emellan Ryssland och Turkiet. Alexander förpliktade sig att låta sina trupper utrymma Donauprovinserna, där ej heller turkarne skulle få inrycka före fredsslutet.

Napoleons och Alexanders hemliga alliansfördrag, som först helt nyligen har blifvit kändt i sin autentiska ordalydelse, [1]

[1] Tilsitalliansens text har efter en afskrift i det franska utrikesministeriets arkiv först blifvit tryckt af Fournier i hans *Napoleon I* (2:dra delen, Leipzig, Wien och Prag 1888; därefter återgifven bland bilagorna till den

vittnar ännu tydligare därom, på hvems sida segerns utslag hade fallit. Däri stadgas uttryckligen, hvad som skulle ske, i fall medlingen å ömse sidor misslyckades.

Ryssland lofvade att bryta med England, om denna makt ej inom viss tid slöte fred med Frankrike och därvid erkände alla makters flaggor för lika berättigade på hafven, äfvensom återställde alla från Frankrike och dess bundsförvanter efter 1805 eröfrade kolonier. I fall England vägrade, skulle Ryssland och Frankrike gemensamt och under krigshot uppfordra Danmark, Sverige och Portugal att förklara England krig. Om särskildt Sverige ej ville rätta sig efter denna uppfordran, skulle Danmark tvingas att angripa det. Båda de förbundna makterna skulle likaledes gemensamt och med kraft påyrka, att Österrike måtte förklara England krig.

Alla dessa villkor äro närmast förpliktelser af Ryssland till Frankrikes förmån. Å andra sidan utfäste Frankrike sig, liksom i den öppna fredstraktaten, blott att mäkla fred emellan Ryssland och Porten, utan att villkoren närmare omnämndes. Det heter visserligen, att Frankrike, om underhandlingarna ej inom viss tid ledde till ett »tillfredsställande resultat», skulle göra gemensam sak med Ryssland mot Turkiet, och att de förbundna makterna då skulle gå i författning om att befria alla det Osmanska rikets provinser, Konstantinopel och provinsen Rumilien undantagna, från turkarnes ok och förtryck. Men Napoleon förbehöll sig således att själf få afgöra, hurudant det resultat skulle vara beskaffadt, som borde anses tillfredsställande vid fredsunderhandlingarna med Tur-

---

nyligen utkomna 1:sta delen af svenska generalstabens verk om 1808 års krig). Originalurkunden har varit försvunnen ur detta arkiv ända sedan de hundra dagarna 1815. Däraf förklaras de motsägande uppgifterna om traktatens innehåll hos franske historieskrifvare, såsom Thiers och Lefebvre. Det exemplar, som öfverlämnades till den ryska regeringen, finns däremot kvar i original och ligger till grund för den text, som den ryske diplomaten och publicisten Tatistjev nyligen har utgifvit (i *La Nouvelle Revue* för 1890). Denna text öfverensstämmer alldeles med Fourniers, men har sitt särskilda intresse, emedan däri angifvas de ändringar och tillägg, som i sista stund gjordes af de båda kejsarne och Talleyrand. Tilsitpolitiken har på senaste tiden öfver hufvud tilldragit sig stort intresse både i Frankrike och i Ryssland. Flera afhandlingar, som innehålla många förut okända fakta, hafva blifvit utgifna af Tatistjev (i *La Nouvelle Revue* och *Russkij Vestnik* för 1890), af Vandal (i *Revue historique* och *Revue d'Histoir diplomatique* 1890), af Schilder (i *Russkaja Starina* 1888—90). Tendensen är i allmänhet att visa, huruledes alliansen afsåg båda makternas sanna fördel, men rubbades genom beklagliga missförstånd, som till en del vållades af rena tillfälligheter.

kiet. Napoleon ägde således att själf bestämma, om och när han ville inlåta sig i krig med Turkiet. I sådant fall kunde han påräkna Rysslands medverkan ända till turkarnes fördrifvande ur största delen af deras europeiska besittningar. Men ingenting bestämdes om dessa besittningars framtida öde. Napoleon kunde således fördela dem efter sin egen ompröfning. Han kunde indraga dem såsom provinser i franska riket eller förvandla dem till vasallstater under franske furstar. Rysslands inflytande på alla dessa frågor berodde helt och hållet på de konjunkturer, som framdeles kunde uppstå vid den tidpunkt, som Napoleon ansåge tjänlig för den definitiva uppgörelsen. Ryssland fick intet bestämdt löfte af Frankrike vare sig på Moldau och Vallakiet eller på Finland.

Det är af vikt att betona denna Tilsitalliansens ensidiga karakter, emedan oriktiga meningar om dess beskaffenhet och syfte länge hafva varit gängse.

Napoleons muntliga förespeglingar under sin samvaro med Alexander hade ingen annan betydelse än som medel att påskynda Rysslands fredsbrott med England och tillika splittra dess uppmärksamhet åt olika håll. Att Turkiets delning har varit på tal är tämligen säkert, och de underrättelser, som samtidigt anlände från Konstantinopel, syntes väl ägnade att upptända den ryska krigslusten. Sultan Selim hade nyligen blifvit formligen afsatt och inspärrad i seraljen, den fanatiska reaktionen emot hans reformer hade fått än större kraft än förut. Napoleon lär hafva förklarat, att han genom denna omhvälfning ansåge sig löst från sina förpliktelser till Porten och betraktade det Osmanska rikets fall såsom nära förestående. Han lofvade, att ej yrka på de ryska truppernas aftåg ur Donauprovinserna och att draga ut på tiden med sin turkiska medling för att underlätta deras kvarstannande. Men Rysslands förbindelse att utrymma dessa landskap kvarstod i fredstraktaten, och Napoleon kunde utöfva en kraftig påtryckning på sin bundsförvant, så vida denne i otid yrkade på den turkiska delningens verkliga utförande. Franska trupper höllo fortfarande Preussen besatt, och det nyupprättade polska storhertigdömet Warschau var helt enkelt en fransk utpost mot Ryssland. Slutligen, och

icke minst, utgjorde Alexanders förpliktelse att bryta med England och angripa Sverige ett säkert band, som måste fjättra honom vid den napoleonska politikens intressen.

Den allmänna meningen i Rysslands styrande kretsar hatade Frankrike och blygdes öfver kejsar Alexanders affall från sina bundsförvanter. Han kunde endast rättfärdiga sin politik genom att uppvisa en vinst, som i någon mån syntes mildra skymfen. Till och med Napoleon själf, som väl kände hans läge, erinrade honom i Tilsit, nästan med ironi, om denna nödvändighet och gjorde honom därigenom så mycket begärligare på det turkiska bytet såsom en belöning för fredsbrottet med England. Men den vinst, som ensam kunde tillfredsställa den ryska patriotismen, bestod i de så ofta eftertraktade och nu med ryska vapen så godt som eröfrade Donauprovinserna, ej i det öde och fattiga Finland, som först skulle frånryckas Sverige i ett nytt, opåkalladt fälttåg, företaget på Napoleons bud och för hans öfverspända syften. Emellan de franska och de ryska fordringarna rådde sålunda en motsats, som Alexander hade svårt att utjämna. Om Finland också under vissa förutsättningar kunde anses nödvändigt för Ryssland, så var det dock ej värdt att köpas med uppskof i Donauprovinsernas förvärfvande, kanske med deras förlust för alltid.

Att Napoleon emellertid tolkade sina löften och Alexanders förpliktelser på detta sätt blef snart allt mindre tvifvelaktigt. Han ville tills vidare återvinna det svikna Turkiet för den franska alliansen under förbehåll att längre fram efter behag afgöra dess öde. Han ville hindra det från en förtviflad allians med England och sökte därför afleda Rysslands anfall åt ett annat håll. När det engelska anfallet mot den danska flottan på Köpenhamns redd blef bekant, begagnade sig Napoleon däraf för att egga Ryssland till så mycket kraftigare åtgärder mot Sverige, som genast skulle tvingas att försvara Östersjön mot England. Alexander vågade dock ej förhasta sig därmed. Emellan Petersburg och Paris utspann sig på hösten 1807 en långdragen underhandling om Donaufrågan. Napoleon mäklade en rysk-turkisk fredstraktat, som icke innehöll ett ord om Moldaus och Valakiets afträdelse, och som därför naturligtvis för-

kastades af Ryssland. Den ryske ambassadören i Paris afböjde Napoleons anbud om militärisk samverkan till kriget mot Sverige och uttalade sina misstankar, att den franske kejsaren blott ville aflägsna de ryska trupperna så långt som möjligt för att själf få fria händer i Polen. Alexander uppfyllde visserligen sin förpliktelse att bryta med England och att hota Sverige med krig, om det ej följde hans exempel. Men på samma gång, som han till Napoleon inberättade sina åtgärder i detta syfte, sade han sig hoppas, att Sverige skulle ställa sig på hans sida, utan att ryska trupper behöfde användas. Därjemte meddelade han, att han måste inställa utrymningen af Donauprovinserna, emedan turkarne kränkt stilleståndet under fredsmäklingen, och emedan England hade fått en sådan öfvervikt i Portens rådslag, att Ryssland måste taga sig mera i akt än någonsin förut. Han erinrade Napoleon allt flitigare om förespeglingarna i Tilsit och yrkade ej blott på Donauprovinsernas annexion utan äfven på Serbiens upphöjelse till ett särskildt furstendöme.

De båda bundsförvanternas vänskap sattes på allt hårdare prof. Napoleon gjorde åter ett omslag. Han bjöd Alexander Donauprovinserna, om han själf finge taga preussiska Schlesien, som skulle införlifvas med storhertigdömet Warschau. Men Alexander vägrade i bittra ordalag. Han trodde sig ej behöfva uppnå sitt mål genom att samtycka till det nyuppståndna Polens förstärkning emot Ryssland och genom att bidraga till Preussens styckning på ett sätt, som kunde synas vara en följd af de hemliga aftalen i Tilsit. Men Napoleon förklarade, att han ej ämnade draga sina trupper från Preussen, förrän ryssarne utrymde Moldau och Valakiet. Alltså kvarstod det franska krigshotet invid Rysslands gräns. Samtidigt yrkade han allt ifrigare på omedelbart fredsbrott med Sverige, som utan vetskap om sakernas verkliga läge envisades att gifva Napoleon den förevändning, som han behöfde för att utmanövrera ryssarne ur deras ställningar vid Donau.

* * *

Omsider gaf Alexander efter, och de ryska trupperna inryckte i Finland (januari 1808). Nu räknade han på militäriskt understöd af Frankrike så väl från den norska som från den skånska sidan och hoppades, att i sådant fall allt skulle vara slut till våren. Napoleon, som ändtligen hade lyckats att inveckla Ryssland i ett nytt krig, ändrade å sin sida ton och uppmuntrade Alexander å nyo med de mest lockande förespeglingar. Han lofvade beredvilligt franskt understöd från söder, uttalade smickrande förhoppningar om ryssarnes snara ankomst till Stockholm och förklarade sig ej hafva någonting emot, att Alexander bemäktigade sig hela Sverige och sålunda en gång för alla gjorde sig af med denne »geografiske fiende». Sedan England drabbats af detta fruktansvärda slag, skulle franska och ryska härar, möjligen med österrikiska trupper i släptåg, sätta sig i marsch mot Indien och i grund förstöra det brittiska handelsväldet till hela mänsklighetens befrielse och den eviga fredens betryggande. Ett annat villkor för den indiska planens verkställighet var Turkiets upphäfvande, och redan i början af finska kriget inbjöd Napoleon formligen Alexander till tankeutbyte äfven om denna »stora affär», dock under den förutsättningen, att intet bestämdt aftal skulle uppgöras, förrän de båda kejsarne åter hunne personligen mötas. Alexander kunde ej afhålla sig från att lyssna till sådana frestande anbud. I Petersburg fördes på våren 1808 vidlyftiga förhandlingar om världens eller åtminstone Orientens delning. Den enda egentliga svårigheten tycktes ligga i frågan, hvad man skulle göra med Konstantinopel. Ryssland ansåg sig hafva grundade anspråk på dess besittning, men Frankrike vågade i sådant fall hålla på sin egen rätt att besätta Dardanellerna, hvilket åter föreföll som ett hårdt tal för ryska öron. Huru som helst fanns likväl intet skäl att misströsta om möjligheten att uppnå full endräkt. Under tiden underhöll Alexander sin vän med de glada nyheterna från den finska krigsteatern, om underhandlingarna med kommendanten på Sveaborg, om den viktiga fästningens fall, om de därvid förvärfvade många kanonerna och svenska skärgårdsflottan.

Men Napoleons spanska planer lågo honom för tillfället allra mest om hjärtat. Sverige, Turkiet och Indien trängdes

något i bakgrunden af mer brådskande omsorger, och det gällde blott att sysselsätta Ryssland med lämpligt arbete, tills tiden vore inne för en ny scenförändring. Det kunde då ej vara fråga om att alltför mycket påskynda de ryska eröfringsplanernas fullbordan. Bernadotte fick stanna på de danska öarna, och den ryska hären visade sig otillräcklig att fullborda ens Finlands eröfring så snart, som man hade väntat i Petersburg. Alexander måste hämta förstärkningar från Donauprovinserna, enär han ej vågade blotta sina polska landskap på trupper inför den franska ockupationshären i Preussen och det osäkra grannskapet med storhertigdömet Warschau. Till råga på allt afbröt Napoleon tills vidare underhandlingarna om världens delning genom ett undvikande svar från Bayonne, där han trodde sig hafva bemäktigat sig Spaniens rike på samma gång som den spanska konungafamiljen.

Så till vida syntes Napoleon hafva vunnet spel.

Men de fortsatta oroligheterna i Turkiet underlättade i sina följder ryssarnes försök att åter vinna fast fot vid Donau. Sultan Selims anhängare försvarade hans sak i ett inbördes krig, som för tillfället beredde dem seger, ehuru den fångne sultanen själf mördades af sina fiender. Den unge Mahmud II uppsattes på tronen (sommaren 1808), och hans regering, som med varsamhet ville återupptaga reformerna, syntes benägen att på egen hand utan Frankrikes mäkling underhandla med Ryssland. Alexander påminde Napoleon därom, att Selims död mer än någonting annat borde undanrödja alla franska betänkligheter att tillfredsställa Rysslands önskningar på Turkiets bekostnad. Österrike rustade å sin sida och visade bland annat missnöje öfver de planer, som Napoleon, för att öka dess fruktan för Ryssland, började under hand framställa äfven till hofvet i Wien angående Turkiets delning. Napoleon fann sig nödsakad att företaga en ny omsvängning i sin politik. Hans stjärna bleknade i Spanien, och han måste söka att än fastare förbinda sig med det opålitliga och retade Ryssland.

Mötet i Erfurt på hösten 1808 betecknar, trots det imponerande majestät, hvarmed Napoleon i yttre måtto omgaf sig, likväl en begynnande tillbakagång i hans världshärskar-

politik. Enligt Talleyrands utsago lär Napoleon hafva bjudit Alexander att utvidga sitt rike på Österrikes och Preussens bekostnad, blott för att han på detta sätt skulle aflägsnas från Turkiet och råka i obotlig fiendskap med sina förre bundsförvanter. Men Alexander vägrade, emedan han insåg, att han i detta ögonblick kunde till en viss grad genomdrifva sin egen vilja. Ett förslag till hela Turkiets delning uppgjordes, och båda kejsarne syntes vara ense därom, sedan Alexander gått in på att köpa Konstantinopels och Dardanellernas besittning med Polens återupprättande såsom ett af Ryssland alldeles oberoende rike. Men i sista stund vägrade Napoleon sin underskrift, emedan han ej ansåg sig hafva vunnit en tillräcklig motvikt mot Rysslands orientaliska makttillväxt, oaktadt hela västra delen af Balkanhalfön, Arkipelagen, Syrien och Egypten skulle tillfalla Frankrike. Han yrkade på uppskof med den fullständiga delningen under ett års tid, eller åtminstone tills han fullbordat Spaniens eröfring.

Alexander var nu dock fast besluten att ej återvända tomhändt. Han gick ej ens in på att uppskjuta de krigsoperationer, genom hvilka han ämnade stödja sina separatunderhandlingar med Turkiet, tills nya fredsförslag i de båda allierades namn blifvit framställda till England och besvarade med ja eller nej. Napoleon måste nu i sin ordning köpa alliansens fortfarande bestånd med bekräftelse af Rysslands nyaste eröfringar och sålunda åtminstone ett förskott å Turkiets delning.

* * *

Den nya hemliga *allianstraktaten i Erfurt* (12 oktober 1808) uppställde visserligen det osmanska rikets integritet under Frankrikes och Rysslands gemensamma garanti såsom ledande grundsats, men de allierade makterna förbehöllo sig blott, att intet angrepp skulle få ske emot Turkiet utan bådas föregående vetskap. Tills vidare afstod Frankrike från medlingen emellan Ryssland och Porten och erkände Rysslands besittning af Donauprovinserna och Finland. I den blifvande freden skulle äfven England förmås att erkänna dessa ryska

landförvärf liksom den af Napoleon upprättade ordningen i Spanien. Om Turkiet vägrade att afträda Donauprovinserna, skulle Frankrike vara förpliktadt att understödja Ryssland blott i det fall, att Österrike trädde på Turkiets sida, hvaremot Ryssland skulle hjälpa Frankrike, om det å sin sida råkade i krig med Österrike. För öfrigt garanterade båda makterna Danmarks blifvande eröfringar på Sveriges bekostnad såsom skadeersättning för dess redan gjorda uppoffringar.

Emellertid misslyckades Rysslands underhandlingar i Konstantinopel, där reformpartiet åter störtades och den unge sultanen alldeles föll i de fanatiske och krigslystne janitscharernas våld. Med nya trupper, som efter uppgörelsen med Napoleon kunde skickas till Donauprovinserna, började åter kriget af ryssarne, som vunno flera framgångar, men ej voro i stånd att afsluta fälttåget med fullkomlig seger. Under sådana omständigheter var Alexander icke angelägen att med alltför stora uppoffringar fortsätta kriget mot Sverige, sedan Finland ändtligen blifvit taget i besittning. Dessutom började Napoleon på våren 1809 sitt nya krig med Österrike, hvarvid han påkallade Rysslands hjälp. Alexander kände sig däraf mycket besvärad. Han vågade dock ej undandraga sig helt och hållet men undvek enligt hemligt löfte till kejsar Frans att tillfoga österrikarne betydande förluster. Hans utsikter ljusnade i samma mån, som Napoleons vanliga segerlycka i detta krig började svika honom, ehuru han till sist åter vann öfverhand. Alexander kunde åtminstone vänta, att hans bundsförvant hädanefter ej skulle missunna honom hans byte, i synnerhet om han kunde sätta det i säkerhet före det österrikiska krigets afslutning. Det lyckades honom dock blott delvis. På hösten 1809 afslöt visserligen det utmattade Sverige sin fred med Ryssland, men turkarne höllo sig fortfarande uppe oaktadt alla nederlag och inre oroligheter. Ryska hären måste upphäfva Silistrias belägring och draga sig tillbaka öfver Donau. Så mycket var dock vunnet, att Ryssland numera kunde häfda sin militäriska ockupation af Moldau och Valakiet. Man fruktade inga vidare gensagor af Napoleon, äfven efter freden med Österrike i Schönbrunn, hvarvid han till och med ansåg

klokt att belöna Rysslands tvetydiga undsättning med en del af österrikiska Galizien. Alexander var dock missnöjd med sin lott, emedan största delen af detta landskap förenades med storhertigdömet Warschau och sålunda ökade den polska faran i Rysslands grannskap.

För Ryssland fick emellertid Finlands eröfring i detta sammanhang en ljusare färg. Det var ej vidare fråga om att uppgifva de efterlängtade Donauprovinserna och att taga i utbyte en mager nordisk gränsmark, som i alla fall förr eller senare enligt den rådande meningen borde falla i Rysslands händer. Nu ägde Ryssland fullmakt att sätta sig i besittning af det värdefullare rofvet och kunde gärna taga Finland på köpet, eftersom slumpen eller Napoleons intriger hade oförmodadt gynnat den ryska politikens länge närda fastän uppskjutna afsikter. Därmed syntes tillika räkningen uppgjord med Sverige, som finge trösta sig därmed, att det, liksom så många andra makter under detta tidehvarf, Ryssland självft icke undantaget, hade råkat taga miste om rätta sättet att främja sina intressen midt i den allmänna oredan. Att lämna tillbaka ett land, som en gång blifvit underkufvadt med ryska vapen, kunde naturligtvis aldrig komma på tal. Dessutom hade kejsar Alexander föresatt sig att i Finland, såsom det billigaste experimentalfältet, inviga den liberala politik, som han, i fall lyckan stode honom bi, ämnade fullfölja i Polen och kanske till slut i själfva Ryssland.

Man triumferade dock ingalunda i Ryssland öfver freden i Fredrikshamn. Det berättas äfven, att några med regeringen missnöjde och sentimentale politici, som skarpt tadlas af senare nationelle historieskrifvare, alltför högljudt uttalade sitt medlidande med Sverige. Svårare missräkningar vållades af uppskofvet med Donauprovinsernas eröfring. Turkiets motståndskraft visade sig oaktadt den fortfarande jäsningen inom riket ingalunda föraktlig. Napoleons allt fientligare politik lade beslag på Rysslands uppmärksamhet, sedan han misslyckats i sin plan att trygga sin dynasti genom en giftermålsförbindelse med en rysk kejsardotter och i stället rönt ett så mycket ifrigare tillmötesgående af hofvet i Wien. Den franska diplomatien förstod att skickligt utspela Rysslands

och Österrikes orientaliska intressen emot hvarandra, tills tiden var inne för Erfurtalliansens fullkomliga upplösning. Ryssland måste samla all sin härsmakt till sitt eget försvar. I nödens stund afslöts med Porten under engelsk och svensk medling fredstraktaten i Bukarest (1812), som blott föreskref Bessarabiens afträdelse, men så till vida innebar ett steg framåt i den ryska orientpolitiken, att serberna försäkrades om åtskilliga förmåner. Därmed bortföll äfven ett af de skäl, som kunde förmå Österrike att verksamt understödja Napoleon emot Ryssland, och hvarken Turkiet eller Sverige snärjdes för denna gång i den franska politikens garn.

Sålunda gick emellertid Ryssland åter miste om Donauprovinserna men fick en oväntad, om också ej fullgod ersättning i Finland och därigenom trygghet på den svenska sidan för framtida företag i söder.

* * *

Sedan dess har Sverige haft ringa eller nästan ingen omedelbar beröring med Rysslands orientpolitik. Väl väckte Alexanders plan 1814 att upphöja Karl Johan på Frankrikes tron starka farhågor hos Österrike och England för ett nytt Tilsitförbund, hvari Ryssland skulle spela den ledande rollen, och minnet af dessa farhågor torde i sin mån hafva inverkat på Karl Johans och de Förenade rikenas senare ställning till Europas olika makter. Väl har Sverige under Krimkriget och äfven vid några andra tillfällen varit utsatt för faran att indragas i förvecklingar, som ledt sitt upphof från Rysslands orientaliska diplomati eller krig. Dessa händelser må dock här lämnas å sido, visserligen icke därför att de ligga så nära vår egen tid. Ty historien utmynnar i det närvarande och behöfver ej undandraga sig att tillämpa sitt betraktelsesätt äfven på detta. Det opartiska omdömet är alltid möjligt med god vilja och är svårt äfven om det länge sedan förflutna, liksom misstag knappast kunna undgås, ehvad helst det gäller, oaktadt allt förgånget klarare belyses af en senare utveckling. Men ingen säker kunskap finns, så länge källorna flyta alltför sparsamt och grumligt.

Den väsentliga karakteren och de hufvudsakliga uppnådda resultaten af Rysslands orientpolitik i vårt århundrade äro lättare att skönja, om än de särskilda dragen ännu tarfva noggrannare utredning.

Efter kongressen i Wien intog Ryssland bland alla kontinentens stater den nästan mest lysande maktställningen och betraktades än med fruktan, än med hopp som den återupprättade ordningens pålitligaste väktare. Men det har omsider blifvit fullt uppdagadt, att den heliga alliansen, hvars blotta namn på sin tid skrämde och tjusade så många sinnen, icke var en förklädnad hvarken för Rysslands eller Österrikes hegemoni utan knappast mer än ett namn. Under kongresspolitikens bullersamma operationer emot de konstitutionella idéerna kämpade kabinetten i Wien och Petersburg en hårdnackad diplomatisk strid om sina orientaliska intressen, och Metternichs statskonst skydde ej att anlita själfva det parlamentariska Englands hjälp mot heliga alliansens upphofsman. Alexander måste i det hela gifva efter, och det grekiska frihetskriget, som syntes enkom ägnadt att återupplifva traditionerna från Katarinas dagar, begagnades ej af honom till nya segrar och eröfringar. Under tiden utbredde sig i Ryssland en allmän harm däröfver, att trosförvanterna lämnades i sticket, och denna harm förknippades med de liberala sträfvanden, som hade sitt ryggstöd i en del af den från Frankrike återkomna arméen. Nikolaus slog ned de konstitutionella resningsförsöken och kastade sin här emot Turkiet, som han diplomatiskt och militäriskt angrep än i samråd med andra makter, än på egen hand och stödd på Rysslands särskilda traktater. Han lyckades slutligen att försöka sig om bistånd af den franska restaurationsmonarkien, som hoppades befästa sin ställning genom Rhengränsens återvinnande, och ett allmänt europeiskt krig var nära att utbrista. Men Nikolaus betänkte sig, när hans här började upplösas af sjukdom midt i sina segrar. Preussen, som kände sig närmast hotadt af ett sådant förbund mellan sina båda grannar, åtog sig fredsmäklingen på Rysslands eget uppdrag. Traktaten i Adrianopel 1829 gaf Ryssland endast några öar i Donaumynningen och för resten ersättning i Asien. Kompromissen emellan de ryska eröfringsplanerna och det engelsk-

österrikiska nitet för Turkiets integritet öfversattes i Greklands oberoende och utvidgad autonomi för Serbien och Donauprovinserna. Ryssland kunde åtminstone förbehålla sig sina protektoratsanspråk därigenom, att Kutschuk-Kainardschi-traktaten bekräftades äfven i Adrianopel liksom förut i Bukarest och Jassy.

Längre hafva Rysslands omedelbara besittningar öfver hufvud aldrig nått i det europeiska Turkiet. Det måste göra några afträdelser i Bessarabien på kongressen i Paris 1856 efter Krimkriget, och dess landvinst på detta håll i kraft af Berlintraktaten 1878 innebär väsentligen blott en återställelse af Adrianopelfredens villkor.

Ej heller har Ryssland lyckats genomdrifva de protektoratsanspråk, som det ansåg sig hafva förvärfvat öfver Turkiet på grund af sina upprepade fredstraktater. Likväl syntes de ryska sträfvandena en tid bortåt gynnas af det Osmanska väldets krampaktiga inre kriser. Sultan Mahmud II sprängde visserligen efter förtviflade ansträngningar janitscharernas makt (1826), men den närmaste följden af denna revolution var, att Porten, innan den nya härordningen hunnit genomföras, icke kunde uppställa en tillräcklig truppstyrka vare sig emot de grekiske insurgenterna eller emot de framträngande ryssarne. Efter kriget angreps sultanen af sin vasall Mehemet-Ali och hans son Ibrahim, som i Egypten grundlagt en egen stat och skapat en krigsmakt efter europeiskt mönster. Kejsar Nikolaus skyndade då att erbjuda sin hjälp, och emellan Ryssland och Turkiet afslöts allianstraktaten i Unkiar-Skelessi (1833), enligt hvilken Ryssland skulle äga rätt och plikt att med all sin makt skydda Porten mot både inre och yttre fiender, under det att sultanen, i händelse Ryssland blefve angripet, blott var skyldig att stänga Dardanellerna för dess fiender. Denna traktat innebar alltså, att det ryska protektoratet formligen erkändes och tillika tryggades genom det indirekta herraväldet öfver sunden emellan Europa och Asien.

Emellertid visade det sig, att Ryssland icke kunde i verkligheten häfda denna maktställning. När de egyptiske rebellerna några år senare förnyade sitt anfall och därvid uppmuntrades af Frankrike, föredrog Nikolaus att med Eng-

lands understöd bereda den hatade julimonarkien en diplomatisk förödmjukelse framför att i strid med Europa göra sina egna rättigheter gällande i kraft af allianstraktaten med Turkiet. Kvadrupelalliansen af 1840, som isolerade Frankrike från de öfriga stormakterna, åtog sig skyddet af det Osmanska rikets integritet. Sedan den franska regeringen efter långvariga och hetsiga underhandlingar nödgats gifva efter och uppoffra sina egyptiske skyddslingars intressen, ställdes genom konventionen i London 1841 Bosporen och Dardanellerna såsom neutraliserade under alla stormakternas gemensamma hägn.

Nikolaus sökte förgäfves bana väg för en särskild engelsk-rysk samverkan genom antydningar om Turkiets delning utan hänsyn till andra makter. De oroligheter, som 1848 upprörde Europa, syntes öppna honom en annan väg att uppnå den eftertraktade maktutvidgningen i Orienten. Han begagnade tillfället att besätta Donauprovinserna, och genom fördraget i Balta-Liman (1849) betingade han sig jämte sultanen ett slags öfverhöghet öfver dessa furstendömen. Kort efteråt sträfvade han genom diplomatiska yrkanden i Konstantinopel att undantränga Frankrike från dess urgamla protektionsrätt öfver de heliga orterna i Palestina. Han afslöjade fullkomligt sin politik, när han (1853) på ett hotande sätt fordrade, att sultanen skulle, mot priset af en ständig allians, erkänna honom såsom den grekisk-ortodoxa kyrkans laglige protektor i både världsligt och andligt afseende inom hela det Osmanska riket. Kutschuk-Kainardschi-traktaten skulle således ändtligen få en fullt autentisk tolkning, som tillfredsställde Rysslands anspråk.

Men dessa anspråk framkallade nu en bestämd gensägelse från Europas sida. Österrike, England och Frankrike underkände genom de bekanta Wiennoterna (1854) Rysslands protektoratskraf och öfver hufvud giltigheten af dess särskilda traktater med Porten. Krimkriget afgjorde de folkrättsliga tvistefrågor, som lågo till grund för konflikten, på ett sätt, som åtminstone beröfvade Ryssland dess traditionella undantagsställning i förhållande till Turkiet. Pariskongressen 1856 upptog visserligen det osmanska riket i Europas statssystem och garanterade dess integritet, men

ställde i själfva verket, oaktadt alla talesätt om obefogenheten af främmande inblandning, äfven Turkiets inre förhållanden under samfäld europeisk kontroll. Konventionen om sunden bekräftades, och Svarta hafvet neutraliserades, hvarigenom Ryssland miste rätten att där hålla en krigsflotta. Samfärdseln på Donau reglerades i europeiskt intresse. Moldau, Valakiet och Serbien fingo Europas garanti för sina särskilda rättigheter, som närmare bestämdes och delvis utsträcktes.

I stället för Rysslands gamla anspråk trädde alltså ett fullt utpräglad europeiskt protektorat öfver den turkiska Levanten. Den ryska politiken måste från denna tid hålla sig inom den af Europa utstakade ramen, så framt dess resultat skulle vinna erkännande och stadga. Väl kunde Ryssland begagna sig af europeiska förvecklingar för att främja sina egna syften, men det vågade dock ej att handla alldeles på egen hand. När Ryssland offentligen uppsade sin förpliktelse att ej hålla en krigsflotta på Svarta hafvet, måste det finna sig däri, att Londonfördraget 1871, som upphäfde förbudet, för öfrigt uttryckligen stadfäste Paristraktatens bestämmelser om sunden och Donau. Äfven när Ryssland sedermera beredde sig att å nyo med vapenmakt ingripa i de orientaliska angelägenheterna, begränsades dess aktionsfrihet genom föregående europeiska konferenser och aftal. Försöket att efter mödosamt tillkämpad seger återvända till den äldre separatpolitikens traditioner kunde icke vinna framgång. San-Stefanofreden åsyftade, liksom de förra ryska traktaterna, att grundlägga en särskild rätt för Ryssland till kontroll öfver Portens förhållande till sina kristne undersåtar i Bulgarien, i de grekiska provinserna, i Armenien. Men Ryssland ryggade tillbaka för de andra makternas motstånd. Berlinkongressen 1878 underkastade fredsbestämmelserna en genomgripande revision och häfdade Europas protektorat i vida större utsträckning än förut.

Den småningom framskridande utjämningen emellan Rysslands och Europas intressen i Levanten har emellertid i alltjämt stegradt mått kommit de af turkarne underkufvade folken till godo. Grekland, Rumänien, Bulgarien, Serbien, Montenegro hafva sålunda vunnit en politisk ställning,

som de ej skulle kunnat på egen hand upprätta. Turkiets upplösning har gynnat utbildningen af andra autonomier, som ännu befinna sig i ett osäkert tillstånd, såsom i Albanien, på flera af de grekiska öarna, i vissa delar af Syrien. Andra provinser hafva åtminstone kommit under europeisk förvaltning och därigenom erhållit förutsättningarna för en högre kulturutveckling. Bosnien och Herzegowina lyda numera under Österrike, Algeriet och Tunis under Frankrike, Egypten och Cypern under England.

Ryssland ensamt bland de makter, som omedelbart ingripit i den orientaliska frågans lösning, har i detta århundrade gått nästan lottlöst vid det stora levantinska arfskiftet. Däremot har det ryska landområdet oupphörligt vuxit åt det asiatiska hållet. Det nittonde århundradet har skänkt den ryska politiken nya orientaliska problem. Förhållandena till Persien, till det engelska Indien, till Kina, till Japan hafva blifvit allt ömtåligare och täfla om de petersburgske statsmännens uppmärksamhet med de äldre förbindelserna och tvisteämnena i Levanten. Af alla dessa frågor tillsammantagna bestämmes Rysslands diplomati äfven i Europa.

* * *

Om således Rysslands maktsträfvan i den europeiska Orienten ej heller i senare tider har burit frukt i stora, omedelbara landförvärf eller erkända suprematigebit, så har dock denna sträfvan småningom fått en starkare utbredning, ett annat och rikare innehåll än under Katarinas och Alexander I:s tidehvarf. Då omfattades de rent politiska intressena endast af en jämförelsevis fåtalig styrande klass, hufvudsakligen från det yttre inflytandets och eröfringens synpunkt. Den stora mängden af folket älskade icke krig men gladde sig naivt öfver tsarens triumfer, i synnerhet om de voro vunna mot de otrogne, *busurmanerna*, som förut plågat ryssarne själfve i långliga tider. De kristne, som trälade under sådana husbönder, ville man gärna hjälpa, men för den officiella politiken var deras befrielse oftast blott en diplomatisk förevändning. De voro föga kände i sina särskilda stammar, och grekerna, såsom den ortodoxa kyrkans grundläggare

och nästan enda kulturfolk, intogo det främsta rummet äfven i ryssarnes intresse.

Men under Nikolaus började det moderna nationalitetssträfvandet att vinna anhängare också i Ryssland. Inom vetenskapen och litteraturen betonades ej blott den ryska utan äfven den allmänt slaviska nationalitetens betydelse, och teorier utbildades i sammanhang därmed om Rysslands världshistoriska uppgifter. För regeringen, som fortfarande fullföljde de gamla traditionerna om den yttre maktens utveckling, var den nya rörelsen inom vissa gränser välkommen. Därigenom smiddes nya vapen till den diplomatiska striden ej blott mot Turkiet utan äfven mot Österrike, hvars medtäflarskap sträckte sig långt tillbaka i den gamla politikens dagar och alltjämt gjorde sig kännbart. Ryssland gjorde anspråk på att gälla som hela den *slaviska stammens* naturlige målsman och beskyddare. Förbindelser knötos med de slaviska folkens ledare så väl under katolsk som under musulmansk styrelse, och den ortodoxa kyrkan, hvars skydd den ryska politiken alltid hade skrifvit på sin fana, framställdes numera äfven som alla slavers enda rättmätiga och af deras folklynne betingade religionsform. I den ryska diplomatien förspordes en fläkt af folklig anda, och de nybildade småstaterna på Balkanhalfön erbjödo ett rikt fält för öppna och hemliga agitationer i täflan med andra makter. Nye slaviske bröder uppspårades och togos om hand. Till och med hela folk, som man trott för länge sedan vara utdöda, såsom bulgarerna, visade sig till ryssarnes förvåning ännu lefva under det turkiska oket. En bestämd panslavistisk politik var ingalunda uttryckligen formulerad, men det föll nästan af sig självt, att de slaviska folken, om de ville trygga sin nationella tillvaro, endast kunde hoppas därpå under Rysslands hegemoni i en eller annan form. För öfrigt beskyddades liksom förut äfven andra ortodoxa folk, men greker och rumäner, som redan börjat visa tecken till självständiga sträfvanden, tillbakasattes alltmer för de ännu föga utvecklade slaverna. Samtidigt utvidgades det ryska väldet i Asien, där rivaliteten med England började allt skarpare framträda. Denna rivalitet förblef en ren maktfråga men bidrog att höja medvetandet om Rysslands stora framtida kallelse. Man vande sig att

sätta Ryssland såsom en kulturvärld för sig i motsats till det västerländska Europa, hvars roll af de ifrigaste slavofilerna förklarades vara i det närmaste utspelad.

Krimkriget krossade många illusioner men framkallade en genomgripande omhvälfning i Rysslands inre samhällslif. Lifegenskapens upphäfvande undanryckte den grundval, på hvilken den härskande klassen hade byggt sin ekonomiska ställning, och äfven staten måste söka nya medel att häfda sin finansiella tillvaro. I handel och näringar uppstod en ovanlig rörlighet, som inom kort tid i yttre måtto bragte Rysslands kultur närmare det öfriga Europas än förut under årtionden, alstrade en talrikare bildad klass och i förening med regeringens reformer nedbröt många mer eller mindre konstlade skiljemurar inom det ryska samhället. En hastigt uppblomstrande press, hvars yttrandefrihet var vida mindre inskränkt än man trodde i utlandet, gaf luft åt en mängd olika meningar och intressen.

Utrikespolitiken kunde ej undgå att taga starkt intryck af den nya tidens impulser. Det närmaste målet var att vinna revanche för de förödmjukelser, som Ryssland lidit genom Paristraktaten 1856. Men tillika växte de nationella sträfvandena i djup och omfång. Ett verkligt parti samlade sig, med eller utan regeringens vilja, omkring det slaviska programmet, hvars skärpa ökades efter segern öfver det polska upproret. I detta program ingick numera, utom de yttre politiska omgestaltningsplanerna, äfven ett demokratiskt och socialt moment. Ryssland uppfattades som ett ofantligt bonderike, hvars mission var att undanrödja alla aristokratier, där dessa stodo i vägen för de besläktade eller *underlydande* folkstammarnas utveckling till jämlikhet och sammanslutning med det ryska folket och dess egendomliga nationella kultur. Om Ryssland rönte motstånd i sådana planer, så kunde det endast komma af förstockad villfarelse, såsom hos polackarne, eller af europeiska inflytelser, som i sig själfva härstammade från en snedvriden aristokratisk samhällsutveckling. Den ryska orientpolitiken var från denna synpunkt endast en sida, men visserligen den för tillfället viktigaste, af det ryska folkets världshistoriska mission. Man älskade att tala om den grekisk-slaviska kulturen, som skulle aflösa den latinsk-german-

ska och behärska ett nytt tidehvarf af oanad glans och sällhet.

Men vid sidan af dessa svärmerier trifdes andra, som eftersträfvade själfva regeringsmaktens äfven formella inskränkning och väntade af utländska företag en återverkan på Rysslands inrikespolitik i ännu liberalare riktning. Oroliga agitationer fördystrade Rysslands offentliga lif och injagade skräck i regeringens kretsar. Dessutom funnos många andra intressen, som förstodo att göra sig hörda: den militäriska ifvern att finna nya sysselsättningar och öfverglänsa andra uppåtsträfvande arméer, finansmännens jäktan efter mer omfattande och hastigare lönande spekulationer, de inrotade föreställningarna, att Rysslands handel ej kunde utvecklas utan ständigt nya hamnar och nya afloppsvägar. Alla dessa fraktioners verkliga styrka var så mycket svårare att uppskatta, som Rysslands författning ej anvisade några medel därtill. Folkets massa uppställde inga fordringar angående utrikespolitiken men befann sig i ett tillstånd af dof jäsning och ekonomiskt betryck.

Under sådana inflytelser drefs Alexander II till krig för slavernas befrielse liksom Ludvig XVI att understödja den amerikanska revolutionen. De högt spända förväntningarna kunde ej inrymmas inom kabinettspolitikens traditioner eller uppfyllas genom dess hjälpmedel. Endast en allmän omstörtning af de internationella förhållandena kunde lyfta Ryssland till den slaviska ledarerollen, som åtråddes af det inhemska rörelsepartiet. Men därtill var tiden icke mogen. Så länge det gamla regeringssättet ännu upprätthölls i Ryssland, fingo dess målsmän ej alltför hänsynslöst genombryta den bestående folkrättens skrankor, lika litet som Frankrikes *ancien régime* kunde föregripa konventets och Napoleons politik.

Den ryska nationalitetsrörelsen, liksom den officiella diplomatien, måste därför under denna inbördes spänning inhösta en rik skörd af svåra missräkningar. De europeiska makterna, hvilkas förhållanden till hvarandra sedan ett århundrade undergått en betydlig förenkling, motverkade å sin sida alla försök att ersätta det för vår kultur fordom så farliga Osmanska riket med en orientalisk militärhegemoni, hvars framtida syften ej kunde beräknas. Och äfven de nya folken, som inträdt i

arfvet efter det sönderfallande Turkiet, kände och känna sig kallade att utbilda ctt själfständigt lif. Däraf kommer deras otacksamhet, som i Ryssland har väckt så bitter förvåning och smärta.

* * *

Den ryska orientpolitiken har hunnit en vändpunkt, där vägarna skiljas åt, antingen till en sundare kulturutveckling eller till ett återfall i öfvervunna traditioner. Å ena sidan gäller det att på allvar finna sig i historiens utslag, som har omstöpt de petersburgska eröfringsplanerna i ett europeiskt befrielseverk, så mycket än detta hittills lämnar öfrigt att önska. För Ryssland vidgas då utsikten till ett själfständigt och fredligt samarbete med Europa. Å andra sidan måste befrielseverket nedrifvas för att lämna plats åt obegränsade storhetsdrömmar. Och lockande röster höras från Frankrike, som för sina gränsregleringar i mellersta Europa tror sig behöfva en förhärjande bundsförvant i öster, en sådan som fordom Frans I och Ludvig XIV funno i dåtidens fruktansvärde *gran Turco*. Hvad bekymrar det revanchelystnaden i Paris, om moderne slaviske efterföljare af Soliman och Kara-Mustafa förtrampa en okänd och aflägsen kulturvärld, som ju ej kan bättre begära än att få tjäna till den franska ärans fotapall? Men för det ryska folket är det förnedringens väg att likställas med storturken och träda i hans fotspår.

Det är ej underligt, om Ryssland för närvarande befinner sig i ett tillstånd af obeslutsamhet och farhågor. Den inre oron, hvars yttringar förr voro mer akuta, har antagit en kronisk karakter. Det ryska folket är fullt af stora och sällsamma möjligheter. Men det har en viss benägenhet att anse sig tillbakasatt, hotadt och till och med förföljdt. I en sådan stämning sökas intressena ofta, där en lugnare betraktelse ej kan finna dem, och nya företag börjas, där minsta motståndet är att vänta. För många i Ryssland är det liksom ett behof att åtminstone inom rikets egna gränser eröfra Bulgarien åter. Hvad som nu försiggår t. ex. i Finland, i Östersjöprovinserna, i Armenien, i Georgien är en rad af intressanta men också betänkliga sjukdomssymptom, som

det höfves utlandet och särskildt oss svenskar att med kallt blod och öppna ögon iakttaga. Inom Ryssland finnas många stridiga krafter, och bland dem äfven sådana, som arbeta på att föra sitt lands utveckling allt längre fram på kulturfolkens allmänna täflingsbana. Där står vägen öppen för det ryska folket att genom fredlig samfärdsel allt fastare anknyta sina band med öfriga slaviska stammar, som det ännu endast i ringa mån lärt känna, trots alla krig och diplomatiska transaktioner. En *sådan*, fullt berättigad panslavism har ännu många steg att tillryggalägga, innan dess styrka kan ens i någon mån mäta sig med den inre solidaritet, som århundradens verkligen gemensamma kulturutveckling har skapat emellan t. ex. de germanska folken under all deras politiska söndring.

För Sverige kan det ej vara likgiltigt, att vårt statssystem i sig börjat upptaga nya medlemmar, som kunna gifva Europas kultur en rikare färg och större utsikter till framtida utbredning. Det är den bysantinska världens fragmenter, som åter stå upp och kräfva igen sin plats, som varit tom, sedan det splittrade Europa i liknöjdhet och fördom prisgaf Konstantinopel åt barbariet. Det är ej för mycket, att Europa nu måste umgälla sin försummelse genom en så mycket strängare vakt mot nya faror, och att de återväckta folken, som fordom genom lättsinne förverkat sin frihet, nu måste fullborda sin utveckling till ny stadga under ett europeiskt krigs ansvar. Rysslands andel i hvad som redan blifvit fullbordadt kan ej af historien misskännas. Men äfven Sverige har i sin mån bidragit därtill, för så vidt som dess förvecklingar med Ryssland gifvit de kristna folken i Orienten rådrum att besinna sig på sina egna intressen och häfda sin egen rätt till själfständig utveckling. Historiens gång framtvingar ofta hårda uppoffringar, som finna sin ersättning i en mindre hämmad tillväxt på annat håll. Så betingades den italienska renässansen till icke ringa del däraf, att Balkanhalföns kristna stater i sin undergång upptogo den osmanska eröfringsmaktens första anfallskraft. Inom ett mindre område uppväges Finlands förlust från allmänt europeisk synpunkt af konungariket Rumäniens inträde i de fria staternas led.

Vi hafva vant oss att liksom från åskådarnes läktare betrakta de stora händelser, som i våra dagar omgestaltat Euro-

pas utseende. Men ingen europeisk stat kan utan betänkliga följder för sig själf undandraga sig det gemensamma ansvaret och sin lott i de bördor, som historien pålagt hela vårt statssystem. Öfver den fredsälskande och ansvarsglömska polska republiken har den framåtskridande utvecklingen fällt sin dom, och ingen ojäfvig betraktare kan underkänna dess rättvisa, huru det än må hafva varit beställdt med utmätningsmännens samveten. Vi svenskar och norrmän äro ej, lika litet som den högloflliga polska adelsdemokratien, privilegierade framför andra folk, som måste utgjuta sitt blod inför våra ögon, och allra minst äga vi någon rätt att genom vår försummelse ådraga dem ökade uppoffringar och olyckor. Vår egen plikt är så mycket enklare, som den sammanfaller med vår egen sak.

De mer eller mindre lyckade kompensationernas tid är ingalunda förbi för den äfventyrliga storpolitiken. Den »lokaliserade» och lätt verkställda ockupationen kan ofta förefalla som en kärkommen nödfallsutväg, när en verklig och fullständig uppgörelse af fruktan för inre omhvälfningar eller i den allmänna fredens intresse måste undvikas. Men i våra dagar är det europeiska statssystemet ömtåligare än fordom för mindre rubbningar äfven i sina utkanter, och elden kan lätt gripa omkring sig, just när de gamla släckningsmedlen på nytt försökas. Den stat, som sviker sin egen post, är sålunda utsatt för att själf duka under, utan att ens de öfrigas osäkra lugn därigenom upprätthålles. Vi måste därför vara så starka, att så vidt möjligt alla frestelser förebyggas, som kunna afleda Europas uppmärksamhet från dess samfällda verk och i följd däraf förvärra farorna för en sammandrabbning mellan dess folk. Däri består vår oafvisliga skyldighet emot oss själfva, mot Europa och mot Ryssland.

Harald Hjärne.

Erotikens diktare.

En essay öfver V. C. S. Topsøe

af

Ola Hansson.

I.

Nyligen har i Köpenhamn påbörjats utgifvandet af Topsøes samlade skrifter. Hemma hedradt med publikens bevågenhet och den svärmiska kulten af en utsökt litterär krets, har Topsøes namn föga uppmärksammats utanför Danmarks gränser. Med orätt, fastän förklarligt. Med orätt: ty Topsøe var den förste pionieren för den moderna skandinaviska novellen samt själf en förstahandsnatur som individualitet och som konstnär. Förklarligt: ty han var så intensivt men ock så snäft begränsadt dansk, att han utom sitt hemland på sin höjd kan finna intim förståelse hos det internationella samfund, som man skulle kunna kalla erotikernas. Danmark är erotikens land par préférence, och Topsøe är den danska erotikens diktare.

Dansken har sin säregna art af umgängelse mellan Adam och Eva, erotiken. Icke som om denna skulle allena utgöra det könsliga mellanhafvandets a och o, icke heller som om erotiken vore en enbart dansk företeelse: Danmark har ock sin födelsestatistik, och erotikernas samfund är ett internationellt; men hvad som annorstädes, under formen af flirt, är yttring af raffinerad förfining, produkt af öfverkultur, är hos dansken såsom dansk inneboende natur och dominerande genomsnitt.

Hans kärlek är ett spel af färger, en lek af skära, ogripbara nyanser, — liksom den dimma, hvilken året rundt inhöljer det lilla ölandet. Den är en verklig symbol, denna dimma; den färgar ifrån sig på nationen. Från storhafvets enorma bryggkar kan den komma vältrande in öfver landet: ett hvitt mörker, hvari allting försvinner långt mer än under den djupaste natt, ett monotont grått i grått, ett färg- och konturlöst något, som står ikring dig med sin mjuka ogenomtränglighet, sin väsenlösa täthet, sin nästan kväfvande orörlighet. Så kan det plötsligt komma en skälfning i den döda massan såsom under en ohörbar kåre; i nästa ögonblick klyfver solen den midt i tu med sitt huggande ljussvärd, och från sårytan sprider sig ett tindrande, förtonande färgspel af gyllene nyanser. Eller den kan af sig själf förtunnas, som om trådlag på trådlag nystades bort, tills blott ett sista gasfint flor är kvar, inunder hvilket de fjärran skogarna teckna sitt fina kvistnät, så dunkelt i linier och så dämpadt i färg, att allt, träden och dimman, på afstånd står såsom en violett rök. Det kan också vara andra slag af dimma: fin, blå ånga, som i vårbräckningen ryker upp ur den fuktiga och solvarma jorden, — darrande soldis med det smälta silfrets färg i den heta rötmånadstiden, — ullhvita töcken öfver sjöar och ängar i sommarnätterna, fållade af månen med guld och silfver. Men alltid är det ett och samma: ett väsenlöst ingenting, spelande i förtoningar och förtoningars förtoningar, för hvilka språket ej har ord, ogripbara som aromen af en dröm och flyktiga som ett sinnenas minne.

Detta har gjort dansken till konstnär och erotiker. Den danska nationen är ett folk af borna konstnärer och borna erotiker. Dess naturell är just så sensitivt, så nyansförfinadt, så darrande på alla öfvergångars linier, så skälfvande ogripbart som dimmornas färgspel. Dess konst blir som detta, dess kärlek blir som detta; i lifvet själft, hela lifvet, främst dess centrala förhållande, kärleken, upplöses i ett dylikt skimrande ingenting. Den ursprungliga, enkla könsdriften bryter sig i det danska gemytet såsom det enkla hvita ljuset i en prisma; den blir ett estetiskt mästerstycke och ett psykologiskt underting; men det är självfva fonden, som sålunda omsätter sig i de själsliga och kroppsliga sensationernas

regnbågsspel, och när detta bleknat och tonat hän i lifstrivialitetens enformiga grått i grått eller brutit sin sköra fägring emot verklighetens skarpa kanter, finnes inunder den svinnande prakten ett tomrum, hvilket endast momentvis kan fyllas med ett återsken, i sterila drömmar och opiumsjuka minnen.

Af denna erotik är Topsøe den oförliknelige skildraren.

II.

Topsøes yttre lif löper långs stora allfarvägen. Han var född den 5 oktober 1840 i den lilla sjællandska staden Skjelskjör, där hans fader var borgmästare. Han blef student i Köpenhamn, tog juridisk examen, idkade redan vid unga år vitterheten, öfvergick till journalistiken samt slutade såsom chef för tidningen »Dagbladet», — en befattning, i hvilken han utvecklade en betydande verksamhet som politisk skriftställare. Han dog den 11 juli 1881, midt i sina bästa år.

Hans tvenne ungdomsarbeten, novellsamlingarna »Skizzer af Xox» och »To Fortællinger» äga intet högt konstnärligt värde. Däremot äro de särdeles intressanta för kritikern såsom bidrag till den topsøeska författarpersonlighetens utvecklingshistoria: i den etsande, skeptiska satir å ena sidan samt den förskönande, något sentimentala förkärlek för lifvets stillebenssidor å den andra, hvaraf de karakteriseras, ligga tydligt företecknade de tvenne strömfåror, i hvilka Topsøes skriftställarskap framdeles skulle klyfva sig, — den politiska karakteristiken och den erotiska idyllen. Därjämte gifva de vid ett uppmärksammare studium och en djupare eftertanke en bild af dåtidens Danmark, af dess typiska ideal och typiska personnager, hvilken visserligen är schematisk eller symbolisk men i alla fall kulturhistoriskt värdefull. Då en skandinav i våra dagar råkar läsa en novell som »I Solskin» — idyll-lif i en provinsvrå, en stilla, borgerlig familj, en ung flicka som längtar obestämdt och drömmer stort, en ung man, som hon vill ha och som går i kriget och faller, en annan ung man, som stannar vackert hemma och med hvilken

hon när allt kommer omkring låter sig nöja, — kan han icke undgå, att det hela vidgas i hans föreställning till en symbol, så att den lilla afsides idylliska småstaden blir det lilla afsides idylliska Danmark och den unga flickan den danska nationen själf, hvilken resigneradt höll till godo med den lilla andrahandslyckan i ett obemärkt och monotont hvardagslif, sedan dess stolta förhoppning segnat vid Dybbøl för en fientlig kula. Och de fyra manliga hufvudpersonerna i »Livsanskuelser» äro, såsom äfven novellens titel angifver, blott och bart representanter för de typiska lifsåskådningar, hvilka efter kriget 1864 delade den danska ungdomen emellan sig och formade individualiteterna efter vissa allmänna mönster: den forceradt blaserade skeptikern, hos hvilken ungdomskraften omsatts till förakt, cynism, bitterhet; den prosaiska, nyktra hvardagsmänniskan, som tagit sin gamla högstämda Matts ur skolan för att söka lyckan och poesien midt ibland de små banala realiteterna; drömmaren, den gode, ärlige, oförbätterlige drömmaren, som icke *vill*, att fjällen skola falla från hans ögon; frasmakaren slutligen, den typiske studenten från skandinavismens dagar, denna enbart nordiska företeelse, hvilken vid alla samkväm och så snart två äro församlade i punschens namn ofelbart omsätter sin absoluta själstomhet i floskler. De komma igen, alla dessa typer, i den litteratur, som växt fram i det nutida Danmark, hos Jakobsen, hos Schandorph, hos Topsøe själf, i diktarens egen personlighet så väl som i hans personnager, visserligen helt annorlunda individualiserade, lefvande, köttvordna, men dock alla samt och synnerligen varieteter af dessa fyra grundtyper, som Topsøe föregripit.

III.

1875 utkom berättelsen »Jason med det gyldne Skind» af anonym författare.

Denne uppenbarade sig först och främst som en stilist af rang. Han förfogade öfver just den art af stil, hvilken

är på samma gång den för skriftställaren vanskligaste att ernå och den för publikum vanskligaste att värdera: den förnäma enkelhetens, hvilken så lätt förblandas med banalitetens. Han brukade blott hvardagsord och enkla satsbyggnader; men de ena som de andra voro impregnerade med personlig stämning. Han var i sin språkbehandling stilla, dämpad, diskret. Var Jakobsens stil såsom ett drifhus eller en rosenanläggning och Drachmanns såsom det stora hafvet, så påminde denna stil om en äng med sparsamma blommor eller en tjärn, som speglar skogen. Författaren talade så innerligt och sakta, som sutte han en nordisk skymningsstund framför brasan och förtalde, och på samma gång så oklanderligt tillknäppt och afvägdt, som om han i en salong konverserade med damer, hvilka kunna tåla att höra allt, när blott formen iakttages. När han målade, var han akvarellist; när han spelade, kammarmusiker.

Författaren till »Jason» var därnäst aristokrat. Han var det icke af teori utan af instinkt och temperament: samma läggning, som gjort honom till stilaristokrat, hade gjort honom till känsloaristokrat. Det var hans personlighet, som gaf sig helt i denna stils form och i denna aristokratiska bottenfärg. Han var svag för noblessen under alla former: för de kroppsliga som för de själsliga rörelsernas nobless, för tonfallets som för handlingssättets nobless, för fattigdomens nobless så väl som för den soignerade dräktens.

Författaren till »Jason» var slutligen ett godt stycke af en fatalist och en mystiker, en svårmodig fatalist och en stillsam mystiker. Detta drag sammanhängde med hans skepsis gent emot all doktrin, emot hvarje försök att i formler simplificera lifvet och människonaturen. Dessa voro för honom det ständigt skiftande och det ytterst sammansatta, det som icke kan gripas och icke upplösas, det som man aldrig kan räkna med såsom med gifna tal. De voro ekvationer med allt för många obekanta; funnes en lösning, låge den sannolikt i grannskapet af begränsning och resignation. Det vore småsakerna, som behärskade lifvet och människan, de triviala händelserna och de meningslösa hugskotten. »Jag läste nyligen», säger en af personerna i romanen, »att jordklotets oändligt växlande utseende, de höga bergen och

de djupa dalarna, måhända icke framkommit genom våldsamma och storartade naturtilldragelser, såsom man förr trodde, utan genom små orsakers långsamma men oafbrutna verksamhet. Således går det ock i det mänskliga lifvet. Det rör sig icke genom starka katastrofer utan genom små verkningar, så små, att de ofta äro absolut omärkbara för iakttagaren, i alla händelser så omärkbara, att han icke kan göra sig reda för dem.»

Men gäller denna uppfattning för Topsøe om lifvet i allmänhet, så gäller den för honom alldeles särskildt inom den sfär däraf, som är kärleken.

IV.

»Der strækker sig over den udviklede Kjærligheds beboede Verden et Territorium saa legemlöst, usanselig fint, at Skjærsommernats-Drömmens Féverden sammenlignet med den er haandfast og tung. Det er et Skyrige, vævet af ufödt Begjær, af ikke tilbleven Længsel, af Muligheder uden Virkelighedsbetingelser. I dette lette Rige indgaas luende Forbindelser, som vare Minutter, der stiftes aarelange, trofaste Forbindelser, som vilde gyse tilbage ikke blot for legemlig Virkeliggjörelse, men ogsaa for tydelig udtalte Ord. De vover sig höjest, og det vel sjældent, kun ud i löse Antydningers Dæmring eller ligegyldige Ords skjulte Dobbeltklang.»

Det är detta luftiga elfland, som Topsøe genomströfvar, såsom psykolog och diktare. De många spridda miniatyraktiga erfarenhetsrön, som forskaren därunder samlat, ha afsatt en fullständig erotikens teori; och de månskenstrolska silfverhvita töcken, som sväfva öfver detta rike, ha blifvit hängande såsom ett halft genomskinligt flor i diktarens kläder, öfver hans ord, öfver hans skildringar.

En förälskelse, säger Topsøe, är i regeln frukten af en följd små orsaker, som delvis verka oberoende af hvarandra. Sjelfva förälskelsen är för de flesta en liten fin, täck brodd; huruvida denna blir en blomma, som gläder i åtta dagar, eller ett träd, som står för hela lifvet, beror på små villkor,

hvilkas tillkomst eller uteblifvande ofta är slumpens verk. Särdeles ofta äro nämligen sådana små förälskelsesmöjligheter vid sin tillblifvelse beledsagade af en eller annan liten kantighet, ett visst obetydligt något, som väcker anstöt och hindrar dem från att trifvas hos dem, som fröet tillförts. Det kan vara högst skiljaktiga intryck, som sålunda verka ödeläggande på brodden: det kan vara de stora, egentliga väsensskiljaktigheterna, som uppenbara sig, och det kan vara hvad som helst annat, hvilka som helst bagateller: en omotiverad näsa, ett litet yttrande som sårar egenkärleken, ett mycket obetydligt drag, som dock väcker ett misshag, hvilka andra af liknande art föröka, till och med blott en för ansiktet ogynnsam eller missklädande belysning vid ett särskildt tillfälle. Alla dylika småsaker kunna göra ett intryck på den andra partens medvetna eller omedvetna smak. Dessa små mikroskopiska intryck, hvilka ofta aldrig komma till klart medvetande, ha alltid mycket att säga, särdeles inom förälskelsen. Pascal har sagt, att människorna dö af ett sandkorn, af en vattendroppe; deras lif beror ock däraf, tillfogar Topsøe.

Möjligheterna till förälskelse, fortsätter han, äro otaliga; möjligheten för att förälskelsen knyter frukt genomkorsas af tallösa hinder; fördenskull födas och dö ock dessa möjligheter oaflåtligt i millionvis. Den helt unga ungdomen har en instinktmässig känsla af denna älskogsmöjligheternas tragiska rikedom, som omgifver henne; i lätt ironi berusar den henne, vare sig nu att denna ironiskt färgade lek med det erotiska antager formen af unga flickors inbördes snatter och deras kelna gäckeri med de herrar, som de dansa med, eller att den röjer sig i det oroliga, misstrogna och förhoppningsfulla sätt, hvarpå en ung mans håg står till kvinnorna i den ålder, då han tror på kärlekens evighet mer än på något annat i lifvet.

Dylika förälskelser och kärleksförbindelser och vänskapsförhållanden mellan man och kvinna sväfva omkring öfverallt. Det finns naturer, som äro obeskrifligt lystna efter dessa förlustelser, denna art af hängifvenhet och dessa triumfer. De flesta känna dem eller ha åtminstone förnummit deras fina hänryckning, till och med de, som känna sig minst gynnade med kärlekslycka i den verkliga världen, ha likväl i

denna andra, okroppsliga värld, om ock i en triumf, hvilken är född och död i en sekund, känt besittningstagandets fröjd gent emot en annan själ. Intet lås och ingen rigel kan afstänga för utflykter till dessa nejder. De, som förneka detta, veta blott icke af, att de varit där, ha icke förstått, hvilken väg de beträdt. Ingen hustru, ingen äkta man känner sig trygg härutinnan. En hustru kan för ett ögonblick försvinna ur mannens famntag, utan att han har en aning därom; och äfven den trofastaste make kan vara sin hustru otrogen, om ock otrogenheten varat allenast en sekund och förblir honom själf en evig hemlighet.

För somliga äro dessa känslor en oförklarad hemlighet. Andra lyfta deras slöja och förstå dem, om de än icke göra dem fullständigt medvetna för sig, emedan deras lätta natur i hög grad möjliggör det för den enskildes själ att för sig själf tillhölja dem. Erotikens eviga, oaflåtliga jesuitism är kanske starkast inom denna del af dess värld.

V.

Ida, den kvinnliga hufvudpersonen i »Jason», är en sådan boren erotisk natur. Hon är den typiska danska unga kvinnan med den för denna säregna blandningen af barnslig täckhet och öfvermogen sinnlighet, mjuk och yppig. Hon skulle kunna väcka lidelse hos mannen, själfva den stora lidelsen; hon vore äfven själf mäktig en sådan; men hon gör icke kraf på den. Hon gitter icke ha den, vill icke ha den; hon är en lojal och tämligen maklig natur, som sitter så pass godt i den äktenskapliga länstolen, att hon icke nänns byta denna säkra fågel i handen emot skogens vilda och så osäkra tio, änskönt hon nogsamt inser, att den ration kärlek, som lifvet och hennes man skänkt henne, hvarken kvantitativt eller kvalitativt är den rikligaste tänkbara. Hon är icke otillfreds; icke heller riktigt till freds; kan dock icke egentligen säga, att hon saknar något. Allt i allt: hon är det erotiska gemytet. Hon går och bär på en viss benägenhet att njuta erotik. Hon har ingen förtärande trånad i hjärtat, intet längtansfullt

lyssnande efter ohörbara toner; hon hör ej heller till de glupska kvinnliga naturerna, dem, hvilkas fantasi är alltför tung för att sättas i rörelse af strömningarnas lättaste fläktar, dem, hvilkas kvinnliga fåfänga är mera primitivt danad och hvilkas hela andliga personlighet älskar en starkt kolorerad toilett; hon låter sig villigt lockas med på att leka erotik, men på ett visst fint sätt, för hvilket det icke finns någon benämning och som ordet »koketteri» förgäfves söker fasthålla i sitt plumpa grepp.

»Jason» själf, den manliga hufvudpersonen i boken, en ung dansk ingeniör Anton Hasting, hvilken efter sju års vistelse som järnvägsentreprenör i Indien vänder tillbaka till fäderneslandet med ett under svett och möda förvärfvadt »gyllene skinn», är sammalunda en dylik boren erotiker. Han har själf trott, att den danska erotiken under dessa sju ansträngda arbetsår vore fullständigt uttorkad hos honom; men han kommer snart underfund med att »det gått med erotiken hos honom, på samma sätt som det skall kunna gå med vissa infusorier: de kunna uttagas ur vattnet, torka och blifva liggande under en följd af år, men så snart en droppe vatten gjutes öfver dem, begynna de lefva på nytt, och de röra sig och färdas, som om ingenting händt.»

Felix, en annan af romanens personnager, faller ett tragiskt offer för Gud Eros såsom slump och hämnare. Såsom helt ung var han älskad af Ida, men hon var honom då helt likgiltig; han offrade både henne och hennes kärlek för ett vinkande rikt parti, som han dock icke fick. Men så får han se Ida igen efter tre års förlopp såsom lyckligt gift och faller i den mest rasande förälskelse i denna kvinna, som han en gång ratat och som nu i sin tur ratar honom. Det är det stendhalska coup de foudre, hvaraf han drabbas; och det blir till en sot, som härjar honom in till sista viljeroten och slutligen sticker självmordsvapnet i hans hand. Och huru har denna lidelse kunnat födas ut ur likgiltighet? Felix förklarar fenomenet såsom en topsøesk erotiker: första gången de möttes igen efter den treåriga skilsmässan, stod hon i rummet vid ett fönster, på ett särskildt sätt, så att ljuset föll synnerligen starkt och på ett visst sätt öfver henne. *Därför* föll han i den dödliga kärlekssoten, d. v. s. af ingen

grund, af lönlig grund, af meningslös grund. »Hade hon nu icke stått där», skrifver han i sin dagbok, »eller hade gardinen varit nedfälld, sä att ljuset icke fallit så starkt och jag icke sett henne tydligt, så hade kanske, ja säkerligen, det hela varit annorlunda och jag själf icke förspilld. Om bara tjänstflickan fällt ned gardinen, då hon gick genom rummet! Och på sådana villkor äro vi nödda att spela med i lifvet!»

Om det så är själfve den äkta mannen, den fete och flegmatiske grosshandlaren, så brås han på den danska arten, hyllande äfven han erotikens glada budskap. »Jag vill bara för min del ha sagdt», säger han till sin vän Hasting, »att för att jag blifvit gift med en vacker och älskvärd hustru, därför har min blick alls inte förslöats för kvinnlig täckhet och älskvärdhet hos andra. Man tror, att det går öfver i äktenskapet, på intet vis, var bara lugn, detta, detta som man säger... ideala kan man mycket väl bevara, man kan mycket väl för den sakens skull drömma eller svärma lite för den ena eller andra och tänka sig evig, oändlig kärlek.» — »Men inte med den man har således.» — »Nej, henne har man ju. Det är det oupphinnliga, det som man icke har; du förstår mig nog.»

Ikring och igenom dessa fyra personer spinner erotiken sitt ända till osynbarhet fina nät med ständigt tvärt afklippta, ständigt å nyo sammanknutna, alltid konstigt sammanslyngade trådar. Det lif, som skildras, rör sig med hela sin utveckling och med alla sina brytningar på insidan af människan; alla händelser och alla föremål äro nästan ogripbara, nästan ofixerbara i den strömmande flyende dallrande dager, hvari de stå och gå och som är ett växlande spel af ljus och skugga. Vi äro med i själfva ögonblicket för förälskelsens födelse, vi se som genom ett förstoringsglas själfva väsendets första cellbildning, själfva den första svaga rörelsen i groddämnet. Den process, som nu följer, är en rent underjordisk: dessa böljningar af oupplöst lustkänsla, dessa varma kårar af odifferentierad vällust, dessa tillbakakastade svallvågor af nedslagenhet och misstro, dessa sugarmar af trånad och dessa sinnenas blundande drömmar, — allt detta växer på insidan, på undersidan af dessa människor samman till en enorm komplex, liksom växtbasen till vissa svampar utgrenar sig

inunder jordytan. Hvad som sker på utsidan, i det objektiva dagsljuset, är icke stort: en rodnad, några tårar, en blick; kulmen betecknas af en kyss. Vid denna punkt af förälskelsens utveckling spränges den sönder af Felix' själfmord; och hvad som nu sker, kan jämföras med den plötsliga förändring, som kaleidoskopets konstellation undergår, när instrumentet skakas. Det är den stora kärleken, som verkar såsom sprängbomb. Hasting skjutes åt sidan, med ens vorden underhaltig, likgiltig; och som bokskogen slår ut på en enda natt, skjuter ur den unga kvinnans själ den stora passionen för den döde fram, lyftande sin stolta, svarta blomma upp ur förälskelsens ruiner.

VI.

Den utsökta stämningsskiss »En förste Kjærlighed», som inledde Topsøes nästföljande arbete, novellsamlingen »Fra Studiebogen», ansluter sig genom ämne och personnager intimt till »Jason». Den erotiska lifsmakten — såsom teori hos diktaren, såsom öde hos de skildrade människorna — hvilken i romanen sönderdelats och utredts genom en sorgfällig analys, sammanpressas nu till en dikt på prosa, hvari den verkar med hela sin koncentrerade bouquet.

Det är en sommardag på Donau, på ångbåten som går mellan Wien och Budapest. Ett sigenarkapell är ombord, och kaptenen arrangerar konsert för passagerarne. Bland dessa befinner sig en ung rysk furstinna på hemvägen från sin bröllopsresa. Musikanföraren, en vacker magyar med svarta, eldiga ögon, blir henne varse; och från detta ögonblick finns för honom blott och bart hon på hela det stora fartyget; han ser blott henne, det är allenast för henne han spelar. När hon första gången möter hans blick, oförställd, brinnande, känner hon den som ett styng i hjärtat, hvilket gör hennes andedrag korta. Och hon möter den gång på gång under den monotona färden i den heta sommardagen genom ett landskap rikt på kärlekssägner. Han talar till henne med sin violin, och hon förstår hans tal, framför allt

sedan champagnen vid middagen gifvit henne äfven modet till att förstå. Ju mer han talar, dess bättre förstår hon; det är kärlek, kärlek alltsamman. Dagen går, kvällsskymningen faller på, resans slut närmar sig och kärleksäfventyrets med den. Båten lägger till i Pest, och de skiljas med en lång, tungsint blick, så tungsint, att furstinnan får tårar i ögonen öfver denna »sin första kärleks saliga vemod». »De två hade icke växlat ett ord, och dock hade kärlek blifvit undfången och förklarad och mottagen och hade utöfvat den verkan på de tvennes sinnen, som den måste ha efter deras naturers olikartade egendomlighet.» Under de dagar som komma och medan bandet stretar fram i sommarhettan på hvita tunga vägar, förföljer den främmande förnäma damens bild den unge magyaren, fyllande honom med en längtan, hvilken stundom kan bringa tårar af saknad i hans ögon; och så en natt, när han ej kan sofva, diktar han om alltsammans ett lockande, klagande tonstycke på sin violin, hvilket skaffar truppen många extrakreuzer och hvilket af en djupsinnig Münchenerlärd inrangeras bland gamla folksånger. För den unga furstinnan åter var den unge musikern ett okroppsligt något, en anledning till drömmerier, men ingen verklighet; hon har aldrig varit sin make otrogen i gärning, men hon har dock ett drömalbum, en de erotiska minnenas bok, hvari hon understundom på de långa ensamma vinteraftnarna på det aflägsna ryska godset älskar att bläddra, och däri har äfven *han* sin plats.

En diktare som Topsøe, hvilken inom kärleken älskar att skildra erotikens clair-obscur, det halfvakna, halfnakna, de bleka mellanfärgerna, det obestämda hos en färg som födes och hos en färg som dör, måste naturnödvändigt ledas till att äfvenledes med förkärlek återgifva kärlekens höst- och senhöstblommor, dess astrar och löfglesa skogar, de knoppar som ännu kunna spricka ut på solsidan i människoålderns oktober för att blomma i sin bleka fägring lika länge med de andra blomster, hvilka hafva en sommar bakom sig, men ock ibland för att icke bli mera är en ansats och knäckas redan i första groendet af en frostnatt. Sådana skildringar har Topsøe ock i själfva verket gifvit i den läckra trilogien: »Ved Efteraarstid», tre små mästerverk i den vittra porslins-

målningens diskreta konst, hvilka alla handla om uppkomsten af en kärlek hos en trettiotvååråig kvinna, hos en fyratioårig man, hos en fyratioåtta års man, sålunda hos människor, hvilka mer eller mindre afgjordt slagit sig till ro i medvetandet om att för dem tiden var ute. Af befryndad art är kärleken mellan Fleming och Helene i Topsøes andra större berättelse: »Nutidsbilleder»; en kärlek, som hvarken kan lefva eller dö, en lofvande morgonrodnad, som gått öfver i en trist aftonskymning utan någon mellanliggande dag, en planta, som är född för dagens sol men som frestar ett tynande lif i en konstlad skugga och i ett konstladt månsken, en god och enkel känsla, som är på god väg att bli ett preparat för mikroskopiska självbetraktelser.

VII.

Det är sommarnatten och senhösten inom kärleken som Topsøe skildrar. Erotiken är som sommarnatten: en tystnad, sammanväfd af tusen ljud, af hvilka det ena icke kan särskiljas från det andra, och hvilkas förening är tystnaden. Den sena kärleken är äfvenledes en stilla region, med vida klara vyer och lyssnande hvila för sinnet och som gör blicken klar af frid och känslorna svala som doften af höstmorgonens dagg. I dessa tysta nejder har Topsøes diktarande dvalts så länge, att deras själ flyttat öfver i honom. De ha bestämt hans smak som diktare och hans ideal som personlighet, äfven i andra hänseenden och på andra områden. I dem har han fått tycket för de motsvarande regionerna af det verkliga, yttre lifvet, *dettas* stillsamma gebiet, i hvilka människoödena framrinna som bäckar i ängar, de smås, hvardagligas samt de slagnas, de resignerades obemärkta värld, inom hvilken de stora lidandena lefva utan skrål och gester och smärtan sitter storögd, kanske tårögd, men stum (»Stilleben», »Slagne Folk»). Bortom den varma, orofyllda, eggande och erotiska sommarnatten har han skönjt en sval och daggig morgon, hvilken gåfve friskhet i hågen; af denna morgons stämning och en klar höstdags stränga, kyliga ro har han

skapat sig ett kvinnoideal, såsom han tecknat det i fröken Rønnow i »Jason» och Helene i »Nutidsbilleder». Sammalunda har han vunnit sin egen lifsfilosofi, sin något trånga men allvarliga, stillsamma uppfattning af viljan, det bestämda lifsmålet, den begränsade verksamheten såsom slutsumman af all visdom och den stabilaste af all lycka: Fleming får Helene och lyckan, först då han bryter sitt mållösa dagdrifveri och gör sig en uppgift af att hjälpa till som ämbetsman på en kolerasmittad ö, där ingen annan ville vedervåga sitt lif; och Jason får icke det rätta gyllene skinnet, förrän han bestämt sig för att slå sig ned och verka som läkare i en bortglömd vrå i Jylland.

Jag kan icke läsa Topsøes böcker utan att en och samma bild stiger upp i min själ. Det är bilden af det landskap, hvilket omger den resande, som går Gjedserrouten från Skandinavien till kontinenten och som ser sig ikring ifrån ångfärjan, hvilken för honom öfver till Falster: ett panorama af sund och öar, af nära kustbyar och i fjärran blått förtonande landstrimmor, en bortglömd, lifslefvande idyll, som man blott passerar på ilfärden mellan stora städer utan att ha tid att stanna, ett ungdomsdrömmarnas och de stilla äfventyrens Schlaraffenland, hem för omedvetenhetens, resignationens och förnöjsamhetens nu hart när förgätna lycka.

VIII.

Jag vill till afslutning återkomma till min utgångspunkt: att Topsøe är den danska erotikens diktare par préférence. I denna sin egenskap har han presterat allt som är nytt och betydelsefullt i hans produktion. Här ligger hans nybyggargärning; det är ett litet stycke land, som till på köpet gränsar omedelbart intill gammal kulturjord och de stora stråkvägarna; men det hade dock i alla fall ända dittills varit obruten mark. Därigenom blef hans litterära gärning på grund af själfva sitt väsen mer värdefull och fruktbringande än hela den problemlitteratur i könsspörsmålet, den tendenslitteratur öfver kvinnoemancipationen och den »fria kärleken», hvilken

senare skulle hvirfla upp så mycket damm i Skandinavien, ty medan denna var ett sterilt tummande på döda dogmer, hade Topsøe dock undersökt och förklarat en region af själfva den lefvande mänskliga naturen.

Som emellertid denna region var af nästan exklusivt nationell art och som Topsøe själf med sin diktarblick ej nådde utöfver det danska temperamentets gränser, erhöll allt i hans produktion små proportioner. Han nådde sällan längre än till att skildra danska lynnen i genomsnitt; ja, hans analys är snarare en sådan af den typiska danska folkegendomligheten än af individualiserade danska kynnen. Till det djupt personliga trängde han lika litet ned som till det djupt mänskliga. Hans människor liksom sakna kön och själ; de äro upplösta i idel sensationer och känslor, i sensationer utan ryggrad och känslor utan midtpunkt. Han aftecknade med säker hand ett skärt och vanskligt skuggspel, men detta rörde sig omedelbart inunder själsytan. Hans skildringar äro hvarken djupa eller grunda, hvarken varma eller kalla; de utgöra medeldjup och medeltemperatur; de äro ljumma som en ängsdamms vatten om sommaren. Den sällsamma värld, hvilken rör sig inunder den, hvilken han såg, — gränsområdet emellan fysis och psyke, med dess ännu groteskare motsägelser, dess sammanfiltringar af sinnliga förnimmelser och själsliga förnimmelser, dess burleska eller tragiska kopulationer af krassaste djuriskhet och subtilaste mänsklighet, med stora lidelsers vulkaniska värme och perversa monomaniers medusahufvud, — denna andra värld kände han icke. När han någon enstaka gång, såsom i episoden om Felix i »Jason», sänkte sitt undersökningsinstrument ned i dessa djupvatten, fick han intet annat resultat än ett isoleradt faktum, som han icke förstod att förklara. Topsøe upptäckte och bearbetade det öfverstliggande skiktet; men inunder detta finnas ännu långt mäktigare ådror.

Dramatisk revy.

Dramatiska teatern: Fru Hennings' gästspel. — Barnet. — Herrskapet Moulinard. — Hårda sinnen. — Moln. — En bengalisk tiger. — Ära. — Revisorn.

Svenska teatern: Kampen för tillvaron. — Salig Toupinel. — Hr Johannesens gästspel. — Fernande. — Bildhuggaren Clemenceau.

Södra teatern: Trollsländan, Rigobert, m. m.

Vårsäsongen på k. dramatiska teatern medförde ett och annat af intresse, som dock i denna revy måste betraktas *en bloc*.

Fru Hennings intresserar alltid till och med i saker, som hon spelat i 20 år, såsom Agnes (i Fruntimmersskolan), där hon dock i naiv älsklighet och naturlighet icke når den utmärkta framställning, som fru Torslow-Kinmanson på 60-talet inpräglade i teatervännernas hjärtan och minnen. Fru H:s naivitet föreföll här alltför kanderad, hennes framställning i allmänhet alltför dockmässigt blodlös och preciös. Den briljanta läxscenen bör rättvisligen skrifvas på den store danske skådespelaren Hoedts utmärkta instruktörtalang, som här lär ha genomgått och sofrat hvarje ord, hvarje blick. Äfven i Kung Midas, hr Heibergs löjligt framreklamerade dussinpjes, märktes i de bägge första af fru Hennings' akter en viss sötsliskighet och sipp tillgjordhet i blick och ton, som icke alls passade i stycke. Sista aktens framställning hörde däremot till de bästa nervositets-prestationer, som någon scen kan erbjuda, och slutet var lika omedelbart som tekniskt mästerligt. Cyprienne i Divorçons, som också frestat fru Hennings, togs af henne väl danskt gemytligt, väl mycket à l'enfant. För vår del finna vi fru Fahlmans Cyprienne långt mer i styckets stil än den litet matta och tillsnörpta om ock både täcka och roliga framställning, den danska konstnärinnan lämnade, excellent sekunderad af hr Fredrikson, som nu ändtligen fått

sin önskan närd att spela Monsieur Des Prunelles, förut i Sverige återgifven af hrr Hillberg och Lindberg och — G. Bergström.

Höstens första nya program var icke mycket tillfredsställande. Med hr Nordensvans täcka bluette Barnet ha denna tidskrifts läsare haft nöjet formera bekantskap i dessa spalter, där den tog sig bättre ut än från scenen, hvarest den måttlöst tilltagna ramen menligt inverkade på taflans verkan. Aimées välstuderade karakter hade nu som på Nya teatern lyckan att återges af fru Sandell-Bæckström, som äfven nu firade en rättvis triumf däri genom okonstlad själfullhet och betydande psykologisk skarpblick. Med en skyndsamhet, som de fyllda trettio åren gör både förklarlig och ursäktlig, ilar fru Hartman från backfisch till backfisch, där hennes smittande, glada skratt, okufliga stockholmska och häpnadsväckande sceniska rörlighet försonar med figurens för dessa roller alltför stora yppighet och blickens alltför medvetna och djärfva skämt. Fröken Rising var en olycklig pojkfigur men totade efter fru Hartman på bästa sätt. Barnkammarscenerna utfördes med mycken aplomb; det finns många barnkamrar, där det bråkas — mindre. En utmärkt vacker skizz lämnade hr Thegerström af husfadern, hvars alla egenskaper fingo en äkta konstnärlig relief i hr T:s fina spel. Bland de många bipersonerna hade hr Hamrin en roll, för sig skapad, i den genuine stockholmsfabrikören Isak med dess bullrande munterhet och grofva, ehuru ej alldeles osympatiska naturell; fröken Bäckström excellerade med sina fnittrande »naturljud», som hans lustiga och lätta maka; hr Örtengren gjorde fästmannen onödigt osympatisk, hvaremot fru Littmark och hr Skånberg som frun och studenten helt stodo i samklang med sina roller. Pjesen torde komma att räknas till jul- och barnspektaklerna. Särskildt barnrepresentationer borde teatern slå sig på med sådan enkom passande repertoir som detta »Barnet», »Trassel» med dess språngmarscher och för öfrigt fru Hartmans tre stora slynor Lizzie, Gurli och Ellen och hvad allt de heta i hrr Lundquists och Staaffs pjeser.

»Herrskapet Moulinard» är ingen barnpjes men mycket barnslig i alla fall. Tredje akten är verkligt fin och rolig emellertid, andra akten mera bullrande än effektfullt komisk,

den första den sista — i rangen. Pappa Moulinard är en roll i Knut Almlöfs genre. Hvarför kan man ej få se honom i någon ny roll, denne komikens utkorade? Hr Bäckström är för långsam och tjock för denna roll med dess allegrotempo och många schatteringar, af hvilka hr B. icke hinner med hälften. *Fru* Almlöf är däremot väl ersatt på kungliga dramatiska teatern, fröken Åhlander visar det i sin genomgående genuina madame Moulinard. Af de öfriga märkas till sin fördel herrar Personne och Hamrin. Äfven hr Fredrikson var under premièren intressant att skåda i sin eleganta avantscen, med det expressivaste mimiska mästerskap följande en ung hr Byströms ohejdade imitation af honom själf i dessa dagar, samt ej mindre vid ridåns fall, då de litterära gourmanderna hyssjade och afskräckte de i ordets egentliga mening handfallna raderna från vanligt uppmuntrande stoj. Farsen gick dock ett par veckor med någorlunda framgång men artade sig ingalunda att blifva den länge eftersökta pendanten till »Les surprises du divorce». »Herrskapet Moulinard» borde måhända rätteligen ha hyrt sig in vid en mindre aristokratisk gata än Östra trädgårdsgatan, t. ex. vid Mosebacke torg, där det säkert gjort bättre figur, särdeles om hr Bergström och fru Fornell blifvit deras värdfolk.

En pjes, som i alla afseenden försvarar sin plats på vår främsta scens repertoir, är »Hårda sinnen», hvarmed hr Hedberg först återuppträder på Dramatiska teatern efter två års frånvaro, under hvilken det hedbergska namnet kvarhållits på affischen genom hr Hedberg fils. Hr Frans Hedberg, som i sina noveller alltid gärna huserat i östra skärgården, började därmed i sina sceniska alster med dekorationspjesen »Rospiggarne», hvars framgång på Söder och Djurgården ännu torde lefva i minnet. I Hårda sinnen har hr H. öfvergifvit den kuplettbemängda lustspelstonen och försökt sig på hvarken mer eller mindre än en allmoge-tragedi men en realistisk, hvilket onekligen var ett djärft drag. Det fägnar oss att kunna konstatera det kända ordspråkets tillämplighet: lyckan står dem djärfvom bi. Intet tvifvel om att hr H. lyckats, t. o. m. lyckats i en grad, högre än man kunde vänta sig af en så pass ålderstigen och mångskrifvande för-

fattare. Hr H. har låtit fara den gamla teaterschablonen vid allmogestycken och har med säker hand gripit in i lefvande lifvet och därutur ryckt sina figurer med sig in på scenen. Att penningen fått hufvuddelen i denna pjes är lika naturligt, som att en fågel flyger. Det *är* därom bondens lif öfver hufvud rör sig, kustbons i synnerhet, hvilket hvar och en, som vistats i våra skärgårdar, måste intyga. Det är så och — måste så vara. Man är till, man måste lefva. Hur denna kamp för tillvaron alstrar hårda sinnen, hur dessa hårda sinnen alstra synd och brott — det har hr Hedberg visat med en logisk klarhet och en skarp intensitet, som verkar ytterst trovärdigt. I tekniskt hänseende beundrar man den erfarne teatermannen, ehuru den anmärkningen ej kan tillbakahållas, att stycket skulle vunnit på femaktsindelning. Den tredje är nämligen för koncentrerad och för enfärgad. Angående upplösningen anse vi med kännedom om skärgårdsbons natur de unga tus självmord för en tämligen tvifvelaktig sak, hvaremot Magni självangifvelse fått fullt uttömmande psykologiska motiv. Dialogen är ofta mästerlig och karaktererna i sin bastanta realism ej sällan af en viss poetisk storhet. Ett rörande fint drag är Linas fråga till gamla Stina: »Hur kommer det sig att du lefver», innehållande ungdomens hela entusiastiska afsky för resignationen, eller gubbens och Magni utrop i slutet af tredje akten, då dödens aningar bringa de hårda hjärtan att vekna — om blott ock för en minut. Författarens preciserande af en viss trakt anse vi vara onödigt, de häraf kommande anspråken på dialekt kunna ju omöjligt fyllas, allraminst i en tragedi och allraminst af roslagsidiom.

Utförandet var en öfverraskning. Dramatiska teatern i en bondstuga! Hvem kunde trott på framgången af dylikt? Naturligtvis är icke hr Fredrikson med eller fru Fahlman, dessa parisertyper quand même, ja icke ens fru Hartman, ehuru ju lill' Stina måhända starkt frestat den utmärkta småstintvirtuosen. Men lill' Stina var det oaktadt ej lottlös; den lilla vännen, som framställde henne, var särdeles väl på sin plats. Detta må ock sägas om hr Thegerström som den gamle på undantag lefvande gubben, onekligen hr T:s förnämsta prestation under de senare åren. Hans spel i andra och tredje akten utvisar, att hr T. fortfarande måste räknas

till Sveriges förnämsta dramatiska krafter. Icke fullt så genomgående lyckad var hr Hillberg, som icke genomarbetat uppgiften med all den kärlek, som han brukar slösa på uppgifter, hvilka han tycker om. Att hr H. dock hade moment af sann och stor verkan säger sig själft, då det gäller en sådan konstens favorit som hr H. Johan gafs med kraft af hr Skånberg, väl instruerad, som alltid, och Lina hade en scen, som fru Bæckström kan räkna till sina förnämsta. Man måste beundra den stämning, fru B. här förstår svepa kring sitt uppträdande, den gripande stämning, som förorsakas af det hemska skådespelet att se en drunknande gripa efter några halmstrån och därpå gå under. En glad not midt i denna sorgliga symfoni anges af fru Rundberg, hvars specialitet, allmogejänta, här på ett lysande sätt kom till heders. Glänsande var ock fru Littmarcks prestation, som hörde till de förnämsta, som någonsin i denna genre framträdt på scenen. I framställningen af de lägre lagrens kvinna, ståndsfru, madam, bondgumma, har fru Littmarck nått en fulländning som få om ens någon före henne på k. teatern. Man måste gå till Betty Almlöfs bästa tid för att finna ett motstycke till fru Littmarcks mästerliga käringbilder i »Den förvandlade brudgummen» eller i »Hårda sinnen», där hennes »kära mor» var en allmogetyp så lifs lefvande, att all tanke på skådespelerska och skådeplats bortföll. Det är att hoppas, att k. dramatiska teatern skall förstå att rätt begagna sig af en sådan eminent talang, hvilket den just icke gjort hittills, allra minst i »Dora», där fru Littmarck icke har en roll efter sitt skaplynne och följaktligen endast förmår lämna rutinarbete. »Vi prästerskap» framställdes med rätt mycken takt och illusion af hrr Örtengren och Bæckström, hvilken senares latinska séance kommit mycket löje åstad, de öfverklagade låga skollärarelönerna hade synbarligen föga menligt inverkat på denne prästmagade klockare och skollärare. Fröken Klefberg hade en något »idealisk» roll med oupphörliga »Gud signe» och »barnet mitt» men förstod att därmed intressera sina åhörare, som särskildt beundrade den illusoriskt framställda blindheten. Öfver hufvud taget besitter fröken Klefberg en mindre vanlig ögonteknik; man minnes med rysning hennes »ögon» i sista akten af Thérèse Raquin alltsedan den engelbrechtska se-

paratrepresentationen förliden vår af denna Zolas skräckdram. Hr Envall väckte rättvis uppmärksamhet genom sin vårdade och lifliga framställning af ett annat fattighjon, en svår roll, med hvars lyckliga lösning denne skådespelare ställt sig i första ledet af teaterns förmågor. Pigor och drängar hade ganska naturtrogna tolkar i fröken Söderman och hr Strömberg, men maken till hr Hamrins riksdagsman torde vara svår att upptäcka. Antagligen var denne gubbe en »voteringsmaskin», ty att med denna katt-röst uppträda i riksdagen torde vara fysiskt ogörligt. Hr H:s uppländska var ej illa eftergjord, men det hela var för chargeradt för en så pass seriös roll. Samspelet var väl dresseradt, hr Personne hade all heder af sina ej ringa mödor med uppsättningen af denna intressanta pjes, som bort kunna locka folk längre än tio aftnar, en siffra icke riktigt hedrande för Stockholms fars-älskande, tragedi-skyende stora publik.

Från rännstenens djup till salongens höjd är ett tuppsteg, när man väl är full — af talang, såsom det älskvärda konstnärsparet Bæckström, nyligen bondklockare och bondflicka, så i ett nu välboren rentier och högvälboren fröken. Denna senare metamorfos betingades af brukspatron Michaëlsons eleganta konversation i 3 akter, kallad »Moln» men innehållande en förlofnings uppslagning, hvarefter molnen omedelbart skingras, naturligtvis efter åtskilliga tåreskurar, hvilka hamnat i fruarna Bæckströms och Hartmans näsdukar, som äro ymnigt i farten i denna komedi, liksom ock fru Fahlmans, hos denna senare dock blott för att ha något att hålla i hand och då och då lukta på. Innehållet i denna pjes är till den grad tunt, att det godt fått rum i en enda akt. »Händelsen» har, då den utkaflats i hela tre, på det viset blifvit en bisak och »herrgården» och dess hvardagslif hufvudsaken. Att hr Michaëlson därtill är mycket kompetent, vet enhvar, som har nöjet känna honom. Denna »lokalkännedom» framföres på scenen af ett maskineri, direkt importeradt från Alexander Dumas' arbetsrum i Paris. Man får sålunda njuta af motiverade entréer och sortier (»gå i stallet» gör därvid förf. oberäkneliga tjänster, ty dit har, snart sagdt, hvarje familjemedlem lust att gå, snart sagdt, när som helst.) Dessutom ser man scenerna löpa lätt och

ledigt i hvarann; att de bli litet långa ibland är ju ej att undra på, då så mycket talas och så litet utföres. Det går mycket naturligt till i baron Gyllenskölds tämligen elegant möblerade salong, ja stundom alldeles *för* mycket, såsom i slutscenen, som nog kunnat gå till så i lefvande lifvet, därom är ingen fråga, men som på scenen artar sig mindre lyckligt i följd af uraktlåten lydnad af åtskilliga gamla teaterregler, som aldrig bli för gamla. I denna slutscen kunde gärna hr Michaëlson kört ut hela det öfriga sällskapet på månskenspromenad, och skulle pianomusik nödvändigt ackompanjera upplösningen mellan de där olyckligt förlofvade, kunde ju fru Clemence-Fahlman, som tycktes ha snufva, stanna inne och fantisera litet i ett hörn, men på mera diskreta och ljufliga melodier, ej de bullrande karusell-melodier, som nu hördes från kulissen och högst illa understödde fru Bæckströms och hr Fredriksons i halftoner hållna, minutiöst fina spel. Af karaktererna äro damerna och baronen de bäst hållna, särskildt den senare, som tycks direkt kommen med aftontåget till dramatiska teatern från någon af de gamla dansk-svenska provinserna. Blandningen af heder och nonchalance i dennes skaplynne har hr M. gjort med god och stark blick för människohjärtats egenheter. Clemence är den intagande kvinnliga räsonnören från tusen franska salongspjeser men naturaliserad med anmärkningsvärd emancipation från franska teaterminnen. Mary är en vackert gjord karaktersstudie men begåfvad med en hetsighet, som gör katastrofens uppskjutande till tredje akten alldeles otroligt. Annie är — yngre syster till fru Hartman och därmed det. De yngre herrarne äro däremot ej tecknade med samma framgång som de nu anförda personerna. Hvarken Marys afdankade eller tillkommande fästman är begåfvad med förmågan att i högre grad intressera. Den förre är hela pjesen igenom vid alltför miserabelt humör, att man får någon sympati för honom, tvärt om gissar man redan i början, att det skall gå på tok med en förlofning, där fästmannen ej är nog kär för att vilja stiga till häst med sin utkorade och fästmön ej nog för att låta bli. Vid telegrammet om affärernas dåliga ställning börjar man gissa till hela återstoden, lånet, dotterns uppoffring och grefvens ädelmod. Mera spänning fordras i ett

drama än så. Löjtnanten medverkar för ingen del till någon sådan, han är en skuggspelsfigur, som löper ut och in och gör det mesta af hvad han gör — mellan kulisserna. Förf. har ej tänkt på att den lycklige älskaren måste på scenen också slå an på publiken, ej blott, som det kan gå an i lifvet, på den unga damen enbart. Herrarne von Stierne och Hedenfält (samlingen består, som man ser, af idel korporaler, ingen gemen) uppträda som styckets komici men borde i denna egenskap kunnat ställa till litet mer förlustelse än de göra trots sin lättja eller älskog. Deras inlägg i konversationen äro dock någon gång rätt roliga, liksom dialogen i sin helhet är att räkna till styckets kredit-sida. Hr Michaëlson råkar därvid blott en och annan gång ut för skrifbordsfantasier, hvilka i verkliga lifvet skulle väcka häpnad eller löje; äfven från scenen te sig dessa antingen döda eller för subtila, i bägge fallen utan verkan och således ropande efter estetisk censur. Som hr Michaëlson noga apterat hvar roll för motsvarande medlem af dramatiska teaterns personal, skulle ett dåligt utförande varit en skandal, hvadan man gick till teatern i det bästa hopp.

Hvem skulle utföra styckets litet blaserade, litet kvicke, litet öfverlägsne elegant om ej hr Fredrikson själf? Visserligen! Men någon tacksam roll fick den utmärkte konstnären icke som grefve Rosencreutz, trots hvarje replik är skrifven med tanken på de fredriksonska patenterade tonfallen. Dåligt humör och permanent nobless är ej mycket att göra af, men hr F. gjorde allt hvad han kunde och — han kunde! Vi fästa oss mindre vid det som vanligt eleganta bollspelet med repliker och infall utan mer vid den utsökt klargjorda, latenta känslorikedom, som strömmade under hans vackert skrifna gentlemannascen i styckets slut. Där var fin konst och sann konst, som trots de skriande accessoirerna helt förmådde fästa uppmärksamheten dit, där den borde fästas. Fru Bæckström (Molly) gaf här replik med besläktad fin konst. Annars led hennes prestation något af obetänksam välvilja att göra för mycket. Vi veta ej, om hennes transponering af Molly till tragediens tonart skett med författarens goda minne. Estetiskt taget torde det i alla händelser icke kunna motiveras, hvarken ur styckets egen synpunkt eller med

hänsyn till de grundlinier, förf. uppritat för sin hjältinna. Denna reservation gjord, skynda vi oss att med nöje påpeka de många intelligenta och känslofulla momenten i fru Bæckströms spel, särdeles i rollens förra hälft, där skådespelerskan nådde en friskhet och originalitet, större än på långliga tider.

Fru *Hartman* har som sportkvinnan Annie glanspunkterna så noga utprickade för sig, att det är omöjligt för henne annat än triumfera och jubilera. T. o. m. fru Hartmans favoritord (på scenen) »vådligt» har förf. ej haft hjärta att neka henne, ehuru detta ord i en ung väluppfostrad skånsk frökens mun onekligen klingar litet »vådligt». Gråtscenen synes oss af förf. förfelad, emedan fru Bæckström också gråter under samma scen och kändt är, att åskådarne alltid skratta, när fru Hartman gråter (på scenen), hvilket de däremot icke göra, när den förra gråter, hvadan intrycket af scenen i fråga blir hvarken hackadt eller malet. Fru Hartmans virtuositet att variera den till leda genomtragglade verliebta backfischtypen förtjänar emellertid stort erkännande. Både hon och fru Bæckström hyllades rikligt af publiken och tackades af författaren på det charmantaste blomsterspråk.

Fru Hartman hade bort taga med sig flera medlemmar af sin familj än hr *Hedlund* (hennes bror), som erkännansvärdt naturligt spelade styckets litet dumme andre älskare, vi mena mannen, hr Hartman, som behöfts för von Stiernes roll, där hr *Bæckström* ej var alldeles på sin plats. Orsaken, hvarför hr Hartman i denna salongskomedi varit att föredraga framför hr Bæckström, behöfva vi ej närmare antyda. Det säger sig självt, och hr Michaëlson borde väl varit den förste att gifva hr Hartman företrädet, hvadan man får antaga att denna rollfördelning orsakats af skäl, öfver hvilka styckets förf. icke haft någon makt. Fru von Stierne hade däremot en i alla afseenden lämplig representant i fru Fahlman, hvilken vid styckets première af okänd anledning sökt göra sig så ful som möjligt, en sak som dock naturligtvis totalt misslyckades.

Hr *Hillbergs* skånske baron var ett nytt bevis på denne utomordentlige konstnärs stora förvandlings-talang. Det var i alla afseenden den sydsvenske aristokraten med nonchalant yta och hederlig hjärtegrund, ett stort gammalt barn med hästar och hundar till leksaker. Skada blott att hr

Hillberg i sista akten tycktes något förlora intresset för sin uppgift, som också där ställes i skuggan af den ädle och penningstarke grefve Rosencreutz. Men de bägge första akterna riktigt illuminerades af denna sant konstnärliga, af lefvande lif genomsyrade framställning.

Hr Michaëlson sätter med fog stort värde på hr Palmes konstnärskap. Det har emellertid fallit sig så olyckligt, att hr Palme likväl komprometterat en och annan af förf:s pjeser, särdeles »Återgång», där Ernst Linder hörde till den uppburne artistens minst lyckliga prestanda. Icke heller i »Moln» kan hr Palme sägas mäktigt bidraga till styckets framgång. Han äger visserligen det sympatiska drag, som förf. afsett med sin löjtnant, men den praktiske arbetaren, den driftige inspektoren försvinner alldeles i hr Palmes skepnad, som mer erinrar om en ung drömmares, en artists, en diplomats eller något dylikt. Trots hr Palmes popularitet hos massorna — de feminina — tro vi dock, att hr Skånbergs mer prosaiska naturell i denna roll gjort författarens löjtnant tydligare och sannare. Hr Bæckström (von Stierne) satt nästan oupphörligt förskansad bak en tidning. Löjtnant Carl Wærn skänkte däremot pressens alster ej minsta uppmärksamhet, ja man anmärkte, att han höll sin person ärbart aflägsnad från salongsbordet, där de bålda pappersdrakarna och hr Bæckström höllo till. Tänk om hr Palme utfört den senares roll som permanent tidningshållare! Det hade varit pikant och bestämdt skänkt »Moln» några extra utsålda hus. Försöket gör'et. Qui vivra verra!

Hr *Svante Hedins* Cerfeuil i »En bengalisk tiger» är en verkligen unik företeelse i svensk teaterhistoria. Att år 1890 utföra samma roll som år 1850 och med samma ungdomliga liffullhet, samma tokroliga uppfattning och samma originella, lifligt intresserade buffaspel — torde verkligen förtjäna kallas fenomenalt. 1850 års tjusande Aurelie, Zelma Hedin, skulle nu varit en gammal gumma; Lars Kinmanson, den kostlige »tigern», nära sitt andra sekel och lilla pigan Lolotte — ja, hon är den enda kvarlefvande, och vi undra mycket, om ej hon likaväl som hr Hedin skulle kunna trotsa år och tider genom att på nytt te sig som flickan i fråga — man kan gissa, att vi mena svenska operans Déjazet, den ännu i sin

reträtt friskt ungdomliga Charlotte Strandberg, hvilken 1850 såsom »Mamsell Linderoth» gaf en mycket liflig tolkning åt detta subrettparti och kanske skulle göra det ännu. För vissa konstens utvalda tyckas år och rynkor ej existera. Säkert är, att hr Svante Hedin hör dit och osäkert torde vara, om ej efter ytterligare fyrtio år hr Hedin, 110:årig, hittar på utväg att framställa den evigt unge farmaceuten och käpp-disponenten Cerfeuil. Publiken orkade knappast applådera, så förbi var den efter de upprepade skrattexplosioner, som den obarmhärtige hr Hedin lät den undergå. Fenomenet Cerfeuil-Svante understöddes berömligt af hr Rydgren, tigern, och tämligen bra af fru Rundberg, en vacker Aurelie, och fröken Behrens, en knepig Lolotte.

Sudermanns borgerliga skådespel »Die Ehre» eller »*Ära*», som det oförsvarligt oegentligt heter på teateraffischen, är onekligen ett af den nyare tyska dramatikens förnämsta alster, hvilket visserligen icke vill säga så mycket, hvadan rättare torde vara att säga hurusom detta stycke i väsentlig grad skiljer sig från och höjer sig öfver en Paul Lindaus eller en Richard Voss' arbeten, där »die Mache» ofta nog är hufvudsaken. Den i Tyskland pågående socialdemokratiska kampen, hvars blotta embryo än så länge endast förefinnes i Sverige, tycks ha väckt den begåfvade författarens uppmärksamhet på de sociala förhållandena och missförhållandena, sådana de yppa sig i de stora städernas olika slags människor sammanförande labyrinter, och han har i detta sitt skådespel upprullat en tafla af kampen emellan kapital och arbete, så gripande, så mättad af det dagliga lifvets erfarenheter, så fylld af hvardaglig sanning, att man ovillkorligen måste medgifva: ja, så är det! Erkännansvärd är författarens goda vilja att genom fullt förstående förmå åskådaren att förlåta arbetarfamiljens lättvindiga köpbarhet. Ej fullt opartisk synes han däremot på tal om kapitalistfamiljen, som ironiseras väl mycket för att den strängt juridiska objektiva balansen i stycket skall kunna sägas ha blifvit skrupulöst iakttagen. Man måste ju sätta sig in i denna »öfverklass»' känslor, alstrade genom tusen fördomar, bördens, uppfostrans, lifvets. För öfrigt — »aristokrater äro vi alla». Den tarfliga fru Heinicke skulle känt sig lika chikanerad, om en simpel verkstadsarbetare

friat till hennes dotter Alma som den magnifika kommerserådinnan öfver föreställningen att få in besagda Alma i sin estimerade familj. Hvar och en är herre öfver sin stackare, och allt är relativt här i lifvet. Därför hade det synts oss som en gärd af opartisk rättvisa, om den »fina» familjen behandlats något mindre blodigt. Men vi lefva ju i demokratiska tider, så demokratiska, att en öfvervikt åt aristokratiskt håll med största säkerhet skulle visat sig hämmande för styckets framgång.

I tekniskt afseende må lofordas styckets fasta byggnad, den lyckade scenföljden, den naturliga dialogen, ofta emaljerad af roande paradoxer, karakterteckningen, som i de lägre lagren är fint humoristisk, allmänt mänsklig, rörande och komisk. Naturliga konsekvensen af händelsernas gång hade varit ett blodigt slutfermat, men — publiken älskar mer att de få hvarann, och de få hvarann, både de som borde och icke borde.

Denna i det hela framstående dram, hvars tredje akt hör till det bästa, nutida dramatik erbjuder, fick å vår främsta scen ett fullgodt utförande, vida öfverträffande det å Göteborgs teater, hvilket vi äfven varit i tillfälle att se. Herr Svennberg där hade ej på långt när de personligt öfvertygande tonfall, som äro af sådan vikt i Roberts parti och som i hr Palmes inspirerade framsägning af rollen kommo till högt lysande rätt. Hr August Lindberg var alls icke den praktiske affärsman, det kloka, kalla, klara, goda hufvud, som hr Fredrikson så sympatiskt konsekvent och spirituellt förstått framställa i Stockholm. Fru Håkansons kyliga diktion och reserverade spel kontrasterar på det bjärtaste mot fru Bæckströms innerliga, ja glödande hängifvenhet i Leonoras nobla parti, och fru af Geijerstam har på långt när ej den allsidiga uppfattning af Almas svåra roll, som fru Hartman visat sig äga, mindre på premièren, då spelet stördes af en viss dilettantisk välvilja att göra för mycket i en rollsfär, med hvilken skådespelerskan icke var fullt förtrogen, än vid de följande föreställningarna, då fru Hartman visat sig kunna med fin och rättvis psykologisk skarpblick förlägga dagrar och skuggor i det ömtåliga partiet. Fröken Åhlanders fru Heinicke var kort sagdt ett mästerstycke, väl sekunderadt af

hr Thegerström, gubben Heinicke; herrar Hartman och Hedlund kompletterade snobbsamlingen med hr Byström i spetsen; den mutbara »brack»typen åskådliggjordes lika utmärkt af hr Envall och frk. Behrens. Samspel och mise-en-scène first rate.

Svenska teaterns första nyhet under hr Holmqvists styrelse var Daudets »Kampen för tillvaron», en titel något pretentiös med hänsyn till styckets innehåll, som icke rättfärdigar de förhoppningar, denna stort tillmätta rubrik kan ingifva. Ämnets aktualitet borde ha förmått åstadkomma en sedeskildring i stort, en i breda och kraftiga penseldrag hållen nutidsmålning, ett stycke, som djupt afspeglat vår tids grundlyte materialismen och hållit dess spegel för åskådarnes blickar. Men därtill var ej Daudet mannen, allraminst då arbetet skulle taga dramats form, där han lika såväl som Zola och Goncourt har stort behof af sitt romanciernamn för att ej alldeles falla igenom. Daudets kända känslofullhet, som stundom öfvergår till ett sensibleri, som naturligtvis genast annekterats af hans imitatörer, har här spelat honom flera fula spratt, hvaraf intet värre än hjältens, Paul Astiers, fallande till föga inför hertiginnan i fjärde aktens stora scen, ett mer teatraliskt än skarpt psykologiskt konsekvent drag, för öfrigt alls icke bidragande till att illustrera den struggle-for-life-teori, som skulle illustreras just genom denna stenhjärtade egoisms personifiering. Stycket ses med intresse, tack vare några detaljer och här och där inströdda poetiska smådrag, som erinra om att man dock har att göra med en verklig författare. Dit må räknas t. ex. tredje akten, en hjärtlig idyll i författarens kända, förtjusande genre, som här blott har det onda med sig, att man därunder helt och hållen glömmer bort styckets hjälte och hufvudhandling, med hvilken denna intagande episod endast har det flyktigaste sammanhang. Hertiginnan förefaller trots sin poetiskt och etiskt sköna fjärde akt mer dimmig än författaren troligen afsett. Olyckan orsakas utan tvifvel däraf, att Daudet lik tusen romanförfattare före honom tänker sig förloppet mer episkt än dramatiskt, hvadan följden blir oupphörliga luckor i tilldragelsernas motivering, så t. ex. hertiginnans bevekande i andra aktens slut, hvarför i en roman motiven kunnat utvecklas men hvartill i pjesen ej

varit plats. Bipersonerna förete som sagdt flera lyckade drag, om ock stundom något karrikerade, liksom på sitt sätt styckets slut, som mera erinrar om Ambigu än Gymnase.

Styckets utförande på Svenska teatern var förtjänstfullt. Fru Engelbrecht som Maria Antonia visade sig som en värdig dotter af sin moder, den stora, saknade Elise Hvasser. Där fanns både tragisk glöd och realistisk måtta i denna framställning, som annars så lätt kunnat falla in i krass melodram. Denna olycka hände hennes motspelare, hr Zachrisson, som hade en god första akt, men hvars Paul Astin sedermera gradvis förlorade i intresse och hållning, hvarigenom särskildt de bägge stora scenerna med hertiginnan starkt komprometterades. Den amerikanska struggle-for-life-typen skulle mycket mer uppblandats med den franska lyckojägarens intagande inställsamhet och naturligt, enkelt eleganta hållning. Hr. Engelbrecht gaf styckets resonnör med god pointering men utan den komiska abandon, som författaren afsett. Hr och fru Sternvall voro bägge väl på sin plats som den hedervärde militärvurmen postmästaren och den blaserade parisermarkisinnan, hvaremot hr och fru Ohlson gåfvo en något matt och ensidig tolkning af sina visst icke otacksamma roller. En ung hr Larsson öfverraskade med naturligt och känsligt spel i den stackars försmådde älskaren Antonins roll, och fröken Seelig spelade ganska verseradt en för henne mer än illa liggande roll. Rena operettpartier innehades af fru Skotte, som man blott väntade skulle öppna munnen till en liten kuplett, hr Skotte, hvilka bägge spelade med mycket förstånd, och hr Ranft, som gjorde sin omöjlige cicisbeo ännu omöjligare genom groft burleskt spel, där finess och elegans kunnat rädda hvad räddas kunde, särdeles den spirituellt skrifna sortien i fjärde akten. Styckets uppsättning har från visst håll fått betyg på fulländning, från ett annat brännmärkts som miserabel. Man torde med anspråk på opartiskhet hvarken kunna säga det ena eller det andra. Ett kolsvart fönster midt på ljusa dagen, hvilket ideligen tvättas och vid hvilket man söker kika tvärs igenom brefkuvert, hör dock till de naturunder, som lämpligen torde böra lämnas i okvald besittning åt ambulerande teatertrupper att därmed olyckliggöra en häpnande provinspublik.

Där »Kampen för tillvaron» slutade, tog »Salig Toupinel» vid. Förf. till »Duvals skilsmässa» visar sig här från en ganska fördelaktig sida, om ock liksom i nyssnämnda komedi förf. drar skäligen stora växlar på publikens eventuella barnslighet: »litet roar barn». Var det i »Les surprises du divorce» en tårta och en — balettkjol, bägge sparkade i höjden, som bestodo omkostnaderna för de värsta gapskratten, så är det i »Feu Toupinel» en kastrull, begagnad till hufvudbonad, som sätter kronan på åskådarnes glädtighet. Därmed må dock icke förnekas den fond af spiritualitet, som här och där fördelaktigt sticker af mot det öfrigas tämligen godtköpsmässiga beskaffenhet. Med fransmän till tolkar är styckets framgång gifven. För svenskar ställer detta sig litet knaggligare. Två fransyskor i fruntimmersrollerna skulle gifvit stycket dess rätta karakter. Fru Sternvall är ingen madame Magnier, lika litet hr Holmqvist någon monsieur Jolly. Likväl gjorde de sitt bästa, hvarvid hr Holmquists gamla komiska rykte fick öfverskyla det mindre parisiska i detaljarbete och apparition. Redan 1873 vid »Tricoche och Cacolet» gjordes samma anmärkning om hr Holmquist, som ej i det franska lustspelet utan mera i den franska operetten skördat sina bästa lagrar. Fru Sternvalls spel förtjänar erkännande, trots omöjligheten för en nordbo att fullt attrapera en sådan invecklad varelse som det charmanta ting eller oting, som kallas »une vraie parisienne». Hållning och utseende underhjälpte betydligt spelet. Fru Lundbergs brist på omedelbart spelsätt gjorde sig illa bemärkt också i »Lilla rapphönans» mindre uppbyggliga parti, och hrr Engelbrecht och Ohlson spelade utan naturlig friskhet och öfvertygelse, hvilket må förlåtas dessa i en allvarligare branche mer hemmastadda skådespelare. Samspelet blef till slut ganska erkännansvärdt. Angående en annan fransk treaktsfars »Durand och Durand» är ej mycket att säga. Själfva stycket är välkändt från en mindre sekund-teater, där det gafs på de flesta händer mycket bättre, enär på Svenska teatern endast hr Holmquist och fru Sternvall utvecklade något lifligare spel, därvid den förres framgång icke hörde till de svåraste segrarnas antal. Hr Ohlsons bemödande må erkännas, kanske ock hr Zachrissons, däremot gjorde hr Engelbrecht det minsta möjliga att hålla humöret uppe.

Den norske skådespelaren hr Johannesens gästspel lät den svenska publiken endast ana hvad artisten möjligen kan vara och blifva som komiker i Johannes Bruns stil. Då det är oss obekant hvem som planerat hr J:s sejour, kunna vi endast för denna okända vilja uttala vår förvåning öfver visad, mindre vanlig dumhet. Både aktör och publik blef också lidande på den för hr J. alldeles olämpliga repertoar, i hvilken han uppträdde. Att detta var en verklig olycka visade »Jeppe på berget», där hr J. hade sin *enda* roll, så att säga. Här utvecklade den unge norrmannen tusen möjligheter att med tiden kunna upptaga Bruns mantel. Hans Jeppe var mindre rörande och sympatisk än dennes, men den var helt säkert en trognare tidsbild. Det *hat*, som genomgick hr Johannesens framställning, är utan tvifvel en träffande illustration till forna tiders sociala förhållanden och missförhållanden. Något mer gemytlighet och humor hade dock ej skadat sanningen af framställningen, ty Jeppe är ju dansk bonde, hr J:s Jeppe däremot föreföll åtskilligt förnorskad. I rent praktiskt teater-hänseende hade en mer dansk uppfattning gjort nytta, emedan den tillfört framställningen mer omväxling; sådan den nu var, var den ofta beundransvärd men dock i sin helhet litet enformig; färgskalan spelande i för få toner och dessa för svarta. Skådespelarens teknik har redan hunnit en ansenlig höjd, hans *lever* i andra akten var därpå ett lysande bevis. Med skäl må man hoppas på ett förnyadt gästspel uti en mer förnuftigt vald repertoar. I »Jeppe» var fröken Rylander en vederbörligen barsk och katig käring, om också denna Nilla liksom denne Jeppe sjöng för mycket på samma ton, och hr Nilsson var som klippt ur en gammal bilderbok från forna tider, tät, bred, gemytlig, som en krogvärd af gamla stammen på danska landsbygden. Den föga hjärtnupne baronen med sitt vivisektionära handlingssätt och sina utan tvifvel ganska förståndiga sociala funderingar återgafs med vederbörlig pomp af hr Ranft, hvars unge betjänt, hr Ohlson, som tycks älska försöka sig i alla skapande genrer, kläddes ut till madam, och befanns som sådan märkeligt »söt», med sin grofva dans och grofva bas tillika ådragande sig de högre radernas ohejdadt ådagalagda sympatier.

Svenska teaterns försök att med Sardous »Fernande» odla den s. k. finare komedien hade bort krönas med långt större ekonomisk framgång än fallet blef. Publiken tyckes ha fått för sig, att den blott vill uppmuntra folkskådespelet (såsom »Lifvet på landet») eller feeriet (såsom »På hafvets botten», »Tummeliten», »Lyckoper») men uteslutande ägna sig åt Dramatiska teatern i och för njutningen af ofvannämnda konstform. Det är också eget nog, att Dramatiska teatern icke för ett tiotal af år sedan upptog Fernande på sin spellista, på hvilken så många dess syskon och kusiner florerat och hållit stången mot en noggrann kritik, tack vare publikens kärlek. Man tycker sig nästan som i en dröm ha sett Fernande på den teatern på den tiden: Markisen — hr Elmlund, Grefvinnan — fru Hvasser, Advokaten med fru — hr Fredrikson och Gurli Åberg, generalen — hr Hanson, Fernandes mor — fru H. Kinmanson, Fernande själf — d. v. fröken Hwasser t. ex. Men det var på Nya teatern stycket gafs, främst buret af Fru Bosins Clotilde, en roll enkom skapad för henne. Därför kunde hon i denna roll ej ens fördunklas af en så farlig rival som fru Engelbrecht, hvars spel är mindre intrigant än passioneradt men som i alla händelser presterat en karaktersstudie, som varit höstsäsongens förnämsta. Denna skådespelerskas talang, som en tid höll sig betänkligt in statu quo, har på senare tider varit stadd i raskt framåtgående, hvartill i yttre hänseende en lyckad Bantingkur medverkat, och synes snart nog höra till dem, som borde vara oeftergifliga på landets främsta scen framför allt i och för det högre dramats odlande, hvartill både börd och begåfning kallar denna Elise Hwassers dotter.

Fernandes roll gafs af fru Ohlson f. Grund med täckhet och förstånd, visserligen, men ej uttömmande. Detta är en roll för fru Bæckström f. Sandell, liksom advokaten för hr Fredrikson och advokatfrun för fru Hartman. Herrskapet representerades på Svenska teatern af hr Engelbrecht, som har en viss ledighet, innerligt parad med torka, i resonnörpartier samt af fru Lundberg, som spelade mindre teater än vanligt. Det något inbundna och beräknande i denna skådespelerskas ungdomlighet och koketteri stör dock alltid effekten af ansträngningarna, som stundom kunna vara vackra nog.

Hr Zachrisson gaf markisen en vacker yta men svek i öfrigt. Hans uppfattning torde nog vara riktig och bra, men hans medel att realisera denna korrekta uppfattning, hvar voro de? Hr Z. skulle kanske finna sig bäst af att tillsvidare ge sig själf något smärre och lättare roller.

De många birollerna voro i goda händer. Man såg t. ex. som kokotter fru Sternvalls och fröken Seeligs förtjusande och fröken Rylanders horribla figurer, hr Lundberg spelade osedlig aventurier och hr Larson sedig mammas gosse, bägge med lätthet för saken; fru Skotte räddade så godt hon kunde den ädla spelhusvärdinnans prekära roll, samspelet var i sin helhet lifligt och godt, uppsättningen värd aktning.

Efter en repris af vaudevillen Niniche, förmodligen upptagen mera för hr Holmquists (Grefven) skull än för fru Lundbergs (Grefvinnan), som nog icke var en riktig Niniche trots diverse yttre förmåner, uppträdde på spellistan »L'affaire Clémenceau», dramatisering af Dumas' kända roman. De vanliga svårigheterna vid en romans transponering till scenen ha gjort, att äfven denna »affär» ter sig från scenen långt mer abrupt och onaturlig än i romanen, hvars fina motiverings-apparat så godt som totalt måst lämnas å sido till stor skada för karakterernas psykologiska klarhet och händelsernas logiska utveckling. Hvad som blifvit kvar är emellertid en ganska underhållande boulevarddram med skickligt arangerade rolleffekter, på hvilkas tillgodoseende styckets framgång i hufvudsaklig mån hvilar. Svenska teatern hade beställt denna dram en ganska ståtlig utstyrsel, och personalen uppbjöd alla sina krafter. Därvid torde först böra nämnas fru Sternvall, som här sannolikt för första gången försökte sig i en något äldre roll och med odisputabel lycka. Denna polska grefvinna med sin bonhommie, sina extravaganta instinkter, sitt gammaldags högmod och däraf emanerande stolta hjältinnelater, sin blinda hängifvenhet för den afgudade dottern, hvars väl ligger henne framför hedern om hjärtat — alla dessa sidor och flera till afspeglades synnerligen troget och uttrycksfullt i den unga konstnärinnans spel, som med skäl må kallas spirituellt. Måhända har dock vid åtskilliga representationer skådespelerskans naturliga skaplynne gifvit

denna grefvinna i rollens början en alltför älskvärd anstrykning, ett fel, som dock gärna ursäktas. Dottern, Iza, har visat ett Janusansikte, fru Lundbergs och fröken Seeligs. Den förra är värd erkännande för sin ambition att vilja utvidga området för sin kända, rätt nätta ingenue-talang in på de stora hjältinnornas gebit. Hon har härvid gått till väga med mycken flit och ihärdighet. Resultatet motsvarade dock icke ansträngningarna. Izas gestalt är i själfva verket så egendomligt tudelad, att det kräfves en utomordentlig talang att bringa det hela till ett organiskt helt. För fru Lundbergs skaplynne ligger rollens förra hälft som skrifven på beställning, hon är där också mycket näpen och behaglig. Men hon glömmer, att redan under denna förra hälft skådespelerskan måste göra åskådarne beredda på den hala comédienne, den bländande sirén, som utgör de senare akternas Iza. I dessa akter räckte fru Lundberg icke till, hon var genomgående för flickaktigt oskuldsfull och näbbig, saknade all tillstymmelse till det dubbelspel, som här är af så ansenlig betydelse. Att slutscenen totalt öfverstiger fru Lundbergs krafter är ej att undra på, enär den ju rent af fordrar en tragédienne åtminstone i sin senare hälft. Fröken Seelig, den andra Iza, har förstått att ända från början klargöra Izas karakter. Icke heller hon har ännu förmåga att helt uttömmande spela denna roll, men hon presterar dock vida mer än fru Lundberg och visar, att här finnes en begåfning för karaktersroller, som är väl värd att taga reda på. Izas gestalt i de bägge första akterna får af henne en mer bohême-artad anstrykning, hon är mindre söt och snäll än fru Lundbergs Iza, men mer sann, så t. ex. hennes spel i maskeradscenen, hennes sätt att dricka ur de halffyllda glasen, hennes recitation af poemet i boken, som af fru Lundberg göres inför rampen som på en elevuppvisning. Hennes största framgångar vinnas emellertid i rollens andra hälft, hos Clemenceau, där hennes afsides-spel med modern gjordes med en finess, hvaraf ej fanns minsta spår i fru Lundbergs tolkning, samt i sista akten, där hennes dödsscen var en verkligt sann och öfvertygande framställning, sirad af flera konstnärligt tänkta detaljer, utvisande att här föreligger en ovanlig skådespelerske-natur. Hr Ranft har varit ståtlig och kraftig i

titelrollen, där hr Zachrisson i det närmaste gjorde fiasko, men hr Ohlson har öfverträffat dem båda genom en mer vaken och smidig tolkning af rollens olika stadier. En förträfflig framställning var fru Skottes madam Clémenceau, något i Helfrid Kinmansons bästa stil på äldre dagar. Som styckets resonnör uppträdde naturligtvis hr Engelbrecht, som tyckes fått monopol på detta slags roller. Frånsedt en liten teatralisk uppstyltning i scenen med Iza, har hr Engelbrecht i denna roll varit ovanligt underhållande, dessutom som alltid distinguerad och säker. Hans sätt att underhålla sig med sufflören är ett underverk af scenisk oförskräckthet och gammal rutin. Fröken Petterson är söt men saknar all hållning som grefvinnan de Niederfeld, fröken Nilsson är en praktfull modell, de unga målarne mer bullrande än roliga, hr Sternvall som den gamle ganska karakteristisk. Fruarna Gardt och Ohlson i ett par repliker fylla godt sina platser, i allmänhet har samspelet i denna pjes varit af ganska god beskaffenhet.

På Dramatiska teatern har Gogols »Revisorn» repeterats, hvarför några ord därom kunna vara på sin plats. En ypperligare scenisk persifflage kan ej gärna tänkas, knappast heller en ypperligare kulturtafla. Dialogen vimlar af lustigheter, det hela är lika moraliskt väckande som angenämt underhållande. Att ett sådant arbete ej blifvit en kassapjes kommer väl af denna instinktmässiga afvoghet mot allt ryskt, som af ålder är förhärskande hos en svensk publik. Att som somliga insinuera, att pjesen skulle trampa publiken på liktornarna, vore ju alltför djäfvulskt. Uppsättningen, som nog varit ganska svår, hedrar på det högsta hr Personnes esprit och omdöme. Själf har han genom att utföra den befarade revisorns roll på ännu ett sätt inlagt stor förtjänst om det präktiga stycket. Den andra hufvudrollen har utförts af hr Bæckström, som ej helt gått i land med sin svåra och ansträngande uppgift, men hvilken dock där haft flera pointer af lyckad karakteristik och torrolig komik. Hans figur bidrar här som alltid mycket till munterheten, så t. ex. hans furiösa promenad i första akten m. m. De många ryssarne voro fotografiskt troget utstyrda, och de båda ryssinnorna, mor och dotter, med sina inbördes trätor, koketteri och jalousi tedde

sig ganska dråpligt, åskådliggjorda af fröknarna Åhlander och Söderman.

Södra teatern har denna höst i betydlig mån öfvergifvit sina husgudar, den tyska posse-dramatiken med svenska eller danska imitationer, och införlifvat med sin spellista tvenne franska farser »La cigale» och »Rigobert», bägge af ytterst muntrande beskaffenhet, hvadan ock deras lifslängd varit högst tillfredsställande för den lilla teatern, hvars goda krafter i farsväg fått rikligt tillfälle att framstå till sin fördel, så t. ex. hr Gründer, hvars gamle advokat i den förra pjesen täflar med hans toffelhjälte till militär i den andra i väl träffad karakteristik och saftigt komisk teckning, hr Wagner, som särskildt i »Rigobert» återfunnit sin ungdoms triumfer som älskvärd odåga och kavaljer, hr Bergström, hvars komik dock i vissa facer håller sig väl stereotyp, fru Fornell, hvars uppträdande i »Rigobert» bjudit på det kostligaste i karrikatyr, som någon skådespelerska på långa tider i Stockholm framställt, fru Caspér, som alltid pryder sin plats, o. s. v. Af det yngre släktet ha i dessa roliga pjeser åtskilliga vunnit god framgång, såsom fröken Hjort i La cigales titelroll, som väl ännu är denna behagliga lilla nybörjerska för öfvermäktig, men för hvars uttömmande tolkning hon gjort de vackraste ansträngningar, som ej sällan krönts af framgång. Vidare märkes hr Hirsch, en begåfvad natur, hvilken användts med framgång så väl som jeune premier som i buffafacket, t. ex. hans fladdrande maître de danse i »Rigobert», hr Rundquist och hr Erland Wagner, bägge särdeles behagliga unga män på scenen, samt hr Bergqvist, som i åtskilliga mer fordrande uppgifter icke förmått åstadkomma något så värdefullt som de öfriga, men hvars spel i smärre lättare roller, såsom andebesvärjaren i »Rigobert», varit ganska putslustigt. En ganska fin liten prestation var fröken Gottschalks nygifta fru i den danska bagatellen »Bröllopskvällen», utvisande god skådespelerske-instinkt och ej oäfven teknisk färdighet. Skada att motspelaren, hr Bergqvist, icke passade i stycket, hvilket däremot ypperligt var fallet med den tevattensälskande pigan, fröken Caspér, som värdigt uppbär sitt aktade konstnärsnamn. Hr Christiernsons nya pjes »Pappas döttrar» var hufvudsakligen en ragout på hvad som blifvit öfver efter förra spel-

årets stora kassastycke »Petermans flickor» och kan utan vidare läggas till handlingarna. »Pappan» var som vanligt hr Bergström och »flickorna» damerna Christiernson, Gottschalk och Hjort. Om detta angenäma släktförhållande skall utbreda sig öfver än flera pjeser, återstår att se.

A.

Tviflarn.

»Bland tviflets skuggor djupt jag trängt.
Jag sökt och forskat, tänkt och tänkt:
Finns väl en Gud? — tills denna fråga
sig bränt i hjärtat som en låga.

Ty finns en Gud, som öfva kan
sin kärleks makt, tillstädjer han,
att rätt i kamp med orätt kränkes,
och segerns lön åt brottet skänkes?

Att källarhålens bleka barn,
bland laster burna, brott och skarn,
vid lasten vigas i de gränder,
dit ingen sol sin stråle sänder?

Att den, som skuldlös ber om bröd,
förtärs af kvalfull hungersnöd,
att helgon slås af bödelsstålet,
och att martyrer dö på bålet?

Att härar mejas ned i blod
uppå tyranners öfvermod
och städer, skälfvande af fasa,
i lava-flodens vågor rasa?

Men finnes det en Gud likväl,
ho fattar då hans skaparsjäl?
Förstår väl snigeln, där han krälar,
den eld som mänskans bröst besjälar?

Kan markens blomma väl förstå
den sol som värmer från det blå?
Kan jag oändligheten fatta
och dock åt ändligheten skatta?

O, är ej allt en illusion,
och tanken blott en vibration
af blodets våg, när varm hon sväller
igenom hjärnans gråa celler?» —

Ja, forska fri — med allvar blott! —
Fördenskull tanken vingar fått.
Och bättre långt en ärlig tvekan
än tanklös tro, än blind förnekan.

Begär förmäten ej likväl,
att för din töckenhöljda själ
hvar gåta ännu obesvarad
skall stå med ens i ljus förklarad;

att med din tankes kraft du må
all forsknings drömda höjdpunkt nå
och skåda evighetens under
i klarnad synvidd därinunder.

Begränsa dig att bygga nöjd
på muren upp mot denna höjd.
Eoners möda skall måhända
vårt uppåtträngande fulländа.

Väl dig, om du kan föra opp
en enda sten mot murens topp
och skåda endast litet längre
än den, hvars synkrets varit trängre!

Betänk vid mödan dock ibland:
ser ej din svaga blick en hand,
som väfver tidens dunkla öden
på mäktig väfstol — lifvet, döden;

Hör du blott kammens jämna slag
pulserande från dag till dag,
tills seklers inslag alla, alla
i samma mönster sammanfalla, —

en kraft, hur än han nämnas bör,
i dessa pulsslag dock du hör,
en kraft, som tankens flykt bevingat,
som kosmos fram ur kaos tvingat

och fogat världar utan tal
till *en* evolutionsspiral.
Tror du den kraften ej ens svarar
mot hvad af den sig uppenbarar

i hvad vår tanke skönast lär,
i själens renaste begär,
när hon åt evigheten skattar?
Hvad mer om du ej honom fattar?

Kan blomman ej den sol förstå,
som värmer henne från det blå,
med trängtan dock sin kalk hon vänder
mot källan, hvilken ljuset sänder.

Hjalmar Edgren.

Litteratur.

Axel Nyblæus: **Den filosofiska forskningen i Sverige från slutet af adertonde århundradet,** framstäld i sitt sammanhang med filosofiens allmänna utveckling. 3:dje delen.

Denna afdelning af den frejdade forskarens stora verk, som värdigt ansluter sig till de föregående, har redan länge varit för allmänheten tillgänglig. Vi anse oss dock böra rikta uppmärksamheten på det förtjänstfulla arbetet och rekommendera det till allvarligt studium af enhvar, som tänker öfver lifvets viktigaste frågor.

Föreliggande afdelning utgör en framställning af Bibergs filosofiska läror, hvilken dock ej ännu är fullständigt afslutad. Bibergs filosofi står mycket nära den boströmska, hvars närmaste föregångare den i mycket måste anses vara. Den skiljer sig från den senare väsentligen därigenom, att den ej kommit fram till en så genomförd idealism som denna. Den hegelska världsåsikten har på Biberg ej kunnat utöfva ett så genomgripande inflytande som på Boström. Den förre har ännu i Schelling sin närmaste historiska utgångspunkt. Den rationella tendensen är däremot hos Biberg alldeles gifven, men då svårigheter yppade sig vid att förena denna med ännu kvarstående halfrealistiska antaganden, så närmade sig Biberg i vissa afseenden ett mystiskt åskådningssätt, hvartill han fann förutsättningar hos Jacobi och Schleiermacher, hvilka tänkare tydligen i mycket påverkat honom och äfven gifvit näring åt hans nämnda rationella tendens. En ansats till mysticism var för öfrigt, som bekant, ej heller främmande för Schelling.

Af största intresse är onekligen Bibergs bearbetning af etiken, åt hvilken han företrädesvis ägnade sig, och om hvilken han inlagt stor förtjänst. Ett och annat äfven inom henne kvarstår dock obestämdt och outredt, för hvars närmare utredning man har att tacka Boström och framför allt prof. Sahlin. Förhållandet emellan den förre och hans lärare Biberg i fråga om etiken lärer dock numera aldrig kunna fullständigt klargöras, enär, efter hvad författaren upplyser, prof. Delldén, som skulle draga försorg om utgifvandet af Bibergs skrifter, låtit dennes sista bearbetning af etiken förkomma.

Har Biberg emellertid i flera afseenden ej kommit fram till den ståndpunkt, Boström intog, om han än dit tenderade, så blir en annan fråga, om han ej i andra afseenden gått längre än denne. Detta är en fråga af så invecklad beskaffenhet, att vi här på henne ej kunna inlåta oss, helst hennes lösning naturligen måste förutsätta, ifall man ej skall stanna vid rent formella bestämningar, att hon bedömes efter en känd och fixerad ståndpunkt, som åtminstone *gör anspråk* på att stå högre än den boströmska. Blott

en antydan tillåta vi oss. Biberg är visserligen icke fri från tendenser till *objektiv* idealism. Men möjligen kunde ifrågasättas, om ej dessa tendenser i vissa afseenden af Boström skärpts i och med hans fortgång till en mer genomförd form af idealistisk världsåskådning.

I den biografi öfver Biberg, som författaren lämnar, förbigår han med allt skäl fullständigt de från vissa håll framställda, fantastiska vanryktena om en speciell högpolitisk tilldragelse såsom anledning till Bibergs melankoli under de senare åren af hans lif. Han anser dem tydligen ej förtjänta af vederläggning. En fullgiltig förklaring af Bibergs sjukdom ligger utan fråga i den öfveransträngning, Bibergs allt vanligt mänskligt mått öfverstigande arbete ådrog honom, kanske i viss mån äfven i de alltjämt oöfvervunna svårigheter att inför förståndet rättfärdiga människans personliga behof, som från hans världsåskådning äro oskiljaktliga. En sådan förmedling är näppeligen ännu gifven, och det är naturligt, att känslan af otillfredsställelse i detta afseende skulle utöfva ett mäktigt inflytande på en man med så djup anläggning som Biberg.

Den omsorg, det nit och den skarpsinnighet, författaren nedlagt på framställningen af Bibergs genom sin egen i flera afseenden bristande fulländning och utgifvares försumlighet fragmentariska världsåskådning, äro höjda öfver allt beröm. En obetydlig anmärkning af rent formell art tillåta vi oss emellertid. Det synes oss, att ett arbete sådant som detta ej egentligen vinner på de långa *referat* af den framställde tänkarens *referat* af historiska åsikter, på hvilka arbetet är så rikt. Vi förstå väl, att det är frestande att intaga sådana, när man finner referatet vara så förträffligt som Bibergs, särskildt hvad angår de antika åsikterna. Men vi tro, att dylika referat, om de bli alltför långa, snarare försvåra än underlätta läsarens uppfattning af den tänkares läror, hvilkas framställning dock obestridligt utgör hufvudintresset. De förtjänster, Biberg inlagt om den antika filosofiens rätta uppskattning, hafva tvifvelsutan redan de i och för sig gifvit honom berättigande till en plats i eftervärldens tacksamma hågkomst. Men detta är en sak för sig, och resultaten af detta hans arbete borde man, som oss synes, snarare tillgodogöra sig på annat sätt — som författaren påpekar har man ock gjort det — än genom referat i en framställning af hans egna läror.

Till sist uttala vi den förhoppningen, att den frejdade forskare, den utmärkte stilist, hvilken Sveriges folk har att tacka äfven för denna framställning af en af sina utmärktaste tänkares läror, måtte komma i tillfälle att fullborda sitt lifsverk att i ett sammanhang framställa resultaten af den filosofiska forskningen i Sverige intill nyaste tider. *Litet* skulle vår fosterländska bildning ej vinna därmed.

L. H. Å.

Författare-register

till

Ny Svensk Tidskrift

1880—1890.

A.

B.

C.

D.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

N.

R.

S.

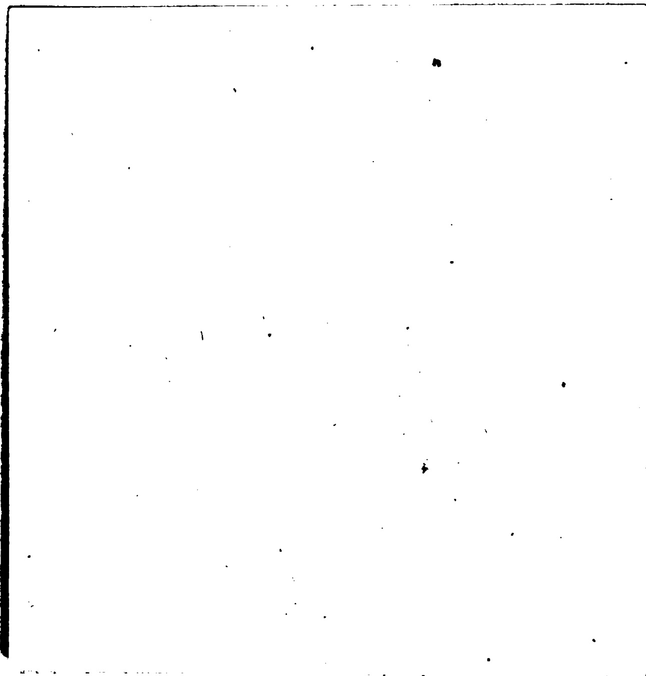
T.

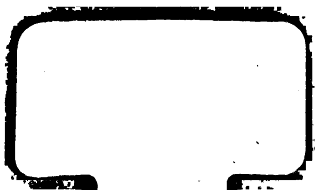
X.

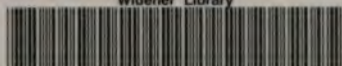
Z.

Å.

Ö.

Widener Library
3 2044 105 201 172